CEZAR PETRESCU

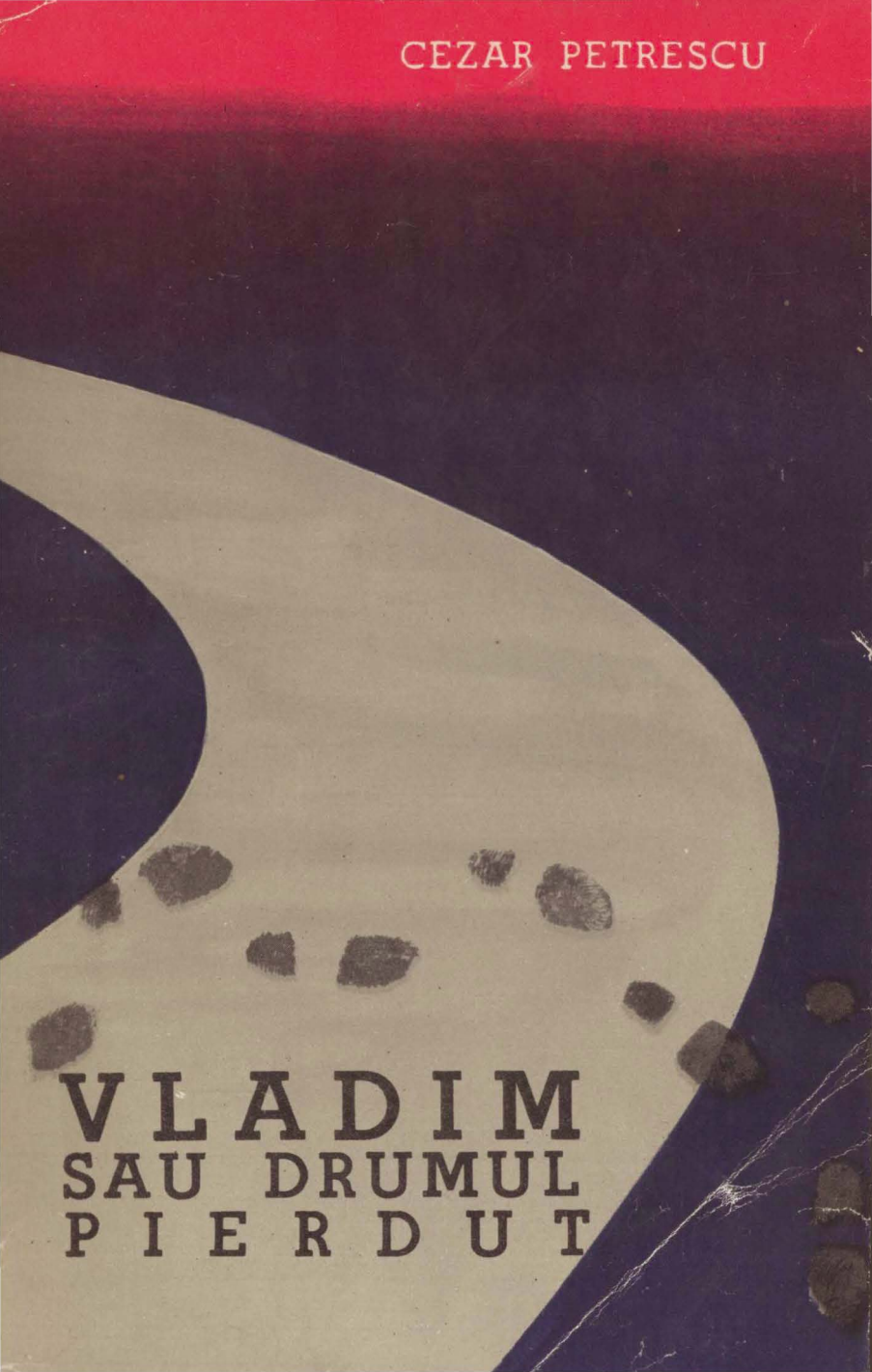

VLADIM
SAU DRUMUL PIERDUT

CEZAR PETRESCU

VLADIM
SAU DRUMUL PIERDUT

CEZAR PETRESCU

VLADIM
SAU DRUMUL PIERDUT

1962
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Coperta de *Angi Petrescu-Tipărescu*

P R O L O G

ÎNTR-O IARNĂ, ÎN PACEA ÎNALTELOR, ALBE, ZĂPEZI...

Omule, nu te supăra! Nimic nu se iveşte fără un tîlc pe lume şi în viaţă.

La început, numai pe plac nu mi-a fost încăperea.

Prea întunecoasă. Prea scundă. Prea rece.

Prea posomorîtă.

Prea pătrunzător m-a izbit, chiar din prag, izul strepezit de var şi de lut, de cojoc, de grinzi afumate.

— Brrr !... am scuturat din umeri, încă înfiorat de gerul sticlos al drumului. Brrr !... Ce hrubă !... Ce beznă !... Ce miroazna !...

Nu, pentru nimic în lume n-aş fi crezut atunci că aveam să rămîn aici trei luni şi mai bine, pînă ce-au prins să picure streşinile în soarele primăverii. Pînă ce adierea molatică a zefirului avea să legene firul fraged de iarbă pe pajiştea din poiana ascunsă atunci cu desăvîrşire sub nămeţii năprasnici cu urme încrucişate de lupi şi de vulpi, unde sania abia şi-a despicat cale.

— Brrr !... repetai din ce în ce mai morocănos şi ursuz, trosnindu-mi degetele îngheţate. Va să zică, aceasta e multlăudata şi primitoarea cameră, să n-o dau nici pe-un ietac de serai ?...

— Aceasta.

— Şi aceasta, faimoasa privelişte de la geam, să n-o dai pe toate vederile din scăfîrlia Caraimanului ?...

— Aceasta.

— Hm !

Bătrînica de gazdă îmi căuta umil în ochi, răpusă de stropşitele-mi sarcasme.

Măruntă la stat, pe măsura căsuliei sale, gîrbovă şi cu broboada neagră trasă pe frunte, ţinea palma uscăţivă la gură. Mă urmărea pas cu pas, de la soba rece bocnă, pînă la fereastra unde iarna aşternuse flori albe de promoroacă ; late şi zimţate frunze de ferigă ; opacă perdea de sloiuri.

Într-un tîrziu, se încumetă să întrebe :

— Ce anume s-arată a nu fi aşa cum te aşteptai dumneata ?...

— Totul !... am răspuns acru, fără ocol, întorcîndu-mă de la geamul cu priveliştea din văi astupată de perdeaua ferigilor de gheaţă şi cuprinzînd dintr-un semn răstit cu mîna încăperea sărmană de jur împrejur. Totul !... Tot ce se vede şi nu se vede ! Tot ce duhneşte a iz de peşteră ! Tot ce mă întîmpină ca într-o gheţărie !... Nu prea seamănă toate cu minunăţiile despre care mi s-a spus !...

Acum se simţi ea în drept să îngăime sub palma pusă strajă gurii :

— Hm !... După care adăogă : Poate că nu din vina mea toate !...

— Dar dintr-a mea ? i-am retezat-o scurt, ca un lătrat.

— Judecă şi dumneata, din a cui vină ?

— Adică ?...

— Adică, de !... Sărăcia nu-i o vină. Judecă pe sfînta dreptate !... Mai întîi, eu n-am spus nimic despre nici un soi de minunăţie ! Au spus-o alţii. Au spus-o cei care-au trecut pe aici către piscurile Caraimanului ori au poposit pe drumul înapoi, la întoarcere. Cei care s-au rugat de-un adăpost pe-o noapte ori pe-o săptămînă în sărăcia mea. Cei cărora le-am deschis uşa săräciei mele cu dragă inimă şi pare-se că s-au simţit bine... Adevărat ?...

— Mnda...

— Atunci, lor cere-le dumneata socoteală.

— Fii fără grijă !... am pufnit, burzuluindu-mă amarnic de dîrz, însă acum numai pe jumătate încredinţat. Le pregătesc o răfuială, să mă pomenească !

— Pregăteşte-le-o sănătos... Mai apoi, ca să mă întorc la vorba de adineauri, dacă vesteai din vreme ziua

cînd ai de gînd să vii, poate că altfel ar fi arătat şi încăperea. N-ai fi avut pentru ce să mai răfuieşti pe nimeni ca să te pomenească !... În toi de iarnă, ajunge un foc zdravăn în vatră ca să facă primitoare pînă şi cea mai păcătoasă vizuină. Adevărat ?...

— Adevărat.

— Din parte-mi, eu mă simt cu cugetul împăcat. Am ţinut, pare-mi-se, să ştii dinainte că te-aşteaptă o căsulie de oameni săraci. O gazdă bătrînă şi nevoiaşă... Adevărat este ?

— Adevărat, mătuşico !... încuviinţai răpus şi umil la rîndul meu, recunoscîndu-mi pocăit vina. Iartă-mă !...

— N-am ce ierta.

— Toanele, mătuşico !... Toanele şi năduful de drumeţ rebegit pînă în măduva oaselor, nedormit şi flămînd...

— Zi aşa, maică !

— Aşa zic...

— Nu te mai răfui cu Baba Dochia şi cu stihiile iernii... Le-om găsi noi ac şi de cojocul lor !...

— Să facem pace şi să încercăm, mătuşico ! Să dăm jos din sanie buclucurile, lădoaiele cu cărţi, uneltele mele de scrib...

Bătrînica se învioră.

Îi luasem o piatră de pe inimă. Îi dădusem adevărata-i suflare.

Vîntură uşile sfîrlează, deodată sprintenă şi voioasă ca o fetişcană. Potoli dulăul ciobănesc, Colţan, care mă mîrîi vrăjmaş, rînjind colţii din pridvor. Alungă cu hître ocări pisica vărgată, Zulnia, care se alinta cocîrjindu-şi spinarea pe lîngă picioarele noastre. Aprinse de zor focul. Mă îmbie cu o ceaşcă de lapte fierbinte. Mi-a adus două glastre cu muşcate înflorite şi cerceii-doamnei, să-mi descrunte ochii. Şi întru sfîrşit, frecă busuioc în palme şi presără boabe de răşină pe căţuia de jăratec, să primenească izul de var şi de lut, de cojoc, de grinzi afumate.

Eu mi-am coborît calabalîcul din sanie şi l-am cărat împreună cu vizitiul în cămăruia care se dezmorţea.

Iar după un ceas, cînd sania se depărtase de mult în vale pe drumul şerpuit şi nins dintre brazi, adăpostul

meu de-o iarnă întreagă se înfăţişa într-adevăr altfel. Prietenos şi cald, primitor. Cu flacăra duduind vajnic în sobă, de se clătinau stîlpii la proaşca rachetelor de scîntei. Cu ferigile din geam topindu-şi prelins foile crestate. Cu pereţii străluminaţi de sclipirea de-afară a înaltelor albe zăpezi.

Nu-mi mai părea rău.

Sucit om ar mai fi trebuit să fiu ca să-mi pară rău!

Alegerea nu dăduse greş, măcar că numai la noroc, după spusele altora, mă hotărîsem să-mi aflu un sălaş tihnit de lucru tocmai aici, într-o văgăună de la capătul lumii şi dintre meterezele munţilor.

Căsulia albă, răzleaţă la margine de poiană, era acum aşa cum au zugrăvit-o încîntaţi prietenii mei, care cutreierau munţii în lunile de vară. Gazda, de asemenea. O bunică blîndă, ageră la minte, mucalită şi grijulie, ocrotitoare, parcă-i eram un nepot întors la convalescenţă din urgiile bătăliilor de departe. Ce-aş mai fi putut năzui?

Venise sorocul să închei în sfîrşit o carte îndelung purtată în mine.

O carte despre întîmplările şi oamenii celuilalt veac.

Şi ca atare, chibzuisem că mai cuminte ar fi să mă depărtez un răstimp de clocotul arzător al veacului nostru, în singura tovărăşie a documentelor de vremuri trecute, ca să mă cufund în ele, să le descifrez tainele şi să încerc a învia morţii din vechea lor rece cenuşă.

O dată cu primii fulgi am trimis deci un răvaş pe adresa bătrînicei. Îi pomenisem numele şi plăcutele amintiri ale prietenilor poposiţi la dînsa în colindările lor de vară. Mă arătasem gata să-i expediez pe nevăzute o parte din preţul găzduirii.

Întrebam cît. Parcă acestea se pot cumpăra şi plăti!...

Răspunsul a fost scurt, cinstit, fără ispititoare încondeieri de mică publicitate a gazetelor de pe vremuri şi fără lăcomite tocmeli de avară.

Cartea poştală vestea în slovele-i tremurate:

„Poftească, şi vei vedea. Pe urmă, ne-om înţelege, ca între oameni de omenie. Numai că e o casă de femeie bătrînă, văduvă şi săracă. Aceasta s-o ştii, în afară de-o vacă cu lapte, de cîteva orătănii, de mălai şi de

ouă, în de-ale gurii, altele n-am. Dară liniște vei avea destulă. Este berechet. Iarna, doar lupii și vulpile dau tîrcoale prin pustietățile locului."

Nici nu rîvneam la altceva. Mai ales la alți musafiri, fie chiar și prietenii mei, cei mai vechi și statornici. Pentru o iarnă mă lepădam de dînșii.

Liniște înainte de toate! Liniște — zilele și nopțile întregi — fără zbîrnîiala telefoanelor, fără gazete și aparatul de radio, pentru ca din foile galbene de uitate tipărituri, singurătatea deplină să-mi îngăduie a lăsa să se desfacă umbrele oamenilor din celălalt veac. Să capete pe încetul viață. Să înceapă a se mișca, a umbla, a gesticula, a grăi, a spune. Să sfîrșească prin a mi se mărturisi cu toate suferințele și nădejdile și păcatele și bucuriile lor, cu luptele, peripețiile și jurămintele și poruncile lor, de dincolo de morminte.

Așa credeam. Pentru asta venisem.

S-a întîmplat însă altfel.

Hazardul a voit să dau mai întîi peste o mărturie a vremilor mai de-aproape. Înainte de a mă așterne la lucru, înainte de a intra cu migala cercetărilor, cu gîndul și cu închipuirea într-acea lume de mult sfîrșită, s-a ivit un episod străin și neprevăzut de plănuirile de-acasă, îndepărtîndu-mă cu totul de ele.

Mi-a căzut în mînă aici, în pustietatea munților, un alt soi de document, dintr-o alt fel de viață trăită îndeaievea printre noi. Document poate vrednic de ascuțita luare-aminte a viitorilor scormonitori de arhive, de peste un veac ori de mai tîrziu, cînd și aceia, la rîndul lor, se vor trudi să zugrăvească oamenii și înlănțuirea evenimentelor de sub ochii noștri. Istoria pe care noi am trăit-o și o trăim și nu conține a ne mistui.

Dinadins parcă, pentru a doua oară mi se întîmpla asta în mai puțin de patru ani.

O dată, pe la sfîrșitul lui martie 1945, cînd mi-a fost dat să-l întîlnesc într-un orășel de munte pe soldatul rănit de război și convalescent Ion I. Săracu, din satul Boiștea, ținutul Călimani, din depărtatele mele plaiuri natale. Atunci, istorisindu-mi dînsul cu grai domol de-

acasă tot ce-a îndurat şi-a pătimit în viaţă fără ca eu să-i fi cunoscut păsurile, mă silise să amîn tot aşa cartea pe care venisem s-o scriu acolo (aceeaşi carte a oamenilor din celălalt veac) pentru a consemna pe hîrtie cu precădere aleanul şi nădejdile sale. Iar acum din nou, întîmplarea de-a doua...

Ciudat ! Da, ciudat ! Poate nu fără tîlc se repetau toate într-un răstimp aşa de scurt, cu o atît de stăruitoare îndărătnicie. Dinadins poate se legau între ele, pentru a mă îndemna să deschid ochi mai pătrunzători la peripeţiile contemporanilor de tot felul şi de toate tagmele, înainte de a mă întoarce cu privirea şi cu gîndul la oamenii şi evenimentele de la începutul celuilalt veac, precum plănuisem şi mă obseda un vechi proiect scriitoricesc. Încît, iată-mă amînîndu-l de-a doua oară !

Căutam un raft, să-mi rînduiesc tipăriturile vechi. Maldărele de cărţi şi reviste, noianul de scrisori şi memorii din preajma revoluţiilor de la 1821 şi 1848 nu mai încăpeau pe masa de brad, nici în dulăpiorul de scîndură arsă.

Purtînd un teanc de ceasloave în braţe, măsuram cu ochii ungherele încăperii. Gîfîiam şi bombăneam drăcuind de unul singur.

Atunci se ivi bătrînica în prag.

Şi îndată rosti cu blajină şi şăgalnică dojană :

— Ira ! ce om, ce om !... De ce nu-ntrebi ? De ce nu ceri ?... Că doar nu eşti în casă pustie !... Înţeleg eu cam ce-ai vrea. Un bob zăbavă !... Se află în cămară o poliţă, unde-şi ţinea cărţile profesorul !...

— Ce profesor ?

— Profesorul care a stat la mine astă-vară. Un cărturar din părţile Moldovei, de unde mă trag şi eu, precum m-arată graiul din tinereţe... Dascăl de gîze şi de ciuperci !

Am prins a rîde, lepădînd vraful de hîrţoage în mijlocul patului.

— Dascăl de gîze şi ciuperci ?...

— Da, da !... Nu-i de rîs. Profesor de gîze, de ierburi, de sbîrciogi şi şopîrle, de burateci şi de altele,

cîte și mai cîte !... Două luni încheiate pe-a treia a stat aici...

— Asta o cred ! L-ai vrăjit dumneata, mătușă Ruxandro !...

— Dec ! Că nu de hatîrul vrăjilor mele o fi stat ! Nici ca s-o pască pe Joiana... Avea el socotelile sale, ca și dumneata.

— Goange, nu socoteli, poate că vrei să zici, mătușico...

— Chiar că goange ! Îmi umpluse casa de n-aveai încotro să te mai învîrți de atîta gîndăcărie, de atîtea buruieni, rădăcini și ciolane. Unele i-au mai rămas ! I-au rămas și din cărți... Zicea că le lasă zălog...

— Rău de plată, mătușă Ruxandro ?

— Ce rău de plată, că era om să dea și cămașa de pe dînsul !...

— Atunci, pentru ce zălog ?...

— Zălog pînă la vară, cînd are cică de gînd să mai vie iarăși. Stoican îl cheamă ! Profesorul Alexandru Stoican... Auzit-ai cumva de el ?...

— Nu, mătușico ! Încă nu s-a auzit prin lume de acest ilustru necunoscut.

— Lustrul, ca lustrul ! Că nu prea purta el grija lustrului... Umbla ca Ion de la stînă. Bățul, traista, o cutie de tinichea pentru gîndaci, pălăria pe-o ureche, și du-te, băiete, fluierînd !... Încolo, de ispravă om ! Apropiat și fără nazuri, neam de plugari zicea, dintr-un sat unde-l crescuse și își lăsase acolo o băbușcă îmbrobodită cu tulpan, ca mine. Bine ne-am mai împăcat ! Toată ziua, pe munți și pe coclauri după buruienile și gîngăniile sale. Toată noaptea, cu nasul în cărți ori la ochean, să le purice ; pînă ce într-o dimineață cu ploaie n-a mai ieșit din casă. S-a închis, zicea, la masa pe care o vezi, să scrie și să tot scrie. Spusese el mai dinainte că are de gînd să scrie o carte despre lighioanele și mărăcinii din partea locului... Mă miră că n-ai auzit de dînsul, vreme ce scrii și dumneata cărți ...

— Eu mă mir mai puțin, mătușă Ruxandro ! am clătinat din cap cu desăvîrșită nepăsare pe-atunci pentru îndeletnicirile profesorului de ciuperci, de ierburi și gîze. Nu ne prea potrivim ! Lucrăm pe alte

tărîmuri. Fiecare cu alt neam de lighioane şi de mărăcini !...

— Nu pricep... Ce vrei dumneata să zici ?...

— Nici nu trebuie să pricepi, mătuşă Ruxandro !

— Adică, nu m-ajută mintea ?

— Inima, mătuşă Ruxandro !... Inima nu te-ar ajuta !... N-ai loc în ea pentru atîtea jivine şi atîţia ghimpi din neamul lighioanelor omeneşti, despre care scriu eu, din păcate. Să lăsăm !... Deocamdată, hai să aducem poliţa cu pricina !...

— Hai !... Chiar că şi am nevoie de-o mînă de ajutor, fiind cam grea pentru slăbănoagele mele puteri...

Poliţa era cu adevărat cam grea. Trei rafturi late şi două sertare.

Am strămutat-o împreună din cămară. Ajutîndu-ne, am bătut-o cu ţinte în perete, deasupra mesei.

— Acolo e locul său !... mă lămuri bătrînica. Acolo o ferecase în piroane şi profesorul, să aibă cărţile şi ocheanele lui la îndemînă... Am scos-o astă-toamnă, cînd cu văruitul. Cărţile mele pot rămîne, ori să le duc aiurea ?...

— Pot rămîne, mătuşă Ruxandro ! Nu ocupă prea mult loc... Şi cred că n-are să se încaiere cu hîrţoagele mele ! N-au nimic de împărţit.

— Poate că nici stăpînii lor n-ar avea nimic de împărţit, dacă s-ar cunoaşte !

— Mai ştii ?...

— Sînteţi dintr-acelaşi feleşag de oameni. În trei zile, eu v-aş vedea prieteni la cataramă.

— Tot ce se poate... am încuviinţat strîngînd din umeri cu indiferenţă, numai ca să-i fac plăcere.

Bătrînica s-a strecurat pe uşă, în tindă.

Singur, am început să-mi rînduiesc ceasloavele.

Pe raftul de jos, foi stinghere de ierbar şi cîteva tomuri prăfuite ; „zăloagele" înaintaşului meu în această chilie de migăleli şi de trudă, departe de vuietul şi zbuciumarea oraşelor, în văgăuni de pustnicie neştiute de nimeni.

Le-am răsfoit, tot cu indiferenţă, lipsit de orice curiozitate.

În filele de ierbar: plante și flori carpatice, șuvițe de rădăcini, mușchi și licheni, spice, petale decolorate. Cărțile cu titluri întru totul străine de lumea și iscodirile unui copist literar: *Viața insectelor; Flora Romîniei; Plantele de pădure; Botanica poporului romîn; Observațiile unui naturalist; Cîteva flori rare din pădurile Bucegilor*...

După ce le-am pus la adăpost într-o latură, despărțite de letopisețele aduse cu mine să nu se ia la harță cumva, am scotocit în sertare, ca să fac loc hîrtiilor mele.

Fișe, notițe, desene... Un pui de salamandră, negru și catifelat, cu pete portocalii, într-un flacon cu alcool. Păianjeni, gîndaci și fluturi înfipți în ac, pe cartoane pătrate. Un craniu de șarpe, cu dinții ca alte vîrfuri de ac. Oase subțiri, albe, fragile — de broască? de pasăre? de reptile?... Numai profesorul de geologie și botanică ar fi știut s-o spună!... Și la fund, un caiet. Nu, un teanc de hîrtii, împăturite în două... Hîrtie foarte subțire. Scrisul foarte mărunt.

— Aha!... Fără îndoială, însemnările pentru cartea pe care-o pregătește onoratul dascăl de gîze și ciuperci!... am zîmbit cu o ironică indulgență de scrib față de patimile altora. Fiecare cu mînătîrcile și lighioanele sale!... Cu goangele sale...

Dibuindu-le un loc ferit, unde să-l aștepte în neturburată pace pînă la vară, mi-am aruncat ochii pe întîia pagină. Un început de curiozitate nevinovată și explicabilă.

Voiam să mă lămuresc ce anume îl pasionează mai mult: buruienile, sau lighioanele? Botanist, sau zoolog?

Nu! Nu erau însemnări de dascăl întru știința gîzelor și a ciupercilor. Altceva!... O scrisoare... Ori, mai degrabă, poate copia, dacă nu cumva prima versiune a unei lungi, foarte lungi scrisori. Căci rîndurile începeau cu aceste cuvinte, care n-aveau nimic a face cu un memoriu savant:

„Așadar ai plecat, Vladim! Ai plecat trîntind ușa..."

Vinovat, am împăturit repede foile și am închis sertarul, cu simțimîntul că săvîrșisem o indiscreție de

neiertat. Pe urmă încercai să-mi văd de documentele mele, din celălalt veac.

Dar fără nici o tragere de inimă. Cu gîndul mereu în altă parte.

Mereu îmi jucau literele înaintea ochilor, îmi sunau mereu în ureche cuvintele :„Așadar ai plecat, Vladim !...“

Vladim ?

Numele nu-mi era străin. Cine nu l-a auzit ? Cine din generația mea nu l-a cunoscut ? Într-o vreme umpluse țara. Nu-l mai încăpeau hotarele. Vladim ! Pe cîte buze nu fluturase ? Cîte cugete nu răscolise ?... Vladim, marea speranță a generației abia ieșită din văpăile celui dintîi război al noroadelor. În preajma păcii de-atunci, Vladim, sufletul tuturor îndîrjirilor care-aveau să pregătească o lume nouă, mai bună, mai dreaptă, curățată de zgura păcatelor vechi... El să fie ? Vladim Străvolniceanu ?... Și dacă el va fi fiind, ce legătură între dînsul și un modest dascăl de provincie, un ilustru necunoscut cercetător de burateci și țînțari ?

Întrebările îmi dădeau asalt, mai aţîţate într-adevăr decît un roi de țînțari scăpat puzderie din sertarele sale. Blestemat sertar ! Afurisite însemnări !

M-am apropiat de fereastră să-mi aflu astîmpăr în alinătoarea priveliște a înaltelor, albe, neclintite zăpezi.

M-am întors. Am deschis sertarul...

L-am închis la loc.

Îmi dogoreau obrajii. Îmi ardeau vîrfurile degetelor. Îmi zvîcnea inima hoțește.

Blestemat sertar ! Afurisite însemnări !

Iarăși m-am dus la fereastră...

Am căutat iarăși în darn să-mi potolesc frigăreala din mine, contemplînd depărtările pacificate din vale, crenelurile albastre ale munților din față, feerica hlamidă a întinderilor de nea, sclipind în recea lumină polară, sub cerul boltit, de cleștar.

Vladim ?

Pentru toți surparea lui în nămoluri rămăsese o taină.

Mai este nevoie s-o spun ? Pînă la sfîrșit, demonul curiozității, demonul ispitirilor scriitoricești, a fost mai

tare decît şubreda stavilă a discreţiei din catehismul bunelor-cuviinţe : Nu asculta la uşi, nu deschide scrisori străine, nu intra fără să baţi...

O mărturisesc fără sfială. Fără înconjur. Fără făţarnică mustrare de cuget.

La naiba ! Adică pentru ce ţi-ar fi oare îngăduit să scurmi cu unghii nesăţioase cenuşa morţilor ? să le dai în vileag cele mai dureroase secrete ? să le tipăreşti înlăcrimatele şi naivele răvaşe de dragoste ? să le divulgi cele mai umilitoare mărturisiri ale chinuirilor şi lepădărilor şi josniciilor ? — numai sub cuvînt că peste ele s-a aşternut amnistia veacurilor trecute ? Pentru ce, adică, aceeaşi faptă se poate numi lăudabilă şi preţioasă descoperire de destoinic cercetător ori mîrşavă ispravă de netrebnic clevetitor ? — numai fiindcă unul e document scos la iveală şi scuturat din colbul arhivelor ; iar celălalt l-ai scotocit dintr-un fund de sertar, unde a zăcut abia cîteva luni ?

De altfel, tălmăcirile şi răstălmăcirile faptei mele nu mai au nici o însemnătate. Am săvîrşit-o. S-a consumat. Îmi iau răspunderea. Mă vor judeca lectorii. Ca un simplu şi avid lector, am devorat şi eu pînă la capăt însemnările primului teanc de foiţe subţiri. Cînd am ajuns la ultima pagină, mi s-a părut că sînt frustrat. Nu spuneau tot. Nu erau toate. Nu se putea opri acolo... Am scotocit mai departe. Am dat peste alte şi alte însemnări — suluri şi teancuri întregi — cu scrisul din ce în ce mai febril, într-un ritm din ce în ce mai sacadat, de-o irezistibilă învăluire a sincerităţii, o adevărată arhivă a unei epoci. Un dosar a două vieţi omeneşti.

Se vădea că profesorul de gîze şi de ciuperci uitase treptat cu ce scop a început să scrie. Se vădea că treptat se lăsase stăpînit numai de propriile sale amintiri, nostalgii, dezamăgiri, suspine, indignări şi revolte, într-un contradictoriu amestec de lirism şi scrîşniri, ca sub imperioasa nevoie a unei eliberări. Se judeca pe sine. Şi îi judeca pe alţii. Încerca să se explice pe sine. Încerca să-şi explice pe alţii.

S-ar fi zis că se zvîrcolește într-o criză a cugetului, în ajunul unei hotărîri decisive, la o răspîntie a vieții pe care cu acel prilej și-o clarifica, tîrziu, dar definitiv.

Dintru-ntîi, mărturisesc că nu aceasta am întrevăzut și nu aceasta m-a pasionat. Profesorul de gîze și ciuperci rămînea pentru mine pe al doilea plan. Scriitoricește credeam că mă pasionează numai și numai „cazul Vladim", căci era un „caz" într-adevăr.

Vladim ? „Cazul Vladim" ?

Pentru toți, da, rămăsese o taină.

Nimeni nu-și putea lămuri răsuciturile ascunse, pidosnice și întristătoare ale acestui destin omenesc. Suișurile în care au crezut toți ; coborîșurile care pe toți i-au scîrbit. Vladim ? Cine din generația mea nu-și mai amintește ?... Tînărul mare și vehement orator, gazetar și polemist din preajma celuilalt război, nădejdea ostașilor întorși cu fălcile încleștate de mînie din noroaiele tranșeelor, răscolitorul de mulțimi, vorbitorul cu fulgere în ochi, tunete în glas ; — toate căile deschise înainte, toate privirile urmărindu-l cu tremur de emoție și vijeliosu-i asalt spre piscuri. Vladim ? Cine se mai îndoia atunci ? Cine ar fi cutezat să insinueze ? Doar nu pentru el singur despica negurile, înfrunta zările, asmuțea vrăjmășiile ! Nu ca să ajungă singur, prin furtuni, pe crestele înalte... Vladim, fiul poporului ; mîine izbăvitorul poporului ! Cine n-a crezut-o atunci ? Cine nu jura atunci pentru el ?... Și deodată, drumul cotit, piezîș, viclean ; dezamăgind speranțele, scîrbind foștii tovarăși. Celălalt Vladim de mai tîrziu ; Excelența-Sa Vladim Străvolniceanu, marele sforangiu politicastru, marele arbitru al dezidențelor și cartelurilor electorale, marele industriaș, marele acaparator al consiliilor de administrație, marele milionar, marele acționar, marele sfetnic, fostul profesor universitar, fostul ministru, fostul ambasador, fostul trimis extraordinar, fostul șef de partid, fostul președinte de consiliu.

Fost... fost... fost... fost...

Fostul Vladim !

Taină ?

Sărmanele foi împăturite teanc sau răvăşite suluri în sertare dovedesc că în orice caz nu însemna decît o încîlcită şi jalnică taină, după chipul şi asemănarea multora din veacul nostru, din lumea noastră, din mica noastră ţărişoară a atîtor mari făgăduieli trădalnic naufragiate între cele două războaie. Scrisesem şi eu despre ele cîndva. Dar ce searbăde cărţi ! Ce rudimentare : fără a pătrunde în mecanismul lăuntric al descompunerilor.

Mărturia aceasta cu totul nouă şi mult mai autentică o puteam păstra numai pentru mine ?

Aparţine şi ea întrucîtva istoriei. Şi din evlavie pentru adevărul istoric, strict şi nemăsluit ; după ani de zile, cînd am obţinut dezlegarea, o încredinţez tiparului aşa cum se înfăţişează.

N-am schimbat un singur cuvînt, o iotă, un nume, o virgulă. Nici n-am adaos. M-am mărginit doar să împart însemnările în epoci şi capitole, să le aplic ici-colo ca motto un tîlc, pentru mai înlesnita orientare a cititorului. La ce bun alt amestec ? Chiar acolo unde prietenul atîta vreme obscur al lui Vladim, dascălul de scaieţi şi reptile, chiar acolo unde apasă pe alocuri poate prea îndelung şi prea ostenitor poate asupra asemuirilor şi tălmăcirilor din specialitatea sa cărturărească, n-am şters un singur cuvînt. N-am înlăturat nici accentele de lirism şi de oarecare emfază desuetă. Întru ce folos asemenea deşarte şlefuieli şi tertipuri de faur ?

Mărturia e cu atît mai preţioasă.

Ţîşnită din zvîcul condeiului, fierbinte, spasmodică, directă. Pe rînd înduioşată şi aspră şi dureroasă, amară ; pe rînd străbătută de scrîşniri şi suspine ; deodată răpusă sub povara mustrărilor sumbre şi înseninată din nou peste o clipă de nostalgia anilor tineri, de blînde popasuri, de îndepărtate visări, de dulci alinări ; pe rînd, îndîrjită, răzbunătoare, tăioasă, colcăind de revoltă, de scîrbă, de ură, şi în cealaltă clipă, împrăştiind jerbe de hohot şăgalnic la amintirea isprăvilor studenţeşti şi năzbîtioase hîrjoane şi hître porecle, pentru a tînji iarăşi cu melodioase suspine după mirajul fragilelor oaze cu oglindite şi limpezi şi, vai ! ireale izvoare

în pustiu, spre care nu-i tinerețe, oricît de pustie, să nu fi năzuit cu însetare cîndva. Toate pe rînd, da, toate pe rînd, în cel mai dezordonat și mai omenesc amestec de rîs și de lacrimi, de rîs printre lacrimi, ca apoi osînda din urmă să cadă și mai neînduplecată, sigilată cu șapte peceți pe vecie.

Ah ! Ce bine îl mai cunoștea ! Ce răbduriu i-a pătruns în măruntaiele adînci și ascunse, ca în țesutul vîscos al larvelor și în întortocheata lor metamorfoză, cercetate la microscop, la „ocheanul" mătușii Ruxandra !

Ce copleșit de căință îi cer acuma iertare pentru ifosele scriitoricești cu care i-am frunzărit dintru-ntîi ironic foile risipite în rafturi, zvîrlite în sertare, lepădate în cotloane, cînd le credeam doar răzlețe crîmpeie din ciornele unui plicticos și somnifer și interminabil memoriu, întocmit de-un biet profesoraș, de la periferia științei și țării !

Iar lectorul, indulgentul lector, va înțelege — nu e așa ? — va înțelege de ce am dat întîietate acestor însemnări ale altuia și de ce, abandonînd încă o dată pentru o vreme cartea de mult plănuită, m-am mărginit să transcriu zile și zile, nopți după nopți, o carte care se scrisese de la sine. Cronica vie și autentică a unei epoci trăită cîndva și de mine. Va găsi întemeiată — nu e așa ? — hotărîrea de a împărtăși astfel contemporanilor acest document omenesc, viu zbuciumat, palpitînd de gîlgîirile sîngelui cald dintr-atîtea răni deschise, gîfîind în amețitoarea goană a atîtor urcușuri și coborîșuri, întretăiat de atîtea străluminări și tot de atîtea chemări ale beznelor. Va bănui lectorul — nu e așa ? — va bănui indulgentul lector cît de împuținat m-am întors de acolo, sus, de pe munte, după asemenea datorie împlinită, cît de vlăguit și de fără curaj am revenit apoi la mucedele mele arhive din celălalt veac și la mult mai amăgitoarea și vana-mi strădanie de a învia morții vechi, din vechea lor, rece, uitată cenușă.

Aici e vorba despre un om al acestui veac.

Un om din mijlocul nostru. Om pe care nu o dată l-am zărit, nu o dată l-am întîlnit, nu o dată l-am auzit, om pe care unii l-au admirat cîndva, alții l-au

iubit, ceilalţi l-au urît, mulţi l-au temut, nu puţini l-au pizmuit. Şi totuşi, precum se vădeşte din prohodul acestor însemnări, om care şi el, ca şi eroii mei din cartea proiectată a celuilalt veac, nu se mai prenumără de mult printre vii. Începuse a muri de mult.

Ghicesc întrebarea :

— Vladim, tumultosul, vijeliosul Vladim, mort de mult ? parcă mai anii trecuţi...

Da, ghicesc întrebarea. Parcă mai anii trecuţi ?

Pentru a răspunde în deplina cunoştinţă a omului şi a împrejurărilor, nu-mi rămîne decît să las cuvîntul fostului său prieten din copilărie. Dascălul de moluşte şi licheni ştia mai multe şi le ştia pe toate mai bine, văzute cu ochii, simţite, trăite.

Într-un loc pomeneşte despre meandrele unui desen simbolic de pe ouăle de paşti încondeiate de gospodinele satelor : drumul pierdut, drum care ducea în nimic.

Poate chiar acest subtitlu s-ar cuveni să-l poarte mărturia paginilor ce urmează :

Drumul pierdut.

Unul din multele drumuri pierdute ? Dar cîte altele nu vor mai fi fost încă pierdute ? Şi în cîte alte chipuri viclene nu le va fi pîndit pierzania în acea sumbră epocă dintre cele două războaie, pînă ce-a mijit la orizont aurora altei lumi şi vieţi ? Generaţiile tinere de astăzi nici nu le bănuiesc acestea toate. Nici nu le pot imagina deplin.

E bine totuşi să le cunoască, pentru a înţelege. Căci lumea lor cea nouă s-a înălţat şi se construieşte doar pe ruinele celei vechi, în care noi, cei de-atunci, ne-am zvîrcolit să supravieţuim, în vreme ce mulţi, prea mulţi, nu rezistau la blidul de linte al vînzărilor. Drumuri pierdute pentru ei. Drumuri pierdute, întîrziate, pentru o epocă.

CARTEA ÎNTÎIA

DOI PRIETENI, FECIORI DE IOBAGI

ÎNTÎIUL CAPITOL

Aşadar ai plecat, Vladim! Ai plecat trîntind uşa, fără să mai spui noapte bună.

Nici un bun rămas! Nimic...

În urma ta, la detunarea răbufnită care a cutremurat casa pe căpriori, din pragul de sus s-a desprins o felie de var şi moloz. S-a desfăcut şi s-a fărîmiţat jos, în pulbere. Atît ai lăsat după tine! Un pumn de gunoi...

Poate că n-a fost astfel o întîmplare lipsită de-un anume tîlc: un pumn de gunoi, însăşi viaţa ta.

Gîndul nu-mi era însă la aceasta aseară, cînd ai plecat trîntind uşa.

Îţi ascultam paşii depărtîndu-se afară, în noapte, în ploaie, în vînt. Mai întîi icniţi, apăsaţi, furioşi. Mai apoi şovăind. Încetinindu-se, împleticindu-se. Oprindu-se.

Am crezut că te întorci. Mai păstram naiva nădejde că vorbele mele vor fi făcut să sune în tine o strună de altădată, ascunsă, amorţită, uitată, care încă nu s-a dogit, mai tresaltă, mai tremură viu. Mă pregăteam să mă reped la uşă. Mă pregăteam s-o deschid şi să-ţi deschid braţele frăţeşti de odinioară, ţie, fratele meu de-atunci.

Simplă amăgire. Ai pornit mai departe.

Ecoul paşilor s-a pierdut în noapte, în ploaie, în vînt.

Aşadar ai plecat, Vladim!

Încotro?...

Nici tu nu ştiai. Fugeai de oameni, mi-ai spus. Cred că fugeai, cred că fugi şi de tine.

Mai ales de tine.

Oare în vremea din urmă ţi-ai mai privit oare chipul într-o oglindă? Te-ai mai cercetat oare vreodată de-aproape,

în singurătatea unei odăi, la miez de noapte, faţă în faţă numai cu tine ?

Toate cîte ţi le-am spus şi cîte mai am a le spune, aici, toate sînt înscrise în trăsurile tale buhăvite şi moi de acum, vinete, gelatinoase, ca un ficat verzui intrat în putrefacţie. Fruntea ta înaltă, pe care o purtai atît de semeţ sub coama de leu, în adolescenţa noastră şcolărească ! Fruntea de odinioară, acum pleaşă şi brobonită de sudorile panicei, cătînd nevolnic în pămînt !... Ar mai fi nevoie de o altă măsurătoare a anilor, a căderilor, a drumului pierdut, Vladim ?

Bătrîna mea gazdă a zgîriat cu degetul la uşă.

— E voie ?

— Voie, măicuţă Ruxandro.

— Ce-a fost ?... întrebă rotind ochii. Ce s-a întîmplat ? Că am sărit din somn, visînd că se năruie munţii.

— N-a fost nimic ! Prietenul meu a scăpat clanţa uşii din mînă, la plecare. I-a smuls-o vîntul şi s-a izbit.

Mă privi cu neîncredere :

— A plecat, vrei să zici ?...

— Precum vezi, mătuşă Ruxandro !

— Îi pregătisem aşternutul. Cum să plece pe-o asemenea urgie ?... E o vreme, să nu dai nici un cîne afară !...

Se uită mustrător spre geamul împroşcat de tălăzuirile apei, săgetat de fulgere, zgîlţîit de vijelie.

La fel, m-am uitat şi eu.

Afară, în noapte, se zbătea ploaia şi vîntul. Huruiau puhoaiele cascadă în streşini. Gemeau brazii în furtună. Mai cobea sinistru şi un huhurez, în cine ştie ce scorbură.

Pe unde erai ? Unde ajunseseşi ? Sub ce ţanc de stîncă, în ce găvan de piatră te-ai ghemuit, clănţănind din dinţi ?

M-a încercat un început de remuşcare.

De ce te-am lăsat să pleci ? De ce n-am alergat după tine ? Cu toate păcatele tale, cu toate adevărurile grele pe care ţi le-am aruncat în obraz, de ce nu te-am oprit în numele nopţii din vacanţa noastră şcolărească, pe cînd eram încă nişte băieţandri şi cînd ne-a prins furtuna în Munţii Hangului, de ne strîngeam amîndoi unul în altul ca doi fraţi gemeni, să ne încălzim sub bradul care se zbuciuma şi trosnea deasupra ?

— Poate c-o fi ştiind el de ce s-a dus !... mă mîngîie măicuţa Ruxandra, făcîndu-şi cruce la fiecare rostogolire năprasnică de trăsnet, la fiecare cobire sinistră de huhurez. Şi poate că în vale, la locuri boiereşti, l-o fi aşteptînd o casă cu mai moale culcuş de puf decît în bojdeuca mea !...

Gîndul m-a purtat îndată de la adăpostul nostru de sub bradul de-atunci la fosta ta vilă măreaţă de la Sinaia, cu terase, pergole şi seră de iarnă, unde nu demult se înşiruiau lanţ automobilele prietenilor tăi de politicărie şi afaceri. M-a purtat gîndul la fosta ta vilă cealaltă, sus pe faleză, deasupra plajei, deasupra valurilor, dominînd orizontul.

Mai e tot aşa, luminată în noapte şi în ceaţă, ca un transatlantic în veşnică sărbătoare, cu toate farurile festive aprinse la bord ?

Inimoasa bătrînă, măicuţa Ruxandra, cum îi spun eu în amintirea mamei, s-a retras în firida sa, la culcare. Nu fără să fi cules mai întîi în pumn gunoiul rămas după tine.

Precît am învăţat s-o cunosc, pricepeam că nu te căina chiar atît de îngrijorată cum se arătase numai cu vorba. Ţi-a citit şi ea în ochi, în obraz, în trăsuri, în crîşcarea neputincioasă a dinţilor, ţi-a citit în toate ca într-o carte deschisă.

Nu mai eşti un om de care să se apropie alt om cu toată căldura omeniei, să-l doară durerile tale, să simtă pornirea nebiruită de a le alina, Vladim !

Dovadă că din această ţară întreagă pe care-ai răscolit-o într-o vreme şi ţi se dădea s-o cuprinzi în braţe ca o iubită cu buzele însetate de arşiţă ; dovadă că în asemenea noapte brăzdată de fulgere, potopită de cataractele norilor, n-ai mai găsit pe altcineva în afară de mine să-i împărtăşeşti păsul.

Unde sînt prietenii tăi din anii strălucirilor ? Prietenii nenumăraţi, cu nenumăratele lor automobile din faţa vilei măreţe de la Sinaia, unde mai sînt, de-ai alergat în neştire tocmai la mine ?

— Nu mă înţelegi !... mi-ai repetat de cîteva ori în această seară. Te-ai abrutizat cu dobitoacele şi zarzavaturile tale...

Ba te înţeleg bine, Vladim ! Prea bine...

Nici măcar n-ai spus ceva nou. Dispreţul acesta superb pentru tagma mea şi-l mai rostiră şi alţii. O dată, la o şedinţă a Academiei Franceze, ilustrul astronom Le Verrier, vestit prin replicile sale sarcastice cu care făcea praf şi pulbere adversarii în discuţie, văzînd că unii colegi se pregăteau să părăsească sala, i-a oprit, apostrofîndu-i : — „Rămîneţi, domnilor ! Aşteptaţi ! Nu vă temeţi... Făgăduiesc să mă exprim în aşa chip, încît să mă înţeleagă pînă şi botaniştii !..."

Cum vezi, calci pe urme vechi în asemenea derîdere a breslei mele de umil cercetător al dobitoacelor şi zarzavaturilor. Numai că pe celălalt îl chema Le Verrier, era marele Le Verrier, care a descoperit prin simplu calcul, de la masa de lucru, planeta Neptun înainte încă de a o fi aflat pe cer lunetele astronomice.

Tu ce-ai lăsat în urmă, Vladim ? Ce laşi ? Ce-ai făcut din atîtea nepreţuite şi scînteietoare daruri pe care ţi le-au hărăzit ursitoarele din leagăn ?

Unde le-ai irosit şi cum ?...

Întrebatu-te-ai vreodată, în loc să învinuieşti în ceasul al doisprezecelea soarta, vremurile, oamenii ?

Am să-ţi răspund eu unde şi cum. Îţi voi spune şi începînd de cînd ai purces să le părăduieşti şi să le trădezi.

Da ! să le trădezi, Vladim !

Cîţi ani sînt de cînd ne-a legat prietenia ?

Patruzeci : o viaţă de om.

Şi cîţi ani sînt de cînd ne-am înstrăinat ?

Douăzeci ! Exact douăzeci, acum, în 1948, din ceasul cînd s-a vădit jalnica schimbare ce-avea să te ducă unde ai ajuns.

Exact douăzeci, de cînd ai început să cobori, crezînd că urci...

Semnele erau însă mai vechi. Se plămădeau în adînc, fără să le bănuieşti. Nici eu nu le-am simţit dintru-ntîi. Iar cînd am început să le simt, m-am temut de ele.

Pentru tine mă temeam, Vladim !

Numai o dată am încercat eu oare să te opresc, atunci cînd mai era încă timp ? Numai o dată au sfîrşit oare dezbaterile noastre de acum douăzeci şi ceva de ani, cu supărări şi mînie, pînă cînd lumile noastre s-au despărţit definitiv ?

— Aminteşte-ţi anii noştri de şcoală, la internat!... apelai acum două ceasuri.

Da, Vladim!... Mi-i amintesc prea bine. Cum i-aş fi putut oare uita? Aceştia nu se uită. Aceştia doar ne-au legat!

— Aminteşte-ţi anii noştri de frăţie studenţească,..

— Da, Vladim! Nu i-am uitat.

— ...şi cei de război!

— Da, Vladim!

— ...şi cei dintîi ani după pace.

— Fără îndoială, Vladim! Şi aceştia!...

— Nu-ţi spun nimic?... ai întrebat.

— Spun multe, Vladim!... Spun toată tinereţea noastră şi tot ce se vestea altfel. Tot ce-ar fi putut să fie altfel...

— Şi bătăliile noastre! Şi drumurile noastre prin ţară!... Şi jandarmii care ne arestau! Şi mulţimea ţăranilor care veneau cu topoare şi coase, să ne scoată din ghearele lor, să ne apere, să ne ducă în triumf...

— Pe tine, Vladim! Pe tine să te ducă în triumf... Eu ce însemnam? Nu fusesem ucenicul lui Demostene, al lui Cicero, al lui Mirabeau... N-aveam stofă şi n-aveam glas!... Un ucenic biolog, în disponibilitate. Tu erai totul: tu, vorbitorul mulţimilor, răscolitorul lor, mîntuitorul lor! Tu, nădejdea, cuvîntul de foc, fierul roşu care sfîrîia răsucit în ulcerele putrede ale unei lumi osîndite...

— Într-adevăr!... ai recunoscut şi ţi-au scînteiat o clipă ochii din sleiala lîncedă de-acum, împroşcînd scapărul fulgerelor de-atunci. Într-adevăr, îţi aminteşti cum mă înălţau pe umeri? Şi cum strigau? Şi tu cum alergai în urmă?...

— Da, Vladim! Alergam ca întotdeauna în urmă, strigînd şi eu. „Mai domol, fraţilor! — strigam. Aveţi grijă să nu-i plesnească pantalonii, fiindcă nu mai are altă pereche!..."

— Ce-ţi veni cu pantalonii?... mi-ai respins scandalizat prozaica întrerupere. Mereu cu spiritul tău meschin de observaţie! Lasă-l încolo! Nu pîngări amintirile cu amănunte stupide... Aminteşte-ţi ce-a fost frumos, măreţ, sublim! Aminteşte-ţi manifestările noastre! Şi adunările noastre! Şi jurămintele noastre!

— Tocmai, Vladim! Şi jurămintele noastre... Bietele noastre jurăminte!...

Te-ai oprit. Ai tăcut. Şi te-ai uitat la mine duşmănos, ca la un spectru al anilor de-atunci, cu ochii mocniţi, lîncezi, purulenţi ai anilor tăi de-acum.

Pe unde vei fi rătăcind, Vladim ?

Pe ce prăpăstuite coborîşuri te duc paşii împleticiţi, prin ploaie şi prin vînt, în beznele spintecate de fulgere ?

Sau sub ce stîncă te-ai ghemuit oare, clănţănind din dinţi ? tresărind la cobirile huhurezului ? aşteptînd să treacă potopul ?

Aşa era şi noaptea noastră de-atunci, din Munţii Hangului, cînd ne-a prins ruperea de nori. Tot aşa se zvîrcoleau brazii bezmetici. Tot aşa detunau văgăunile. Tot aşa scăpărau trăsnetele în catapetesmele de cremene. Şi tot aşa chema lugubru un huhurez.

Numai că atunci eram amîndoi. Numai că atunci ne strîngeam unul în altul să ne încălzim trupurile şi sufletele, deopotrivă de tinere şi de neîntinate, ca doi fraţi gemeni zgribuliţi sub dezlănţuirea urgiilor.

Aceasta eu n-am uitat-o, Vladim !

Căci nu se poate uita.

Noaptea de-atunci, Vladim ! Ce vie a păstrat-o amintirea cu toate înduioşătoarele-i peripeţii !...

Furtuna se oprise deodată. Ca la un semnal, s-au închis stăvilarele norilor, au stat tălăzuirile apelor, s-a dezvelit cerul înalt, au tremurat sus stelele umede, a lucit discul metalic al lunii printre crengile negre de brad, care-şi picurau boabele diamantine de stropi.

— Ura !... am sărit amîndoi din aşa-zisul nostru adăpost.

— Ura !... ne-am stors straiele ghioalcă.

— Ura !... strigam şi rîdeam şi ne bucuram şi ţopăiam şi ne hîrjoneam şi cîntam de răsuna pădurea.

După acest prinos de recunoştinţă adus cerului, care se îndurase cu noi, am aşteptat să se ogoiască puhoaiele pe poteci. Alte cîntece şi alte hîrjoane şi alte chiuituri de sălbateci. Apoi, am pornit să urcăm în lumina fantastică a lunii, sus, la cabană.

Să urcăm, nu să coborîm, Vladim !

— Sus ! Să ajungem mai repede sus !... o pornisei pe urcuşul pieptiş, cu neastîmpărul tău dintotdeauna, cu nerăbdarea acelor ani. Sus ! Să prindem răsăritul soarelui. Să i-o luăm înainte !...

Te încumetai s-o iei chiar și soarelui înainte, în acele vremuri, Vladim ! Iar eu, după tine...

Ce nebuni pui de oameni mai eram ! Ce băieţandri zănateci, fără frică și chibzuinţă... Strănut ? Tusă ? Pneumonie ?... Aș ! Încolo cu ele ! Înainte ! Gîfîiam zgrepţănîndu-ne, lunecînd, hohotind, ajutîndu-ne, întinzîndu-ne mîna. După duşul gheţos și prelungit trei ceasuri sub ciurul de cetină, ne-am înfierbîntat ca în toiul zăpuşelei de nămiază și am ajuns sus, a doua oară scăldaţi leoarcă. Scăldaţi de năduşeală.

În şandramaua pustie de bîrne, numită pompos *cabană ;* în acea primitivă și precară înjghebare turistică a acelor ani îndepărtaţi ai juneţei noastre şcolăreşti, am aprins focul. Într-asemenea operaţie eram amîndoi mari meşteri.

Amîndoi feciori de ţărani, deprinși cu focurile de noapte la păşunea cailor, la strînsul fînului, la popasuri de cărăuşie, la clăci și la şezători.

Ne-am întrecut deci fiecare cu ştiinţele și îndemnările noastre, pregătind un rug monstru, să frigem un bivol. Ne-am întins pe bîrne hainele la uscat, cămăşile ude, încălţările cu aspect de broaşte ţestoase. Și ne-am încins ţărăneşte la cislă și la isnoave, pîrjolindu-ne la flacără cînd pe-o coastă, cînd pe alta, muşcînd din pîinea neagră și jilavă, înfulecînd hartane de caș și de pastramă sărată ocnă, în aşteptarea zorilor.

Pînă ce-a răsărit soarele, cîte nu mi-ai povestit, Vladim ?!

Multe. Multe și felurite... Multe din cele pe care le tăcuseși pînă atunci. Și mi-ai fost încă mai drag pentru ele, mai frate decît un frate de sînge. Atîtea planuri, atîtea hotărîri, atîtea ambiţii și legăminte !...

Ţi-aduci aminte, Vladim ?

E rîndul meu să te întreb. Îţi mai aduci tu aminte de acele planuri, hotărîri, legăminte ?

Cum te-au crescut atunci în ochii mei ! Și ce mîndru mă simţeam de tine și de prietenia ta, atunci !

Mi-ai povestit stări și întîmplări de la voi, de-acasă din sat. Era îndată după 1907, după răscoale și schingiuiri, după plutoanele de execuţie, după uciderile fără judecată... Strîngeai încleştat pumnii de copil. Îţi scăpărau ochii. Făgăduiai, îţi făgăduiai fapte mari, care să răzbune sărăcia, nedreptăţile, umilirile, jalea voastră de-acasă. Mama croită peste

obraji de harapnicul vechilului. Taică-tu stîlcit cu patul carabinei de jandarmii stăpînirii, dus în lanţuri şi închis la temniţă vreme de-un an.

Nu-mi sunau ceva nou. Le cunoşteam şi eu.

Aidoma se petrecuseră şi se mai petreceau toate şi la noi acasă, în sat, măcar că ne despărţeau trei hotare, ale altor trei ţinuturi. Aşa era ţara întreagă. Aceasta era pretutindeni soarta neamului nostru de clăcaşi. Şi, instinctiv, aceasta ne-a apropiat fără îndoială chiar în cea dintîi zi de şcoală, la internat, cînd ne-am pomenit în aceeaşi bancă din fund, stînjeniţi în straiele noastre ţărăneşti, cu iţari, chimir şi bondiţa de miel brumăriu, pînă ce-am căpătat uniforma de bursieri, printre ceilalţi şcolari cu portul şi cu vorba lor din altă lume.

Din cealaltă lume, a lor.

Ţărani ! Moglani ! Mămăligari ! Opincari !...

Cam acestea fuseseră drăgălaşele lor întîmpinări de bunvenit.

Uneori rostite de-a dreptul, făţiş, cu brutala cruzime a copiilor. Alteori numai gîndite, dar uşor de tălmăcit, după chiondărîşele priviri aruncate peste umăr, după pufnirile zeflemiste de rîs, după buzele de jos răsfrînte a patriciană dispreţuire.

Ţăranii, moglanii, mămăligarii, opintindu-se însă cu încăpăţînarea noastră de opincari pe brazda învăţăturii ca la coarnele plugului, au făcut să amuţească repede şi degrabă răutăcioasele chicoteli şi porecle de ocară. În uniformele de liceu, nou-nouţe, deosebirile de obîrşie se ştergeau aparent sub făţuiala exterioară. Ne-am deprins să ţinem furculiţa şi cuţitul boiereşte în mînă, după toate orînduielile subţiri. Ne tăiam unghiile. Foloseam batista. Aveam şi perie de dinţi. Nu eram cei mai zburliţi şi mai necioplţi pui de barbari din toată clasa. Şi ne număram printre cei dintîi la notele din catalog. Ba printre cei dintîi chiar la învăţătura graiurilor străine, pentru care nu ne pregătise să le ciripim din faşă nici o guvernantă, cu simbria pe-o lună, cît bugetul familiilor noastre de-acasă pe-un an.

— Luaţi exemplu de la dînşii !... ridica spre ei degetul cîte un dascăl mai puţin slugarnic cu atotputernicii zilei, arătîndu-ne ca pe nişte ciudate dihănii de codru care se

lăsau atît de lesne dresate. Ar trebui să vă fie ruşine de dînşii !...

Eram „dînşii"...

Iar în chip de încurajare, întorcînd arătătorul către noi :

— Şi voi ce v-aţi băgat în fundul clasei ? Treceţi într-o bancă mai din faţă ! Aşa !... Aici locul e pe merit, măcar deocamdată ; nu-i rezervat după hrisoavele lui *papa* şi *grand-papa !* Consolaţi-vă cu asta, că mult n-are să vă ţină. Din păcate, mult n-are să vă ţină, măi mînjilor !...

Aceasta ne-a adus şi oarecare prietenii cu puii de oameni din cealaltă lume, feciori de doctori, de ingineri, de cărturari ; feciorii unor părinţi care se înălţaseră cîndva tot din satele noastre. Unii s-au dovedit chiar foarte buni camarazi. Săritori şi statornici tovarăşi pînă la capătul vieţii. De ce-am tăgădui, mai ales că se numărau pe degete ? Excepţii puţine şi rare, pentru a confirma regula...

Dar în zilele de sărbătoare, dintr-o dată se căsca din nou prăpastia.

Porneau toţi la casele părinteşti, la rubedenii, la cunoscuţi. Noi rămîneam singuri. N-aveam ce face cu ziua. Şi ce lungă, ce nesfîrşită e o zi de duminică pentru un bursier de internat prins cu arcanul din satele plaiurilor ! N-aveam pitaci pentru un bilet de galerie la teatru ori la circ, pentru tramvai, pentru o intrare la serbările din grădina Copoului cu fanfara militară, pentru o baclava duminicală la cofetăria unde priveam din treacăt, de-afară, pe geam, la privilegiaţii dinăuntru, care întorceau capul şi se prefăceau că nu ne zăresc, deşi de la noi copiaseră tezele în celelalte şase zile ale săptămînii.

La început am colindat uliţele, să cunoaştem vechea cetate de scaun a Moldovei. Am cutreierat pieţe, biserici, grădini, părăsite mînăstiri şi bolniţe, ruini, turnuri. Ne-am zgîit la statui. Ne-am urcat în clopotniţe.

Curînd s-au isprăvit. Văzusem tot, le cunoşteam pe toate. Ne întorceam orfanii nimănui, tîrşindu-ne paşii spre clădirea liceului uriaşă şi goală, sonoră, cu străpungătoare ecouri de flaut şi de ocarină în alte săli, unde alţi orfani ai nimănui, din clasele superioare, îşi omorau urîtul şi dorul. Rămîneam amîndoi alături, ceasuri întregi, cu bărbia în pumni, cu coatele amorţite pe pervazul ferestrei, cu ochii la colinele din zare, la turlele şi cetăţile estompate în pîcle

viorii. Se lăsa amurgul. Răsuceam privirea spre gară. Plecau trenuri. Soseau trenuri, cu mici picături roşii de sînge pe pieptul locomotivelor. Unde plecau ? cine mai sosea în asemenea tîrg atît de posac, atît de străin ?... Şi flautul care nu mai contenea în a treia sală, din al treilea etaj, uneori cu triluri de fluier, doinind sfîşietor ca la tîrlele de la noi, de-acasă, din sat, pe dealuri, în asfinţit, cînd se aprinde steaua-ciobanului să licărească la capătul lumii...

Cum să le uit acestea, Vladim ?

Au fost anii noştri de ostateci ai cîmpurilor. Anii copilăriei şi adolescenţei, închise între ziduri sure. Anii în care bursele ne-au dat îngăduinţa de învăţătură, dar nimeni nu s-a înclinat asupra sufletelor noastre zgribulite, să încălzească pustiul rece din ele.

Poate că acest pustiu şi poate că dorul îndeletnicirilor plugăreşti de-acasă ne-au mînat să dăm tîrcoale lui Franţ, grădinarul liceului, şi lui Hîrdău, ajutorul său. Îţi mai aduci aminte, Vladim ?...

Ne furişam pe coridoare, complici, să nu ne zărească nimeni. O zbugheam pe uşi, pe lîngă grilajuri, pe sub pomi. Ceream învoire să punem mîna pe sapă şi pe hîrleţ, să frămîntăm mraniţa grasă între degete, să plivim răzoarele şi să muşuroim trandafirii. Ceream învoire să intrăm în sera încropită şi umedă din dosul infirmeriei, unde călcam în vîrful picioarelor, cu smerenie, printre raclele cu răsaduri de flori plăpînde şi, pînă atunci, nouă întru totul necunoscute.

Franţ, unchiaş de ispravă şi îndeobşte cam cu chef, avînd mare slăbiciune pentru şliboviţă şi raţia zilnică a halbelor de bere, ne împlinea pofta cu oarecare satisfacţie profesională. Ne explica una şi alta, cu nelipsitu-i zîmbet blajin pe chipul rotund ca o lună plină, între favoritele austriace. Ne purta prin seră, ne arăta cutiile cu firave plante abia încolţite, altoiurile, florile rare, crescute şi îngrijite de el cu osîrdie, ca pruncii dintr-un orfelinat.

Hîrdău, mai pehlivan, ne punea fără înconjur la treabă de roboţi, să-i executăm îndatoririle lui, trăgîndu-se la o parte să lenevească, să răsucească şi să aprindă ţigară de la ţigară. Pufăia slobozind fuioare de fum pe nas şi ne privea cu o desăvîrşită lipsă de consideraţie. Nu meritam nici

o stimă în ochii săi. Prea ne dădeam arama pe faţă ! Mocofani, moglani, ţoape, ca el.

— Beleşte ochii !... se răstea la noi. Cum dai cu sapa ? Nu vezi că tai rădăcina, maica mamei ei de rădăcină ? Aşa ai învăţat de la tat'tu ?...

Tu n-ai răbdat mult asemenea regim, care te indigna. Ţi-ai căutat altă trecere de timp, aiurea. Eu am rămas credincios grădinii şi plantelor din seră. Fără îndoială că acolo şi aşa mi-am descoperit chemarea.

N-aş putea spune că am simţit vreodată o părere de rău. Părerea de rău e numai că nu m-am învrednicit a da o mai rodnică folosinţă acestei chemări, aşa cum mi-o închipuiam în visările mele de băieţandru.

Visările tale erau altele, Vladim !

Mi le-ai spovedit întîia oară în acea noapte de după furtună, lîngă focul cu miros puternic de răşină, sus, pe piscul muntelui, unde aşteptam să răsară soarele.

Erau hotărîri pline de cutezanţă. Hotărîri de mirare pentru un plod de ţăran calic, un simplu elev bursier din clasa a treia de liceu.

M-ai întrebat cîţi sîntem acasă.

— Trei fraţi şi patru surori... am răspuns. Surorile mai mari, fraţii mai mici decît mine.

— Şi pămînt ?...

— Nimic ! Cîteva prăjini în jurul casei... pălmaşi...

Voi eraţi cinci. Numai băieţi, şi toţi mai în vîrstă decît tine. Ceilalţi au rămas la plug, la vite, argaţi, neştiutori de carte. Tu, mezinul, aveai să-i răzbuni pe toţi. Aveai să le răscumperi sărăcia şi robia, lipsa de pămînt, lipsa de dreptate, tot ce îndurau.

— Cum să-i răzbuni şi să-i răscumperi din robie ?... nu mă dumiream. Cum s-ar putea una ca asta, Vlad ?

Pe atunci erai numai Vlad. Nu exista încă nici un Vladim.

— Cum ? Foarte simplu !... ai răspuns. Să nu uităm !...

— Să nu uităm ? Ce să nu uităm ?...

— Să nu uităm toată viaţa că sîntem feciori de iobagi !... Oriunde vom ajunge, să nu-i uităm pe cei rămaşi acolo, în vale, în satele de unde am plecat. Datoria noastră e scrisă. *Noi vrem pămînt !*, poezia lui Coşbuc...

Îţi îmbrăcasei hainele zbicite şi te-ai înălţat în picioare, să reciţi poezia lui Coşbuc, în maghernița de bîrne din vîrful muntelui. Stihurile creşteau, se rostogoleau cum se rostogoliseră puhoaiele pe poteci, tîrînd bolovanii, măturînd vreascurile, detunînd văile cu uriaşe ecouri.

Glasul îţi tremura. Îţi scînteiau ochii şi ţi-au înotat apoi în lacrimi.

Le spuneai, le gemeai, le strigai toate în tăria nopţii ca un legămînt.

Cel dintîi legămînt al tău, Vladim !...

Aceasta a fost noaptea noastră de-atunci, feciorii iobagilor, într-un popas pe vîrf de munte.

Iar dimineaţa, cînd soarele ţi-a trimis în faţă snopul poleit de raze pe soclul de stîncă unde te-ai urcat să cercetezi depărtările, mi se părea, da mi s-a părut că un nimb irizează în jurul tîmplelor tale înalte, Vladim !

Cum să nu mă simt mîndru atunci de tine ? De prietenia ta ? De spovedaniile tale îndîrjite ? Cum să nu lăcrimez atunci copilăreşte de pretimpuriile tale mari hotărîri ? de ale tale avîntate făgăduieli ? de ale tale sacre legăminte ?

Cel dintîi legămînt al tău, de atunci, pe care aveai să-l calci în picioare, Vladim !

— Aminteşte-ţi, mi-ai spus, aminteşte-ţi anii noştri de tinereţe studenţească !

— Da, Vladim ! Nu i-am uitat...

Dar pînă la tinereţea noastră de studenţi sărmani, să-mi amintesc altele.

Episoade mărunte din ultimii ani de şcoală, la internat... Păreau nimicuri. Păreau numai fapte răzleţe, fără şir, trecătoare... Memoria a luat însă notă de ele, le-a întipărit să le păstreze, deşi pe atunci nu-mi dădeam încă seama de tîlcul lor. Nu ştiam, nu bănuiam că erau tot atîtea semne, tot atîtea simptome, tot atîtea vestiri încă ascunse.

— Iarăşi năravul tău de a le aduce toate la vadul microscopului şi la lupă ?... parcă te-aud. Iarăşi meschinele fişe de observaţie ?...

Iarăşi, Vladim !

Ce-i de făcut ? Nu-mi pot sări peste umbră. Nu-mi pot ieşi din pielea argăsită de belfer veteran, tocmai acum, în ajun de sorocul pensiei. E prea tîrziu. Şi de altminteri ar în-

semna o lepădare tot atît de vinovată ca multele tale lepădări.

Îţi mai aminteşti povaţa dascălului nostru de latină ?

— Nu aşa, castraveţilor !... se zborşea în indignarea sa pitorească. Nu aşa !... Încercaţi, învăţaţi-vă să gîndiţi latineşte, nu să traduceţi în limba divină a lui Cicero flecărelile voastre de terchea-berchea, trei sfanţi perechea !... Învăţaţi a gîndi ca un roman în togă, ca Seneca şi Tacit, ca Horaţiu, Plaut şi Properţiu, simţiţi şi gîndiţi ca Marţial şi Ovidiu, în lumea şi în costumele lor, pe *Via Appia* şi în *Forum*, pe aleile din grădinile lui Lucius Lucullus, nu ca nişte derbedei moldo-valahi bătînd berbunca pe uliţele unui tîrg puchinos, la hale şi la medean !... Încercaţi, căzniţi-vă, imaginaţi-vă ! Intraţi în toga lor, şi atunci toate au să vi se pară altfel : toate au să vi se arate ca unui roman din epoca lui Cicero ! Iar stilul lui Cicero are să se impună de la sine, chiar unor barbari neţesălaţi ca voi !...

E drept, eu n-am prea izbutit să simt, să cuget şi să-mi exprim gîndul lapidar, ca romanii în togă din vremea lui Suetoniu şi Tacit.

Aici mă întreceai tu cu mult. Erai fără rival.

Pe mine mă atrăgea Pliniu cel bătrîn, naturalistul, sau *De rerum natura*, poemul lui Lucreţiu, ori didacticul Virgiliu al *Georgicelor*, cu toate năzbîtioasele erezii ale vremii. Iar *Metamorfozele* lui Ovidiu, nu mai puţin năzdrăvane, mă făceau să casc, cu tot poeticul lor convoi de zei şi zeiţe, de giganţi şi ciclopi, de eroi mitologici ; cu toată sarabanda lor de centauri şi tritoni, de fauni şi nimfe şi sirene.

Găseam neasemuit mai pasionante celelalte metamorfoze, ale celorlalte soiuri de tritoni şi de nimfe, de aici de pe pămînt, din ştioalne şi din smîrcuri.

Nu mă învredniceam să gîndesc poetic, retoric, aforistic. Începusem de pe atunci să gîndesc ca un mărginit biolog, cum îmi spuneai tu şi atunci, ca şi în această noapte, înainte de a pleca trîntind uşa.

Mărginit ?... Hehei ! Ce uşuratec mai zvîrli sentinţe fără apel cînd e vorba de alţii, Vladim !

După atîţia ani cîţi au trecut, patima mea de naturalist mărginit, deprins să cugete experimental pe fapte de-o sută de ori observate şi drămăluite, mi-a îngăduit să pătrund în

secretul evoluţiilor încete, al germinaţiilor oprite un răstimp, al metamorfozelor pe termen lung.

Ştiu aşadar, că multe, o ! multe părelnice înfăţişări ale lumii din jurul nostru, ascund îndelungă vreme realitatea cea adevărată şi definitivă, ultima.

Chiar se spune în tagma noastră — Linné a spus-o acum două sute de ani — că stadiile celelalte sînt *măşti*, sînt doar nişte vremelnice deghizări ; şi că numai întruparea cea din urmă este *imaginea speciei*. Vezi unde voiam să te aduc, pe această cale ocolită prin smîrcurile cu larve şi nimfe ale ştiinţei şi învăţăturilor mele ?

La întruparea ta cea din urmă, Vladim !

Întruparea definitivă. Adevărata imagine a ta şi a speciei. Căci nu eşti singurul, Vladim ! Nici cel dintîi, nici cel de pe urmă. Sînteţi destui la număr pentru a alcătui o specie.

Masca ? Deghizările ?...

Tocmai la ele ţineam să mă opresc, înainte de a trece la amintirile din anii de viaţă studenţească. Să mă opresc la cele cîteva episoade răzleţe, fără aparentă însemnătate, mărunte, din ultimii ani de şcoală. Erau semne sub mască, sub vremelnicile deghizări, vestind de pe atunci întruparea definitivă de mai tîrziu, cînd atît de mizerabil s-a încheiat ciclul metamorfozelor tale.

O dată, mai ţii minte ? trei ani după noaptea noastră din munţi...

Murise tata. Căzuse cu oasele zdrobite de-un fag, în pădure, repezindu-se să-l proptească pentru ca să nu sfarme carul cu boi al antreprenorului de tăieri. Ştirea mi-a venit a treia zi după înmormîntare, cu poşta rurală de melc a acelor vremuri.

Antreprenorul se arătase mărinimos. Plătise el înmormîntarea, coliva, pomenile. Mai dăruise mamei şi doi poli, despăgubire pentru o viaţă de om care-i salvase un car cu boi.

Să cer învoire şi să plec, acasă, nu-şi mai avea rost. Se apropia un sfîrşit de trimestru : teze, note, medii, soarta bursei la mijloc... În durerea mea înăbuşită de-atunci, mi-ai fost un reazim frăţesc, recunosc. Nu pot uita gingăşia, căldura, dragostea cu care încercai să-mi abaţi gîndurile în altă parte. Acestea nu se uită, Vladim !

După două săptămîni s-a înfăţişat mama la liceu. Nici ea nu ştia prea bine pentru ce-o pornise la drum. Dorul de

singuru-i fecior mai mare şi înstrăinat la învăţătură ? jalea ? deznădejdea ? nevoia de-un sfat ? nevoia de a lipsi măcar o zi şi o noapte din casa unde toate îi aminteau pe cel îngropat în ţintirimul satului cu oasele zob ?... Poate nici una din acestea toate ; poate toate împreună.

Portarul m-a chemat în cabina lui, a cheilor şi a soneriilor.

Ce s-a petrecut între mama şi mine, în odaia cu tabloul de chei şi de sonerii, nu-i locul să pomenesc aici. Bătrîn discret, portarul ne-a lăsat singuri şi a lipit uşa. Îţi amintesc numai scena de la sfîrşit.

În prietenească ta înduioşare pentru obida din sufletul nostru, socotisei de datorie să stai la pîndă şi să aştepţi, ca să-i spui şi tu mamei un cuvînt de mîngîiere la despărţire.

Noi ieşisem pe scări... Mama plînsă. Eu cu pleoapele roşii !... Treceau profesori, treceau părinţii altor elevi, domni cu pălării tari, doamne înfăşurate în mantii de mătase, pedagogi, colegi.

Sub ochii lor, ai şovăit. Apoi, ca o biruinţă asupra ta însuţi, te-ai scuturat şi te-ai îndoit de mijloc să-i săruţi mîna mamei, bătătorită, aspră, grunzuroasă.

Mama, ea n-a şovăit, sărmana !

Cîteva clipe mai tîrziu, s-a repezit şi ea să sărute nevolnic mîna portarului drept mulţumire, fiindcă în uniforma cu nasturi poleiţi, cu şapca lui de amiral şi cu impozanta-i barbă albă pînă la brîu, îi părea fără îndoială un personaj foarte important în ierarhia liceului. Pe urmă, pentru a încheia scena, cînd m-a strîns la piept înainte de plecare, a izbucnit în bocetele şi tînguirile ţărăneşti de datină. Nu se mai putuse stăpîni.

Şi deodată nu te-ai mai putut stăpîni nici tu. Era prea mult ! Deodată te-ai răsucit pe călcîie, ai întors spatele şi te-ai depărtat de grupul nostru. Ceilalţi, cei străini de obîrşia satelor de unde venea mama, s-au prefăcut că nu văd, că nu aud, că nu bagă de seamă.

Acesta nu era un semn, Vladim ?

Cel dintîi semn, al celor dintîi lepădări. Primul semn, prima etapă spre imaginea definitivă a speciei.

Şi toate, numai fiindcă treceau cîteva doamne în foşnitoare mantii de mătasă. Toate, fiindcă te-ar fi zărit cumva vreun străin, doi, cu moşiile unde robeau sub sfîrc de ha-

rapnic părinţii şi fraţii şi mamele noastre. Sau fiindcă ar fi zîmbit cei cîţiva camarazi, care prea bine ştiau că nu sîntem coborîtori din porfirogeneţii Bizanţului.

N-am luat aminte atunci. Nici nu mi-am dat seama de înţelesul încă ascuns al semnului. Numai ochii au înregistrat ce aveau a înregistra, să păstreze amintire pentru judecăţile de mai tîrziu.

Cum tot pentru mai tîrziu au pus la păstrare şi fugara imagine a unui alt episod, îndestul de mărunt şi totuşi destul de ciudat.

Încă un semn. Alt semn.

Văd scena ca acum. Privirea mai întîi încruntată, severă, imperioasă, cu care l-ai ţintuit în frunte pe Hîrdău al nostru, ajutorul de grădinar, cînd l-am întîlnit împreună pe stradă, într-o după amiază de duminică. Privirea, mai apoi, plină de nemărginită încîntare de tine, cînd el, intimidat, ţi-a făcut loc coborîndu-se de pe trotuar şi salutîndu-te respectuos.

— Să trăiţi, domnule *ilev !...*

Ai clipit din coada ochiului, către mine :

— Ehei !... S-a schimbat boierul, nu e cum îl ştii !... Văzut-ai ţoapa, moglanul ? L-am adus la realitate, să păstreze respectuos distanţele.

Nu ştiu cine se schimbase.

Hîrdău ? sau tu, Vladim ?

Pe la grădina şi la sera lui *Herr* Frantz, tu nu mai dădeai de mult.

Mă abăteam numai eu. De altfel şi eu, îndestul de rar. Şi nu ca să mai plivesc buruieni, nu ca să mai frămînt mraniţa grasă între degete, nu ca să mai stropesc răzoare şi să muşuroiesc trandafirii sub ochii batjocoritori şi scîrbiţi de noi ai lui Hîrdău. Pentru asemenea îndeletniciri trecuseră alţii la rînd. Alţi băieţandri din primele clase, tot aşa feciori de clăcaşi şi tot aşa aduşi acolo de dorul brazdelor de la dînşii, de-acasă, din sat.

Eu cercetam cu lupa corole şi stamine de flori, spicuiam plante exotice pentru ierbar, căutam anume seminţe, urmăream metamorfoza unor anume gîze, larve şi nimfe. Veneam rar şi plecam repede.

Pentru chemarea de viitor dascăl al ştiinţelor naturale, găsisem alte paradisuri, aiurea. În laboratorul şi în muzeul liceului, într-adevăr fără zgîrcenie înzestrate, în bibliotecă,

acasă la venerabilul şi ocrotitorul nostru profesor de biologie, care în altă ţară, în alte vremuri şi alte împrejurări ar fi ajuns poate un mare savant.

În lipsă de altceva, se mulţumea să-şi facă ucenici, aşa cum încerc şi eu astăzi. Iar ca ucenic, mă dovedeam printre cei mai vrednici.

Să privim încă o clipă îndărăt! Să ne întoarcem la ultimii doi ani de şcoală, Vladim!

Viaţa se mai îmblînzise cu noi. Duminicile nu mai erau atît de deşarte.

Mai legasem şi alte prietenii.

Ca să facem faţă bugetului nostru de bursieri săraci, ajutam la învăţătură alţi elevi din clasele începătoare ori colegi cu noi, mai înstăriţi de-acasă, dar cu mintea mai leneşă sau cu voinţa de muncă mai istovită din naştere. Ne pofteau la dînşii, la masă. Ne deschideau uşile. Ne îngăduiau să ne strecurăm în lumea lor pe uşa din faţă deschisă, unde părinţii noştri fuseseră osîndiţi să aştepte la scară, umili, cu căciula în mînă.

Poate că şi în alegerile tale se vădeau iarăşi, încă de pe atunci, unele semne.

Eu îmi găsisem prieteni printre feciorii de dascăli şi de doctori, de slujbaşi mijlocii, de magistraţi şi de ingineri, mica şi necăjita burghezie a tîrgului, cu patalamale şi diplome academice. Descopeream că îndestui dintre dînşii erau de aceeaşi obîrşie ca noi. Foşti feciori ori nepoţi de plugari, de meşteşugari, de învăţători, de oieri, ridicaţi şi desprinşi din ticăloşia satelor, prin carte. N-aveau hrisoave de pe vremea voievozilor, nici trufaşi arbori genealogici.

Opinca, unica lor stemă de familie.

În casele pline de ploduri, luptau şi dînşii cu nenumărate şi aspre nevoi. Poliţe. Scadenţe. Datorii la băcan, la croitor, la cizmar. Aţa de-abia înnodată cu vai şi chiu, pînă la sfîrşitul lunii.

Numai că aproape toţi ţineau să arate de ochii lumii o îndestulare mincinoasă. Nu trăiau pentru dînşii. Trăiau pentru ochii vecinilor, cu ochii jinduind mereu la o categorie mai sus-pusă şi mai procopsită, căznindu-se să-şi însuşească întru totul năravurile şi tabieturile protipendadei. Rîvnind să fie şi dînşii întîmpinaţi la scară de argaţii cu pălăria în mînă

şi cu ploconelile pe care le făceau părinţii ori bunicii lor ciocoilor pribegi aduşi de vînt din stihurile lui Coşbuc :

— Cucoane !... Stăpîne !... Boierule !... Măria-voastră !...

Eternul salonaş, cu eternele fotolii îmbrăcate în pluş roşu, cu scrumierele de scoică suvenir de la mare şi cu eternele albume de la băi pe mesuţa din mijloc ; eternele portrete mărite la fotograf, în pretenţioasele rame poleite. Eternul clavir cumpărat în rate, la care suspina leşinate valsuri o domnişoară clorotică şi fără zestre.

Aceasta îi rodea pe toţi. Aceasta le întuneca viaţa şi nu le îngăduia să se bucure de adevăratele ei bucurii. Aceasta înăcrea gospodina casei, veşnic harţăgoasă ; posomora stăpînul casei, alegător la colegiul doi, veşnic purtat cu vorba şi tras pe sfoară cînd venea partidul la putere ; aceasta făcea să ofteze domnişoara casei de la pian, îndrăgostită de-un locotenent de cavalerie, cu cizme de lac şi pinteni argintaţi, vînător de zestre prin înseşi obligaţiile înscrise în regile şi regulamentele oastei.

Pretutindeni, o mare şi iremediabilă solitudine socială.

Totuşi, în lumea lor mi-am găsit cîţiva prieteni, cu mintea deschisă înclinărilor de viitori cărturari. La casele lor cu verandă şi grădinile cu mixandre, îmi aflam cîteva oaze în pustiul după-amiezelor de duminică. Cu dînşii am rămas prieteni, fiindcă măcar ei au rămas aceiaşi. Nu i-am pierdut, ca pe tine, Vladim !

De altminteri, lumea lor prefigura de pe atunci viitoarea mea lume de belfer. Habitatul meu, cum spunem noi, zoologii.

Tu, de la început ţi-ai ales alţi prieteni.

Poate nu cu premeditare.

Din instict, mînat de semnele tale ascunse.

Prieteni, îndeosebi din lumea celor cu hrisoavele vechi ale lui *papa* şi *grand-papa,* despre care pomeniseră cîţiva dintre profesorii noştri mai zburliţi în anul întîi de şcoală. Sau prieteni din lumea bogătanilor de mai proaspătă dată, feciori de grînari, de bancheri, de arendaşi şi proprietari de moşii, unde adeseori părinţii lor fuseseră mai întîi vechili, ca să le cumpere mai apoi de la foştii stăpîni scăpătaţi şi scoşi la mezat.

N-aş putea spune, păcat ar fi să te învinuiesc, că le cîştigasei prietenia cu linguşeli miloage, gudurîndu-te ca un du-

lău ciobănesc care a intrat într-un salon cu covoare persiene şi nu-i vine să creadă pe ce lume se află. Dimpotrivă ! Îţi arătai colţii. Nu-i cruţai. Le spuneai adevăruri crude în faţă. Aceasta m-a înşelat şi pe mine atunci. Te-a înşelat şi pe tine.

Pe dînşii, nu !

Îţi mai aminteşti, Vladim ?

Ne dădusem întîlnire pe-o bancă, la Copou, în grădină, într-o seară de duminică, înainte de a ne întoarce spre internat, la cină, la lecţii, la repetiţii pentru examene şi bacalaureat, la ultimile noastre săptămîni de şcoală.

Eu petrecusem pînă acasă una din acele domnişoare palide şi fără zestre, care visau la ofiţerii de roşiori cu pinteni şi pentru care simţeam vag ceea ce le-apucă şi pe păsări de vreo două ori pe an. Ce vrei ? Era sfîrşit de mai. Înfloriseră trandafirii. Teii îmbălsămau văzduhul de te-ameţeau. Se zbenguiau fluturii, porumbeii, scatiii, bondarii în cupele de crini. Şi aveam nouăsprezece ani !...

Te-am găsit pe bancă, sub un asemenea tei cu miresmele ameţitoare, împreună cu doi dintre prietenii tăi, ceilalţi, din lumile lor celelalte, unde erai invitat duminica la prînz, pe rînd, cînd la unul, cînd la altul.

Mai ţii minte ?

Unul era Gogo Vartiadi, fiul senatorului, mare proprietar de moşii şi de domenii forestiere, urmaş din stirpa domnească a Hospodarilor fanarioţi, trimişi odinioară cu firman de la Stambul şi rămaşi să se prăsească în ţară. Celălalt, Cristea Dorogan, feciorul deputatului nou închiaburit, cu mori, velniţe şi cherestele, cu moşii în arendă şi moşii în veşnică stăpînire. Dintre care moşii, două înhăţate pe preţ de mai nimic, la ananghie chiar, de la părintele lui Gogo, vestitul de atunci Atanasie Vartiadi, prinţul, beizadeaua Tonton, marele crai de ghindă al Moldovei, veşnic cănit şi spilcuit din cutie, mînă spartă ca butoiul fără fund, muieratic şi cartofor de pomină.

Discuţie aprinsă. De la distanţă, după gălăgie, mi s-a părut că vă certaţi.

Nu !

Cînd mi-aţi lărgit loc alături, pe bancă, am înţeles că numai îţi stropşeai amicii cu verva şi cu patosul tău dintotdeauna. O făceai cu atîta înfocare, încît parcă ai fi vrut să-ţi

răzbuni înfumurata lor întîmpinare din primele zile de internat, privirile lor arogante de atunci, peste umăr, la puii de țărani, de mămăligari, de țoape, cu ițari și încălțările potcovite.

Le-o plăteai acum.

În numele puilor de iobagi, de moglani, de mămăligari, așa de stingheri și de intimidați la început, cu vîrf și îndesat le-o plăteai! Și plătindu-le-o, îi scuturai aproape cu îndîrjirea și cu scînteierile din ochi, de sus, de pe munte, în noaptea și în dimineața noastră, după ruperea de nori: „Ciocoi pribegi, aduși de vînt!..."

Iar vestindu-i că va veni ca mîine acel ceas al răfuielilor din strigătul profetic al lui Coșbuc, țineai să știe prea bine că atunci tu vei fi de cealaltă parte, în fruntea gloatelor de clăcași, cu mîna încleștată pe coasă, pe furcă, pe par.

— Dar ce ți-am făcut noi? !... se miră, căscînd ochii cît patacele de cinci lei, Cristea Dorogan, care nici nu inventase praful de pușcă, nici nu descoperise America. Ce ai cu noi, bre Vlad?... Ce te-a apucat?... Îmi pare rău că te exprimi așa...

— Tu nu mi-ai făcut nimic personal! Nici Gogo!... N-am nimic cu voi, direct.

— În acest caz, de ce vrei să ne bagi în boale, dragă Vlad?

— Cu lumile voastre am o socoteală veche! l-ai lămurit cu aprindere. Și nu eu am această socoteală... Lumea de unde am venit, din spatele meu, își așteaptă răfuiala cea mare!

— Scîrț!...

— Da, da, Cristache!

— Pîrț!... Literatură! Coșbuc!... *Viața Romînească*! Stere, Ibrăileanu, poporanism... Dă-o dracului de literatură, dragă Vlăduț! Fii băiat de treabă!...

— Lasă-l să vorbească! Nu-l mai întrerupe. Închide lacătul de la haznaua ta cu inepții, Cristinel puiule!... i-a pus mîna stîngă la gură Gogo Vartiadi, prinzîndu-i comic buzele între două degete ca în toarta unui lacăt și răsucind cu mîna dreaptă o cheie nevăzută. Așa! Cranț!... Gata!... Și tu, Vlad, hai acum!... Spune! Spune, monșer, tot ce ai de spus!...

Iar tu le-ai spus tot ce aveai de spus, Vladim!

Le-ai spus răspicat, îndîrjit, fără cruțare cît disprețuiești și cum urăști lumile lor.

Mai întîi, întorcîndu-te spre Gogo Vartiadi, i-ai spus că lumea lui o dispreţuieşti fiindcă e putredă, pe ducă şi fiindcă moare urît. Fiindcă se bălăceşte în drojdia cîtorva privilegii politice, agăţîndu-se de hrisoavele strigoilor de altădată. I-ai spus că o dispreţuiai fiindcă e o lume trîndavă, înfumurată, găunoasă, devorată de lepra năravurilor şi rîia luxului, de fascinaţia Parisului şi a ruletei de la Monte Carlo ; fiindcă îşi tîrîie zilele cele de pe urmă într-o agonie fără grandoare. În sfîrşit, cam toate cîte le spuneau de altfel despre această lume a protipendadei conservatoare şi toate gazetele partidului liberal, pe care îl reprezenta în Cameră, ca deputat, părintele lui Cristea Dorogan, mai mult pe culoarele cu samsari decît la tribună.

Apoi, întorcîndu-te spre Cristea Dorogan, i-ai spus că urăşti lumea lui, fiindcă aceasta urcă şi mai urît, de cum cobora cealaltă, a lui Gogo Vartiadi.

I-ai spus c-o urăşti fiindcă se îmbulzea făcîndu-şi loc cu coatele ca într-o haltă de tramvai, împinsă de nesaţul procopselilor cu orice preţ ; fiindcă nu se dădea în lături de la cele mai mîrşave matrapazlîcuri ; fiindcă făcea zbranca cu avutul statului cu antreprize şi contracte prădalnice ; fiindcă se îmbogăţea înşelînd, vînzînd, cumpărînd, mituind, răşluind, jăcmănind, robind clăcaşii de pe moşiile uzurpate cu hapca, mai crunt încă decît vechilii protipendadei plimbăreţe pe la Paris şi pe Coasta de Azur, la toate tripourile unde îşi pierdeau ultimile rămăşiţe ale latifundiilor. În sfîrşit, cam tot ce de altfel denunţau cu o cumplită indignare pe-atunci, gazetele partidului conservator, pe care îl reprezenta tatăl lui Gogo Vartiadi în Senat, de vreo trei legislaturi, mai mult la bufet decît în incintă.

Erai sincer, fără îndoială.

Nu le-o spuneai numai lor. Ţi-o spuneai şi ţie.

Credeai şi tu că urăşti într-adevăr şi că dispreţuieşti aceste ale lor două lumi. Căci amîndouă — una coborînd şi alta urcînd — coborau şi urcau tot pe spinarea lumii noastre, a mămăligarilor, a opincarilor, a moglanilor.

— Şi atunci, cum se face că mai poţi fi prieten cu noi ?... a întrebat Gogo Vartiadi, aprinzîndu-şi ţigara şterpelită din proviziile lui *papa* şi privindu-te cu o sprînceană ridicată în accent circumflex. Cum te rabdă inima să ne mai întîlnzi mîna şi să ne intri în casă ?...

Cinism !... strigă scurt cu un sughiț Cristea Dorogan.

— Taci tu, că n-ai cuvînt ! Pe Vlad l-am întrebat... Răspunde, cum și de ce ne mai intri în casă, monșer ?...

— Vă intru în casă numai ca să vă cunosc mai bine lumile voastre !... ai răspuns tu. Ca să le pipăi de aproape, pe dinăuntru, mădularele șubrede, încheieturile putrede, laturile vulnerabile !...

— Spion !... icni a doua oară Dorogan. Spion !...

— Taci tu, ți-am spus ! îl admonestă Gogo Vartiadi. Cei săraci cu duhul au cuvîntul numai în împărăția cerurilor !

Spunînd, Gogo al tău îi întorsese spatele, zîmbind și scuturîndu-și scrumul țigării pe aleia de nisip, cu gestul superb de aristocratică degajare, șterpelit și acesta de la beizadeaua Tonton.

Îți zîmbea ție, nu lui Cristea Dorogan.

Pe tine, nu pe el, te-a întrebat apoi, după un răstimp, înălțîndu-și încă mai ascuțit accentul circumflex al sprîncenii :

— Calul troian, *c'est-à-dire* ?... [1]

Da, calul troian ! Să știți voi !... Nu mă cumpărați cu amiciția și cu gentilețele voastre. Repet : personal n-am nimic cu voi ! Sînteți simpatici... În afară de primul an, cînd m-ați tratat ca pe-o nespălată țoapă și mîrlan, am petrecut ceasuri bune împreună. Eu nu te concurez pe tine la conchetele tale amoroase ; Cristache nu mă concurează pe mine la disertații și la retorică... Ne-am putea numi prieteni.

— Îmi făceam iluzia că și *sîntem* prieteni !

— Poftim ! Chiar și *sîntem* prieteni !... Dar cu voi, nu cu lumea voastră m-am împrietenit. Cu cît cunosc lumile voastre mai bine, cu atît le disprețuiesc și le urăsc mai mult !... Cînd va veni ceasul, aveți să vă pomeniți cu mine în cealaltă parte a baricadei. Atunci nu mai răspund de ce va fi, de ce voi face... E bine s-o știți ! Aceasta e sinceritate, nu cinism !... Pot să v-o spun de pe acum ; mă tem eu singur de îndîrjirea iobagilor bunici și străbunici desculți de la spatele meu, cu care am să vă arăt atunci cît le urăsc și cît le disprețuiesc lumile acestea ale voastre !...

A treia oară sughiță Cristea Dorogan !

— Cinism !

[1] Adică ?... (fr.).

— Sinceritate !... ai rectificat tu.

— Ce sinceritate ?... Cu aşa sinceritate, nu te mai invit la masă, că ai să dai foc casei.

— Mai este pînă atunci, Cristache !

— Eşti în stare să pui bombe sub masă, ca nihiliştii...

— Nu-s nihilist ! Confunzi !...

— Cum nu eşti nihilist, după cîte mi le-ai turnat de la obraz ?... Eşti nihilist ! Anarhist ! Terorist !... Zi şi tu dacă nu e aşa, dragă Gogo !...

Gogo Vartiadi zîmbea înainte.

Nu însă de parascoveniile lui Dorogan.

Îşi urmărea un gînd, subţiindu-şi privirea printre gene. Cu ascuţimea lui bizantină, de măsura din creştet pînă în tălpi, prin plasa de fum a ţigării cu cartonul aurit.

Apoi, ca o constatare ironică, pentru el de mult lămurită şi definitivă, rosti fără să ridice glasul la diapazonul patosului tău :

— Mă tem că prea multe din cele care ai vrea să fie ale tale aparţin deocamdată încă tot lumilor acestora, ticăloase, ale noastre ! Prea multe, de le urăşti şi le dispreţuieşti cu atîta înverşunare, domnule iobag !

— Cum ?... Cum ?... ai sărit indignat de pe bancă.

— Aşa cum ţi-o spun, domnule cal troian !... Vezi mai întîi de tine. Lasă lumile noastre ! Una are să coboare. Alta are să se cocoaţe... Bagă de seamă să nu te păcăleşti cumva ! Chibzuieşte bine de pe acum cu care ai să te dai pînă la sfîrşit...

— Eu ?

— Mătăluţă în persoană, domnule Mirabeau.

— Eu ? Dar eu am să mă răfuiesc cu amîndouă, de-o să le meargă fulgii ! Nu mă cunoaşteţi încă, puişorilor mici şi cocoliţi ! Fierbe în mine sîngele celor care nu iartă...

— Trala-la !... a fredonat Gogo Vartiadi aria cantonetei la modă, pe care o cînta la varieteu una din multele întreţinute ale prinţului Atanasie, zis Tonton. Trala-la !... Hai să schimbăm vorba şi să rămînem prieteni !...

— Nu ! Să te lămuresc mai întîi !...

— Sînt gata lămurit, Vlad ! Nu mai prelungi discuţia, fiindcă e cu primejdie. N-o mai prelungi, fiindcă am să te întreb prin ce predilecţie ciudată, în afară de Alexandru de faţă, ţi-ai făcut prieteni mai mult dintre noi, duşmanii tăi

de moarte, şi nu dintre colegii iobagi, fraţii tăi de suferinţă ? Dacă nu te-ai întrebat tu vreodată, să te întreb eu... Şi mă tem că n-ai să găseşti ce răspunde. E un fapt. Recapitulează ! Numără pe degete cîţi prieteni ţi-ai făcut din lumea noastră putredă şi mizerabilă... Aşa că sînt gata lămurit, scumpul meu prieten Vlad ! S-o lăsăm baltă !... Trala-la... Uite mai bine ce nostimă şi cu picăţele e puiculeana de colo, pe aleie, cu rochia albă... Teribilă de gigea şi de pupuia, monşer ! Şo, pe ea ! ! !

— Ascultă, amice Gogo ! ai schimbat glasul după o clipă de descumpănire. Nu-ţi permit să...

— Trala-la !...

Urmarea războirilor voastre, la care eu nu luasem parte, n-o mai ţin minte. Nici n-ar mai avea vreo însemnătate.

Dar cuvintele zeflemiste ale lui Gogo Vartiadi s-au păstrat în memorie, deşi încă o dată nu-mi dădeam seama cît ridicau un colţ din masca ta, din deghizarea ta vremelnică, pînă la metamorfoza finală.

Cum s-o fi crezut ? Cum să mi-o fi închipuit ? Cum s-o descifrez în trăsăturile tale de-atunci, mai frate decît un frate de sînge, Vladim ?

Prea răzleţe erau semnele. Prea fugare. Prea altul erai tu, cel dintotdeauna !

Dîrz, arzător, întîiul la toate, încleştînd pumnii, înfruntînd profesorii pentru nedreptăţile îndurate de alţii, veşnicul rebel, veşnic pe-o baricadă. Gloria şcolii. Mîndria noastră. Fala şi speranţa adolescenţei noastre, Vladim !

Că vacanţa cea mare, de vară, în loc să te întorci acasă, între iobagii tăi, la Străvolnici ! că o petreceai la Gogo Vartiadi, la castelul lor cu turle şi parc şi echipaje de pe ţărmul Siretului, ori la unele din nenumăratele conacuri unde te invita Cristea Dorogan fără teamă că ai să-i pui bombe infernale sub masă — că o făceai aceasta sistematic, fără abatere, în ultimii ani, nu luam încă aminte, să-i caut un tîlc şi să-l aflu.

Nici n-o spunea-i, de altfel, din timp.

Luam cunoştinţă abia mai tîrziu, din scrisorile tale primite acasă, la noi, în sat, unde eu lepădam uniforma liceului şi plecam de-a valma cu fraţii mai mici, cu băietanii şi codanele satului, la coasă, la strînsul fînului, la seceră şi la clădit snopii.

Acolo intram în elementul meu. Făceam o baie de sănătate trupească și sufletească, departe de Gogo Vartiadi și de Cristache Dorogan. Mă asemuiam cu Anteu, prinzînd puteri proaspete din efluviile pămîntului. Împăcam munca brațelor cu iscodirile mele cărturărești : gîngănii, plante, ierbare, lupă, notițe de ucenic zoolog și botanist. Pe frații mezini îi pregăteam pentru examene și concursuri de bursă. Cum amîndoi au și ajuns unul învățător în satul nostru, altul doctor de plasă, cu mine împreună tustrei feciorii vădanei Maranda lui Pantelimon Stoican, modești cărturari, cu modeste rosturi în lume.

Tu n-aveai răgaz să te mai întorci la părinții și la frații rămași în izbelițe, în iobăgia lor. Îi apărai de departe, cu vorbele și revoltele și amenințările tale, care nu le țineau însă nici de cald, nici de foame.

S-o văd, s-o pătrund, s-o descifrez aceasta cu „odioasa obiectivitate" a învățăturilor și științelor mele mature de mai tîrziu, nu mă învredniceam încă. Ba chiar mă încînta prietenește iureșul pe care îl dădeai prin cele două lumi, ale lui Gogo Vartiadi și Cristea Dorogan, rostindu-le adevăruri usturătoare fățiș, în somptuoasele lor saloane, la copioasele lor mese, în parcurile și pe terasele lor de desfăt și huzur.

Într-un amurg, seara, pe prispă ori sub nucul din dosul casei, asudat de truda cîmpului, desfăceam plicurile tale. Curgeau fotografii. Tu în parc ; tu pe terase ; tu rîzînd în soare pe-un scaun de pînză : tu între prietenii tăi, de acolo, din lumea lor, pe care aveai să le-o dărîmi.

Nu te osîndeam : îmi era dor de tine.

Și-ți citeam cu lăcomie scrisorile tale, care nu aduceau de loc cu asprimile vieții din jurul meu, cu bătăturile din palmele mele, care apăreau ca un stigmat ancestral după două luni de întoarcere la matcă și la uneltele osîrdiilor părintești.

Nu te osîndesc nici că luai lecții de dicțiune, de declamație și de mimică la Conservator. Nici pentru lecțiile de tenis. Nici că ți-ai comandat la cel mai subțire croitor, din agoniseala ta, o uniformă suplimentară de mare ținută, peste echipamentul nostru strict la care ne dădea drept bursa. Îți pregăteai armele tale — îmi spuneam — armele pentru luptele tale de mîine, cu lumile lor. Și socoteam iscusit gîn-

dul de a le lua unele arme chiar din ale lor mîini, chiar din ale lor lumi, calul Iliadei lui Homer intrat în cetatea Troadei.

Mai tîrziu, abia după ani, mi-a fost îngăduit să pătrund adevăratul şi mizerabilul înţeles al acestor semne, Vladim!

Căci tot semne erau.

Şi tot atunci, cu ajutorul tălmăcirilor din învăţămintele mele de naturalist, le-am desluşit.

Nu *tu* erai calul troian, cum ţi-o închipuiai sincer, intrat în cetate s-o năruieşti şi s-o treci prin pîrjol. Ci în tine intrase încă de pe atunci viermele viclean al surpărilor de mai tîrziu, aşteptînd cu aţipită răbdare împlinirea metamorfozelor pînă la ultimul ciclu.

Vierme în vierme. Omidă în omidă. Larvă în larvă, Vladim!

Să lăsăm poeticele metamorfoze ale lui Ovidiu, cu răposatele lor zeităţi, sirene şi nimfe. Să lăsăm epopeele lui Homer, cu răposaţii lor eroi mitologici, şi să ne întoarcem pe pămînt, la epopeele noastre terestre, prezente, mărunte, însă nu mai puţin patetice.

Ascultă...

Ascultă o asemenea poveste, ca pentru tine, Vladim!

De cînd a crescut faima lui Fabre, marele Homer al insectelor, s-au istorisit multe şi felurite amănunte romanţate despre fabricile de conserve vii ale diverselor gîze.

Dar cea mai fantasmagorică în realitatea ei mi-a părut născocirea perfidă a unei musculiţe observată de-un confrate mai mare şi mai ingenios, entomologul Marchal, musculiţa *Encyrtus fuscicollis* pe nume, care îşi depune oul de-a dreptul într-alt ou, al unui mic fluture de arbust, *Hyponomenta*. Şi ce ou! Un comprimat de ou, cu o sută optzeci de embrioane!...

Din oul fluturelui iese la iveală în toamnă o omidă de fluture foarte normală. Doarme foarte normal o iarnă întreagă. Se dezmorţeşte în primăvară foarte normal o dată cu mugurii fragezi şi foarte normal îşi ţese culcuşul de mătase după datină. Toate ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat şi nici n-ar avea să se mai întîmple vreodată.

Fără presimţire şi fără habar de prezenţa celuilalt ou, străin şi multiplu — germenul morţii la pîndă! — nefericita omidă îşi vede astfel în pace de treburile sale de omidă. Pînă cînd, la sfîrşitul lui iunie, într-o bună dimineaţă, o ade-

vărată explozie a larvelor de *Encyrtus fuscicollis* o invadează pe dinăuntru şi o devoră aproape instantaneu. Cele o sută optzeci de minuscule larve năpădite din oul unic, o dată sătule, se şterg la bot şi se transformă în tot atîtea nimfe. Apoi se aştern pe aşteptare, la adăpost, neclintite şi apărate de pielea omidei golite, care, după ce le-a furnizat hrană, le mai oferă şi o teacă defensivă, pentru ca să-şi poată lua zborul în stoluri, pe la sfîrşitul lui iulie, cînd ciclul s-a încheiat.

Minunată şi diabolică istorie, nu e aşa ?

E, totuşi, aidoma povestea ta, Vladim !

Încă de pe atunci, din ultimii ani de şcoală, cele două lumi pe care credeai că le cauţi pentru a le cunoaşte mai bine, pentru a le dispreţui şi a le urî mai mult ; încă de pe atunci, îşi strecuraseră perfid în fiinţa ta germenii descumpănirii şi ai morţii, la pîndă, aşteptînd. Ce înseamnă două şi trei şi patru decenii în viaţa unui om faţă de un an în ciclurile şi metamorfozele unor gîze ?

Tu nu o ştiai. Eu nu o bănuiam.

Dar prietenul tău, cu ascuţitu-i surîs bizantin, el a presimţit-o şi ţi-a spus-o, ca faptul cel mai firesc, care îl amuza foarte :

— Sînt gata lămurit, Vlad !... Trala-la, domnule iobag !... E aşa cum ţi-o spun, tralalalala-la, domnule cal troian !...

Cînd s-a luminat oare de ziuă ? De cînd a stat oare ploaia şi vîntul ?

Încovoiat la masă deasupra foilor de hîrtie, strămutat cu amintirile pe tărîmul anilor noştri de-atunci, nici n-am luat seamă că furtuna s-a oprit poate de mult, că mijeau zorile, că începe altă zi. Încă o zi...

Ziua ceea nouă de care te temeai tu cînd ai plecat trîntind uşa, Vladim !

Acea zi de mîine, de care mereu ţi-e teamă acum.

Pe unde vei fi ajuns oare ? Unde te-au dus paşii împleticiţi, gîfîind, poticnindu-te, căzînd, tîrîndu-te, coborînd mereu alungat de umbra ta ?

Unde eşti ?

Am suflat în lampă. Am deschis fereastra.

Am rămas un timp cu ochii duşi în depărtări, peste vîrfurile de brad fumegînd în văi, după ploaie. Cu ochii duşi

în depărtări de zări şi în depărtări de timp. I-am întors apoi la încăperea sihăstriei de-o lună, cu pereţii spoiţi alb şi cu grinzile afumate.

Pretutindeni recoltele mele.

Crengi, frunze, rădăcini, capsule de seminţe, gîngănii uscate, oase...

Chilie de solomonar şi de vraci! — cum spune măicuţa Ruxandra, zîmbind şi clătinînd din cap, amarnic de minunată, cu palma pusă la gură.

Ce bine mă simt între ele! Cît de prietenoase îmi sînt toate! Şi cît de puţin m-au înşelat, fiindcă niciodată nu m-am gîndit să le înşel şi să mă lepăd de ele!

M-am mulţumit întotdeauna cu puţin, deşi chiar cu puterile mele mărginite, în mărginita mea breaslă, m-aş fi învrednicit poate să săvîrşesc mai mult şi mai multe. Să săvîrşesc: nu *să am*, nu *să posed*, nu *să stăpînesc*. Să dau altora din învăţămintele mele; nu să-mi trag mie bunuri cu hapca... N-a fost să fie! N-au îngăduit vremurile. N-au îngăduit stările noastre din acei ani, care-au ucis atîtea tinereţi şi-au zădărnicit atîtea elanuri. N-au îngăduit orînduielile lumii de partea căreia tu ai trecut trădalnic în ceasul de cumpănă, pentru îndestulările tale deşarte. Pentru huzurul vilelor şi moşiilor şi rentelor după care atît de neconsolat suspinai astă-noapte, atît de mînios scrîşneai din măsele, atît de răzbunător jurai sînge şi moarte, ca mai apoi atît de milog să implori de undeva ajutor.

Dar întrucît mă priveşte, ce însemnătate are? Vor săvîrşi alţii cele ce-am năzuit şi n-am izbutit eu. Nimic nu-i pierdut. N-am încercat să zbor peste umbra mea. Nici n-am ajuns apoi s-o calc în picioare. Ştiu bine că aripile sînt numai nişte labe modificate.

Tu n-ai vrut s-o ştii aceasta.

Iar acum, nu-ţi mai slujesc nici să te tîrîi ciumpav în ele. Vladim, sărmane Vladim!

Mai ţii minte cum îţi întrezăreai tu rostul şi viaţa în zorile acestui veac, Vladim?

Singur mi-ai spus-o, în cea din urmă săptămînă de şcoală. Şi cît de fără nici o îndoială în tine, în puterile tale, în încumetările tale, într-o predestinare care te depăşea!

Era după examenul de bacalaureat. Le-o luaseşi tuturor înainte. Ai fost senzaţia acelor examene. Intrai în legendă. Te salutau pe stradă elevii mai mărunţi de la celelalte licee. Întorceau capul şcolăriţele după tine, şoşotind şi învăpăindu-se la obraji. Te-au chemat profesorii la dînşii acasă. Preşedintele comisiei, un venerabil cărturar, străin de oraşul nostru şi venit din capitala ţării, ţinuse să te invite la masă şi să-ţi asculte părinteşte planurile de viitor. Te simţeam străbătut în toată fiinţa de înfrigurarea acestor izbînzi. Şi încă o dată eram mîndru de tine, de prietenia ta, de vrednicia încă o dată strălucit dovedită a obîrşiei noastre de clăcaşi de opincari, „talpa ţării" — cum se spunea pe atunci în făţarnicele toasturi la banchete.

Într-acel început de vară, s-a fost dezvelit, cu o deosebită ceremonie şi zarvă, statuia unei răposate celebrităţi.

O celebritate de a doua mînă.

Nici prea-prea, nici foarte-foarte. Un fost dascăl de liceu, mai apoi la Universitate, decan, rector, membru al Academiei, fost de două ori ministru, fost preşedinte de Cameră cu reputaţia de sfătos împăciuitor cînd se întărîtau dihoniile în cazanul Satanei, între lumea care urca şi cea care cobora. O celebritate astăzi cu totul uitată. A doua oară răposată.

Vechii elevi şi admiratori de odinioară, comparşii politici, confraţii de la Academie, gazetele, antreprenorii listelor de subscripţie îşi puseseră în gînd să-i eternizeze memoria. S-au aşternut deci pe treabă. Au tocmit un meşter tot de-a doua mînă. Au dat zor să nu scape sorocul unei comemorări. Şi astfel, în Iaşul celor cîteva monumente de-o rară şi de-o armonioasă noblеţă artistică — Ştefan cel Mare, Miron Costin, Gheorghe Asachi — se adăugase încă o statuie, oarecare, după hidosul calapod care de decenii a pîngărit îndeobşte piaţa centrală a mai tuturor tîrgurilor noastre.

Nelipsita momîie de bronz!

Domnul ţapăn în redingotă, cu burtică şi cioc, cu un sul în mîna stîngă şi mîna cealaltă spintecînd neantul posterităţii, peste firma localului de aperitive, din colţ.

De hatîrul unui asemenea slut monument şi al inaugurării cu mare tămbălău, plecările şcolarilor în vacanţă se amînaseră cu o săptămînă. Au descins înalţi demnitari din Bucureşti, academicieni îmbălsămaţi, savanţi miopi şi distraţi care-şi pierdeau cînd umbrelele, cînd pălăriile, cînd adresa;

oameni politici, vorbitori şi delegaţi ai tuturor dăscăliceştilor asociaţii de toate gradele.

Paradă... Drapele... Fanfară... Costume naţionale. Sfinţirea şi solemnităţile de rigoare, coruri, discursuri...

În numele şcolarilor din capitala Moldovei, fuseseşi ales să-ţi rosteşti tu cuvîntul, Vladim!

Foile panegiricului tău trecuseră măcar prin douăsprezece mîini şi măcar pe sub o duzină de ochelari.

Toţi îl găsiseră admirabil. Toţi, vrednic de laurii proaspeţi de la examenul care făcuse vîlvă.

Fireşte, n-au şters nimic, n-au adaos nimic.

Ai adaos tu, Vladim!

Cu ce neîntrecută şi precoce şi instinctivă meşteşugire! Abia după ani şi ani m-am dumerit...

Cînd ai păşit la picioarele soclului, în uniforma de mică ţinută, dinadins sumbră şi sărăcăcioasă prin rînd'rile mulţimii a trecut un murmur de mirare. Nu semănai de fel cu oratorii de pînă atunci, în redingote şi fracuri, în uniforme cu lampazuri şi fireturi, decoraţii, cordoane şi albe mănuşi.

Toate inimile au venit însă spontan către tine. Le cîştigasei înainte de a rosti primul cuvînt.

Erai înalt, zvelt, avîntat, cu fruntea semeaţă sub coama-ţi de leu. Vibra ceva tineresc, viu, temerar în toată făptura. Iar vocea-ţi, atît de limpede, a ajuns de îndată pînă la cel mai îndepărtat ascultător, căţărat peste umerii altora, undeva, la marginea pieţii.

Ai citit prima foaie...

Prin norii subţiri, alburii, vărateci, o fîşie de raze îţi cădea oblic pe obraz, în ochi, pe tîmplele înalte. Atunci ai împăturit foile cu un gest scurt. Toată lumea a crezut că din pricina soarelui, care te orbea. Ei au tremurat toţi pentru tine!... Dacă-ţi pierdeai cumva şirul?... Dacă-ţi şovăia cumva glasul?... Dacă se năruia tot ce făgăduiai şi ceea ce toţi aşteptau cu suflarea tăiată pe buze?...

Tu zîmbeai însă. Ţi-ai scuturat coama şi ai întors ochii de jos în sus, spre omuleţul de bronz cocoţat pe soclu, cu cioc, burtică şi redingotă.

Şi lui te-ai adresat din acea clipă înainte, ca să-i aminteşti, să-l deplîngi şi să-l mustri.

I-ai amintit ceea ce nu se afla scris în foile tale, trecute prin atîtea mîini şi prin sita atîtor ochelari. I-ai amintit ceea

ce nu spusese nimeni : că a fost fiu de rotar şi clăcaş, dintr-un sat de iobagi, şi că obîrşia aceasta, spre nefericirea ţării şi a sa, nu l-a mai urmărit mai apoi şi în anii de mai tîrziu. I-ai amintit că a trecut astfel prin viaţă fără reazim lăuntric, fără să-şi poată duce pînă la capăt marile făgăduinţe din tinereţe, vlăstar rupt de tulpină, vlăstar veşted şi uscat înainte de vreme, fără a rodi deplin. I-ai amintit că neamul său, că neamul nostru de clăcaşi, îl revendică totuşi şi că în numele clăcaşilor săi, în numele clăcaşilor noştri de-acasă, din satele de departe, la picioarele statuiei meschine de bronz ; i-ai amintit că faci legămînt în numele nostru, al tuturor, să nu-i repetăm rătăcirea şi să-i răscumpărăm dimpotrivă delăsările lui de victimă şi de vinovat. L-ai deplîns că în viaţă, în singurătatea lui dintre două lumi, n-a cunoscut mîngîierea să aplece urechea la pămînt şi să-i ajungă pînă la dînsul bătăile nenumăratelor inimi ca o singură inimă mare contopindu-se cu bătăile inimii sale. L-ai deplîns că după moarte, la acest prinos al ceremoniilor lipseau tocmai fraţii lui de obîrşie, şi că i-au înlocuit tocmai cei care-i lasă în beznă, cu grumazul frînt pe coarnele plugului, deasupra brazdelor udate de sudoare şi lacrimă, sub sfîrc de harapnic hain.

Nu se mai pomenise încă o asemenea cuvîntare, care dogorea ca văpăile, la o astfel de solemnitate scorţoasă şi de-o funebră monotonie.

În tribunele personajelor cu decoraţii şi veşminte de ciocli, cu plastroane, cu uniforme strălucitoare, cu bărbi şi chelii, trecuse la început o rumoare de încruntări, ţistuituri şi tusete de tignafes.

Dar ce-ţi puteau face ?... Cine şi cum te-ar mai fi putut opri ?...

De altfel, i-ai cucerit şi pe dînşii. În inimile lor, de mult uscate, de iască, a tresăltat măcar pentru o clipă infuzia sîngelui tău fierbinte şi tînăr, năvalnic.

Unii priveau în gol. În golul lor de departe, căci mulţi lăsaseră şi ei, undeva, un sat de iobagi, uitat.

Iar cînd ai încheiat şi cînd ai coborît treptele cu pas smucit, dintr-o mie şi o mie de piepturi se dezlănţui strigarea uriaşă a mulţimii, slăvind verbul tău de foc şi uitînd biata statuie a omuleţului cu cioc şi burtică de bronz.

Mai ţii minte, Vladim ?

După trei ceasuri, cînd solemnitatea luase sfîrşit şi cînd în piaţă nu mai rămăseseră decît tribunele goale, coroanele, ghirlănzile strivite de tălpi şi gunoaiele şi toată tristeţea trivială de pe urma parăzilor, am mai trecut împreună pe acolo.

Îmbrăcasei de astă dată straiele cele nou-nouţe de viitor student, cenuşii, corecte, sobre, turnate pe trup, pentru care ai muncit trei luni scoţîndu-ţi sufletul cu fraţii buccii ai lui Cristea Dorogan şi dînd mult mai agreabile lecţii de literatură clasică surorilor lui Gogo Vartiadi... Fie, că făcea. Te prindeau de minune.

Păşeai elastic. Mai vibra în tine spumoasa ameţeală a succesului, a aplauzelor, a popularităţii, a gloriei pe măsura toropitului nostru tîrg adoptiv.

Erai un flăcău chipeş, pe lîngă care nu trecea nimeni fără să întoarcă involuntar ochii. Profil osos, ochi verzi şi metalici, privire ageră, sprîncene arcuite, dinţi tari, buze adînc conturate. Frumuseţe virilă, energică, dăltuită sever, fără nimic din cromolitografia mălăiaţă şi inexpresivă a tenorilor de la spectacolele de operetă şi de la aparatele de gramofon de pe atunci, ori a fătălăilor din filmele de la Hollywood, de mai tîrziu.

Ne-am oprit în faţa statuiei.

Ai cîntărit-o din ochi.

Şi luînd la refec lipsa de talent a sculptorului, lipsa de orice calitate plastică a modelului, lipsa de stil şi de nobleţe spirituală a amîndorura, ţin minte că ai rostit, strîngînd cu milă din umeri :

— Nici nu merita altceva !... La aşa om, aşa statuie !... Frate Alexandre, secretul e să-ţi sculptezi singur statuia, din viaţă. Să-ţi modelezi viaţa de azi, pentru statuia de mîine !...

— Tu ai şi început, Vlad !... am replicat, zîmbind fericit de izbînzile tale. Astăzi ţi-ai pregătit soclul !

— Soclul ?... Nu mă mulţumesc cu atît. Viaţa să mi-o pregătesc ! Orice statuie, ca să nu arate meschin, trebuie croită pe măsuri peste mărimea naturală... Viaţa, de asemenea. Viaţa, faptele, misiunea fiinţei tale trecătoare pe pămînt !...

— Misiunea ta se precizează de pe acum, Vlad ! Se preciza mai de demult încă... De sus, de pe munte...

— N-ai uitat ?...

— Se poate uita, Vlad ?... Vorbirea ta de azi e prelungirea vorbelor tale de sus, de atunci... Statuia care creşte o dată cu tine !...

— Ehei !...

Nu ştiu ce vei fi vrut să urmezi, căci ne-au întrerupt doi băieţaşi în uniforme. Doi liceeni cam de vîrsta noastră de atunci cînd ne-a prins furtuna urcînd în Munţii Hangului, cînd ne-au găsit zorile trandafirii sus, pe pisc.

Erau intimidaţi. Intimidaţi de tine. De înfăţişarea ta. De prestigiul tău. Doi copilandri sperioşi, ca noi în primii ani cînd am sosit, bursieri săraci şi stîngaci, în viitorul nostru tîrg adoptiv.

Îşi scoseseră şepcile şi le răsuceau în mînă, codindu-se şi îndemnîndu-se unul pe altul :

— Spune tu !...

— Ba tu !...

Surîzînd protector, familiar, ca un frate mai mare şi indulgent, i-ai încurajat punîndu-ţi palmele pe umerii lor :

— Hai ! Daţi-i drumul !... Ce veste-poveste cu voi, cîrlanilor ?...

Păreau amîndoi într-adevăr ca doi cîrlani, rătăciţi din pajişti şi cîmpuri, pe asfaltul tîrgului. Tot aşa cum vom fi arătat şi noi în anii de-atunci, cînd hoinăream fără căpătîi şi n-aveam ce face cu pustiul după-amiezelor de duminică.

— Sîntem feciori de ţărani !... îşi luă inima în dinţi cel mai năltuţ, bălan şi cu sfîrcul nasului cît un bumb. Sîntem şi noi feciori de ţărani, de clăcaşi, de pălmaşi... Aşa că ne-am gîndit... şi ne-am socotit... şi ne-am chibzuit... Spune tu mai departe !...

Celălalt sorbi tot aerul pieţii în piept şi continuă el apoi, dintr-o suflare :

— Aşa că ne-am gîndit şi ne-am sfătuit să-ţi mulţumim pentru toate cîte le-ai spus *lor* azi, despre lumea *noastră* de-acasă, din sat !... Noi am izbucnit în plîns cu sughiţuri... Dar nu ni-i ruşine s-o mărturisim !... Pe nimeni n-am auzit vorbind niciodată aşa despre neamul nostru... Pînă la moarte n-avem să uităm... Ne-ai dat încredere... Am înţeles că avem de-acu înainte o datorie... Am jurat şi noi !... Aceasta am avut de spus înainte de a pleca diseară, cu trenul, la noi acasă, în satele de unde sîntem. Avem să le spunem şi celor de-acolo, să ştie !... Să ştie că nu-s uitaţi ! Nu-s

uitați de feciorii și nepoții lor care-s la învățătură. Să știe că și noi, cînd va veni vremea și vom avea puteri, avem să ne îndeplinim datoria... Aceasta am avut de spus și te rog să ne ierți fiindcă am ținut... fiindcă ne-am încumetat... fiindcă...

Tu le-ai netezit frățește tidvele tunse reglementar.

I-ai silit să-și pună șepcile pe cap și le-ai rostit alte cuvinte, duioase, care le-au mers și mai la inimă, să le ducă la dînșii, în sat.

Nu mă înșel. Nu mă înșelam. Aveai ochii umezi. Erai mișcat. Sincer. Pătruns. Și glasul ți se învăluia, cum nu-ți tremurase nici în fața miilor de oameni din piața pavoazată a tîrgului nostru adoptiv.

Dar seara, seara tu te-ai dus la Gogo Vartiadi, care te invitase la masă să-ți sărbătorească succesul împreună cu Cristea Dorogan, desfundînd o sticlă de șampanie, deși rostirea ta la picioarele mogîldeței de bronz nu însemna decît încă o amenințare pentru lumile lor. Întîiul tău legămînt public, solemn, înaintea mulțimilor. Ce-i păsa însă lui Gogo Vartiadi de amenințările tale ?

Știa el ce știa de pe-atunci.

— Tralalala-la, domnule iobag !...

Soarele s-a înălțat de trei suliți pe cer.

Îndelung, am rămas îndelung la fereastră, cu ochii la depărtările din zare, cu gîndul la depărtările din timp.

Ah ! Ce-ai făcut din viața ta, Vladim ?

Unde ești ? Unde te-au dus pașii împleticiți ?

Cînd a răsărit soarele astăzi dimineață, acolo, în gura de hrubă, unde vei fi tremurat toată noaptea de frig și de singurătate, cu lugubra chemare a huhurezului în auz ; cînd a răsărit soarele, oare nu ți-ai acoperit cu palmele fruntea pleașă, chipul tău buhav, verzui și intrat în putrefacție de pe-acum, ochii tăi lîncezi și mocniți și purulenți de-acum ?... Nu le vei fi ascuns oare toate în palme, cu oroare de tine, ca un lepros, să nu mai spurce lumina cristalină a zorilor ?...

Aceasta era statuia pe care ți-o sculptai din viață, sărmana ta statuie, Vladim ?

AL DOILEA CAPITOL

— Aminteşte-ţi, mă îndemnai astă-noapte înainte de a pleca trîntind uşa, aminteşte-ţi anii noştri de frăţie studenţească !...

— Da, Vladim ! Nu i-am uitat.

— ...şi anii noştri de război !

— Da, Vladim !

— ...şi cei dintîi ani după pace !

— Fără îndoială, Vladim ! Şi aceştia... Cum i-aş putea oare uita ?... Nu înseamnă toată tinereţea noastră şi tot ce se vestea altfel a fi ? Tot ce altfel ar fi putut să fie ?...

N-au fost ani de romantică juneţe studenţească.

Heidelbergul de altădată şi *Povestirile lui Hoffmann*, serenade, coruri, idile... *Gaudeamus igitur* şi chermeze cu ghirlănzi de flori, lampioane, orchestre, armonici... Acea siropoasă literatură de suveniruri şi suspine pentru feciorii de bani gata, cînd ajung la vîrsta podagrei şi a reumatismului.

O literatură străină de noi.

Tinereţea noastră ne-a fost retezată hain în două de cel dintîi apocaliptic măcel al ginţilor. Toate se amestecă şi se împletesc şi se confundă cu războiul de-atunci ; toate au fost stropite cu sînge şi mînjite de noroiul tranşeelor, unde ne-am tîrît pe brînci, la pîndă, să ucidem ca să nu fim ucişi.

Acestea lasă urme. Pete. Cicatrici. Pecingini.

Nu se mai şterg.

Le porţi pe vecie, cu tine, în tine.

Te mai prigonesc apoi şi noaptea, după decenii, prin somn şi prin vis.

Dar nici o presimțire nu ne încerca încă.

Erau deocamdată ani de sărăcie, însă de-o tinerețe ferice pentru noi, feciorii de clăcași, întîia oară stăpîni pe soarta lor. Aceasta le răscumpăra pe toate atunci.

Scăpasem de internat.

Ne-am închiriat deci o odăiță studențească mobilată, pe-o uliță din Tătărași, într-un cartier umbros din margine, la un pensionar uscătiv și amarnic de avar, domnul Haralamb Agapie, moș Agapie, fost institutor, care și el venise cîndva din lumea satelor și, în dorul acestei lumi, își înjghebase la bătrînețe o gospodărie ca atare, din îndelungi și hîrsite economii.

Ne mirosea a pămînt reavăn udat cu stropitoarea, a suman, a sudoarea vitelor, a fîn din iesle, a doniți cu lapte.

Dimineața ne pomeneam cîntînd, fluierînd, cercetînd cerul, sfădindu-ne voioși cu Sinan-pașa, cocoșul împătimit și hărțăgos, care nu voia să știe de frică, fericiți de toate fără pricină.

Seara ascultam toaca. Tălăngi. Vițelul mugind. Scîrțiit domol de care pe ulița învăluită de pulbere.

Margine de tîrg, cu nostalgice zvonuri de la noi, de-acasă, din sat.

Tu te-ai înscris la două facultăți și ți-ai luat asupră-ți o sumedenie de specializări, la care de îndată te-ai dovedit îndeopotrivă de înzestrat: drept, litere, filozofie, sociologie, economie politică, studiile antice, greacă și latină. Eu m-am mărginit la mărginita-mi chemare de viitor și obscur naturalist.

Am împărțit camera în două.

Rafturile mele de cărți și atlasurile biologice, de o parte; ale tale, de alta. O singură masă și o singură lampă la mijloc, unde nu ne-am stingherit reciproc, pînă ce ordinile de încorporare ne-au chemat la oaste, ca să ne poarte spre alte destine, de-a valma cu destinul veacului.

Masa și lampa mi le cedai mai mult mie. Tu erai cu toane. Nu închideai ochii trei nopți în șir, hăpăind cu nemiluita vrafuri de cărți. Pe urmă, două săptămîni frunzăreai numai pe fugă cursurile și erai veșnic în pragul ușii, intrînd ori ieșind.

Cum îţi rămînea atîta timp liber? mă întreb şi acum.

Prietenii tăi, ceilalţi, din lumile lor, celelalte, Gogo Vartiadi şi Cristea Dorogan, plecaseră la Paris, la Sorbona şi mai ales la cabaretele din Montmartre, după datina odraslelor din protipendada cea veche şi nouă a ţării. Îţi trimiteau cărţi poştale cu vederi: Arcul de triumf, Panteonul, bulevardele... Mai figurau în colţuri şi alte iscăliturî: Mimi, Cloclo, Nanette ori Suzette... Te aşteptau să-i ajungi din urmă, cu vreo bursă, la doctorate.

Le lipseai. Îţi lipseau şi ei ţie.

Pînă atunci, îţi aflasei însă alţi amici, din aceleaşi două lumi, ale lor.

Te atrăgeau irezistibil, hipnotic, ca fluturii de noapte chemaţi de flacăra lumînărilor.

Uneori veneau să te-aducă la scară ori să te ducă la dînşii, cu luxoase echipaje, cu faimoasele birji sau trăsuri de casă ale Iaşilor.

Se zgăibărau toate hoardele desculţilor pe zaplazuri, în tei şi castani, pe stîlpii de poartă. Se îmbulzeau să pipăie cu degetele. Răcneau cît îi ţineau bojocii:

— Domnu Vlaaad!... Poftiţi mai repede, că v-a sosit otomobila, domnu Vlad!...

Ai devenit astfel popular în scurtă vreme.

Le cunoşteai tuturor poreclele şi nu te dădeai în lături să-i ajuţi la înălţatul zmeielor cu trei zbîrnîitori şi la pus laţuri cu clei de vişin pentru scatii, să le dezlegi o problemă încîlcită şi să le corectezi o hartă colorată, cu munţii ca omizile cafenii, cu fluviile ca arterele albastre şi cu fiordurile Norvegiei lucrate la traforaj. Nu te dădeai în lături să întocmeşti dibăcite petiţii părinţilor, în măruntele lor războiri cu legile şi cu oamenii stăpînirii, cu agenţii fiscului, cu portăreii somaţiilor şi execuţiilor silite.

Aveai răgaz pentru toate.

Pentru cursurile la două facultăţi, pentru examene, concursuri şi lucrări. Pentru reprezentaţiile de la teatru, lecturi şi conferinţe; pentru prietenii tăi din celelalte lumi, ale lor; pentru invitaţii, serate, adunări studenţeşti. Şi pe deasupra, pentru cele dintîi pagini tipărite la loc de cinste în revistele bătăioase ale vremii, care n-au pregetat să vestească în notiţe elogioase că o nouă şi strălucе stea s-a ivit pe firmamentul scrisului moldo-valah; un fiu autentic

al plaiurilor strămoşeşti şi, neîndoielnic, un răzbunător de mîine, un izbăvitor al împilărilor iobage.

Cam pe atunci, în al doilea an, ţi-ai primenit şi numele. O mică şi deocamdată inofensivă metamorfoză.

Vlad suna prea banal. Prea trăgea după el bagatelizarea diminutivului Vlăduţ.

Te irita chiar în răvaşele arare de-acasă, de la voi, din sat, de unde o femeie vlăguită de truzi şi neştiind să ţină condeiul între degetele bătătorite ruga pe alţii să-i aştearnă pe hîrtia scămoasă, cu cerneală violetă, aleanul ei de mamă: „Vlăduţul mamei drag, tare mi-i dor de tine! Cînd ai să te hotărăşti tu o dată să mai dai pe la noi, Vlăduţule mamă?..."

O ghiceam aceasta după cum mototoleai biata hîrtie în pumn şi după cum ţi se adîncea o brazdă negurată între sprîncene. O ghiceam după cum răspundeai mai harţăgos la întrebări, în asemenea zile.

Ai iscălit aşadar, Vladim! Vl. Străvolniceanu-Vladim. Şi ai rămas pentru toţi pe vecie Vladim!...

Cu totul într-alt fel suna Vladim şi într-adevăr cu totul altfel a sunat cîţiva ani în şir, dintr-un capăt în altul al ţării:

— A scris Vladim!

— Vine Vladim!...

— A spus Vladim!...

— Mîine vorbeşte Vladim!...

— Are să-i scuture pe toţi Vladim!... Trăiască Vladim!... Ura, Vladim!...

Răsucindu-mi ţigara economicoasă ca unchiaşul pensionar de odinioară, Haralamb Agapie, am trecut în răstimp cu ochii peste rîndurile de mai sus.

Iar recitindu-le, ce nevrednice îmi par! Cît de jalnic dezmint obiectivitatea învăţăturilor mele, cu care mă împăunam!

Pornii cu stîngul în acest capitol al amintirilor noastre. Mă pomenesc lăsînd frîu slobod judecăţilor şi tălmăcirilor de azi, după noianul de ani cîţi au trecut peste noi; ca şi cum aşa te vedeam şi aşa te simţeam şi aşa te-aş fi osîndit atunci.

Nu-i drept. Nu-i exact. Nu-i cinstit.

Se cuvine să recunosc adevărul. Prietenia noastră din acea vreme nu era roasă de viermele unor asemenea bănuielnice prepusuri. Îmi erai frate drag așa cum te înfățișai în toate; în tot ce puneai la cale și în tot ce săvîrșeai.

Nu-ți găseam nici o vină.

Poate că nici n-aveai încă vreo vină, Vladim!

Ciclurile metamorfozelor nu erau încheiate, ca azi. Nici nu se vesteau încă îngrijorătoare în vreun fel pentru ochii noștri. Zăceau ascunse în sîmburele înveninat al viitorului. Ciudat! Singur Gogo Vartiadi descifrase ceva ori numai te tachinase zeflemist, fără să creadă în ce-i spunea gura.

Dezbaterile noastre cele mai aprige de-atunci se încingeau tocmai din nevoia tinerească, frânșă de a limpezi și de a împăca unele nepotriviri de fire, unele deosebiri de apucături, unele rivalități ale crezurilor noastre, de breaslă, care ne apropiau în loc să ne îndepărteze. Binecuvîntate contraste descoperisem! Două firi opuse, întregindu-se. Dualismul elementelor și principiilor, contopit într-o prietenie cruțată de orice amenințări. Nimic nu mai putea s-o surpe, de vreme ce ne cunoșteam sucelile și de vreme ce ni le acceptasem cu o egală indulgență, în ciuda homericilor invective și a derîderilor băiețoase cu care ne împungeam reciproc.

Ții minte dezbaterea noastră cea mai înflăcărată, dezbaterea noastră definitivă, Vladim?...

Ne-a înverșunat toată noaptea atît de gălăgios, încît în ietacul lor de-alături, bătrînul moș Agapie și coana Sultana au aprins și au stins de trei ori lumina, cu impresia că ne luam la păruială; cum se trezise astă-noapte din somn mătușa Ruxandra, gazda mea de aici, visînd că s-au năruit munții, cînd ai plecat tu trîntind ușa. Săptămîni îndelungi, mai apoi, a rămas pentru noi o memorabilă dezbatere, iscată de la o memorabilă dramă a vremii. O mare dramă a vremii și omenirii.

Nu un fapt divers, de rubrică judiciară. Nu de soiul celor care te-alungă acum pe tine, să rătăcești prin văgăunile munților, Vladim!

Pe atunci, luam amîndoi parte la altfel de drame.

Ne pasionau alte destine.

Oamenii mari. Destinele mari. Marile drame ale omenirii.

Din somnolentul nostru tîrg adoptiv, urmărisem cu emoţie peripeţiile căpitanului Scott. Peripeţiile nenorocoasei sale expediţii la Polul Sud: agonia, moartea lui şi a tovarăşilor săi îngheţaţi în zăpezile veşnice.

Undeva, departe, în celălalt emisfer, la antipozi, în Noua Zeelandă, ancorase în cealaltă iarnă, acolo în toi de vară, ancorase nava expediţiei cu drapelul cernit. Se numea *Terra Nova*, îmi amintesc bine, ca atîtea alte amănunte de atunci, pentru totdeauna întipărite în cuget. Aducea vestea morţii, restul supravieţuitorilor şi carnetul căpitanului Scott cu ultimele însemnări. Ziarele s-au grăbit să publice pe larg, în pagini de faţă cu litere mari, numeroase reportaje, sumedenie de hărţi, de fotografii şi cîteva foi din aceste mesagii de dincolo de moarte; actualizate după un an de tipărirea corespondenţei şi memoriilor în textul autentic, au[illegible]graf.

Erau mesagii de-o abnegaţie şi de-o simplitate sfîşietoare.

Toate se coalizaseră împotriva victimelor. Uraganele de zăpadă, boala, lipsurile, foamea, gerul de şaizeci de grade sub zero...

Cu toate au luptat la ducere. Pe toate le-au biruit.

Se apropiau în sfîrşit de ţintă, istoviţi, împleticindu-se, orbiţi de trîmbele viforului.

Iar cînd ajung — steagul înfipt de Amundsen, doar cu vreo cîteva zile înainte!

Zădărnicia zădărniciilor!...

Calea întoarsă spre tabăra de iernare cu acest simţămînt deprimant al eşecului. Cei o mie şi peste trei sute de kilometri străbătuţi prin alte viscole mai năprasnice, de-a curmezişul munţilor şi al platoului lugubru de sloiuri. Tortura halucinantelor pustietăţi albe, fără suflare de vietate, fără zbor de păsări ca la Polul Nord, fără urme de urşi albi, de vulpi, de vînători şi vînat, într-un peisaj de altă planetă şi de vis rău. Îngheţul care-i cuprinde pe rînd. Agonia lui Scott şi a celor din urmă doi tovarăşi acoperiţi de troiene numai la unsprezece mile de capătul drumului, unde îi aştepta cealaltă echipă a expediţiei, adăpost, culcuş, blănuri, lămpile-sobă cu său de balenă, hrană, ceai fierbinte, căldura prieteniilor, viaţa!... Toate cîte îi aşteptau mîntuitoare

numai la unsprezece mile, pînă unde nu s-au mai putut tîrî... „Fatalitate injustă ! — încheiau patetic gazetele după un an, reluînd vechile comentarii. Curajul şi abnegaţia, prea ingrat răsplătită !"

— Nu există fatalitate !... ai exclamat tu, respingînd cu un bobîrnac ziarul. A se slăbi, Mitică !...

Aici eram amîndoi de acord.

— Nici fatalitate nu există, nici hazard !... am încuviinţat la rîndul meu. Numim fatalitate şi hazard numai rezultatele unor cauze pe care omul nu s-a învrednicit încă să le cunoască. O spunea şi Lamarck !...

— Dă-l naibei de Lamarck !

— Cum dă-l naibei de Lamarck ?... îmi apărai ofensat unul din nemuritorii precursori ai învăţăturilor mele. Ce ai tu contra lui Lamarck ?...

— Şi tu ce nevoie ai de autoritatea lui ? Eu fac apel la fatum ? la tragediile Atrizilor ? La Sofocle, Eschyle şi Euripide ?... Îi dau naibei pe toţi şi le dau naibei pe toate cînd vine vorba ! Raţionez cu argumentele prezentului. Sîntem de acord ! Ce mai vrei ?... Girul lui Lamarck ?... Misterele, fatalităţile şi hazardurile de ieri au devenit realităţile foarte răsuflate de astăzi, cu legi arhicunoscute, fără să mai aştepte aprobarea lui Lamarck !... Iar misterele, fatalităţile şi hazardurile de azi vor deveni şi ele banalităţi foarte uzate de mîine, cînd voi, ţîrcovnicii ştiinţei şi şobolanii laboratoriilor, vă veţi învrednici să le descoperiţi legile. Nu vezi că bat în struna ta ?

— Baţi cam cu parul !...

— Ţi l-am lovit în pălărie pe Lamarck ? Cer iertare ! Transmite-i scuzele mele. Să ne întoarcem mai bine la Scott !

— Mai bine, Vlad !...

— Vladim !... Ai zîmbit tu, corectîndu-mă, Vladim, nu Vlad.

— Da, Vladim !

— Aşa mai vii de-acasă. Să ne întoarcem la Scott... Fatalitatea e de vină ?... El a fost de vină ! S-a sinucis stupid, tîrînd şi pe alţii după dînsul. S-o luăm cu sistemă, după disciplinele tale. Şi-ţi voi dovedi punct cu punct cum nefericitul de Scott şi-a pregătit el singur fatalităţile !... Mai

întîi, după propriile mărturisiri n-avea nici o vocație de explorator polar. Era marinar de cursă lungă. Tropice, ecuator, arhipelagurile Pacificului, atoli, romanele lui Stevenson, insulele piraților... I s-a năzărit să descopere Polul Sud numai dintr-o discuție, într-o seară. Eroism prin contagiune! Atîta n-ajunge însă! Eroism și entuziasm prin contagiune... Peary, înainte de a descoperi mai deunăzi Polul Nord, a făcut două decenii de stagiu și ucenicie în Groenlanda, în Alaska, în Labrador, pe banchize, sub cerul polar. Este?...

— O fi fiind!...

— A trăit acolo, s-a aclimatizat, a învățat limba eschimoșilor, felul lor de a trăi și de a lupta cu elementele. S-a călit! Cunoștea ce-l așteaptă. Își pregătea de două decenii armele, echipamentul, atacul, victoria. Cînd a pornit la drum, știa unde pleacă și puțin îi păsa de toate adversitățile, ca și de cacialmaua lui Cook, impostorul! Spiritul tău științific și experimental n-a fost impresionat de răbdarea și de chibzuința acestor pregătiri!...

— Recunosc, Vlad.

— ...dim, dim!

— Vladim, da!... Recunosc, Vladim!...

— Perfect!... Ce face însă Scott la prima lui expediție? Ia cu el schiuri și rachete, pe care nu le mai văzuse în viața sa, cum nu le-am văzut nici noi. Cînd au ajuns dincolo de Cercul Polar, abia acolo au început să ia lecții de umblat cu aceste parascovenii de schiuri, de capul lor, fără profesor. Ba încă mai făceau și haz, nenorociții, de bușaiurile pe care le mîncau la fiecare pas, ca noi, la ghețușul de la moară, cînd eram niște țînci și învățam de la handrălăii mai mari „cîrnita" și „puica"! ...Deci, a doua fatalitate, pe care și-au pregătit-o singuri. Echipa lui Amundsen depășise o medie de peste treizeci de kilometri pe zi, uneori urcînd și coborînd înălțimi de trei mii de metri... Au străbătut distanța în treizeci și nouă de zile, simțindu-se în toată puterea și întotdeauna bine dispuși... Ceilalți, oamenii lui Scott, victimile lui Scott, s-au tîrît îndărăt trei luni, pentru ca ultimii trei supraviețuitori din cinci să moară la cîțiva kilometri de adăpost, cale de trei ore... la mal... la malul marei bariere de gheață...

— Dar au murit frumos, Vlad... Vladim!

— Frumos și inutil.

— Inutil ?...

— Aşteaptă !... Să trecem la a treia fatalitate... Toate expediţiile polare şi toţi exploratorii, Nordenskjöld, Nansen, Peary, Amundsen, nu mai ştiu cîţi şi care, toţi au plecat întotdeauna cu zeci şi zeci de cîini... Peary cu două sute cincizeci... Învăţaseră ceva de la eschimoşi şi laponi, de la triburile pieilor roşii din Canada, de la vînătorii şi pescarii triburilor de iacuţi din Siberia... Scott ce face ? Pleacă în a doua şi fatala lui expediţie, cu ponei de Manciuria ! Încaltea de ce n-a luat şi cămile cu el ?... Şi pentru ce motiv anume dispreţuieşte atît de stupid şi de neiertat experienţele şi soluţiile altora, mai încercaţi ? Pentru motive sentimentale... Îl înduioşase privirea cîinilor şi suferinţele lor ; îi repugna să omoare pe rînd cîte unul ca să-i hrănească pe ceilalţi ; la nevoie să se hrănească şi el, cum au făcut-o la extrem toţi exploratorii polari. Îl înduioşase după prima lui expediţie de pipăire a terenului. Căţeii născuţi la Pol, care ajunşi la Londra nu ştiau să bea apă. Erau deprinşi s-o mănînce în calupuri de gheaţă. Foarte frumoase acestea în cărţi, în literatură, în romanul lui Jack London pe care l-am citit mai săptămînile trecute !... Dar cînd pleci să cucereşti o victorie, nu te încurci de considerente sentimentale. Şi nu faci experienţe la noroc, împotriva logicei, care să te coste viaţa ta şi a tovarăşilor luaţi pe a ta răspundere. Am dreptate, ori nu ?...

— Aproximativ, Vlad.

— ...dim, dim ! Vladim !

— Aproximativ, Vladim ! Deocamdată ai o aparenţă de dreptate. Să văd însă, unde ai s-ajungi ?...

— Răbdare şi tutun !... Aprinde o ţigară şi vei vedea.

Mi-ai întins portţigaretul de argint, cadou de la Gogo Vartiadi înainte de despărţire.

Am aprins amîndoi ţigările, şi tu ai urmat :

— Că şi-a pregătit singur şi această fatalitate, o mărturiseşte Scott, chiar de la începtul însemnărilor sale din carnet. Uite colea texte !... În două locuri pomeneşte cu amărăciune despre nenumăratele complicaţii ivite cu bieţii ponei. Au suferit de ger şi de foame mai teribil decît cîinii ; s-au dovedit mai puţin rezistenţi şi de mai puţin folos. Aşadar nu el, ci Amundsen ştiuse ce spune cînd susţinea cu tărie că soarta unei expediţii polare atîrnă de numărul şi de calitatea cîinilor, cît mai mulţi cîini şi dacă se poate cît mai

puțini oameni ! Iar despre cai la Pol — ierbivori prin natura lor într-o regiune fără vegetație prin natura ei — la asemenea bazaconie Amundsen a strîns pur și simplu din umeri. Ca biolog *in spe*, nu strîngi și tu din umeri ? Cai de Manciuria ori de ne-Manciuria, nu te minunează ideea, cum s-ar minuna pe drept cuvînt coana Sultana, dacă i-am propune să-și hrănească vaca într-o bună dimineață cu icre de Manciuria și s-o înhame la tramvai ?... De altfel, au și pierit toți, înainte de a muri oamenii, după ce în prealabil au ros toate curelele, hamurile, biciurile, sacii și după ce și-au rontăit unul altuia cozile... Ceea ce era de demonstrat ! Ești de acord ?

— Tot aproximativ, Vladim !...

— Răbdare !... Uitam alt cabazlîc, cum l-ar numi moș Agapie !... Uitam automobilele. Cursa la Pol cu automobile de turism. Număr de senzație ! Dată epocală în istoria omenirii !... O fi ! Fără doar și poate că are să fie, ca mîine, peste zece ori douăzeci-treizeci de ani. Dar nu cu hleaburile de acum ! Nici nu s-a gîndit măcar că îngheață uleiul. Abia după două sute de kilometri s-a trezit să descopere aceasta, cînd a fost nevoie să le abandoneze în troiene. De ce le mai luase, atunci ?...

— Nu era dator să încerce ? Să experimenteze ?...

Arătînd cu mîna spre rafturile mele de manuale experimentale, ai clătinat din coama-ți de leu.

— Cazi intr-o regretabilă confuzie, stimabile biolog !... O confuzie de domenii.

— Și tu, cazi în doaga augurilor și a Pythiei ! O dai pe cimiliturile oracolelor ; confuzie de sistem. Le poți întoarce cum vrei de la cap la coadă ori de la coadă la cap, ca să le interpretezi cum pofteștI. Nu așa !... Fii mai clar, prea puțin stimabile sofist ! Explică-te !... Tu nu ești la Delfi, la Dodona, la Delos, la Epidaur !... Sîntem într-o mahala din Tătărași, la moș Agapie !...

Ai început să rîzi.

— Greu ești de cap, biologule !

— Greu, Pico della Mirandola ! De ieri mă cunoști ?...

— Să mă explic, atunci ! Era dator să încerce ?... În laboratoriile voastre, da ! Sînteți datori să încercați orice experiență ! E pe pielea cobailor, a mormolocilor, a infuzorilor...

— Ţin să-ţi atrag atenţia că infuzorii n-au piele, june erudit!

— Dă-i naibei, să-i ţie companie lui Lamarck al tău!... Au, n-au, faceţi experienţe pe pielea lor! Vă priveşte personal, nu vă împiedică nimeni şi nu este nici o societate pentru protecţia infuzorilor să protesteze, cum protestează cocoşneţele amatoare de cîini împotriva vivisecţiei... În pustietăţile polare însă, la şaizeci de grade sub zero, cînd ai răspunderea atîtor vieţi cîte ţi s-au încredinţat ţie de buna lor voie şi cu entuziasm, mi se pare că prima datorie e dimpotrivă să eviţi experienţele care-ţi transportă amicii în Hades, cu automobilul, în loc de barca lui Caron... Te-ai lămurit acum?

— Aproximativ...

— Sfîrşeşte cu aproximativul tău, că m-ai stenahorisit cu atîtea aproximative! Iar ca să sfîrşesc şi eu, ajung şi la ultima fatalitate a expediţiei. Ultima pretinsă fatalitate!... Înainte de a pleca din tabăra de iarnă spre Pol, este adevărat ori nu că Scott aflase despre prezenţa lui Amundsen?

— Nici nu tăgăduiesc, Vladim! Aştept...

— N-o tăgăduieşte nici Scott... O mărturiseşte iarăşi, el singur, cu dezarmanta lui candoare. Poftim!...

Răsfoind teancul de reviste ilustrate, ai căutat pasajul cu pricina.

— Poftim! Negru pe alb... Unul dintre membrii expediţiei s-a întors dinadins cu nava din drum, să-i transmită ştirea foarte albastră că un concurent se instalase cu tabăra lui pe undeva, pe aproape, la optzeci de kilometri. Proastă surpriză!... Amundsen nu pomenise nimic, nimănui. Toată lumea îl credea plecat în regiunile arctice, cu faimosul „Fram" al lui Nansen... Debarcase pe neaşteptate sub cercul polului antarctic şi se pregătea să purceadă spre aceeaşi ţintă.

— Era loială treaba?... am întrerupt eu.

— Loială nu prea, recunosc! Dar acestea sînt faptele. Discutăm faptele... pe tine te întreabă cineva dacă e loial ori nu să spinteci mezenterul broaştelor vii? Rezultatul interesează! Fapta! Concluziile... Să rămînem la fapte! Poftim! Uite ce spun faptele!

Bătînd cu dosul palmei în foaia tipărită, mi-ai zvîrlit-o s-o prind din zbor.

— Citeşte!... Omul lui Scott ancorează şi el la ţărmul barierei de gheaţă, vizitează campamentul, cască ochii uluit

la numărul cîinilor şi al săniilor, rămîne buimac de chibzuiala şi temeinicia pregătirilor, de robusta energie fizică şi morală a norvegienilor. Nu erau concurenţi de pripas ! Nici cacialmagii, ca aventurierul polar Cook ! Cook numărul doi, epigonul, nu marele Cook... Toţi se simţeau ca la dînşii acasă, în elementul lor firesc... Scandinavi născuţi cu schiurile în picioare, nu căpitani de cursă lungă în mările tropicelor. Ce face atunci tovarăşul lui Scott ?... Mai debarcă nişte ponei de Manciuria !... Şi ce face atunci Scott ?... Dă zor cu pregătirile de doamne-ajută, ca s-o ia el înainte cu orice preţ, în loc să ia exemplu şi îndemn de la seriozitatea cu care se organizase echipa rivală. Dă zor atît de fără prevedere, încît uită să-şi asigure esenţialul în depozitele de provizii din popasurile de întoarcere : petrolul şi grăsimile. Resursele de căldură. Resursele de viaţă !... Cum aş pleca la vînătoare uitînd puşca acasă... Mă stîlceşte ursul ori mă sfîşie mistreţul ? Fatalitate ! Cum ai pleca tu la cercetări microscopice fără microscop. Îţi rîd infuzorii în nas ? Fatalitate !... De acolo li s-a tras şi moartea. Citeşte însemnările... Eroism ? Putea să se lase păgubaş de asemenea eroism !

— Ce voiai să facă ?... am întrebat.

— Să renunţe !

— Mă surprinde că o spui tocmai tu, personificarea cutezanţei, Vladim !

Tu ai aprins altă ţigară.

După o pauză, în care ai cercetat în tine, adînc, cinstit, fără făţărnicie şi vanitate, m-ai întrebat :

— Personificarea cutezanţei ?... De unde ai mai scos-o şi pe asta ?

— Din faptele tale, Vladim !... Din nenumăratele dovezi pe care le-ai dat în nouă ani şi mai bine, de cînd ne cunoaştem.

— Hm !... Simplu ar fi dacă ar fi chiar aşa ! Din păcate, omul e mai complicat. Nu-i geometric, clar, ca un cristal de rocă din muzeele şi laboratoriile voastre de mineralogie... E mai tulbure, mai amestecat, e viu, deci instabil... Cutezanţă ?... Eroism ?... Există cutezanţă şi cutezanţă ; eroism şi eroism ! Nimic mai nefast decît cutezanţa şi eroismul care dau greş. Nu fac decît să descurajeze şi pe alţii... Consultă însemnările lui Scott !... Din cei doi tovarăşi care au murit la început pe drum, la întoarcere, primul înnebuneşte înainte

de a muri. Era cel mai voinic şi mai tînăr dintre dînşii. Un adevărat Hercule ! S-ar fi presupus, şi cel mai rezistent. Un fost matelot al său, de pe cînd naviga la tropice... L-a luat pe a sa răspundere, ca să-l vadă înnebunind în delirul alb şi murind în gheţurile polare. Exact ?...

— Exact.

— Al doilea mort în ordinea cronologică e un căpitan de dragoni care-şi verificase cu prisosinţă eroismul în războiul din Africa, unde ajunsese legendar prin bravurile sale de ostaş. Ce soartă îi rezervă expediţia lui Scott ? Bolnav şi degerat, pe jumătate în delir şi el, se trage la o parte şi se sinucide, ca să nu mai fie o povară pentru ceilalţi trei tovarăşi, care şi fără asta tot aveau să moară peste cîteva zile, în grup... Abnegaţie cică !... Măreţie cică !... A se slăbi !... E numai şi numai un mizerabil efect demoralizant, pentru cei tîrîţi într-o aventură la care pe tine, iniţiator, organizator şi răspunzător, nu te ţin bălămălile... Putea s-o afle aceasta martirul Scott, dacă n-o ştia încă, de la un poet al lor, de la Keats : „Nu există un infern mai teribil decît eşecul unei mari ambiţii !"

— Adică tu ai fi renunţat, Vladim ?...

— Nu-i vorba de mine ! E vorba de Scott... Nu eu am plecat brambura în expediţii polare şi nu pe mine m-ar fi mistuit ambiţia să pier fără rost, umblînd pe banchize după potcoave de cai morţi, fie ei şi ponei de Manciuria. E vorba de el !... Cînd a văzut că nu mai are sorţi de izbîndă, nu-i rămînea decît să se întoarcă la Londra, la tropice, la ecuator, în Pacific ; la vechea lui meserie, unde era printre cei dintîi. Fiecare la locul său. *The right man in the right place !...* E o zicală de-a lor, ca şi versul lui Keats !...

— Tot nu mi-ai răspuns la întrebare. Adică tu ai fi renunţat, Vladim ?

Din nou ai cercetat în tine, căutînd răspunsul cinstit, fără fanfaronadă.

— Ştiu eu ?... Cred că da !... Sigur că da !...

— Mă îndoiesc, Vladim !

— Ce te face să te îndoieşti ?

— Firea ta !... şi, repet, faptele tale !

— Anume ?...

— Să-ţi înşir numai trei, metodic, cum i-ai numărat şi tu erorile fatale ale lui Scott.

— Va să zică erau erori, nu fapte bine cugetate ?

— Nu răstălmăci sofistic ! Lasă-mă să le înşir... O dată : în clasa şasea de liceu, cînd ai sărit să pălmuieşti o licheluţă de pedagog din pricina mea. Cînd l-ai prins de piept şi l-ai scuturat de zbiera ca din gură de şarpe, fiindcă îndrăznise să mă învinuiască pe nedrept că...

— Treci ! Poveste veche...

— A doua oară : cînd ai pus la cale pelerinajul de la Ruginoasa la mormîntul lui Cuza-vodă, unde am pornit într-o duminică două sute de elevi din toate şcolile Iaşilor şi unde ai vorbit tu, în numele nostru, al feciorilor de clăcaşi, Vladim !

— Treci !...

— A treia oară : cînd ai organizat greva bursierilor din cursul superior, fiindcă doi bursieri au fost eliminaţi pentru participaţie la adunări calificate „subversive". După 24 de ore te-au părăsit toţi ; eu eram la infirmerie, bolnav de tifos. Ai rămas singur, cu toţi profesorii împotriva ta, care te-au părăsit şi ei, unul cîte unul, indignaţi de răspunsurile tale. A venit anchetă severă de la minister... Le-ai ţinut piept... S-ar fi zis că tu îi judeci pe inspectorii veniţi să te judece ! S-a dus pomina...

— Treci ! Poveşti vechi...

— Nu-s poveşti, Vladim ! Nici erori... Sînt faptele tale. Măcar de trei ori, în afară de alte nenumărate prilejuri mai mărunte, bursier sărac, fără nici un sprijin de la nimeni, fără nici o speranţă de nicăieri, n-ai stat în cumpănă să rişti totul — bursa, anul de şcoală, posibilitatea de a mai continua învăţătura, viitorul, anihilarea tuturor însuşirilor tale, care nu se găsesc pe toate drumurile, pînea de mîine, destinul tău de poimîine, căci, dat afară din şcoală, fără drept de examen, cum prevedea regulamentul, ai fi fost osîndit să devii un paria şi un vagabond ; totuşi, în ciuda tuturor acestora, n-ai şovăit să le pui toate în primejdie, numai şi numai fiindcă nu te răbda inima să te porţi altfel !

— Asta nu-i frază, e tenie !... ai exclamat tu. Cea mai lungă tenie existentă pînă în prezent. Exemplar de muzeu. Pune-o la borcan, lipeşte-i eticheta cu data, ora şi minutul cînd ai emis-o, şi mîine fă-o donaţie laboratorului vostru !...

Zîmbeai, însă nu-ţi displăcea că prietenul tău ţinuse contabilitatea fidelă a acestor episoade de bravură din viaţa noastră şcolărească.

Iar eu n-am ţinut seama de maliţioasa ta întrerupere şi de zeflemelele pe socoteala teniei-fenomen, urmînd focos :

— N-ai dat aşadar niciodată îndărăt ! N-ai renunţat cu nici un preţ la credinţele şi hotărîrile tale. O dată pornit, nimic nu te-a mai putut opri... Erau erori ? Le-ai renega astăzi, Vladim ?

— Categoric nu !

— Ai face altfel, Vladim ?...

— Categoric nu ! La fel cu proba... Ba încă şi mai al dracului !

— Iau notă şi mă declar satisfăcut ! Ceea ce era de demonstrat, ca să mă pronunţ ca tine, în rechizitoriul pe care l-ai dresat nefericitului de Scott.

— Dar nu erau erori, ia aminte, Alexandre !... Dovadă că dreptatea mea a biruit pînă la urmă şi că am ieşit din toate viu şi nevătămat. Din această pricină, nici nu-mi atribui cine ştie ce merite eroice. Puţin curaj, şi atîta tot !... Nu eroism în absolut, temeritate în absurd, abnegaţie cu pistolul la tîmplă, eţetera... Sînt nuanţe... Fii sigur că în sinea mea am cercetat de fiecare dată unde putea să mă ducă pasul pe care aveam să-l fac. Nu sînt laş. Însă nici Don Quijote !... Nu mă văd plecînd călare pe-un Rosinante de Manciuria, să lupt la Polul Sud cu morile de vînt, ca Scott al tău !...

— Al meu ? Al nostru !... Parcă şi tu erai tot atît de impresionat de soarta lui...

— La început.

— O lună de zile l-ai jelit şi l-ai tînguit, pe isonul corurilor din tragediile tale antice, Vladim !

— Fie şi-o lună ! O lună, cîtă vreme le cunoaştem toate numai din cablogramele laconice... Acum, cînd am citit de-a fir a păr cum s-au petrecut lucrurile, sînt motive să-mi revizuiesc compătimirile şi să-l deplîng mai puţin.

Privind fotografiile şi facsimilele carnetului din ziare, am rostit cu melancolie :

— Sărmanul Scott !... Merita o altă oraţiune funebră... Prea l-ai forfecat, ca pe răposatul cu barbişon şi burtă de bronz la inaugurarea statuei de an-vară, Vladim !... Recunoaşte că e altceva. Distanţă ca de la cer la pămînt.

Atunci, cu unul din acele salturi care făceau farmecul tău din tinereţe, te-ai schimbat deodată la glas şi la chip.

Te-ai ridicat în picioare şi ai răvăşit vraful ziarelor pe jos. Ţi-ai scuturat coama de leu, păşind spre mine şi răstindu-te burzuluit, ca la plodurile dezmăţate de pe uliţă, care te adorau.

— Scoală !

— Ce vrei? ...

— Scoală îţi spun ! Mişcă ! Dă-te la o parte !...

— Ţi-a sărit doaga cu totul din cercurile polare, Vladim ?... întrebai nedumerit, fără să mă mişc din loc. Ce te-a apucat ?...

— Eliberează terenul ocupat prin fraudă !

M-ai înşfăcat de umeri, luptînd cu opinteli exagerate să mă urneşti de pe pat.

Cînd m-am înălţat în sfîrşit şi eu copăcel, mi-ai indicat imperativ cu degetul :

— Treci acolo, la secţia biologilor ! Aşează-te unde ţi-e locul şi vorbeşte cum ţi-e portul !...

Apoi, după ce m-am supus încă tot nedumerit şi după ce m-am strămutat pe marginea celuilalt pat, ai izbucnit în hohote tresăltate de rîs :

— Ha-ha-ha !... Ce mai mutră de biolog la poartă nouă !... Nu-ţi mai cunoşti poarta ?...

— Ce poartă, Vladim ?...

— Poarta posterităţii, secţia Lamarck !

— Ai înnebunit de-a binelea !... Delirul alb... Răzbunarea lui Scott !... Ce poartă a posterităţii ?...

— Anticamera, vestibulul, sala de aşteptare, patul, poftim !... Patul lecturilor şi buchirelilor tale botanico-zoologo-paleontologice ! Domiciliul legal... Bine, bastardă creatură a lui Lamarck, fiu adulterin al lui Făt-frumos din microscop, bine, aşa te lauzi tu cu învăţăturile tale care purced de la observaţie ?... Cum de n-ai observat comicăria lucrului ? Nu ţi se pare caraghioasă inversiunea noastră de roluri ?...

— Care inversiune de roluri, Vladim ?...

— Ufff !... Greu mai eşti de cap !... Cum îi spuneţi voi dovleacului în botanica voastră ?

— *Cucurbita pepo... Cucurbita melopepo... Cucurbita...*

— Ajunge ! Ho !... Nu-i nevoie să-mi înşirui toţi cucurbitaceii din emisferele boreală şi australă !... Bine, scumpe *Cucurbita pepo* şi *melopepo,* încă tot nu te-ai luminat la dovlecel ?... Logic este ce se întîmplă cu noi de-un ceas ?...

De-o oră eu îi dresez rechizitoriul postum al lui Scott, cu argumentele tale. Şi tu de-o oră îi pledezi cauza pierdută, cu argumentele mele. Logic ar fi fost ca tu să-l dezaprobi în numele riguroaselor voastre discipline de laboratoriu şi de expediţie ştiinţifică, pe care nu le-a respectat. Logic ar fi fost ca eu să-l scuz că n-a ţinut seamă de ele şi să-l apăr în numele Iliadei, Odiseiei, Argonauţilor şi aşa mai departe... Cînd colo, ce facem de-un ceas ?

— Ne ciorovăim ca nişte filologi de-ai tăi, care-şi sparg capul şi-şi scot măselele din gură pentru rădăcina unui cuvînt din paleoslavă !

— Mai rău ! Mai pidosnică ispravă !... Ciorovăindu-ne de-un ceas nu eu, ci tu, cucurbitaceule ! tu invoci eroismul cu patenta lui Ajax, Ahile, Patrocle *et caeteri ejusdem farinae !*[1] De-un ceas nu tu, protozoarule, ci eu îi trag de zor cu prudenţa, cu perseverenţa, cu aplicarea metodelor experimentale şi toate marafeturile voastre patente Lamarck, Darwin, Pasteur, Mecinikov *et caeteri ejusdem farinae !*... Nu-i inversiune de roluri ? nu-i încălcare de hotare ? nu-i confuzie de domenii ?...

— Parcă, Vladim !... m-am scărpinat ciobăneşte în chică.

— Recunoşti aşadar, ţîrcovnice al lui Darwin ? Recunoşti, şi nu te întrebi de ce toate astea ?

— Obiectiv, dacă privim şi considerăm...

— Dă-o încolo de obiectivitate, că ai făcut-o de rîs !... mi-ai tăiat glasul. Să te lămuresc eu de ce toate, fără microscop şi fără fişe de observaţie. Ne ciorovăim din spirit de contradicţie şi cîrteală, ca ţaţele ? Nu, amărîtule candidat la gloria lui Pasteur, incapabil să tragi o concluzie fără microscop... Toate numai fiindcă tu de-un ceas chiriăiai ca o cloşcă pe ouă din patul meu, de unde m-ai uzurpat, cu geniile mele inspiratoare deasupra tidvei tale de *Cucurbita pepo !*... Toate numai fiindcă eu cotcodăceam şi mai abitir, din cuibarul tău de biolog, cu bărboasele tale genii proteguitoare deasupra, care profitau de ocazie în modul cel mai perfid să-mi sufle în ureche prozaicele lor consideraţii ştiinţifico-experimentale !... Şi să mai zici că nu e locul, ci biologul !... Ei, stimabile darwinist ? Acum au intrat toate în ordine ?... Nu te simţi mai la tine acasă ?...

[1] Şi ceilalţi din acelaşi aluat (lat.).

— Parcă, Vladim !...

Cu adevărat, cînd se iscase dezbaterea noastră vremea ne-a apucat pe fiecare în sectorul de cameră al celuilalt. Şi stăpîniţi de acerbele noastre controverse, aşa am rămas un ceas întreg.

Eu, în zona ta, porţiunea peretelui din stînga, pe marginea patului tău, alături cu rafturile tale de cărţi claie peste grămadă şi deasupra cu geniile tale tutelare în cadre : Demostene, Cicero şi Mirabeau, nimfe şi sirene, Platon şi Kant, Balzac şi Michelet, Mona-Lisa şi Chateaubriand cu braţele încrucişate pe piept şi cu părul răscolit de furtună la ţărmul oceanului, ca o vie şi romantică statuie pe care şi-o dăltuise în viaţă.

Tu, Vladim, de-un ceas perorai instalat pe marginea patului meu, de la peretele din dreapta, zona biologilor. Alături cu rafturile mele de cărţi mai puţin amestecate în cuprins şi mai meticulos orînduite : *Călătoriile lui Humboldt* şi *Originea speciilor, Filozofia zoologică* şi *Teoria transformismului, Forţă şi materie, Viaţa insectelor, Lupta universală*... Deasupra, geniile mele inspiratoare şi într-adevăr cam bărboase, unele cumplit de bărboase : Darwin şi Haeckel, Huxley şi Pasteur, Mecinikov şi Büchner...

Odăiţa noastră era îngustă.

Distanţa dintre cele două paturi, numai de trei paşi.

Dar îndată ce ne-am luat locurile de drept, chiar că ne-am şi simţit parcă mai la noi acasă fiecare şi chiar că altfel am intrat parcă în vadul raţionamentelor noastre de totdeauna, sub ocrotirea respectivelor genii de veghe deasupra. Ca o restabilire de unghi optic, de habitat, de climat... Ca o restituire a personalităţii, întors fiecare la adevărata sa fire.

Mai ţii minte, Vladim ?

O spuseseşi în glumă. A fost însă nu straniu fenomen, vrednic poate de o cercetare mai minuţioasă şi mai metodică. Îmi mai dă de gîndit şi astăzi.

De îndată, tu ai deschis cu înfrigurare nu mai ştiu ce mare revistă ilustrată din Franţa, unde doctorul Jean Charcot, specialist celebru în explorările polare, explica în cunoştinţă de cauză rolul expediţiei lui Scott şi pricinele eşecului. De îndată ai răsfoit celelalte ziare şi reviste, căutînd cu alţi ochi alte argumente pentru a-l absolvi şi a-i deplînge într-alt fel soarta. Erau îndestule !... Ai găsit destule... Şi cu

instinctul viitorului avocat faimos de la juraţi şi de la curţile marţiale, cu dibăcia viitorului prea temut debater parlamentar ai ştiut să le foloseşti magistral. M-ai învinuit de îndată pe mine că n-am ştiut să-l apăr pe Scott în numele disciplinelor mele, arătîndu-mi ce-ar fi trebuit să spun şi cum să le spun. Nu pornise într-o ambiţioasă aventură, să bată un record şi să înfigă o prăjină de steag într-un ţugui de sloiuri. Luase cu dînsul savanţi, naturalişti, geologi, desenatori. Iar dacă a uitat să pună ulei şi gaz în rezervele adăposturilor de întoarcere, imprudenţă din care i s-a tras moartea, în schimb nici pînă la moarte nu s-a despărţit de mineralele, de fosilele, desenele şi documentele culese în drum. Ba încă nu s-a îndurat să se despartă nici de colecţiile geologice părăsite de expediţia lui Shackleton şi găsite numai din întîmplare, în calea întoarcerii.

— S-a împovărat cu ele, să moară cu ele căpătîi ! te-ai grăbit tu să-i recunoşti nezdruncinata-i abnegaţie. Ştia că preţuiesc mai mult decît pepitele de aur din Alaska... Nu acesta e eroismul modern ?... Amundsen s-a dus şi s-a întors cu droaia sa de cîini în perfectă stare, dar cu mîna goală... Un steag înfipt, şi atît. Adio şi n-am cuvinte, Polidor !...

— Dă-mi voie...

O dată strămutat în locul meu de drept, schimbînd de unghi optic şi de judecată, acum eu îi găseam lui Scott o vină greu de iertat, tocmai fiindcă, pornit într-o asemenea explorare ştiinţifică, se lăsase dus de ispita unei vane întreceri sportive. Acum eu îl osîndeam fiindcă n-a ştiut să păstreze calmul adevăratului cercetător. Fiindcă n-a ştiut să ignore cum se cuvenea, cu o superioară detaşare, prezenţa celuilalt concurent şi oaspe nepoftit, căutîndu-şi în tihnă numai de documentările sale.

— S-a trădat pe sine ! Şi-a falsificat misiunea, numai dintr-o rivalitate stupidă cu Amundsen ! Murind cum a murit, în definitiv şi-a ispăşit propria sa lepădare. E o sancţiune de care nu putea scăpa, Vladim !...

— Parcă altfel spuneai adineauri, cucurbitaceule !

— Şi tu parcă altfel perorai mai adineauri, ilustre Pico della Mirandola !

— Dă-mi voie, bătrîne batracian !... Dă-mi voie !...

Acum, după anii în care omenirea a străbătut uluitoare drumuri de secole în mai puţin decît o viaţă de om, fără îndoială că moartea celor cinci victime din biata expediţie a lui Scott, de mult dată uitării, ar părea oricui un prea infim episod faţă de atîta sporovăială naivă şi emfatică, risipită într-o chiţimie studenţească la miez de noapte.

Atunci însă, situată în timp ; atunci, în pragul tinereţii noastre, descoperirea celor doi poli era marea epopee a vremii. Acolo, în gheţurile înfricoşătorului delir alb, presărat de cadavrele atîtor expediţii, se încheiase în trei ani o înverşunare de aproape trei veacuri.

Trăiam o dată istorică.

Eram contemporani cu două evenimente măreţe, unice, care puneau capăt legendelor ignare durînd din epoca lui Ptolomeu şi întreceau în grandoarea lor epică războiul Troadei.

Departe de a bănui erupţia nenumăratelor alte date istorice ce aveau să vină, pentru a despica mult mai fulgurant răscrucile de timp şi de luni, cîţi tineri de anii noştri nu vor fi perorat tot aşa la miez de noapte dintr-un capăt al continentului la altul ? Cîţi nu vor fi tînjit oare după himerice eroisme din cărţi, epopei şi balade, fără să presimtă că alte soroace fără precedent în istoria lumii îi pîndeau să-i soarbă şi pe dînşii în gigantica rostogolire a evenimentelor, a oştilor spulberate, a regimurilor măturate de revoluţii ?... Îi văd parcă, îi revăd în straiele demodate ale epocii, cu lavalierele de fular negru şi înaltele gulere cartonate, tropotind de neastîmpărul vîrstei, îi văd, îi revăd parcă, după chipul şi asemănarea noastră, în alte o sută şi o mie de odăi studenţeşti, frămîntîndu-se să descifreze semnele veacului.

Nu ştiau că le era înscris de pe atunci, undeva, pe harta Statelor-Majore, locul unde peste puţină vreme aveau să se tîrîie pe brînci, în patru labe, sub ucigaşele rafale de artilerie, sub secerişul clănţănind al mitralierelor, sub paloşul proiectoarelor halucinante. Nu ştiau că-i aşteaptă undeva, la marginea de drum strategic, un cimitir de eroi necunoscuţi, unde să le zacă multora oasele, în vecii vecilor, fără numele înscris pe-o putredă cruce de lemn.

Acestea nu le ştiam nici noi. Nu le ştia încă nimeni.

Era o primăvară cu lilieci înfloriți, cu nopți înstelate, cu toată natura mustind de seva primenită a vieții, care se cerea năvalnic trăită.

Din îngusta cămăruie a unei uliți mărginașe de tîrg abia prizărit pe harta continentelor, participam cu toată ființa la drama lui Scott, fiindcă așa ne îmboldea tinerețea noastră avidă de mari împliniri. Și fiindcă aceste peripeții din celălalt emisfer, oricît de departe pierdute în pustiuri de gheață, răspundeau în noi cu încă un prilej să ne scormonim în cugete. Să ne confruntăm. Să ne pipăim. Să ne lămurim încăodată viitoarele noastre destine cărturărești și omenești, ca doi feciori de clăcași ce eram, pentru care anii de juneță studențească nu însemnau o huzurelnică vîrstă de serenade și idile și chermeze, întru siropoasele suveniruri de mai tîrziu, la vîrsta diabetului și a crizelor de gută, ca pentru odraslele de bani gata.

Viața ni se înfățișa altfel. Severă. Spinoasă. Neînduplecată.

Luptă.

Luptă cu lumile celelalte, ale lor, ale jăcuitorilor de iobagi. Luptă cu necunoscutele din noi. Luptă cu ispitele și îndoielile și renunțările la pîndă, în noi.

Mereu luptă, plină de cumpene și de datorii și aspre răspunderi.

Nu ne aparțineam numai nouă.

Orice biruință, orice înfrîngere și capitulare se prefăceau, peste capetele noastre, în biruințî și capitulări și înfrîngeri ale lumii de-acasă, de obîrșie. Iar ca să ne învrednicim a lupta cu îndestul de tari puteri pentru lumea aceasta de-acasă, din sate, cînd va bate ceasul, aveam mai întîi datoria să biruim lutul din noi și să biruim fiecare, în parte, la locuri de căpetenie în breasla și în rosturile pe care ni le-am ales.

Încît, tot așa judecînd și într-acea noapte, abia de atunci încolo s-a dezlănțuit adevărata noastră dezbatere, ca să țină pînă la ziuă.

Abia de la miezul nopții înainte, am ridicat glasurile și s-au întețit acele răspicate nepotriveli dintre anume crezuri ale noastre, asupra căilor ce-aveau să ne ducă, mai fără abatere și greș, la îndeplinirea datoriilor și răspunderilor de-o viață întreagă. Atunci abia am prins a vocifera posedați, a

ne frămînta şi a ne apostrofa, gesticulînd, îndîrjindu-ne, invocînd pe rînd duhul geniilor noastre tutelare, Lamarck şi Demostene, Dante şi Darwin, Chateaubriand şi Pasteur, răcnind în numele lor principii şi raţiuni de a fi, cu atîta vehemenţă juvenilă, cu atît fanatism, cu urgia atîtor abracadabrante axiome, corolarii, dileme şi silogisme pe care ni le aruncam unul altuia bombardîndu-ne din sectoarele respective ale îngustei încăperi cu un atît de violent tir de exterminare, încît bătrînul pensionar Agapie şi placida-i consoartă, Sultana, au aprins şi au stins de trei ori lumina în ietacul de-alături, deplin încredinţaţi că ne-am luat la păruială şi că se sparge prietenia paşnicilor chiriaşi, pînă în ajun mai fraţi decît fraţii de sînge.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

A fost o dezbatere mult, o ! mult mai aprigă şi mai sfîşiată de pasiune decît cea care ne-a ridicat iarăşi faţă în faţă, astă-noapte, cînd ai plecat trîntind uşa.

Dar după ani şi ani, cît de într-alt fel, cît mai neîntinată şi mai reconfortantă, faţă de netrebnicul nostru bilanţ de aseară !

Nu-i o fioroasă simetrie, Vladim !

Pe atunci, aveam amîndoi viaţa înainte. Acum, ne-a lăsat pe amîndoi în urmă.

Viaţa ! Viaţa pe care o blestemai tu astă-noapte, vinovata cea mare...

Poate că pe mine, da ! poate că într-adevăr, ea m-a lăsat în urmă, deşi n-o socot vinovata cea mare. Puterile mele mi-au fost prea mici. Aripile mele prea scurte. A trecut pe lîngă mine, robot obscur de laborator, lipsit trei sferturi din vreme şi de acest laborator, unde tot m-aş fi învrednicit poate să săvîrşesc ceva de vreo baftă, într-o alcătuire mai puţin vitregă unor asemenea strădanii care nu interesau pe nimeni.

— Dar tu ?

Tu să te plîngi de viaţă şi tu s-o blestemi ? Viaţa ! — ea a trecut pe lîngă tine, să te lase din urmă ?

Nu ţi-a întins ea oare harurile cele mai minunat înmănuncheate întru îndeplinirea legămintelor noastre ? Nu ţi le-a oferit ea pe toate cu braţele pline, ca în gravurile alegorice ?

Iar tu ? nu tu le-ai vîndut oare pe toate şi nu tu te-ai lepădat oare de ele pentru blidul de linte ? Nu tu ţi-ai vîndut viaţa, ca să rătăceşti acum cu paşii împleticiţi prin viroagele munţilor, poticnindu-te, îngenunchind, căzînd în tina care te cunoaşte ? tîrîndu-te în tina care te chema ?

Viaţa e de vină ? Pe ea o blestemi ?... Ea a trecut pe lîngă tine şi ea te-a lăsat în urmă, cu stafiile care te prigonesc acum ?

Cercetează în tine, Vladim, cum cercetam amîndoi atunci !

Mai este însă nevoie să cercetezi ?

O ştii doar ! Huhurezul, numai huhurezul era astă-noapte, strigîndu-te lugubru în bezne ? în ploaie ? în vînt ?

Numai huhurezul, ori geamătul cugetului din tine, care te urmărea tot aşa cum şi-a ispăşit fapta şi cel dintîi ucigaş de frate din lume, pomenit în miturile biblice :

— Cain ! Cain ! ce-ai făcut cu fratele tău, Abel ?...

Ar fi crezut-o cineva vreodată ?

Cu ce scrîşnită revoltă l-ai fi cuprins de piept să-l zgudui, dacă s-ar fi încumetat s-o spună ! s-o creadă ! s-o gîndească măcar !

Şi eu cu ce frăţească înţelegere te-aş fi îndreptăţit, Vladim !

Astă-noapte, vai ! eu eram cel care ţi-am strigat-o de zece ori în faţă. În faţa-ţi bugedă de-acum !

Iar tu, tu n-ai sărit să mă înşfaci de piept, să mă zgudui, să-mi cetluieşti cuvintele pe buze. Ştiai că nu poţi sugruma adevărul. Ai înclinat fruntea răpusă, ai coborît privirea sleită în pămînt. Şi ai plecat trîntind uşa, fugind de spusele mele, fugărit de stafiile tale.

Nu-i o fioroasă simetrie ? N-ajunge atît pentru a măsura prăpastia dintre cele două nopţi ale noastre, de la un început şi de la un sfîrşit de viaţă ?

Viaţa ! Viaţa pe care o blestemai tu, vinovata cea mare !...

Să ne întoarcem însă de la lamentările tale deaseară ; să ne întoarcem la încheierea nopţii noastre de-atunci, cînd n-aveai, încă n-aveai pentru ce pleca trîntind uşa.

Mai ţii minte, Vladim ?

Ţii minte, Vladim ?

Nu-i o imagine literară din cărţile şi poemele tale de atunci : degetul destinului sunînd implacabil să-i deschizi şi să intre. Corbul lui Edgar Allan Poe al tău, de-atunci.

— Toc-toc !

Era o fetiţă din vecini, Lizuca noastră, Mona-Liza, Mona-Lizuca noastră, cum îi spuneai tu alintîndu-i bărbia.

Numai o fetiţă din vecini.

Totuşi, o mică şi încîntătoare făptură omenească, un pui de om cu viaţa şi moartea înverigată în ciclurile viitoarelor noastre metamorfoze de peste zece ani, doisprezece, douăzeci de ani, aşa cum n-am presimţit-o cînd ar mai fi fost timp şi cum deznodămîntul sinistru nu l-am cunoscut decît cînd era prea tîrziu.

— Toc-toc !...

— Intră !...

Copila a întredeschis uşa.

N-a intrat însă.

Mai întîi s-a iţit, prelingînd numai un ochi, năsucul şi trei sferturi din creştetul pieptănat cu cărare la mijloc şi din codiţele împletite cununã. S-a iţit şi s-a oprit apoi în prag, plăpîndă şi subţire, în rochiţa albastră cu mînecile scurte, poftindu-ne bună dimineaţa.

— Ce-i cu tine, Lizuco ?

— Am venit pentru caiete, domnu Vlad...

— Ah ! Pentru caiete ?... te-ai plesnit tu cu latul palmei pe frunte, luîndu-ţi schima glumeaţă cu efect irezistibil printre plodurile mahalalei. Care-i cel mai nărod animal, biologule ?... Leneşul ?... *Catoblepas ?...*

— *Vladimus stupidus !...*

— Tocmai ! Ei, ai auzit, Mona-Lizuca ?... Mare dobitoc şi uituc mai sînt ! Numai la caietele tale nu mi-a fost mie capul... Horhăind toată noaptea de la Polul Sud la Polul Nord şi retur, am pus-o de mămăligă, ca Scott... Ce ne facem acuma ?...

Pe obrazul palid al fetiţei trecu o umbră de dezamăgire. Se sili totuşi să surîdă.

Un zîmbet nehotărît, straniu, de convalescenţă şi de precoce osteneală. Un zîmbet străbătut de-acel nu-ştiu-ce şi nu-ştiu-cum din enigmaticul surîs al Giocondei, aninată în copia tabloului, pe perete, deasupra rafturilor tale de cărţi.

Stăpînindu-şi vocea, să nu-i tremure, murmură :

— Atunci, trec mîne, domnu Vlad ?...

— Nu aşa, Lizuco !... Fă-te mai încoace... Intră !... Şi înainte de a ne chiti şi de a ne chibzui noi ce-i de făcut, află că de azi înainte nu mai există nici un domn Vlad ! S-a isprăvit cu el. L-am îngropat astă-noapte. Mă cheamă Vladim ! Spune-mi Vladim !...

— Cum, Vladim ?... întrebă fetiţa, apropiindu-se sfios de masa din mijlocul odăiţei. Cum l-ai îngropat pe domnu Vlad ?...

Tu i-ai alintat bărbia slăbuţă.

— Uite, cum mă vezi şi cum mă auzi ! L-am îngropat pe Vlad şi i-a luat loc Vladim !... Hocus-pocus, şi gata !... Acesta e numele meu cel adevărat : Vladim ! L-am ţinut ascuns pînă acum... Vrei să spui poate că-ţi plăcea mai mult Vlad ?... Ce era aia ?... Vlad Ţepeş ! Vlad Dracul ! Tot nume fioroase, să visezi urît. I-am tras în ţeapă şi i-am dat dracului !... Am scos de la secret numele meu cel adevărat, şi de azi înainte îl port cu mine prin tîrg, să se deprindă lumea. Vladim !... Nu-ţi place Vladim ?...

Copila repetă, ca să-şi deprindă auzul :

— Vladim !... Vla-dim ! Domnule Vladim !... Ba da, îmi place, domnu Vladim !...

— Dacă-ţi place şi ţie, Vladim am rămas !... Acuma, să vedem ce-i de făcut cu caietele tale...

— Lăsaţi, domnu Vlad.

— ...dim ! dim ! Vladim, nu Vlad Ţepeş, nu Vlad Dracul !...

— Lăsaţi pe mîne, domnu Vladim...

— Nu ştii că nu se cuvine să laşi pe mîine ceea ce poţi face azi ? Scrie şi în caietele tale, Mona-Lizuco !... Încît nu vom lăsa pe mîine... Mai avem o jumătate de ceas. Ne-ajunge !... Procedăm la diviziunea muncii cu acest capsoman biolog, ca să meargă treaba mai repede... Iar pînă atunci, ca să nu prinzi rădăcini aici şi să nu te treacă tartorul clasificărilor din regnul animal în regnul vegetal, cum e capabil mişelul, fii bună, te rog, şi trage-i o fugă la debitul de tutun ! Trage fuguţa şi cumpără cinci ţigări Intim Club, a zero lei şase bani ţigara... Cît costă cinci ţigări a zero lei şase bani ţigara ?... Ia să te văd, cum stai cu aritmetica ?...

— Cinci ţigări Intim Club a zero lei şase bani, total: zero lei treizeci de bani!... calculă prompt Mona-Lizuca noastră. Asta-i problemă de clasa întîia!...

— Pardon dacă te-am ofensat şi te-am retrogradat, Mona-Lizuco. N-a fost cu intenţie... Uite zero lei, bani treizeci!...

Ai scotocit în fundul buzunarului trei gologani de zece bani, i-ai înşirat pe marginea mesei, iar Lizuca noastră i-a cules în palmă s-o tulească la goană.

— Stai! Mai pofteşte încă zece bani pentru un carnet cu foiţă de ţigară R.M.S. lux... Îl dai lui moş Agapie, împreună cu toată recunoştinţa noastră. Şi alt pitac de zece, pentru doi covrigi ai tăi. Cu sare, cu susan sau cu mac, cum îţi doreşte inimioara... Să fie de sufletul lui Vlad, pe care l-am îngropat astă-noapte şi i-am cîntat veşnica pomenire, de-am răguşit... Ai înţeles?

— Am înţeles, domnu Vladim!... Dară ce nevoie era de covrigi?

— Guriţa, domnişoară Mona-Liza! Ssst! Fără dar, nici dară... Ia-o la fugă, ca vîntul şi ca gîndul!

Copila a pornit ca vîntul şi ca gîndul, tropăind valvîrtej în cerdac, pe scări, pe lespezile potecii din grădina lui moş Agapie pînă la portiţă, pe urmă afară, pe trotuarul îngust, spre debitul preadistinsei madam Iftodiu, din colţul străzii.

— Acuma, la datorie, viitor Lamarck numărul doi!... m-ai executat tu, încredinţîndu-mi un caiet cu linioare pătrate. Pînă să te înscrie moş Agapie în catastiful celebrităţilor din gromovnicul său, deocamdată întoarce-te la tabla lui Pitagora! Diviziunea muncii... Tu cu partea ştiinţifică, eu cu partea literară. Dă-i drumul! Maximum de viteză...

Caietele, curate şi învelite cu hîrtie violetă, purtau inscripţia: *„Crihan V. Eliza, clasa II-a primară"*.

Iar povestea lor era simplă.

Eliza V. Crihan, fetiţa fanaragiului din vecini şi Mona-Lizuca noastră, zăcuse de anghină difterică, scăpase cu viaţă, se vindecase şi, înainte de a se înfăţişa la şcoală, te rugase să-i cercetezi temele puse la zi în săptămînile din convalescenţă, după priceperea şi puterile sale.

Că Mona-Lizuca te adora o ştia toată uliţa.

Că i-ai dat caietele uitării din pricina controverselor noastre polare o regretai din toată inima şi neapărat ţineai să repari asemenea ingrată indiferenţă. Mai ales cînd ai mai

zărit şi bucheţelul de flori, pe care-l adusese şi nu cutezase să ţi-l predea, strecurat pe furiş deasupra unui teanc de cărţi, unde ameninţa să se ofilească.

Am zorit deci amîndoi. Eu cu revizuirea problemelor şi exerciţiilor de intuiţie, tu cu lecţiile de gramatică şi compuneri.

Greşelile erau mai rare decît firele din barba de spîn a domnului Haralamb Agapie. Scrisul — citeţ. Judecata — limpede, precoce, poate chiar am fi dorit-o mai copilăroasă. Eleva Crihan V. Eliza se dovedea isteaţă la minte şi harnică la învăţătură, cu toate săptămînile de boală şi de convalescenţă, cu toată mizeria înfricoşată de acasă, unde răbdau de foame, într-o magherniţă hîită, vreo nouă copii orfani de mamă.

Coana Sultana îi luase sub aripa sa. Moş Agapie se biruia pre sine, furnizînd orfanii cu produsele grădinii şi livezii după anotimp, pe-un ton morocănos, parcă voind aşa să-şi inducă în eroare zgîrcenia şi să-i arate că n-o face din suflet şi din convingere, ci numai de ochii lumei şi de mîntuială. Noi ne ataşasem îndeosebi de Lizuca.

Şi ea, îndeosebi de tine.

Spovăduindu-se, îţi mărturisise că visa să se facă profesoară. Tu o încurajai. Nu erau vorbe deşarte. În cîteva luni, din elevă mijlocaşă înaintase, sub îndemnul tău, în fruntea clasei. Caietele ne-au dat astfel puţin de lucru. Cînd a sosit tropăind în sandalele cu talpă de lemn meşterite de moş Agapie, misiunea noastră era pe isprăvite.

Mona-Lizuca ţi-a înmînat gîfîind cele cinci ţigări Intim Club, în valoare de lei zero, bani treizeci. Ţi-a oferit gingaş flacăra chibritului s-aprinzi, cu degetul mic ridicat antenă, culmea distincţiei. Mi-a întins apoi şi mie băţul scrumit, cu mai puţină ceremonie, fiind clasificat al doilea în ordinea afecţiunii şi aprecierilor sale.

Din ochi, tu i-ai arătat bucheţelul de flori, i-ai mulţumit strîngînd-o la piept şi îmbrăţişînd-o pe tîmplă. Tot din ochi, în scenă mută de pantomimă, i-ai indicat pe urmă ce mai are de făcut, fără să-ţi întrerupi lectura caietului. Învăpăiată la obraz de plăcere că-ţi poate îndeplini dorinţele, a adus o ulcică smălţuită cu apă de la cişmea, a înfipt florile răvăşindu-le să se înviioreze şi s-a alăturat de tine, cu fruntea plecată deasupra paginilor.

Un timp se auzi numai tictacul pendulului din cealaltă odaie. Trilul păsăruicilor din grădină, pe fereastra deschisă. Fîşîitul foilor de caiet întoarse, paşii trecătorilor, glasuri depărtate, duruitul tramvaiului pe a treia stradă, dincolo de grădini şi livezi.

— *Finis! Finis coronat opus*[1]... Bravo, Mona-Lizuca!... ai declarat aruncînd creionul roşu şi ridicîndu-te de la masă. La şaisprezece teme, numai cinci greşeli mari şi late. Mai mult decît bine! Excelent, admirabil, supralăudabil... Şi tu, ticăită progenitură a lui Lamarck, ce catastrofe ai găsit de te mocăieşti atîta?...

— Tocmai, mă mocăiesc şi nu găsesc nimic!... Trei greşeli. Nici măcar mari şi late. Trei greşeli mititele... Pui de greşeli, abia să le descopăr cu microscopul. Bravo, Lizuco!...

— Auzi?... Ai ieşit strălucit la examen. Premiul întîi cu cunună!... Fanfara! Bum-bum!... Dar ce ai, Mona ' izuca? Ce-s lacrimile acestea?...

Netezindu-i bărbia, i-ai înălţat obrăjiorul diafan, să-i cauţi în ochii scăldaţi de lacrimi. Mona-Lizuca şi-a ascuns fruntea şi faţa sub cotul îndoit. I se vedea numai zîmbetul Giocondei, căci lăcrima, dar continua să surîdă.

— Ce ai, Lizuco?... am stăruit şi eu. Ce s-a întîmplat?...

— Mîna...

— Mîna? Ce s-a întîmplat cu mîna?...

— Nu-i nimic... Nu vă speriaţi!... Mi-a prins-o domnul Vladim în sertar, cînd a scos radierul şi...

Braţul subţire purta în diagonală o brazdă roşie-vînătă, încrustată în pieliţa străvezie, aşa cum a fost prinsă între cutia sertarului şi tăblia mesei, apăsată cu toată greutatea pieptului tău, Vladim.

— Şi tu să nu spui nimic, Lizuco?... ai mustrat-o, dezmierdîndu-i mîna şi apropiind-o de obraz, după ce ai suflat să-i răcoreşti durerea. Să nu strigi? să nu ţipi? să nu-mi tragi un ghiont la lingurică, să văd stele verzi?...

— Nu-i nimica, domnu Vladim! Nu mă durea atunci... Era bine...

Am privit unul la altul. Înţelegeam, parcă înţelegeam ceva mai mult decît dînsa, deşi nici noi nu prea eram versaţi în voluptatea martirizărilor, iar eu nici pe departe n-aş fi avut

[1] Sfîrşitul încoronează opera. (lat.).

cum bănui că episodul anticipa parcă simbolic martirizarea mult mai sinistră şi odioasă, care-o pîndea să-i reteze peste-un deceniu şi jumătate biata ei viaţă atît de scurtă, de plăpîndă şi sortită atîtor sumbre peripeţii! Cum s-o bănuiesc şi cum s-o cred atunci, chiar dacă ar fi fost scrisă, negru pe alb, în gromovnicul cu zodii al lui moş Agapie?

— Se poate una ca asta?... am mustrat-o şi eu. Să rabzi durerea tocmai de la acest domnu Vladim, care...

— Dacă nu mă durea! De ce vreţi să mint?... Jur!... Jur că nici acuma nu mă mai doare... Vă mulţumesc pentru caiete!...

Mulţumirea şi-o acompaniase cu o reverenţă graţioasă ca la curtea Regelui Soare, pescuită numai ea ştie de unde.

Apoi, după ce şi-a făcut caietele sul şi după ce-şi introduse covrigii brăţară pe mînă, gata de plecare, înălţă mutrişoara.

— Domnu Vlad... domnu Vladim, am să te rog ceva...

— Rugăminţile tale sînt ordine pentru mine, Mona-Lizuca!...

— Mie îmi dai voie să viu la conferinţă?

— Iaca, alta acum!... te-ai crucit, cu cea mai expresivă mimică de stupoare, care de astă dată nu mai era o schimă de circumstanţă rezervată plodurilor din mahala. Ce conferinţă, Lizuco?...

— Conferinţa pe care ai s-o vorbeşti mata lumii din tîrg, de duminică în trei săptămîni... Parcă eu n-am aflat?...

— De unde ai mai aflat-o şi pe asta, împeliţato?...

— Ştiu eu! Din gazetă ştiu...

Izbucnind în hohote, ai sărutat-o pe frunte. O zgîlţîiai strîngînd-o lipită de tine cu atîta înveselire, încît i-ai dislocat arhitectura codiţelor împletite şi i-ai ciufulit cărarea liniară din mijloc, de luase într-o clipă înfăţişarea drumului pierdut, în serpentine şi zigzag, din încondeierile oului de pe poliţa ta.

— Bravo, Lizuco! A treia oară bravo într-o jumătate de ceas! Aşadar, eşti mai în curent cu politica ziarelor decît coana Sultana?... Îl concurezi pe moş Agapie şi îmi ţii un fel de răboj? Mare drăcovenie!... Şi ce-ai să faci tu la conferinţă?...

— Am să stau cuminte la locul meu!... îşi luă angajament solemn Mona-Lizuca, aranjîndu-şi coafura şifonată. Am s-ascult şi am să bat din palme ca la circ... Adică nu!... Ca la

teatru, la *Sînziana şi Pepelea,* unde mi-ai dat mata bilet de galerie, vreau să spun...

— Prea bine, onorată auditoare, scumpă galinacee şi dragă palmipedă !... Dacă aşa stă treaba, nu te pot refuza. Îţi vom face o invitaţie specială. Lojă rangul întîi, nu galerie...

Onorata auditoare aplaudă copleşită de entuziasm şi de bucurie.

— Ce bine-mi pare !

— Are să-ţi pară şi mai bine cînd vei auzi că vorbesc şi despre mătăluţă, la circul de duminică în trei săptămîni.

— Despre mine, domnu Vladim ?

— Mai mult sau mai puţin. Am s-aduc vorba despre o oarecare Mona-Liza, în orice caz...

— Atunci, mai bine mă las păgubaşă ! Ştiu eu despre *care oarecare...* Despre cealaltă, de colo, din părete ?...

Mona-Lizuca noastră ţuguiase botişorul, împungînd-o pe „cealaltă" din perete, a lui Leonardo da Vinci, cu o privire încărcată de toate fulgerele geloziei.

Iarăşi ne-am uitat unul la altul.

Dar nu mai aveam răgaz de reflecţii şi de subtile investigaţii psihologice. Ai scos ceasul, fluierînd :

— Phiiiuuu !... Galop... Hai, biologule, că li s-au lungit urechile protozoarelor aşteptîndu-te să le atîrni de gît fişa cu ordinea de clasificare ! Au să te ia în primire cu tămbălău. Te pomeneşti cu greva protozoarelor ! Parcă le văd venind la mine *in corpore,* să le redactez manifestul...

Băteam talpa voinicește, pe lîngă zaplazurile cu lilieci înfloriţi, pe sub ramurile stufoase de castani şi de tei. Ne pieptoşam voioşi la asaltul vieţii, aspirînd aerul proaspăt al grădinilor şi livezilor ca o băutură vrăjită, spumoasă, ameţitoare.

— Ţine-te de mine şi nu gîfîi, răcane biolog ! Păstrează cadenţa ! Un-doi ! Un-doi !... Stîngul !... Pas alergător, că s-a dus tramvaiul pe copcă, miriapodule !...

La ferestrele deschise în soare, se clătinau unele perdele pe-alocuri.

Bănuiesc că nu le învălurau numai adierile vîntului.

Din dosul glastrelor cu garoafe roşii, din culisele albelor pînze de inişor, te vor fi urmărit şi multe perechi de ochi galeşi. Căci nu te adora numai Mona-Lizuca în toată mahalaua noastră. Ca de altfel în tot tîrgul nostru adoptiv, pe

vremea tinereții tale de atunci, atît de frenetică și seducătoare, Vladim !

— Un-doi ! Un-doi !... Pas alergător, miriapodule !...

După amiază, de la cursurile facultăților noastre deosebite și de la deosebitele noastre cantine bonzăite de aceleași roiuri de muște, ne-am dat întîlnire în Piața Unirii.

Adică, mai exact, tu mi-ai spus să te-aștept la vitrina librăriei unde stîrceam adeseori tînjind cu privirea neconsolată la cărțile prea scumpe pentru două pungi veșnic pe drojdie. Pungi ?... Un fel metaforic de-a vorbi. Noi n-aveam pungă. La ce-ar fi slujit ? Ne uitam la prețul cărții, chibzuiam, calculam și număram pe nevăzute, pipăind cu vîrful degetelor ararele băncuțe și leii tociți de argint, printre tot așa de răzleții gologani de nichel, din fundul buzunarelor.

— Tu ai cumva vreun leu de pripas, Alecachi tată ?

— Să număr...

Număram și înjghebam leul din mărunțiș de zece și cinci parale. Intrai în librărie, ca să apari radios cu un volum de Balzac ori Tolstoi, Dickens sau Anatole France, pe care-l devorai în aceeași noapte. Altă dată eu eram cel cu apelul la mărunțișul din fundul buzunarului tău, să-mi rotunjesc suma unui volum de Haeckel sau Darwin, Felix Le Dantec ori Huxley.

Mai ții minte colțul acela de lume, acum șters de pe fața pămîntului ?

Piața Unirii din Iași, fosta cetate de scaun domnesc a Moldovei...

Închid ochii, și toate reînvie din cenușa și molozul bombardamentelor. Din zgura și cenușa tinereții noastre, Vladim.

Mica librărie a lui Baldorn, negustătorul cărturar, care-și citea el volumele din prăvălie înaintea tuturor clienților și nu se lăsa mai prejos de erudiția celor mai docți profesori de Universitate. Prietenul nostru mai vîrstnic și adesea povățuitorul dezinteresat, de cîte ori stăteam în cumpănă la o alegere. Creditorul care ne păsuia cu un indulgent zîmbet de cîte ori o scrînteam cu plata colecțiilor de clasici în rate.

La cîțiva pași, strîmta cofetărioară a baclavalelor și cataifurilor din zilele de duminică, pe vremea anilor de liceu, cînd ne încumetam în sfîrșit să-i călcăm pragul, după codelile țărănești de la sosirea în tîrgul străin și ostil. Mai încolo,

cele două restaurante-berării, cu orchestrele cocoțate pe estrade, cu scaunele și mesele revărsate pînă departe în mijlocul pieții. Locul de perdiție și desfăt, unde o dată la două-trei săptămîni ne îngăduiam și noi luxul unei halbe cu guler de spumă, ascultînd seara valsurile vieneze ale tarafurilor de scripcari și împărțind frățește cornetul de alune americane mai sărate decît scrumbiile, care ar mai fi cerut un rînd de bere și ne aţîţau o foame nebună.

Un chelner ne plimba sadic pe sub nas tăvile de vrăbioare presărate cu cimbru și piramida mititeilor sfîrîind. Ne sfîrîia și pe noi în măruntaie o poftă teribilă de juni carnivori, supuși la regim mai mult ierbivor și osîndiți să adulmece boarea fripturilor de la ospățul altora.

— Măi biologule, măi !... oftai tu mucalit, tuflindu-ți pălăria cu latul palmei. Să-ți fie ale naibei clasificările tale ! Tu nu observi că e o repartiție pe care n-o respectă nimeni ? Ce face Lamarck ? Ce face Darwin ? Cum tolerează asemenea uzurpare de drepturi biologice ? Privește !... Mititei !... Fleică !... Mușchiuleț !... Șnițel !... Șuncă de Praga !... Frigărui !... Iar mititei !... Unde întorci ochii, carnivori în cel mai vorace exercițiu al funcției. Numai noi ierbivori ! Și încă ierbivori puși la post negru... Află că la acest spectacol pervers îmi lasă gura apă să umplu douăsprezece marsupii ! Ce zic eu ? Cisterne ! Acvarii ! Iazuri ! Lacul Baikal ! Marea Caspică !... Tu nu simți nimic ?

— Ascultă, și vei auzi ce simt !...

Ridicam degetul imperativ și solemn, cu gestul dirijorilor de orchestră.

— Ei ?

— Așteaptă !... Atențiune !...

Coboram mîna, iar pentru mine răspundea ghiorăitul formidabil al maţelor, ca un răcnet rebel năpustit din caverne să acopere leșinatele suspine ale valsului vienez.

— Bă, lasă-te de biologie ! Tu ai o comoară în burtă... Toate instrumentele pentru un concert wagnerian. Omul-fanfară ! Omul wagnerian. Mă las și eu de litere, arte și filozofie, mă fac impresar, te iau în antrepriză și pornim în turneu... Apoi, revenind la realitate : Pînă atunci, duminică mă fac invitat la careva, cumva... Nu se poate să nu existe vreun patron, vreo aniversare, vreun parastas în familiile odraslelor ghiftuite pe care le meditez. Și nu te uita la

mine invidios !... Îţi aduc şi ţie o ciosvîrtă de cotlet în marsupiu. N-ar fi oare o idee să-mi comand buzunare de pînză impermeabilă, ca să pot transporta rezerve de chiftele marinate cu sos cu tot ?...

— Nu mai vorbi de chiftele, că-mi lasă şi mie gura apă.

— Pune-ţi robinet !... Sau ce-ai zice tu de nişte perişoare cu smîntînă ?

— Încetează o dată, că mai al dracului îmi secretează glandele salivare — gîrle, torente, cascade, fluvii, oceane !

— Atunci, pune-ţi şi contoar ! Cîtă apă ne-a lăsat nouă gura în astă seară, alimentam o jumătate de oraş...

— În astă seară numai ? Cîtă apă ne-a lăsat nouă gura de cînd am venit în tîrgul Iaşilor, din clasa întîi de internat, făceam navigabilă toată Moldova...

— Şi o electrificam !

— Constaţi cîte resurse avem în noi şi nu ştim să le punem în exploatare ? Neam de iobagi ! Sclavii rutinei. Se impune o grabnică industrializare, cu regim protecţionist !

Dar după cinci minute, uitam amîndoi această tortură, furaţi de pasiunea controverselor noastre.

Din nou vociferam, din nou gesticulam şi ne apostrofam, de se stîrneau toţi cîinii de pe uliţele din ce în ce mai pustii şi mai întunecoase, pe măsură ce ne îndepărtam de piaţa ispitelor şi perdiţiei şi supliciilor.

În anii din urmă, de cîte ori m-au dus treburile pe la inspectoratele şcolare ori neajunsurile copiilor pe la licee, întotdeauna am trecut de la gară cu inima strînsă prin colţul acela din fostul tîrg adoptiv al tinereţii noastre de odinioară. Ni se părea buricul oraşului, al Moldovei, al ţării, al planetei. Focarul de lentilă al tuturor strălucirilor. Pentru doi feciori de clăcaşi, care învăţaseră multe de cînd au ieşit din bezna lor, de-acasă, din sate, şi care multe îşi făgăduiau să înveţe, dar încă nu văzuseră altceva ; pentru noi porţiunea aceasta de asfalt cît o tipsie întrecea toate centrele faimoase ale tuturor capitalelor şi oraşelor de pe glob. Centrul universului nostru era Piaţa Unirii, caleidoscopica înşiruire de vitrine, de balcoane şi terase, de hoteluri, de bodegi, berării şi redacţii de ziare, cu strălucitele-i echipagii, cu gălăgioasele manifestaţii studenţeşti şi părăzile militare în tumult

de fanfare, cu tînguitoarele-i orchestre, şi colierele de lumini în jurul statuiei lui Cuza-vodă.

Vadul celebrităţilor locale cu bărbi şi umbrelă, răspunzînd majestuos la salutul pietonilor, din birja c-un cal.

Înduioşător de naivă optică ? Poate... Desigur... Dar ce însemnătate ar avea, o dată ce toate erau într-astfel transfigurate de mirajul anilor noştri de-atunci ?

Mai ţii minte după-amiaza noastră de atunci ? Vei mai fi trăind-o oare şi tu, tot aşa de vie ca mine, Vladim ?

Era soare. Era cald. Era un cer alburiu, cu nori subţiri şi străvezii, plutind agale, indecişi. Piaţa — aproape deşartă. Arari trecători. Arare vehicule. Birjarii moţăind pe capră, în genunchi.

Ceasul de după masă, letargic, cînd oraşul se ogoia toropit.

Te-ai apropiat pe la spate. Mi-ai cuprins braţul. Ai citit cîteva titluri de cărţi proaspete, m-ai întrebat ce-mi fac protozoarele şi dacă n-au declarat grevă. M-ai întrebat dacă pe lista de bucate de la cantina mea cartofii figurau la ciorbe şi fasolele la secţia de iahnii, ori invers.

De la vitrina micii librării unde te aşteptam, m-ai atras apoi pe nesimţite alături, la cealaltă vitrină din colţ, a magazinului cu arme de vînătoare, cartuşe şi genţi, cuţite şi briciuri, foarfece, pipe şi ţigarete.

Văd firma şi-acum.

Extraordinar de limpede şi precis, pînă în cel mai mic amănunt, cum o văd şi-acum !

Dincolo de golul căscat în timp şi dincolo de golul spaţiului circular care a înghiţit orice urmă de zid şi de temelie sub lacul de asfalt, destul să ridic ochii ca să-mi apară materializată din neantul de acum placa lată, albastră, cu litere negre şi roşii, prinsă deasupra uşii de atunci :

LA BRAVII ITALIENI

FRAŢII ROVETTA

GIOVANNI & SALVATORE

ARME. CUŢITE. BRICE. SPECIALITĂŢI FUMĂTORI.

ANTICĂ CASĂ DE ÎNCREDERE — FONDATĂ ANUL 1875

Casă într-adevăr antică şi într-adevăr de garantată încredere.

Vestita prăvălie a celor doi fraţi italieni, bătrîni, sfătoşi, amabili şi într-adevăr bravi, fără lăcomia obştească a breslei neguţătoreşti. Ca şi vecinul lor, Baldorn, librarul, mai mult prieteni, mai mult confidenţi şi mentori ai clientelei decît vameşi la tejghea. Amîndoi fanatici garibaldieni, amîndoi mari vînători şi încă neasemuit mai mari palavragii.

Îi ştiam după chip şi după această faimă, fiindcă erau două figuri ale tîrgului în felul lor. După firma albastră, îi mai ştiam şi după vitrina întotdeauna orînduită artistic, în mereu preschimbate mozaicuri de bricege cu plăsele de sidef, de corn, de fildeş, de metal oxidat.

Încolo, nu păşisem însă niciodată pragul înlăuntru.

N-am fi avut pentru ce.

Vînător eu nu eram. Marfa sclipitoare, nichelată şi argintată din raionul cuţităriei nu ne îmbia cu nimic. De bărbierit, ne bărbieream cu nişte custuri ieftine, cumpărate de la un vînzător ambulant, cînd începuse a ne da puful şi a ne mirosi a catrinţă. Cealaltă marfă, a specialităţilor pentru fumători, care poate ne-ar fi îmbiat, nu era de nasul nostru. Prea rafinate. Prea scumpe.

Ca din întîmplare, totuşi, tu te-ai oprit de data aceasta.

Ca din întîmplare, ai început să priveşti în vitrină cuprins de-o curiozitate subită.

Ca din întîmplare, te-ai apucat apoi să expertizezi calitatea şi preţul diferitelor puşti şi carabine, cuţite şi briciuri, trecînd treptat la calitatea şi la preţul diverselor pipe înşirate cu măiestrie pe pragurile de cristal, întrebîndu-mă, ca pe unul mai competinte, care mi-ar fi mai pe plac şi care mi s-ar părea mai vrednică de pipa lui Scott.

Nu era greu să spun care anume.

Zîmbind melancolic, ţi-am mărturisit că nu arareori îmi lungisem şi-mi sucisem gîtul ochind una în cutia căptuşită cu pluş. Aveam s-o achiziţionez eu odată şi odată, în himericele mele reverii de huzur şi de sibarit răsfăţ.

Deocamdată preţul de pe etichetă, microscopic caligrafiat, dar astronomic în raport cu finanţele pe sponci în permanenţă, mă tămăduiau de asemenea smintite rîvniri. Mai încolo ! La toamnă, la anul...

— Care anume ?... te-ai interesat. Cea din stînga ?...

— A doua, din stînga, Vladim.

— Mm !... Aşa şi-aşa !... ai strîmbat din buze. Pariez că bravii fraţi italieni au dînşii în sertare altele şi mai cu moţ.

— Aibă sănătoşi ! Nu-s de punga mea.

— Egoist te mai exprimi ! Punga *mea !* Zi *a noastră,* în comun. De ce faci separaţie de pungi ?... Unde-s doi, puterea creşte ! Puterea de cumpărare...

După aceste mustrări şi consideraţiuni de ordin economic, tot ca din întîmplare m-ai luat din scurt :

— Fiindcă veni vorba. Astăzi cum stai cu punga, marsupialule ?...

— Vînt ! Suflă vîntul...

— De asta strănutai ? Vezi să nu răceşti !

— Pitaci pentru-un hap de aspirină, însă, tot mai am eu.

— În acest caz, nu-i chiar vînt... Ia numără !...

Zuruind mărunţişul, m-am executat.

— Mai mult decît în visul meu, infame capitalist !... ai exclamat cu entuziasm. Şi încă te mai plîngi ? Ia aminte să nu te molipseşti de zgîrcenia lui moş Agapie. Ai văzut unde l-a dus botanica ?... Ia aminte şi, ca să nu-ţi mucezească firfiricii în buzunar, dă la bădia jumătate din capital, pe termen de trei zile...

— Poate ai nevoie de mai mult, Vladim...

— Jumătate ajunge ! Mai posedă şi subsemnatul rezervele sale. Lei patru, bătuţi, noi-nouţi... Iar acum, cu acest capital depus în comun, hai înlăuntru, să vezi şi tu cum am să-ţi rad eu pe uscat nişte bravi fraţi italieni ! Pe uscat şi cu propriile lor brice...

— Ce ai de gînd, bre ?... Ce brice ?... Ce ras ?

— Nu întreba şi nu ai teamă ! Păşeşte înăuntru...

— Nici pomeneală ! Spune, ce vrei ?...

— Ufff ! Greu mai eşti de *Cucurbita pepo !*... N-ai mirosit cu nasul tău de biolog că vreau să te pricopsesc cu o pipă extra, în memoria lui Scott ?...

— Nici pomeneală !... am protestat a doua oară, ridicînd glasul mai energic. De asta îmi arde mie acum ? Pipă ?... Dă-mi banii, paşă, înapoi !

— Eşti nebun ? Ori vrei pe eunuci să-i pun să te dea cîinilor ? Aşa ! Sînt banii mei şi n-aştepta de două ori să-ţi spun !... mi-ai replicat cu o variantă *adhoc* a stihurilor lui Coşbuc, din „El-Zorab", poezia cu care ai iniţiat-o pe Mona-

Lizuca în arta declamației pentru nu mai știu ce serbare școlară. Nu dau nimic, zgîrciobule !

— Nu-s zgîrciob ! am protestat. Dar dacă-i vorba să fac iama prin parale, atunci mai bine îmi plătesc datoria lui Baldorn ! Fii serios și dă-mi banii înapoi, Vladim !...

Eu întindeam mîna să-mi recuperez capitalul periclitat. Tu l-ai pus la siguranță, în marsupiul pantalonilor.

Și înveselit de panica zugrăvită pe mutra mea, ai căutat să mă liniștești, cu prietenească mizericordie :

— Fii pe pace, bătrîne Harpagon ! Îți vei achita și datoria. Nu dă Baldorn faliment din pricina ta... În două-trei zile îți voi restitui capitalul intact, și atunci n-ai decît s-alergi la el cu țechinii în dinți. Căci trebuie s-o știi ! Bagă-ți bine în tidvă !... Ți-am cerut banii sub formă de împrumut, nu pentru asociație la investițiile mele. Sînt gata să-ți plătesc și procente de camătă, ca unui zaraf hapsîn și odios, cum văd cu durere halul în care ai ajuns !... Ce mai vrei ?...

— Vreau să-mi explici dacă asta-i judecată de om teafăr, Vladim ! Cum ?... Ceri bani cu împrumut de la mine ca să-mi cumperi pipă tot mie ?

— Închipuiește-ți !

— Rîd și curcile coanei Sultana.

— Curcile rîdă, că de asta-s curci ! Dar tu ? Nu te-ai luminat încă la *Cucurbita pepo ?* Ce găsești așa de extraordinar ?... Ți-am spus ! Aceasta ce însemna ?... însemna că în aceeași clipă mă și hotărîsem să-ți fac plocon o lulea extra, ca să nu te usuci de dor și de jale. Vorba mea e vorbă. Rămînea să trec la faptă. Bănuții îi aveam la țanc, mărinimoasa intenție o aveam fermă și inebranlabilă, pipe și lulele într-ales aveau bravii frați italieni Giovanni & Salvatore Rovetta... Totul în ordine așadar ! Ce mai lipsea ? Mai rămînea să-ți cunosc și gustul... Motiv pentru care îți dădusem întîlnire în acest loc și la această oră... Priceputu-m-ai ? Acestea fiind zise, intră, asistă, ascultă și nu te amesteca, să nu-mi strici piesa ! Am să-ți ofer o dată cu pipa și o ultimă lecție pe ziua de azi...

— Nici gînd, Vladim ! Plec la laborator.

— Scurt mișcarea, miriapodule !

Scurt, m-ai și răsucit pe tocurile tot atît de tocite ca ale Marucăi. (Noroc — cum spuneai tu — că erau numai două, cît cereau încălțările unui biped evoluat, regele animalelor,

cocoţat în vîrful piramidei pe scara clasificărilor. Căci ce irezolvabilă problemă bugetară ne-ar fi pus pe atunci tocurile şi pingelele unui miriapod !...) M-ai răsucit deci scurt pe călcîie ai deschis uşa, mi-ai făcut vînt din prag şi m-am pomenit în mijlocul prăvăliei de arme şi muniţii vînătoreşti, pistonat ca din ţeava unei carabine cu aer comprimat.

A fost într-adevăr încă o lecţie. Da, o altfel de lecţie, cu altfel de tîlc, după atîtea învăţăminte din acea zi, care mi se părea ca oricare alta.

Poate încă un semn îndepărtat şi ascuns al viitoarelor tale metamorfoze, Vladim !

De unde să bănuiesc însă că încheind evenimentele mărunte dintr-o singură zi încheia într-ast fel şi izvodul unor mult mai adînci tălmăciri, s-ajungă pentru a explica o viaţă întreagă de om ?

Înăuntru era umbră. Răcoare jilavă de duşumele stropite. Mirosul special de pielărie nouă, de echipamente impermeabile, de păsări împăiate, unsori de armă şi pulbere de cartuşe, cum toate mi se deşteaptă deodată în nări cu o stranie memorie olfactivă.

Buimac, orbit de întuneric după lumina dalbă de-afară, m-am cumpănit între panopliile cu puşti, cu pumnale şi junghiere, ca un intrus fără vină, care a nimerit fără voie într-o tenebroasă cavernă de briganzi. Iar bravii fraţi italieni ne-au întîmpinat tresărind cu priviri surprinse şi lipsite de prietenie, chiar ca doi briganzi turburaţi de la criminalele lor urzeli.

Unul dintre cei doi fraţi — cel mai scund — a părăsit mesuţa de şah din ungherul prăvăliei. A trecut în dosul tejghelei cu vitrine de cuţite, briciuri, foarfece şi pipe, întrebîndu-ne afabil ce dorim şi cu ce ne-ar putea servi.

Întrucît mie mi se adresase, molipsit inexplicabil şi catastrofal de răguşeala lui Sinan-paşa, cocoşul ţîfnos cu care te războiai, am emis o serie de sunete gargarisite din repertoriul său, însă cu totul lipsit de energica-i vehemenţă :

— A ! ăă ! îîî !...

— Mă rog ? Ce-aţi poftit ?

— Ba-bbă-bbbî !... am continuat să mă bîlbîi în ordinea alfabetică, fidel disciplinelor mele metodice şi organizate.

La cc-cccî n-am mai ajuns însă. Căci m-ai fulgerat cu privirea, amintindu-mi somaţia expresă : „Asistă, ascultă şi nu te-amesteca, să nu strici piesa !"

M-ai fulgerat cu privirea, m-ai dat la o parte cu dosul palmei şi ai intrat tu în acţiune.

Da, într-adevăr a fost încă o lecţie. O magistrală şi supremă lecţie, de care ne-am înveselit mai apoi ani şi ani, hohotind pînă la lacrimi în cele mai mohorîte şi amare ceasuri cîte ne aşteptau la pîndă, în tranşeele războiului, în anii cei dintîi după pace, în jalnica agonie de mai tîrziu a sacrelor noastre legăminte, Vladim !

Bravii armurieri şi cuţitari italieni, cît erau dînşii de fraţi, ba încă şi gemeni, nu se asemănau nici la chip, nici la făptură, nici la glas şi nici la port.

Păreau veniţi pe lume dinadins pentru a confirma încă o dată legea contrastelor şi mai ales pentru a contraria legile eredităţii decretate de călugărul botanist Mendel.

Giovanni Rovetta, mărunţel şi sfrijit, precipitat şi energic, cu capul cît un pumn susţinut pe vrejul gîtiţei cartilaginoase, reprezenta factorul activ, întreprinzător şi vigilent al firmei. Puţinătatea făpturii lipsită de orice prestigiu fizic, zadarnic încerca s-o amplifice perechea de mustăţi enorme şi teribile ca atributele bărbăţiei din efigia regelui Humberto al Italiei, patria-mumă, de pe timbrele poştale ; zadarnic năzuia s-o suplinească sprîncenile stufoase, vocea profundă de bas, gulerul tare şi înalt pînă la urechi, pretenţioasa corectitudine vestimentară şi autoritatea gesturilor scurte, tăioase, decisive.

Efectul era nul şi neavenit. Giovanni părea şi mai pitic, şi mai năstruşnic plin de sine, şi mai de prisos aferat.

Celălalt frate, Salvatore, colos indolent şi spătos în straiul vînătoresc de catifea măslinie, rumen la faţă ca un măr domnesc, cu barbă, dotat de natură cu o voce suavă de tenor şi cu o lene lîncedă de mandolinist napolitan, arăta ca un musafir care nici nu cumpără, nici nu vinde, intrat din treacăt în prăvălie şi lungindu-se la taifas numai fiindcă nu are ce face cu timpul. El reprezinta factorul artistic şi parazitar al firmei. El dădea idei ingenioase cum şi ce fel să fie primenită vitrina, cum şi ce fel să fie împodobite decorativ panopliile, dar nu punea mîna niciodată. El făcea iama prin sertarul cu bani şi invita tot soiul de compatrioţi

fără căpătîi la ospeţe cu iepuri, cu prepeliţe şi sitari, cu vermut şi chianti. El improviza concerte şi distribuia cu dărnicie ţigările lui Giovanni cînd le isprăvea pe ale sale. Fiindcă era însă jucător emerit de şah, cîntăreţ de rasă, neîntrecut şi norocos vînător, atlet de forţă herculeană, fiindcă mai ales nu se prea amesteca direct în operaţiile comerciale ale firmei şi fiindcă astfel n-avea ocazie să săvîrşească iremediabile erori şi să poarte răspunderea lor — pentru toate aceste superiorităţi incontestabile, el se bucura ca atare de un ascendent despotic, de drept divin, asupra fratelui robace şi mai vitregit de ursitoare. Lui îi rămînea cuvîntul din urmă. Giovanni pleca fruntea şi îşi înşuruba vrejul gîtiţei în gulerul tubular şi scrobit, fără să mai crîcnească nici mîlc.

Sîngele de bravi fraţi gemeni se manifesta la paritate, cu e egală ardoare, numai cînd ajungea vorba la Garibaldi, la patria lor de departe, la isprăvile şi la palavrele vînătoreşti.

Atunci se ridicau amîndoi într-un glas. Gesticulau amîndoi cu aceeaşi pasiune. Se întreceau amîndoi unul pe altul în faconda lor meridională, invocînd mărturii, argumente şi amintiri care de care mai încornorate, de la om la om şi de la caz la caz, după cum impuneau împrejurările.

Acestea toate le-am aflat pe încetul mai tîrziu, de la tine. Le-am reconstituit treptat, din frînturi răzleţe, după metoda lui Cuvier, pe măsură ce te edificai şi tu, cînd nu te-au mai slăbit cu dragostea, chemîndu-te la mese, la taclale cu vermut şi cafele, la partidele de şah şi la hoinărelile vînătoreşti de duminică.

Dar atunci, cînd şi ţie îţi erau cu desăvîrşire necunoscute, cînd le călcai întîia oară pragul şi cînd m-ai ferit la o parte să intri tu în acţiune şi să restabileşti „piesa" grav compromisă de mizerabilul meu trac scenic, prin ce ascuţită pătrundere le-ai cuprins toate dintr-o singură ochire, Vladim!

N-ai şovăit o clipă.

Ai ştiut ce strune aşteptau gata să vibreze. Ai ştiut cine are cuvîntul hotărîtor. Ai ştiut să-ţi inaugurezi cariera cinegetică cu dubleul cel mai prodigios, deşi nu ţinuseşi decît arar puşca în mînă, prin pădurile şi pe ţărmul lacurilor, la moşiile unde erai invitat în vacanţă.

Ridicînd privirea pioasă la portretul lui Garibaldi din rama-i verde de lauri, pe peretele din fund, i-ai adresat mai

întîi cuvenitul omagiu, mut şi cu atît mai elocvent. Ai înaintat apoi un pas, cerînd modest iertare că ne-am îngăduit să turburăm un asemenea sanctuar şi o partidă de şah aşa de pasionantă, după cum indica poziţia pionilor, a nebunilor, regelui şi reginei, pe masa cu pătratele albe şi negre. La al doilea pas, copleşit de aceeaşi impresionantă sfială, ai mărturisit că ne-au adus două dorinţi cu totul deosebite şi de un disproporţionat interes. O dorinţă banală şi oarecum meschină, de muşterii-aspiranţi pe care i-au ademenit din stradă seducătoarele scumpeturi expuse în vitrină.

Ca atare, o lăsai la urmă.

O lăsai la urmă şi dădeai întîietatea altei dorinţi, mult mai arzătoare şi de-o mult mai nobilă natură, inspirată numai de sîrguinţa să te instruieşti direct de la sursa bravilor fraţi italieni, culegînd unele îndrumări, ca să poţi slăvi mai glorios faima Italiei, maica Roma cea bătrînă, ginta strămoşilor noştri comuni.

Întru aceasta, după ce-ai pus în stare de atenţie mărită, cum s-ar spune astăzi, struna garibaldiană, struna şahistă şi struna latină a ambilor asociaţi, l-ai abandonat pe Giovanni să-şi înşurubeze perplex vrejul gîtiţei în gulerul tubular, după baricada tejghelei sale neguţătoreşti cu brice şi bricege.

Iar la al treilea pas, ai virat brusc în direcţia lui Salvatore Rovetta, ca şi cum el ar fi fost şeful autorizat al coloniei italiene din tîrgul Iaşilor şi din întreaga Moldovă.

La auzul preambulului tău, Salvatore Rovetta s-a dezmorţit din impasibila-i expectativă ca un uriaş din basmele copilăriei care fusese prefăcut în stană de piatră şi se însufleţeşte pe încetul. A înălţat imperceptibil dintr-o sprînceană. Imperceptibil şi-a retras colonadele picioarelor lungite de-a curmezişul încăperii, eliberîndu-ţi o porţiune de teren.

Pe măsură ce înaintai şi cuvîntai, se îndrepta şi el vertical de şale şi se ilumina la chip.

Cînd ai fost în faţa lui şi cînd ai isprăvit prima parte a alocuţiunei cu efect magic, ce-i mai rămînea alta de făcut?

S-a ridicat de pe scaun cît era de zdrahon şi de spătos, deplasînd un volum considerabil de aer, şi ţi-a întins palma deschisă cu atît de nemărginită fericire, cu atît de radioasă lumină pe chip, cu atît de expresiv entuziasm, încît am pri-

ceput de îndată că numai şi numai pe tine te aşteptaseră ei de la fundaţia firmei, anului 1875.

Ar fi jurat-o, desigur. *Corpo di Baco,* însă! Volubila ta grandilocvenţă, neprevăzută cu totul după modesta şi teatrala sfiiciune a preludiului, le-a luat amîndurora glasul.

Cu o iuţeală record şi într-un talmeş-balmeş fantasmagoric, ai scos din torba de vînat a lecturilor tale, ca din turbinca fără fund a lui Ivan, cîte-o mostră din toate cunoştinţele despre Italia şi despre avatariile latinităţii în decursul veacurilor. Istorie şi geografie, litere şi arte, întîmplări, legende, nume şi titluri. Lupoaica şi cei doi prunci sugaci, Romulus şi Remus, gemenii celeilalte firme, fundate pe ţărmul Tibrului cu opt sute de ani înainte de era noastră, columna lui Traian şi podul lui Sever, Cezar şi Tacit, Cornelia — mama Grahilor — şi războaiele punice; macaroanele şi minestrinele, Florenţa şi Veneţia, Dante şi Leonardo da Vinci, gorgonzola şi strachino, Vaticanul şi *fritto-misto,* Machiavel, Lucreţia Borgia, lacul di Como, Isola-Bella, Carusso şi Tita Rufo, Lacrima Cristi şi vinul de Palermo, *Traviata, Cavaleria rusticana,* Silvio Pellico şi Leopardi, Risorgimento, Mazzini, Cavour, Garibaldi, catedrale, băuturi, mîncări, fluvii, orezării, munţi şi din nou Garibaldi, mînăstiri, apeducte, brînzeturi, revoluţii şi încă o dată Garibaldi, tenori şi soprane, Eleonora Duse, gondole, opere, Palatul Dogilor şi Puntea suspinelor; pe toate le-ai extras din file vîrtejite de cărţi, să le fluturi ca de sub basmalele de prestidigitator, pe toţi i-ai amestecat, galopînd cu ei pe nerăsuflate peste veacuri şi hotare, din Sicilia în Apenini şi din craterul Vezuviului în lagunele Adriaticei, cu o dezinvoltură care a redus la muţenie pe cei mai guraşi şi mai palavragii fraţi italieni din a doua colonizare a ţinuturilor dunărene.

Bravii gemeni ascultau fascinaţi.

Dînşii, nu tu, îşi găsiseră, în sfîrşit, naşul!

Cînd te-ai oprit să răsufli, au răsuflat şi ei gîfîind. Salvatore ţi-a întins palma gigantică ca o labă de urs din peşterile preistorice ale Apeninilor, întrebîndu-te mişcat cu cine are onoarea. Tu ai ocolit deocamdată să-ţi rosteşti numele. Un student. Ce importă cum te chema? Un student oarecare.

— A!... Student?... se bucură totuşi Salvatore Rovetta, biruindu-şi foarte legitima şi circumspecta rezervă a breslei,

Înţeleg. Se vede... Un distins student romîn, întors din Italia... Care universitate ? Bolonia ?

— Nu.

— Padova ?

— Nu.

— Roma ?... Torino ?... Milano ?...

— Nu.

— Dar care universitate, atunci ?

— Student la universitatea de aici, din Iaşi.

— Înţeleg ! Student de aici, din Iaşi, care a vizitat Italia şi s-a înamorato de patria noastră ? Escursii, splendide escursii circolare în vacanţa de Paşte. *I viaggi maravigliosi nei Paesi del sole, dei sogni, della storia e della leggenda !* [1] Tren, funicular, bastiment ; gondola, barcarola, compania plăcută cu studenţii amici *del l'Italia...* Înţeleg ! *Poi tutta* viaţa *sospiri* după *Grotta Azzura a Capri, la piu bella isola del mondo !* [2]... a încercat colosul să te concureze, fără succes, în volubilitate şi patos retoric.

— Regret ! ai suspinat tu, pipăindu-ţi involuntar marsupiul subţiat şi goluţ. Dar n-am călcat încă niciodată pe pămîntul Italiei ! Nu mi-a permis punga de student să-mi împlinesc visul şi să văd îndeaievea cu ochii *Capri, la piu bella isola del mondo.*

Salvatore Rovetta nu mai pricepea nimic.

— *Ma* atunci, cum ? Ce fel ? De unde atîtea cunoscinţe şi atîta *amore* pentru Italia *nostra ?*

— Foarte simplu ! Din cărţi, din lecturi, din atlasuri şi cataloage de muzee... Iar iubirea ? Şi mai simplu ! Vocea sîngelui...

— *Corpo di Bacco !* Aceasta se cheamă un fenomen *miraculoso.* Pentru prima dată văd şi aud în Romînia !

Cu smerită modestie ai protestat.

Nu erai o excepţie.

Rectificînd deci adevărul, l-ai pomenit pe legendarul badea Cîrţan, baciul din Ardeal, care cutreierase Italia cu zeghea şi cu opincile sale dacice, cu traista de cărţi la spinare, să-şi vadă strămoşii daci sculptaţi în basoreliefurile de

---

[1] Călătorii minunate în ţările soarelui, visurilor, istoriei şi legendelor (it.).

[2] Apoi toată viaţa suspine după Peştera Albastră de la Capri, cea mai frumoasă insulă din lume (it.).

pe columna lui Traian. Ai pomenit despre nenumăraţii concetăţeni mai tineri şi mai bătrîni, care nu scăpau nici un prilej să-şi arate cultul pentru memoria lui Garibaldi.

— Nu-i adevărat, *signor* Salvatore ?... l-ai somat imperativ să răspundă.

— Adevărat !

— Nu, *signor* Giovanni ? ai trecut cu somaţiile şi la geamănul responsabil al anticei firme de încredere.

— *Si, si ! Vero !* [1] Adevărat. Recunosc ! declară Giovanni patetic, aplicîndu-şi palma pe piept cu un plescăit sonor deasupra inimii şi înălţînd ochii la icoana lui Garibaldi din catapiteazma prăvăliei. *Come e possibile* să nu recunosco ? Ar fi una *mizerabilissima ingratitudine* să nu recunoaştem grandissimul *amore di tutta la Romania per nostra patria !* [2]

Tu ai recunoscut însă îndurerat că această iubire nu se sprijină întotdeauna pe temelii îndestul de solide.

Mai lipseşte ceva.

Lipseşte o amănunţită informaţie asupra glorioaselor relicve din trecutul îndepărtat şi mai apropiat al Italiei, adăugînd că simţi o sacră datorie să umpli de urgenţă regretabilul gol. Neapărat vei purcede aşadar să familiarizezi ieşenii de ambele sexe şi de toate vîrstele cu nepieritoarele opere de artă, cu viaţa navigatorilor, a pictorilor şi sculptorilor, a marilor poeţi şi a tuturor luptătorilor pentru libertate şi progres din patria lui Romulus şi Remus, a lui Dante şi Silvio Pellico, a *signor*-ilor Giovanni & Salvatore Rovetta.

Aceasta te devora. Aceasta era raţiunea existenţei tale pe pămînt. Numai şi numai din această pricină nu-ţi mai găseai pace, nici somn.

Eu nu-mi mai găseam loc.

Ascultîndu-te şi crucindu-mă de subita revelaţie a unicei şi supremei tale misiuni pe pămînt, nu mai ştiam unde şi cum să mă ascund.

După ce mă bîlbîisem la intrare ca răguşitul cocoş al coanei Sultana, acum tot ca el mă dedam şi la celelalte exerciţii suplimentare. Schimbam picioarele, călcam pe loc opărit, măcar că numai de strîns nu mă strîngeau lăbărţatele mele scroambe. Scoteam un soi de sunete bizare de ventrilog,

[1] Da, da ! Adevărat ! (it.).

[2] Marea dragoste a întregii Romînii pentru patria noastră (it.).

ostogolite scurt în coşul pieptului, căznindu-mă să nu le slobod în chicote gîdilate de rîs şi să „nu-ţi stric piesa".

Mă întorsesem cu spatele.

Împins de-o şăgalnică fanfaronadă a vîrstei, intraseşi hotărît să razi pe uscat bravii fraţi italieni cu propriile lor brice. Ţineai să-mi dai o ultimă lecţie pentru încheierea acelei memorabile zile şi să mă procopseşti cu o pipă rarissimă şi superbissimă, cîştigîndu-le mehenghi simpatia cu tertipuri de vodevil.

Cine te-ar fi osîndit ? Nu te oprea deci o mustrare de cuget să încerci pe pielea lor o experienţă, punînd la probă încrederea firmei şi mai ales credulitatea patronilor. Un fel de verificare pe teren a armelor pe care te bizuiai şi a meşteşugitelor dibăcii insuflate de geniile-ţi tutelare de deasupra patului din chinovia noastră studenţească. La naiba ! Pentru ce mai erau bune toate, dacă nu ţi-ar fi slujit nici la achiziţionarea unei pipe cu preţ redus ?

Socoteala de-acasă iată însă că nu se mai potrivea cu cea din tîrg !

În prăvălia neguţătorilor garibaldieni cu ale lor arme vînătoreşti înşiruite în dulapuri şi panoplii, cu geniul lor tutelar veghindu-i din cadra încununată de lauri — iată că acum te identificasei cu rolul ! Dacă nu pe de-a întregul, măcar pe jumătate uitaseşi scopul şugubeţelor tertipuri cu care ai intrat. Măcar pe jumătate credeai şi tu în tot ce-ţi plăsmuia imaginaţia şi-ţi turuia gura.

Pînă să-i razi pe uscat cu propriile lor brice pe bravii fraţi italieni, te încîlceai tu în propriile tale iţe. Spuneai şi credeai. Credeai şi spuneai. Erai tot o apă şi-un pămînt cu dînşii.

Nu s-ar fi cuvenit oare adaos şi acest avertisment la semnele viitorului tău destin, Vladim ? Asemenea suceală, mai mult hîtră în aparenţă, nu prefigura oare aproape tragic întreaga ta viaţă, cu toate viitoarele şi pidosnicile tale metamorfoze, Vladim ?

Şi printre nenumăratele învăţăminte din acea memorabilă zi pentru noi, nu aceasta să fi fost cumva adevărata lecţie cu tîlcul cel mai adînc ?

Dar încă o dată, nici eu, nici tu n-am ştiut să descifrăm semnele încă tainice pe-atunci, deşi atît de clare.

Încă o dată am trecut pe lîngă ele. Ele încă o dată au trecut pe lîngă noi.

Bravii gemeni şi asociaţi îţi sorbeau cuvintele. Încleştau şi descleştau convulsiv mîinile acţionate de pila invizibilă a lui Galvani, gata parcă să-ţi smulgă vorba din gură de cîte ori întîrziai în pauze iscusit suspendate, mai abitir de cum ţi-ai propus tu să le smulgi pipa din vitrină.

Peste măsură îi măgulea faptul că, dintre atîţia alţi compatrioţi, pe dînşii i-ai ales. Că lor, şi nu altora te-ai adresat să le ceri îndrumări şi concurs.

Ce fel de îndrumări şi concurs ? pentru ce patriotică ispravă ? nu-i ajungea însă mintea să priceapă, în ruptul capului.

După ce-ai lăsat să-i fiarbă astfel pînă în măduvă curiozitatea şi nerăbdarea într-un sos bine pătruns *alla genovese*, după ce m-ai perpelit şi pe mine, lăsîndu-mă fără milă să mă frigăresc pe jăratec între icnetele înăbuşite de rîs şi teama să nu plesnească strunele experienţii şi să nu-ţi strici singur piesa, după ce-ai scos astfel duhul din noi ca un mizerabil, ai mărturisit că e vorba de o lucrare.

Salvatore bulbucă albuşul ochilor globuloşi cît ouăle de babiţă *(Pelecanus onocrotalus)*.

— O lucrare ?... gemu zdrobit. Ce fel de lucrare ?

— Un studiu.

— Studiu ?... veni rîndul lui Giovanni să-şi exprime nedumerirea crescîndă. Cum adică studiu ?

— Studiu ca toate studiile ! O expunere...

— Noi n-am făcut niciodată studii. Nu cunoaştem. N-avem competinţă... Specialitatea noastră : arme, cuţite, brice, articole de fumători...

— Daţi-mi voie să fac o rectificare, *signor* Salvatore şi *signor* Giovanni !...

— *Prego !*

— Poftim ! Cu plăcere.

— Recunosc, aveţi dreptate ! Studiu nu era poate cuvîntul cel mai potrivit. Studiu e ceva rece, pedant, inert, uscat... Rămîne într-un cerc restrîns de specialişti, şi dînşii reci, pedanţi, inerţi, uscaţi. Marele public cere altceva, pe înţelesul tuturor, viu, colorat, pitoresc, atractiv...

Salvatore întări, cu o autoritate care de astă dată intra incontestabil în sfera competinţelor sale :

— Muzică şi dans cere publicul!

— Spectacol!... a pufnit Giovanni cu oarecare obidă, fiindcă el plătea oalele sparte de Salvatore în rîvna neobosită de vreo patru decenii să nu-şi piardă cumva această autoritate şi această costisitoare competinţă. Spectacol, mereu spectacol şi iar spectacol, asta cere publicul!

— Nici chiar aşa! Să nu subevaluăm gusturile publicului. Să fim drepţi cu el! Marele public nu-i amator numai de spectacole şi de distracţii... E dornic să se instruiască... Cere însă o expunere vie, colorată, pitorească, atrăgătoare!... Ceva în felul acestei splendide vitrine fără pereche în tot Iaşul, cu artistica expoziţie a armelor şi trofeelor de vînătoare, a bricelor şi cuţitelor, a articolelor pentru fumători! Articole extra! Expunere la înălţimea lor...

Perorînd, ai arătat cu un gest larg, din spatele decorului, spre opera de artă a lui Giovanni, executată după ideile lui Salvatore.

Şi după ce-ai turtit astfel două muşte dintr-o plesnitură, ţi-ai dezvoltat efectul oratoric.

— V-am spus că ajung şi la aceasta? Publicul nu poate rezista la aspectul artistic al vitrinei, se opreşte, admiră, comentează, se lasă cucerit şi intră în magazin, chiar dacă nu plecase de acasă cu gîndul să se oprească şi să intre... Asta m-a învăţat vitrina pe cînd o admiram de afară înainte de a deschide uşa, splendida dumneavoastră vitrină, *signor* Salvatore şi *signor* Giovanni! Asta aş năzui să realizez şi eu... Iată secretul! Marele secret... Arta servind utilul! Nu-i simplu?

Amîndoi fraţii s-au boldit unul la altul. Apoi la chipul lui Garibaldi din iconostas. Şi din nou la tine, neobţinînd nici o inspiraţie de la geniul lor tutelar.

Asemuirile tale îi depăşeau. Le-ai strecurat atunci o întrebare confidenţială, printre buze:

— Ce-aţi zice bunăoară de-o conferinţă?

— O conferinţă?

— Deocamdată una... Altele ar putea să urmeze...

— ...?

— O conferinţă bine chibzuită, bine adusă după toate regulele artei, o conferinţă în care arta să servească utilul; o conferinţă în cea mai încăpătoare sală din Iaşi, cu publicul

cel mai variat din toate categoriile ; o asemenea conferinţă nu credeţi că... ?

— Ah ! Ah ! O conferinţă ! proclamă Salvatore, întrerupîndu-te străfulgerat de scînteia divină a inspiraţiei. O conferinţă aşa şi pe dincolo ? Acum înţeleg ! Ştiu tot ! Cunosc ! Nu mai este nevoie... *Stupido !* Mare gogoman ! Tu cum de n-ai înţeles de la început, Giovanni ? *Stupido !* De ce nu ţi-ai adus aminte de conferinţa din ziar ? ...Caută în giornalul de ieri, sireace Giovanni-Giovanneli !

Foarte indignat de atîta lipsă de miros şi de instinct vînătoresc, cu mucul ţigării stinse îi indică vraful gazetelor răvăşite pe-o margine de raft.

Caută ! Citeşte ! Instruieşte-te !

Zvîrli burzuluit chiostecul havanei pe podea.

Îl strivi cu talpa ca pe un gîndac.

Se întoarse către tine cu faţa schimbată, zîmbitoare şi ferice, scoţînd alt harag, dintr-un toc enorm de piele ca un geamantan, şi invitîndu-te să aprinzi şi tu unul identic.

Da ! Ghicise în sfîrşit *signor* Salvatore Rovetta, după atîtea nedumeriri şi holbări de ochi cît ouăle de pelican. Erai Vladim, junele învăţăcel Vladim, care în conferinţa anunţată de ziare îşi luase asupra sa misiunea sacră să-şi lumineze concetăţenii vorbindu-le viu, pitoresc, colorat despre glorioasa Italie a Renaşterii şi a tuturor renaşterilor. Nu aşa ţi-ar fi plăcut ţie să sune subiectul : „Renaşterea", căci nu l-ai ales tu ! A fost ales de alţii, într-o serie de conferinţe. Tu i-ai fi spus : Italia, Italia eternă, *Italia fară da se...* Dar tot la vadul acesta îţi vei aduce vorbirea, fiindcă aşa îţi dictează inima, convingerea şi simţul datoriei, atît de poruncitor, încît nu-ţi mai aflai pace şi somn.

La auzul unei asemenea brave decizii, însufleţirea bravilor gemeni a atins culmea. Şi nici însufleţirea ta nu se lăsă mai prejos.

Tustrei eraţi de acord.

În iureşul de *si, si signore !*, de *grazie !*, de *prego*, de *subito*, de *presto* şi *prestissimo*, de *bene* şi *benissimo*, de *belo* şi *bellissimo*, de *apassionati*, de *caro mio* ! şi *parole mio* şi *sulla mia vita !*, bravii fraţi italieni hălăduiau haihui în golfurile natale, transportaţi cu preşul lui Aladin printre mimozele în floare şi portocalii în plin rod.

Tot aşa cum ai uitat tu de mine şi de pipă, uitaseră şi dînşii cu desăvîrşire că pînă una-alta mai au şi o prăvălie de foarfece şi de cuţite, de arme şi de accesorii vînătoreşti, în piaţa din buricul Iaşului adoptiv, cu muşterii mai vechi şi mai rentabili ai treburilor negustoreşti decît noi, intruşii de ultima oră, cu marsupiile în care sufla vîntul.

De patru ori se iviseră pe uşă patru asemenea fideli şi mai spornici clienţi, într-asemenea inoportun moment.

O dată, un podgorean pentru oarecare cuţite de altoit pomii şi nu mai ştiu ce toaletă a lăstarilor de viţă. A doua oară, un locotenent de roşiori spilcuit şi monoclat, pentru nişte foarfece de unghii, dacă nu cumva de bătături. A treia oară, o văduvă plînsă şi în mare doliu, pentru o pereche de brice încredinţate la ascuţit anticei case de încredere de către răposatul, fie iertat, care, vede-se, nu mai apucase să se radă cu ele nici cu săpun, nici pe uscat, înainte de a se înfăţişa la poarta raiului. Şi, în sfîrşit, a patra oară, un vînător rubicond şi roşcovan, asudat şi cu chef de vorbă după un prînz prelungit. Acesta se interesa de-o anume comandă a unor cartuşe englezeşti, marfă extra, garantată, cu care părea ferm decis să nimicească de pe faţa pămîntului şi cele cîteva sărmane lighioane cîte se vor mai fi sustras cu chiu, cu vai de la dubleurile fraţilor Rovetta.

De patru ori, patru clienţi, expulzaţi în trei timpi şi două mişcări.

Salvatore abia s-a îndurat de fiecare dată să se urnească numai pe jumătate, descriind o lentă semirotaţie pe pivotul colonadelor de jambiere. Abia s-a îndurat să privească la dînşii peste umăr de la altitudinea colosului din Rhodos şi abia le-a răspuns la ziua bună, cu o plictiseală imensă.

— Giovanni, ia vezi !... făcea semn din trabuc. Treci la datorie !

Iar de fiecare dată, Giovanni proceda la evacuarea oaspeţilor nepoftiţi, cu tactica sa energică şi promptă.

Abia îi zărea intrînd, că se şi repezea pe podiul din dosul baricadei de bricege. Scotocea de formă în rafturi. Deschidea şi închidea repezit sertare. Frunzărea mormăind în condici, pîcnea din nări, înălţa ochii în tavan cu o prefăcută desperare, şi cu altă prefăcută consternare îi amîna pe-a doua zi, grăbit să se întoarcă la trap, pentru a nu-şi pierde cumva

vreun cuvîntel din pasionantele voastre supralicitații de interjecții și superlative.

Numai cu vînătorul cel bondoc și roșcovan treaba a mers ceva mai anevoios.

Vechi prieten al fraților gemeni și vechi client al anticei case de încredere, pușcă de-a doua mînă, dar nelipsit și îndărătnic cirac în expedițiile cinegetice mai mărunte — precum am aflat amîndoi nu peste multă vreme —, încercase să reziste pe poziție și să se înfigă în vorbă.

Bravii gemeni i-au făcut și lui răvaș de drum, fără pic de urmă din obștească și legendara lor cordialitate, tratîndu-l ca pe-un infam agent de execuție fiscală.

— Mîne, coane Buduşcă! Azi imposibil... Chestii mari, chestii urgente!... trepădă Giovanni în juru-i cu încruntări feroce, căutînd cam din ce parte să-l opintească peste prag.

De la înălțimea sa, de pe piscurile Etnei, unde tocmai ajunsese cu vorba, din vălmășagul fumului de trabuc în plină erupție, Salvatore lepădă și el o circumstanță atenuantă, supralicitîndu-și fratele geamăn.

— Chestiuni de familie, coane Buduşcă!

— Păi, ce n-ați spus de la început, bre fraților? Atunci nu m-amestec, nu mă bag... Spălați-vă rufele în familie și fierbeți-vă macaroanele între voi... Vă las cu bine și vă urez s-o scoateți la capăt cu pace. Deși în chestiuni familiare, una ca asta — s-o scoată cineva la capăt cu pace — se întîmplă mai rar decît dubleurile tale, Salvatore!

AL TREILEA CAPITOL

Că mă opresc deocamdată la vînătorul bondoc cu pălăriuța-i tiroleză, nu fără rost o fac.

Nu-i un popas de dragul amintirilor pitorești, colorate, seducătoare, cum ne făgăduiai tu conferința de-atunci sau precum într-adevăr pitoresc era și clientul fraților Rovetta.

Prea bine cunoști că popasul are altă pricină. Cunoști că printr-o înlănțuire nu mai puțin pitorească de împrejurări și de coincidențe a contribuit și acel vînător la vîlva începuturilor tale. Ca tot, ca toate, ca toți de-atunci : oameni, împrejurări, coincidențe, cunoști că s-a raliat și el să-ți deschidă căile mai larg și mai grabnic, fără a bănui unde aveau să te ducă. Ți-a devenit și dînsul entuziast oblăduitor, prieten mai mare, crainic al tinerei și meteoricei tale faime în care au crezut feciorii iobagilor din țara întreagă vreme de cîțiva ani.

Cum iarăși prea bine cunoști că tot el a rămas printre cei din urmă oameni inimoși din țara întreagă, înverșunîndu-se să mai creadă în tine, să mai spere, să-ți mai apere numele tăvălit în noroaiele tale, chiar cînd nu mai era nimic de crezut, de sperat, de apărat.

Îmi dau seama că episodul s-ar cuveni intercalat în altă parte a acestor însăilate amintiri și bilanțuri. Îmi dau seama că n-ar trebui să părăsesc tam-nesam prăvălia bravilor frați italieni ca să mă țin după pălăriuța cu pană de sitar a celui de-al patrulea protagonist și să-l ajung din urmă, pe ulițele tîrgului nostru adoptiv, care uliță nu mai există acum.

Dar ce pot face ? Știam și eu să observ. Știam și știu să înregistrez. Astăzi mai știu să și tălmăcesc multe din tot ce

atunci observam şi înregistram fără prea îndestul discernămînt.

A le şi povesti, însă, tot n-am învăţat.

Jovialul şi bondocul client expulzat din prăvălia fraţilor Roveta se oprise aşadar o clipă în prag.

După ce ne aruncă privirea poncişă, după ce ne-a cîntărit şi ne-a preţăluit drept doi mascalţoni de-un ban perechea, după ce clătină din pălăriuţa tiroleză şi după ce s-a scuturat de indignarea nemaipomenitei ofense — ca un vînător ce se afla —, a pornit glonţ din uşa anticei case de încredere să vîneze alţi amici, în toane mai bune. Amici fără cimotii care nu se mai isprăvesc şi fără chestiuni de familie, grave, urgente, urgentissime.

Fluiera voios cîntecul vînătoresc şi înainta avan printre birji, printre trecători, printre vînzătorii de covrigi şi de ziare, păşind de pe o stradă pe alta în săltăreaţa cadenţă de marş:

În pădurea cea stufoasă, cea stufoasă, cea,
Şăde fata cea frumoasă, cea frumoasă, cea!

Amicii aceştia în toane mai bune, nu mergea el să-i caute în pădurea cea stufoasă, cea stufoasă, cea!, ci undeva mai pe-aproape, într-o altă casă antică de încredere. La Bolta rece, un fel de monument istoric din capitala Moldovei, consfinţit de legendele timpului încă din vremea lui Creangă şi Eminescu.

Erau în păr, berechet, prezenţi la datorie, fără nici unul lipsă la număr.

Îl aşteptau gata instalaţi la masă.

Oameni de încredere şi de nădejde, nu se clintiseră din loc. Făceau puntea între prînz şi cină, între zi şi noapte, ca să nu mai încurce treaba cu întreruperi şi ore de repaus.

Obida a avut deci cui şi-o răcori cu vîrf şi îndesat vînătorul cel bondoc, istorisind printre pahare tot ce-a văzut, tot ce-a auzit şi tot ce-a înţeles el că se întîmplă bravilor fraţi italieni.

Dintru-ntîi, i-a ocărît vîrtos pentru scîrbavnica lor purtare. Mai apoi i-a căinat cu înduioşare pentru pacostea

care le picase pe cap din senin. Şi iertîndu-i, a trecut de la vorbe la fapte.

Acele fapte îşi aveau cîntecul lor. Nici nu se puteau dispensa de cîntec. Adică de concursul lăutarilor. Căci vînător de-a doua mînă şi cărturar de primul rang, chefliu cu intermitenţe, dar nu de-a treia categorie, conu Buduşcă, alias Ion Budea Hortopanu, neînfricatul polemist, era un personagiu original, cu multe pandalii şi nacafale.

Neobosit cercetător de hrisoave şi urice, arhivist preţuit, deşi fără titluri academice de specialitate, colaborator la numeroase publicaţii din ţară şi de peste hotare, redutabil critic în război pe viaţă şi pe moarte cu mai toţi istoricii oficiali, avea cuvînt greu în toate problemele pămîntului, ale stăpînitorilor şi lucrătorilor de pămînt : boieri, mînăstiri, răzeşi, mazîli, clăcaşi, pălmaşi, iobagi... Om fără stare, din neam de răzeşi care-au muncit cu braţele în devălmăşie ocina părintească pînă ce-au fost scoşi din hotare de boierii hrăpăreţi în veacul trecut, moştenise ca unică avere îndîrjirea judecăţilor cu uzurpatorii. Întru acestea învăţase el ştiinţa dreptului, se specializase în vechile pravili pămîntene de pe vremea lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, în legiuirile bizantine de pe vremea Mavrocordaţilor, a lui Callimachi şi Caragea, încît de tînăr îşi făurise nume de avocat cu neîntrecută agerime în descîlcirea proceselor care tărăgănau de-o jumătate de veac, dacă nu chiar de un veac întreg. Avocat, dîrz, colţos, incoruptibil. Avocat fără arginţi. Corb alb. Apărătorul şi providenţa năpăstuiţilor.

Pleda numai pentru ţăranii şi răzăşii despoiaţi de pămînturi prin fraudă şi silnicii. Adesea plătea el timbrele şi cheltuielile pentru citarea de martori. El transcria actele cu slove cirilice din dosare, el le autentifica, el le legaliza, el dezgropa cu prilejul unui proces vechi o nedreptate şi o jăcuială încă şi mai veche. El se încăpăţîna să poarte judecăţile mai departe pe a sa răspundere, cîştigîndu-le nu o dată, cînd împricinaţii osteneau şi, cuprinşi de lehamite, stăteau gata să cadă la pace.

Tot el pledase în 1907 şi pentru răsculaţii tîrîţi în lanţuri. Din apărător se prefăcuse în acuzator, scărmănînd căpetenii politice, miniştri, prefecţi, satrapii şi zbirii ţinuturilor. Ceea ce i-a adus şi unele procese personale, învinuit de instigaţie şi uneltiri la o nouă rebeliune, de ultragii,

de calomnii şi alte mai grave delicte pasibile de Curtea cu juri.

Pentru toate se mulţumea cu recunoştinţa plugarilor puşi în drepturile lor sfeterisite şi nu vroia să primească decît plocoanele lor ţărăneşti. Orătănii, berbecuţi de primăvară şi bărbîncioare cu brînză de toamnă, care de altfel, îndestulîndu-i nevoile cu prisosinţă, îi dădeau înfăţişare densă, bondoacă şi bine hrănită.

Bani n-avea Ion Budea Hortopanu la bancă. Proprietăţi deaşişderea nu-l mînase nesaţiul să agonisească. Doar o casă încăpătoare pe-o uliţă mărginaşă, plină de cărţi, de reviste şi dosare, încă neplătită pe de-a întregul nici aceasta.

Şi tot scormonind el astfel dosare şi tot răfuindu-se el înaintea judecăţii cu stăpînii latifundiilor lăţite prin jaf şi încălcări, pe încetul trecuse de la cazuri singuratice şi particulare la pasiunea cercetărilor istorice. Iscodise alte procese, mai largi şi generale, de transformări economice. Scotea la iveală injustiţiile sociale şi surdele lupte de clasă, în studii bolovănoase, aspre, muşcătoare, unde întotdeauna se afla de partea obijduiţilor cu o autoritate pe care nu i-o putea tăgădui nimeni.

La cincizeci de ani, nu mai scotea nasul din hîrţoagele colbăite decît de hatîrul tentativelor vînătoreşti prin dumbrăvile din preajma Iaşilor, în păpurişul Prutului, pe miriştile şi în fîneţele de pe valea Jijiei.

Atunci lepăda redingota neagră, pălăria tare, bîta noduroasă de cireş şi ghiozdanul documentelor, ca să îmbrace costumul de vînătoare şi să arboreze pălăriuţa tiroleză cu pana de sitar.

În această ţinută de campanie, purcedea să cutreiere dealurile şi coclaurile, plin de avînt şi de optimism.

Ce-i lipsea ?

Puşca englezească era de prima calitate. Muniţiile, comandate special, erau de cea mai garantată fabricaţie. Bocanci, jambiere, cizme de baltă pînă la şold, torbă, cuţite, binoclu...

Toate, după ultimul model din catalog. Singurul lux la care nu se precupeţise în viaţă.

Puşca pîrîia de zor prin viroage şi tufişuri. Cartuşele din Manchester se epuizau înainte de a pogorî amurgul. Dar vînătorul nostru se întorcea îndeobşte cu torba goală şi

doar din cînd în cînd cu o mortăciune pricăjită, de care Salvatore Rovetta făcea un haz teribil, cercetînd-o cu nemărginită milă şi scîrbire, aşa cum cerceta el anaforalele apocrife, răsucind cadavrul pe dos şi pe faţă, propunîndu-i lui Giovanni să-l împăieze neapărat şi să-l expedieze numaidecît la *British Museum,* ca o piesă unică şi inclasificabilă în analele cinegetice.

— Aşteptaţi voi, am să vă arăt eu data viitoare!... făgăduia conu Buduşcă. Vă închipuiţi că aţi monopolizat dubleurile din ţara Moldovei? Mult n-are să vă meargă!

Data viitoare nu mai venea niciodată.

Pînă aici nimic deosebit: aşa ceva se mai întîmpla şi altora, de cînd sînt vînători nenorocoşi şi totuşi de-un optimism incurabil pe lume.

Abia de aici încolo, întîmplările lui par mai anevoie de aşternut pe hîrtie pentru un neîndemînatic povestaş ca mine.

Era chiar în seara memorabilei noastre zile, cu nenumăratele-i şi atît de feluritele sale învăţăminte, să ne-ajungă pentru o viaţă întreagă de om. Salvatore plecase entuziasmat din prăvălie. Îi mai sunau cuvintele tale în urechi. Avea impresia că a făcut cea mai preţioasă achiziţie de la întemeierea anticei case de încredere.

Îl zgîndărea doar puţintel mustrarea de cuget fiindcă expediase din magazinul de arme şi muniţii un client fidel, un vechi amic şi un nenorocos cirac al campaniilor vînătoreşti, procedînd într-o manieră cam prea brutală. Acum se bucură că, întîlnindu-l, are prilejul să se disculpe. Treaba părea uşoară. Cu atît mai uşoară, cu cît îl găsea în plină acţiune.

Dovadă că supărarea lui conu Buduşcă îi trecuse fără urme, făcu înconjurul mesei, să strîngă mîini şi să împartă urări de poftă bună. Cum pofta vine mîncînd, şi setea bînd, cum mesenii se îndeletniceau cam de multişor cu aceste operaţiuni, adevărul e că de asemenea urări nu se mai arăta neapărat nevoie.

Toate mergeau strună şi fără urări.

Fripturile abureau pe talere. Garăfile — brumate. Un băieţandru, tuns chilug, abia prididea umplînd paharele.

În schimb, Salvatore Rovetta bägă de seamă că asupra tuturor apăsa o ciudată stînjenire. Veselia de pe figuri se împîclise la apariţia sa. După ce se aşează pe scaun lîngă conu Buduşcă, a simţit privirile pipăindu-l ca pe un rănit care are grabnică trebuinţă de oblojele. *Corpo di Dio!* Asta ce-o mai fi însemnînd?

S-a pipăit şi el, ca să se convingă.

Era teafăr, întreg, sănătos tun. Nici măcar dezbumbit la vreun nasture în părţi unde cuviinţa opreşte a le pomeni.

Peste măsură de intrigat, se pregătea să întrebe ce rost are compasiunea generală, cu atîta de mute şi dezolate clătinări din cap.

Dar conu Buduşcă, gîfîind încă după palpitantele sale demonstraţiuni de coregrafie daco-gotică, ştergîndu-şi chelia asudată cu basmaua cît o coală de hîrtie sugativă, i-a luat înainte cu interogatoriul.

— Ei, Salvatore! Cum ai scos-o la capăt cu salbele dracului?

— Care salbele dracului?

— Nepoţii!

— Ce nepoţi, coane Buduşcă?...

— Plocoanele din patrie!...

— Care plocoane din patrie?...

— Nu te mai face a nu pricepe, că am înţeles tot.

— *Parola mia*[1] şi să-mi plesnească ochii dacă pricep ceva!... căscă Salvatore ochii, a doua oară într-o singură zi, cît ouăle de babiţă *(Pelecanus onocrotalus)*. Ce nepoţi?...

— Şmecherii cu chestiile de familie!

— Chestii de familie?...

— Da, da! Pişicherii, mai mult sau mai puţin nepoţi, cu ale lor chestii de familie, grave, urgente, urgentissime...

— Coane Buduşcă, îmi pare rău, dar...

Punîndu-i mîna pe umăr, conu Buduşcă nu l-a lăsat să isprăvească:

— Haide, bre Salvatore! Nu te mai prosti şi nu încerca să mă mai prosteşti şi pe mine jucîndu-mi teatru, cum mi-ai mai jucat acum cîteva ceasuri! Sîntem între prieteni. N-ai nimic de ascuns. Se întîmplă în cele mai nobile familii cu ţifna de nu le-ajungi nici cu prăjina la nas, darmite în familiile noastre, care nu-s coborîte cu hîrzobul din

[1] Pe cuvîntul meu (it.).

cer!... Nici tu cu toate cimotiile tale nu te tragi din dogii Veneţiei, nici eu şi toţi de-aici nu ne tragem din neamul Muşatinilor şi nici măcar din Aprodul Purice. Noi sîntem geţi, daci get-beget, cu blazonul opinca getică. Îţi cad şi ţie plocon jarcaleţii tăi, mă pomenesc şi eu cu flămînzii şi cu opincarii mei... Le-am istorisit şi amicilor de faţă... Care nu-i păţit?... Ziceam numai să nu-ţi fi căzut pacoste o daravelă mai boacănă, cu urmări grave pentru voi, pe cît am văzut că vă luase piuitul toată chestia... Mai ştiu eu ce? Paşaport fals... Vize şi semnături plăsmuite...

— Cine să săvîrşească asemenea ticăloşii, coane Buduşcă?

— Nepoţii! Cine? Eu?... Eu am belit în viaţa mea zeci şi sute de plăsmuitori... Specialitatea mea! Antică şi reputată casă de încredere... Fiecare cu specialitatea lor şi cu nepoţii lor...

— E o aluzie la vreun nepot de-al nostru, coane Buduşcă?

— Nu-i fi vrînd să fie aluzie la nepoţii papei de la Roma!...

— Coane Buduşcă, eu n-am băut încă nici un pahar. Dar văd că trebuie să mă duc la culcare... Fiindcă, după cum una vorbim şi başca ne înţelegem, unul din noi a scăpat căciula pe baltă. Şi acela nu pot fi decît eu... Dumneata tocmai făceai dovada, cînd am intrat, că mai ai preţ de multe bătute şi multe chindii pînă la vremea culcării... Daţi-mi voie să mă retrag... Nu vreau să vă tulbur veselia...

— Ce-ai zis?...

— Mă duc la culcare. Petrecere frumoasă!

De data aceasta, jovialul conu Buduşcă şi-a sărit cu totul din ţiţîni.

– Stai!... răcni el încruntat. Stai atunci, să întorc cojocul pe dos, dacă aşa merge vorba!

Şi într-adevăr îşi întoarse cojocul pe dos.

Pe loc, în scurt, fără răgaz şi fără cruţări, l-a luat pe Salvatore Rovetta la răfuială, aşa cum numai rînzosul Ion Budea Hortopanu din celelalte zile şi nopţi ale anului ştia să flocăiască măsluitorii istoriei oficiale pînă se alegea praf şi pulbere de dînşii.

A răcnit la el să stea, ca să-l judece. A răcnit la lăutari să iasă afară, ca să nu fie martori la crîncenul judeţ.

Rînjind apoi cu toată indignarea ofenselor îndurate în acea zi şi cu toată obida ceva mai veche de vînător nenorocos, praf şi pulbere a făcut şi din eroul dubleurilor de pomină.

— Stai, că-ţi scot eu macaroanele pe nas, jupîne Salvatore! Cum?... Vă intru în prăvălie ca amic şi client. Dau ziua bună ca un om civilizat. Tu-mi pufneşti fumul trabucului în nas ca Stromboli, Giovanni se pîrţîie în jurul meu ca un solfatar!... Vreau să m-aşez pe scaun şi să-mi trag suflarea, voi mă poftiţi pe uşă-afară!... Sensibil la necazurile altora, în loc să te fac albie de porci, să nu te mai speli cu toată apa lacului Maggiore, îţi iert ofensa şi te compătimesc... Vin aicea şi te plîng între prietenii care sînt mai mult ai tăi decît ai mei, după gradul de ignoranţă universală, jeluindu-te pentru pacostea care ţi-a căzut pe cap...

— Care pacoste, coane Buduşcă? Ce pacoste? se văicără din ce în ce mai nedumerit Salvatore.

— Nu-mi umbla cu şahăr-mahăr! Tocmai asta e felonia şi disimularea italienească. Sîngele apă nu se face!... Drept răsplată pentru abnegaţia cu care ţi-am suportat bădăraniile şi mitocăniile tale, pentru altruismul cu care am luat parte la belelele şi buclucurile voastre — uite ingratitudinea! Pe cine vrei tu să prosteşti? Şi pentru ce?... Ce ai de ascuns? Ce-i de ruşine? Faci pe Machiavelul cu mine? Ai tu fason de Machiavel? ...Vezi-ţi lungul nasului! La ridicat greutăţi, poftim! La hăulit barcarole napolitane, poftim! La dubleuri, poftim! Ce-i al tău, e al tău!... La tăiat piroane, poftim! Ce-i al vostru, e al vostru! Specialitatea celor mai limbuţi fraţi italieni oploşiţi în Dacia, casa antică de încredere, care furnizează garantat palavrele cele mai gogonate pentru tot tîrgul Iaşilor şi întreaga Moldovă!... Le ascult, îmi fac plăcere, le colportez şi eu în dreapta şi în stînga cum colportaţi voi ciorsacele cu taraba ambulantă cînd v-aţi pripăşit aicea, fiindcă mai toate au hazul lor... Dar nu-mi cere să le mai şi cred!... Te-ai ofensat că-ţi spun adevărul în faţă? Eu sînt dac, măi, dintr-o bucată! omul adevărului adevărat! Nu umblu cu fofîrlica. Nu-s ca macaroanele voastre, care tot lunecă din furculiţă şi nu ştii de unde să le apuci... Stai! Stai, *signor* Salvatore şi jupîne Rovetta, stai, că-ţi scot eu atîtea macaroane pe nas, să-ţi ajungă pentru a umple tot craterul Vezuviului cu dînsele şi să-ţi mai rămînă un castron şi pentru cimotiile lihnite, care vin aicea, în

Dacia, la pleașcă !... Urmașii Romei sînteți voi, măi mascalțonilor și cuțitarilor ? Vă stuche Traian în ochi ! Și cu dacii vă puneți voi, bre ? Degeaba ești o huidumă mare cît doi, că au să te culeagă amicii aceștia de pe jos cu farașul cînd oi isprăvi cu tine, *signor* Salvatore și jupîne Rovetta !...

Signor Salvatore și jupînul Rovetta zadarnic încercase să protesteze, jurînd pe mormîntul lui Garibaldi că nici prin gînd n-ar cuteza el să-l facă pe Machiavelul cu un dac atît de intransigent și de cumplit la mînie ca Ion Budea Hortopanu.

Oftînd din adîncul făpturii sale enorme, Salvatore încuviință într-un tîrziu, ca și cum ar fi capitulat după o grea luptă lăuntrică :

— Ai dreptate, coane Buduşcă !... La ce să mă mai ascund după deget ?

— Haha ! Te-ai convins și tu că ești de dimensiuni cam exagerate pentru treaba asta ? Cum să se ascundă după degete o coșcogea matahală ca tine ?

— Tocmai. Văd că nu mai are rost să tac și să-mi închid amarul în mine, de vreme ce tot ai dibuit cum stau lucrurile...

— Cu mine te pui tu, bre ? Am nas... Nas de vînător. Adulmec de-o poștă... Numai că n-am norocul tău !

— Norocul meu nu ți-l doresc dumitale, coane Buduşcă ! Mare of și necaz mi-au adus mie cele două haimanale de nepoți, peste care ai dat dumneata azi după masă în magazinul nostru !...

— Ce vă spuneam eu ?... triumfă Ion Budea Hortopanu, adresîndu-se comesenilor. Așteptați, și veți afla că toate stau așa cum vi le-am explicat, fără să le mai cercetez dosarul și să-l chem pe el martur ! Și tu, bre Salvatore, bre... bre... că nu știu cum să-ți mai zic ! tu puteai s-o mărturisești asta din capul locului, fără atîtea codeli și tăgăduieli ! La ce-ți foloseau ?... Tot ai plătit gloaba, măcar să-ți ușurezi năduful...

— Banii ca banii, coane Buduşcă !... Da obrazul ?... Obrazul nu mă lăsa să-mi strig în gura mare năduful. Ce scofală să mai știe și alții ?... Mai-mai să ne facă numele și obrazul de ocară, șnapanii !

— Mai-mai, cît pe ce !... Dar încă nu l-au făcut chiar de

ocară va să zică ?... Atunci, nu mai face şi tu tragedie din asta. Toate trec, Salvatore ! Trec şi se uită...

— Uşor a spune după ce trec, coane Buduşcă ! Pînă trec şi se uită, bănuieşte însă cineva ce iad e în sufletul meu ?

— Bre, să vorbim neted, ca între oameni de omenie ! Te-am flocăit, gata ! A trecut, s-a uitat !... Ţi-ai luat porţia pentru lipsa de sinceritate pe care ştii că eu n-o tolerez. Fiindcă ţi-a venit însă mintea la cap şi fiindcă sfîrşeşti acolo unde trebuia să începi, ia spune-mi acum fără înconjur : ai nevoie de ceva, cumva ? Vreo intervenţie ? Vreun cuvînt undeva ? Spune, şi mîine dimineaţă îs omul tău. Poartă-mă pe la toţi sfinţii...

— Mulţumesc, coane Buduşcă ! Dar cred că am izbutit să fac toată daravela muşama, fără ajutoare şi intervenţii...

— Definitiv ?

— Definitiv !

— Atunci, mîine dă un acatist de sufletul lui Garibaldi !... izbucni cu entuziasm Ion Budea Hortopanu, intrînd şi el din nou şi definitiv în pielea generosului conu Buduşcă şi în trimestriala frenezie a hortopanalelor sale. Bravo, bravissimo, bre Salvatore ! În acest caz, să ciocnim un pahar de vinaţ, bre, că mi s-a sfarogit gîtul !... Mai am încă şase ceasuri pentru lucrarea noastră, după care iarăşi am încheiat-o pe trei luni.

Au ciocnit deci un pahar. Şi încă unul. Şi pe urmă al treilea.

Salvatore s-a lăsat spovădui, dînd dinadins răspunsuri care întăreau încredinţările lui Ion Budea Hortopanu, aşa cum le prubuluise el pe drum cînd a ieşit din antica prăvălie de încredere a fraţilor Rovetta şi cum le-a istorisit el proaspete-calde-fierbinţi amicilor de ocazie şi de faţă.

Îndopîndu-şi pipa, conu Buduşcă întrebă :

— Şi rămîn aicea salbele dracului, bre Salvatore ? Rămîn pe capul vostru ?...

— Rămîn, coane Buduşcă ! Gîndeşte şi dumneata ! Orfani, calici, fără căpătîi... Îi putem lăsa ?

— Hm !... Carte au ?...

— Cîtă am învăţat şi eu cu Giovanni împreună.

— Hm !... Tureatcă, ciubotă, lemn, care va să zică ?...

— Poate că ne-om învrednici să scoatem oameni din ei şi fără carte. Noi n-am avut carte, şi asta nu ne-a împiedicat

să ne facem oameni singuri, din tureatcă, din ciubotă, din lemn.

— Hm ! V-aţi făcut voi oameni, dar aţi cam încurcat măsurile. Tu cît două ciubote, Giovanni cît un sfert de tureatcă !... Cine vă vede nu vă crede că sînteţi gemeni, bre !

— Gemeni sînt şi şnapanii ăia de nepoţi.

Conu Buduşcă se minună, cu pipa încremenită în mînă.

— Cum gemeni, bre ?... Şi dînşii gemeni ? Aveţi o specialitate a familiei ? Nu v-ajunge să vă înmulţiţi cîte unul, lucraţi tot în dubleuri ?

— Parcă asta-i pe vrutele, coane Buduşcă ? Şi parcă-i pe cartuşe englezeşti, garantate ?... N-ai văzut la vînat ? Trage golanul c-o cioarsă şi-ţi toarnă dubleul la clipeală !

— Hm ! Adevărat asta ! Chestie de noroc, bre Salvatore !

— În cazul de faţă numai noroc nu se poate chema, coane Buduşcă ! Să-ţi cadă un dubleu de nepoţi pe braţe, după ce-ai mai avut de descurcat pe atîţia ?... Cum oftam şi-mi tînguiam păsul mai adineauri... unul trage dubleul, şi noi tragem ponoasele ! Eu şi sărmanul Giovanni... Aieste-s noroacele unchilor cu o singură prăvălie şi cu două rînduri de nepoţi, în două ţări !...

Pîcîind din pipă, conu Buduşcă se socoti dator să vină măcar cu vreo cîteva impresii şi sfaturi bine simţite în ajutorul bravilor noştri unchi adoptivi, despre care noi habar n-aveam încă în acel ceas.

— Hm ! Bre Salvatore, bre ! Ca să-ţi spun drept, mie, unul, brigandul cel cu mutra mai dezgheţată nu-mi prea pare chiar aşa de lepădat...

— Brînză bună în burduf de cîne, coane Buduşcă !...

— Schimbi burduful, brînza bună însă rămîne ! Urma alege... încercă mărinimos Buduşcă să-l consoleze întrucît te privea pe tine, Vladim, împovărîndu-mă pe mine, suspectul, cu toate păcatele. Celălalt însă, mutul şi mocnitul care mă spiona prin geam, acela mi se pare mie adevărata pacoste. De cîne burduful, de cîne şi brînza ! Greu să scoţi parmezan din aşa marfă...

— Aicea te înşeli, coane Buduşcă ! Brigandul cel cu fason de *giovine commediante*, acela e capul răutăţilor. Buclucul, ce-i drept, l-a săvîrşit mutul şi mocnitul cu mutra de Teleleu-Tănase, dar nu el îl clocise. Nici n-ar fi fost în

stare... Simplu instrument, coane Buduşcă!... Celălalt le-a manevrat toate.

— Hm!... Mă surprinde, bre Salvatore!...

— Pe mine, care îi cunosc pe amîndoi, nu mă mai surprinde.

— Hm! Nu mi-aş fi închipuit-o! Să te mai crezi fizionomist!... Şi cum le-o manevrat, bre?

Ca să-şi poată savura mai din plin deliciile viitoarei vendete, Salvatore a manevrat şi el cu toată perfidia care făcuse odinioară specialitatea celebrelor firme istorice Borgia şi Medicis din patria sa. Ţi-a pus ţie în cîrcă toate păcatele şi năravurile închipuite şi neînchipuite. Te-a zugrăvit în cele mai cătrănite culori. Şi supralicitîndu-se pe sine, în lipsa lui Giovanni, care nu era prezent să-i ofere concursul, a reuşit totuşi să creeze un soi de monstru îndestul de odios pentru a-l încrîncena şi pe conu Buduşcă pînă în măduva ciolanelor sale de dac.

— Auzi, brigandul! Atunci, vai şi amar de capul tău, bre nenorocitule de Salvatore! îl compătimi conu Buduşcă. S-au dus pe copcă huzurelele tale! Mult o să ai de furcă cu asemenea pramatie...

Salvatore oftă:

— Mult, coane Buduşcă! Ştiu ce m-aşteaptă...

— Vorbe de clacă, bre Salvatore! Parcă nu te-aş şti cine eşti şi cîte parale faci!... Inimă slabă, bre! Fac prinsoare că, în loc să-i dai cu un hai sictir, i-ai mai dat şi o ţigăroaie puturoasă de-a ta, premiu de încurajare!...

Salvatore zîmbi.

— Pierzi prinsoarea, coane Buduşcă.

— Adică vrei să zici că nu i-ai dat?... Pe cine prosteşti tu, bre? Te cunosc cum îmi cunosc fundul buzunărilor.

— I-am dat nu o ţigăroaie! Trei... Şi i-am mai dat altceva, coane Buduşcă... O pipă! Cea mai frumoasă şi mai straşnică pipă pe care am avut-o noi vreodată în magazin, din anul fundaţiei 1875... Comandă specială!...

— Uitaţi-vă la el, oameni buni!... izbucni conu Buduşcă în hohot de rîs, bătînd cu amîndoi pumnii în masă de-au zăngănit toate paharele şi lăsîndu-se pe speteaza scaunului, ca să-şi salte veselia mai slobod din pîntec. Uitaţi-vă la el, bre dacilor, geţilor, tracilor, sciţilor, sarmaţilor!

Toţi dacii, semidacii şi exemplarele celorlalte seminţii din încăpere, comeseni, ohelneri şi lăutari au tresărit o clipă din agonie, deschizînd pleoapele numai pe sfert.

Pe urmă s-au cufundat din nou în neant, doborîţi de somnul letargic.

— Bre Salvatore, bre nenorocitule!... Halal! Cum te-o prostit şi te-o şmecherit?

— Nu cred că m-o prostit şi m-o şmecherit, pehlivanul, coane Buduşcă! Am scos eu din buna mea voie, de unde o aveam noi în rezervă. Cea mai bună şi mai rară pipă din prăvălie!... Şi am dat-o cu sila, fiindcă altfel nu voia s-o primească.

— Brigandului i-ai dat-o?

— Brigandului! Dar nu pentru el. Pentru celălalt... nepot.

— Zi complice, bre! Complice, ce nepot? Măi, atunci s-o ştii de la mine că tot acela-i cel mai mare bandit din lume! Şi tu eşti cel mai mare nătărău, la propriu şi la figurat.

— Poate, coane Buduşcă... Dar dacă mi-a făcut plăcerea? Am dat cea mai bună pipă din prăvălie, cu cea mai mare plăcere pe care am simţit-o vreodată dînd ceva în viaţa mea...

— Fugi, bre Salvatore, că eşti un nătăfleţ de italian care ai luat luleaua neamţului! Nu ţii la probă... Ce-mi spui mie palavre? Îţi mănîncă cînii din traistă, iar ca mîni au să-ţi înfulece nepoţii şi ultima macaroană din farfurie. Au să vă scoată la covrigi, au să vă vîndă prăvălia la mezat şi aveţi să rămîneţi mofluzi la bătrîneţe cu aşa pramatii de dubleuri... M-apucă mila de voi, bre!... Ian te uită ce mai dorm şi ce mai sforăie becisnicii ştia!... Asemenea mostre la fel cu proba l-or fi băgat la idee pe constipatul de Deceneu, cu reformele lui tîmpite. Hai şi noi la culcare, că mi s-a făcut ceasul... De azi în trei luni de-acuma, bre Salvatore!

— Nu mai dai pe la noi, coane Buduşcă?

— Pentru cartuşe?

— Pentru cartuşe, dară şi pentru daravelele mele cu salbele dracului! Mai spui o vorbă, mai dai un sfat...

— Hm!... Auzi, brigandul! să-ţi umfle de sub nas pipa cea mai fainissimă din prăvălie! Bre, de-ar fi nepotul meu, să încapă pe mîna mea la dresaj, ţi-aş arăta eu cum se pune şaua pe asemenea specimene şi cum se strînge chinga să nu mai vîşcîie, şi cum se înfig pintenii să-l usture la ficaţi!

L-aş struni şi l-aş freca şi mi ţi l-aş juca eu din zăbăluţă, să facă spume de sînge la gură şi să-i scot eu pipa pe nas brigandului!... Auzi la el! Cea mai straşnică pipă!...

Salvatore Rovetta nu măsluise adevărul cu valeţii istoriei oficiale, pe care-i făcea zob Ion Budea Hortopanu, în bolovănoasele sale polemici.

Pipa cu pricina, într-adevăr, nu i-ai hrăpit-o prin violenţă, prin efracţie sau abuzive sustrageri din inventarul firmei. Ţi-o dăduse el. Adică, mai exact, ne-a „vîndut-o" el amîndurora, aproape cu sila şi pe-un preţ cu totul simbolic. Nici nu ne-a îngăduit să ieşim din antica lor casă de încredere pînă ce n-am acceptat această ofrandă, pentru a pecetlui vechea frăţietate daco-romană, consolidată pe proaspetele temelii.

Toate s-au petrecut în chipul cel mai firesc, deşi nu sînt în stare să le reconstitui în firească lor ordine cronologică.

S-au petrecut logic, rapid, ca o inevitabilă concluzie.

Întorcîndu-mă să înnod firul amintirilor unde s-au întrerupt, cred că de astă dată mă voi învrednici să închei episodul fără tărăgăneli şi abateri.

Cînd bondocul şi jovialul conu Buduşcă — pe care încă nu-l ştiam cine e — cînd a plecat fluierînd cîntecul vînătorului din pădurea cea stufoasă, cea, tu erai cu mîna ridicată într-un gest larg, arătînd undeva departe şi în sus, spre Etna şi livezile de portocali din preajmă. Fraţii Rovetta dădeau şi dînşii cu aprindere din braţe, parcă se zgrepţănau să escaladeze piscul. Eu vă priveam ţintuit locului, prin sticlirea oglinzilor paralele. Şi cînd ni s-au încrucişat privirile, întîlnindu-se prin jocul lucirilor din geamurile de dulap, la încruntarea mea ai înţeles că trebuie s-o curmi cu peroraţiile. Ţi-ai amintit că ne cheamă şi pe noi alte îndatoriri, mai grave, urgente, urgentissime. Cursuri, laborator, seminarii, altfel de experienţe, altfel de lecţii...

Te-ai uitat deci la ceas. Ai sărit fript. Căci, dincolo de limbutele improvizaţii şi de şăgalnicele fanfaronade ale vîrstei, erai un student conştiincios şi punctual, rebel, dar cu o egală rîvnă la învăţătura tuturor dascălilor.

Ai cules pălăria de pe mesuţa de şah. Cu o neprefăcută părere de rău, ţi-ai cerut iertare. Nu mai puteai întîrzia. Vei trece în altă zi. Sau într-o seară.

Bravii fraţi italieni s-au posomorît.

Nu le venea să creadă că aşa de repede a trecut timpul şi că a sunat ceasul despărţirii, să le strice jucăria.

Mirări, argumente, protestări. Toate fără efect. Stăruinţele lor au rămas de prisos.

Salvatore nu-şi epuizase însă muniţiile din cartuşieră.

Răsucindu-se către fratele geamăn, îl dojeni foarte alarmat de perspectivele viitorului. Viitorul lor, nu al tău.

— Giovanni, Giovanni, ce fel de negustor eşti tu ?... Ai să duci prăvălia la faliment...

— *Perché ?* [1]

— *Perché ! Perché !...* Cum poţi lăsa un client să iasă din prăvălie fără să-l întrebi măcar ce-a dorit la intrare ?

— Oh !... Lăsaţi, lăsaţi !... ai exclamat. Ce client ? Nu mai poate fi vorba de clienţi...

Bravii gemeni protestară într-un glas. Salvatore bară uşa cu trupul său de gigant. Giovanni se repezi după tejghea, deşurubîndu-şi vrejul gîtlejului din gulerul tubular şi aşteptînd să-ţi exprimi dorinţa.

N-aveai încotro. Ai capitulat.

Ai capitulat cu o înfăţişare grozav de inconsolabilă. Hălăduind şi tu cu bravii fraţi italieni prin grădinile şi livezile lor natale, pierduseşi din vedere cazul desperat, accidentul fatal, ceasul rău prin care ai trecut înainte de a păşi pragul.

Darea de seamă a accidentului decurse rapid, sincopat, dramatic.

Cică veneam amîndoi pe stradă. Cică tu mă tîrai după tine, ca să mă aduci la antica firmă de încredere, de unde voiai să capeţi preţioasele informaţii pentru conferinţa de peste două săptămîni. Eu eram cu pipa în gură. O pipă nedespărţită. Rară, unică, suvenir de familie... Traversam strada discutînd cu înfocare — doar eram studenţi ! — fără să dăm atenţie la ce se mai petrece în jurul nostru. Scosesem pipa din gură. Gesticulam cu ea în mînă. Dintr-o parte o birjă. Din cealaltă parte un tramvai. Eu am întins protector braţul să te feresc de oiştea birjei... Tu, ca o brută, fără să pricepi primejdia, te-ai smucit şi mi-ai dat peste mînă. Pipa cade pe asfalt. Se rostogoleşte între şinele tramvaiului... Un strigăt ! Roţile de fier, cranţ !... N-a mai

[1] Pentru ce ? (it.).

rămas decît un pumn de aşchii, un cadavru de pipă oribil mutilat.

Ambii fraţi respirară cînd ai isprăvit dramatica expunere.

— De ce caz desperat ? întrebă Giovanni, aruncînd ochii la variata colecţie de pipe a prăvăliei. Totul e reparabil...

— Şi de ce accident fatal ?... supralicită Salvatore. Putea să te lovească pe dumneata tramvaiul sau birja, *signor* Vladim !... Atunci era fatal... Fractură, clinică, pat... ceasul rău. *Jettatura !* Atunci se amîna şi conferinţa...

Tu ai explicat că nu poţi lua atît de uşuratic toată întîmplarea, cum li se pare lor în necunoştinţă de cauză. Pipa cu pricina era ceva foarte preţios pentru mine. Un fel de talisman. O păstram pioasă amintire de la un văr marinar, un văr care a murit într-un teribil naufragiu. Vărul Scarlat ! — l-ai şi botezat de îndată, fiind ziua cumătriilor. Şi de îndată l-ai şi zugrăvit cum arătase răposatul pretins văr la chip şi la fire, slujindu-te ca model viu de feciorul incolor şi inodor al lui moş Agapie şi al coanei Sultana, marinarul de apă dulce şi conţopistul de birou de la Căpitănia portului Brăila, ca să urzeşti la iuţeală din el un soi de personaj fabulos, un vajnic lup de mare, care a cutreierat oceanele şi porturile celor cinci continente vreme de două decenii, pînă ce l-au devorat rechinii *(Carcharias glaucus)* în tornadele Oceanului Indian

Pentru a-i da un mai impresionant prestigiu postum, l-ai făcut să absolve cu aceeaşi iuţeală între timp nu mai ştiu ce academie navală din Livorno şi l-ai înrolat în Marina italiană. Pe un vapor italian a murit. Sub drapelul Italiei. Poate strigînd cînd se scufundase vasul : *Eviva Italia !... Italia farà da sè !...* [1]

Aceasta a fost lovitura de graţie.

Bravii fraţi italieni nici nu te-au mai lăsat să urmezi. Înţelegeau acum prea bine că asemenea accident fatal se cuvenea reparat pe dată fără meschine precupeţiri. Şi au început a scoate la iveală din depozitul articolelor speciale pentru fumători pipe lungi, scurte, cîrne, cu capac şi fără, pipe într-ales, de toate soiurile, de toate formele şi de toate mărimile.

Alegeai tu, nu eu.

[1] Trăiască Italia !... Italia va acţiona prin propriile forţe ! (Lozinca sub care s-a purtat lupta pentru unitatea Italiei).

Eu eram aşa de zdrobit de fatalul accident, de amintirile care mă legau de acest pulverizat talisman, încît mă pierdusem cu firea — te-ai grăbit tu să explici. De asta m-am şi bîlbîit cînd am intrat în prăvălie. De asta nici nu mai rostisem apoi nici o vorbă. Temperament prea emotiv... Nu eram în stare să calc o furnică, să ucid un protozoar, o amebă, un infuzor.

— *Capisco ! Capisco !* [1]

— Aceasta e ceva foarte frumos ! Lăudabil !... înţelegeau şi se supralicitau mereu fraţii gemeni, exterminatorii faunei vînătoreşti din Moldo-Valahia. Foarte, foarte lăudabil !...

— Parcă pipa ta de la vărul Scarlat aducea la chip şi asemănare cu una din vitrină... m-ai întrebat, călcîndu-mă pe picior să dau şi eu glas. A doua din stînga, nu ?

Mi-ai pus pipa în mînă. O suceam şi o răsuceam stupid. Balivernele tale mă copleşeau de stînjenire. Experienţa lua o turnură prea exagerată. Nici măcar nu-mi mai venea să izbucnesc în icnete de rîs.

— Pune-o şi în gură !... mi-ai spus.

Am pus-o şi în gură.

Mutra mea nu exprima probabil entuziasmul la care se aşteptau bravii fraţi italieni. Eram peste măsură de zdrobit !

Salvatore a stat în cumpănă un moment. Pe urmă, rosti :

— Giovanni, ia prezintă tu pipa pe care am comandat-o noi pentru doctorul Periade !

Bravul geamăn şi asociat se codi de data asta, în loc să supraliciteze, conform uzanţelor imemorabile de la întemeierea firmei.

— E comandă specială, Salvatore !... obiectă el cu glasul scăzut.

— Fă ce-ţi spun eu !

Giovanni, neavînd încotro, s-a supus înşurubîndu-şi vrejul gîtiţei în guler. A scos din sertar pipa gata ambalată pentru predare. A desfăcut ambalajul delicat ca pansamentul de pe-o rană, a deschis cutia, a apucat gingaş pipa cu două degete din culcuşul de pluş albastru şi a prezentat-o de la distanţă.

— Asta e !... ai strigat tu, înhăţîndu-i-o din mînă. Leit asta e ! Pune-o în gură !...

---

[1] Înţeleg ! (it.).

Eu mă codeam, ca şi bietul Giovanni. Mi-ai pus-o tu atunci între buze cu sila, mi-ai înfipt-o în dinţi, mi-ai tras borul pălăriei mai pe-o sprînceană, ca un operator de fotograf, m-ai examinat din faţă şi din profil, confirmînd în extaz :

— Asta e !...

— S-a făcut !... se bucură Salvatore.

Giovanni mai încercă o slabă împotrivire, dictată de cea mai onorabilă probitate profesională.

— Comandă specială, Salvatore ! Mîine trece doctorul Periade s-o ia... L-am anunţat c-a sosit.

— Domnul doctor Periade poate s-aştepte ! Mai are trei duzini, de toate modelele. Nici nu fumează cu ele. E un colecţionar maniac de pipe.

— Dar a plătit aconto, Salvatore !... Avem factura.

— *Basta !* [1]

Tu ai aruncat ochii pe factură. Suma reprezinta de vreo şapte ori capitalul comun de rezistenţă din marsupiile noastre. Aceasta ţi-a mai scăzut elanul. Ai împins pipa la o parte şi te-ai întors la cealaltă, mai ieftioară, din vitrină, a doua din stînga.

Luptă mare în tine. Luptă mare în Giovanni. În Salvatore nici o luptă.

El era ferm decis să folosească forţa, dacă treaba nu mergea altfel.

Într-un tîrziu, ai propus :

— O plătim în rate. Adică o plătesc eu, fiindcă eu sînt responsabilul penal şi civil al accidentului !...

Salvatore nici n-a voit s-audă. Tu nici n-ai voit s-auzi. O reducere, da ! O păsuire de plată, da ! Dar nu o pomană. Fiindcă ai venit să ceri preţioasele informaţii şi îndrumări pentru a servi cauza Italiei, aceasta nu înseamnă că poţi fi confundat cu pomanagiii aşa-ziselor manifestaţii de propagandă, care asaltează bravii comercianţi din tîrg cu bilete de onoare la baluri cu tombolă, albumuri, concerte, serbări cu bătăi de flori şi confeti.

Scuturîndu-ţi conţinutul marsupiului pînă la fund, l-ai vărsat pe tejgheaua lui Giovanni.

Două-trei piese de argint. Băncuţe. Mărunţiş. Gologani. Plată cu un caracter întru totul simbolic. (E adevărat că mai

[1] Ajunge ! (it.).

tîrziu ai achitat şi ratele, reduse tot la fracţiuni simbolice şi de altfel agonisite tot de la bravii fraţi italieni, cînd te-au angajat să predai unei nepoţele de-a lor lecţii speciale de... geografia şi istoria Italiei.) Iar înainte de a părăsi victorios casa antică de încredere, vrînd-nevrînd ai fost silit să primeşti şi tu simbolica ofrandă a unui cuţit de fildeş pentru tăiat foile la cărţi, cu stema heraldică a Florenţei gravată în email roşu.

Bravii fraţi italieni ne-au petrecut pînă la uşă şi dincolo de uşă, cu tumultuoase efuziuni, ca pe cei mai de vază clienţi de la anul fundaţiei, 1875.

— *Arrivederci !...* [1]

— *A domani !* [2]

— Cu bine !

— *Arrivederci, signor* Salvatore !

— *Arrivederci ! A domani, signor Vladimo ! Arrivederci !*

Afară m-ai luat la braţ, cu gîlgîiri de rîs şi de triumfală satisfacţie :

— *E finita la commedia !...* Ţi-am spus că nu mori cu mine la drum, bătrîne batracian ?... Cea mai bellă şi bellissimă pipă ! Mai mult decît visul tău...

— Dar cu ce preţ, Vladim ?

— Cum cu ce preţ ?... Cu cea mai extraordinarissimă reducere ! La desfacerea generală... Ţi-a plăcut cum i-a ras bădia cu perdaf pe bravii fraţi italieni ?

— Şi ţie nu ţi-i oarecum să te mai şi făleşti încă ? Frumoasă ispravă !... Îmi vine să intru în pămînt.

— Ce vrei, gasteropodule ? Scopul scuză mijloacele... Asta ai fi putut s-o înveţi singur de la biologia ta, nu de la mine !

— Lighioanele din biologia mea nu fac escrocherii.

— Pardon ! Sepia nu scuipă cerneală ? Gîndacii nu se apără în lupta pentru existenţă secretînd o licoare puturoasă ? Alte dihănii nu înghimpă, nu muşcă, nu fascinează ori nu au colţi cu venin ? Pentru bravii italieni eu am adoptat mimetismul. La doi palavragii, un palavragiu şi jumătate. *Le chasseur chassé !* [3]

— Pot să-ţi garantez că te-ai întrecut cu mimetismul, Vladim ! Pe lîngă scamatoriile tale fantastice, specialitatea

[1] La revedere (it.).

[2] Pe mîine (it.).

[3] Vînătorul vînat ! (fr.) (Sens : păcăliciul păcălit).

lor în arta de a tăia piroane a rămas floare la ureche... Iar dînşii băsneau gratuit, cu o voluptate inofensivă, dezinteresată, numai pentru a transfigura realitatea : pe cînd tu îi minciuneai cu o intenţie precisă şi cinică, la rece. A fost ceva abject !

— Frumos îţi mai exprimi recunoştinţa ! Şi cu multe păcate mă mai încarci, parcă n-aş avea eu destule !... Nu-s o bestie chiar aşa de feroce şi de abjectă, mă frate Alexandre ! Adică tu crezi că nu m-au ras şi bravii fraţi italieni pe mine, cu perdaf ? Crezi că de la o vreme înainte nu m-am luat şi eu cu ziua tîrgului ? Nu m-am pomenit şi eu improvizînd baliverne gratuite de-a valma cu dînşii, numai din simpla voluptate de a transfigura lumea amorfă şi mălăiaţă în care ne învîrtim ? N-ai luat notă ?...

— Ba încă cum ! Ce-am făcut alta de la postul meu de observaţie decît să iau note peste note ?

— Atunci ?... Nu te mai muncească degeaba cazurile de conştiinţă !

— Pe tine ar trebui să te muncească, Vladim ! Cumul de crime. Asasinate ! Mă bagi şi pe mine complice... Cum ţi-a venit să-l mai ucizi şi pe bietul Scarlat... ?

— L-am ucis, da, dar l-am făcut mai întîi căpitan de cursă lungă, ca Scott ! I-am dat ocazia să moară frumos, cum i se cade unui brav marinar, într-un naufragiu măreţ, nu cum mucezeşte el într-o cotineaţă de birou de la Căpitănia portului Brăila... Ar trebui să-mi fie recunoscător ! Şi moş Agapie la fel, fiindcă i-am confecţionat din nătăfleţul său de odor ratat un erou lînă în lînă, ca să nu mai aibă după ce tînji. Şi tu, idem ! Ca să nu mai tînjeşti după o pipă din vitrină, care nu face nici o ceapă degerată, faţă de superbissima noastră achiziţie.

— A ta, Vladim !... m-am lepădat de orice amestec. Achiziţia ta.

— Fie şi aşa ! Achiziţia mea, care se află în marsupiul tău. Îmi iau toată răspunderea mijloacelor la care am recurs. Departe de a le socoti abjecte, mi se par generoase...

— Orişicît !...

Înşfăcîndu-mă de nasturele desperecheat al hainei, m-ai scuturat.

— Bine, măi maniac biolog ! Ce naiba mai vrei ? Te-am procopsit cu un văr care-ţi face cinste... Marinar de cursă

lungă, legendar lup de mare, personaj de roman. Ca să-l moşteneşti, ţi l-am înecat în împrejurări senzaţionale, care-i fac lui cinste. Te-am procopsit pentru o clipă cu o pipă, suvenir sacru de la dînsul. Imediat ţi-am şi făcut-o hîrburi, să nu te incomodeze cumva. Ce te costă ? Ce-ai pierdut ? Ţi-am înlocuit-o de îndată cu alta, cum n-a văzut bolfosul de Scarlat în viaţa lui şi cum nici n-ai visat tu în viaţa ta. Aceasta e, tangibilă, pipăibilă, concretă, în buzunarul tău !... Ce te-a costat ?... Şi după acestea toate, tot mai stai morocănos, ca nesuferitul şi ciufutul de Periade ? Na ! Ţine şi bumbul ăsta ! Ai scăpat de el !

Mi-ai pus în palmă şi celălalt nasture rupt din aţă.

— Mergi cu ea în dinţi la laborator şi fă furori printre protozoarele tale. Ai să provoci drame, gelozii, sinucideri, crime pasionale. Ascunde vitriolul şi armele de foc ! Pune pe una să-ţi coase nasturii. Iar pînă atunci, fii un june galant, bagă mîna în vechiul tău marsupiu şi tratează-mă cu preţul a două bilete de tramvai dus şi întors : zero lei, bani douăzeci... Treacă de la tine : fie bani treizeci !

— Să-ţi dau un leu, Vladim.

— Nu fi risipitor şi nu da cu picioarele în parale, parale-pipedule ! Cazi dintr-o extremă în alta. Hai, repegior, numără şi pritoceşte pînă nu vine tramvaiul !

— Pînă la tramvai mai avem de aşteptat mult şi bine. Nu dau tramvaiele din Iaşi zăbăuc peste pipe, ca în accidentele tale.

Scociorînd, pritocind şi numărînd rezervele din marsupiu, am recapitulat scrupulos bilanţul casei.

— Merg chiar pînă la un leu optzeci, Vladim, ca să împărţim pe din două fondul comun de rezistenţă.

— Graţie, *signore !* N-am nevoie de atîta. Zero lei, bani treizeci îmi ajung. Două bilete de tramvai a zece bani, două ziare a cinci parale.

— Şi masa, Vladim ?

— Fii fără teamă ! Nu mor nici eu, cînd am plecat cu mine la drum. Îmi port eu de grijă ! Pînă ce noaptea cu umbrele sale emisferul nostru îl va învălui ; scot eu din piatră seacă un vărsămînt personal la fondul comun.

Tot întorcînd ochii după tramvaiul care nu se mai ivea, te-ai strîmbat cu o schimă de martir.

— Phii !... Da infectă ţigară !... A împuţit toată Piaţa

Unirii. Şi să mai zici dumneata că n-am răscumpărat cu înfiorătoare suferinţi reducerile lui *signor* Salvatore! Să consumi trei haragi de calibrul acesta unul după altul, ca să nu-l refuzi, puţin lucru e?

Ai zvîrlit cît colo haragul negru şi puturos.

— Îţi dai tu seama ce piatră de încercare înseamnă pentru mine conferinţa asta, *signor* observatore? Şi nu numai pentru mine... Pentru noi amîndoi... Pentru tot ce vom avea de pregătit şi de organizat cu începere de la toamnă... Abia atunci ai să...

Vorba însă n-ai mai dus-o la capăt.

Trecea tramvaiul, în sfîrşit, şi tu te-ai avîntat pe scară din mers.

De pe platforma vagonului mi-ai făcut apoi diverse semne mute, pe care nu le-am înţeles, fiindcă se pretau la cele mai felurite şi contradictorii interpretări.

Plimbînd dosul palmei pe obraz, repetai operaţia bărbieritului pe uscat. Dar pe cine naiba voiai să mai razi cu perdaf?... Auditoriul de la viitoarea conferinţă? Furnizorii viitoarelor fonduri de rezistenţă? Viitorul, pur şi simplu, cu V mare?...

Ai deschis şi ai închis de două ori cele cinci degete ale mîinii drepte. Adică zece! Sau ceva de zece ori... Zece ce? Îmi garantai dinainte nota maximă la conferinţă, să nu mai am nici o grijă? Aveai să te întorci seara acasă tocmai pe la ceasul zece? Mă asigurai că aportul tău la fondul comun de rezistenţă va atinge cifra astronomică de zece lei? Urai pipei mele o viaţă lungă de zece ani, ca să pufăiesc din ea în mijlocul familiei, cu pruncii pe genunchi, cum mi-a dorit *signor* Salvatore? *Chi lo sa*?[1] Nu te-am mai întrebat niciodată de atunci. Abia acum îmi amintesc.

Cînd tramvaiul a cotit la colţul străzii, dispărînd de pe orizont, am renunţat la dezlegarea enigmelor.

O clipă am rămas nehotărît.

Pe urmă, mi-am călcat severele mele discipline. Mi-am călcat pe inimă, pe program, pe fidelitatea jurată protozoarelor din laborator şi cu o condamnabilă slăbiciune mă lăsai pradă unei netrebnice ispite. Am intrat la debitul de tabac. Compromiţînd grav fondul de rezistenţă, într-un acces de nebună prodigalitate, am cumpărat un pachet de

[1] Cine ştie? (it.).

tutun special, din Indiile Olandeze, în memoria bătrînului lup de mare, Scarlat, victima naufragiului în oceanele de la antipozi. Mi-am îndopat pipa şi, ca s-o inaugurez cu toate onorurile, ca să-i savurez toate deliciile, m-am rezemat de bara unei vitrine şi mi-am acordat zece minute de totală delăsare, ca un lenevos plimbăreţ fără grijă şi fără îndatoriri. Protozoarele puteau să mai aştepte. Nu dădeau nici turcii lui Sinan-Paşa, nici epigonii lui Lamarck să mă controleze.

Aspiram fumul adînc, într-o dulce ameţeală. Pipăiam cu nespusă voluptate lemnul luciu şi dens, curb, de rădăcină rară. Dezmierdam cu ochii şi cu vîrful degetelor capătul de chilimbar negru, translucid, străbătut de irizaţii aurii. Păstram cît mai mult în nări, lăsam să întîrzie cît mai mult, pînă la asfixie, aroma de iarbă tropicală din care atunci mă înfruptam întîia dată şi mirosul de lemn abia încălzit, încă nepătruns, prea nou încă şi necontopit cu fumul tutunului, cum se cuvine să-şi dea întreaga măsură o adevărată pipă de savant dogorită, coaptă, deplin pusă la punct a unui vechi şi versat fumător.

Era o senzaţie puerilă, recunosc. Primitivă, recunosc. Lipsită de demnitatea sobrelor mele abnegaţii, recunosc.

Dar cît de înduioşător explicabilă!

Pentru întîia oară în viaţă, feciorul de iobagi lipiţi pămîntului se bucura şi el de împlinirea unei îndelungi şi tăinuite şi nevinovate jinduiri la un bun pămîntesc. După atîtea aşteptări mereu amînate, după atîtea resemnări şi renunţări aspru drămăluite, merita balsamul acestei recompense. Eu îl absolv şi acum.

Mă înduioşez şi astăzi.

Bietul băiat!

Rezemat de bara vitrinei, am sorbit atunci ultimele fumuri din pipa nouă, prea nouă şi încă neînsufleţită. Am culcat-o cu grijă în micul sorin căptuşit cu pluş albastru. Am pus în punga de piele tutunul din Indiile Olandeze, cu învelitoarea pachetului cu tot, fiindcă nu mă înduram să arunc un ambalaj atît de impresionant, cu foiţă de staniu şi gravuri exotice în multe şi pestriţe culori.

Şi am pornit cu pas alergător, cu toate multepicioarele mele de miriapod, către laboratorul unde protozoarele făceau zîmbre, aşteptîndu-mă să mă întîmpine cu alai.

AL PATRULEA CAPITOL

Pe urmă mai ţii minte, Vladim ?

Cele trei săptămîni pînă la conferinţă ţi-ai pus cu adevărat cenuşă în cap.

De la cursuri şi cantină : direct acasă. Acasă, de la uşă : direct la masa de lucru.

Între sprîncene ţi se adîncise o brazdă verticală. Cărai din oraş de la biblioteci şi anticari, cărai şi devorai ocale de tomuri ; te apucau adesea zorile cu ochii împăienjeniţi.

Te abăteai doar pentru o jumătate de oră şi doar din cînd în cînd pe la antica prăvălie de încredere a bravilor fraţi italieni. Nu ca să capeţi cumva informaţii şi îndrumări suplimentare de la gemenii Rovetta. Căci în afară de exerciţiile gratuite de conversaţie în limba lui Dante şi Petrarca nu-ţi puteau fi de mare folos, cu toată bunăvoinţa lor supraentuziasmată şi arhisonoră. Habar n-aveau de Renaştere şi cu atît mai puţin de geniile Renaşterii.

Cu stupoare ai descoperit că dincolo de cele două oraşele cu totul neînsemnate şi teribil de sărace din Piemontul copilăriei, pe unde îi tîrîse cu tribul nomad Giambattista, patriarhul clanului, înainte de a purcede în pribegie spre alte meleaguri, mai ospitaliere, în Moldo-Valahia noastră, habar n-aveau de ţara lor natală. Nu s-au întors niciodată să mai revadă nici măcar puţinul cît îl mai văzuseră în anii copilăriei. Iar de văzut, nu zăriseră atunci niciodată îndeajevea cu ochii nici Etna, nici Florenţa, nici Veneţia, Neapole, *Grotta Azzura a Capri, la piu bella isola del mondo !*

Vociferau cu patos şi tremolo despre ele. De ştiut, ştiau însă doar din auzite şi din prospectele companiilor de voiaj, din albume şi cărţi poştale ilustrate, ca şi tine.

Ba mai aveau a învăţa dînşii mereu cîte ceva nou de la tine.

Dar te îndemna să-i cauţi o vagă mustrare.

Şi fără îndoială, mai mult încă te chema atmosfera de admiraţie absolută, de care simţeai o inconştientă nevoie. Un fel de tropism. Ca floarea-soarelui după soare, întorceai faţa spre focarele de unde-ţi venea această căldură şi lumină.

Bravii fraţi te întrebaseră dacă pipa cea nouă m-a consolat de ireparabila pierdere. Măcar astfel să se consoleze şi dînşii de scandalul imens pe care-l dezlănţuise a doua zi doctorul Periade, colecţionarul maniac şi ciufut.

— Aşa şi aşa!... ai răspuns tu. Deocamdată prietenul meu e ca un văduv însurat a doua oară, într-o nouă lună de miere. Oricît de dulce mierea miresei, o compară cu a răposatei!

Lui Salvatore i-a plăcut din cale-afară răspunsul, ca unul care se însurase de vreo trei ori cu vreo trei mirese indigene cucerite cu grandilocvenţa lui exotică, specializîndu-se oarecum şi în degustările de miere, cu respectivele comparaţii.

— Are să-i treacă! te-a asigurat el pe baza experienţelor personale.

— Ba încă repede şi degrabă!... supralicitasei tu. A şi început să se lingă pe degete!...

Cînd mi-ai raportat dialogul, am socotit de datorie să te previn.

— Bagă de seamă, Vladim! Luneci pe-o pantă primejdioasă. Împingi mimetismul prea departe. Şi n-ai nici măcar scuza bravilor fraţi italieni. Nu eşti vînător extra, ca dînşii...

— Am să fiu şi vînător extra, n-avea grijă! *Signor* Salvatore mi-a şi chitit o puşcă şi-o tolbă cu ţarţamuri, plătibile în rate.

— Rate seculare, fireşte?

— Seculare, milenare, ce-ţi pasă?... Acum *silentium*![1] La lucru!

Tăcerea dura ceasuri întregi, tîrziu, după miez de noapte.

[1] Liniştе! (lat.).

Pe geamul deschis străbătea numai foşnetul moale al teilor, un lătrat somnoros şi rural de zăvod, vuietul unei birji departe de tot, un dangăt surd de amnă la marginea tîrgului, la marginea lumii.

Eu adormeam cu un ziar făcut paravan ochilor. Şi cînd deschideam ochii tu erai tot la masa din mijlocul odăiţei noastre, cu dunga dintre sprîncene mai adînc şănţuită. Aprindeam pipa şi-ţi contemplam profilul tăios, energic, concentrat. Nu mă îndoiam de izbînda conferinţei, ca şi de celelalte izbînzi mai grele, mai mari, de mai tîrziu. Îţi cunoşteam puterile şi îndîrjirea perseverentă, sub amăgelnicul strai al glumirilor uşurele de toată ziua, cu ale noastre invective homerice, cu ale noastre farse, porecle şi rămăşaguri, cu băieţoasele noastre hîrjoane de odrasle iobage care s-au născut lîngă staul şi n-au fost orescute cu guvernantă.

Puneam ibricul de cafea la flacăra spirtului.

Ibricul meu; cafeaua ta.

Bravă asociaţie, în care tu erai cel păgubos, căci provizia ta de cafea se cerea mereu primenită, măcar în doze farmaceutice de cincizeci de grame, pe cînd ibricul meu nu se termina niciodată. Atunci îl achiziţionasem, de hatîrul conferinţei tale. Mi-a ţinut şi acela tovărăşie fidelă cu pipa în bordeiele războiului, în continuarea anilor de studenţie de după război; mai tîrziu, în cei dintîi ani de belfer burlac şi ambulant, cînd mă resemnam la diferite supliniri de catedre prin diferite tîrguri dintr-un capăt al ţării în altul, pînă ce m-au potopit resemnările şi renunţările în tîrgul unde mucezesc de-o viaţă. Rătăcit multă vreme apoi în cămara de vechituri şi ciovee, l-am adus şi pe acela aici, în chilia tăcerii de la mătuşa Ruxandra.

Dinadins parcă, pentru a mă împresura toate acum, cu mărturiile palpabile ale amintirilor de atunci.

Uneori, în acea vreme, după miez de noapte, cît deşertai ceaşca de cafea şi împingeai vraful cărţilor la o parte, se întîmpla să rupi singur pactul tăcerii, din cealaltă chilie, a noastră, comună, de la moş Agapie şi coana Sultana.

O scurtă destindere.

Fără hohoteli de rîs însă şi fără şăgalnice apostrofări.

Păstrai în ochii înnegurati o preocupare gravă, brazda rămînea şănţuită aspru între sprîncene, pe buze un zîmbet amar.

Despre tot ce-aveai de gînd să rosteşti la conferinţă nu-mi vorbiseşi încă niciodată în acele răgazuri. În schimb, îţi eliberai sufletul, în sfîrşit, de cele cîteva destăinuiri prea îndelung şi apăsător ferecate în tine.

Te eliberai, în sfîrşit, cum mă eliberez şi eu acum.

Mi-ai mărturisit astfel şi pricina ascunsă, dureroasă care te oprea să te întorci cu dragă inimă acasă, la voi, în sat. Doar cîteva zile — şi atîta tot! Cît mai rar şi pentru cît mai puţină vreme.

Nu te aştepta acolo numai sărăcia în care ai deschis ochii la viaţă. Te pîndea altceva, mai înăbuşitor. Hîde umiliri. Crîncene surpări de oameni. Deznădejde; cea mai stearpă şi mai pustietoare deznădejde pentru inima unui fecior de iobag.

După răscoalele din 1907, după schingiuirile şi anul de temniţă, părintele tău căzuse în patima băuturii, căci surpările nedreptăţii şi prigoanelor sfîrşesc în mai multe feluri. Nu se mai alegea nimic din munca lui. Îl culegeau vecinii din şanţuri, în zilele de sărbătoare, cînd lepăda la cîrciumă în cîteva ceasuri plata robiei de-o lună. Fusese bărbat vînjos, ascuţit la minte, vrednic la treburile plugăreşti, tare de grumaz, chipeş, semeţ, iscoditor; de la el moşteniseşi tot ce nu era humă de rînd în tine. S-a întors însă din temniţă zdrobit nu numai de bătăi şi de cătuşe. S-a întors cu o nimicire lăuntrică. Şi din an în an s-a dat tot mai afund. Zdrenţe, numai zdrenţe pe el. Sumanul — petec peste petec, căciula — desfundată, opincile — flenduri, privirea — rătăcită, sticloasă, rînjetul — tîmp, îndobitocit.

Din cei patru fraţi — toţi mai în vîrstă decît tine şi toţi neştiutori de carte: unul, zurbagiul şi bătăuşul satului; altul, trăgînd spre patima părintească de timpuriu şi fără pricina care-l surpase pe bătrîn. Al treilea frate, argat la arendaş, la grajduri; celălalt, slugă la un fost perceptor, chiaburul şi cămătarul satului. Slugă şi unealtă, tovarăş cu el la feluritele hoţomănii şi jăcuieli pe spinarea glotimei nevolnice. O familie săracă de pălmaşi, nevoiaşă dar cu faimă de gospodari cumpătaţi şi întotdeauna cu fruntea sus, măcinată fără nădejde de mîntuire în cîţiva ani; ca un alt fel de epilog al răscoalelor din anul 1907, neînregistrat în nici o istorie a acelor răscoale, fiindcă nu-şi afla rezervat nici un capitol al consemnărilor de epiloguri invizibile şi mai

lente, mai perfide decît statisticile morților și condamnaților la ocnă.

Ai încercat să te apropii de dînșii în zilele de vacanță din primele clase. Ai încercat să le ajungi sprijin în vreun fel, atît cît le putea fi sprijin un băiețandru de școală.

Bietele tale încercări au fost însă întîmpinate cu neîncredere înstrăinată și numai cu rînjete de batjocură. Se loveau întotdeauna de-o dușmănoasă răstălmăcire a intențiilor. De aceea mai demoralizantă răstălmăcire.

— Conașul! Domnișorul! Vine la inspecție, strîmbă din nas și toate-i put!

Taică-tu te luase la palme, într-o vacanță de Paști, prin clasa cincea de liceu. Abia coborîseși din tren, străbătînd drumul pe jos de la gară, printre arături, printre lanuri de grîu mărunt și cireși în floare. Aceasta ți-a fost întoarcerea la locul copilăriei! Aceasta, primirea... Cîteva perechi de palme! Nu te-ai lămurit nici acum anume de ce. Era beat, năuc, nu-și dădea seama ce face și de altfel a doua zi nici nu-și mai amintise ce-a făcut.

Orbește, cu dușmănie, lovea și mugea. Voia parcă să răpună din cale un martor lucid al ticăloasei lui năruiri. Maică-ta în unghere, bocindu-se. Vecinii — la gard. O babă cu glas pițigăiat, răscolind tot satul:

— Săriți, oameni buni, săriți, că-l ucide!...

A doua zi, ochii tuturor în pămînt. Șușoteli printre uși. Vițelul — în tindă. Cuibarele cloștilor — sub laiță.

Taică-tu gogindu-și mahmureala înveninată pe prispă, cu sumanul petecit în cap, cu gemete chinuite prin somn.

Și vecinele, care-și făceau drum să afle ce s-a întîmplat, minunîndu-se și oftînd cu mîna la gură. Și țîncii, care veneau de la a treia casă, să se zgîiască la tine ca la altă dihanie, scobindu-se în nas. Și jandarmul, care te-a chemat la cercetare după cîteva zile, să-i explici ce rost au cărțile aduse de tine și răspîndite băieților de-o vîrstă, foștii colegi de școală primară rămași desculți la vetrele părintești să păzească viței și să rînească balega.

Ai explicat. Ai cerut să-i cheme de față și pe dînșii, cu tipăriturile vinovate.

Vinovate tipărituri, într-adevăr: povestirile lui Creangă, stihurile lui Coșbuc, sfaturi pentru plugari, broșuri de lucru manual și de economie casnică, mici invenții practice la în-

demîna tuturor, proverbe și zicale, *Poveţele unchiaşului sfătos*. Cărţulii din biblioteci populare, ieftine, cumpărate din economiile tale, dintr-un îndemn naiv, să le-aduci daruri de învăţăcel desculţilor cu care ai început învăţătura.

Jandarmul era un vlăjgan chilos şi stacojiu la obrazul cît o lună plină, cu mustaţă cît vrabia, tu — elev în clasa a cincea, un băieţandru încă. Abia doi ani după excursia noastră în Munţii Hangului, după ruperea de nori cu fulgere şi trăsnete, după legămintele noastre de sus, pe ţancul înalt, cînd răsărea soarele.

Ai plecat deci cu ochii în lacrimi. Cu pumnii strînşi. Fără nici o putere ; fără nici una.

N-ai mai găsit nici măcar pe fostul tău dascăl, care te preţuise, care te îndrăgise şi-ţi înlesnise cel dintîi drum, înscriindu-te cu de la el putere la concursul pentru bursă.

Zăcea în ţintirimul de lîngă biserica de lemn, cu buruienile crescute pe mormînt.

— La toamnă, frate Alexandre !... ai spus ameninţător. La toamnă începe bătălia cea mare.

Ai tăcut apoi cu buzele strînse, cu fruntea brăzdată, cu ochii neguroşi, Vladim !

Prin plasa albăstrie de fum a pipei, mă uitam ca întotdeauna cu drag şi cu neţărmurită încredere la profilul tău ager, dăltuit să despice valurile, vînturile, furtunile, viitorul.

Cum puteam oare să mă îndoiesc că, alături cu tine la drum, nu vom birui vînturile şi valurile şi furtunile şi vrăjmăşiile viitorului, toate, Vladim ?

Rămîn cu ochii duşi la plasa albastră de fum pe care o ţese şi o destramă şi iarăşi o înfiripă brava, bătrîna, credincioasa mea pipă. Gîndul călătoreşte la nopţile legămintelor tale de-atunci şi mă aduce îndărăt la străina făptură care a stat acum cinci nopţi pe scaunul de-aici, alături, lîngă masă ; hidoasa, rînceda făptură. Şi încă o dată inima mi se strînge într-o gheară de fier şi încă o dată se înfioară de durere pentru tinerelul acela avîntat de atunci, frate al tinereţii mele, frate pierdut !

Ah ! ce-ai făcut tu din tot ce ni se făgăduia să fie atît de altfel, Vladim ?

Ce-ai făcut din viaţa ta, Vladim, ca să te putrezească aşa de hîd viaţa înainte de moarte ?

Pe atunci de aceasta ne temeam.

Mai ales de aceasta.

Să nu se cuibărească viermii putreziciunilor cumva în carnea şi în sufletele noastre tinere. Să nu rătăcim pretimpuriu cumva pe drumurile pierdute ale celor care s-au rupt de obîrşia mulţimilor trudnice şi au rămas fără reazem.

Oameni de nicăieri. Oameni ai nimănui. Oameni fără nimic în urmă să-i doară, să-i mustre, să-i aştepte.

Într-acea primăvară cu nopţi înstelate şi cu molatice adieri, cu amăgitoarea ei tihnă şi cu atîtea urgii pentru întreaga omenire rînjind la pîndă, pe noi numai această grijă ne muncea. Nu întrezăream nimic dincolo de orizontul unor feciori de iobagi, ostaticii unui tîrg somnolent, fără evenimente; tîrg de ruini şi de vestigii, cu nostalgii în trecut şi în cultul mormintelor. Iar pentru feciorii de iobagi, cu nepriceperea noastră de-atunci în legile întocmirilor şi primenirilor sociale, credeam că se vădeşte doar o singură nevoie să-şi caute cît mai grabnic reazemul acela statornic în satele lor de departe, de acasă, de unde au plecat. Ce puteam şti mai mult? Cine să ne înveţe altceva? În pofida nesăţioaselor noastre lecturi, nimeni nu ne-ajuta cu o lumină. Nimeni nu se ivea călăuză.

Mă muncea gîndul că pînă şi eu ajunsesem un simplu drumeţ trecător prin satul de baştină. Că şi eu mă simţeam acolo înstrăinat uneori.

Acum tîrgul nu ni se mai părea atît de posac şi aşa de străin. Ne adoptase. Îl adoptasem. Şi ne adaptasem la viaţa lui.

Dimineaţa ne urcam în tramvai. Pas alergător, miriapodule!

Peste zece minute descindeam în centrul tîrgului nostru adoptiv, Piaţa Unirii, buricul universului nostru de-atunci. Opt ceasuri şi mai mult încă, ne împărţeam la cursuri, la laborator, la bibliotecă, la librării, la cantine.

Trăiam o viaţă în care nu mai era loc şi timp pentru gîndul la lumea noastră, de departe, de acasă. Pe ascuns unul de altul, într-un soi de pudică fereală, încercam să ne ajutorăm mamele cu o parte din puţinele noastre agoniseli de studenţi (meditaţii, copieri de registre şi corespondenţe, litografieri de cursuri), chiverniseli sustrase fondului comun din marsupiu numai întru aceasta. Ai găsit şi tu, am găsit şi

eu recipisele mandatelor poştale rătăcite printre file de cărţi. N-am spus nimic nici eu ; n-ai spus nimic nici tu. La preţuirea reciprocă s-a adăugat poate o înduioşare reciprocă. Dar acestea ce însemnau ? La ce slujeau ? Cît uşurau cu adevărat, din marea şi permanenta şi deznădăjduita lor mizerie de acolo ?

Cînd ne pregăteam să ne mai întoarcem răzleţi, pentru scurte răstimpuri, în satele copilăriei, plecările noastre nu ne mai vînzoleau cu nerăbdările şi însufleţirea de odinioară.

Tu aveai pricinile tale.

Eu ale mele.

Socot că mai erau şi altele, peste capetele noastre. Nu înfăţişam cazuri izolate, excepţii. Fatal, prin acelaşi proces treceau toţi feciorii iobagilor veniţi la o învăţătură menită să-i desprindă de lumea lor şi să-i înroleze ţîrcovnici, simbriaşi, valeţi şi mercenari ai lumii din cealaltă tabără, a celor care stăpîneau ţara şi trăiau în huzur din îndestulările ei.

Cu premeditare ori nu, către aceasta ne mîna inevitabil o conjuraţie a programelor de învăţămînt, a mijloacelor de viaţă, a întocmirilor care scăpau înţelegerii noastre de atunci.

Nu ne întorceam oare în satele obîrşiei noastre de oameni trudnici şi împilaţi în fiecare vacanţă, ca de fiecare dată să ne izbească aceeaşi şi aceeaşi pricină de înstrăinare ? Acelaşi şi acelaşi reflex retractil ? Cum singur ai spus-o şi cum mi se întîmpla şi mie, deşi pentru mine pricinile erau mai puţin crude, fără nimic tragic şi umilitor. Maică-mea, surorile, fraţii mei mai mici mă aşteptau cu braţele deschise. Cocioaba noastră — săracă, însă curată. Lipitură de lut pe jos, cuptorul — humuit, pereţii — albi, ograda — ca în palmă, gardul — întreg. Pomii săditi şi altoiţi de mine — pe rod.

Dar nu mai puteam spune că, întors în sat, intram în elementul meu ca în anii dintîi. Mitul lui Anteu, prinzînd proaspetele puteri din puterile pămîntului, se răcise treptat. Nu mai era vorba de mituri. Şi nici de acel romantism idilic şi convenţional, pentru uzul odoarelor de latifundiari şi arendaşi, cînd soseau de la pension la conacul cu parcuri, în caritа cu patru cai înaintaşi şi cu surugiul pocnind haihui din bici : „De Paşti în satul vesel !"... „Juna Rodică" şi

a ei cofiță pe umeri !... „Sămănătorul harnic, cu sacul subțioară !"

Se preciza un reflex monstruos, condamnabil, dar real ; o instinctivă crispație la brutalul contact cu vechile mizerii, care ne paralizau fizic elanul zvîcnit din adîncuri psihice. Aveam și noi jandarmul nostru în sat, tot așa de năsîlnic. Aveam și noi vechili cu harapnice. Legea învoielilor agricole o mai aveam de asemenea. Iar lipitori, bogătani, cămătari și misiți la pîndă, prea destui, gata să arvunească orice și să-i vîndă pe toți cu hurta și cu rabat.

Mă loveam și cu de stări, de surpări, de lugubre superstiții, de duhurile beznelor. Nu le mai primeam cu simțirea fragedă din anii copilăriei. Nu mai erau poetizate de nostalgiile după-amiezelor pustii de duminică, în tîrgul posac și străin.

Se înălțase între toate geamul invizibil, dar despărțitor, al experienței clasice cu știuca și slăvocul.

După cîteva zile mă chemau îndărăt alte nostalgii. Tocmai nostalgiile tîrgului posac și străin de la început, acum tîrgul nostru adoptiv : laboratorul, cărțile, biblioteca, geniile mele tutelare de deasupra patului, în odăița noastră studențească.

Nici o mirare că răream și eu drumurile acasă, unde nu mă mai simțeam chiar acasă.

Și fără îndoială că nu eram singurii descumpăniți, incapabili să-și găsească vadul împăcărilor cu sine ; calea luptei adevărate și cu sorți de izbîndă care ne frămînta și n-o știam încotro se află.

Întîmplarea sorocise să avem o verificare recentă sub ochi. La moartea și la înmormîntarea lui Culai Baciu, studentul pirpiriu și pricăjit de la Matematici, mort de febră tifoidă în spital. Mai ții minte, Vladim ?

Era un student oarecare, fără prea deosebite însușiri cărturărești și fără nimic deosebit în înfățișare, în port, în vorbă, în privirea ochilor spălăciți. Unul din acești oameni pentru care sînt rezervate în buletinele de legitimație eternele epitete „mijlociu" și „potrivit" de la un capăt la altul în coloana semnalmentelor : statură mijlocie, fruntea potrivită, nas mijlociu, gură potrivită — semne particulare n-are.

Dar era un frate de-al nostru. Un fecior de cioban din Munții Neamțului, pe Bistrița în sus, dincolo de Hangu și de Ceahlău.

Învățase prin alte școli, pe apucatelea, nu în internatul nostru privilegiat cu burse; venise la Iași mai tîrziu, în ultimele clase, la vechea Academie Mihăileană. Nu știam prea mult și prea multe despre dînsul. Întîlniri printre uși, pe săli, pe scări, în cantine. Nici nu schimbasem în totul de zece ori cîte-o sută de cuvinte.

Atîta doar ne mirase o dată: spusele sale despre văjnicia năprasnică a lui taică-su, care în tinerețe se lua la trîntă cu urșii de-i mersese vestea peste șapte văi și șapte munți, precum și despre niște împrejurări cînd doborîse cîțiva lupi cu bîta ciobănească sau cu jungherul din chimir, fiindcă dăduseră năvală la mioare. În vreme ce el povestea, noi îi măsuram cu jalnică milă făptura firavă și vlăguită, obrajii palizi, fruntea brăzdată de crețuri, ochii decolorați. Vădit că lui nu-i priise viața de tîrg și oaznele învățăturii! Pe dînsul l-ar fi doborît vîntul — nu lupii ori urșii — dacă vîntul s-ar fi pus pe-atîta, să încerce.

Și fără îndoială că pînă la febra tifoidă îl și doborîseră mai dinainte lipsurile, foamea, frigul, istovitoarele nopți la masa de lucru, sub lumina pîlpîitoare a unui opaiț, gheboșat deasupra caietelor de calcule. Molima n-a mai avut a-i lua decît cea din urmă suflare. Aceasta am și gîndit-o îndată ce-am aflat că murise.

Vestea mi-a adus-o un coleg al lui, de fel tot de prin părțile locului, dincolo de Hangu. Un simplu coleg de facultate, nu prieten, căci Culai Baciu, fire închisă și singuratecă, nu prea lega prieteșug cu nimeni. Nici acel coleg nu-l cunoștea mai de-aproape. Nici el nu-i știa bine cătunul de naștere.

Totuși, acelui coleg, nevoiaș ca și dînsul, fecior de iobag ca și noi, i se înneca glasul în gîtlej povestind:

— Pricepi, Alexandre?... Pricepi asta? Mort de două zile în spital; din patul agoniei, coborît direct în sala cadavrelor. Nimeni din ai lui n-au aflat nimic despre boală și nici nu mai au cînd afla despre moarte. Cum să mai ajungă o telegramă telefonată, din primărie în primărie, din vătășel în vătășel, dincolo de Munții Hangului, la cine știe ce stînă?... Cadavrul în sala rezervelor pentru disecții. Nu-l

cere nimeni din partea familiei; devine piesă de studiu, să-nveţe medicinistii anatomie pe el. Trebuie neapărat să-l scoatem de-acolo şi pe urmă să găsim bani de înmormîntare.

Am plecat împreună. În încăperea din subsolul spitalului abia am izbutit să-l descoperim, cutreierînd săli după săli, urcînd şi coborînd scări după scări prin întuneric. Biet cadavru palid-verzui, gol, scheletic, întins pe-o masă căptuşită cu tablă de zinc, aşteptînd în darn să-l ridice cineva. Unul de-ai noştri căzut în drum, pe care nu-l revendica nimeni.

Am ajuns acasă copleşit de aceste mîhnite şi mustrătoare întrebări făr' de răspuns. Tu ai bănuit de îndată că s-a întîmplat ceva, că mă muncea ceva. Cînd am început a spune, nu te dumireai bine:

— Baciu? Culai Baciu? Care Culai Baciu?... A, da! Cel ca un căpeţel uscat şi colbăit de lumînare; feciorul ciobanului de dincolo de Hangu, care răpunea urşii a trîntă dreaptă? Ce-i cu dînsul?

— Mort...

— Mort? Cum se poate?... te-ai îngălbenit brusc la faţă. Aveam impresia că l-am zărit pe undeva săptămîna trecută...

Împingînd teancurile de cărţi la o parte pe masă, m-ai ascultat cu încordare. Ţi-a pogorît o umbră pe frunte; ţi s-au înnegurat ochii. Şi te-ai apărat cu un gest de oroare, respingînd descripţia sălii lugubre unde-l găsisem întins pe masa acoperită cu tablă de zinc, lîngă ligheanele cu viscere omeneşti şi picioare amputate.

— Opreşte, Alexandre, opreşte, pentru numele lui Dumnezeu, că mi se-ncrîncenă carnea pe mine! Bietul Baciu!...

Pe urmă, m-ai întrebat ce-am fost în stare să pregătim pentru înmormîntarea de-a doua zi.

— Este ceva... ai încuviinţat. Dar puţin, prea puţin pentru sărmanul Baciu al nostru! Lasă-mă pe mine să intru eu în acţiune.

Nici n-ai aşteptat să ne mai sfătuim. Te frigea pămîntul sub tălpi să intri mai grabnic în acţiune pentru bietul Baciu „al nostru".

Din zbor ţi-ai prins gulerul în butonul cămăşii şi din fugă ţi-ai înnodat cravata la gît, pornind valvîrtej spre centrul oraşului, la universitate, la rectorat, la cancelarii, la autorităţi, la asociaţiile studenţeşti şi la demnitarii mai mari

și mai mici, ca să le pui altfel pe toate la cale, cît mai era încă vreme. Ar fi nedrept să nu recunosc că le-ai organizat pe toate mult mai chibzuit și mai repede, de cum mă învrednicisem eu și colegul cu pricina. Altă îndemînare în spulberarea obstacolelor și tipicurilor administrative! Altă promptitudine în dibăcirea soluțiilor! Și dacă mă gîndesc bine cu experiența retrospectivă de astăzi — altă atitudine înnăscută de regizor în orice ocazie spectaculară.

Astfel, înmormîntarea studentului obscur Culai Baciu, mort în spital, nu s-a mai pierdut a doua zi în pleava mărunte lor fapte diverse din tîrgul nostru adoptiv, care pe el nu-l adoptase.

În loc de cei trei-patru problematici colegi și de meșterul dulgher unde găzduise Culai Baciu, datorită inițiativei și zelului tău s-a înșirat pînă la cimitirul „Eternitatea" un convoi de treizeci de ori pe-atîta în urma dricului, mai culegînd și alți trecători de pe stradă. Tu ai distribuit chemări și ai inserat necrologuri în ziare. Tu ai purtat grijă de flori și coroane cu late panglici și neconsolate inscripții. Tu ai înjghebat — nu mi-ai spus niciodată cum, cînd și de unde — tu ai înjghebat destui bani pentru toate cheltuielile cuvenite: mormînt, dric, popi, pomeni, cruce, coroane. Tu ai momit și pe cei doi-trei profesori de-o obîrșie cu noi, care în primele clase ale internatului ne dăduseră pildă de urmat odraslelor sclivisite și leneșe din protipendada Moldovei, crescute în puf. Și tot tu ai fost cel dintîi care ai înlăturat cioclii, ca să ridici pe umeri împreună cu alți studenți sicriul lui Baciu „al nostru" și să-l porți pînă la groapa deschisă, cu pași înceți, zdrobiți, cucernici, de cea mai gravă și mai demonstrativă solemnitate.

Mai văd și acum procesiunea. Ce măiestrit pusă în scenă!

Atunci nu-mi dădeam seama. M-a străbătut numai un fior de emoție, cum i-a cutremurat și pe alții. Poate că nici tu nu le manevrai pe toate deplin conștient, lăsîndu-te dus doar de instinctul spectaculoaselor regizări viitoare.

În fața gropii deschise și a sicriului care-și aștepta lopețile de țărînă deasupra, gazda lui Culai Baciu, dulgherul uscățiv și fără vîrstă, a socotit de a sa datorie să-și ia rămas bun de la dînsul cu cîteva vorbe după îndemnul inimii sale. N-au fost vorbe deșarte, nu! Măcar că nu le ticluise mai dinainte cu

meşteşugul retoricesc din cărţile tale, scormoneau în adîncul unui adevăr pe care repede l-au simţit toţi cei prezenţi, deşi poate abia atunci aflau ceva mai puţin vag despre viaţa şi sfîrşitul studentului cu totul necunoscut pînă ce murise pe-un pat de spital, ca să iasă din anonimat doar cu o asemenea sediţioasă înmormîntare.

Pe urmă a tăcut.

Iar tăcerea s-a lăsat peste toţi apăsătoare, materială ca o placă grea de plumb, de ne-a înclinat frunţile şi mai adînc spre pămînt. Nu se clinti nimeni din loc. Mai aşteptau toţi ceva — nu ştiau ce.

Tu ai crezut că pe tine te-aşteptau. Şi n-ai socotit rău. Ai păşit în faţa gropii deschise, în faţa sicriului; nu ţi-ai mai scuturat fruntea şi coama de leu, ci cu acelaşi mimetism care a reprezentat forţa ta neîntrecută vreme de-un sfert de veac, ai găsit exact gesturile pe care le aşteptau toţi şi ai spus la rîndul tău exact ce aştepta lumea să spui. Ţi-ai trecut latul palmei pe frunte şi pe pleoape, să desprinzi un păienjeniş. Ai întors ochii stînjeniţi într-o parte, ocolind privirile altora, fără curaj să le-nfrunţi. N-ai ridicat glasul. N-ai găsit de trebuinţă să mai alegi acele cuvinte sonore şi meşteşugit ticluite, după toate regulile retoriceştilor învăţături din cărţile tale de căpătîi.

S-ar fi zis că printr-o misterioasă transfuzie prelungeşti graiul, timbrul, mîhnita dojană din glasul dulgherului, o dată cu vorbele-i simple, stîngace, şovăielnice, nedate la rîndea.

Căci cu aceleaşi vorbe şi cu aceeaşi voce scăzută de amare destăinuiri, i-ai cerut iertare şi dulgherului, i-ai cerut iertare şi lui Baciu „al nostru". Da, erai vinovat. Da, eram vinovaţi cu toţii. De ce să n-o mărturisim? Ai trecut şi tu, cum am trecut toţi, pe lîngă un frate de obîrşie şi de pătimiri fără să ne aplecăm asupra lui, fără să-i alinăm ca un balsam rănile, ghemuiţi egoist numai în obida şi zbuciumările noastre. De ce, de ce n-ai ştiut să-i citeşti chemarea din ochii lui reci acum, care n-au avut parte să se bucure de lumina şi de căldura blîndă a acestui sfîrşit de primăvară? Mai putea fi vreo iertare? — ai încercat să ridici braţele implorînd cerul şi le-ai lăsat să cadă frînte. Nici una! De nicăieri şi de la nimeni nici o iertare. Dar acolo,

de unde nu ai drept să aştepţi iertări, rămîn ispăşirile, învăţămintele, răscumpărările... Acestea nu-s pierdute. Nu-i prea tîrziu să-ţi răscumperi, nu-i prea tîrziu să ne răscumpărăm toţi păcatul. Cine s-ar mai da oare înapoi de la legămîntul să nu mai lunecăm în aceeaşi neiertată trădare a obîrşiei noastre, a feciorilor de clăcaşi şi iobagi? Cine va pleca oare de acolo, din cimitirul unde ţărîna aşteaptă s-acopere pe unul răpus dintre noi; cine va mai pleca oare fără hotărîrea să ne strîngem rîndurile şi să nu ne mai presărăm calea cu alţi ostateci răpuşi de neomenia stăpînitorilor, cu neomenoasele lor legi şi orînduieli? Fii pe pace, frate al nostru, al tuturor! Legămîntul din faţa gropii tale nu-l vom uita şi nu-l vom călca. Iar dumneata, frate mai mare şi mai încercat de viaţă, dumneata, frate dulgher, care ai fost mai înţelegător şi mai apropiat de dînsul decît noi, măcar dumneata iartă-ne şi crede-ne că-l vom răzbuna!

Ai încheiat şi încă o dată ţi-ai trecut mîna pe frunte şi pe pleoape, să destrami păienjenişul care-ţi perdeluia lumina ochilor.

Baciu, Culai Baciu al nostru, nu-ţi putea răspunde în pacificata lui neclintire orizontală din sicriu. Dar dulgherul uscăţiv şi cu obrazul pal, el a înaintat în straiele ponosite să te cuprindă cu braţul peste umeri şi să te sărute pe frunte cu ochii în lacrimi. El te iertă! Ba îşi mai cerea tot dînsul iertare, fiindcă îi părea că fusese prea nedrept cu tine şi cu noi toţi.

Ceilalţi au rămas acolo cu buzele încleştate, lăsînd să lucreze cuvintele şi legămintele tale în ei. Numai dascălii vechi de şcoală, care ne ocrotiseră altădată şi ne dădeau altora pildă, s-au strecurat prudent printre cruci şi morminte, clătinînd cu dezaprobare din cap. Chiar dacă avuseseşi dreptate, nu se cuvenea s-o rosteşti la o îngropăciune!

S-a mai arătat într-acele zile şi alt semn pentru a ne avertiza că drumul pe care ne pregăteam să pornim, oricum, avea să fie un drum pierdut. N-am ştiut amîndoi să tălmăcim nici semnul acela. A rămas închis cu şapte peceţi pentru noi. Deşi era un semn mai răspicat decît toate; deşi pentru alţii, cu altă cunoaştere a legilor ce cîrmuiesc lumea şi orînduirile omeneşti, trecea de mult drept semnul rătăcirilor care duc la nimic.

Drum dinainte pierdut.

Osîndit.

Feciori de iobagi, stăpîniţi numai de pătimirile lumii noastre iobage, n-aveam însă ochi de văzut şi urechi de auzit altceva. N-am priceput nici atunci, nici mai tîrziu că lupta noastră se cerea înglobată într-o luptă mai mare, de pretutindeni, de dincolo de orizontul satelor noastre umile şi copleşite de bezne.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Îţi mai aminteşti tu de Vera Arcadievna şi de spusele sale ?

AL CINCILEA CAPITOL

Era în mica librărie a lui Baldorn, în încăperea îngustă şi ticsită de cărţi pînă la tavan. Alături de casa antică de încredere a bravilor fraţi italieni, în aceeaşi Piaţă a Unirii de-atunci, numai la doi paşi.

Dar acolo altfel arăta prăvălia, altfel era stăpînul, alta atmosfera, altul mirosul de hîrtie tipărită.

Altfel se comportau şi clienţii, de altă tagmă şi dînşii. Vorbeau toţi cu glasul surd, călcau cu paşi de pîslă. N-ar fi trîntit nimeni uşa şi nici n-ar fi izbucnit în tiradele cu patos la care săreau de îndată să supraliciteze *signor* Salvatore şi *signor* Giovanni, de vibrau geamurile ca pereţii camerelor de rezonanţă.

Cărturar cu evlavie pentru marfa sa, cititor la zi al tuturor noutăţilor apărute în vreo trei-patru limbi, mare admirator al lui Anatole France şi Tolstoi, Strindberg şi Cehov, Heine şi Shaw, se deosebea întru totul şi de ceilalţi librari şi anticari ai tîrgului nostru adoptiv.

Nu purta barbă de patriarh, ca bătrînul Kuperman, prin a cărui anticărie se perindaseră mai toate bibliotecile foştilor veterani ai revoluţiei de la 1848, bonjurişti cu idei progresiste în vremea lor şi mai toţi oropsiţi cu moştenitori care nu le-au călcat pe urme. Aceşti epigoni se descotorosiseră de cărţile rare ale bunicilor şi părinţilor — ediţii princeps din opera lui Voltaire, Victor Hugo şi Lamartine, Michelet ori Balzac — vîndute cu toptanul. Zăceau toate în anticăria lui moş Kuperman de-a valma cu bucoavne slinoase, cu reviste vechi care lipseau şi din biblioteca Academiei, cu tipărituri fără nici o valoare, sub straturi de colb

secular şi într-un haos de cumplit *capharnaum,* fiindcă, pe cît pretindeau gurile rele, neguţătorul de cărţi nici nu ştia carte cu literă latinească şi îşi evalua marfa după alte misterioase criterii.

La capătul străzii Lăpuşneanu se afla librăria fraţilor Şaraga, editorii unei colecţii celebre înainte de vreme, unde s-au tipărit volumele lui Eminescu şi Creangă, Caragiale şi Vlahuţă, A. D. Xenopol şi Iorga, Traian Demetrescu şi Raicu-Rion, *Originea speciilor* de Conta şi lucrările socialiştilor din vechea falangă de la *Contemporanul* sau de la *Evenimentul literar,* alături de operele scriitorilor mai mărunţi şi mai răsuflaţi de la Junimea. Întreprinderea sărăcise cu asemenea negoţ nepotrivit timpului, chiar într-o lume cu datini cărturăreşti ca tîrgul nostru adoptiv. Fraţii Şaraga, la sfîrşit de viaţă, vindeau o marfă pestriţă, plăci de şcoală şi caiete ieftine, creioane care nu scriau şi radiere care nu rădeau, *Micul stil epistolar* şi *Codul manierelor elegante,* împreună cu rămăşiţele cele din urmă ale nepreţuitelor lor colecţii. Amărîţi şi dăbălăzaţi la îmbrăcăminte, suspinau după gloria apusă a tinereţii, ca măcar jumătate din cetăţenii fostei cetăţi de scaun a Moldovei, tînguirile şi suspinele fiind specialitatea anticei firme numită Iaşi.

Paşii ne duceau într-acolo. Prin contrast cu vulcanicele tiribombe ale fraţilor Rovetta, numai la doi paşi alături, ţii minte cum oficia Baldorn în mijlocul cărţilor sale ? Ţii minte cum impunea tuturor aceeaşi cucernicie faţă de geniile lui tutelare, care se numărau cîteva sute, cu vreo cîteva mii de volume din toate domeniile cărturăreşti, ale tale, ca şi ale mele ? Mai ţii minte, Vladim ?

Niciodată nu ne-ar fi trecut prin cuget în primii ani să luăm în derîdere micile sale manii.

Căci ni se păreau respectabile şi acele manii. Căci îl înălţau şi acelea în ochii noştri. Căci dădeau şi acelea tagmei sale un hrisov de nobleţe intelectuală, cu atît mai impresionantă pentru nişte feciori de iobagi, veniţi dintr-o lume unde părinţii nu ştiau să silabisească nici buchiile : *Visul Maicii Domnului* ori *Alexandria.*

Burlac tomnatic între două vîrste, extrem de grijuliu tuns, pieptănat şi bărbierit, cu pielita decolorată şi transparentă, te făcea să gîndeşti de îndată la plantele cu lujerii apoşi, crescute în pivniţă, departe de lumina soarelui şi de

vînturile care ard. N-avea nimic neguțătoresc la înfățișare. Nimic neguțătoresc în lipsa-i totală de interesul hrăpăreț pentru ban.

Mai ții minte gesturile onctuoase cu care desprindea el cartea din raft, să n-o vatăme cumva? Mai ții minte vizibilul regret că se desparte de ea și că-și desperechează seriile de opere complete, în ediții numerotate, pe hîrtie japoneză, la care noi jinduiam atîta?

Examina mai întîi clientul îndelung, prin lentilele bombate ale ochelarilor. Examina îndelung cartea. Din nou apoi, atît cartea cît și clientul, să vadă dacă merg împreună.

Bănuiesc că atunci cînd mutrele necunoscute nu-i plăceau, mințea declarînd din oficiu volumul lipsă la apel din catalogul librăriei sale, numai ca să nu-l înstrăineze pe mîini barbare și profanatoare. Cum avea de altfel păreri și categoriseli greu de zdruncinat, chiar și despre clienții mai vechi, de mult cunoscuți și de mult trecuți prin ciurul și sita verificărilor.

În micul său sanctuar al cărților unde oficia, acolo am cunoscut-o și pe Vera Arcadievna, ultima apariție din tîrgul nostru adoptiv, pe care tu o cunoșteai mai de mult.

Vera, Vera Arcadievna!

De cîte ori, mai tîrziu, nu mi-a tresărit numele ei în amintire! De cîte ori, din ceața anilor fără întoarcere, din cenușa lor răcită, de cîte ori nu s-a desfăcut imaginea acelei făpturi atît de plăpînde și totuși palpitînd de atîta energie nervoasă, de atît neastîmpăr, de atîtea nerăbdări, prea mică parcă și prea firavă pentru văpaia nestinsă din ea!

Vera, Vera Arcadievna...

A trecut și ea, ca atîtea făpturi îndeaievea, astăzi fantome de fum. Numai o clipă a trecut. O palpitare între două zboruri largi, pe-o altă măsură, cu alte orizonturi, pentru care aripile noastre s-au dovedit prea ciunge.

Îți mai amintești, Vladim?

Apăruse în tîrgul adoptiv al tinereței noastre, venind din imperiul cu stepele cutreierate de vestitorii furtunilor și părînd că vine mai mult din romanele rusești ale librăriei lui Baldorn.

Pe culoarele facultății tale, această pribeagă aducea ceva din lumea temnițelor de piatră și a spînzurătorilor, a tipografiilor clandestine și a sotniilor de cazaci împrăștiind mulțimile flămînde cu năgaica. Aducea suflul mansardelor unde studenți și studente, de-a valma cu evadații din minele Siberiei și alături de muncitorii cu palmele bătătorite de clește și ciocan, urzeau răsturnarea lumilor putrede și înscăunarea alteia pe temelii primenite. Duminica sîngeroasă din 1905, salvele din fața Palatului de iarnă, greve, răscoala de pe crucișătorul Potemkin, arestarea lui Gorki, popa Gapon... Ce știam noi ? Toate se confundau cu romanele, cu legendele, cu fanteziile reportajelor senzaționale. Absurd, mai aproape de noi erau expedițiile polare sau peripețiile transatlanticului Titanic, naufragiat la primul drum peste Ocean, cu orchestra intonînd pe ponton propriul său *de profundis*...

Rusia, Gorki, temniți, spînzurători ; destul atît leci, ca s-o înfășoare pe exilată în nimbul celor mai romantice legende.

Era tributul pe care îl plătea vagilor însetări de *altceva*, un biet tîrg somnoros unde de mult nu se mai întîmpla nimic în afară de controversele ideilor din cărți.

Un tribut foarte comod. Un tribut prin procură. Fără riscuri. Proiectat în viața altora, în eroismul și zbuciumul altora.

Se spunea, astfel, că Vera Arcadievna ar fi fiind copila unui profesor deportat în Siberia și că după mamă ar fi avut sînge moldovean în artere. Se mai povestea că ea însăși abia scăpase din ghearele Ohranei și că, fugară într-un tîrg pe care nu-l cunoștea, se înscrisese numai vremelnic la cursuri. Supravegheată de Consulatul rusesc, amenințată cu expulzarea, apărată de intervenții misterioase din Franța ; se mai spunea apoi că așteaptă să i se deschidă alte drumuri. Unii pretindeau că așteaptă o misiune de taină. Alții, nu știu ce documente conspirative.

Mai ții minte, Vladim ?

Era în mica librărie din Piața Unirii, tot pe-atunci, în preajma conferinței tale. Îmi dăduseși întîlnire să-ți ajut la cărăbănitul unor tomuri alese și recomandate de Baldorn. Luase și el la inimă marele tău examen în fața publicului.

Am intrat deci pe ușă cu geanta goală, gata s-o încarc.

Tu vorbeai cu Vera Arcadievna şi cu Baldorn, între zidurile de cărţi, despre cărţi.

„Aha! mi-am zis (mărturisesc, cu o condamnabilă lipsă de obiectivitate). Iată, în fine, prilejul să văd şi eu de aproape acest faimos exemplar de specie rară! S-o examinăm lucid. S-o punem la microscop şi la analiza spectrală... Hehei! Vom constata apoi ce urzeală ieftină de bumbac are să mai rămînă din ea şi din tot nimbul legendelor!"

Hehei! Ţii minte, mai ţii minte, Vladim?

Ne-a pus ea, Vera Arcadievna, ne-a pus ea pe amîndoi la microscop şi la analiza spectrală. L-a pus sub lentila microscopului şi pe Baldorn, supliment.

Iar ce urzeală ieftină de bumbac a mai rămas din noi ar mai putea figura, vai! în trei fişe valabile şi astăzi, dacă le-aş fi consemnat atunci pe hîrtie, calde-călduţe, noi-nouţe.

Zîmbind dinainte de surpriza pe care mi-o pregăteai, tu ne-ai prezentat unul altuia, încredinţîndu-mă că eram sortiţi să ne întîlnim şi să ne cunoaştem, fiindcă făceam parte dintr-o familie.

— Da, da, bătrîne biolog! Nu-i o figură de stil. Faceţi parte din aceeaşi familie, de vreme ce domnişoara Vera se înrudeşte cu Mecinikov, unul din geniile tale tutelare.

Aceasta atunci o auzeam întîia oară, deşi dintre toate legendele era cea cu mai mult temei de adevăr.

Şi fireşte, cuprins de agitare şi de curiozitate, am renunţat pe loc la toate analizele feroce, întrebînd plin de entuziasm:

— Chiar cu marele Mecinikov?

— Chiar cu marele Mecinikov! ai întărit tu.

— Fantastic!

— Fantastic, dar adevărat. Acum am aflat şi noi. Rudă cu marele Mecinikov, celebrul savant de la Institutul Pasteur din Paris, laureatul premiului Nobel!... te-ai simţit apoi dator să înşiri titlurile şi meritele veneratului om de ştiinţă. Fagocitoza, vibrionul holerei, filozofia optimistă a biologiei, lupta împotriva microbilor şi a bătrîneţii. Restul îl ştii tu mai bine decît mine, bătrîne biolog!

— Mai bine decît tine poate, Vladim! Desigur însă nu atît de bine ca domnişoara... mă simţii şi eu dator să nu mă las mai prejos şi s-o aduc din codul manierelor elegante, cu ceea ce mi se părea un grozav de meşteşugit omagiu

pentru rătăcitoarea rubedenie a geniului meu tutelar. Ce poate să ştie un neînsemnat ucenic de la capătul lumii? Domnişoară, mata închide ochii la jalnica noastră ignoranţă şi fii indulgentă cu omagiile unor sărmani pigmei...

Vera Arcadievna n-a închis ochii cu totul, cum o invitasem. Numai şi-a îngustat privirea albastră printre gene, tresăltînd uşurel de rîs.

Graţioasele mele amabilităţi de urs, care ar fi impresionat poate pe tălpălăgoasa Maruca, îi produceau un efect comic.

— Aşadar şi dumneata? îşi rosti deziluzia. Se vede că e o molimă prin partea locului.

Ofensat de acest duş rece şi neprevăzut, am întors foaia amabilităţilor, mogorogind:

— Ce molimă, domnişoară?

— Boala de care văd că e molipsită toată lumea de aici: prietenul dumitale, domnul Baldorn, studenţii, profesorii, întreg oraşul... Toţi vorbiţi alambicat. Distilaţi toţi nişte amabilităţi siropoase, în care mă simt încleiată, paralizată definitiv, după zece minute de vorbă. Amabilităţi pe care nu vi le cere nimeni.

— Complimentele se impun de la sine, nu se aşteaptă cerute! mi-ai sărit tu chipurile într-ajutor, ca de obicei. Devin irezistibile, duduie Vera! Mai ales în cazul matale.

Fluturîndu-şi mînecile largi şi plisate, înaintă cu un pas către noi, înălţă ameninţător beţigaşul, care ni se păruse un capăt de creion. Iar cînd ni-l plimbă pe sub ochi ţinut între două degete, am constatat că era un cîrlig de prins rufele pe frînghie.

— Ştiţi ce-aţi merita? întrebă. Clănţănind asupra noastră clapele cîrligului în arcul de sîrmă — ţac! ţac! — tot ea a răspuns: Meritaţi să vă agăţ asta de nas, ca la doi infami Bijulici!

Ne-am ferit amîndoi nasurile. Unul la dreapta, altul la stînga. În direcţii contrare, dar amîndoi răniţi foarte în acelaşi amor propriu de coşcogea holtei ieşiţi la horă, cu relativ trecut sentimental şi cu oarecare năframe de la ibovnice. Amîndoi jigniţi şi mai şi în demnitatea noastră de prea studioşi cărturari, de capete de promoţie, de fală a facultăţilor, de speranţe ale viitorului.

— L-aţi văzut ? Mușcă !... A doua oară vă asigur că mă ţin de cuvînt !... ne făgădui, gîlgîindu-şi trilul cristalin şi copilăros de înveselire, după ce-a băgat cleştişorul de lemn în buzunarul bluzei. Nu mai scăpaţi cu o simplă amenin-ţare.

— Dar ce-am făcut ?

— Exact ce făcea un anume Bijulică !

— Nu cunoaştem nici un Bijulică.

— Ar mai fi neapărat nevoie să vi-l prezint ? Să vă descriu ce făcea ? Să vă spun ce-a păţit ?...

— Neapărat, duduie Vera ! Ca să ne putem înveseli şi noi din toată inima ! ai declarat tu imprudent, în numele tuturor.

Astfel, în loc de altă introducere la efemera dar atît de încîntătoarea prietenie cu Vera Arcadievna, ne-a fost dat dintru-ntîi să aflăm povestea cîrligului de rufe şi a numi-tului Bijulică.

La bătrîna văduvă şi pensionară unde găzduia Vera Arcadievna în pribegie — o soră a bunicii după mamă — acel Bijulică o persecutase trei luni cu adoraţia. Odor răs-făţat, căţel de iatac, linguşitor şi servil, n-o slăbise zi şi noapte de cînd a sosit.

Mai avea şi un zurgălău de alamă la zgardă. Ca să se poată manifesta mai sonor, chiar şi cînd nu dădea glas.

Zadarnic îl alungase, zadarnic îl tratase cînd cu severi-tate şi cînd cu indiferenţă, zadarnic îl şmotrise pe ascuns de ospitaliera pensionară, provocîndu-şi pe deasupra şi crize de remuşcare. Bijulică ştia una şi bună ! El îi trăgea înainte cu demonstraţiile.

— Numai nu vorbeşte, cît e de deştept !... îl admira bătrîna în extaz.

— Atîta ar mai trebui !... suspina Vera Arcadievna cu desperare.

Intr-o vreme, exasperată, Vera Arcadievna, pribeaga din patria stepelor şi spînzurătorilor, chiar hotărîse să se mute aiurea, pentru a scăpa de persecuţia lui Bijulică şi a dis-cuţiilor care urmau.

Pînă ce, într-o bună zi şi printr-o binecuvîntată întîm-plare, a descoperit leacul, arma, antidotul, sub chipul şi asemănarea vulgarului cîrlig de fixat rufele pe frînghie. Trecînd prin curte, îl culesese din iarbă. Uitase să-l predea

gazdei. În odăiţa sa, Bijulică, strecurat printre uşi, se deda cu frenezie la toate manifestaţiile de circumstanţă : sluj, tumbe, scînceli. O inspiraţie subită şi providenţială. Întinde cîrligul ca o bucată de zahăr. Bijulică înalţă botul în culmea fericirii, scoate limba, clatină din coadă. Ea apasă clapele. Dă drumul. Clapele cîrligului, clanţ ! îl apucă de sfîrcul nasului. Efect magic. Bijulică rămîne mai întîi încremenit de surpriză. Moment de totală prostraţie. Pe urmă o zbugheşte sub divan, cu coada între picioare, cumplit ofensat, mut şi surd, pe vecie tămăduit de frenezia expansiunilor bijulistice.

De atunci nu mai zgreapţănă la uşă, nu mai ţopăie, nu mai face sluj implorînd alintări cu ochii lăcrămoşi şi cu limba scoasă ca o panglică roz de la codiţele împletite ale elevelor de la pensionul Humpel. Amorul propriu şi ridicolul i-au luat piuitul pentru totdeauna. Acolo unde n-au izbutit admonestările cele mai drastice şi şmotrîrile pe ascuns, se dovedise remediu miraculos un cleştişor de rufe prins comic de vîrful nasului. Din acel ceas şi după acea pătăranie, destul să audă sunetul clapelor de lemn, că Bijulică o împunge la fugă şi se pitulează prudent într-un ungher, în cea mai totală neclintire şi panică.

Aşteaptă acum să fie chemat, somat, implorat, ca să vină.

Iar cînd răspunde la chemare, se apropie cu rezervă şi cu o demnă seriozitate. Dintr-un căţel agitat, dintr-o licheluţă de asfalt, de salon şi de iatac, conştiinţa ridicolului l-a făcut un cîine la locul său, cum îi şade bine să fie.

— Şi morala ?... ai întrebat tu. Care e morala fabulei, duduie Vera ?

Vera Arcadievna te-a privit lung printre gene şi a strîns din umeri în bluza argintie.

— Se mai arată nevoia de morală ? Nici nu era vorba de-o fabulă. N-am vrut să-l concurez pe Krîlov, cum rivalizezi dumneata cu Bijulică... E o întîmplare adevărată. Dar, ca toate întîmplările adevărate, nu-i lipsită de o concluzie pentru cine are urechi de auzit.

— Concluzia, atunci, duduiţă Vera, nu morala ! Rectific.

— Concluzia ?... ţăcăni ea din clapele cleştişorului de lemn, fără să-l scoată din buzunarul bluzei. Auzi ? Concluzia îţi dă răspunsul din buzunar. Nu mă despart de

remediul care mi-a asigurat pacea acasă. Cînd intru pe portiţă : ţac — ţac ! Bijulică avînd urechi de auzit, aude şi înţelege. Îi ajunge pe toată ziua ! Păcat că nu pot administra şi oamenilor — pentru binele meu şi pentru binele lor — păcat că nu le pot administra remediul pe care l-am aplicat cu atîta succes lui Bijulică ! Toate ar fi mai simple. O pauză îngîndurată. Apoi, rosti cu o învăluită mîhnire : Nici nu vă închipuiţi cît de dor îmi este să mă simt între oameni vii. Vii, cu adevărat vii ! Între adevăraţi prieteni... Aşa cum am lăsat alţii, acolo, de unde m-au adus împrejurările. Hai, renunţaţi la bijulismele care nu vă stau bine, la mofturi şi la nimicuri ! Încercaţi să fiţi sinceri cu mine ; să vorbim direct, simplu, ca nişte adevăraţi camarazi. Nu credeţi că am avea poate lucruri mai interesante de spus ?

— Aceasta fără îndoială, duduiţă Vera !... ai recunoscut tu cu elan.

— Ca să începem, pentru simplificare, renunţaţi, rogu-vă, şi la „domnişoară", la „duduie", la „duduiţă"... Îmi sună atît de nefiresc ! Mă cheamă Vera Arcadievna. Spune-mi Vera Arcadievna, prietene Vladim Ştefanovici ! Te-am mai rugat şi altă dată...

Deşi neîntrebat, m-am grăbit s-o informez la rîndul meu :

— Pe tata îl chema Pantelimon Stoican.

— Vezi ce bine începem a ne înţelege ? Spune-mi aşadar Vera Arcadievna, fără „domnişoară", ca între viitori prieteni, Alexandru Pantelimonovici !

— Am să încerc, Vera Arcadievna.

— Observ că ai izbutit foarte bine, de la prima încercare ! zîmbi ea. Şi acum, o dată ce-am înlăturat zaharicalele şi toate dulcegăriile siropoase dintre noi, să-ţi aduc simplu la cunoştinţă. E adevărat. Aş fi dorit să nu se ştie. Dar de vreme ce tot a străbătut zvonul, cel puţin să auziţi adevărul de la mine. Da, sînt dintr-un neam de Mecinikovi, „marele savant, ilustrul, premiul Nobel, celebrul biolog !"... Un fel de nepoată de-a lui. Vorbind însă despre el, lăsaţi la o parte aceste epitete pompoase, care îl scot din sărite, cum mă exasperează pe mine bijulismele. E omul cel mai puţin vanitos din lume, cel mai simplu şi mai familiar. Iar că m-a ţinut pe genunchi cînd eram mică nu adaugă nimic la ceea ce sînt ! Ţinea şi pisica lui favorită pe genunchi : Veroşka ! şi Veroşka tot mîţă a rămas. Nu se socotea de loc

înălțată în sferele superioare cînd se cocoța pe umerii „marelui, ilustrului, celebrului Mecinikov"... Cît despre competența mea în biologie, pe care mi-ai atribuit-o mai adineauri din oficiu și din exces de amabilitate bijulistică, regret, dar acestea, din nefericire, văd că nu se transmit. N-am moștenit nimic din pasiunea științelor naturale, nici de la unchiul Ilia, nici de la tata, care e și el profesor de botanică și de zoologie, ceva mai puțin ilustru. Un modest dascăl de zoologie și botanică, pentru moment deportat în Siberia să studieze fauna și flora tundrelor pe teren, în taiga și pe țărmul Oceanului Înghețat, ca să se tămăduiască între timp de anume idei și manifestări suspecte în politică, nu în biologie. De la dînșii voi fi moștenit altele. La învățătură însă, înclinările m-au împins spre sociologie, spre economie politică, istoria popoarelor și a civilizațiilor, a luptelor de clasă. Acolo tot mai pot să mă descurc, fără să spun prea gogonate enormități. Despre infuzori însă, indiscutabil că știi dumneata mai multe decît mine, întru consternarea unchiului Ilia, care ar fi vrut să mă vadă asistenta sa în laboratorul de la Paris.

Punîndu-te chezășie, tu ai supralicitat ca frații Rovetta :

— Știe, Vera Arcadievna, știe toți infuzorii pe de rost, cîți vrei și nu vrei, de m-a năucit și pe mine ! El e tata, bunicul, patriarhul, marele jude și vistiernicul infuzorilor. El îi numără, el îi pune la microscop, el îi analizează, el îi purică și îi clasează... Ca mîine îl văd asistent la laboratorul preailustrului Mecinikov de la Paris, mai ales dacă se prezintă cu un bilețel de recomandație de la cine gîndesc eu, către magistrul său...

Vera Arcadievna zîmbi cu melancolie.

— Bilețelele de recomandație nu prea au trecere la unchiul Ilia ! Cu atît mai puțin bilețelele cu semnătura mea. I-am dat destul de lucru : să intervină pentru a mă apăra de expulzare din Romînia, să intervină pentru a obține viza de intrare în Franța...

— Vrei să ne părăsești ?

— Sper !

— Fără nici o părere de rău ?... ai stăruit tu. Se poate să nu te lege nimic de Moldova noastră ?

— Vreți să fiu sinceră, dar sinceră de tot ?

— Am făcut pact. Respectăm pactul...

— Respectînd pactul, mărturisesc sincer: de departe, da, aveam impresia că au să mă lege mai multe. Altfel n-aş fi ajuns aici. Mai erau atîtea graniţe! Dintre toate am ales Prutul. Gîndiţi-vă!... Mama moldoveancă. Ea m-a crescut. Ea, împreună cu o femeie de ţară, de pe valea Bistriţei, fosta ei dădacă, Voichiţa, acum bătrînă, mătuşa Voica. O bătrînă care mai poartă şi astăzi catrinţă şi cămaşă cu fluturi de la Bicaz, pe ţărmul Volgăi, la noi, la Kazan. M-au crescut amîndouă, la noi, la Kazan, cu vorbă moldovenească şi cu basme, cu balade, cîntece şi zicători din părţile acestea, paralel cu acele din părţile Volgăi. Mai tîrziu, mama m-a învăţat şi carte romînească. Să citesc... În familia noastră din partea unor oarecare rude ale tatei, adică ale unchiului Ilia, acelaşi lucru, aceeaşi transfigurare a realităţii. Se păstra o tradiţie romantică despre spătarul Nicolae Milescu, unul dintre strămoşii lor, după nu ştiu ce spiţă cam întortocheată. Mecinikov chiar înseamnă spătar pe ruseşte. Se mai păstra şi tradiţia altui spătar, Iuri Stepanovici, tot din sîngele lui Nicolae Milescu şi prieten cu Dimitrie Cantemir... Destule motive să mă simt şi eu puţintel moldoveancă de sînge. Chiar de două ori moldoveancă: o dată direct după mamă, a doua oară, mai îndepărtat, după vel spătarul Milescu.

— Atunci, de ce te lepezi cu atîta ingratitudine de sîngele nostru moldovean, Vera Arcadievna?

— Am spus că eu mă lepăd de sîngele moldovenesc? Am spus numai că mă simt străină aici. Patria mea cea adevărată este şi rămîne Rusia. Aici am învăţat s-o înţeleg încă şi mai bine.

— Nu-i tot o ingratitudine?... ai întrebat tu. Ce ţi-a făcut Moldova noastră?

Scuturînd din pletele retezate de paj, cum încă nu se văzuse pînă atunci asemenea port al părului în tîrgul nostru adoptiv, Vera Arcadievna tresălta iarăşi într-o unduire înveselită de rîs.

— Moldova nu mi-a făcut nimic. Dar, spre norocul meu, nici n-a izbutit să mă refacă după tiparele sale de aici. Am scăpat de-o mare primejdie. Ia judecaţi puţin! Dacă mă năşteam la Iaşi, ce s-ar fi întîmplat cu mine?... Eram o domnişoară Lily Popescu ori Fifi Ionescu; urmam cîteva clase la pensionul Humpel: pian, conversaţie, profesor de

dans, albume, panglicuțe... Răposata bunică-mea ori sora bunicii, bunicuța Elencu, mi-ar fi pregătit o foaie de zestre și un trusou de cea mai fină calitate, ca să mă mărit cu un Bijulică oarecare, ofițer de cavalerie, de cea mai distinsă familie... Bal la Cercul militar. Vizită la domnul general Gregorashco, la doamna maior Zizi Andronesco, la doamna Raul Gregorashco, născută Perjoiu, la doamna Iordăchel Gudurău, mare proprietar, senator colegiul I... Bal, muscal, Georges, Tuffli, Five o'clock, bridge, toalete, croitoreasă, coafor... Mă aștepta altă soartă? *Momentele* lui Caragiale! Născută și crescută aici, nu era fatal să simt, să gîndesc, să aspir la idealul fetelor de aici?

— Uiți că aici sîntem în Moldova lui Sadoveanu!... ai rostit tu. De ce s-o vezi numai cu ochii lui Caragiale? E o mică diferență, Vera Arcadievna.

— Și crezi că e o diferență mai consolatoare? Am citit cîteva cărți de Sadoveanu. Ai vreuna, domnule Baldorn?

— Nu ținem cărți romînești! declară Baldorn, fără a mai uza de ceremonioasele formule de politețe, laconic și oarecum ofensat de asemenea degradare în ierarhia profesională. Nu ținem cărți romînești...

— Atunci, să citez din memorie: *Floare ofilită, Însemnările lui Neculai Manea, Apa morților!...* Romanele Moldovei pe care le citește și le recitește mama suspinînd. Scufundări de lume măruntă. Neant, pustiu... Am citit de altfel și o nuvelă foarte mișcătoare, chiar cu titlul acesta: *Pustiul.* Iată ce mă aștepta! Încît nu e vorba de nici o ingratitudine.

Baldorn, librarul, găsi de cuviință să-și exprime opinia, atingînd gingaș cu ochelarii din mînă un șir de cărți aliniate în raft.

— Permiteți-mi să vă dau toată dreptatea, domnișoară. Cine a trăit în lumea lui Turgheniev, cine a cunoscut eroinele sale din cărțile acestea cum să se mai resemneze la viața monotonă și banală din tîrgul nostru?

— Te înșeli, domnule Baldorn.

— Mă rog?

— Te înșeli total!... repeta Vera Arcadievna, prefirîndu-și privirea printre gene la titlurile de la cotorul cărților lui Turgheniev în felurite tălmăciri franceze. N-am trăit în lumea lui Turgheniev. Această lume s-a sfîrșit; s-a dus

şi vremea eroinelor sale. N-am trăit nici în lumea lui Cehov, care-i pe ducă. În Rusia de azi se frămîntă altceva. Lumea de unde vin eu şi unde am să mă întorc nu mai este aceeaşi. *Rudin, Bazarov, Fum, Un cuib de nobili, Apele primăverii, Un rege Lear al stepei*... Fum !... Da, fum !...

Surprins, ai întrebat :

— Cum, Vera Arcadievna ? Te lepezi acum şi de cărţile lui Turgheniev ?

— Nu eu mă lepăd. Se leapădă viaţa. Şi nu de cărţi, ci de eroii lui, pe care viaţa i-a lăsat de mult în urmă. Cărţile rămîn la locul lor, fără ca anii să le ştirbească nimic din esenţa lor nepieritoare, care supravieţuieşte eroilor pieritori. Viaţa a trecut însă peste lumea lui Turgheniev, a lui Rudin, a lui Bazarov ; ca şi peste lumea lui Oblomov.

— Oblomov ?... te-ai mirat tu.

— Oblomov, da ! Nu cunoşti ?

Baldorn a răspuns pentru tine, indicînd o carte din raft, cu ochelarii din mîna albă, translucidă, de ceară :

— Eroul principal al lui Ivan Gonciarov, din romanul cu acest titlu.

— Dumneata ai citit romanul ?

— Bineînţeles, domnişoară.

— Şi ?...

— Monoton. Nu se întîmplă nimic. Discuţii. Monologuri şi dialoguri... Scuzaţi, dar aceasta e impresia mea !

— Impresie foarte justă, domnule Baldorn. N-ai pentru ce te scuza. Impresie care a şi fost în intenţia autorului. Aceasta era lumea epocii sale şi titlul specific de anume rus, dintr-o anume categorie de atunci... Lene, tembelism, lipsă de curaj, de hotărîre, de fapte. *Nicivo !* Oamenii din Rusia de astăzi sînt de altă urzeală şi pregătesc altă lume. Lumea pe care ieri o pregătea Plehanov...

— Plehanov ? te-ai mirat tu din nou.

Librarul a schiţat o arcadă cu rama de aur a ochelarilor în dreptul volumelor respective, pronunţînd titlurile, care în franţuzeşte, care în nemţeşte :

— *Rolul personalităţii în istorie... Contribuţii la istoria materialismului... Este socialismul o ştiinţă ?*... G. V. Plehanov, cunoscutul doctrinar şi polemist, domnişoară ! Cum ar fi oare permis să-l ignor ?

— Perfect, domnule Baldorn ! Pînă acum ai reuşit perfect la examen. Bilă albă ! Deci lumea pe care o pregătea ieri George Valentinovici Plehanov ; pe care astăzi o pregăteşte Lenin...

— Lenin ? te-ai mirat tu pentru a treia oară.

— Da, Lenin ! Vladimir Ilici... Numele nu vă spune nimic ? În Rusia de astăzi spune totul. Vesteşte viitorul. Îl vesteşte şi-l pregăteşte.

Purtînd ochii la încăperea îngustă, dar făţuită şi dichisită, la parchetul oglindă de jos şi la cărţile aliniate în rafturile de stejar pînă în tavan, contrastul îi trezi o mijire de zîmbet în colţul buzelor. Alungă amintirile, scuturîndu-şi pletele inelate. Rosti :

— Iartă-mă, domnule Baldorn ! Uitam unde mă aflu. Am transformat librăria dumitale atît de distinsă şi de aristocratieă într-o gălăgioasă celulă de propagandă marxistă. Adică mai exact, leninistă...

— Nu face nimic, domnişoară. E o discuţie extrem de interesantă... Pentru moment nu ştiu ce vreţi să spuneţi prin *leninist*, termen pe care acum îl aud întîia oară. Voi căuta să mă pun la curent în cel mai scurt timp. Dar şi fără să fiu la curent, recunosc că exprimaţi puncte de vedere cu totul originale.

— Şi mai ales le exprim cu o vehemenţă întru totul proletară ? Nu ?

— Cum mi-aş permite asemenea reflecţii, domnişoară Vera Lukianov ?

— Ştiu ! Fiind politicos, le păstrezi pentru dumneata... Însă nu pe dumneata vreau să te conving. Ci pe aceşti tineri prieteni ai dumitale, care pretind că mîine vor fi şi prietenii mei.

— Eu de ce nu, domnişoară ?... întrebă Baldorn. Pe mine de ce mă excludeţi ?

Vera Arcadievna a şovăit. Pumnul mic strîngea în buzunar cleştişorul de lemn. După lucirea jucăuşă din ochi, am înţeles amîndoi cu ce ispită lupta.

Dar n-a avut vreme nici cînd să răspundă, nici cînd să cedeze cumva năstruşnicei ispite. Pentru moment ne-a întrerupt o foşnitoare apariţie din uşă. O tînără şi foarte elegantă doamnă, care îşi închidea umbreluţa înainte de a intra.

Baldorn ne-a părăsit s-o întîmpine.

— Ce onoare, preadistinsă princesă! Poftiți...

Doamna păși pragul plutind într-o boare suavă de heliotrop.

Înaltă și subțire, blondă, vaporoasă, înaintă cu mersul elastic în rochia albastră. De sub pălăria imensă, tot albastră, abia ne milui cu o privire fugitivă și distrată. Distrată și fugitivă a fost și clipirea de pleoape — răspuns la salutul tău. Apoi, vestind că e grăbită și că pleacă a doua zi la țară, la moșie, la castel, îl rugă pe Baldorn să-i recomande cîteva romane. Nu Anatole France, nu Gorki, nu Thomas Hardy, ca rîndul trecut. Ceva mai agreabil, mai pasionant, cu intrigă și acțiune.

Dialogul urmase în limba lui Voltaire. Nu-mi amintesc exact toate subtilitățile ceremonioase ale librarului și nu pot reda încîntarea de sine că se exprima cu un accent atît de pur parizian. Oricît își deghiza această deșertăciune sub straiul de strictă politețe și solicitudine profesională, vanitatea scotea coarne de melc.

Se asculta vorbind. Se alinta graseind. Se admira gesticulînd onctuos.

În vreme ce el alegea cărțile și le împacheta în cea mai fină hîrtie, doamna a făcut cîțiva pași la dreapta, cîțiva pași la stînga, să-i treacă timpul. A răsfoit cu degetele înmănușate un album cu reproduceri din muzeele de pictură. Cu vîrful umbreluței a deplasat cîteva volume, citind titlurile de la distanță. Le-a respins cu repulsie. Se întîmplase a fi tratate de obstetrică și de boli venerice, cu poze.

Largile boruri ale pălăriei se balansau ondulînd molatic în ritmul fiecărui pas. Pe sub discul care-i adumbrea fața ovală, ne arunca uneori priviri parcă mai puțin fugare. Poate atrasă de profilul tău dăltuit energic, de ochii metalici, de fruntea boltită, de înfățișarea ta zveltă și avîntată chiar în nemișcare, cum captivai mai totdeauna privirile femeilor pe atunci. Poate intrigată și de înfățișarea Verei Arcadievna.

Erau într-adevăr două făpturi, din două lumi. Una de o frumusețe armonioasă, după toate canoanele estetice, și tocmai din această pricină fadă și impersonală ca o cromolitografie de pe coperta unui jurnal la modă. O automată păpușă pentru o splendidă rochie cu volane și volănașe,

pentru splendida pălărie ornată cu flori artificiale, pentru splendida poşetă, pentru splendida umbrelă. Cealaltă, cu figura sa neregulată, cu pupilele ei sclipind de neastîmpăr şi de inteligenţă, cu capsula beretei prinsă într-o doară pe o latură a pletelor inelate de paj ; mică, spontană, firească, vibrînd de viaţă şi de tensiune nervoasă în bluza-i ciudată, argintie, în afară de orice modă ; cealaltă, Vera Arcadievna noastră, ni s-a părut cu atît mai fermecătoare şi ne-a fost încă mai dragă.

Cînd Baldorn a isprăvit de ambalat volumele, doamna şi-a luat rămas bun.

Baldorn s-a întors ştergîndu-şi ochelarii cu batista de olandă.

Pentru a nu-şi da pe faţă euforica încîntare de sine şi pentru a ne încredinţa că n-a făcut decît să se supună la o penibilă corvoadă a breslei, înălţă ochii de martir spre geniile tutelare din rafturi. Suspină resemnat : reprezentau şi cărţile o marfă care trebuie vîndută. N-avea încotro ! Îşi compătimea singur soarta !...

Şi întru mai deplină dovadă că tot timpul a rămas cu gîndul la pasionanta noastră dezbatere, se grăbi să lege firul întrerupt, de unde îl lăsase.

— Ca să revin, domnişoară. Pe mine de ce mă excludeţi ? întrebă cu o nuanţă de superioritate ironică şi poate involuntară în glas. De la locul meu modest, cu modestele mele păreri, am luat adeseori parte la discuţii între domni profesori universitari...

— Nu mă îndoiesc, domnule Baldorn !

— ...între academicieni. Domnul A. D. Xenopol, domnul Philippide, domnul Gane.

— Nu mă îndoiesc.

— Aici, în acest modest templu al cărţilor, se întîlnesc personalităţile cele mai proeminente ale culturii din Iaşi... Domnul C. Stere, domnul Paul Bujor, domnul Ibrăileanu, domnul Matei Cantacuzino, domnul Sadoveanu, domnul Mihai Codreanu, domnul Octav Băncilă, domnul Topîrceanu... Poeţi, scriitori, gînditori, pictori, artişti...

— Cred...

— Se adună, discută, uneori îmi fac onoarea să apeleze

la memoria mea, care mă dispensează de fişe şi de cataloage.

— Cred, cred...

— Atunci, de ce nu credeţi şi că sînt capabil să pot urmări şi eu o idee ? O controversă ?... De ce opiniile mele vi se par lipsite de interes ?

Vera Arcadievna a şovăit din nou înainte de a răspunde. Din nou pumnul mic strîngea în buzunarul bluzei cleştişorul de lemn.

— Să răspund sincer, domnule Baldorn ?

— Vă rog chiar ! Răspundeţi cu toată sinceritatea, domnişoară.

— Şi n-are să te supere ?

— Ne aflăm între persoane civilizate, domnişoară. Între intelectuali, între distinşi intelectuali, dacă îmi permiteţi să mă număr şi eu. N-am titluri academice, e drept. Sînt un modest autodidact... Îmi pare însă că aceasta nu înseamnă un stigmat infamant.

— Dimpotrivă ! Ar fi un merit mai mult, o garanţie, domnule Baldorn... Din lumea de unde vin eu, mare parte dintre prietenii mei sînt autodidacţi. Înfăţişează categoria cea mai vie de intelectuali. Totul e proaspăt pentru dînşii. Legat de viaţă, aplicat la viaţă... Nu recită texte din cărţi, pagini de autori celebri, maxime de pe vremea lui Seneca... Le frămîntă, le confruntă cu viaţa. Pe cînd dumneata...

— Pe cînd eu, domnişoară ?

— Dumneata nu eşti decît un snob !

— Eu snob ?

— Da, domnule Baldorn, dumneata snob. Snob intelectual ! Snobismul cel mai specific din partea locului. Snobismul care face ravagii printre lectorii cărţilor din librăria dumitale de aici, distinşi, rafinaţi, parizieni din Piaţa Unirii, mai parizieni decît cei de pe bulevardele Parisului. N-o proclamă şi firma dumitale ? Librăria pariziană, ultimele noutăţi ale Parisului, literatura *en vogue* la Paris, reviste pariziene, ziare pariziene. „Nu ţinem cărţi romîneşti !" Probabil ca să nu introducă odoarea de opincă şi să nu tulbure parfumul de heliotrop, care miroase acum în librăria dumitale, ca o veritabilă parfumerie pariziană. Aceasta nu e snobism ?

Baldorn obiectă politicos :

— Permiteți să vă contrazic, domnișoară. Acesta e comerț. Din păcate, sînt comersant, și profesiunea mă obligă să satisfac cerințele publicului.

Ușa s-a deschis. O cucoană bătrînă, sulemenită și înzorzonată, ceru din prag, fără să pășească înăuntru, ca să nu mai manevreze umbrela de dantelă :

— Ziarele și revistele mele, *m'sieur* Baldorn !

— Imediat, doamnă general.

Librarul răsuci sulul de ziare și reviste, ziarele pariziene, prinzîndu-le într-o cingătoare subțire de gumă. N-apucă bine să le predea și să se întoarcă în mijlocul nostru, că în prag se ivise un soi de replică masculină a doamnei general. Un bătrîn fante deșirat, uscățiv și cănit, cu ochii cufundați și sticloși în cavernele orbitelor, cu plastronul coșcovă și cu o garoafă roșie la butonieră, cu guler scrobit în colțuri, cu perlă cît mazărea la acul de cravată, cu ghetre all... și un dog cît un viței, în lanț.

— Pentru mine n-ai nici o noutate, *mon ami* Baldorn ?

— Au sosit ieri, domnule consilier. V-așteaptă...

— Picante ? Amuzante ? Galante ?

— Cum le-ați comandat, domnule consilier.

— Adică vrei să zici că nu te-ai uitat prin ele, să-ți lase gura apă ! Haide-hai !

Domnul consilier chițcăia de mîs ștrengăresc, săltîndu-și mărul lui Adam în gulerul țeapăn cu colțuri și lingîndu-se pe buzele veștede, în vreme ce frunzărea titlurile picante, amuzante, galante. Baldorn nici nu și-a aruncat privirea la ele. Nu-l interesau cărțile desfătărilor senile. Le împachetă cu o demnă gravitate, atingîndu-le numai cu două degete, ca pe niște obiecte impure. Îl însoți pe domnul consilier pînă la ușă, ținîndu-se la distanță prudentă de cîinele mare cît un viței.

Nu se întîmpla nimic deosebit. Baldorn, librarul, oficia ca întotdeauna. Perdeaua de pe ochii noștri căzuse însă și ea pentru totdeauna.

Întîia oară îl vedeam așa cum era într-adevăr.

Fusese destul un cuvînt.

Iar gesturile lui onctuoase, iar figura lui decolorată și translucidă, iar frazele alambicate și afectarea cu care oficia, iar ironica lui superioritate de exilat în lumea vulgarelor realități terestre, toate ne-au apărut deodată atît de artifi-

ciale şi străine de viaţa cea străbătută de scrîşniri şi de nesaţii şi de lacrimi şi de sînge şi de chiote : toate atît de puţintele, toate atît de anemice şi atît de sterp pretenţioase, încît, despuiat de orice prestigiu, acum înţelegeam perfect de ce Vera Arcadievna abia rezista ispitei să nu-i agaţe în nas cîrligul de rufe, ca unui alt fel de comic Bijulică, snobul snobilor şi al preadistinşilor intelectuali.

După ce a lipit uşa în urma domnului consilier cu tipăriturile picante, amuzante, galante, o clipă a ezitat.

Apoi se hotărî.

Ca să rămînem numai între noi şi ca să poată lichida în comitet restrîns cu juriu de onoare ultragioasa suspiciune care plana asupra lui, fixă în geam un carton dreptunghiular cu inscripţia : Închis.

— Închis din cauză de deces !... ai precizat tu, uitîndu-te la mine şi părăsind tăcerea îngîndurată de pînă atunci. Nu, bătrîne batracian ?

— Gînd la gînd, june Pico della Mirandola ! Cum de-ai ghicit ?...

— Nu era greu, cefalopodule !

Vera Arcadievna ne cercetă pătrunzător pe amîndoi, încercînd să ne descifreze limbajul secret. Clănţănind clempuşul de lemn în buzunar, ne-a luat la zor :

— Vă poftesc să nu comunicaţi conspirativ peste capul meu. N-aveţi stofă pentru asta... Ce, bătrîn batracian ? Ce gînd la gînd ? Ce deces ?

— Tocmai ! Decesul lui Baldorn, răposat întru veşnica pomenire !... ai prins a rîde înviorat deplin. Victima dumitale, Vera Arcadievna. Cu un singur cuvînt, l-ai ucis. Ai redus la neant fantoma de biată reîncarnare a lui Platon. Palidul nostru *Pontifex maximus*, care oficia la altarele de-aci.

— A fost aşadar nevoie să vin eu şi să spun cuvîntul ? Regret, atunci, că am sosit cam tîrzior.

— Mai bine tîrziu decît niciodată.

— Sper în acest caz că pînă la sfîrşit mă voi învrednici să fac zbranca şi prin cîţiva idoli din altare.

Cuprins de-o teribilă frenezie iconoclastă, ca în hîtrele noastre hîrjoniri din cămăruia de la moş Agapie şi coana

Sultana, la miez de noapte, i-am oferit concursul neprecupeţit.

— Dărîmăm ! Decapităm ! Sfărîmăm idolii ! Şi pe urmă dăm foc templului !

— Foc de paie ?... rîse ea uşurel. Cunosc... Cunosc şi pot pretinde că vă cunosc acum destul de bine.

— Ne procuri dinamită, Vera Arcadievna, din proviziile pe care le-ai adus în bagaje ! am ţinut-o eu înainte pe strună glumeaţă. Nu ne cunoşti destul de bine. Numai procură-ne dinamită, că pun la clipeală fitilul.

Fără să împărtăşească tonul meu de giumbuşlucar, mă povăţui zîmbind indulgentă :

— Deocamdată, pînă la fitil, aprinde-ţi pipa, Alexandru Pantelimonovici ! Nu te-ai săturat de cînd o tot învîrţi şi-o răsuceşti, ba în mînă, ba în dinţi ?... Aprinde ! Dă-mi foc şi mie... Cît despre dinamită, a trecut vremea bombelor şi a maşinilor infernale ! Bune pentru ieftine romane pariziene, cu nihilişti şi ruşi de mucava !... Idolii se dărîmă cu alte arme. Mai ales cînd au picioarele de lut... Dar aprinde o dată !

M-am supus.

I-am întins flacăra chibritului, să aprindă ţigara subţire şi prelungă, moscovită. Ai aprins şi tu. În sfîrşit, am pus şi eu în funcţiune hornul pipei, pe care tot o mozoleam şi-o tot învîrteam şi o tot răsuceam înghiţind în sec.

Vera Arcadievna măsură din ochi pragul raftului de stejar, de care se rezemase pînă atunci. Era prea înalt şi prea îngust, incomod pentru a sluji drept banchetă. Descoperi un transport proaspăt de enciclopedii Larousse, vrăfuite pe parchet în ambalajul original, cum fuseseră date de la mesageria gării. N-a fost nevoie să-şi exprime intenţia. Într-o însufleţire complice şi grăbită de diavoli care pregătesc o şotie poznaşă în lipsa părinţilor, le-am urnit mai într-o latură şi le-am clădit taburet.

Ea se instală sprijinindu-şi bărbia în palmă şi cotul pe genunchi, cu ţigara subţire între degete.

Ne-am strămutat şi noi sediul într-acolo. Tu te-ai cocoţat pe pragul de stejar. Eu am aşternut jos servieta goală în chip de covoraş oriental şi m-am tuflit la pămînt, încrucişînd picioarele turceşte, ca să trag din ciubuc cu tot ta-

cîmul şi după tot tabietul unui paşă cu trei tuiuri. *Aferim giugiuc! Allah işalà!* [1]

Fumarăm toţi cu o barbară şi sacrilegă voluptate.

Păgîni! Păgîni hotărîţi fără de păs să dea calului ovăz din pristolul de la Roma.

Astfel, cînd Baldorn, nefericitul, s-a întors după ce ferecase uşa şi spînzurase în geam cartonul cu menţiunea *închis*, jumătate din sanctuarul său nu mai păstra decît foarte aproximative vestigii din destinaţia primordială. Iar pe cît de timid se mai prizăreau pe alocuri aceste aproximative vestigii, pe atît de triumfal şi de cinic îi rînjeau în obraz extravagantele inovări introduse de noi la instigaţia şi sub personala directivă a Verei Arcadievna.

Ce-i vedeau ochii? Ce arătare de vis rău? Şi ce voiau să însemne halucinaţiile acestea absurde?

Noroc că natura nu-l plămădise sîngios din fire. Deficitul de globule roşii în rezervele sleite s-a dovedit salutar. L-a apărat de ameninţarea unui atac de apoplexie.

Dar ochelarii tot i-au scăpat din mînă, de s-au împrăştiat lentilele în ţăndări.

---

[1] Bravo, băiete! Să te-ajute Allah! (turc.).

AL ŞASELEA CAPITOL

Librăria Baldorn... Piaţa Unirii... Vera Arcadievna... Amiază de mai, 1914...

Toate dintr-o lume care nu mai este. Din alt veac parcă. Parcă din altă planetă.

Şi totuşi, cît de vii le mai văd şi astăzi! Cît de intacte le-a ferit amintirea de mucegaiul anilor! Cît de arzător le mai simt şi mai palpită toate în mine cu văpaia lor tinerească de atunci, ca să le mai trăiască încă o dată acum, în singurătatea pustie de munte, în chilia tăcerii de aici, la masa de scris a bătrînului batracian!

Ploaia n-a contenit. Şi nici n-are de gînd. Văile s-au scufundat pe vecie în neguri ude. Nu se mai zăresc nici piscurile de cremene, în negrele lor broboade de nori.

Dincolo de brazii care împresoară poiana şi dincolo de mohorîtele fuioare de ploaie potopind monoton-monoton, legănate de vînturi, prezentul nu-şi mai are fiinţă. S-a înecat şi el în oceanul de ceaţă.

Că-i amiază ori seară, aceeaşi şi aceeaşi lumină vînătă de amurg.

Acelaşi frig umed, pătrunzător, tomnatic.

Dinadins, poate, s-au înecat toate în ceaţă, în ploaie, în mîhnitele învăluiri de crepuscul, dinadins ca să nu mă mai scoată ispita din casă. Dinadins, poate, ca să nu mai pot cutreiera văgăunele după gîngănii şi salamandre, după rădăcinile şi florile părăsitelor mele ierbare.

Rămîn zi şi noapte aici, la masa aceasta, cu teancul acesta de foi subţiri, străvezii, înainte. Foile fişelor de obscur biolog

care şi-au schimbat în ele destinaţia, cum se întîmplase atunci cu sanctuarul unde oficia Baldorn.

Ochelarii lui Baldorn i-au lunecat deci din mînă. Lentilele s-au risipit în ţăndări.

Ciudat, însă!

Fără zîngăt de sticlă sfărîmată. Cu un sunet mat, moale, discret, abia auzit, ca palpitarea unui ultim suspin de agonie. Învăţaseră vede-se şi ele, de la palul şi fantomatul patron, să respecte pînă la moarte cucernica tihnă a sanctuarului său.

Pal şi fantomal, Baldorn privea la noi. Privea la aşchiile de cristal. Şi iarăşi la noi, într-o mută şi cu atît mai intolerabilă mustrare. Spectrul lui Banco!

N-avea glas. Îi pierise.

— Vai, ce păcat!... Sînt dezolată... Crede-mă, domnule Baldorn...

— Aşa le-a fost scris, m-am grăbit s-o consolez eu.

— Şi nu de haram s-or fi dus ochelarii pe apa sîmbetei. Au să fie de sufletul lui Spinoza!... l-ai consolat şi tu pe Baldorn, în memoria celebrului filozof şi şlefuitor de lentile, unul din geniile sale tutelare.

— Nu face nimic! Nu vă deranjaţi, vă rog...

Nouă nici nu ne trecuse prin cuget să ne deranjăm.

Vera Arcadievna a zvîcnit însă în picioare de pe taburetul enciclopediilor Larousse.

— Dă-mi voie, domnule Baldorn!... zîmbi în chip de arhanghel protector, fluturîndu-şi aripile mînecilor largi şi argintii. Dă-mi voie!... repetă, păşind energic şi pregătindu-se cu gestul ceva mai prozaic decît al întraripatelor făpturi celeste, ca o vrednică gospodină care îşi suflecă mînecile pînă la cot înainte de a se aşterne la treabă de nădejde. Aici mă aflu în rol cum îmi cunoşteam datoria la adunările noastre de la Moscova sau de la Kazan! Eu sînt cu administrarea gunoaielor şi a scrumierelor în lipsa samovarului...

Adevărat că numai samovarul mai lipsea!

Baldorn schiţă o vagă tentativă de împotrivire.

— Mă rog, vă rog, domnişoară Vera!... Cum e posibil?... Sînt doar la mine acasă... Datoria mea...

— Datoria dumitale e să stai liniştit şi să nu mă împiedici pe mine de la lucru. Oricît de acasă la dumneata vei fi fiind, deocamdată n-ai cuvînt!... îl pironi locului Vera Arcadievna, cu o autoritate care nu admitea replică.

Fidelă misiunii sale, a pus ordine de îndată. Sprintenă şi îndemînatecă, parcă nici nu făcuse altceva toată viaţa.

Pe cartonul elastic al unui prospect de editură pariziană a cules fărîmiturile de sticlă şi le-a lepădat în urna tubulară de reziduri şi gunoi a prăvăliei de cărţi. A improvizat o scrumieră din tipsia nichelată a unei reclame pentru furnituri de birou. A aşezat-o alături, direct pe duşumea.

Pe urmă, instalîndu-se la loc, pe postamentul enciclopediilor Larousse şi netezindu-şi cutele rochiei pe genunchi, anunţă librarul că acum, da, se poate considera la el acasă.

Cu un surîs maliţios în colţul buzelor, îl invită să se apropie, făcînd semn din ţigara prelungă, moscovită dintre degete.

— Acum putem continua şedinţa! Aflîndu-te la dumneata acasă, cel puţin de drept şi aproximativ de fapt, prezidezi dumneata dezbaterile, domnule Baldorn.

— Mă învinuiaţi că aş fi snob, domnişoară Vera!

— Că *eşti* snob, nu că *ai fi fiind!*

— Eu snob, domnişoară? Ce idee!... E o acuzaţie nefondată, pe care-mi permit s-o resping.

Vera Arcadievna replică, de astă dată pe acelaşi ton alambicat al domnului Baldorn, lăsîndu-ne nouă limbajul tînjalelor cu patru perechi de boi:

— Dacă te ofensează atît de profund, permite-mi s-o retrag, domnule Baldorn... Nu era o acuzaţie. Era o constatare... O foarte obiectivă constatare.

— Mai grav în acest caz, domnişoară Vera!...

— Să-i spunem atunci altfel. Să-i spunem nu snobism, ci bovarysm.

— Bovarysm?

— Da, bovarysm! De la Emma Bovary, eroina lui Flaubert. Şi de altminteri, ca de la majoritatea personajelor din opera sa, aproape toate mai mult sau mai puţin bovaryce sub o formă ori alta, cum însuşi Flaubert se recunoştea bovaryc: „Madame Bovary sînt eu!". Dumneata citit-ai cumva cartea unui oarecare comentator francez, Galtier... Gunthier... Gaultier sau aşa ceva?

Redat eruditelor sale competinţe, abia acum Baldorn se simţi, în sfîrşit, din nou la dînsul acasă, în sanctuarul geniilor sale tutelare.

Cu ramele ochelarilor fără sticlă arătă spre sectorul filozofilor contemporani din rafturile respective. Şi confirmă, într-o blazată infatuare de atotştiutor:

— Desigur! Se poate să n-o fi citit, domnişoară Vera?... Vreţi să spuneţi *Le Bovarysme*, cartea lui Jules de Gaultier, ediţia *Mercure de France*?...

— Aceasta voiam să spun. Văd că ne-am înţeles perfect, domnule Baldorn!

— Permiteţi să vă contrazic? Dimpotrivă, mărturisesc că nu înţeleg de fel unde voiţi să ajungeţi.

— Dar am şi ajuns unde voiam să ajung, stimate domnule Baldorn! Am ajuns înainte de a fi plecat dusă de tînjala cu patru perechi de boi... zîmbi Vera Arcadievna, scuturînd de la înălţimi scrumul ţigării în tipsia improvizată de la picioare. Mărturisire pentru mărturisire! Permite-mi şi mie să mărturisesc că, spre ruşinea mea, eu n-am citit cartea. Am citit însă foarte atent un foarte amănunţit studiu al unui critic şi filozof rus, într-o revistă de-a noastră. Şi am reţinut cîteva reflecţii deosebit de juste, deşi volumul cu pricina nu mi-a căzut încă în mînă... Voi profita de ocazie să mi-l procur din această excepţional de bine asortată librărie pariziană.

— Îmi permiteţi plăcerea să vi-l ofer, domnişoară Vera?

— Mulţumesc! Permite-mi plăcerea să-l cumpăr. Prefer... Nu sînt obişnuită cu ofrandele şi nu ţin să mă năravesc tocmai acum, cînd sînt osîndită să umblu prin lume fără nici un căpătîi.

— Regret că mă refuzaţi. Sper că fără o anumită intenţie.

— Fără, fără!... Din principiu! Deocamdată, să revin la cartea cu pricina. Atît cît am aflat din studiul criticului şi filozofului nostru, mi-a fost destul ca să-mi însuşesc o parte din părerile autorului. Numai o parte. Taman partea care se referă în special la cazul dumitale!...

Baldorn a fost gata-gata să scape a doua oară restul ochelarilor din mînă.

— La mine? Se referă la cazul meu, domnişoară?

Pentru a sublinia legitima uimire, repetă, îndreptîndu-şi ramele goale spre piept, ca şi cum ar fi vrut să le împlînte în zgîrciul sternului, ca samuraii care-şi fac harachiri, sau ca dacii lui Decebal şi ai lui conu Buduşcă, Ion Budea Hortopanu cînd refuzau să devină sclavi în episoadele imortalizate în piatră pe columna lui Traian.

— Cum poate să se refere la mine ? În special tocmai la mine, Arnold Baldorn, modestul şi anonimul librar din Iaşi ?...

— Zici că ai citit cartea !

— Din scoarţă în scoarţă.

— Şi ?

— Interesantă... Idei originale... Foarte ingenioase...

— Numai atît, domnule Baldorn ? Nu te-ai recunoscut ? Nu pomeneşte despre dumneata ? Nu te zugrăveşte în amănunţime ? Foarte interesant ? Foarte original ? Foarte ingenios ?

— E o ironie care mă depăşeşte, domnişoară Vera ! Sau poate faceţi confuzie cu altă carte...

— Nicidecum ! Fără să citesc cartea din scoarţă în scoarţă, ca dumneata, numai după cele aflate din studiul criticului nostru, găsesc că a pus într-adevăr foarte ingenios şi foarte original diagnosticul unei întregi categorii de oameni. Surorile şi fraţii doamnei Bovary... Milioane de femei şi bărbaţi, care se concep altfel decît sînt, într-o lume alta decît este... Îşi creează despre dînşii şi despre lume o imagine artificială, de cromolitografie. Falşifică realitatea. Adoptă o personalitate străină, se identifică pe cît le stă în putinţă cu ea, abdică de la viaţa cea vie şi de la propria lor fiinţă, autentică, de sînge şi carne, pentru umbre şi plăsmuiri. Redau sau nu exact pînă aici opiniile autorului ?...

Scoţîndu-şi batista din buzunar să-şi şteargă lentilele ochelarilor şi băgînd-o îndărăt cînd şi-a dat seama că n-are ce şterge, Baldorn încuviinţă :

— Pînă aici exact, domnişoară ! Unghiul bovaryc. Indicele bovaryc... Bovarysmul individual şi bovarysmul colectiv...

— Un soi de romantism, cu alte cuvinte !... urmă Vera Arcadievna. Un romantism steril al măruntei burghezii sterile de la un capăt al Europei la altul, unde oamenii în

loc să-şi trăiască viaţa lor cea adevărată şi-o pierd suspinînd după viaţa altora, imitînd eroii convenţionali din cărţi, gesticulînd în vid... Ceea ce m-ar fi aşteptat poate şi pe mine dacă m-aş fi născut la Iaşi şi n-aş fi găsit existenţei altă raţiune mai realistă, mai echilibrată, mai omenească. Ceea ce s-a întîmplat cu dumneata, domnule Baldorn! Ceea ce mă tem că-i aşteaptă pe prietenii aceştia ai dumitale, Vladim Ştefanovici şi Alexandru Pantelimonovici...

— Permiteţi să vă contrazic?... protestă Baldorn, intenţionînd să-şi pună ochelarii pe nas şi coborînd mîna cînd îşi aminti că lentilele s-au făcut praf şi pulbere, pînă să se prefacă în ultramicroscop, lunete sau telescop, în viaţa viitoare. Permiteţi, domnişoară?

Vera Arcadievna zîmbi.

După ce a stins ţigara — a treia — strivind-o în scrumiera improvizată, se ghemui cu palmele împreunate în jurul genunchilor şi se pregăti să asculte:

— Dumneata prezidezi! Ai deci cuvîntul din oficiu, onorate domnule Baldorn, fără nici o permisiune...

Sărmanul onorat domn Baldorn! Şi sărmana lui preşedinţie din oficiu! Tot calmul şi toată scrobeala-i savantă, ceremonioasă şi academică, nu mai preţuiau în ochii noştri nici două copeici. Despuiat de prestigiul care impresionase încă de pe băncile şcolii candoarea noastră rurală, acum ni se părea cea mai absurdă şi ridicolă parodie a creaţiei. Ca în marile deziluzii din dragoste după ce s-a risipit mirajul, căzusem în extrema cealaltă. Nu-i mai iertam în ruptul capului că am crezut orbeşte în el şi că-i păşisem atîţia ani, cu atîta evlavie, pragul. Nu ne înduioşa tortura lui Baldorn, apelul încărcat de reproşuri din ochii roşcaţi fără gene şi fără ochelari, tragica agonie de martir al bovarysmului bahluian, perpelindu-se pe rug în propriul său sanctuar, la picioarele propriilor sale genii tutelare, care-l abandonaseră în chipul cel mai ingrat şi infam. Aici nu ne surprindea simplicitatea într-adevăr miraculoasă cu care Vera Arcadievna i-a dislocat atît de repede şi cu atît de sumare mijloace siguranţa de sine atît de iremediabil dezarticulată din rotiţe şi încheieturi, fără să-i fi atins cu un vîrf de deget spectrala făptură.

Suflase asupră-i. O dată, de două ori, de trei ori. Şi miracolul se consumase. Baldorn începuse a nu mai fi Bal-

dorn. Întrase în descompunere. Se lichefiase văzînd cu ochii.

Pe atunci, orbiţi de instincte egoiste şi, recunosc, reprobabile, nu luam aminte la ciudăţenia şi la tîlcul întîmplării. În loc să ne minunăm de rezultatul acesta aşa de neaşteptat al isprăvii diriguită de Vera Arcadievna şi acceptată de amîndoi doar cu o inofensivă şi poznaşă complicitate, amîndoi ne simţeam numai cumplit de umiliţi. Toate dovedeau îndelunga noastră lipsă de discernămînt. Degeaba mai avusesem ochi de văzut şi urechi de auzit. Mai mare ruşinea şi ocara!

Asemenea pontif de zgîrciuri şi de spermanţetă ne impusese nouă respect? Acesta era Baldorn, prestigiosul Baldorn? Acest gelatinos Bijulică în piele de supradog, cu cîrligaşul de rufe în nas?

Cum să păstrăm o imparţială obiectivitate de eunuci?

Cum să nu ne socotim răzbunaţi?

Cum să nu fim recunoscători pribegei sosită din stepele romanelor ruseşti, pentru a smulge păienjenişul de pe ochii noştri şi masca mincinoasă de pe obrazul pionierului-fantomă, a campionului cosmopolit, a bovarycului european de Bahlui şi a imperturbabilului gentleman de Căcăina, care-şi scăpase ochelarii şi prestigiul pe gîrla cu nume urît?

Abia ne stăpîneam să n-o îmbrăţişăm pe Vera Arcadievna şi să n-o proclamăm preşedintă de onoare a adunării cu unanimitate de voturi, minus votul victimei.

Răpus, Baldorn căzuse pe scaunul oferit mai înainte Verei Arcadievna şi refuzat de dînsa.

— Scuzaţi-mă... îngăimă, uitîndu-se cu ochii rătăciţi de jur împrejur şi tamponîndu-şi fruntea. Am transpirat, parc-aş fi tăiat un stînjen de lemne...

— Crezi că ar strica, domnule Baldorn?... zîmbi fără îndurare Vera Arcadievna. N-ar strica de fel să încerci din cînd în cînd...

— Să încerc a tăia lemne?...

— Nu chiar un stînjen! Pentru început, măcar a zecea parte dintr-un stînjen, în fiecare zi.

— Glumiţi, domnişoară Vera?

— Dimpotrivă. Vorbesc foarte serios...

— Eu să tai lemne ?... repetă întrebarea campionul răpus al gloriilor şi geniilor cărturăreşti din rafturi, ca şi cum nu-i venea să-şi creadă urechilor. Să tai lemne, eu ?

— Da, dumneata să tai lemne ! E ceea ce-ţi lipseşte...

Baldorn se chinuia şi el să zîmbească. Ce zîmbet milog şi umil însă, lipit cu pap pe buzele pale !

— Înţeleg... puţin exerciţiu fizic, igienă. Mi-a recomandat şi domnul profesor doctor Tănăsescu, un savant care mă onorează cu amiciţia sa. Plimbare, aer, mişcare... Igiena fizică pe care am neglijat-o, recunosc, captivat de excesul lecturilor... Citesc pînă la orele două-trei noaptea. Un surmenaj periculos pentru o natură limfatică... Poate că aveţi dreptate...

— Igiena morală mai mult decît cea fizică, domnule Baldorn ! La aceasta mă gîndeam. Antidotul bovarysmului. Tratament preventiv... Tăia lemne şi Tolstoi, cît era el de conte ! Tăia şi Korolenko, el fără să fie conte... Tăia lemne, curăţa zăpada cu lopata... L-am auzit pe Gorki povestind tatei...

În cugetul lui Baldorn, oricît de surmenat şi de limfatic şi de lichefiat, tresăltă o scînteie de însufleţire. Nu-l puteau lăsa indiferent amănuntele din viaţa celebrităţilor universale !

— L-aţi cunoscut pe Maxim Gorki, domnişoară Vera ?

— Dacă se poate spune cunoscut ! Mai exact l-am văzut şi l-am auzit... Eram elevă la liceu, cînd s-a oprit într-o după-amiază la tata, la noi, la Kazan, în drumurile sale pe Volga. I-am dat bună ziua emoţionată, mi-a strîns mîna şi am stat cuminte într-un ungher, să-l ascult. Povestea despre Tolstoi, povestea despre Korolenko, povestea despre Anton Cehov, cei trei mari prieteni ai lui... Povestea şi se plimba prin odaie, înalt, slab, osos, adus puţin de spate, în straiele lui aspre, largi, care tot mai păstrau ceva din vagabondările de-a lungul şi de-a curmezişul Rusiei noastre. Praful şi noroiul stepelor, un miros amărui de pelin... Pe urmă, tata mi-a făcut semn din sprîncene spre uşă să evacuez terenul. Probabil mai aveau şi altele de povestit. Acestea nu erau încă de nasul meu, o mucoasă...

Nasul Verei Arcadievna s-a încreţit într-o undă de rîs. O clipă rămase privind printre genele mătăsoase la vîrful ţigării prelungi, moscovite. Tăcu, dusă de visări, departe,

în patrie. Apoi, scuturîndu-şi părul şi gîndurile şi amintirile, urmă din nou cu o înviorare drăcoasă în glas:

— Aşa s-ar putea zice că l-am cunoscut şi pe Tolstoi!... Eram fetiţă, încă mai mucoasă — la propriu, nu numai la figurat. Ne-am întîlnit pe stradă, la Moscova; unchiul Ilia venise la Moscova din străinătate, iar tata avea pe atunci catedră la Moscova. M-au luat şi pe mine la plimbare. L-am zărit pe Tolstoi, cu care unchiul Ilia era prieten din tinereţe. S-au oprit să vorbească. Ger, soare cu dinţi. Eu mă smîrcîiam şi tot schimbam din picioare... Mă uitam de jos în sus, urît, cu ciudă, la domnul acela bătrîn pentru care pierdeam vremea în frig, în loc să mergem la cofetărie, cum mi-au făgăduit tata şi unchiul Ilia. Domnul bătrîn şi bărbos şi-a scos mănuşile grosolane de birjar, ca să mă mîngîie cu vîrful degetelor noduroase pe obraz: „Cum te cheamă, gaiţo?" I-am răspuns înţepat: „Nu sînt gaiţă! Mă cheamă Vera Arcadievna Lukianov, elevă în clasa a doua primară..."

Baldorn suspină, arătînd de la distanţă, de pe scaun, cu scheletul ochelarilor, către cărţile din sectorul scriitorilor răsăriteni.

— Cum vă invidiez, domnişoară Vera!... Tolstoi, Gorki, Mecinikov...

— Pe mine de ce să mă invidiezi, domnule Baldorn? Mai bine i-ai invidia pe Tolstoi şi pe Korolenko, fiindcă dînşii s-au apucat de tăiat lemne fără a mai aştepta recomandaţiile igienice ale medicilor. Pe Gorki, fiindcă viaţa l-a silit să încerce toate meseriile şi să cunoască toate mizeriile omeneşti dintr-o experienţă amară; Gorki, Amarul!... Acestea le-au dat o înţelegere a vieţii, pe care dumneata zadarnic îţi imaginezi că o poţi culege din cărţi... Atunci, altfel am fi vorbit şi altfel ne-am fi înţeles şi noi... De ce zîmbeşti mefistofelic, Vladim Ştefanovici? Vrei să spui că dumneata ştii ce înseamnă a tăia lemne?

Tu te-ai mişcat din loc, glăsuind şi în numele meu.

— Ştim amîndoi ce înseamnă, Vera Arcadievna! N-am aşteptat nici prescripţiile medicilor, nici poveţele mătăluţă! Am tăiat lemne acasă, la noi, în sat, cînd eram copii. Atunci de nevoie... Mai tăiem şi acuma, la gazda unde stăm. Fără să ne oblige nimeni. Dintr-o altfel de nevoie. Din igienă

morală, cum ziceai... Cred că am tăiat amîndoi vreo trei stînjeni astă-iarnă.

— Mă surprinde, Vladim Ştefanovici şi Alexandru Pantelimonovici!... Mă surprinde plăcut. Numai să vă ţină mult igiena morală. Să nu osteniţi prea repede.

— Sperăm că nu, Vera Arcadievna!

— Sper şi eu.

Baldorn nu mai spera nimic.

Desprins de toate zădărniciile terestre, se desincarnase — ca să spun aşa — într-un hal fără hal. Părea un rînd de haine aruncat pe scaun, lipsit de conţinutul oaselor şi cartilajelor. Vera Arcadievna l-a lăsat în pace să se reincarneze. Şi ne-a luat pe noi la rost.

— Mărturisesc că se întîmplă ceva ciudat!... rosti, trecînd cu ochii de la unul la altul. Uneori am impresia că vorbim aceeaşi limbă şi că ne înţelegem perfect, dar după cinci minute parcă sîntem din alte planete, din alte sisteme solare...

— Dar ne înţelegem admirabil, Vera Arcadievna!... ai protestat tu vehement. Nu, bătrîne batracian?

Ridicîndu-mă de jos şi scoţînd pipa din gură, am protestat cu aceeaşi energie.

— Fireşte că ne înţelegem admirabil! Ce-ar putea să ne despartă, Vera Arcadievna? Ce stă între noi?...

— Totul!... a răspuns ea. Totul ne desparte şi stă între noi. Tot ce se vede acolo...

Cu ţigara subţire şi lungă între degete, făcu semn spre lumea de-afară, de dincolo de uşă şi de vitrină, din Piaţa Unirii. Pe urmă, sfîrşi gestul, făcînd un semn de jur împrejur la cărţile dinăuntru, din librăria pariziană a lui Baldorn.

— ...şi tot ce se vede aici! Adică aproape totul, ca să mă exprim corect. Cea mai mare parte din trecătorii din Piaţa Unirii, străini de întrebările şi aspiraţiile lumii în care am crescut. Cea mai mare parte a cărţilor de aici, cu învăţăturile lor, tot aşa de străine de întrebările şi de aspiraţiile lumii de unde vin eu...

— Nu-l venerăm şi noi pe Tolstoi? ai întrebat tu. N-am crescut şi noi în cultul lui Tolstoi, al lui Dostoievski, Gogol, Cehov, Gorki?...

— Poate!... Însă îi veneraţi altfel, nu cum îi venerăm noi. Pentru alte pricini. În maniera domnului Baldorn! Alt

Tolstoi, alt Dostoievski, alţi Turgheniev, Gogol, Gorki, Cehov... Mari scriitori, mari creatori, mari artişti, faime universale !...

— Şi nu acestea sînt înainte de toate ? ai întrebat tu.

— Sînt, sînt şi acestea, dar nu înainte de toate ! Pentru noi, înainte de toate sînt mari oameni, mari conştiinţe umane...

— Orice mare creator este şi o mare conştiinţă umană ! Ai întrerupt din nou. Se află aici îndestule mărturii, în sanctuarul domnului Baldorn...

— Nici nu mă gîndesc să contest aceasta, Vladim Ştefanovici ! Nu-s atît de stupidă să-l tăgăduiesc pe Shakespeare ori pe Cervantes, pe Dante sau pe Balzac, şi aşa mai departe... Dar e altceva ! Pentru noi scriitorul e altceva. Între el şi noi e altă legătură... Aici sînt prea multe cărţi moarte ; ca şi domnul Baldorn, adoraţi prea multe cărţi moarte. Nouă ne merg la inimă cărţile vii, scrise cu sînge... Şi îmi pare că în primul rînd aceasta ne desparte, Vladim Ştefanovici şi Alexandru Pantelimonovici... Din această pricină vorbim două limbi în care nu ne înţelegem, ca nişte creaturi din alte planete, întîlnite numai din întîmplare şi numai din treacăt, în librăria pariziană din Iaşi a domnului Baldorn...

Tu ai rămas un timp pe gînduri, cercetînd în tine, cum aveai curajul şi onestitatea de cuget pe atunci, Vladim.

Eu m-am simţit dator să iau cuvîntul în numele breslei în care îmi făceam ucenicia.

— Să admit, Vera Arcadievna !... Nu ştiu în ce măsură ai dreptate, ca un neisprăvit ce sînt cînd e vorba de artă şi de literatură. Citesc pe apucatelea, o carte din zece citite de Vladim. Deci admit ! Presupun că ai dreptate totală...

— Am !

— Bine, ai, Vera Arcadievna ! Şi chiar dacă n-ai avea, nici eu n-am destule argumente ca să ţiu piept la o discuţie. Pe domnul Baldorn l-ai făcut praf şi pulbere, cum şi-a făcut el ochelarii. Pe Vladim l-ai redus la tăcere...

— Pentru moment... ai rectificat tu.

— Ajunge şi atît ! Nu mă amestec unde nu mă pricep... Dar cînd e vorba de ştiinţă, nu mai sînt aşa de străin pe-un teren cu totul necunoscut. Poţi spune acelaşi lucru şi despre ştiinţă, Vera Arcadievna ?

— Desigur !

— Există două ştiinţe ?

— Mai răspicat deosebite decît îţi închipui, Alexandru Pantelimonovici !

— Hm !

— De ce zîmbeşti şi dumneata mefistofelic, ca Vladim Ştefanovici ? Nu-l prinde nici pe dînsul ! Pe dumneata încă şi mai puţin...

Zîmbeam într-adevăr. Nu mefistofelic. Dar zîmbeam ca un june ucenic nu dintre cei mai codaşi întru ale ştiinţei, cu gîndul la zecile şi sutele de mari savanţi, de mari cercetători şi născocitori, începînd de la Democrit şi de la marele Arhimede pînă la Darwin şi Edison, la Newton sau Branly, zeci şi sute.

Vera Arcadievna rostise cuvintele fără nici o ironie tăioasă în glas. Cu o învăluire mîhnită, sinceră, frăţească.

Se înălţă în picioare de pe taburetul enciclopediilor Larousse. Îşi scutură cutele rochiei şi se apropie să-mi pună palma îngustă pe piept, ca unui condamnat fără speranţe de graţiere.

— Crede-mă ! Păcat... Păcat să urmezi soarta unei lumi care nu e a dumitale şi care nu poate decît să ucidă tot ce-ai adus cu dumneata din satul de unde zici că ai plecat. Să ucidă, ca tot ce poartă germenul morţii...

Plăpîndă şi subţire, înaltă numai pînă la umărul meu, vorbind, îmi pusese mîna pe piept şi îşi ridicase fruntea spre mine, aşa încît mă zăream în pupilele ochilor albaştri ca în două oglinjoare convexe. Îndepărtat, micşorat, ireal. Cufundat în privirea ei, topit cu fiinţa ei. Îi simţeam respiraţia caldă, vibraţiile vocii, pulsaţia sîngelui în palma pusă pe piept. Iar toate, toate mă înfiorau într-o ameţitoare şi poate nevinovată pornire s-o cuprind cu braţul peste umeri şi s-o strîng încleştat lîngă mine : Vera, Vera Arcadievna !...

Ea nu bănui nimic. Cum nici n-a ştiut vreodată. Cum n-ai bănuit nici tu, Vladim.

Îşi urmărea numai gîndul.

Desfăcîndu-şi mîna de pe pieptul meu şi fluturîndu-şi aripa largă a mînecii către priveliştea pieţii de-afară, apoi spre cărţile dinlăuntru, reluă :

— Da, ca tot ce se vede aici şi poartă germenul morţii ! Nu vă daţi seama... Mie îmi fac impresia edificiilor minate

de termite. Totul pare trainic, intact, să dureze un veac. Pe din afară nimic nu trădează galeriile sfredelite şi încrucişate din temelie pînă în tavan. Faci planuri... Mîine, poimîine, peste zece ani, peste cincizeci, cînd va veni rîndul copiilor! Baţi un cui, se trînteşte o uşă, trece o singură suflare de vînt, iar totul se năruie deodată şi nu mai rămîne decît o grămăjuie de ruini!... De lumea aceasta devorată pe dinlăuntru să-ţi legi destinul învăţăturii dumitale, Alexandru Pantelimonovici?...

Am întîrziat cu răspunsul.

Priveam amîndoi în Piaţa Unirii, cu echipajele lăcuite şi cu trecătorii în costumele de primăvară; umbre multicolore, rochii lungi, pălării cu flori şi boruri elastice, croieli pariziene, tunici de cavalerişti, pinteni, chipie... Priveam la cărţile din sanctuarul lui Baldorn. Cine ar fi admis atunci că într-adevăr toate vor fi şterse de pe faţa pămîntului, să se aştearnă peste ele lespedea orizontală a lacului de asfalt? Cum puteam crede că va veni vremea să caut urmele librăriei lui Baldorn sub coaja de smoală solidificată, fără să izbutesc a o găsi? Aici? Dincoace? Mai la dreapta? La stînga?...

Lumina soarelui le învăluia pe toate într-o aromeală molatică, lină, lipsită de presimţirea oricărei ameninţări.

Nu era lumea noastră, măcar că ne adoptase pe jumătate. Nu era a noastră, ci ne socoteam duşmanii ei.

Dar nu credeam în moartea ei atît de grabnică şi mai ales nu credeam că toate se vor desăvîrşi fără participarea braţelor noastre vîrtoase, ale celor doi feciori de iobagi.

Aceasta ai ţinut s-o rosteşti tu, Vladim!

— Scoşi din luptă, fără luptă?... ai întrebat. Aici te înşeli, Vera Arcadievna. Vom lupta! Ne pregătim... O dată ţi-am spus eu, în cîteva cuvinte, ce pregătim şi cum ne pregătim. Ţii minte, Vera Arcadievna?

— Îmi amintesc. Şi dumneata ţii minte ce ţi-am răspuns după ce te-am ascultat?

— Da!... Ai numit lupta noastră *narodnicism*, poporanism... Luptă dinainte pierdută, fiindcă e depăşită de timp, de viaţă, de alcătuirile în veşnică mişcare şi transformare.

— Aceeaşi credinţă o păstrez şi acum. Narodnicism. Poporanism. Luptă dinainte pierdută!... Păcat!...

— Păcat de luptă, sau păcat de mine?... ai zîmbit cu sumeţire.

Vera Arcadievna te-a drămăluit din tălpi pînă în creştet, printre genele subţiate.

— Păcat şi de luptă! Păcat şi de dumneata, Vladim Ştefanovici!... Poate ai fi meritat o soartă mai bună... Poate în altă lume ai fi săvîrşit ceva mai puţin mărunt şi mai frumos.

— Mă tem că mă confunzi cu bătrînul batracian, Vera Arcadievna, de-mi aplici acelaşi regim de compătimire anticipată. Sîntem prieteni, fraţi de cruce, porniţi o dată la drum; dar din altă plămadă...

— E adevărat! Ai dreptate... Altă plămadă. Soarta care te pîndeşte pe dumneata cu atît mai mult merită o compătimire dublă, la puterea a doua... Prietenul dumitale, Alexandru Pantelimonovici, la urma urmelor va rămîne să dea seamă numai protozoarelor sale. Dumneata însă vei avea a da seamă faţă de oameni. Căci vei lucra cu oameni, nu cu protozoare... Aceasta nu te înspăimîntă de pe acum?

— Nu prea văd de ce. Şi de altfel, nici nu prea ştiu ce înseamnă frica.

— Răspunderea, Vladim Ştefanovici!... Răspunderea, nu frica! Înspăimîntătoarea răspundere faţă de oameni. N-ai dreptul să tîrîi oamenii în lupte dinainte pierdute; lupte care nu duc la nimic. Narodnicismul n-a dus la nimic, nici la noi. Şi doar a numărat martiri, eroi, sacrificii, ani de luptă!... O etapă, da! O nouă şi neliniştită conştiinţă, da! O răscolire de cugete, da! O pregătire de teren, da! Tot atîtea momente istorice depăşite. Progresiştii de ieri nu reprezintă adesea rezistenţa la progres de azi, condamnabilii retrograzi de mîine? Nu aplicaţi aici ca un epitet de dispreţ termenul de patruzecioptism? Noţiune răsuflată... Lupta de azi e alta. Biruinţa nu poate veni decît din altă parte, cu alte mijloace de luptă şi cu alţi luptători...

— Dar sîntem o ţară de ţărani, Vera Arcadievna!

— Ei şi? Noi nu sîntem o ţară de ţărani? O imensă ţară de ţărani...

— De robi, de iobagi, ca şi la noi, aicea! ai apăsat tu. Poate într-o stare încă mai cumplită...

Vera Arcadievna privi neguros, dincolo de noi şi de pereţii tapisaţi de cărţi. Albastrul ochilor i se întunecase, ca al-

bastrul cerului din stepele cu milioane şi milioane de robi cînd trec umbrele norilor negri peste lanuri şi fîneţe şi uriaşele fluvii.

Rosti :

— Da ! O ţară imensă de robi şi iobagi ! Poate într-o stare încă şi mai cumplită. Îi zăresc de aici plecaţi pe coarnele plugurilor lor de lemn... Da, poate din multe puncte de vedere încă mai robi şi mai iobagi chiar decît ţăranii de aici. O ţară încă mai feudală, cu despotismul ţarismului şi al latifundiarilor, stăpîni pe domenii cît două judeţe de aici. Cînd îi răzbeşte deznădejdea pe iobagi, se răscoală. Răscoale întotdeauna înăbuşite. În Rusia noastră au fost destule. De proporţii mai mari decît răscoala de aici din 1907... Unde au dus ? Răscoalele ţărăneşti sînt întotdeauna înăbuşite. Oriunde. E lege, fără excepţie. Lege istorică, socială, economică...

— Vom face şi revoluţii, nu numai răscoale, Vera Arcadievna !

— Ţăranii nu pot face decît răscoale. Revoluţiile le fac revoluţionarii organizaţi şi disciplinaţi, care ştiu ce vor şi ştiu cum să-şi manifeste voinţa... Muncitorii uzinelor şi fabricilor...

— În ţările industriale, Vera Arcadievna ! În ţările cu proletariat industrial numeros, cu partide muncitoreşti organizate încă de pe vremea lui Marx, cu tradiţii...

— Cunosc povestea, Vladim Ştefanovici ! Căci numai poveste se poate chema. Cînd am vorbit noi ultima dată, m-ai rugat să citesc studiul profesorului Stere din *Viaţa Românească*, intitulat : *Social-democratism, sau poporanism ?*... L-am citit. L-aş fi citit şi fără să mă rogi, din datoria să cunosc lumea în care trăiesc, fie şi numai ca o trecătoare de cîteva luni. Am mai citit însă şi cartea lui Gherea : *Neoiobăgia*... Dumneata ai citit-o ?

— Bineînţeles !...

— Ca pe Marx ? Frunzărind capitole pe sărite ?

— De data asta nu, Vera Arcadievna ! Lectura cea mai amănunţită şi mai metodică, la masa de lucru, cu foile de însemnări alături, după reţeta bătrînului batracian, de faţă...

— Şi rezultatul ?

Tu ai căutat din ochi în rafturi un ungher unde să găseşti cartea lui Gherea, s-o scoţi, s-o deschizi şi să discuţi

cu textele dinainte. Cărţile romîneşti se aflau însă excluse din librăria pariziană a lui Baldorn.

Te-ai mărginit deci la un răspuns mai general şi sumar, fără confruntarea cu textele.

— Rezultatul ?... Mi-a dat mult de gîndit. Pe alocuri are dreptate Gherea. Îndeosebi la capitolele documentare : date şi cifre, mărturii statistice... Înfiorătoarea mizerie ! Cele 33 parale pe zi, de cap de locuitor ! Bugetul statului, care reprezintă net venitul întregului pămînt cultivabil, plus venitul net al întregii industrii. Treizeci şi trei de parale pe zi ; de unde cultură, şcoli, spitale, drumuri, investiţii ?... Pînă la concluzii, are multă dreptate Gherea, uneori chiar toată dreptatea.

— Aici te înşeli !... te-a întrerupt Vera Arcadievna. Vă înşelaţi amîndoi. Nici Gherea n-are dreptate.

— Nici Gherea ?

— Nici !

— Tocmai dumneata s-o spui, Vera Arcadievna ?

— Tocmai eu. Căci eu n-aş mai avea nici o scuză să-i dau dreptate. Mai ales în concluziile sale nu-i pot da dreptate ; dar din alte motive, nu ale dumitale, Vladim Ştefanovici. Cum adică ?... Este împotriva narodnicismului. Face harcea-parcea din tot soiul de narodnici romîni într-o pagină plină de indignare. Dar, ca şi Plehanov al nostru, în fond, judecă tot narodniceşte. Aduce apa tot la moara narodniciştilor. Îl trage tot aşa aţa spre narodnicismul de unde a pornit şi împotriva căruia crede că luptă.

— Şi nu luptă Gherea ?

— Luptă. Însă cum luptă ? Înarmat cu ereziile narodniciste, pe care le dublează cu ereziile pretinşilor marxişti oportunişti şi reformişti din apus. Luptă tăgăduind iniţial orice posibilitate de unire a proletaratului industrial şi a ţărănimii într-o acţiune comună. Asta-i pare lui erezie, absurditate în contradicţie fundamentală cu principiile marxiste. Credeţi că terenul nu-i gata pregătit pentru luptă, chiar şi în faza actuală ?... Cu o singură condiţie însă : muncitorul industrial şi muncitorul de pămînt să-şi dea mîna şi să lupte alături, în ciuda teoriilor apusene, care susţin că au interese contrarii şi alte ţeluri de luptă. Altfel, muncitorul de pămînt, iobagul, clăcaşul dumitale, Vladim Ştefanovici, luptînd pentru hectarul de pămînt pe care nu-l are

şi care nu-l poate hrăni chiar dacă l-ar avea, e condamnat dinainte la înfrîngere. Bătălie pierdută... Nu-i clar ca lumina zilei ?

— Clar şi nu prea ! ai replicat tu. Căci dacă e aşa de simplu, atunci de ce revoluţia rusă din 1905 a fost învinsă ?

— Revoluţia înfrîntă ? Revoluţia îngropată ?... Ce fel de îngropată, cînd acum doi ani, la 1 mai 1912, s-au pus în grevă nici mai mult nici mai puţin de 400.000 muncitori, fiindcă jandarmii au tras cu puşca în muncitorii din minele de aur de la Lena, în Siberia ? Ce fel de îngropată, cînd numai pînă acum, înainte de a ajunge la jumătatea acestui an 1914, au participat la diferite greve aproape un milion jumătate de muncitori ? Ce fel de îngropată, cînd astăiarnă, la 9 ianuarie, la aniversarea „duminicii sîngeroase" de la 9 ianuarie 1905, s-au pus în grevă şi au manifestat peste 250.000 muncitori, dintre care 140.000 numai din Petersburg ?... Revoluţia învinsă ? Revoluţia îngropată ?... Nu ! Nu ! dragii mei ! Revoluţia în mers, care va arăta cum a învăţat să lupte şi să se apere muncitorimea rusă după experienţa din 1905...

Vera Arcadievna vorbise repede, cu aprindere şi cu respiraţia întretăiată, mistuită de pasiunea luptei şi a credinţelor sale, într-o înfocare dîrză, cu care noi, ucenicii cărturari ai tîrgului nostru adoptiv, nu eram deprinşi. Zîmbi, trecîndu-şi dosul palmei stîngi pe fruntea bombată şi schimbînd glasul :

— Iertaţi-mă pentru aceste pledoarii cam emfatice şi declamatorii, care nu-şi aveau rostul aici, în librăria domnului Baldorn ! Am uitat unde mă aflu !... Să ne întoarcem la cărţi. La *Neoiobăgia* lui Gherea. Te împaci, şi totuşi nu te împaci cu ea, Vladim Ştefanovici ?

— Exact !... ai răspuns tu. Mă împac cu datele din carte, cu premizele ; nu mă împac însă cu concluziile nici eu. Dar din alte motive, cum prea bine ai spus-o, Vera Arcadievna, şi cum o recunosc, *Neoiobăgia* se cheamă cartea. Iobagi, neiobagi am lăsat părinţii şi fraţii de acasă, fecior de iobag sînt şi eu, fecior de iobag voi fi toată viaţa ; însă mărturisesc că nici eu nu-mi pot însuşi concluziile lui Gherea. Dar pentru alte motive, repet... Le respinge iobagul din mine, Vera Arcadievna ! Eu văd altfel de luptă şi cu altfel de concluzii...

— Aşadar, rămîi la *narodnicism ?*

— Nici la asta.

— Atunci la ce, Vladim Ştefanovici ? Luptă ? Ce luptă ? Cu cine ? Împotriva cui ? Alături de cine ? În numele cui ?

— Se va vedea, Vera Arcadievna ! Caut în mine. În orice caz, o luptă împotriva stăpînitorilor de pămînturi şi a arendaşilor. Luptă în numele iobagilor de-acasă... din sate... din satele noastre...

Vera Arcadievna clătină din frunte, repetîndu-ţi cuvintele :

— Iobagii de acasă, din sate... din satele voastre... Adică solidarizare şi luptă de la distanţă ! Nu observi paradoxul, Vladim Ştefanovici ? Pregăteşti o luptă în numele iobagilor rămaşi acasă, în sate ; şi o pregăteşti de aici, din Piaţa Unirii, din librăria pariziană a domnului Baldorn...

— Vom coborî în mijlocul lor !

— Narodnicism sadea ! Poporanism sentimental şi literar, verbal, retoric... *A coborî la sate,* în mijlocul gloatelor, de la altitudinea superiorităţii intelectuale pe care v-au dat-o şi-au să v-o mai dea diplomele cîştigate aici !... Nu ?...

— Vera Arcadievna, eşti nedreaptă ! Ne vom întoarce în mijlocul satelor noastre !... ai încredinţat-o cu tărie. În mijlocul iobagilor noştri rămaşi acasă...

— Dacă au să vă primească iobagii de acasă din nou în mijlocul lor ! Aceasta nu te-ai întrebat, Vladim Ştefanovici ?

Cuvintele au căzut grele.

Fără să bănuiască, Vera Arcadievna pusese degetul pe rana cea mai dureroasă.

Descumpănit, ai plecat ochii în pămînt. Îţi muşcai buzele. Răsuceai un nasture de la haină — e drept, ceva cu mai multă milă decît nasturii mei, pe care mi-i răsuceai din aţă înaintea vitrinei de la prăvălia bravilor fraţi italieni. Ai deschis tabachera de argint, cadou de la Gogo, ai închis-o la loc fără să scoţi ţigara şi să aprinzi.

Am răspuns eu pentru tine, ascunzînd din pudoare şi stînjenire adevărul dezamăgirilor şi amărurilor care ne întîmpinau acasă, în satele noastre. Din pudoare şi stîn-

jenire, ca o rană secretă, nu din cine ştie ce dibăceală advocăţească şi premeditată în discuţie.

— Ne-am întrebat şi asupra acestei ipoteze, Vera Arcadievna! Poate nu va fi atît de uşor pentru toţi, dar pînă la sfîrşit tot au să ne primească. Viaţa de-aici nu ne-a înstrăinat de viaţa de-acolo aşa de adînc pe cît pare... Nu ne-am ciocoit, nu ne-am boierit, nu ne sfiim să tăiem lemne, dezbrăcaţi la cămaşă...

— Singuri-singurei, într-o curte de tîrg? Crezi că e destul? Ca igienă morală, da. Decît nimic, tot e ceva!... Dar nu mai e vorba de igienă morală. Pentru cele ce plănuiţi după spusele lui Vladim Ştefanovici şi după cele ce vă făgăduiţi a îndeplini, n-ajunge! Munca braţelor îşi capătă alt rost. Adevărata legătură cu adevăratul suflet al lucrătorului se păstrează prin munca aceasta alături de el, fiindcă munca aceasta e însăşi viaţa lui zi de zi. *Atunci* numai îl înţelegi şi te înţelege; numai *atunci* şi *aşa* îl crezi şi te crede... Nu mai e o chestie egoistă, personală, de igienă morală... De ce te uiţi piezîş şi ironic la mine?... Întreabă-mă cinstit ce ai de întrebat...

— Aş fi curios să ştiu dacă...

M-am oprit. Întrebarea ar fi sunat prea brutal, prea răutăcioasă ca s-o duc pînă la capăt.

Ea mi-a ghicit însă gîndul şi de astă dată, luîndu-mi înainte şi rostindu-l fără înconjur:

— Lesne e a emite principii în librăria pariziană a domnului Baldorn!... Nu? Aceasta ai vrut să spui? Lesne e a predica munca cot la cot cu lucrătorii, stînd la taifas în ceainăria aceasta fără samovar şi fără ceai! Nu? Cam asta îţi stătea pe limbă? Nu!... Hai! Zi! Curaj!...

— Cam asta, Vera Arcadievna!... am mărturisit cu jumătate de gură. Te rog să ierţi...

— N-am ce ierta!

— Şi să nu-ţi imaginezi că...

— Nu-mi imaginez nimic!... m-a întrerupt ea. Înţeleg prea bine. Dar fiindcă ai pomenit de imaginaţie, mă întreb şi eu: de ce nu ţi-ai imaginat şi dumneata un adevăr atît de elementar? Cum credeai că aş fi putut vorbi aşa cum am vorbit dacă nu mi-aş fi pus eu mai întîi mîinile acestea la lucru?... Am lucrat cu ele şi voi mai lucra. Priveşte! Ia mîna, pipăie...

Vera Arcadievna mi-a întins mîna cu palma îngustă şi cu degetele subţiri.

Am cuprins-o pipăind stîngaci, ruşinat, vinovat.

Se simţeau urme mai înăsprite în pieliţa palmei, da, ca într-o palmă de lucrătoare.

— Lasă-mi şi mie mîna o clipă, ca să mă conving, Vera Arcadievna !... ai încercat să le abaţi toate pe vadul glumirilor. Sînt Toma Necredinciosul.

Ea ţi-a încredinţat mîna strîngînd din umeri.

— Pofteşte ! Încredinţează-te, domnule Toma Necredinciosul !...

Ţie parcă de asta îţi păsa !

După ce-ai pipăit urmele alintîndu-le cu vîrful degetelor, ai dus încheietura pumnului la buze, cu gestul galant al unui fante.

Vera Arcadievna şi-a smuls mîna din palmele tale, învăpăiată la obraz. Aşa de aprig tremura de indignare şi de mînie, încît am crezut că e gata să te lovească peste obraz cînd a înălţat mîna a doua oară. Dar nu ! Nu te-a lovit. Ar fi însemnat prea puţin şi prea urît, prea banal.

Cu o iuţeală şi o dexteritate scamatorească, a scos cîrligaşul de rufe din buzunar şi, din zbor, ţi l-a prins, clanţ ! în nas.

— Na ! Bijulică !

A spus : Na ! Bijulică ! şi tu ai rămas cu apendicele cîrligaşului de lemn anexă la profilul tău de statuie, dăltuit să despice avîntat vînturile, valurile, uraganele.

Cel mai comic şi perplex Bijulică, cu năstruşnicul cleşte în nas ! O meritai. Te păştea de mult păcatul. Pînă la sfîrşit, tot nu ţi-a fost dat să scapi de ispaşă.

Nu ştiu ce vei fi simţit. Nu ştiu ce se va fi petrecut în tine şi ce-aveai de gînd cînd ţi-ai smucit apendicele de pe nas şi căutai cu ochi furibunzi în ce cotlon din sanctuarul lui Baldorn să-l izbeşti, ca să se prefacă şi el în praf şi pulbere, fire-ar al dracului să fie de blestemat cîrligaş ! Erai stacojiu la faţă cum arăta creasta lui Sinan-paşa la mînie şi ca el grozav de caraghios. Vera Arcadievna şi cu mine aşteptam urmarea, cuprinşi de o legitimă curiozitate, înainte de a izbucni în hohote nebune de rîs.

Urmarea însă n-a mai existat. Ne-ai rămas dator cu o curiozitate nesatisfăcută. Căci tot centrul atenţiei s-a strămutat în aceeaşi clipă aiurea.

Izbucnise un hohot de rîs, care nu era al nostru. Un hohotit icnit şi bezmetic, întretăiat ca de gemete dureroase ; alt rîs, care ne-o luase înainte.

Am întors ochii într-acolo.

Rîdea Baldorn pe scaunul său, unde-l uitasem desincarnat şi lichefiat.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Baldorn s-a oprit din hohotele deşănţate de rîs tot aşa de brusc cum izbucnise. Smalţul bovarysmului său pariziano-bahluian, plesnit o dată cu lentilele ochelarilor, s-a refăcut de bine, de rău după această tonică explozie de înveselire fără măsură şi stil. Se deşertase un acces al amorului propriu profund înveninat.

De toate pătăraniile lui îl răcorise răzbunător pătărania ta.

Potrivindu-şi nodul cravatei şi netezindu-şi părul, s-a dezlipit de pe scaun şi cu politeţea onctuoasă dintotdeauna şi-a cerut scuze :

— A fost ceva inexplicabil. Ceva mai tare decît mine ! Vă rog să daţi uitării...

— Bine, bine, domnule Baldorn ! l-a asigurat Vera Arcadievna. Am şi uitat... Deşi nu era nimic să scandalizeze pe nimeni. Dimpotrivă ! E poate singura dată cînd ţi-ai permis să fii natural, cum nu ţi-ai mai permis din anii copilăriei.

— Permiteţi-mi, vă rog, domnişoară Vera ! Permiteţi-mi să mă scuz. Tocmai de aceasta, fiindcă nu mi s-a mai întîmplat de cînd eram copil !... îngăimă Baldorn.

— Am înţeles, domnule Baldorn. Nu mai e nevoie... Pofteşte îndărăt pe scaunul dumitale, să-ţi restaurezi forţele !

Supus, Baldorn a căzut din nou pe scaun, să-şi restaureze forţele.

Ea s-a întors către tine, zîmbind. Tu ţineai în mînă cîrligaşul de rufe, pe care ai fi vrut mai înainte să-l azvîrli şi să-l calci în picioare, ca să se prefacă în praf şi pulbere. L-ai oferit pe tava palmei întinsă, rostind pocăit :

— Păstrează-l, Vera Arcadievna ! Poate că va mai fi de folos şi pentru alţi Bijulici... Pe mine m-a lecuit. O meritam ! Recunosc. Te rog să mă ierţi...

— Dumneata să mă ierți, Vladim Ștefanovici... Vorba domnului Baldorn : a fost ceva mai tare decît mine... Dă-mi voie !

După ce-a pus cîrligașul la locul său, în buzunar, a scos din celălalt buzunar o băsmăluță albă și s-a înălțat pe vîrful pantofilor.

— Dă-mi voie ! Apleacă-te puțin... Stai liniștit.

Tu te-ai supus, fără să pricepi ce dorea.

Vera Arcadievna ți-a tamponat ușurel cu batista zgîrieturile crestate pe nas de instrumentul stigmatelor infamante cînd ai smucit cîrligul să-l arunci cît colo. Două imperceptibile dungi, cu două imperceptibile picături de sînge.

— Acasă să pui talc ! Puțin alcool și talc...

Silindu-te să rîzi, i-ai spus să n-aibă nici o grijă.

— Alcool și talc ? Avem la dispoziție ceva mai sigur... Leacurile coanei Sultana : oloi de pojarniță și cîrpă arsă. Efect garantat ! Mai greu e cu celălalt efect...

— Care ?... a întrebat Vera Arcadievna.

— Efectul moral ! Adică mai bine spus : efectul demoralizant.

— Va fi existînd și pentru aceasta un leac tot așa de sigur. Un antidot, un vaccin...

— Care ?... veni rîndul tău să întrebi.

Ea se uită lung, consternată, la tine, îngustîndu-și privirea printre gene.

— Mai întrebi oare ? Leacul, antidotul, vaccinul despre care am vorbit pînă acum.

— Tot nu pricep.

— Grav, în acest caz. Extrem de grav !... te compătimi clătinînd din cap. Constat că am pierdut timpul degeaba.

Făcu o pauză. Părea că stă la îndoială, încă nehotărîtă dacă trebuie să mai continue sau nu. Apoi te-a luat prin surpriză, din scurt :

— Ia fă bine și spune-mi, te rog ! Cum să-mi explic că n-ai simțit datoria să pășești pragul dulgherului Vasile Neagu ?...

— Ce dulgher Vasile Neagu ?...

— Dulgherul căruia i-ai cerut atît de pocăit iertare la înmormîntarea studentului Baciu, fratele dumitale, feciorul de iobag...

Ne-am uitat unul la altul.

Iar tu nu ţi-ai mai stăpînit uimirea, care-mi stătea şi mie pe buze :

— Dar de unde o mai ştii şi pe asta, Vera Arcadievna ?

— Din oraş. Din spusele unora şi ale altora. Ce se petrece oare în acest Iaşi, să nu se afle la 24 de ore ?... Am aflat deci şi eu de la o sumedenie de ieşeni foarte impresionaţi despre foarte pocăita dumitale rostire la înmormîntarea studentului Baciu, feciorul de iobag. Am mai aflat, tot aşa, cum un dulgher necăjit, dar inimos, te-a strîns la piept şi te-a sărutat pe frunte, acolo, la marginea gropii. Şi în marea mea naivitate, am mai aşteptat şi oarecare urmări. De exemplu, mă aşteptam să aflu că a doua zi te-ai dus acasă la dulgher. Mă aşteptam ca măcar după moartea colegului dumitale, Baciu, feciorul de iobag, vei fi simţit nevoia de a cunoaşte cum l-a ajutat să trăiască dulgherul acela care se îndurase să-l strîngă de pe drumuri şi să-i ofere adăpost, în vreme ce pe dumneata te pasionau controversele estetico-filozofice cu domnul Baldorn. La cîte alte urmări n-aveam dreptul să mă aştept ? Nu era logic, după îndurerata dumitale cuvîntare şi după pateticul dumitale legămînt, acolo, pe marginea gropii ?...

Ţie ţi s-a golit obrazul de sînge. Pe urmă, tot sîngele pompat în inimă ţi-a năvălit în faţă. Abia ai izbutit să împleteceşti o îngăimată explicaţie, care nu era o explicaţie şi în care de altfel nu credeai nici tu :

— Ce crudă, ce injustă eşti, Vera Arcadievna !... Dar de ce nu-ţi imaginezi şi dumneata că aveam intenţia asta ? O aveam ; m-am gîndit. Însă conferinţa de duminica ce vine mă tot sileşte s-o amîn... Nici nu-mi ajunge timpul.

— Ah, da ! Conferinţa de duminica ce vine !... nu te-a cruţat ea. Pe lîngă conferinţa dumitale din acea duminică, ce importanţă mai aveau toate ? Ce importanţă fratele dumitale, feciorul de iobag, o dată mort şi îngropat ? Ce importanţă dulgherul acela, despre care se vede că nici nu te-ai interesat cum îl cheamă ? Totuşi, alţii, impresionaţi de cuvintele dulgherului şi de cuvintele dumitale, au găsit timp şi s-au dus.

— Vrei să spui că te-ai dus la dînsul, Vera Arcadievna ?... am întrebat eu în culmea mirării. Ce să cauţi la un dulgher, prin hîrtoapele unei uliţi de la marginea tîrgului ?

Fulgerîndu-mă cu ochii, Vera Arcadievna a strîns din umeri.

— Mai întîi, n-am spus că m-am dus. Şi mai apoi, indiferent dacă m-aş fi dus sau nu, ce întrebare stupidă, Alexandru Pantelimonovici! Cum ce să cauţi? N-aş fi avut ce căuta?... Să-mi dau seama cum a trăit şi cum a murit un fecior de iobag, un frate al vostru, ucenic cărturar venit la învăţătură în tîrgul Iaşilor. Să-mi dau seama ce spune şi ce gîndeşte dulgherul care l-a găzduit. Să-mi dau seama ce se petrece în cugetul lui şi să învăţ ceva de la el despre stările şi mentalitatea muncitorilor din Romînia. Ceva mai direct şi mai real decît din cuvîntările şi conferinţele prietenului dumitale, Vladim Ştefanovici, care crede că eroii fac istoria, nu că istoria face eroii!... Ce să caut la un dulgher? Să învăţ de la el ceea ce nu mă puteţi învăţa amîndoi. Noi nu uităm că una din cele dintîi mişcări muncitoreşti şi cu adevărat revoluţionare din Rusia noastră a fost organizată la Petersburg, acum vreo treizeci şi cinci de ani, tocmai de un dulgher şi de-un lăcătuş, tîmplarul Halturin şi lăcătuşul Obnorski. Ei au dat sensul şi impulsia luptei, tactica, mijlocul practic al luptei... Dar iarăşi m-am pomenit ţinînd o prelegere inutilă!...

Îşi scuturară pletele retezate de paj, întorcînd ochii spre uşă şi întrebînd:

— Mergem?

— Mergem!... am încuviinţat eu.

Într-adevăr, nu mai aveam nimic de făcut. Praf şi pulbere în urma noastră! Praf şi pulbere din noi.

Am încărcat în servietele de piele vrafurile de cărţi pentru care venisem. Ne-am cerut mii de iertăciuni domnului Baldorn pentru toate nemaipomenitele noastre isprăvi şi ne-am purces la drum, lăsîndu-l lichefiat pe scaun să jelească la rîul Vavilonului altarele năruite şi profanate ale librăriei sale pariziene de pe malul Bahluiului.

Afară, în Piaţa Unirii, înainte de a ne despărţi, Vera Arcadievna şi-a exprimat dorinţa să păstrăm discreţia asupra unor amănunte din viaţa ei, pe care atunci le aflasem întîia oară şi nu le mai ştia nimeni.

— Înţelegi ce vreau să spun! Mecinikov, unchiul Ilia, Tolstoi, Gorki... Atît le-ar mai trebui ieşenilor şi Bijulicilor pentru a scorni mîine că am dansat menuetul cu Puşkin,

că l-am împins la sinucidere prin duel pe Lermontov, că Gogol m-a învăţat să joc hopacul, şi Turgheniev ortografia rusă! N-ar fi nici o mirare! Circulă şi fără asta destule inepţii, care-mi fac viaţa imposibilă aici... Cît despre celelalte discutate între noi, nu-i nici o primejdie c-o să daţi sfoară în ţară!... zîmbi ea cu o cută de amărăciune în colţul buzelor. Am pierdut vremea tustrei, căci am rămas fiecare la convingerile noastre. Păcat numai de sărmanul Baldorn! El a sucombat victimă din senin. Nu gelatinoasele lui opinii aş fi ţinut să le clatin. Fiţi caritabili şi trimiteţi o ambulanţă a Salvării să-l ridice de urgenţă pe targă şi să-l transporte acasă.

Ne întindea mîna de despărţire.

Tu ai murmurat slab, într-un scîncet ciudat de copil, care imploră să nu fie părăsit:

— Vera Arcadievna...

— Ce este, Vladim Ştefanovici?

— Nimic...

— Nimic? Atunci, la revedere.

Vera Arcadievna a pornit într-o parte, şi noi în alta.

Tîrziu, pe stradă, trăgînd cu ochiul la belesnele de pe nasul tău, te-am zgîndărit cu vorba, după năravul hîrjonirilor noastre şi ale dîrlăilor lui Creangă, de la şcoala de catiheţi.

— Dragă Vladime, bine a mai adus-o din cîrlig Vera Arcadievna! Frumos ţi-a mai torpilat profilul...

— Profilul ca profilul!... ai oftat tu. N-ar fi cine ştie ce! Mai rău e că mi-a cam torpilat conferinţa, bătrîne batracian!

— Ce fel? Nici nu te-a întrebat ce ai de gînd să spui la conferinţă.

— M-a vîrît însă la idee. A bătut piroane străine în căsulia mea. Adică a noastră... Socialism, marxism, Lenin!

Un timp am tăcut păşind alături, în soarele molatic şi dulce, printre trecătorii din ce în ce mai rari. Sfîrşit de mai, trandafiri lîngă zăbrele, crengi albe de iasomie peste zaplazuri.

Deodată ai exclamat, continuînd cu glas tare monologul tău interior:

— Are pe dracul în ea!

— Cine are pe dracul în ea, Vladime?

— Această Vera Arcadievna ! Cine alta ?... Nici nu știi de unde s-o iei... Asemenea pui de femeiușcă aș vrea eu să iubesc !

— Ai vrea ? Iubirea e pe vrutelea și nevrutelea ?... Ce te oprește, Vladim ?...

Întrebasem nepăsător, dar cu inima încleștată în gheare de fier.

— Ce mă oprește ? ai pufnit tu. Ea mă oprește ! Ochii, privirea, vorbele ei. Are dreptate ! Nu-i din lumea noastră.

— Parcă anume soră a lui Gogo Vartiadi era din lumea noastră ?

— Compari, bătrîne batracian ? Se potrivește ? Asta-i tot ce-ai învățat tu de la clasificările și ierarhizările tale, bă biologule ? Cum te scoate cineva cu nasul de la microscop, gata ești ! Ca Baldorn fără ochelari...

— Și ție, de îndată ce ți-a prins cineva cîrligașul veroarcadian în nas, gata ești ! Ca Bijulică în piele de leuparaleu... Vezi să nu feșteleștî iacaua tot așa și la conferința de duminică !

Tu te-ai oprit să bați în lemn. În stinghia unui zaplaz de unde ai rupt și o floare de iasomie ca s-o înfigi la butonieră.

Mi-ai strîns apoi brațul, urmînd cu dojană în glas :

— Nu mai vorbi într-un ceas rău, Alexandre frate ! Să lăsăm gluma... Nu în glumă ți-am spus că Vera Arcadievna mi-a torpilat conferința !... Toată încrederea în mine s-a dus : Pfiu ! Parc-a suflat în praful de păpădie de pe scoarța enciclopediilor Larousse... Am rugat-o să vie ! Acum aș dori să nu mai vie... S-ar zice că la dînsa are să se reducă tot auditoriul... Asta nu-i femeie !...

— Dar ce-i ?

— Pe mine mă-ntrebi ? Tu ești cu inventarul făpturilor din arca lui Noe și cu toate clasificările Arcadievnelor... Află-i una !

— Cam greu ! Teribil de greu...

— Așa e că nu figurează în nici un atlas ?

— Poate că are pur și simplu dreptate, Vladime ! Și poate tot așa de pur și simplu nu te rabdă inima să recunoști că un pui de femeiușcă de-o șchioapă are dreptate împotriva ta și a tuturor bărboșilor noștri. De aceea ni s-o fi părînd inclasificabilă...

— Nu umbla cu sofisme, bătrîne batracian! O fi avînd dreptate pentru ţara ei, cu bărboşii ei! Ce e cu ţara noastră cunoaştem noi mai bine... Na!... Că mi-a mai tăiat drumul şi o mîţă neagră, ca să-mi meargă ca la spînzuraţi. Cîţţţ! Cîţţţ, lighioana naibii!... Piei din calea mea...

. . . . . .

Şovăiala, neliniştea, toate îndoielile şi întrebările cîte te asaltaseră în ajun s-au spulberat însă peste noapte.

Nu se prindeau de tine. Nu izbuteau să te îngrijoreze mai îndelung, să te clatine în mers cumva ori să te împotmolească pe loc.

Ca întotdeauna, ai suflat cu şăgalnice schime şi burzuluieli asupra lor fără să-ţi faci prea cătrănită inimă rea; şi ca întotdeauna, ele tot dusu-s-au dus, zburînd risipite în cele patru vînturi mai uşurele decît fulgii plutitori de păpădie de pe coperta enciclopediilor Larousse din librăria lui Baldorn.

Firea nu-ţi mai îngăduia îndeobşte răgaz pentru asemenea păguboase popasuri, să cercetezi mai adînc şi mai pătrunzător în tine cum s-a întîmplat în primele două săptămîni înainte de conferinţă.

Nu-ţi îngăduia nici firea.

De astă dată, nu te păsuia nici vremea.

Numai trei zile te mai despărţeau de ultima duminică a lunii lui Florar, sorocul conferinţei anunţată cu incandescente litere de foc în imensele afişe lipite pe ziduri, taman ca reprezentaţia de gală a unui turneu de circ, cum scăpase cuvîntul în spontana-i candoare Mona-Lizuca noastră.

Iar în răstimpul celor trei zile şi trei nopţi, mai amarnic te perpelea jarul şi para acestei irevocabile scadenţe de pe afiş decît cîntăreala răbdurie şi gravă a întrebărilor despre tine, scormonite în tine. Încolo cu ele!...

CARTEA A DOUA

MREJE, RĂTĂCIRI, RĂSPINTENI...

ÎNTÎIUL CAPITOL

Duminecă dimineaţa, înainte de a miji zorile, prin întuneric de noapte încă, m-a deşteptat fanfara sonoră a unui ropot de ploaie.

În ferestruica încăperii noastre săgetau ca pe-un ecran de cinematograf fulgerele sincopate în zigzag, şi geamul vibra în cercevele de tumultul bubuirilor de tunet cu ecouri prelungi. Ropotul bătea în acoperiş cu o cadenţă rapidă de marş ostăşesc la defilare : rap-rap ! rap-rap ! rap-rap !

Prin somnul buimac visasem că se desfăşoară o grandioasă paradă în onoarea conferinţei tale şi că te aclamă mulţimea cu toată figuraţia de la Teatrul Naţional în matineele pieselor spectaculare : popor, soldaţi, popi, studenţi, şcolari, bătrîni, ţărani, pensionari, mame cu prunci la sîn... Exact aşa cum, vai ! avea să se întîmple de atîtea ori în cealaltă viaţă a ta de mai tîrziu, cînd, fost, viitor sau atotputernic ministru în exerciţiul funcţiei şi a înaltelor misiuni, descindeai din vagon special cu suita de servili ciraci sau cu alaiul haitei de dălcăuşi electorali în somnoroasele urbi de la periferia ţării, să scoţi glotimile din casă şi din minţi îndrugînd ale tale cinice făgăduieli irealizabile de erai la putere, ori ale tale prea zdrobitoare rechizitorii de vehement şi temut orator de te aflai în opoziţie sau în neînduplecată dezidenţă.

Cum acestea toate gestau însă deocamdată ascunse peatunci în sîmburul viitorului, trezit din vis numai la realitatea prezentă, de-aievea, mă răsucii cu neastîmpăr în pat, muncit — ce spun eu muncit ? torturat — de grija şi de soarta conferinţei tale din acea zi. Asta mai trebuia ! Şi nu-

mai la asta nu ne gîndisem noi, să sondăm în prealabil gromovnicul lui moş Agapie la capitolul zodiilor şi la crugul ploilor pe-o sută de ani!

Se coalizau elementele naturii să-ţi torpileze cu anticipaţie din faşă multpregătitul succes, garantat de atîtea pronosticuri prielnice; de măreţele afişe de circ care bălţau zidurile şi zaplazurile terenurilor virane; de puzderia invitaţiilor atît de superb caligrafiate pe plicuri de amîndoi şi expediate cu osîrdie vreme de-o săptămînă cu poşta sau cu emisari direcţi şi adesea desculţi, recrutaţi din fauna ochitorilor cu praştia şi din hoarda fanaticilor tăi adoratori.

Credeam că dormi, şi mă bucuram că dormi.

Cel puţin aşa te păsuia somnul, să te lovească în piept cu un ceas mai tîrziu mînia injustă şi neloială a cerului. Ce-ai fi putut face chiar cu ingenioasa promptitudine a iniţiativelor tale? Să organizezi în pripă un serviciu de salvare a conferinţei, cu o cursă de bărci, de şalupe şi gondole, la scările invitaţilor de pe străzile transformate în canale veneţiene şi din pieţele transformate în lagune?

Dar nici tu nu dormeai. Te zbuciumau şi pe tine, prin întunericul brăzdat de fulgere, aceleaşi temeri şi întrebări făr' de răspuns. Căci la o nouă canonadă a tunetelor ai exclamat cu năduf:

— Arde-l, birjar!

— Pe cine să-l ardă birjarul? fui curios să aflu, fără altă introducere de circumstanţă şi fără explicaţia insomniei mele.

— Pe cine? Pe nepricopsitul de Vladim, cu memorabila lui conferinţă, memorabil dusă pe gîrlă! Sau, mai precis, dusă pe apa sîmbetei... te-ai compătimit singur, răsucindu-te în pat şi aprinzînd o ţigară din tabachera cadou de la Gogo.

— Cred că în acest caz nu mai era nevoie să apelezi la birjarii bărboşi şi la muscalii spîni din Piaţa Unirii ca să te ardă ei cu biciuşca ori cu cravaşa; te arde prea îndestul sfîntu Ilie, marele herghelegiu al ploilor şi furtunilor! am obiectat pe-un ton mai mult sau mai puţin glumeţ, în intenţia caritabilă să te îndepărtez aşa cu gîndul de la tragica perspectivă a momentului.

Tu ai tras cu sete cîteva fumuri din ţigară şi ai replicat pe aceeaşi notă:

— Bre! Romanii ştiau ei ce ştiau cînd nu uitau să consulte oracolele înainte de orice bătălie. S-ar fi cuvenit să

consultăm în prealabil şi noi pe coana Sultana, să-mi dea în bobi şi-n cărţi, să-mi citească în drojdie de cafea şi-n palmă, bătrîne batracian!

— Nu despera, dragă Vladim. Poate că...

— Renunţă la condoleanţe, cucurbitaceule, că toate condoleanţele nu pot să mai dreagă nimic. Roagă-l mai bine pe sfîntul Ilie — dacă ai vreo trecere la el, ceea ce mă îndoiesc — roagă-l frumos să-şi bage telegarii în grajd, şi vehiculul cu care ne asurzeşte — în droşcărie. Explică-i cu metodele tale experimentale că ploaia e favorabilă pentru prosperitatea ciupercilor, dar ireparabil fatală celor mai meşter regizate conferinţe... Te simţi tu în stare au ba să-l convingi, bătrîne tartor al ciupercilor comestibile şi necomestibile din cele cinci continente?

— Cam slab, Vladim, recunosc... N-ai cu cine vorbi. E un individ înapoiat şi refractar argumentelor experimentale. Herghelegiu din epocile biblice, închistat şi infatuat de prejudecăţile scolastice. Nici o speranţă să-l aduci la uzul raţiunii. O ia razna cum îi tună toanele...

Am aprins şi eu pipa, veghind şi ascultînd prin întuneric torentele apei în streşini, pînă ce-au început a se înălbăstri zorile în fereastră.

Şi deodată cerul s-a îndurat. Deodată, în infinita lui clemenţă — după ce ne-a tras o spaimă ca aceea! — a pus pe goană norii cu toate fulgerele şi tunetele lor şi cu toată potopirea cascadelor de ploaie.

În fereastră zorile şi-au desfăcut evantaiul de raze trandafirii, pe un cer albastru, verzui transparent; iar soarele a răsărit într-o apoteoză teatrală de cel mai optimist şi glorios augur...

Cu desăvîrşire înviorat, ai sărit din aşternut, zvelt, sprinten şi galvanizat de optimism în costumul sumar, gata să înfrunţi tot universul. Gata să te iei de piept cu toate duhurile vrăjmaşe. Gata să te-avînţi în echilibristică pe sîrmă peste toate cataractele tuturor conferinţelor cu efect fulgurant şi memorabil în cronica crepuscularului nostru tîrg adoptiv.

Profilul tău tăios şi energic de argonaut, sculptat de părinţii tăi din Străvolnici să despice temerar de la prora năvilor valurile, vînturile, cicloanele, nu mai păstra nici o urmă, nici

una, a cîrligaşului de rufe atîrnat a derîdere de Vera Arcadievna ca în nasul unui Bijulică de salon şi de trotuar oarecare. Leacurile coanei Sultana, experimentate pe pielea bolfoşilor săi infanţi, suprimase orice slut vestigiu. Şi tot aşa, preafericea ta capacitate de a te redresa vertiginos după cele mai catastrofale experimentări pe piele proprie cicatrizase fără urmă şi rănile mai puţin vizibile ale dezbaterilor noastre.

Soarele triumfal al dimineţii de primăvară, care zbicea cu radiaţiile lui triumfale băltoacele ploii şi risipea aburul străveziu de pe pămîntul reavăn de apă, desfăcea tot aşa şi din făptura ta înseninată, din nou surîzătoare şi voioasă, orice mîzgă de îndoieli, de îngîndurări, de nelinişti, de temeri, de amintiri, de mustrări poate. Încolo cu ele! Încolo cu toate!

Dezbrăcat pînă la brîu, cu platoşa muşchiuloasă şi atletică a pectoralilor în soare, bărbierindu-te cu tot dichisul în ograda din spatele casei, la duşul nostru de la cişmeaua patent moş Agapie, n-aveai răgaz pentru toate. Ducă-se în abisul uitărilor! Tu îţi încercai vocea şi-ţi experimentai efectele peroraţiilor demosteno-ciceroniene.

Am încercat să dau şi eu un aspect mai acceptabil fizionomiei mele de bătrîn batracian, bărbierindu-mă în mare viteză, fără toate dichisurile tale. Voiam să-ţi fierb o cafea reconfortantă, ca unui convalescent, să discutăm despre altceva, despre orice.

Tu te-ai rezemat în cot de cişmeaua patent moş Agapie. Tăceai.

Te uitai la cer, la cireşii şi la prunii şi la caişii cu fructele lor mici şi verzi; aspirai cu nesaţ pînă în adîncul plămînilor aerul jilav, proaspăt, înmiresmat al dimineţii. Tăceai şi priveai; dar după mişcările imperceptibile ale buzelor, ghiceam că tot mai luptai lăuntric, eroic, cînd cu bîlbîiala cine ştie căror cuvinte recalcitrante, cînd cu obsesia stihurilor lui Bolintineanu, versiunea Topîrceanu. Le înăbuşeai în tine. Te refulai.

— Gata, bătrîne batracian?

— Gata, Vladim.

Ne-am strîns rapid toate dichisurile. Înainte de a intra în casă, tu ai mai tras o dată cu pieptenele prin coama leonină, s-o domesticeşti cu schepsis, nici prea-prea, nici foarte-foarte, exact în doza cuvenită, care te prindea aşa de bine. Pe urmă,

cu acel pieptene sărăcuț de celuloid, ai arătat într-un gest larg spre ochiul de apă în ploaia de peste noapte, în care se oglindea cerul albastru, soarele radios, primăvara.

— Privește, bătrîne batracian! Cerceii picăturilor de ploaie în urechiușele florilor de iasomie, zborul rîndunelelor în apă. Toate reale și toate imaterializate. Acestea, cum să le uităm vreodată? Poate pentru tinerețea noastră cînd nu va mai fi; poate atunci toate vor însemna ceva mai mult decît memorabila mea conferință.

Îmi venea să te îmbrățișez, dacă efuziunile sentimentale n-ar fi fost excluse din prietenia noastră, fidelă hîrjoanelor și împunsăturilor la care se dedau dîrlăii lui Ion Creangă. Ai știut să pui degetul cu gingășie pe zona cea mai sensibilă și pudic nemărturisită a tinereții noastre de-atunci.

În cămăruia cetaniilor noastre n-a mai fost însă nevoie să punem la fiert ibricul de cafea, cum plănuisem.

Ne-a luat înainte coana Sultana.

Abia am intrat, că și bătu cu degetul în ușă, prezentîndu-ne pe tavă două imense cești duble de cafea, în onoarea conferinței tale.

— Le-am pregătit anume. Tari, speciale, să dea bici nervilor, într-o zi ca asta, domnu Vladim!... ți-a declarat în mod special, pe mine ignorîndu-mă ca pe o cantitate neglijabilă ce eram într-o asemenea zi, de altfel, ca și în celelalte zile. Tari, speciale! Cum îi făceam lui Scarlat al meu înainte de examenele la care-l persecutau profesorii hapsîni și invidioși.

Am deșertat amîndoi cafelele din cîteva sorbituri. Și am pornit pe ulițele scăldate de soarele radios al dimineții, fără a mai savura aerul proaspăt și a ne mai bucura de toată minunea miresmelor din livezi și grădini, după ropotul înviorător al ploii de peste noapte.

Tăceam eu. Tăceai și tu, posomorît și preocupat, cu ochii în pămînt.

La o răspîntie de străzi te-ai oprit. O ceată de ploduri desculțe, adoratorii tăi, se canoneau cu un zmeu pricăjit și pirpiriu, de hîrtie decolorată, trudindu-se fără spor să-l înalțe în slăvile unde domina altul, uriaș, albastru, sumeț, cu trei zbîrnîitori și cu o triplă coadă de balaur, legănată în leneșe rotiri.

— Ia faceţi loc şi daţi sfoara la mine!... i-ai invitat tu. Să v-arate el bădia cum se manevrează mîrţoaga asta!

Toţi s-au ferit în lături, cu respectul şi admiraţia ce ţi se cuveneau din oficiu. Tică, vechea ta cunoştinţă, prichindelul cît o ulcică, cu ochi de veveriţă cît gămăliile de bold, cu capul gol, cu picioarele goale, cu pantalonii suflecaţi şi cu zmeul cel pricăjit, a ţinut să te informeze, oarecum în chip de scuze:

— Am manevra şi noi mîrţoaga noastră ceva mai bine. Numai că nu prea avem sfară destulă, neavînd pitaci.

— Să dea unul fuguţa şi să cumpere! te-ai scotocit tu în fundul marsupiului, extrăgînd un leu de argint şi aruncîndu-l în văzduh, de-a sclipit în soare. Staţi! Nu v-atingeţi de el. Cap, sau pajură?

— Pajură! au strigat în cor.

— Pajură? Aferim! te-ai bucurat tu. Pe pajură a pariat şi bădia în gînd. Toate au să ne meargă din plin, căi urîţilor! Şi mie, şi vouă!... Acuma înşfăcaţi frăncuţul, şi la trap, la galop, să-mi fiţi la clipeală îndărăt cu trei ghemuri de sfoară. Trei! Sfoară tare...

Curierii, trei şi dînşii la număr, au purces la trap, la galop, cu sărituri de iezi, peste bolovanii caldarîmului, să-şi îndeplinească dorinţa. În aşteptare, tu te-ai îndeletnicit deocamdată să hăţuieşti mîrţoaga, mînînd-o spre balaurul uriaş şi sumeţ care domina cerul şi vuia cu provocătoare trufie din sonorele sale zbîrnîitori.

— Acela-i balaurul lui Gîţă, feciorul lui Paşa Vrana, burduhosul cu crîşma de la „Trei drumuri", te-a mai informat Tică, stăpînul costelivei mîrţoage. Acela zmeu, nu o mîrţoagă ca a noastră! Îi dă mîna... Şi face prăpăd din mîrţoagele noastre...

— Aha! ai spus tu. Care va să zică, avem a lupta cu feciorul lui Paşa Vrana, pîntecosul cel cu crîşma de la Trei drumuri? Răbdare! Aşteaptă, măi Tică, să te-nveţe bădia ce poţi face cu-o mîrţoagă dacă-i dai să mănînce jăratec!

Au aşteptat toţi.

Aşteptam şi eu, cu răbdurie-mi obiectivitate şi curiozitate de experimentator. Şi în aşteptare, căutam să-ţi citesc în gînd şi să-ţi urmăresc feluritele versiuni ale refrenului, de care se vedea clar că tot nu te-ai descotorosit, după dunga verticală a preocupărilor dintre sprîncene.

Cînd cele trei ghemuri de sfoară au fost înnădite şi cînd tu ai prins a hăţui cu agerime mîrţoaga trezită la viaţă fără să mai fi mîncat jăratec, toată ceata adoratorilor tăi desculţi amuţi într-o încordare indescriptibilă.

Unii îşi înfipseră unghiile în palmă. Alţii trepidau pe loc de neastîmpăr. Tică îşi muşca limba şi gîfîia, parcă el alergase într-o goană după ghemurile de sfoară.

Cu o mişcare de împresurare, ai ocolit balaurul cu trei zbîrnîitori, care nici nu se sinchisea de nacafalele unei biete mîrţoage. Din cîteva volte sprintene şi repetate i-ai agăţat sfoara, capturîndu-l şi trăgîndu-l smuncit către tine; iar întreaga ceată, căpătînd glas, a izbucnit într-o clamoare de urale şi ovaţii de s-au stîrnit toţi cîinii din cartierul Tătăraşilor.

— Asta e, măi Tică! Zis şi făcut!... ai declarat tu, cu modestia unei victorii prea uşoare. Apoi, întorcîndu-te către mine: Ceea ce era de demonstrat, bătrîne microscopist şi experimentator! De obsesia vorbelor nu te descotoroseşti tot cu vorba. Cu fapte, bătrîne batracian, cu fapte! Ia aminte... Hai să pornim spre alte regiuni hiperboreene! Cu bine, puştilor! Ce mai poftiţi?

— Să vă dăm restul de la leu.

— Al vostru e! Faceţi un zmeu să se ducă vestea pînă la antipozi, la cercurile polare, la Spitzberg, în Honolulu...

— Şi zmeul lui Gîţă Paşa? Fiindcă după lege e al celuia care se dovedeşte mai tare şi-l prinde-n laţ. Ştii mata legea mai bine decît noi, domnu Vladim.

— Dar ce, credeţi voi că de zmeul lui Gîţă Paşa îmi arde mie pe ziua de azi? Al vostru e!

— Uiu, măi tată, pe el!

Ceata a rămas în urmă, năpustindu-se asupra pradei cu o gălăgie cumplită, ca un stol de corbi pe un cadavru.

Noi ne-am depărtat agale, într-un pelerinaj de reculegere, după atîtea vrăjmaşe peripeţii care ne-au corăslit radioasa lumină a dimineţii. Dintru întîi, paşii ne-au dus pe uliţele mărginaşe, unde, şcolari-bursieri, rătăceam fără ţel în zilele pustii de duminecă, pentru a ne ogoi dorul de-acasă la privelişte grădinilor şi livezilor cu înfăţişare mai mult rurală. Apoi, tot paşii ne-au purtat în consens tacit spre grădina romantică a Copoului, să facem un ritual popas pe banca de sub romanticul tei al lui Eminescu.

Tu ai aprins o ţigară. Eu — pipa. Şi am tăcut amîndoi, în tăcutele noastre îngîndurări care nu ne erau străine unul altuia pe-atunci şi ni le cunoşteam adesea prea bine, fără neapărata împărtăşire a cuvintelor în acei ani, Vladim.

Într-un tîrziu te-ai uitat la ceas şi ai dat semnal de plecare :

— E vremea, bătrîne batracian ! A se cărăbăni-cărăbănire, să radem toate bărbile din Iaşi pe uscat !

La ora din afişe, într-adevăr toate bărbile din tîrgul nostru adoptiv se îndreptau spre sala conferinţei, nerăbdătoare să se vadă cît mai grabnic rase pe uscat. Iar afişele ne întîmpinau cu nemiluita, pe măsură ce ne apropiam : Vladim... Vladim !... Vladim !... Pretutindeni numele tău, cel din recenta metamorfoză, mare, lat, înalt, citeţ de pe celălalt trotuar : Vladim... Vladim... Vladim... Fusese bine regizată publicitatea acestei metamorfoze de stare civilă ; prea bine şi cu oarecare exagerare ! Titlul conferinţei dispărea copleşit de numele conferenţiarului : Vladim... Vladim... Vladim...

Ai recunoscut-o şi tu însuţi, sincer stingherit :

— Bătrîne batracian, nimic mai primejdios decît excesul de zel al celor care se fac luntre şi punte să-ţi asigure binele ! Au cam întrecut măsura. Chiar parcă-s campionul echilibristicei pe sîrmă, la un spectacol de circ.

— Mi se pare că ai cam voit-o şi tu, dragă Vladim.

— Nu numai că am voit-o, dar am şi pus-o la cale. Mi se pare că mi-ai dat chiar şi tu mînă de ajutor, bătrîne batracian, nu ? Însă n-o înţelegeam chiar aşa... Mai dozat...

— Acuma, ce să-i mai faci ? *Alea jacta est !*[1] cum ar spune bărbosul nostru ex-dascăl de latină.

— Să aud ce-o spune la sfîrşit, după spectacolul de circ. Asta e !

— Din partea lui nu duc nici o grijă, Vladim, fiind el prea indulgent şi mărinimos din fire. Te aşteaptă din păcate, văd, alţi bărboşi, cu dinţii mai oţeliţi, de criţă, gata să te scamene şi să te-ncolţească.

Am tras cu coada ochiului la tine.

Pe chipul tău însă n-a tresărit nici un muşchi. Mi-ai făcut semn din cap :

[1] Zarurile au fost aruncate (lat.).

— Ia-o înainte, bătrîne batracian! Eu mă strecor pe lîngă ziduri, pe intrarea din dos. Nu vezi cîţi întorc capul? Parcă aş fi şi început a dansa mazurca din juneţea coanei Sultana, pe sîrmă! Te aşezi la locul hotărît, să simt pulsul sălii din ochii tăi şi să aflu un sprijin la aman. Urează-mi noroc!

— Noroc, Vladim!...

Ai cotit pe fundac dosnic.

Eu am intrat la înghesuială, despicîndu-mi pîrtie cu coatele, să străbat în sala care gemea de lume.

Nu se mai pomenise de ani şi ani de zile o asemenea îmbulzeală de hatîrul unui tinerel, care abia publicase cîteva schiţe şi articole bătăioase, un studiu şi jumătatea unei duzini de foiletoane în gazetele şi în revistele locale. Tu precedai încheierea ciclului de conferinţe. Urmau, în cealaltă duminică de la sfîrşitul lui mai, concluziile unui venerabil dascăl, cunoscut şi preţuit vorbitor. Înaintea ta se perindaseră alţi zece conferenţiari, în zece duminici: profesori, scriitori, critici, ziarişti, încă doi studenţi, dar cu trecut şi cu prestigiu, în ultimul an de doctorate. Nici unul n-a izbutit însă să scoată din casă atîta lume, din atît de deosebite straturi ale tîrgului, din mahalale, din odăiţe studenţeşti şi din cartierele boiereşti, ascultători şi ascultătoare de toate rangurile şi cu toate porturile. Nu lipseau nici bravii fraţi italieni, care-l încadraseră pe Ion Budea Hortopanu, adus cu sila şi cam pe sus, fără să priceapă ascunsele plănuiri ale lui Salvatore Rovetta. Nu lipseau nici gazdele noastre: domnul Haralamb Agapie — în redingotă neagră şi cu pălăria tare pe genunchi, coana Sultana — în rochia de catifea vişinie a aniversărilor şi patroanelor, a botezurilor şi cununiilor, care-o strîngeau pe subţiori, ţinînd între degetele sale grăsune mînuţa Lizucăi, Mona-Lizuca noastră, îmbujorată de emoţie. Nici domnişoara Malci nu lipsea, însoţită de *papi* şi de *mami;* nici domnul Baldorn, cu alţi ochelari, de rezervă; nici ceilalţi librari şi anticari ai tîrgului nostru adoptiv; nici Maruca-Matracuca, zîmbind suav cu dinţişorii săi laţi şi verzui, care te-au lecuit pe vecie de îngheţata de fistici a copilăriei noastre; nici zeci şi sute de alţi studenţi şi studente, de şcolari şi de şcolăriţe, fremătînd de neastîmpăr.

Nu lipsea nici Vera Arcadievna; venise pînă şi madam Iftodiu, tutungioaica din colţul mahalalii noastre, într-o foş-

nitoare rochie de fai pembe, cu un mirobolant boa de pene violete la gît.

Colegi şi foşti colegi, necunoscuţi, chipuri tinere, frunţi boltite, ochi luminoşi şi arzători, plini de nerăbdare — suflete cîştigate încă de la cuvîntarea ta la dezvelirea statuiei cu burtică şi cu cioc de bronz, mai apoi de la înmormîntarea studentului Culai Baciu.

Dar bărbile, îndeosebi bărbile, toate bărbile Iaşului erau prezente cu adevărat în păr, să tot ai ce rade pe uscat şi într-ales, cu perdaf şi fără.

Bărbile celebre ale tîrgului nostru adoptiv: Constantin Stere, cu barba în veşnică fază de remaniere; iubitul nostru profesor Ibrăileanu, cu barba de mag asirian şi cu ochii migdalaţi de frescă; celălalt iubit al nostru profesor, Calistrat Hogaş, cu barba zburlită şi aspră ca părul zăvozilor de la stînile din Munţii Neamţului, şi al treilea profesor tot aşa de iubit, Axentie Frunză, cu barba argintie şi moale ca firea-i blajină; şi al patrulea profesor, mai puţin iubit, dascălul de desen şi caligrafie, înfumurat de măreţia bărbii uriaşe şi arămii ca o pavăză alipită de piept; şi Leopold Hax, boemul muşcătoarelor replici şi al nepierizabilelor poreclе care stigmatizau pe viaţă concetăţenii Bijulici, cu barba sa fluvială dar devorată de molii ca a unui personaj din *Azilul de noapte;* şi victima lui de predilecţie, solemnul profesor nul şi ceremoniosul rector universitar rămas pînă la moarte *„rectum"* datorită poreclei cu care-l dăruise Leopold Hax, cu ciocul său pomădat şi ajustat, de culoare suspect gălbuie şi rectală; şi ilustrul istoric A. D. Xenopol, cu ale sale două bărbi albe de hîrtie, şi savantul filolog Al. Philippide, cu o pereche de mustăţi imense şi alta de sprîncene enorme, care ar fi putut ţine cu cinste loc de patru bărbi-fenomen.

Şi cîte, cîte încă multe celebre alte bărbi!...

Să le înfrunţi pe toate, să le razi pe uscat cu perdaf pe toate, tu, tinerelul venit numai de zece ani de la bojdeucile noastre, de-acasă, din satele unde părinţii noştri nici nu ştiau să se iscălească şi semnau prin punere de deget — mi s-a părut din nou o încumetare încărcată de ameninţări şi de primejdii. Îl mai zării şi pe poetul Topîrceanu, ieşan prin adopţie ca şi noi, care nu purta barbă, e drept, ci numai o

firavă iluzie de mustăcioară spînatecă, dar avea vervă să radă zece bărbi pe uscat.

M-am alăturat de Vera Arcadievna, să aflu un reazăm. I-am strîns mîna în tăcere. Pe urmă, am strîns pipa, bătrîna pipă a bătrînului batracian de azi, am strîns-o încleştat în pumn, încleştîndu-mi aşa emoţia frăţească să-i înăbuş neastîmpărul.

Aşteptam.

Nu numai eu aşteptam cu neastîmpăr.

Toată sala aştepta fremătînd, foşnind foi de ziar şi de programe, salutîndu-se cu înclinări din cap, ca într-un tîrg unde şi cei care nu se cunoşteau se ştiau măcar după nume, după demnităţi, după slujbe, titluri, moşii, venituri, foi de zestre, moşteniri, procese, ipoteci, divorţuri, legături de rubedenie, slăbiciuni, manii, păcate, anecdote, epigrame, porecle.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim?

Ai apărut pe estradă, zvelt, înalt, avîntat, cu paşii elastici, în straiele fumurii, nici prea dichisit, nici cu coama prea neţeselată în stilul boemei romantice a tîrgului şi a vremii.

Surîdeai senin, tinereţei, ţie-ţi, vieţii, sălii, tuturor.

Aceasta toţi au simţit-o de îndată şi pe toţi i-ai cucerit dinainte. Ai apărut, căutîndu-ne din ochi, în ropotul aplauzelor de datină înainte de a începe.

Un semn imperceptibil de pleoape pentru Vera Arcadievna şi pentru mine. Alt semn pentru Lizuca, Mona-Lizuca noastră, care avea să moară cu zile atît de odios şi de dramatic, din pricina nepăsării tale, a celuilalt om din tine, de mai tîrziu, Vladim. Şi al treilea semn, pentru Dionisie Pahonţu, cel mai venerat dascăl al tău şi cea mai temută barbă de sîrmă ghimpoasă a tîrgului nostru adoptiv.

Cînd aplauzele s-au potolit, întru a tuturora nedumerire, cu o dibăcie retoricească atît de meşteşugit calculată să aţiţe surprize şi să întreţină curiozitatea unde ai să ajungi, în loc să purcezi direct de la Renaştere şi de la navigatorii ei, ai început prin a evoca mările şi oceanele antichităţii, pe care contemporanii lui Homer şi ai lui Herodot le priveau cu teroare, ca un element misterios, fără hotar şi veşnic ostil.

Spăimoase pustietăți lichide, cutreierate de cicloane și sfîrșind în nimicul necunoscutului geografic. Spăimoase pustietăți hăpăind să înghită nesăbuiții vîslași ai fragilelor bărci și piroge, care se încumetau să-i violeze tainele. Aruncînd la țărm numai hîrburile naufragiilor și vinete cadavre; adăpostind în străfunduri zei cu neînduplecate și nătînge mînii; urzind din spuma valurilor zeițe de-o diafană dar fatală frumusețe.

Nici o mirare, deci, că pe asemenea mări vrăjmașe ale miturilor din alte milenii toate galerele egiptiene și feniciene și cartagineze și eline; toate triremele romane; chiar corabia legendară a argonauților plecată sub comanda lui Jason să răpească lîna de aur; chiar nava vicleanului Ulyse; nici o mirare că toate înaintau cu prudență dînd tîrcoale pe-aproape de țărmuri, numai arar avîntîndu-se în largul bîntuit de cicloane, de ceți, de mituri, de stihiile necunoscutului.

Planeta, viețuitoarele, enigmele, întrebările se mărgineau la universul strîmt din preajma litoralului mediteranian, unde omul, abia ieșit din grotele erelor preistorice, abia își înălța fruntea și ochii la lumină și la soare și stele și cer. Doar arare străfulgerări străpungeau uneori perdeaua de neguri, mai mult cu vagi intuiții și presimțiri, ca în profeticele versuri ale lui Seneca din tragedia *Medeea*, cînd anticipa descoperirile ce-aveau să vină, cu toate continentele și semințiile nici măcar bănuite în inventarul Genezei:

Venient annis saecula seris,
Quibus oceanus vincula rerum
Laxet, et ingens pateat tellus,
Tethysque novos detegat orbes,
Nec sit terris ultima Thule. [1]

Ultima Thule...

Pe urmă, după o pauză, ca și cum ai fi întors o pagină de hronica mileniilor, deși n-aveai sub ochi decît fășia unui

[1] Vor trece anii în secole, oceanul își va deschide granițele și un ținut întins va ieși la lumină, marea Thetys va dezveli noi pămînturi iar Thule nu va mai fi marginea universului (Seneca, Medeea, Actul II).

mic carton dreptunghiular cu cîteva nume şi date ; pe urmă, ai populat acest lac mediteranian cu greoaiele galere ale Bizanţului în putreda şi daurita splendoare a decadenţei. Ai pus în mişcare flotele cruciaţilor care purcedeau să elibereze Sfîntul Mormînt, şi rapidele nave ale piraţilor sarasini. Şi ai amintit cum în această vreme, pe continent, evul mediu îşi făurea din migală de veacuri catedralele cu turle mistic zvîcnite spre cer, cu arcuite ogive şi stranii himere, cu rînjinde gargulii ; făurea castelele seniorilor feudali împresurate de servi care scormoneau pămîntul cu ghearele şi trăiau ca dihorii în vizuini şi în scorburi ; făurea burguri şi cetăţi de răspînteni cu masive donjoane.

Toate în ropotul de copite ale hoardelor dezlănţuite din platourile şi stepele asiatice, în zîngătul de suliţi, de lănci, de scuturi şi zale, în nebuna sarabandă a cavalerilor cu carapacea de crustacei metalici ; evul mediu al literaturii romantice, al picturii, al cronicilor, al pieselor de teatru, al spectacolelor de operă şi balet.

Dar dincolo de pitorescul decor şi de figuraţia în frenetică agitare, ce ascundea cealaltă faţă a evului mediu ? dosul decorului ?

Un neîntrerupt geamăt de agonie al geniului omenesc ferecat în cătuşe, asfixiat la întunecime, sub obroc.

Adevărul, realitatea, ştiinţa şi toate aspiraţiile cugetului, nobila năzuinţă a nesfîrşitelor generaţii de la primii pitecantropi ai cavernelor ieşiţi din bezne şi din animalitate să achiziţioneze cu fiecare veac şi mileniu o nouă cucerire asupra necunoscutului şi întunericului — sugrumate toate de obscurantismul inchiziţiei, de fanatism, de scolastică, de disputele teologice, de falşificarea şi distrugerea vestigiilor antice care contrariau poruncile *Bibliei :* crede şi nu cerceta ! Toate înverşunîndu-se să dea îndărăt, să nimicească şi să înăbuşe sub lespede de mormînt testimoniile marelui Aristot, învăţămintele marelui Democrit, descoperirile marelui Arhimede.

Că în timpul acesta, într-o *Carte a focurilor* cu unicul exemplar păstrat la Biblioteca Naţională din Paris, un oarecare Marcus Graecus destăinuia, sub denumirea de a „treizeci şi doua formulă", secretul prafului de puşcă preluat de la chinezii care-l utilizaseră paşnic doar pentru jerbele de artificii ale serbărilor ; că tot dinspre acea îndepărtată civi-

lizație și cultură a mandarinilor și a castelor, izolată prin marele zid al Mongoliei și căzută în letargie de milenii, străbătuse născocirea tiparului, preluată și preajustată la Maiența și la Strassbourg de un oarecare Johann Gutenberg; că tot dintr-acolo, poate tartarii, poate Marco Polo au adus născocirea busolei, să intre în folosința, deocamdată încă neîndemînatecă, a navigatorilor portughezi, împreună cu astrolaba mării; că într-o chilioară de monah, un oarecare Roger Bacon, în al său *Opus majus,* indica și întrezărea cu o extraordinară viziune toate născocirile epocilor viitoare, de la vapor pînă la avion, poate de la microscop pînă la telescop, cu o cutezanță a cugetului de precursor mai ascuțită și mai pretimpurie decît a celuilalt, Bacon, Francisc, de peste trei veacuri — toate cum să turbure și să trezească din buimaca sa noapte acel ev al tenebrelor, cu presimțirea celor ce-aveau încă să mai vină și irevocabil veneau?

Roger Bacon, cărturarul bătrîn și inventatorul vi. ,nar, fu băgat în temniță să-și ispășească vina de precursor cu osînda pe viață; cum i-au urmat mai apoi în temniță sau pe rug Giordano Bruno, Galileo Galilei, Kepler și atîția alți martiri ai viitorului, puși sub lacăt sau mistuiți în flăcări, fiindcă se încumetaseră a afirma că pămîntul se mișcă, viața se mișcă, viitorul se mișcă, în pofida celor ce credeau că le pot opri toate pe loc, cu zăvoare, cu lanțuri, cu ruguri, cu bule de excomunicare. *E pur si muove!* Și totuși, pămîntul se mișca! Și totuși, viața continua! Și totuși, viitorul înainta!...

Firește, înainta bîjbîind încă în drojdia cețurilor medievale, care se înverșunau să mai stăruie, în spasmodicile frenezii care simulau viața și nu erau decît zvîrcolirile morții.

Dar pe dinlăuntru murea de scleroză senilă casta cavalerilor, cu platoșa ruginită și cu himerice năzăreli de deliruri ale agoniei; moarte pe care abia după o sută de ani avea s-o consemneze Miguel de Cervantes, într-un satiric și poate tragic, poate melancolic epitaf: *Don Quijote de la Mancha,* cavalerul jalnicei înfățișări și ursite.

Iar în această lume a uscatului, sfîrșită fiindcă-și istovise tot ce-a putut da și fiindcă nu-și mai putea primeni substanța, izvoarele de trai și de îndestulare, în lumea aceasta care dospea în miasmele propriei sale putreziciuni, deodată se rup de țărmurile vechiului și îngustului și îmbîcsitului lor

univers cei dintîi întreprizi navigatori evadînd în spațiu și la timp. Deodată, avîntîndu-se să înfrunte fioroasele necunoscuturi de dincolo de ape și de orizonturi, pornesc să descopere alte limanuri, alte continente, alte constelații din celălalt emisfer, alte lumi Bartolomeo Diaz și Vasco de Gama, genovezul Cristofor Columb și Magellan. Toți cei cîți au plecat să îndeplinească profeția lui Seneca, explorînd vastitatea oceanelor de dincolo de *ultima Thule*...

Nu începea astfel abia acum aventura cea mare a Europei și a vremilor moderne ? a unui duh primenit și iscoditor ? preludiul Renașterii, după era nocturnă a evului mediu ?

Ce însemna expediția argonauților, războiul Troiei pentru naiva rivalitate în jurul unei Elene destul de bătrîioare, colinda lui Ulyse pe lîngă toți zeii, semizeii și ciclopii smîrcului mediteranian ; ce însemnau oare, față de epica străpungere a perdelei de neguri care ascundeau Atlanticul, cînd Cristofor Columb, genovezul, a ancorat într-o bună dimineață în Marea Caraibelor și cînd matrozii care nu se simțeau de fel argonauți au dat întîia oară ochii cu oamenii de aramă ai ostroavelor necunoscute, în extravagantele lor tatuaje și penaje despre care nici o legendă nu păstra nici o știre ?

Toate, ce însemnau ?

Prin contrast cu emfaza lui Homer, glorificînd niște mărunțele încăierări sub zidurile unei cetăți cît un taler și urgiile unor furtuni într-o tipsie — căci ce altceva fusese Troia ? ce altceva Helespontul ? ce altceva *Iliada* — cît mai impresionant de simplu și de uman era jurnalul de bord al lui Columb, notînd într-o fidelă și obiectivă foaie de observație episoadele celui mai important și fantastic eveniment din istoria lumii pînă la el !

Nu-i oare un episod ceva-ceva mai hotărîtor decît tot războiul Troian ?

Cristofor Columb nu-i oare ceva-ceva mai mare navigator decît Ulyse, cu toți ciclopii și Penelopa și toate sirenele lui ?

Totuși, celebritatea lui Cristofor Columb e întreținută pentru posteritate mai mult prin anecdota stupidă cu ou turtit la vîrf în pălăvrăgelile unui ospăț decît din acele însemnări, prin acele memorii și scrisori, care au rămas cea mai zguduitoare mărturie a luptei purtată de geniu cu re-

zistența contemporanilor. Din acele însemnări, memorii și scrisori se poate urmări pas cu pas și zi cu zi cum a călătorit Columb pe jos, ca un vagabond de la un capăt al Spaniei la celălalt, cerșind pita și căpătîiul de-o noapte trapezelor mănăstirești, ca să ajungă pînă la Hernand de Aragon și la Isabela de Castilla... Și se poate urmări cu ce implorări, cu ce umilințe și ce șiretlicuri s-a străduit să-i convingă că e vrednic să le aștearnă la picioare o lume care n-a fost înscrisă încă în nici o hartă și nici nu figura încă în catastivul Genezei. După cum tot din aceleași memorii, însemnări și scrisori se mai dovedește ingratitudinea fioroasă de mai apoi cu care Hernand de Aragon și Isabela de Castilla împreună cu toată clica lor de curteni au răsplătit cu lanțuri și cătușe descoperitorul de lumi necunoscute cînd și-au îndestulat nesațiul aurului și al puterii.

Și totuși, după temerara, reala și izbutita aventură a lui Cristofor Columb, ce mititele și sărace în substanță c. ieftinele mărgele de sticlă pe firul de ață se înșiră cînturile *Iliadei* și ale *Odiseei;* toate naivele băsmuiri și epopei, ce sărăcuțe de seva imaginației și de emoție față de episodul unic, cînd Hernand Cortez răsare înaintea lui Montezuma, regele Mexicului, ca un demon descins din altă planetă cu oștirea-i de fețe palide în armuri strălucitoare, cu flintele care închideau trăsnetul în țevi de fier și cu escorte de necunoscute făpturi, cîini și cai — călăreții care făceau un singur trup cu animalul, ca adevărații centauri ai mitologiei! Ce confruntare a două lumi reciproc misterioase, care nu se bănuiseră, în clipa cînd Montezuma, însoțit de cortejul său, înaintează în calea lui Hernand Cortez purtat în lectica de aur, sub parasolul de pene verzi, înfășurat în somptuoasa-i hlamidă de aur și de pietre scumpe! Și ce magică irealitate de vis s-a desfășurat sub privirea europenilor cînd cortejul, dîndu-se la o parte, a lăsat să apară într-un grandios decor tropical lacul Tezuco și ale sale grădini plutitoare, cetatea cu douăsprezece mii de turnuri și cu șaptezeci de mii de pavilioane, cu parcuri, boschete, canale, poduri arcuite, temple, altare, palate!... Cele șapte minuni ale antichității, cu templul Dianei din Efes cu tot și cu grădinile suspendate ale Semiramidei cu tot; ce searbăde miracole pe dimensiunile micului univers de atunci, strivite de prodigioasa cetate pe ape a lui Montezuma!

Băştinaşii n-au rezistat invadatorilor. Istoria a înscris pe marginea nedreptei lor soarte primele pagini tragice şi odioase ale nesaţiilor şi cruzimilor colonialiste : civilizaţii nimicite, rase şi popoare exterminate, bogăţii spulberate, mulţimi subjugate. Pagini care au dezonorat chiar de la început, cu un stigmat infamant, gloria şi curajul marilor exploratori.

A existat oare în antichitatea epopeelor homerice un moment trăit, unul singur, trăit cu adevărat de omenire ca stupoarea, ca freamătul şi curiozitatea şi nerăbdarea răspîndite în Europa la zvonul acestor descoperiri şi acestor isprăvi ale conchistadorilor, ca spectacolele galioanelor descărcînd cu nemiluita în porturile Spaniei barele de aur ale odoarelor topite, perlele, safirele, smaragdele şi toate nestematele palatelor regeşti şi ale templelor aztece ? Ca uluita încremenire a noroadelor de pe cheiuri cînd de pe corăbii au păşit pe uscatul european cei dintîi indieni, care nu erau totuşi indieni ai Indiilor Orientale, ci oamenii unui uscat nepomenit în nici o numărătoare a seminţiilor lui Sem, Ham şi Iafet, captivii cu multicolorele lor pene încingîndu-le fruntea, foştii oşteni înfrînţi ai lui Montezuma, cu profil de medalie, cu pielea lor de aramă şi cu buzele lor subţiri pecetluind o severă gravitate, buze fără zîmbet, cerînd milog îndurare, buze fără crispări de deznădejde ? A mai existat pînă la dînşii o tragedie istorică pe aceeaşi măsură, încărcată de atîtea consecinţe nebănuite care aveau să schimbe faţa lumii, condiţiile de trai, viaţa de toate zilele de la un capăt al Europei pînă la Volga şi Urali ?...

Pentru întîia oară, răsturnările dintr-o parte a planetei răspundeau în cealaltă parte, dincolo de oceane şi uscaturi, urzind primele forme ale interdependenţei economice şi sociale şi politice, întîiele pîlpîiri ale unei conştiinţe planetare...

Epopeea veacurilor ce-aveau să vină, epopeea Renaşterii, purcede de-atunci, despicînd tenebrele care astupau, care ascundeau, care despărţeau lumile în spaţiu şi în timp. Expediţiile lui Columb, ale lui Vasco de Gama şi Magellan ferfeniţeau geografia naivă a lui Ptolomeu şi spărgeau în ţăndări cosmografia ptolomeică, pregătind calea lui Copernic, cu a sa *De revolutionibus orbium caelestium ;* pregătind calea lui Galileo Galilei cu a sa nouă mecanică cerească, a

lui Kepler, a lui Newton. Toate se leagă, se înverigă ; din cauze devin efecte, şi din efecte zămislesc alte cauze. Pentru toate fusese nevoie de o altfel de temeritate decît acea a lui Ahile, a lui Agamemnon, Castor şi Pollux, instrumentele zeilor dintr-un Olimp care n-ajungea nici la călcîiul Anzilor Cordilieri.

Omul începea să devină în sfîrşit stăpînul său, al voinţei şi geniului său, nu instrumentul forţelor oarbe şi al capricioaselor divinităţi. Începea să îngenunche materia, planeta, legile naturii, să şi le pună la dispoziţie, în loc să se resemneze a rămîne sclavul lor.

Ţi-ai îngăduit o pauză să respiri.

Iar dascălul tău cel mai drag, cu barba cea mai sîrmoasă şi mult temută, Dionisie Pahonţu, a şoptit către vecin — altă barbă — într-un zîmbet de simpatică amuzare :

— Aceasta e un fel de *Columbiadă,* contra *Iliadei* şi a *Odiseei !*

Cuvîntul a trecut din barbă în barbă. Un magistru de estetică, solemn, cetluit în redingotă şi cu ştaiful ţeapăn la gît, a clătinat din cap cu dezaprobare. Nu împărtăşea aceeaşi părere şi simpatică amuzare. Tu ţi-ai dres glasul, şi cu o pornire agresivă, ai dat buzna tropăind în templele esteticii sale.

Renaşterea, evident, mai însemna şi altceva. Arta, pictura, sculptura celei mai strălucite epoci din istoria Europei, după secolul lui Pericle...

Magistrul de estetică, pedantul şi găunosul dascăl, a lungit şi el gîtul din ştaif ca Peninsula Iberică pe harta Europei :

— În sfîrşit !...

În sfîrşit, te apropiai de tipicul conferinţelor şi de titlul de pe afişe, de programul ciclului patronat tocmai de această celebră fosilă didactică, ahtiată de onoruri, de tămîieri, de decoraţii şi sinecure.

Adoptînd viclenia lui Ulyse, ai luat-o domol şi răbduriu pe lîngă ţărmuri, poposind mai întîi la premergătorii Renaşterii, la săpăturile din cel de al cincisprezecelea veac, care dăduseră la iveală sculpturile zeiţelor şi zeilor de-o păgînă frumuseţe, moştenire uitată şi pierdută a antichităţii elino-romane. În cîteva fraze meşteşugite, trăgînd cu ochiul cînd la lojile dascălilor, cînd spre fraţii Rovetta, ai evocat influ-

ența acestor descoperiri asupra pictorilor și cioplitorilor de marmură, care într-o întrecere creatoare de titani fără seamăn în istoria veacurilor au făurit capodoperă după capodoperă, păstrate acum cu pietate în muzee, în capele, în biserici și palate, lăsînd dinadins pentru o apoteoză finală figura enigmatică a lui Leonardo da Vinci.

Semnele de încuviințare ale dascălilor din jilțuri, clătinările din gîtlejurile de broască țestoasă și din bărbile de felurite dimensiuni și croieli, tresăltarea pleoapelor pe bulbii globuloși ai ochilor te atîțau într-o febră răutăcioasă. Eu, care-ți cunoșteam firea și resorturile lăuntrice, am înțeles și sclipirea jucăușe a privirii :

„Așteptați o țîră. Numai așteptați plăcinta cu poalele în brîu pe care v-o pregătește dîrlăul lui Creangă !..."

Și ca să-i cîștigi mai deplin, înainte de surpriza impertinentei tale concluzii, ai stăruit cu o perfidă dozare asupra artei subtile din pictura lui Leonardo.

Ai stăruit asupra vieții sale nomade, singuratice, neînțelese și tragice, ai trecut în revistă *Cina cea de taină, Madonele,* cele trei, *Sfînta-Ana, Meduza, Sfîntul Ion Botezătorul* și *Bachus,* pentru a te opri la *Mona-Lisa,* la surîsul Giocondei.

Ochii au căutat-o pe Lizuca, Mona-Lizuca noastră. Am întors și eu privirea. Au întors-o și alții din sală, fără să priceapă, spre fetița cu două pete de roșeață în obrazul palid, ghemuită între domnul Haralamb Agapie și coana Sultana.

„Vezi că mă țin de cuvînt, Mona-Lizuca ? spunea privirea ta, peste capetele ascultătorilor. Vezi că nu te-am mințit ?"

Lizuca, Mona-Lizuca noastră, în rochița ei albastră ca floarea de in, cu codițele ei împletite cunună, își ascunsese, rușinată, obrăjorii în palme, sub asaltul atîtor intrigate priviri.

— Ce este ? Ce se întîmplă ?... m-a întrebat în șoaptă Vera Arcadievna, strîngîndu-mi brațul. La cine te uiți ? La cine se uită Vladim Ștefanovici ?

— Mai tîrziu, îți spun mai tîrziu ! E prea lungă povestea, am răspuns eu, fără a bănui nici pe departe cît de scurtă și tristă avea să fie povestea cea adevărată a nefericitei noastre Mona-Lizuca.

Deocamdată nu mai încleștam atunci pipa în pumni cu emoția și teama de la început. Mă minunam cu cîtă dexteri-

tate prelucrai toată substanța dezbaterilor noastre fără cap și coadă. Mă minunam cît de stăpîn erai pe tine, pe glas, pe sală, pe bărbile gata rase pe jumătate, cu perdaf, pe uscat și fără bricele de primă calitate din vitrina bravilor frați italieni.

Te-ai apropiat de rostul ascuns al conferinței tale. Într-o focoasă peroratie care a făcut să lase gura apă bravilor frați italieni, l-ai proclamat pe Leonardo precursorul veacului al douăzecilea, supremul ideal al unei generații destinată să reconstruiască o lume mai bună și mai dreaptă pe temeiurile științei. Pictorul și sculptorul îl abandonai esteților.

Realitatea, care-și are o logică a ei, ascunsă priceperilor mărginite, nu-și rostise oare cuvîntul cînd s-a înverșunat să distrugă sistematic atîtea și atîtea din capodoperile pictorului și ale sculptorului ?

Peste toate a suflat un vînt al morții, poate dinadins să reducă din cumpăna posterității opera pictorului și a sculptorului pentru ca mai greu să cîntărească opera inventatorului, a descoperitorului, a precursorului, a cercetătorului de legi, de cauze și de efecte, care va să elibereze omenirea de ignoranță.

Pe acel Leonardo da Vinci îl adoptă generația noastră, a veacului al douăzecilea. Pe acela îl considerai premergătorul genial al lui Edison, al tuturor Pasteurilor și Pavlovilor și Branlyilor din laboratorii, din uzine, fabrici și ateliere, nenumărați savanți și născocitori de pretutindeni și din toate domeniile : fizicieni, chimiști, biologi, medici, tehnicieni, ingineri, exploratori. Căci pentru binele a sute de milioane de oameni și pentru a le ușura truda lor cea de toate zilele, pentru a risipi bezna care înfășoară încă planeta și ține încă mulțimile în sclavia brută a vitelor de jug, mai mult decît surîsul enigmatic al Mona-Lisei și decît spectralele chipuri ale *Cinei celei de taină* prețuiesc născocirile ingenioșilor anonimi care au inventat roata, pîrghia, cea dintîi secure de fier, cea dintîi armă de bronz, cea dintîi luntre. Trăim prin cei care s-au gîndit și au izbutit să folosească aburul, electricitatea, motorul cu explozie, primul vaccin : prin Arhimede, prin Newton, Stephenson, Pasteur, Mendeleev, Charcot, Mecinikov, Branly, Edison !...

— Cum s-ar zice, o *Edisoniadă* ?... glăsui Dionisie Pahonțu îndestul de tare, ca să-i auzi reflecția și tu, de pe estradă.

— Da ! O *Edisoniadă !*... i-ai smuls vehement cuvîntul din barba sîrmoasă. O *Edisoniadă* ! Nu aceasta e epopeea veacului care abia a început ? Şi nu se vesteşte ea oare măcar tot atît de grandioasă ca *Iliada,* ca *Odiseea,* ca *Eneida,* ca toate snoavele care întreţin cultul unor mituri perimate, desuete, îngropate ?... Pe cînd epopeea veacului nou, a veacului nostru, merge înainte cu viaţa cea vie. Ne dă fiecăruia sentimentul că participăm la o luptă uriaşă cu duhurile întunericului. Ce tînăr de la începutul unui asemenea veac nu e înfiorat de o solidară emoţie la gîndul miilor şi miilor de fraţi necunoscuţi de pretutindeni, indiferent de ţară şi de hotare, de seminţie, de lege, miile şi miile de alţi tineri care în biblioteci, în laboratorii, în clinici, în uzine se pregătesc a urzi omenirii alte condiţii de viaţă — de adevărată viaţă ieşită din sclavie şi din animalitate ?... Din tîrgul tău adoptiv, din sala obscurului orăşel universitar, sărac şi cu modeste mijloace de învăţătură, îi vezi, îi simţi, le auzi de departe ecoul inimilor, care bat într-un ritm cu inima ta, ca o inimă mare a tuturora, inima veacului ! Peste sute de ani, cînd toate vor aparţine trecutului, cînd bunurile achiziţionate acum parcelă cu parcelă şi cînd tainele naturii smulse acum dram cu dram vor fi de mult intrate în patrimoniul umanităţii, atunci se va vorbi despre generaţia aceasta măcar cu aceeaşi uimită evlavie cu care străbunii noştri pomeneau isprăvile lui Ahile şi Agamemnon, Castor şi Polux ! Iar cele şapte minuni ale lumii vor fi atunci de şapte sute de ori mai numeroase şi de şapte ori cîte şapte sute de ori mai fără de seamăn decît tot ce s-ar fi încumetat a cugeta un Platon, un Pitagora, Aristot ori Socrate.

Înălţînd braţul spre nevăzut, te-ai adresat nevăzuţilor tovarăşi de aceeaşi vîrstă, care din toate ungherele planetei, fără să se cunoască, dar ştiindu-se, îşi încredinţau veacului anonimele lor destine, anonimele lor energii, anonimele voinţe, speranţe şi idealuri, să le ducă înainte cu dînsul, cu veacul. Împreună cu veacul care a preluat moştenirile Renaşterii şi duhul Renaşterii, să le adîncească şi să le amplifice înmiit... Ce tînăr din sală n-o simte aceasta ? În care frate al tău nu tresaltă aceeaşi conştiinţă ?

Ne aştepta veacul !...

(Veacul care, începînd chiar din acea vară, avea să secere de două ori, în două războaie, floarea tineretului, mînîndu-i,

bieții tinerei, din speluncile cancelariilor diplomatice și de la birourile statelor-majore, să se extermine unii pe alții, să presare de două ori cîmpurile Europei cu mormintele lor anonime, cutropite de iarbă !)

Dascălul tău cu barba sîrmoasă, Dionisie Pahonțu, crezînd că ai sfîrșit, a dat el semnalul aplauzelor urmat de sala întreagă. Dascălii din loji și personajele mai simandicoase aplaudînd moderat și demn ; coniețele și odraslele protipendadei ceva mai însuflețite decît de obicei ; mulțimea cea multă a studențimii și școlarilor din staluri și galerie cu o dezlănțuire frenetică, așa cum mă treziseră în acea dimineață ropotele de ploaie din visul cu aclamații și urale. Ropotele și strigătele și uralele vocilor tinere depășeau toate ovațiile din vis :

Vladim ! Vladim al lor...

Tu zîmbeai modest, fără să te clintești. Ai înclinat numai fruntea cu o sfială feciorelnică, sub aclamațiile care te copleșau. Și, nu știu prin ce semn tainic, lumea a înțeles că alta era încheierea.

S-au oprit toți din aplauze. Au așteptat toți într-o mare tăcere.

Iar în acea mare tăcere ai înălțat fruntea și ochii, ți-ai scuturat coama, ți-ai șănțuit o brazdă adîncă între sprîncene — și cu glasul și cu privirea, și cu toată ființa, ai tălăzuit magnetic către tine întreg tineretul din sală într-o astfel de chemare, sunînd dintr-altfel de strune. Chemarea feciorilor de iobagi, la luptă pentru dezrobirea iobagilor.

Din nou am încleștat pipa în pumn, sugrumîndu-mi emoția.

Te-ai dat un pas îndărăt pe estradă. Ai încleștat și tu pumnul, mototolind cartonașul cu însemnările, care nu-ți mai trebuiau. Ce admirabil și ce teatral efect de emoție ! Ce măiestrit ai jucat scena neprevăzută, încît l-au podidit lacrimile în ochi pe bătrînul batracian, imbecilul ! Super-hiper-ultraimbecilul batracian !

El trăia clipa.

Tu mai mult o jucai, Vladim ! Sau poate că atunci erai și tu sincer, tot așa de sincer ca mine. Mai știu eu ?

Ai încleștat așadar pumnul. L-ai descleștat. Cu un soi de îndurerată și parcă scîrbită mirare, te-ai uitat la elastica fășie de carton boțită, pe care ai lepădat-o să cadă. Ce căutau

acele străine însemnări ? Ce rost vorbirea ta atît de străină vreme de un ceas păsurilor care zbuciumau cu adevărat un fecior de iobag ? ce rost acestea toate şi toţi aceştia într-o ţară de iobagi ? Ce ştiau despre toate şi toţi robii tăcuţi ai pămîntului cu grumazul încovoiat pe coarnele aceloraşi pluguri de lemn, care nu s-au schimbat de pe vremea lui Burebista ? În beznele unde orbăcăiesc, ce-a pătruns vreodată din bunurile civilizaţiei şi culturilor ? Ochii ţi se întorc apoi cu spaimă şi remuşcare la fraţii ceilalţi, cei adevăraţi, de sînge, de-acasă, din satele de unde vin neştiutorii de carte, flămînzii şi urgisiţii şi desculţii, robii tăcuţi ai pămîntului, pentru care n-a existat încă nici o Renaştere. Aceştia se cuvin izbăviţi înainte de toate ! Aceştia — scoşi din întuneric şi de sub sfîrcul harapnicelor ! Aceştia îşi aşteaptă şi au drept la Renaşterea lor ! Fără dînşii, toate pospaiurile civilizării noastre sînt numai minciună şi fătarnică deşertăciune. Aiurea, în alte ţări, cu alte stări, luptele vor fi fiind altele, cu alte arme, în numele altor datorii şi credinţe. (Ai privit spre Vera Arcadievna.) În ţara ta de iobagi, unde pe vremea Renaşterii, a lui Cristofor Columb, a lui Leonardo da Vinci, poate chiar mulţi voievozi nici nu ştiau să se iscălească ; în vitregita ta ţară, pe care geografia şi istoria au aşezat-o în calea răutăţilor, cum suspina hronicarul din veac, datoria feciorilor şi nepoţilor de iobagi e însă una singură. Să nu-şi afle linişte şi somn pînă ce nu vor pregăti dezrobirea iobagilor, a fraţilor şi părinţilor rămaşi în satele de obîrşie, unde stăpînirea nu le-a mai lăsat nici lacrimi să plîngă, nici glas să geamă, nici vlagă să scrîşnească din măsele sub harapnicul vechililor. Aceasta e Renaşterea noastră ! S-o uiţi, să te lepezi de ea, te-ar blestema răsucindu-se în morminte toţi morţii care ţi-au dăruit viaţa din tată în fiu, în nesfîrşitul lor lanţ de robi ai pămîntului. Atît aveai de spus ! Nu puteai să taci. Osîndească-te dînşii, morţii mormintelor, dacă le-ai greşit cumva rostind această chemare în numele lor şi al fraţilor noştri de-acasă, din cătunele beznelor şi pelagrei şi foamei şi harapnicelor cu sfîrcuri de plumb.

Ţi-ai scuturat coama pe fruntea înaltă, boltită. Te-ai răsucit brusc pe cîlcîie şi din cîţiva paşi ai lăsat estrada goală.

— În sfîrşit, şi o *Vladimiadă !...* a exclamat dascălul tău cu barba sîrmoasă.

Şi tot el, în tăcerea căscată o clipă, a dat din nou drumul aplauzelor, dezlănţuind zăgazurile zăpoarelor tinere, care au cutremurat sala.

— Vladim !...

— Vladim !...

— Vladim !...

Numai magistrul estet, academicianul Ţugulea Cap-de-lemn, stătea ţuguiat şi înlemnit în strana prezidenţială de lemn. Şi numai în cîteva loji ale protipendadei, aplauzele molcuţe din vîrful degetelor înmănuşate s-au pierdut în foşnet de rochii şi în murmurul comentariilor indulgente, ironice, dezabuzate, de cel mai pur accent şi cel mai savuros stil parizian. Poate şi Vera Arcadievna, aplauda şi ea tot numai din vîrful degetelor... Încolo, detunau ropotele fierbinţi, se rostogoleau strigătele slobozite din zeci şi sute de piepturi, creşteau aclamaţiile aţîţate din om în om.

— Vladim !...

— Vladim ! Vladim !...

— Vladim ! Vladim ! Vladim !...

Urcaţi în picioare pe scaune, sprijiniţi unul pe umărul altuia, îndemnîndu-se unul pe altul în cadenţă sonoră, feciorii, nepoţii şi strănepoţii iobagilor în straie tîrgoveţe de studenţi şi şcolari îşi rupeau piepturile chemîndu-te la rîndul lor să le vii în faţă şi să le primeşti legămintele, acolo, pe dată şi pe loc.

Încît m-am pomenit şi eu bătînd din palme şi tropăind din multe-picioarele mele de miriapod, zbuciumîndu-mă şi somîndu-te cu răcnete din străfundul rărunchilor spre estrada goală, să răsari neapărat în carne şi oase, parcă nu te mai văzusem de-o mie de ani :

— Vladim ! Vladim ! Vladim !

AL DOILEA CAPITOL

Primul tău gest cînd am dat ochii a fost după şartul obişnuitelor şi prea ireverenţioaselor noastre băieţisme din cămăruia vehementelor dezbateri şi controverse, a neliniştitelor noastre alarme, urmate de preamăreţe şi încrezute proiecte.

Purtînd dosul palmei de-a lungul obrazului, ca un super-hiper-ultraversat bărbier cu diplomă de onoare la finele celei mai temerare şi măiestrite operaţii, m-ai întrebat triumfal, numai cu o hîtră şi complice clipire din coada ochiului, fără cuvinte :

— Ei, ce-ţi garantam eu, bătrîne batracian ? Mi ţi-a ras bădia ori nu toate bărbile Iaşului pe uscat şi cu super-hiper-ultraperdaf ?

— Ras, Vladim, ras !... am recunoscut. Ba încă trebuie să mărturisesc că super-hiper-ultraperdaful tău a întrecut visurile noastre cele mai nebune. Nu-l văzuşi pe domnul preşedinte Ţugulea Cap-de-lemn ce super-hiper-ultracap de lemn a făcut ?... S-a dus întins să şi-l pună la duş cu gambetă cu tot, ca să-şi revină în fire. Parcă-l şi văd sub duş, gol-goluţ ca Adam, cu gambetă, guler ştaif şi insignele decoraţiilor pe piept.

Ai pufnit în hohote de rîs, şi eu după tine.

Era în ungherul unui coridor îngust şi întunecos din dosul sălii de conferinţă, unde curentul de aer mătura izurile umede de zămnic şi de igrasie, mai risipind şi oarecare efluvii suave de closet. În umbră, ţie îţi sclipeau ochii fosforic de surescitarea succesului.

M-ai scuturat cu amîndouă palmele de umeri, ca să-ţi descarci acea rămăşiţă de aţîţare. M-ai alipit strîns şi fră-

țește la piept, simțind nevoia să mă încredințezi cu o nouă pecetluire a vechilor noastre legăminte, pătruns de o solemnitate cam nepotrivită locului și adierilor de rău mirositoare miasme :

— Acum, după ce-am sfîrșit cu bine proba vorbelor, va veni și rîndul faptelor, frate Alexandre ! Ne bate vîntul în pînze. Numai să ținem cu vrednicie cîrma bărcuței noastre prin urgia tempestelor pînă la Capul Bunei Speranțe !

Deocamdată te frigăreau alte griji. Te zoreau alte îndatoriri.

O mare parte din publicul ascultător tot nu se dădea dus. Te aștepta și te căuta nu numai tineretul școlăresc și studențesc, pe care l-ai răscolit cu ale tale înflăcărate chemări. Te mai căutau și cîteva bărbi, din cele proaspăt rase pe uscat și cu perdaf. Unele să te felicite și să te încurajeze ; altele să protesteze și să te admonesteze părintește.

La extremitatea coridorului îngust se iteau capetele agitate și răsunau juvenile apeluri :

— Vladim !... Vladim !... Vladim !...

— Îndată !... le-ai răspuns tu. Încă un moment, berbecelor !

Glasurile tinere răsunau dinspre capătul coridorului întunecos și rău mirositor, de unde o ușă deschisă lăsa să se întrezărească o fășie albastră de cer și siluetele celor care nu se îndurau să plece :

— Vladim !... Vladim !... Vladim !...

Tu ai pornit într-acolo, cu pași elastici, sprinteni, siguri de tine. Eu m-am întors spre cealaltă ieșire, cu pași mai îngreunați, de bătrîn batracian, *Bufo vulgaris*.

O căutam pe Vera Arcadievna, fiindcă de cuvintele și de părerile sale simțeam cu deosebire nevoie.

Dar Vera Arcadievna se mistuise.

În schimb, mulți dintre auditori — cu și fără bărbi — mai întîrziau pe trotuare și în mijlocul străzii, poate și de hatîrul luminii dulci de primăvară, poate și mai mult încă de hatîrul comentariilor de datină. Căci, în afară de orice îndoială, conferința ta se preciza ca un memorabil eveniment, în somnolenta atmosferă a micului univers din Iașul nostru adoptiv. O consacra și te consacrau în special exclamațiile și epitetele succesive ale veneratului tău magistru, Dionisie Pahonțu,

barba cea mai sîrmoasă, mai agresivă şi mai autoritară a tîrgului :

— O *Columbiadă !...* O *Davinciadă !...* O *Edisoniadă !...* O *Vladimiadă !...*

„*Vladimiadă !*"

Ce altă publicitate, oricît de dibaci regizată de tine, în ce altă companie mai glorioasă şi cu ce alt gir ar fi izbutit oare să te consacre mai repede şi definitiv ? După Columb, Leonardo da Vinci şi Edison — Vladim, cu vladimiadele lui ! Cuvîntul circula din barbă în barbă şi din ureche în ureche, smuls şi preluat de glasurile tinere, ca o proclamaţie de mobilizare şi luptă : *Vladimiadă ! Vladimiadă ! Vladimiadă !...*

Iubitul nostru dascăl de la internatul unde ne-am lustruit opt ani coatele şi fundul pantalonilor de bursieri pe pupitre şi pe bănci, domnul G. Ibrăileanu, formulase totuşi de îndată o subtilă rezervă, care pe atunci li se părea tuturor inofensivă şi paradoxală şi care abia mai tîrziu avea să se adeverească deplin :

— *Vladimiadă ?* Poate că nu-i rău spus... O sumedenie de însuşiri juvenile, cam insolente şi haotice — cum nu-i stă rău tinereţii — dar însuşiri fără discuţie scînteietoare. Nu atît prin conţinut, cît prin ton, prin debit, prin talent, prin asociaţii ingenioase. Deci, aparent o mare promisiune. Încă o dată o mare promisiune a Iaşilor noştri ! Însă, cum pretindea un celebru diagnostician francez despre sănătatea prea înfloritoare şi agresivă, toate dovedind o stare anormală şi suspectă : tot atîtea simptome care nu anunţă nimic bun. Aici e primejdia... Chestia chestiilor, cum ar zice domnul preşedinte Ţugulea...

— Ca întotdeauna, hop şi tu de colo cu ideile tale suspecte şi anormale de ipohondru ! mîrîise Dionisie Pahonţu în barba-i sîrmoasă. Fugi cu ele, dragă Ibrăilene !

Acceptat ca fost elev şi modest satelit în grupul foştilor mei dascăli de la liceu, trăgeam avid cu urechea, să culeg impresiile şi să ţi le aduc gata servite pe tavă, ca un credincios prieten şi viitor oştean de luptă. O directoare de pension se alătură şi dînsa, probabil dintr-un instinct gregar de solidaritate didactică.

Era o domnişoară cam vîrstnică, dolofană şi romanţioasă, cumplit de strînsă pînă la sufocare în corset şi de-o prea

cunoscută incontinență verbală. În juneţe publicase o plachetă de siropoase poeme în proză. Ca atare, exclamă poetic, tamponîndu-şi gîrlele de năduşeală de pe obrajii rubiconzi cît o lună plină cu batistuţa minusculă de linon brodat, care mirosea poetic a parfum de liliac şi se transformă pe dată într-un foarte puţin poetic ghemuleţ de cîrpă udă :

— Oricum, a fost o conferinţă splendidă ! M-a ţinut într-o tensiune teribilă, parcă eu vorbeam pe estradă... Sclipiri, numai sclipiri, cum prea bine spuneaţi...

Vechiul şi bunul nostru profesor de biologie de la internat, care-mi pusese în mînă primele cărţi de specialitate şi-mi dirijase primele investigaţii microscopice în laborator, se sprijini de braţul meu, rămînînd în urmă.

După un timp, glăsui cu o preocupată clătinare din capul osos şi smead :

— Ehei ! Sclipiri de licurici !... Ce ştie despre veritabilii licurici domnişoara directoare şi profesoară de arta poetică, Artemiza Stamboliu ? Mă tem însă că are dreptate Ibrăileanu, ca întotdeauna. Aici e primejdia — chestia chestiilor — cu inseparabilul dumitale amic. *Cu* el şi *pentru* el ! O simţeam de cînd mi-a fost elev. Acum mă îngrijorează serios ! Prea de licurici, de autentici licurici îmi par aceste sclipiri. Licuricii sadea, ai noştri, cum îi cunosc şi cum îi cunoşti, cum îi cunoaştem. Nu cei poetici. Înţelegi ce vreau să spun ?...

Am îngăimat ceva cu totul vag şi orăcăit. Îi venea greu să mărturisească, bătrînului batracian, că era departe de a pricepe unde bat aluziile şi asemuirile.

Fostul meu dascăl şi iniţiator mi-a ghicit nedumerirea. Dar mai ales, mai ales, cu o extraordinar de lucidă pătrundere a ghicit primejdia analogiilor cu licuricii sadea, care te pîndea pe tine şi avea să te ducă la pierzanie, Vladim.

— Nu-ţi aminteşti ? mă întrebă, nu-ţi aminteşti cele dintîi observaţii şi experienţe pe care le-ai făcut alături de mine ? Tot astfel vorbeai, cam poetic, în stilul lui Michelet. Tot aşa te fascina îndeosebi lumina nocturnă, farul din coadă. Şi atunci te-am îndemnat : „Hai să vedem ce specimen de brigand feroce e acest poetic licurici cu farul în coadă !“ Nu-ţi aminteşti experienţa cu licuriciul, *Lampyris noctiluca*, şi cu melcul, *Helix aspersa* ? Credeam că te-au învăţat ceva !... I-ai închis împreună într-un bocal. Cu o precizie care

aparţine numai insectelor, licuriciul de cîţiva milimetri, pirpiriu şi fără nici o armă aparentă, nu s-a codit să atace melcul mare, gros cît un deget şi apărat în spirala inexpugnabilă de calcar ; i-a înfipt cleştişorul cu canulele de secreţie anestezică ; l-a imobilizat ; l-a paralizat aproape instantaneu şi a început să-l şi devore... Nu muşcînd şi rozînd din el ! Reducîndu-l printr-un soi de pepsină specială, într-un soi de fluid digerat înainte de a-l consuma. Digerat din exterior... În cîteva zile, operaţia s-a isprăvit cu succes total... A rămas numai găoacea goală de calcar, mai ales după ce-am introdus în bocal şi alţi convivi, alţi *Lampyris noctiluca,* la praznicul gata preparat. Se poate să nu-ţi aminteşti ?...

— Cum nu ?... Cum nu ?... am protestat din toată inima, mai ales fiindcă experienţa de atunci mă tămăduise pentru totdeauna şi pretimpuriu de toate extazierele poetice în genul domnişoarei directoare de pension Artemiza Stamboliu şi în genul inspirat al lui Michelet din volumul *Insectele,* care mă încîntase pînă la acea vîrstă ferice a tuturor candorilor adolescente şi biologice. Cum nu ?... Atunci am învăţat întîia oară să văd şi să cuget naturalistic.

Vechiul şi bunul meu dascăl îşi mîngîie îngîndurat faţa osoasă şi barba căruntă cu degetele prelungi :

— În acest caz, ai înţeles ce-am vrut să spun şi ce mă alarmează pentru inseparabilul dumitale amic. Sclipiri de licurici ? Ehei !... Simplă şi fatală reţetă ! Fatală nu numai pentru victimă, *Helix aspersa.* Fascinezi o sală întreagă ; pe unii cu mirajul sclipirilor, pe alţii cu anestezicul retoric. O paralizezi cu pepsina vorbelor. O reduci la o materie fluidă, pasivă şi digerată înainte de a o dumica. O pui la dispoziţia celorlalţi convivi, care atîta aşteaptă şi nici măcar nu mai au a se osteni cu nimic. Lesne e să rezişti mai apoi ispitelor ? Lesne e să nu faci din asta un sistem ? O profesie ? O carieră alimentară ?... Carieră politică, parlamentară, oratorică, demagogică ?... Să sperăm însă că exagerez, dus prea departe de deformaţiile laboratorului şi analogiilor naturalistice. Să sperăm că viitorul şi realitatea mă vor dezminţi... Ar fi păcat să se întîmple altfel. Păcat pentru el ; păcat pentru ţară ! Talentele nu umblă pe toate drumurile. Şi după ce că-s puţine şi rare, nu o dată mai şi rătăcesc calea tocmai din pricina sclipirilor şi talentului, mai tîrînd şi pe alţii în rătăcire...

Vechiul şi bunul meu dascăl se opri să respire, ca un bolnav surmenat şi îmbătrînit înainte de vreme ce era.

Rosti :

— Din partea dumitale am mai puţină îngrijorare şi mai multe nădejdi ! Specialitatea noastră e mai discretă şi mai urgisită. N-are căutare ; dar nici nu implică asemenea riscuri şi pericole.

Mi-a strîns mîna şi porni încet, gîrbovit de umeri în straiele lui demodate şi sărăcăcioase de belfer, cum mă aştepta soarta să capăt şi eu aceeaşi ternă şi posacă înfăţişare cu anii, ca un atribut specific al corporaţiei noastre.

Am rămas singur-singurel în mijlocul mulţimii.

Ciudat : toată însufleţirea mi se stinsese, prea grabnic istovită fără pricină. Nu mai aveam inimă să mă bucur de izbînda conferinţei tale, nici ochi să mă bucur de blîndeţea soarelui de primăvară, înclinat agale, teatral, majestos peste acoperişuri şi colinele dealurilor cu albe, cu străvechi biserici şi cetăţui, către apus. Ca şi tine, nu mîncasem nimic de dimineaţă, în afară de cafeaua tare, specială, cătrănită, cu care ne reconfortase coana Sultana.

Dar nu simţeam nici foame, nici sete, nici oboseală. Numai dorinţa arzătoare să-ţi dau mai grabnic de urmă, să vorbim, să-ţi spun, să-mi spui.

Cîţiva binevoitori colegi n-au întîrziat să mă informeze şi să-mi ia orice nădejde.

Trecuseşi în iureş printre toţi, printre studenţi şi şcolari, distribuind radioase zîmbete şi strîngeri de mînă. Că ai să te întorci ? Poate... Unde te-ai dus ? Cine s-o ştie ?... Erai atît de grăbit ! Te ridicaseră pe sus, cu alai, bravii fraţi italieni, Giovanni & Salvatore Rovetta, împreună cu Ion Budea Hortopanu, conu Buduşcă, apucat subit de entuziasm şi de damblaua hortopanalelor sale, cum aveam s-o aflu chiar din gura ta abia a doua zi, cînd ai ajuns acasă, spre seară.

Aşadar, se repetă aidoma epilogul de data trecută, după cuvîntarea de la piedestalul statuiei de bronz cu burtică, redingotă şi cioc ? În lipsa celor doi amici de-atunci Gogo Vartiadi şi Cristache Dorogan, n-ai găsit alţi tovarăşi mai vrednici pentru a sărbători asemenea zi mare şi mult aşteptată ? Aceasta a fost tot ? Cu dînşii îţi împărtăşeai şi îţi prăznuiai biruinţa retoriceştilor legăminte şi chemări, care-au

străbătut cu un fior tineretul de anii şi de năzuinţele noastre ? Atunci, aveau dreptate şi Vera Arcadievna, şi iubitul nostru profesor, domnul G. Ibrăileanu, şi bunul, îngrijoratul nostru dascăl, celălalt, naturalistul ?

Aveau dreptate toţi să se îndoiască de tine şi să se teamă pentru tine ?...

Te lepădaseşi de mine.

Nu vădea şi aceasta încă un semn ?

Doborît de amărăciune, după ce-am colindat tot alte şi alte uliţi ale rătăcirilor fără ţintă de odinioară — uliţi acum cunoscute şi prea cunoscute — deodată mi-a tresărit cu iluminare un gînd. Cum de nu mă încercase gîndul mai dinainte ? Şi cum de nu lucrase în mine pînă într-acel ceas al singurătăţii urzicata întrebare a Verei Arcadievna, chiar dacă ţi se adresa numai ţie ?

Dulgherul Vasile Neagu, gazda colegului nostru Culai Baciu, de care ne-am amintit şi a cărui deznădăjduită viaţă n-am ştiut-o mai îndeaproape decît după ce l-a răpus moartea. Dulgherul uscăţiv şi de-o mustrătoare simplitate, cu cei doi copilaşi ai săi, care, aceia, l-au cunoscut, l-au iubit şi l-au plîns mai mult decît noi, fraţii lui de sînge şi de soartă.

Paşii lîncezi s-au înviorat brusc şi-au zorit, găsindu-şi în sfîrşit o ţintă.

Îmi aminteam adresa. Dacă nu numărul casei precis, în orice caz numele uliţei, din preabinecuvîntate motive pentru un bătrîn batracian, fiindcă se chema tocmai a Broscăriei. Nume predestinat : habitatul batracienelor ieşene. Undeva, într-un cartier mărginaş, înghesuit şi bîntuit periodic de inundaţii, între atelierele gării şi bariera Socolei, cu maghernite dărăpănate, cu mucede băltoace şi roiuri de ţînţari.

„Doi copilaşi, mi-am spus. Doi copilaşi încă nu de vîrsta şcolii, pe care i-a învăţat slovele Culai Baciu, ca să nu se simtă gazdei dator. Doi copilaşi firavi şi palizi, un băieţel şi-o fetiţă, cum i-am şi văzut la cimitir jelindu-l pe Culai Baciu «al nostru» cu sughiţuri de plîns. Hai să le-alin jalea cu niscai cofeturi ale copilăriei !"

Am deschis deci cu o fermă şi energică hotărîre uşa unei prăvălioare de cofeturi ; mai mult un soi de bragagerie. (Mai văd şi acum încăperea scundă şi bonzăită de muşte ; mai aud şi acum sunetul clopoţelului dogit din uşă.) Am scutu-

rat de pe fundul marsupiului ultimul mărunțiș — bursa de lei șaizeci se dusese pe trei sferturi la anticari și la Baldorn, pe cărți și pe achitarea ratelor. Iar după zece minute am ieșit în stradă cu un impozant pachet de acadele, de ciubuce colorate, de cataifuri și de baclavale. Am înaintat prin mulțimea mohorîtă, tristă, lălîie a cartierului sărac și slut, deodată încă și mai stingherit, deodată încă și mai străin, ca un explorator novice și fără călăuză indigenă în suburbia unei sărmane și agonice aglomerații umane din alt continent și din alt veac, copleșită de vechime, de mizerie, de flagele, de molime, de părăsire.

Nici o asemănare, nici una, cu pitorescul rustic al Tătărașului nostru, situat la înălțimile bătute de soare, spălate de ploi, zvîntate de șuvoaiele aerului și de vînturi, cu grădini, flori, gospodării cuprinse, cu cîntec de păsări și șuierat de mierle în livezi, cu stoluri de porumbei și alaiul opiilor desculți, dar zdraveni, zurbagii și arși de soare: adoratorii tăi și redutabilii ochitori cu praștia.

Cum de-mi închipuisem că în zece ani am ajuns să cunosc pe de rost și pe degete toate ulițele și cartierele tîrgului nostru adoptiv, cu viața și viețuitorii lor? În afară de străzile și de piețile centrului, pe unde ne era calea la dus și la întors acum măcar de patru ori pe zi, la Universitate, la cantine, la biblioteci, la anticari și librării, instinctiv, pașii ne-au purtat întotdeauna, chiar de la început, mereu pe ulițele cu vegetație și grădini, unde sărăcia se deghiza cu o floare de nalbă lîngă treptele casei, cu un vrej de fasole agățătoare pe zid, cu o mușcată roșie în fereastră, cu un tei în poartă, cu un nuc în fundul grădinii.

Aici, în cartierele de jos, inundate și înghesuite, cu hîite dugheni într-o rîlă și cu așa-zise ateliere improvizate în foste grajduri, cu bălți mucede alături de movilele de gunoaie, de zgură și de praf; aici se afla mizeria cea înfricoșată și fără de speranță a tîrgului nostru adoptiv. Aici descopeream cu o cutremurare mizeria cea hîdă și tragică în care trăise și murise studentul Culai Baciu „al nostru", feciorul becisnic și atît de slab înarmat, atît de urgisit al ciobanului din munții Bistriței, cu pumnii lui de-o forță legendară, ce răpunea urșii și lupii.

M-am oprit la un colţ de uliţă şi am întrebat un trecător, un unchiaş, un bătrînel scund cu faţa smolită şi cu şapcă de birjar.

— Strada Broscăriei ?... îmi repetă el întrebarea cu o voce modulată şi plăcută auzului, muzicală şi clară, de bariton. Poate că Fundacul Broscăriei vrei dumneata a spune.

— Fundac, stradă...

— Fundac, că stradă nu este nici una cu numele ista, mă car că tot ce se vede cu ochii pe-aicea tot Broscărie se cheamă că este... Apoi află dumneata că ai trecut de Fundacul Broscăriei ! Faci îndărăpt, hăt la a treia cotitură pe mîna dreaptă ; acolo-i Fundacul Broscăriei.

— Mulţumesc.

— Numai că acolo, în Fundacul Broscăriei, de ! şi iar de ! nu prea te văd eu bine !

— De ce, moşule ? De ce nu mă vezi bine ?

— Apoi cunoaşte dumneata că vei avea să înoţi prin ştioalne mai dihai decît pe-aicea. Mai cu seamă după ploaia de az-noapte.

Pînă la locuinţa lacustră a dulgherului Vasile Neagu din fundul Fundacului se întindea o apăraie galbenă, slimoasă, sinistră, fără istmuri, peninsule şi nici urmă de vreun Cap al Bunei Speranţe.

Se zăreau pe alocuri numai oarecare mizere vestigii ale unor oarecari punţi rupte şi întrerupte, înjghebate din resturi de bîrne, de buturugi, de scînduri, de grinzi şi leaţuri străvechi, putrede, spongioase, mîlite.

Nicăieri, nici o ţipenie omenească să-mi sară în ajutor. Săreau numai broaştele.

Ca la un semnal, numai corul lor mă întîmpină cu o imensă clamoare de ovaţii.

M-am chitit, m-am chibzuit şi, în lipsa altor soluţii mai ingenioase, mi-am luat inima în dinţi şi m-am avîntat pe muchea precarelor şi lunecoaselor punţi, în echilibristica pe creasta şubredelor şi clătinatelor zăgazuri.

Am înaintat, canonindu-mă măcar să nu-mi stropesc hăinuţele ratelor în întîrziere şi să nu-mi profanez lustrul imaculat al încălţărilor, pipăind de trei ori punţile jucăuşe cu talpa înainte de a face alt pas.

La o pauză de odihnă şi de reculegere să-mi trag răsuflarea, am răsucit ochii înapoi, ca să evaluez distanţa parcursă.

În capătul Fundacului dinspre uliţă se grămădise buluc o ahtiată glotime de indigeni ca să urmărească şi să admire excentricile mele exerciţii acrobatice.

Glotime umană, nu batraciană.

De unde se iviseră atîţia şi cînd ? Prin ce misterioasă telepatie luaseră act de prezenţa mea şi de ale mele năzdrăvane tururi de forţă ? Îmi erau şi aceştia ostili ?

Nu păreau.

Mi-am şters a doua oară gîrlele sudorii de pe obraz. Am păşit apoi pe un teren mai ferm, cu paşi mai siguri, nu fiindcă mă simţeam victorios şi triumfal, ci fiindcă acolo, în ograda bojdeucii lui Vasile Neagu din Fundacul Broscăriei, de cealaltă parte a indicaţiilor simbolice de foste porţi şi zaplazuri arse de-a valma în toiul iernii cumplite din celălalt an, o mînă de gospodar harnic şi ager tăiase şanţuri de scurgere, se trudise să întocmească un mai chibzuit sistem de drenajuri şi de irigaţii, înălţase coama unei poteci mai bătătorite pînă la pridvorul locuinţei lacustre.

Ca atare, am păşit întins spre scară, am urcat cu avînt în creştere cele trei trepte, şi cînd să bat în uşă, am dat cu ochii peste un petec de hîrtie, o foaie de caiet şcolăresc, liniată cu pătrăţele violete şi prinsă în două ţinte.

Iar pe foaia de caiet o inscripţie groasă, cu creion de lemnar şi cu litere stîngace, anunţa :

Sînt la spital, păntru Veta şi copii
Vasîle

Pe margine, cîteva iniţiale şi semnături, cu altfel de caligrafie şi de creioane, dovedeau că-mi luaseră alţii înainte cu pelerinajul. Alţii, mai cunoscuţi lui Vasile Neagu, mai iniţiaţi în viaţa şi necazurile sale, veniţi cu scopuri mai precise. De două ori un *P* fără alt comentariu, doar cu ora şi minutele înscrise cu creion albastru : 4.20 şi 6.25 ; alături un *Constandin*, o *Măriuca*, şi dedesubt o însemnare mai amplă şi mai explicită :

Te-am căutat de două ori așa că află că am găsit Bani și vină la mi-ne îndată cete întorci. Sanatate copiilor și nevestei Dumitraș.

Lîngă scări se alăturase cu pași neauziți un băiețandru ca de vreo paisprezece-cincisprezece ani, cu fața scofîlcită și palid-verzuie, cu buzele vinete și ochii sticloși, cu o fostă șapcă de fost gimnazist fără cozoroc pe frunte și cu o fostă tunică decolorată de școală pe trupul slăbănog, cu pantalonii suflecați pînă la genunchi și cu picioarele goale, purtînd pînă la pulpe urmele clefăielilor prin băltoace și noroaie.

Stînjenit, se grăbi să mă liniștească, dezvinovățindu-se oarecum :

— Vă rog să mă iertați...

— Pentru ce anume ? pufnii un rotocol de fum, scoțînd pipa din gură.

— Pentru că mi-am permis să vă deranjez. Să vedeți... Veneam la bădia Vasile să aflu ce se mai întîmplă acasă. Și cînd v-am zărit aicea, pe scări, am priceput... Erați și dumneavoastră pe gînduri, mîhnit de necazurile lui...

Băiețandrul clătină din cap a solidară compătimire pentru meșterul Vasile Neagu și copiii lui :

— Boală, tifos, pe lîngă frigurile de baltă, cu care ne-am deprins... Tifosul, care ne dă gata mai repede. Cunoașteți doar, domnule student...

— Nu cunosc nimic. Întîia oară vin aicea.

— Știu. Dară de cunoscut cunoașteți. De tifos a murit cu zile domnul student Culai Baciu, care stătea în casa asta, în gazdă la bădia Vasile... De tifos le-a venit rîndul să se bolnăvească acum cei doi copilași : Țucu, băiețelul, și Rica, fetița. Pentru care pricină au avut barem norocul să fie primiți la vreme cu mare greu alaltăieri noaptea la spitalul de izolare. Amîndoi, împreună cu bița Natalia, nevasta lui bădia Vasile, care și dînsa dădea semne de boală.

Întorcînd privirea spre hîrtia din ușă cu feluritele ei inscripții laconice, care mă descumpăniseră și acum îșî lămureau mai deplin sensul, rostii încă și mai umilitor demoralizat de prea evidenta zădărnicie a peregrinărilor mele :

— Va să zică aceasta era și s-a întîmplat ? Atunci, toate se explică.

— Cum, nu ştiaţi ? întrebă băieţandrul.
— De unde să ştiu ?
— Credeam...
Însă, din prudenţă sau din timiditate, se opri, fără să-mi confieze deocamdată ce anume credea. L-am cercetat într-o doară numai ca să rostesc ceva :
— Eşti rudă cumva cu meşterul Vasile Neagu ?
— Nu.
— Văd că-i spui bădie...
— Înţelegeţi dumneavoastră. E numai un fel al nostru de a vorbi... Cum să-i spun altminteri ? Că-i om în vîrstă şi sub ochii lui am crescut ; dară nu-i nici aşa de bătrîn să-i spun moşule sau unchiaşule. Sînt numai un băiat din vecini... Casa noastră-i a treia încolo, după răchita care se vede !... arătă el cu mîna spre o cocioabă dincolo de Fundacul Broscăriei, într-o porţiune de smîrcuri, care dădea în altă uliţă, de cealaltă parte, a altor maghernițe.
Apoi, după o pauză, continuă cu lămuririle, justificîndu-se de ce a apărut cu picioarele goale :
— De asta am venit desculţ, că de-acolo pîn-aicea băltoacele-s mai grozave. Am tăiat drumu prin livezi şi prin tăuri, să scurtez... M-a rugat bădia Vasile să mai trec din ceas în ceas. Poate-l caută cineva, fiindcă l-au năpădit necazurile fără para de nafură în pungă. Mai este şi-o mîţă cu pui, a lui Ţucu şi-a Ricăi, să am grijă de dînsa... Oameni sîntem şi vecini, nu ?... Ca să spun drept, m-am legat de casa lui bădia Vasile mai cu seamă de cînd se mutase aici domnul student Culai Baciu, Dumnezeu să-l odihnească. El îmi dăduse nădejdi după ce-a murit tata şi-am fost silit să las şcoala. El m-a povăţuit să mă apuc de ucenicie, pentru a învăţa un meşteşug, ca să pot aduce mîine-poimîine un cîştig mamei... înţelegeţi dumneavoastră... ca unul care-s cel mai mare dintre cinci orfani de tată... Vă plictisesc ?...
— Nu, nu ! Spune ! Te-ascult...
— Vă rog să mă credeţi, domnule student : cui altuia să-i spun şi cine să m-asculte ? Dumneavoastră, om de carte, mă înţelegeţi... Cum a înţeles şi domnul student Culai Baciu... Numai ce mă ia la descusut într-o bună zi domnul student Culai Baciu şi-n două ceasuri mă face să prind curaj.

Zice domnul student Baciu : „Am să te ajut eu la învăţătură, ca să isprăveşti patru clase de gimnaziu ! Pe urmă, tot eu am să te prepar pentru concurs, să intri într-o şcoală tehnică medie, unde să urmezi cursurile la un internat şi să-ţi faci practica după toate rînduielile la un atelier de C.F.R., la petrol, ori în altă parte, fără nici o cheltuială. Nu-i ce-ai fi vrut tu şi poate ai fi avut drept să vrei : liceu, bacalaureat, universitate... Dar nici asta nu-i de lepădat ! Poate chiar mai cuminte. Meşteşugul e brăţară de aur cînd ai la spate şi o învăţătură cu temei. Rămîi în lumea ta fruntaş, cu merite şi cu ascultare, la preţ, nu a cincea roată la căruţă, în lumea altora, cum mi se întîmplă mie !“ Aşa mi-a vorbit domnul student Culai Baciu, mai vorbind apoi şi cu mama. Un an de zile m-a ajutat să învăţ, am dat examen particular şi l-am trecut cu bine, în fruntea promoţiei şi a celor cu cărţi, dicţionare şi cameră osebită de învăţat, acasă, la părinţi... Toată lumea era a mea. Mama i-a tras un plîns de bucurie, săraca !... Iar acum, dacă domnul student Baciu s-a dus pe cealaltă lume, mi s-au dus şi mie toate nădejdile... Cine să mă mai sprijine şi să mă mai lumineze ?... Gata !... Crucea şi coliva, cum spunea tata despre dînsul înainte de a închide ochii, tot de frigurile de baltă şi de salahoria unde s-au îndurat patronii să mă primească şi pe mine...

Mărturisesc cu amară mustrare de cuget şi cu amară umilinţă pînă-n ziua de azi că prea puţin luam aminte la glasul învăluit de deznădejdi şi de pioasă recunoştinţă pentru studentul Culai Baciu. Prea puţin luam aminte şi la înfăţişarea băieţandrului scofîlcit, cu picioarele desculţe şi cu vestigiile uniformei de ucenic cărturar, zvîrlit îndărăt de soartă la ucenicia fără speranţă a cine mai ştie cărui atelier improvizat în cine ştie ce fost grajd sau hambar dărăpănat de prin împrejurimi. Nu luam aminte nici la sticlirea febrilă a ochilor în ajun de-o criză tipică a bolii, nici la istorisirea expresivă a aleanurilor sale, dovedind o deşteptăciune destul de ascuţită şi o meritorie urzeală a uceniciilor cărturăreşti, cu nimic mai prejos de pregătirile noastre la anii lui, în contrast cu mizeria unde erau osîndite să se stingă şi să piară, nimicite fără îndurare. Gîndurile se concentrau numai la tine şi la uşurătatea fliuştiuratecă şi egoistă, pur şi simplu mişelnică a comportărilor tale. Te-aş fi vrut acolo, de faţă, pentru a lua act de omenia şi de obscurul eroism al „frate-

lui nostru", studentul Culai Baciu, de aceeaşi obîrşie, să-ţi pui cenuşă pe cap şi să meditezi cu remuşcare în loc să-ţi prăznuieşti succesul memorabilei conferinţe şi sfruntatelor vladimiade în compania unor cheflii de nimic. Cel puţin, eu avusesem îndemnul şi curajul să mă îndrept pînă acolo, pentru a investiga cruzimea unor realităţi ignorate de amîndoi, chiar dacă nu m-am învrednicit la nici o ispravă. Pe cînd tu ?...

Consolat măcar de superioritatea acestor intenţii, cu cugetul împăcat şi cu toate rănile amorului propriu tămăduite mai miraculos decît de alifiile coanei Sultana, dădui semnal de plecare. Pentru ce să mă mai eternizez acolo, pe treapta sălaşului lacustru, golit de sălăşluitorii decimaţi de molime ?

După ce-mi respectă tăcerea îngîndurată, băieţandrul vorbi :

— Vă rog din nou să mă iertaţi. Ar mai fi şi altele de spus, fiindcă văd că vă interesează... Dar mi-am lăsat fraţii şi surorile mai mici de capul lor. Musai trebuie să-i bag în casă de pe prispă, cît nu se aciuiază ţînţarii la ceasul acesta, cu toate că într-un fel sau altul de frigurile de baltă nu scapă nici unul. Stă scris pentru noi !...

Urcă scările, să citească inscripţiile de pe hîrtia bătută în uşă : buletinul situaţiei.

Răsuflă cu uşurare : „Slavă Domnului că a găsit niscai bani cumătrul Dumitraş !" Deschise uşa (va să zică nici măcar nu era încuiată cu cheia ?), aruncă o privire ca să vadă ce face pisica în culcuşul cu pui şi o sfătui să aibă răbdare : „Aşteaptă, că-ţi aduce bădia Vasile vreun oscior de ros, căpătat de la locanta lui Şapsa !" Mai vorbi ceva şi cu un sticlete dintr-o cuşcă, probabil tot o desfătare abandonată a celor doi copilaşi bolnavi.

Eu m-am ridicat la rîndul meu de pe treaptă, să privesc peste umerii băieţandrului cum arătau încăperile.

— Aicea era odăiţa domnului student Culai Baciu... îmi lămuri el cu pietate.

Odăiţă ? Un fel de celulă, de săliţă, de cămară, de cotineaţă, mai strîmtă şi mai întunecoasă decît adăpostul cîinilor din ograda lui moş Agapie şi a coanei Sultana. Goală total, cu iz umed de zămnic şi mucigai.

— I s-au trimis lucrurile acasă la părinţi ? am întrebat.

Băieţandrul clătină din cap a milă :

— Lucruri ! Ce lucruri ?... Ce agoniseli avea el ?... Se mai găseau nişte rufe, caiete şi cărţi. A venit etuva, le-a băgat cu hurta la aburi şi la dezinfectare, dar nu s-a mai ales nici bruma de toate. Ca să vedeţi şi dumneavoastră !... Parcă nici n-ar fi fost pe lume, domnule student !... Am scris eu, pe adresa de-acasă, cum mi-a cerut bădia Vasile. N-a răspuns nimeni ; scrisoarea a venit înapoi : adresantul necunoscut ! Poate avea o mamă, tată, fraţi, acolo, la munte, că despre asta nu pomenea el niciodată... Nimica : adresanţii necunoscuţi ! Şi poate or să mai creadă multă vreme că trăieşte şi poate c-au să aştepte să se întoarcă acasă în vacanţă ori cu diploma de licenţă, domnule student.

Cu întîrziere, abia atunci se deşteptă în mine şi mă îmboldi curiozitatea să întreb :

— Domnule student ? De unde ştii că-s student ?

— Cum de unde ? De la înmormîntarea domnului student Culai Baciu, cînd a vorbit domnul student Vladim, de plîngeau toţi. Nu eraţi alături de dînsul ?... Nimeni n-are să uite cum a vorbit. De asta bădia Vasile s-a dus printre picături şi printre necazurile lui să-l asculte şi la conferinţa de azi, măcar c-avea de mers dintăi şi-ntăi la spitalul de izolare, pentru biţa Natalia şi copilaşi, Ţucu şi Rica... Eu n-am putut să mă duc. Cine să rămînă acasă ? Cică-i zi liberă de la atelier, duminecă ! Despre asta să aibă cunoştinţă şi să vorbească domnul Vladim, ca s-o ştie toată lumea !...

Un ghimpe mi s-a răsucit în inimă. Aşadar, pînă şi aici făcuseră ravagii vladimiadele tale ? Ce aştepta „lumea" de la atîtea vorbe, vorbe şi iar vorbe, găunoase toate ? Unde erau faptele ? ori barem intenţiile faptelor ?

Ca un usturător răspuns la întrebările mele nerostite, băieţandrul desculţ continuă, scoiorînd cu degetul mare de la piciorul drept şi nezbicit de nămol într-un nod în relief din treapta scării.

— De altfel, ştiţi, nu-i nevoie să vă informez eu. Fără domnu student Vladim, slabă nădejde să intre biţa Natalia cu Ţucu şi cu Rica la spital, pentru ca să nu moară cu zile, cum se prăpădesc mai toţi aicea, ca şi sărmanul domnu student Culai Baciu... Dînsul, domnu student Vladim, s-a pus luntre şi punte, pîn' ce a izbutit. Cînd a venit el valvîrtej aici...

— A venit el aici valvîrtej ?

— Bineînţeles.

— Ah !

— Nu ştiaţi ?

— Mda... Bineînţeles că ştiam. Nu ştiam însă că a venit valvîrtej... am dres-o eu de bine, de rău.

— Aşa e felul său !... mă încredinţă cu admiraţie băieţandrul. Frige pămîntul sub tălpile lui. De mai multe ori a venit, tot cam pe fugă... printre alte griji şi îndatoriri : cursuri, examene, conferinţă... Dar ce-a fost de făcut pentru internarea la spitalul de izolare a făcut-o valvîrtej alaltăieri seara. Dimineaţa venise şi domnişoara studentă Vera Lukianov, rusoaica...

— Ah ! făcui a doua oară, cu ghimpele şi mai adînc răsucit în inimă. A venit şi Vera Arcadievna, va să zică ?

— Bineînţeles... Dînsa a venit aicea încă de mai multă vreme, chiar după înmormîntarea domnului student Culai Baciu, înainte de domnu student Vladim... De cîte ori a tot venit şi a tot vorbit cu bădia Vasile despre una şi alta ; dar cu internarea la spital ce putea ea să facă ? Străină !

— Adevărat, străină !... Străină, care totuşi a nimerit aicea înaintea noastră, a tuturor.

Băieţandrul n-a luat aminte la înţelesul mai subtil şi mustrător-amărît al constatărilor mele. Nici n-ar fi avut cum să le priceapă.

Cu glasul scăzut şi confidenţial, îmi împărtăşi reflecţiile sale :

— Mai umblă vorba că nu-i numai străină, ci încă şi suspectă pentru copoii poliţiei. Aşa spunea bădia Vasile, mai spunîndu-mi să-mi pun şi lacăt gurii, fiindcă acolo, în Rusia ei, ar fi luptat împreună cu sute şi sute de studenţi pentru tagma noastră, a desculţilor. Încît de unde are putere să fie de-un ajutor ? Străină şi suspectă... Domnu student Vladim e altceva, măcar că-s născuţi parcă dintr-un sînge : nu-i rabdă obida altora. El, însă, se cheamă că-i la dînsul acasă, în ţara lui. La iuţeală le-a găsit dezlegare şi leac la toate. Ca şi la înmormîntarea domnului Culai Baciu. Cine să-şi mai închipuiască asta, aici, unde-a trăit de-a valma cu noi şi ca vai de dînsul ? Nici la înmormîntarea unui domn profesor cu decoraţii şi cu muzica militară nu s-a văzut atîta lume să-l jelească... Şi asta de ce ? Numai datorită domnului student Vladim.

Pe mine mă stăpîneau cu totul alte gînduri, cu alţi ghimpi răsuciţi în inimă şi din ce în ce mai înveninaţi.

— Şi au venit vreodată împreună ?

— Cine să vină ?

— Prietenul meu Vladim şi domnişoara aia, studenta, rusoaica...

— Da de unde împreună ? Fiecare la alte ceasuri, cum le permitea timpul şi ocupaţiile. Domnu student Vladim, mai mult pe seară, cam ca pe vremea asta ; domnişoara studentă Vera Lukianov, mai mult de dimineaţă. Nici nu s-ar putea spune dacă se cunosc şi se ştiau unul cu altul. N-are să vă supere întrebarea care acum îmi trece prin minte : se cunosc dînşii, ori nu ?

Am strîns din umeri, fără să răspund.

— Ce însemnătate are ?

— Dreaptă vorbă. Ce însemnătate să aibă ?... Iertaţi că mi-am permis să mă amestec unde nu-mi fierbe oala, cum mă ia la rost şi mă mustruluieşte mama. Însemnat este că amîndoi s-au interesat de păsurile lui bădia Vasile fără să-i oblige nimeni şi că amîndoi au pogorît din tîrg aicea, în ticăloşia mocirlelor noastre, să-i vină într-ajutor la vreme şi cu folos. Fieştecare în felul său. Dumneavoastră sînteţi al treilea, domnule student...

Băieţandrul aştepta de bună seamă o reacţie din partea mea : un cuvînt, o confirmare, o explicaţie a suplimentului de interes pentru familia şi păsurile dulgherului Vasile Neagu, ce mă aduseseră pînă acolo, al treilea în ordinea cronologică şi a treia zi după Paşti. Involuntar, ochii mei s-au îndreptat şi s-au oprit la pachetul de cofeturi cu hîrtia pătată de siropurile cleioase de alte corăslite mixturi. M-am oţărît şi-am scuipat alături de pipă, spre mizerabilul corp delict.

Nu simboliza oare pachetul acela, nu simboliza imaginea cea mai desăvîrşită şi mai comic-sinistră a tuturor naufragiilor mele din acea zi ? Numai intenţii eşuate, numai absurde contradicţii, numai ridicole impasuri, acolo unde se mişcaseră firesc, în elementul lor natural, atît vecinii dulgherului Vasile Neagu, cît şi străina, suspecta Vera Arcadievna, cît şi tu, salvatorul providenţial al bolnavilor transportaţi la spitalul de izolare.

— Să mergem ! am decis, cu glasul gîtuit ca un geamăt.

— Pachetul, nu uitaţi pachetul !...

Băieţandrul se grăbi să mi-l ofere, ridicîndu-l delicat şi respectuos cu degetele de sfoară.

Nu aveam încotro.

— A, da! Pachetul!... am spus cu importanţă, ca şi cum mai avea vreo importanţă şi vreo precisă destinaţie, ce nu era de nasul unui băieţandru cu picioarele desculţe s-o bagatelizeze mai dîndu-i şi lui explicaţii. Toomai pachetul. Dă-l încoa! Mulţumesc.

Mulţumind, l-am înşfăcat cu duşmănie din mîna lui, ţinîndu-l iarăşi la distanţă prudentă de haine.

— Vă petrec pînă-n stradă... anunţă băieţandrul.

— De ce? Nu-i nevoie. Cunosc drumul pe unde am venit. Ziceai că te grăbeşti.

— Nu face nimic, domnule student. Ce-s cîteva minute în plus? Vă rezemaţi de umărul meu cît treceţi de păcătoasele noastre de punţi, cu care numai noi, cei de-aicea, sîntem deprinşi, domnule student.

— Nu, nu! Nu-i nevoie. Mulţumesc...

Îmi încordai pieptul, sumeţ, încercînd să-mi redresez moralul. Păşii cu fermitate, valvîrtej, după pilda mersului tău, pe coama potecii construită de mîna gospodărească a dulgherului Vasile Neagu. Băieţandrul desculţ călcă şi el la trap pe lîngă mine în tăcere.

— Ei! Acuma, rămas bun, tinere! rostii cu apăsată intenţie în faţa imensităţii lacustre, a digurilor şi primejdiei, întinzîndu-i mîna liberă.

— Vă rog, ascultaţi-mă pe mine şi nu vă puneţi cu parşiveniile astea de mocirle, domnule student! mă imploră el. Sprijiniţi-vă de nădejde cu palma pe umărul meu, că eu merg de-a dreptul prin apă şi prin glod. N-am ce feşteli, nici ce încălţări strica... Noi sîntem deprinşi şi cunoaştem.

— Hai, încetează! Ajunge! m-am burzuluit, pe jumătate amical, pe jumătate răstit.

— Zău, domnule student! Nici domnu student Vladim n-a găsit cu cale să refuze. De trei ori i-am slujit de „proptea", cum rîdea şi se veselea dînsul, mai spunînd că întîia oară i se întîmplă în viaţă, nefiind deprins cu proptelele altora, fiindcă viaţa l-a învăţat să şi le facă singur. Îşi face el de prisos, să mai proptească ajutînd şi pe alţii, cum s-a văzut. În băltăraia de-aicea, însă, e altceva... N-a refuzat propteaua unui desculţ şi neisprăvit ca mine.

Eu am refuzat-o fără să mai lungesc vorba, numai dintr-un gest mut şi retezat cu tăiuşul palmei de la mîna fără pachet şi dintr-o încăpăţînată încruntare a sprîncenelor.

M-am repezit mai nătîng decît rinocerii şi hipopotamii stupizi din născare şi din categoriselile noastre zoologice ; iar la al treilea pas s-a şi întîmplat ceea ce nici nu se putea să nu se întîmple :

Băbîldîc ! am lunecat cu piciorul în ştioalnă pînă la glezne ; fui gata să mă prăval cu totul, dănţuind o figură inedită de balet pe sîrmă cu pachetul agitat în văzduh.

Băieţandrul, puţin vindicativ şi respectuos, m-a susţinut din scurt cu braţul de după mijloc, fără să-şi permită nici un fel de comentariu, proptindu-mă să nu mă lungesc bleandă în baltă, cît eram de lung şi de melean. Docil şi spăsit, mă lăsai dus prin consimţămînt tacit.

La capătul parcursului, în stradă şi la liman, îndrăzni să formuleze oarecare concluzii :

— Iaca, am scos-o cu bine la capăt şi pe asta ! Vorba lui bădia Vasile : toate bune dacă sfîrşesc cu bine ! Acuma, să vă şterg gheata cu un şomoiog, ceva. Vi s-a măscărit şi manşeta pantalonului, leoarcă de glod.

— Nu, nu, te rog. Nu-i cea mai anapoda măscăreală pe care mi-a rezervat-o ziua de azi. Lasă să duc acasă toate stigmatele materiale şi morale pe care le-am recoltat aicea. Nu cred că există spălătorie chimică să le şteargă...

Apoi, scuturîndu-l de umăr cu mîna liberă şi cu prietenos elan, simţii datoria să adaug şi alte cuvinte, mai puţin enigmatice pentru el şi pentru mîhnirile lui, sub impulsia altor curate şi lăudabile intenţii :

— Îţi mulţumesc, dragul meu. M-am convins că eşti un băiat de inimă şi că meriţi o soartă mai puţin nedreaptă... Ştii ce ? M-am gîndit. În privinţa sprijinului şi îndrumărilor pe care le luase asupra sa regretatul nostru coleg de universitate Culai Baciu, ca să te ajute la examene şi la concursuri... Ei bine ! Nu pot să rămînă toate aşa, pierdute. Pierdute şi pentru intenţiile lui, pierdute şi pentru dumneata ! Păcat ! Nu-i drept... Mai vorbim noi ; am să mai viu pe-aici după examenele mele, să stăm la sfat. Şi atunci, fii sigur că n-am să mai refuz „proptelele" dumitale. M-a învăţat măcar atîta ziua de azi ! Pe urmă, la toamnă, ne aşternem pe treabă. Îţi procur eu cărţi, manuale ; con-

sult eu legi şi regulamente, programe de studii şi concursuri. Eşti mulţumit ?...

— Vă mulţumesc şi eu în acest caz... rosti moale şi fără entuziasm băieţandrul, uitîndu-se în altă parte, ca să-mi ocolească privirea. Vă mulţumesc, însă... dar...

— Dar ce ?

— Dar la toamnă, poate chiar mai devreme, în vara asta, zicea că are să le ia pe toate asupra sa domnu student Vladim.

— Ah !

— Poftim ?

— Tot el, va să zică ?

— Vă supără ? Dînsul a fost întăi cu propunerea... Vă supără ?

— Dimpotrivă ! Cum şi de ce să mă supere ?... Prietenul meu Vladim e mai descurcăreţ, şi el le face pe toate mai valvîrtej decît mine. Confecţionează proptele pentru el şi pentru alţii la minut. Nu ţi-a spus-o chiar el şi nu mi-ai repetat-o dumneata adineaori ? Asta eu o ştiam mai de mult, de cînd sîntem prieteni ; întotdeauna el înainte, şi eu după dînsul. Al doilea la clasificări, mai ales în chestia proptelelor. Aşa că eşti pe mîni bune : super-hiper-ultragarantate ! Îmi retrag oferta. Nu mai am şi nu vei avea nici o grijă !

— Credeţi ? se agăţă el de firul de păianjen al speranţelor cu glasul înecat de emoţie. Credeţi, nu zău ? N-are să-l împiedice alte ocupaţii ?

— De la sine înţeles, cred ! Cum să nu fiu sigur ?... Cu el, oricîte alte ocupaţii l-ar trage de mînecă în dreapta şi-n stînga, ajungi la sigur fără întîrziere şi fără accidente. Îţi mulţumesc încă o dată că şi dumneata m-ai scos fără accidente mai grave din smîrcurile acestea. Rămîi cu bine !

I-am scuturat mîna smuncit, fără căldura prietenoasă a bunelor intenţii aşa de repede răcite. I-am întors spatele lăsîndu-l nedumerit în mijlocul străzii şi am plecat cu braţul întins şi cu pachetul balansat în sfoară la distanţă.

Am rotit ochii, căutînd în prag de casă unde să-l depun pe furiş ; o movilă de gunoi unde să-l lepăd.

Trecătorii mă sfredeleau însă şi ei cu privirea în umbrele violete ale înnoptării. Mă cercetau mult mai suspect, stăruitor : nu eram de-acolo, după chip, după port şi asemănare. Pachetul ţinut cu atîta grijă la distanţă li se părea încă

şi mai suspect decît mine. Cine ştie ce bombă cu dinamită, ce maşină infernală! Am oftat din adîncul bojocilor şi mi-am dus calvarul mai departe, şchiopătînd.

La marginea unui maidan unde întîrziase o ceată de ploduri să sfîrşească în semiîntunericul înnoptării joaca lor cu o netrebnică mînge de cîrpe, strîmbă şi diformă ca o gîlcă, mi s-a părut că am găsit şi eu în sfîrşit prilejul să mă descotorosesc de infernalul pachet. M-am oprit, i-am chemat şi l-am oferit, mărinimos nevoie mare:

— Pssst! Uitaţi-vă aici! al vostru e!...

— Ce mîncare de peşte e acolo? întrebă ireverenţios un puştean.

— Prăjituri, cofeturi, baclavale şi sarailii cu sos. Tot ce vreţi şi nici nu visaţi!

— Şi de ce să ni le daţi nouă?

Ţîncii s-au retras cu o bănuielnică rezervă.

Parcă aş fi fost un satir corupător de minori sau parcă îi ademeneam pervers cu cine ştie ce otrăvite produse chimicale, cobai pentru cine ştie ce experienţe fatale.

Am dat să plec înainte, continuîndu-mi osînda din *Infernul* lui Dante, cînd mingea din mîna unuia care se zgîia la pălărioara mea de sezon şi de duminecă mă binecuvîntă cu o binecuvîntată inspiraţie:

— Staţi! ce-aţi crezut? Nu merge vorba aşa...

— Da cum merge vorba atunci şi cu cîte picioare umblă? întrebă acelaşi glas ireverenţios, cel cu mîncarea de peşte.

— Cine aruncă mingea mai departe, ăla a cîştigat pachetul.

— Aşa da! se animară toţi. Dîrlea cîştigă...

— Ba Samson!

— Să vedem. Daţi-i drumul! Concursul începe. Să vedem, care pe care?

Am şi văzut de îndată. Tot Dîrlea, favoritul majorităţii, a cîştigat. Numai astfel scăpai de blestematul plocon care nu-şi afla destinaţia, încăput pe mîna numitului Dîrlea să facă borş şi praznic cu el. Iar eu am zorit-o spre staţia de tramvai, cu mîinile libere şi cu sărmanele hăinuţe bleumarin de sărbătoare stropite şi împestriţate ca penele pichirelor din crescătoria coanei Sultana, precum am constatat cu neconsolată jale la lumina primului felinar.

În tramvai, călătorii constatară şi dînşii, dîndu-şi coate şi măsurîndu-mă ca pe un precoce adept al lui Bachus care-a dat, orbeţ de băutură, prin gropi. La a doua staţie am coborît să scap de scormonirea privirilor şi am întins-o *per pedes apostolorum* spre casă, tot pe lîngă ziduri şi în umbră, cît mai departe de raza becurilor electrice.

La fereastra chilioarei noastre, nici o lumină.

Aşadar, încă nu te-ai întors !

Dar în pridvorul cerdacului, la masa cu o lumînare în glob de sticlă, moş Haralamb Agapie scria ceva cu ochelarii încălecaţi pe nas. Cînd a scîrţîit portiţa, înălţă capul să privească deasupra ochelarilor cu rama metalică, dăscăliceşte, ca atunci cînd scruta sever o dezordine în clasele şcolăreşti de odinioară. Încercai să mă strecor tiptil spre intrarea din dos.

El, însă, mi-o luă înainte, retezîndu-mi drumul cu ploaia întrebărilor mirate oarecum :

— Singur ?

— Singur...

— Şi prietenul dumitale ?... Vladimul nostru şi eroul zilei ?

— A mai rămas în oraş... cu alţi prieteni... la taclale şi la cupele victoriei !...

În glasul meu nu mai răzbea nici o animozitate. Pentru ce te-aş mai fi condamnat ? Faptele tale, de-acolo de unde veneam, nu dovedeau oare prea îndestul că nu eu aş fi avut dreptul să te judec şi să te condamn ? Îmi astupaseră gura pentru multă vreme.

— Aha !... Pricep !... întări şi unchiaşul pensionar, scoţîndu-şi ochelarii de pe nas şi gesticulînd cu rama lor în şnur, între degete. A fost o zi mare pentru dînsul, care nu poate rămîne fără o prăznuire în lege, după datina noastră ieşeană... Cum de te-ai îndurat să-l părăseşti ?

— Nu l-am părăsit orfan. Are cine să-l sărbătorească şi să-i ţină hangul !... am răspuns iarăşi, fără nici o intenţie răutăcioasă, lecuit de ele, deşi nu găseam de cuviinţă să mărturisesc că n-am participat la această voioasă prăznuire şi că nici nu fusesem invitat printre convivi. Eu nu prea rezist mult la datinele ieşene, ca dînsul. Şi-apoi, mă aşteaptă şi pe mine examenele... Fiecare cu examenele lui...

— Fii fără grijă! mă îmbărbătă pensionarul. Nici din partea dumitale n-am a mă teme, cu toate că examenele care te-aşteaptă sînt altceva. Nu se compară.

— Tocmai.

Bătrînul mă sfredeli cu ochii. Stăteam la distanţă şi la întuneric, la adăpost, în capul scărilor.

— De ce nu urci, de vorbim ca la telefon?

— Sînt grăbit, obosit, nu mă simt în apele mele...

— Ha-ha! Cum s-ar zice, nu rezişti la datinile prăznuirilor ieşene?... rîse el uscat. Nu face nimic, are să-ţi treacă. Spun Sultanei să-ţi pregătească o cafea tare, amară, care-ţi ia mahmureala şi oboseala cu mîna. Deocamdată, ia pofteşte! N-am să te ţin mult; pofteşte, să-ţi arăt ceva care te interesează.

Nu mai aveam încotro.

Am urcat scările, ţinîndu-mă tot la distanţă şi în umbră, pentru a nu mă expune la vedere cu toate stigmatele catastrofelor şi naufragiilor mele din acel sfîrşit de zi.

Fostul învăţător şi institutor bătu cu dosul palmei osoase foaia pe jumătate scrisă, pe jumătate albă, din anexa de la gromovnicul zodiilor pe o sută de ani.

— Ceteşte colea! Uite data... Vezi? Luna, ziua şi ora... Asta scriam eu aici, ceea ce n-am avut parte să scriu la răboj pentru nici unul din feciorii mei. Evenimentul de azi... Zi mare! Începutul unei vieţi care n-are să fie de rînd. Puteam lăsa să treacă? Poate mîine, în cărţile de mîine, se va pomeni de către istorici că prietenul dumitale Vladim în viaţa de student a găsit adăpost în căsuţa asta a noastră din Tătăraşii Iaşilor. Să rămînă urmă şi dovadă scrisă nu numai că s-a simţit bine şi ca la dînsul acasă, dar ceva mai mult. Că s-a aflat şi o cioarsă de moşnegărie, cam hîrsit şi uscat, însă cu înţelegerea cuvenită să-l preţuiască şi să presimtă ce urzeală de om rar era în el. Nu?...

— Bineînţeles!... Am spus, ca băieţandrul desculţ din Fundacul Broscăriei, mai spunîndu-mi că dacă va fi rezervat cumva o pagină albă şi pentru mine, i-aş putea furniza îndestule documentări foarte autentice şi deosebit de neprevăzute despre avatarele şi naufragiile unui june ucenic cărturar exilat în tîrgul Iaşilor cam prin aceeaşi epocă, ba chiar în aceeaşi „zi mare". Bineînţeles, urmai; bineînţeles, nici Vla-

dim, nici eu nu vom putea uita traiul nostru de-aicea. Rai, faţă de viaţa altora, studenţi săraci ca şi noi.

— Rai ? clătină unchiaşul din cap. Să nu exagerăm. Omenie ! Atîta ajunge. Omenie...

— Omenie, moş Agapie.

Pensionarul alungă cu palma fluturii nocturni, care se zbăteau atraşi de lumina din globul de sticlă. Îşi încălecă ochelarii iarăşi pe nas, pregătindu-se să continue panegiricul tău, şi adăugă :

— Asta voiam eu să-ţi arăt că scriam în gromovnicul acesta, pentru întîia oară în cincizeci de ani despre cineva îndeaproape de mine, nu numai despre Pasteur, Kogălniceanu, Tolstoi, Vlaicu, Gorki, Scott şi alţii din lumea largă, pe care nu i-am văzut decît în ilustraţiile din gazete, mai rugîndu-te să nu sufli nici o vorbă prietenului dumitale, Vladimului nostru. Vezi ? zic „al nostru" !... Să rămînă între noi şi s-o afle doar după moartea mea...

— Între noi rămîne, moş Agapie ! Acuma m-am dus. Bună seara !

— Seară bună şi somn uşor ! Cafeaua, spun Sultanei s-o pună pe prichiciul ferestrei.

Am intrat în chilioara cetaniilor noastre fără să aprind lampa. M-a învăluit deodată, ca un blînd şi calmant balsam al tuturor rănilor încă sîngerînde, marea tihnă dinlăuntru. Ce pace ! Ce liman al alinărilor ! Acum nu mai regretam lipsa ta. Mai bine ! Aveam îndestul răgaz să mă reculeg în singurătate, să le recapitulez toate, să descopăr care rotiţă lăuntrică anume a deteriorat tot mecanismul. M-am ghemuit aşa cum eram, prin întuneric, în cotlonul obişnuit din fundul patului meu, de sub geniile mele tutelare şi invizibile în noapte ; am aprins pipa şi fără preget mă înverşunai a pune ordine metodică în toate, să descîlcesc cauzele şi efectele, să le descifrez tîlcul amar şi să le găsesc un remediu, care se impunea de urgenţă. Tu erai absolvit ! Şi încă cum ? Te absolveau cu prisosinţă faptele tale, de-acolo de unde veneam ; fapte cu spor şi de nădejde, spontane, pe care nu mă învrednicisem să le intuiesc, nici măcar să le bănuiesc, cînd plecai în ultimele seri părăsind masa de lucru cu şăgalnice şi dinadins năzbîtioase salamalecuri din prag, pentru a mă lăsa să cred că te cheamă cine ştie ce aventuri sentimentale şi cine ştie ce expertize prin danturile adoratoarelor cu duiumul, cîte

numai atîta aşteptau. Eu cum să mă absolv ? Cine mi-ar fi acordat măcar o singură-singurea consolare de circumstanţă atenuantă, la duiumul atîtor eşecuri şi naufragii ?

Chiar astăzi, după atîţia şi atîţia ani, după abisul negru şi imens căscat între noi, după epilogul scenei de aici, cînd ai plecat trîntind uşa să rătăceşti în noapte şi în ploaie ca un alt Cain urmărit de remuşcarea crimelor şi trădărilor tale ; chiar astăzi, toate se şterg şi toată onoarea existenţei din urmă, pe care ai dus-o în lumea ta de abjecţii, dispare la amintirea ceasurilor noastre de atunci, din cămăruia noastră.

Ghemuit în cotlonul patului pe întuneric, mă covîrşeau acolo propriile mele surpări. Iar în acele prea deprimante surpări, deasupra lor, se proiecta prin contrast simplitatea spontană şi cu pudoare tăinuită a felului în care tu ai anticipat intenţiile mele aşa de jalnic eşuate şi le-ai rezolvat fără şovăială, prompt, firesc, ca un fapt divers şi banal, care nici nu mai merita să mi-l împărtăşeşti. Cum să te mai judec şi să te mai condamn ? Te ridicaseră toate în slăvi la o incomensurabilă altitudine. Mie îmi rămînea să mă resemnez la aceeaşi caricaturală incarnaţie de bătrîn batracian, de etern microscopist : cefalopodul şi echinodermul poreclelor tale, care mă zvîrleau cu tot atîtea bobîrnace în neantul meu de îndată ce deschideam gura. Dar cum să mă resemnez şi la nimicnicia noroaielor recent scormonite în mine şi scoase la iveală ? În cîteva ceasuri, atîtea mărturii de incapacitate, de pizmă, de laşitate, de deşarte ambiţii şi avîntări ; atîta insensibilitate opacă la amarurile dulgherului Vasile Neagu şi ale băieţandrului desculţ cînd mizeria lor mi-a contrariat intenţiile neputincioase şi de prisos ; atîtea episoade de-un comic sinistru cu infernalul pachet de cofeturi, ploconul ce nu-i trebuia nimănui ! Prea multe şi prea atroce toate, prea umilitoare, de mă ardeau pe jăratic şi-mi năvălea dogoarea sîngelui în obraz numai rememorîndu-le. Putrezise ceva şi în mine, să-mi învenineze cugetul. Un antidot, un remediu salutar, cît mai grabnic !

— Cafeaua ! Am adus cafeaua !... sună molcom şi matern glasul coanei Sultana, afară, de cealaltă parte a geamului deschis.

N-a adăugat nimic. S-a retras fără să mă întrebe de ce stau prin întuneric şi fără să-mi lase timpul unei mulţumite.

Cu adevărat limanul reculegerilor şi al alinărilor !

Nu aceste privilegii ne putrezeau oare şi ele pe amîndoi, fiecare în felul nostru ?

M-am mişcat din loc să iau ceaşca de cafea, care aburea pe pervazul ferestrei. Am sorbit licoarea aromată pe îndelete, să-mi ţină de foame pe ziua întreagă, mi-am primenit mahorca din pipă şi m-am ghemuit din nou în cotlonul din fundul patului, să scurm mai departe în beznele şi întrebările din mine.

Doborît de istoveală, de foame, de simţămîntul nimicniciilor la care am ajuns, m-a cuprins somnul aşa cum eram, îmbrăcat şi încălţat, cu toate stigmatele expediţiilor prin smîrcuri, ca să mă trezesc în zori chinuit de visuri urîte, cu mădularele dureroase, mahmur fără motiv de mahmureală, nedumerit unde mă aflu.

Cea dintîi grijă a fost să mă schimb în straiele şi încălţările de toată ziua, bucuros că nu te întorseseşi pentru a admira şi verifica *de visu* halul în care eram. Mi-am dosit hăinuţele şi ghetele de sărbătoare în halul lor fără de hal, fără să le mai curăţ şi să le mai perii ca să le redau înfăţişarea iniţială şi solemnă din dimineaţa precedentă, cînd te însoţisem ca Sancho Panza la asaltul tău să cucereşti victoriile şi aclamaţiile publicului în delir. Mă strecurai pînă la cişmea, să-mi spăl măcar mutra, incapabil de energia să mă bărbieresc şi să fac faţă nici la asalturile orătăniilor din curte, după ritualul nostru matinal.

Iar abia în casă, cu tomul bucherelilor pentru examene deschis pe genunchi, mi-au dat ghes întrebările : ce se întîmplă cu tine ? de ce nu te-ai întors nici la acea oră ?

De la sine înţeles tot fără a te mai judeca şi fără să te condamn.

Aveai dreptul la toate. Absolvit din oficiu.

Dar întrebările stăruiau şi nu-mi îngăduiau să întorc foaia citită şi răscitită de zece ori.

Nu se prindea nimica de mine. Mă frămîntau aceleaşi gînduri şi concluzii din ajun, reluate, confruntate, pitrocite. Pe urmă, am început să ascut urechea de cîte ori scîrţiia portiţa din stradă. Nu sunau paşii tăi : rapizi, rezoluţi, avîntaţi. Tot vecini şi vecine cu mers tîrşit, cu tîrlici. Prăznuirea memorabilei conferinţe dura mai îndelung decît mi-aş fi închipuit. Ce naiba aveai de vorbit cu acei muşterii de pomină ai chiol-

hanurilor ieşene, şi dînşii ce naiba mai aveau de vorbit cu tine ?

La ora prînzului, de ochii coanei Sultana şi ai lui moş Agapie, am simulat că plec precipitat la cantină, salutînd din fugă şi îngăimînd vagi cuvinte de scuză.

— Examenele, examenele ! făcu pensionarul din degetul uscăţiv, aprobîndu-mă şi înţelegîndu-mă.

M-am urcat în tramvai, am mers pînă la Copou, la capătul liniei, am fumat preţ de două pipe pe banca de sub teiul lui Eminescu şi m-am întors acasă de zor.

Tu, nimic !

Nu simţeam nici foame ; nu-mi era nici sete. Numai un mare gol. Te aşteptam să ne sfătuim, neapărat, cu întreaga multitudine a gîndurilor cîte germinaseră şi se acumulaseră în mine, pentru a ne dumeri împreună frăţeşte ce-i de schimbat urgent şi din temelie în viaţa noastră. Monologam în cuget. Aveam atîtea de spus, iar din nebuloasa acelor spuse se înşiruiau adesea unele concluzii cu o logică atît de strînsă ! De data asta vom vorbi simplu, bărbăteşte, decis, fără corasla şi corchezeala glumirilor, apostrofărilor, poreclelor şi sarcasmelor băieţoase, fără incursiunile erudito-savante, care ne înstrăinau de urzeala noastră sănătoasă şi ne îndepărtau mai întotdeauna de realitatea preocupărilor grave din noi. Monologul se desfăşura în cuget din ce în ce mai grav şi de o pătrundere aşa de irezistibilă, încît gesticulam cu pipa fără să-mi dau seama, punctînd cuvintele hotărîtoare... Unde erai ? De ce nu te întorceai mai repede ? Cum de nu presimţeai cu cîtă ardoare te aşteptam ?

Am auzit afară, prin geamul deschis, am auzit ca prin vis de două ori glăsciorul Mona-Lizucăi noastre rostind ceva cu dezolare şi suspin, apoi îndepărtîndu-se. Te aştepta şi ea, să-ţi confieze cine ştie ce alean. Prezenţa mea n-o interesa. Bătrînul batracian ! Ce însemna pentru dînsa ? Pe urmă s-au lăsat iarăşi umbrele amurgului. Şi pe mine iarăşi m-a toropit somnul cu foşnetul frunzelor din grădină în urechi, cu adierele de parfum ale florilor în nări.

Cînd m-am deşteptat era noapte. Am aprins chibritul să privesc la ceas. Ceasornicul stătuse. Uitasem să-l întorc, potopit de gîndurile şi aşteptările mele. Am încercat să mă orientez ducîndu-mă la fereastră pentru a cerceta cerul. Un

ultim pătrar de lună, seceră argintie, lucea romantic printre stele.

Dar nici după acel pătrar de lună, nici după constelații nu mai puteam ghici ce oră din noapte este.

Pierdusem cunoașterile din copilărie, de la noi, din sat, de la păscutul cailor pe imaș.

Tramvaiul nu se mai auzea duruind departe, pe a treia stradă. Un lătrat de zăvod. Pașii unui trecător singuratic, și atîta tot... Profundă tăcere de după miezul nopții la sfîrșit de mai, în Tătărașii Iașului, la limanul alinărilor din tîrgul nostru adoptiv. Ceasul, cît să fie ceasul ? Și tu unde erai ? Nu ți s-a întîmplat oare ceva ? Prea din cale afară se lungea prăznuirea memorabilei conferințe ! Iar monologul meu, atît de clar și lucid, atît de hotărîtor, se topise fleașcă în nămolurile somnului. Nimic nu mai dăinuia din tot ce aveam eu ție de mărturisit, de spus, de întrebat, de răspuns, de sfătuit și decis.

Am aprins lampa, am așezat-o la loc mai potrivit și mai aproape de cotlonul cetaniilor mele și m-am cufundat în lectura textelor, a fișelor, a clasificărilor și notițelor pentru examen. Parcurgeam foile cu o justificată schimă de superioritate și scepticism, cînd deodată, de departe, de afară, din stradă, ți-am auzit cu o tresăltare pașii.

Erau cei dintotdeauna : rapizi, rezoluți, avîntați.

Lepădînd caietul, am ascultat în așteptare. Tu ți-ai potolit mersul la portiță, și de acolo spre ușa intrării din pridvor, întorcînd cheia fără vuiet, să nu trezești gazdele din somn, cu o atenție delicată și pentru mine surprinzătoare după o asemenea prăznuire atît de lungă. Am aprins pipa (a cîtea oară ?) pentru a-mi da un aer firesc și absorbit exclusiv de tocelile mele. Ușa ai deschis-o și ai lipit-o încetișor, grijuliu ; dar înlăuntrul chilioarei noastre ai pășit tot așa cum îți era firea și purtarea de-atunci, rapid, rezolut, avîntat :

— O mie de ani pace bătrînului batracian ! Ți-ai aruncat pălăria din zbor pe patul tău. Te-ai răsucit pe călcîie să-l saluți și pe bătrînul Aristot din rama de deasupra ușii cu o adîncă și smerită temenea. Apoi, ai exclamat cu satisfacție :

— Ceea ce era de demonstrat, bătrîne batracian. *Nil admirari !* De la Horațiu citire.

Spunînd, ai scos din buzunar o cutie de tutun englezesc pentru pipă și mi l-ai zvîrlit în patul unde stăteam cinchit în

neclintire ; din celălalt buzunar al hainei ai scos şi ai fluturat în mînă o carte cu legătură de piele vişinie şi cu inscripţii aurite.

— Ştii tu ce raritate de bibliofil e aceasta ? De unde să ştie un cefalopod ca tine ?... Una din cele zece exemplare care mai există pe lume, cu extrase din carnetele lui Leonardo da Vinci, ediţie tipărită în 1753, în legătură originală, pe hîrtie de biblie. Aproape una mie pagini... Ei, nu-i un dac şi jumătate : un om cum nu se mai găsesc zece în urbea Iaşului ?... Taci, nu răspunzi ? Ai amuţit ?... Atunci, taci şi ascultă ! Înfundă-ţi pipa cu o porţie din cel mai fin tutun englezesc, din care fumează lordul Asquith, *sir* Grey, ducele de Windsor, şi ia notă ! Nu mă rabdă inima să te las în ignoranţă asupra faptelor mele şi ale tovarăşilor, de cînd ne-am despărţit ; nici să le afli toate din versiunile deformate ale istoricilor oficiali, cu care duce luptă cumplită conu Buduşcă... Să procedez metodic, după toate regulile de stil şi compoziţie, după disciplinele genului oratoric şi alte alea. Aici sînt în domeniul meu. Aprinde pipa, îţi spun, că zvîrl cu tabachera asta în tine... m-ai ameninţat cu tabachera cadou de la Gogo Vartiadi.

Puteam să încerc vreo împotrivire ?

Toate se restabiliseră automat în vechea rînduială : tu înainte, şi eu supunîndu-mă fără crîcnire.

Monologul meu din cuget cu care te aşteptasem se făcuse praf şi pulbere, sărmanul, să-i plîng de milă. Monologai tu acum, cu verva ta îndrăcită de totdeauna, cu toate suplimentele de mimică şi gest, tolănit într-un cot pe patul de sub geniile tale tutelare, după ce-ai întors tabloul Giocondei cu faţa iarăşi spre cameră, clătinînd din cap şi surîzînd cu amuzată indulgenţă, fiindcă ai înţeles că pe acolo trecuse Mona-Lizuca noastră.

— Un ceas ! m-ai prevenit. Numai un ceas îţi acord. Ajunge !

Aş fi vrut să folosesc prilejul şi să te întreb ce oră este. M-ai informat singur, începînd a istorisi metodic :

— E trei după miezul nopţii...

Eu repede am şi răsucit minutarele, ajustîndu-le la meridianul şi orarul Iaşului.

Erau orele trei după miezul nopţii, ceea ce însemna că aţi schimbat patru echipe de cîte opt ore de lucru şi de cazne,

schimbînd şi patru celebre localuri din cronica tîrgului nostru adoptiv, în spectaculare procesiuni cu birji şi tarafuri de lăutari, de la un punct cardinal la altul. Ce vă păsa de trecători, de opinia lor şi de comentarii ? Singurii supravieţuitori pînă la sfîrşit aţi rămas numai voi trei : Ion Budea Hortopanu, Salvatore Rovetta şi tu. Ceilalţi au sucombat mai devreme ori mai tîrziu, s-au dus ori s-au lăsat transportaţi acasă de birjari caritabili, au adormit ori adormeau încă în vreunul din cele patru bastioane, cu coatele pe masă : la Pavilion, la Trei sarmale, la Paradis general ori la Viaţă lungă, aşteptînd goarna de deşteptare şi de alarmă să reînceapă lupta. Ion Budea Hortopanu ar mai fi continuat fără întrerupere această luptă încă două zile şi o noapte sau o zi şi încă două nopţi. Însă nu putea amîna apelul unui proces cu termen fatal, cu deznodăminte pe viaţă şi pe moarte pentru răzăşii unui sat de munte alungaţi pe vremuri din codrii lor de oarecare strămoşi din arborele genealogic al faimosului prinţ Constantin Mavropanos. Aşa încît el a pus capăt festinului şi a vrut să te aducă acasă cu trăsura. Tu ai refuzat invitaţia. Ai întins-o pe jos, ca să respiri aerul nopţii, să faci mişcare şi să laşi răgaz aburilor de Cotnar şi de Uricani să se risipească, măcar că nu se arăta nevoie.

Într-adevăr, nu s-ar fi cunoscut nici o urmă de nesomn şi de-o atît de îndelungă prăznuire. Erai mai odihnit, mai proaspăt la chip, mai limpede la privire decît mine, din cuibarul meu, unde clocisem decisivul monolog.

Ai hotărît apoi brusc :

— La culcare ! Se face ziuă... Ajunge !

Şi ca întotdeauna, ai trecut de la vorbă la faptă, începînd să te dezbraci.

Din tot monologul clocit în lipsa ta, eu m-aş fi mulţumit acum numai cu o singură lămurire. Voiam să aflu de ce te-ai ascuns de mine pentru tot ce-ai săvîrşit în serile din urmă cu familia lui Vasile Neagu, dulgherul din Fundacul Broscăriei, şi pentru tot ce-ai făgăduit băieţandrului desculţ, al cărui nume nici nu-l cunoşteam. Acestea precumpăneau, fiindcă acestea mă dureau şi îmi vădiseră infirmitatea, dezarmarea, lamentabilul faliment al măreţelor bune intenţii.

— Uite ce e, dragă Vladim !... rostii cu blîndeţe, dar cu hotărîre. Se poate ca, fără să-mi spui nimic despre nenorocirile lui Vasile Neagu, tu să ?...

— Ajunge !... m-ai întrerupt tu. Se face ziuă. La culcare...

Ce-mi mai rămînea să fac ? Să te scutur de umeri, să te trezesc din somn, ca să-mi asculţi măcar o mizeră fărîmă de doleanţă din tot memorabilul şi decisivul monolog, pe care nu ţi l-am mai împărtăşit niciodată ?

Afară se îngîna ziua cu noaptea. Somnul mă părăsise definitiv. (Colcăia monologul resuscitat tumultuos în mine, deşi într-o altă şi nouă versiune !) M-am pregătit să ies în vîrful degetelor în pridvor, pentru a mă bucura cel puţin de minunea zorilor. Dar cum în asemenea aspiraţii poetice se strecurau şi preocupările prozaice de bătrîn batracian, mi s-a părut nimerit prilejul să-mi scot din ascunzişul dosit hăinuţele cele noi împroşcate cu muruială, pentru a le reda o înfăţişare mai decentă fără să mai provoc rîsul şi înveselirea ta, mai ales cu suplimentul inevitabil de umilitoare explicaţii din partea mea. Am luat cu mine şi peria. Afară mă aştepta jilţul lui moş Agapie în pridvor, la masa rotundă. M-am instalat şi mi-am examinat mai întîi straiele. Nici o urmă ! Mîna grijulie şi mizericordioasă a coanei Sultana mă scutise de orice cazną şi mă cruţase cu discreţie de orice ocară, de dragul şi în dorul odoarelor sale. Le-am agăţat în cuierul din stîlpul pridvorului, sub pălăria de fermier mexican a lui moş Agapie. Apoi, întorcîndu-mă la jilţ, abia atunci am observat o ceaşcă de cafea, cu farfurioara pusă deasupra capac şi cu o hîrtie dedesubt, în mijlocul mesei, la vedere. Ridicai farfurioara : cafea rece, dar de cea mai savuroasă şi garantată aromă, marca şi specialitatea coanei Sultana. Citii inscripţia de pe hîrtia de dedesubt : *pentru d-l Vladim, cînd s-o întoarce.* Nu mai era loc pentru nici un caz de conştiinţă. Mi-am lungit picioroangele sub masă, m-am tolănit şi eu într-un cot pe braţul jilţului, am aprins pipa înfundată cu tutun englezesc extra şi, sorbind tacticos din cafea, am uitat toate năduşurile şi monologurile mele pentru totdeauna pierdute, contemplînd răsăritul soarelui, ascultînd ciripitul cristalin al păsărilor, aspirînd miresmele florilor proaspete şi jilave de rouă.

Mertic, unul din cei doi zăvozi ciobăneşti ai casei, veni clătinînd prietenos din coadă şi se încolăci la picioarele mele.

Aşa se anunţa viclean, într-o pace şi cloroformizare pe vecie, vara anului 1914.

AL TREILEA CAPITOL

Pe la sfîrşitul lui iunie, într-o seară tîrzie şi molatecă, treceam amîndoi cu paşi alene pe strada Lăpuşneanu, adică pe Calea Victoriei a Iaşului din acea vreme.

Forfoteala mulţimei se ogoise. Fusese o zi de arşiţă tropicală. Încă tot mai dogoreau zidurile, asfaltul şi tabla acoperişurilor ; dar nimeni nu şi-ar fi permis pe atunci nici la miez de noapte să-şi scoată cumva cravata de la gulerul ştaif ori să-şi dezbrace haina asudată şi s-o poarte pe braţ. Temerară libertate, pe care şi-o acorda doar fostul nostru profesor de la liceu, Calistrat Hogaş ! Noi, foştii lui elevi, trecuserăm încă o dată cu bine examenele de la Universitate ; bile albe, felicitări şi încurajări, promisiunea unor viitoare burse pentru respectivele doctorate peste graniţă, la Paris, la Viena, la Berlin, dacă vom prinde minte să ne purtăm docili şi respectuoşi cu forurile superioare, cu legile ţării, cu programa analitică.

Pînă la acest mai îndepărtat soroc, aveam deocamdată răgazul unor oarecare preludii de vacanţă.

Şi tocmai de la un asemenea preludiu ne întorceam.

De la Ion Budea Hortopanu, neînduplecatul adversar al istoriei oficiale şi colţosul apărător fără arginţi al răzăşilor sărăciţi, uzurpaţi de drepturi şi de pămînt, de păşuni şi de izlazuri, de libertatea muncii şi a traiului unde braţele aveau preţ, prin legea aşa-zis ocrotitoare a învoielilor agricole, ticluită cu încă şi mai ipocrite clenciuri pentru analfabeţii rurali după răscoalele ţărăneşti din anul una mie nouă sute şapte. Ion Budea Hortopanu ne adoptase, ca şi alţi mulţi ieşeni, în majoritate ieşeni prin adopţie şi dînşii. Sau mai

exact spunînd : se lăsase cucerit pînă la subjugare de numeroasele şi variatele tale însuşiri.

Ne chema nu o dată împreună la masă, la dezbateri şi la felurite proiecte de campanie în lumea noastră natală, a satelor, cînd îi permitea timpul printre procesele cu tămbălău şi acerbele polemici cu istoricii oficiali. Mai ales cînd îi gemea cămara de surplusul prea multelor tributuri alimentare şi benevole din partea clienţilor săi fără arginţi : pui de găină, boboci de raţă şi de gîscă, caşuri şi boţuri de urdă.

Aşa se întîmplase şi în acea seară tîrzie.

Dezbaterile aprinse din casa lui cu dulapurile ticsite de documente, de sineturi, de zapise şi urice, cărţi de judecată şi izvoade ne însufleţiseră şi ne duseseră departe de asfaltul Iaşilor, departe în timp şi departe în spaţiu, spre alte veacuri şi spre plaiurile de-acasă.

Păşeam acum alături fără să ne vorbim şi fără grabă : preludiu de vacanţă fără buchireala examenelor.

În noi se prelucrau gîndurile mai vechi şi confuze, biciuite de îndîrjirea activă a unui om care lupta zilnic şi direct cu fapta într-o conspiraţie generală de indiferenţă, de capitulări, de resemnări şi de sceptică ironie. Căci Ion Budea Hortopanu rămînea un om de ispravă, inimos, bolovănos şi impetuos la atacuri, dezinteresat şi de-o foarte originală valoare cărturărească. Unul dintre puţinii apărători cinstiţi şi sinceri ai urgisiţilor, precît îngăduiau vremurile, năravurile, coaliţiile, sistemul politic. Dac sută în sută, dintr-o Dacie care pierduse tradiţia şi vigoarea dacilor rebelanţi. El ne va îndruma practic, cu încercata-i experienţă şi cu întinsele-i legături printre obijduiţii din întreaga Moldovă, în lupta pe care o visam încă nebulos.

La acestea toate gîndeam, păşind alături în tăcere, cînd pe asfaltul străzii celei mai centrale din Iaşi ne întîmpină un car cu fîn.

Cum să uit asemenea neuitată întîlnire ?

Fireşte, un car cu fîn în mijlocul Iaşilor şi în acea vreme nu înfăţişa ceva prea deosebit. Mai existau încă atîtea case boiereşti, cu grajduri, cu echipaje, cu cai de rasă şi stoguri de fîn în fundul ogrăzii ! Pînă şi coana Sultana, pentru vaca sa plăvană cu viţel, purta grijă să-şi împrospăteze rezervele. Acestea făceau parte din orice curte ieşeană : un habitat specific, cu orînduielile, cu ocoalele, cotineţele pentru găini, băl-

toacele pentru rațe și gîște, izurile și efluviile lor naturale. Acolo însă, pe strada cea mai selectă a promenadelor din tîrgul nostru adoptiv, cu asfaltul încă încins de zăpușeala zilei și cu trecătorii răzleți la asemenea ceas, mireasma fînului de departe, din cîmpuri, ne-a străpuns pe amîndoi cu o dureroasă chemare.

Ne-am oprit. Am supt amîndoi licoarea parfumului pînă în adînc de plămîni. Dulce, și totuși amar elixir!

Boii înaintau prudent pe asfalt, cu mers legănat în jug. Roțile scîrțîiau domol. Taman ca îndepărtatele care cu fîn ale copilăriei, unde ne cocoțam deasupra în amurg cu mîinile înfipte în iarba înspicată, în florile de sulfină, de cicoare, de sînziene.

Cînd carul a cotit pe altă stradă, spre cine știe ce sumeț edificiu de mare proprietar al pămînturilor, cu grajduri și ocoale în fund, cu parc și grădină în față, tu ai rosti ca o dezlegare:

— Ne-am cucerit și noi dreptul la o vacanță; nu, bătrîne batracian? O binemeritățm și e vremea să ne cam pregătim de ducă...

— E vremea, Vladim!... am încuviințat și eu. Încă zececincisprezece zile, cel mult.

— Scris-ai acasă?

— Ce nevoie să scriu? Mă urc în tren, cobor în halta din cîmp, o iau la picior peste ogoare și fînețe, într-un ceas am ajuns. Simplu...

— Pentru mine mai puțin simplu... ai făcut tu cu mîna un semn de melancolică suprimare a tuturor alinărilor ție interzise, chiar după succesul examenelor cu brio și chiar după memorabila ta conferință. Nu mă așteaptă nimeni și nimic în satul meu și nimeni nu-i bucuros să mă vadă, în afară de mama. Iar mama, sărmana de ea, n-are putere și cuvînt în casă. Îmbrățișări, lacrimi, nostalgice amintiri, vatra unde istorisea bunica poveștl cu Feți-frumoși și Ilene Cosînzene, ținîndu-mă în poale? Acolo nu mai e loc pentru astfel de basme. Ce dracu de literatură alifioasă scriu semănătoriștii și poporaniștii noștri? Ba zău!...

— Vei scrie tu alta, mai puțin alifioasă, Vladim.

— Scîrț! Hai s-o luăm din loc, fiindcă ne-a înfipt stane de piatră aici, pe asfalt, carul ăla de fîn, arză-l-ar focul să-l ardă cu boarea fîneților, de care mi-e dor și mă dor...

Am pornit amîndoi alături spre limanul alinărilor noastre provizorii dar certe din Tătăraşi, fără să mai schimbăm îndelungă vreme nici un cuvînt.

Ştiam că ţie îţi mijlocise un ospitalier adăpost de vacanţă Ion Budea Hortopanu, undeva, în munţii Tazlăului, la nişte răzăşi sleiţi pînă în măduva oaselor de trei generaţii cu interminabilele lor procese, apeluri şi recursuri, unde aveai prilej să te iniţiezi la faţa locului despre metodele de răşluire, de jaf şi de acaparare ale uzurpatorilor de drepturi şi de pămînturi, dacă împrejurările te înstrăinau de obida celor ai tăi, de-acasă, din sat. Ştiam că întîrzierea plecării era legată de anume examene de bacalaureat, ale unor anume elevi, feciori de bani gata, pe care-i preparam noi confecţionîndu-le dizertaţiile tip şi lucrările scrise ca să ne agonisim bugetul de vacanţă. Ştiam că de astă dată vom păstra legăturile strînse unul cu altul, pentru a pregăti cu temeinicie spre toamnă, în septembrie, acea multvisată mare mişcare a studenţimii şi a tineretului şcolăresc de obîrşie ţărănească, feciorii de pălmaşi şi de robi ai pămîntului fără pămînt, convocaţi la un congres cu vîlvă.

Nu ştiam însă, de unde să ştim ? noi, feciori de ţărani cu orizontul mărginit din născare, şi din tată în fiu numai la hotarul satelor noastre ; de unde să ştim ce alt viitor ne pregăteau cancelarii şi generalissimii imperiilor, în tainiţile întunecatelor uneltiri şi puneri la cale ? De unde să bănuim că toate, bune sau rele, nebuloase sau inoperante plănuiri, vor fi rostogolite de-a valma în haosul de ruini, de sînge şi de noroaie zăcute în tranşee : tîrîte, ucise şi terfelite în puhoirea celei dintîi conflagraţii mondiale la pîndă ? De unde să ştim că mulţi îşi vor lăsa oasele în ţintirimile anonime de „eroi necunoscuţi" şi că numai puţini se vor întoarce cu mutilări ascunse, cu răni necicatrizate lăuntric, pentru a nu mai fi, pînă la moarte, aceiaşi care-au fost ori ar fi putut să fie ?

— Lungeşte paşii, miriapodule ! m-ai îndemnat tu. Zorzor, că ne lasă timpul în urmă !

Iar ca să ne cadenţezi mersul, ai început a fluiera, fără de nici o presimţire, nu mai ţin minte ce sprinten refren de marş militar, avîntat şi voios. Poate în cadenţa din stihurile lui St. O. Iosif, astăzi uitate. Mai ştiu eu ?

Timpul avea să ne lase cu adevărat în urmă. Își clocea și el alte socoteli pentru acea vară, ca mine prea pateticul monolog cu care te așteptasem și nu ți l-am mai împărtășit niciodată.

Alte socoteli ale sale, menite să ne răvășească în cele patru vînturi toate plănuirile noastre, smulse și duse de-a valma într-un ciclu de prăbușiri generale.

Fost-a aiurea, altfel ?

Nu aceeași vamă cruntă, neînduplecată au plătit-o atunci mii și zeci și sute de mii de alți tinerei ca noi, cu ale lor proiecte și juvenile iluzii, cu ale lor optimiste încrederi în viitor, de la un capăt al Europei la celălalt ?

Deocamdată, pe amîndoi ne ademeni cu ispitiri în aparență mult mai inofensive, de-o perfidă nevinovăție.

Ne pregăteam într-o seară catrafusele de plecare pentru a doua zi dimineața, în zori. Cantinele studențești se închiseseră. Dascălii noștri, mai toți nevoiași, se refugiau la stațiile balneare de-a doua mînă să-și îngrijească reumatismele, diabetul, scleroza arterelor, la mănăstirile Neamțului să-și afle odihnă ieftină cu întreaga familie. Protipendada din Iași, cu odraslele și guvernantele, migrase în străinătate sau la curțile latifundiilor. Trăgeam cu coada ochiului la bagajele tale, îngrămădite într-o mică valiză și într-un soi de raniță soldățească, fiindcă rucsacul de turism și de alpinism era o inovație cu totul necunoscută acelei epoci. „Aha ! te felicitam în gînd cu încîntarea profesorilor tăi la examene. Aha, ai renunțat la echipamentul vacanțelor de altădată, pantalonii albi de flanelă și pantofi de tenis, pentru fotografiile de pe terasa conacurilor de la moșiile părintești ale lui Gogo Vartiadi sau Cristache Dorogan ? Bocanci, ciorapi groși de lînă pentru munte, straiele cele mai ponosite... S-a schimbat boierul !" Ce alt semn mai bun și îmbucurător că te scuturai de zgura micilor păcate și slăbiciuni din trecut și de sofismele prin care le descopereai atunci scuze ? Vacanță tonică în lumea satelor și sărăciei noastre, unde ne e locul, contactul lui Anteu cu pămîntul, nu invitatul stăpînitorilor și profitorilor, cocolit în ietacuri cu perne de puf și răsfățat în parcurile de palate, zidite cu sudoarea și lacrimile șerbilor, părinții noștri.

Ne împărțeam frățește între noi cărțile pentru lectura de vară, romane, poezii, opere clasice și colecții de reviste ; ne număram agoniseala de pe fundul marsupiilor, destul de ono-

rabilă pentru întreaga vacanță, cînd se ivi foarte triumfală în pragul ușei deschise coana Sultana, zbîrnîind între degetele grăsune o carte poștală ilustrată.

— Vă rog să mă iertați că dau buzna și vă rog să amînați plecarea... ne imploră cu un surîs fericit, care-i săpa în obraz gropițele aproape indecente pentru vîrsta ei. Faceți-mi hatîrul să mai rămîneți cîteva zile ! Îmi scrie Scarlat, dragul mamei drag, că sosește poimîine pentru o săptămînă. Ca mîne ajungeți oameni mari și cu trecere : dumneata strașnic om politic, orator, deputat, prefect, domnule Vladim ! Poate măcar atunci va avea și el parte de-o protecție, că altfel îl dau gata dușmanii și invidia lor...

— Dar, coană Sultana... ai încercat tu să opui rezistență, fiind cel mai direct vizat dintre noi amîndoi.

Cu autoritatea și vehemența chibzuielilor sale materne, coana Sultana nici nu ți-a îngăduit să urmezi :

— Te rog *eu*, domnule Vladim ! Cred că nu te-am afanisit cu prea multe rugăminți de cînd stai aici... Uite ce scrie dragul mamei drag ! Dorește și el să vă cunoască mai bine, după epistola pe care i-am trimis-o eu despre chiriașii care ne fac bucuria bătrîneții noastre, în lipsa feciorilor împrăștiați în lume. Cetește, te rog, cetește !

Îți înmînase cartea poștală ilustrată, ca să te convingi. După ce ți-ai aruncat ochii, mi-ai trecut apoi piesa justificativă cu privelиștea portului Brăila, pentru a mă încredința și eu.

— Ei, ce facem ? m-ai întrebat.

— Știu eu ?

— Rămînem ?

— Rămînem...

Coana Sultana a făcut un gest cu brațele scurte și dolofane, ca și cum ar fi vrut să ne strîngă pe amîndoi la sînii ei planturoși, într-un acces de cuprinzătoare și universală efuziune maternă, în lipsa celor trei odoare împrăștiate în lume să înfrunte vitregiile dușmanilor și invidioșilor : în gara Lehliu, la Căpitănia portului Brăila, într-o garnizoană pustie de batalion.

— Nici nu mă așteptam la altceva !... mărturisi ea, fără a mai duce gestul pînă la capăt să ne sufoce la mamelele enorme cît două pîini duble. Vă mulțumesc și vă anunț că

m-ați făcut fericită. Poate că o și meritam, față de dragostea pe care ați găsit-o aici...

— Evident, coană Sultană ! ai supralicitat tu cu efuziunile, o dată căciula scăpată pe baltă, aplicînd tactica bravilor frați italieni. Nu ești a doua noastră mamă ? Iar noi avem stofă de ingrați ? Fii adoptivi, coană Sultană ; fii adoptivi și recunoscători.

— Știam, știam !... palpită glasul coanei Sultana, ștergîndu-și lacrimile de înduioșare cu poalele șorțului de vrednică gospodină.

Dar după ce a închis ușa și s-a depărtat plutind de fericire, tu ai pufnit scurt, cu totul pe alt ton și izbind iritat cu piciorul în raniță de bagaje :

— Ne-am ars, bătrîne batracian ! Ne-am ars și ne-a ras pe uscat maica Roma cea bătrînă, cu hiper-super-ultraperdaf !

— Ce putem face ? te-am consolat eu aprinzînd pipa și pîcîind fumul cu filozofică resemnare. Totul și toate se plătesc pe lumea asta, nu în cea viitoare. Totul și toate au o scadență aici, pe scoarța terestră.

— Păstrează-ți filozoficările tale pentru tine, să scrii o carte de aforisme cînd vei ajunge la vîrsta lui Schopenhauer. Totul și toate se plătesc ?... Tu, cel puțin, te-ai ales cu o pipă extra în contul lui Scarlat Agapie, și acuma îmi arunci în nas fumul tutunului englezesc extra în contul lui conu Buduşcă. Ca atare, ești în drept, ești chiar obligat să pomenești despre scadențe, infame profitor ! Dar eu ? Ce vină am eu ? Și ce profituri, cu ce scadențe ?

— Destule, Vladim, prea îndestule.

N-aveai poftă de controverse. Ai tăcut, ai mai izbit încă o dată cu piciorul în ranița de bagaje, te-ai trîntit în pat sub geniile tale tutelare cu palmele sub ceafă și cu ochii în grinzile tavanului, iar discuția s-a încheiat.

Cu resemnare așteptarăm amîndoi desfășurarea evenimentelor.

Recapitulînd după ani și ani acele hître și groteşti evenimente, care ne-au mascat pentru moment adevărata și sinistra semnificație a lunilor iulie și august din anul 1914, n-aș putea pretinde că sosirea lui Scarlat Agapie, dragul mamei drag și marinelul său de apă dulce, a însemnat pentru noi o prea plicticoasă corvadă. Dimpotrivă. Poate că înscrie în cronica existenței noastre ultimul episod de-o hilariantă memorie,

înainte de a ne înghiți sumbra tălăzuire a epocii să ne ducă de colo-colo, fire de pai și de gunoaie, în haosul ei.

Niciodată n-am avut apoi prilejul să mai rîdem atît de nebunește, cu mai năzbîtioase și bezmetice incote pe isonul dîrlăilor lui Ion Creangă : nici nu ne-a fost dat să mai întîlnim o victimă așa de placidă și de ferice a tuturor născocelilor cîte ne trăsneau prin cap. De ce-i serveam una mai boacănă pe tavă, de ce mai cerea altele și încă altele, mereu altele ! În gălăgioasele noastre controverse cu vehemente apostrofări și cu hiperbolice comparații, îl invocam întotdeauna pînă atunci ca o supremă încarnare a stupidității, super-hiper-ultratanăul tanăilor din cele cinci continente, făurit însă mai mult de închipuire și prin deducție, din versiunile lăcrimoase ale coanei Sultana și din lehamitea scîrbită a uscatului pensionar, moș Agapie, decît dintr-o investigație directă, bazată pe observații și constatări personale. Pentru așa ceva îl văzusem prea puțin și în fugă, nepreveniți. Acum se prezinta viu și natural, în carne și-n oase, plus osînza alburiu-trandafirie a existenței sedentare de birou în cotineața de la Căpitănia portului Brăila, puhav și cu uniforma strîngîndu-l subțiori, cu obrazul lucios și cu ochii albaștri inexpresivi de porțelan, în toată splendoarea unei inepții atît de absolute și plină de candoare, că nu era vorbă, gest, confidență, întrebare și răspuns, glumă, aspirație, vis și of îndurerat să nu dezlănțuie în noi cascada celor mai deșănțate și crude înveseliri. Ca întotdeauna, realitatea lăsa încă o dată îndărăt, de căruță, convenționalele imagini plăsmuite din mucuri de generalizări abstracte, de noțiuni cîrpite, de prezumții neverificate experimental.

Scarlat Agapie le depășea pe toate. Se dovedea un veritabil fenomen al naturii : o creație masivă, monumentală, bloc unitar și indestructibil.

Ce păcat că nu-l puteam oferi pe soclu sau pe tavă veneratului Aristot, geniul nostru tutelar comun, să-l pipăie, să-l cerceteze, să-l analizeze ! Să-i numere coastele, dinții, circumvoluțiile creierului bovin și găurile neantului din cap, pentru a-și rectifica opiniile optimist eronate despre regele animalelor și al creației : omul !

Mai întîi și întîi, cînd ne-am strîns mîinile să refacem cunoștința și cînd marinarul revenit din naufragii să acosteze iarăși la promontoriile sînilor materni ne-a surîs suav, cordial,

cu beatitudine, amîndoi am schimbat o ochire rapidă abia stăpînindu-ne prima explozie de rîs. Căci amîndoi, fără microscop şi fişe de observaţie, luarăm aminte la clipeală că tot îi mai lipseau cei doi dinţi din faţă, despre care ne vestise coana Sultana exact în ajunul memorabilei tale conferinţe, şi pe amîndoi ne-a fulgerat vechea obsesie a parodiei lui Topîrceanu, ce ameninţase atunci să-ţi torpileze memorabilele peroraţii şi tirade :

Ca şi Sinan-paşa, plin de umilinţi,
La Brăila-n baltă şi-a pierdut doi dinţi.

La invitaţia coanei Sultana, ne-am instalat în jurul mesei din pridvor să sorbim cafelele aromate şi să legăm mai strînsă prietenie cu dragul mamei drag, sub privirile sale materne şi fericite.

Moş Agapie îşi căutase de lucru prin grădină şi livadă cu un foarfece şi cu pălăria lui de fermier mexican. Nu-i făcea nici o bucurie prezenţa feciorului şi desigur nu consemnase evenimentul sosirei pe nici o pagină specială din suplimentul gromovnicului cu zodiile pe-o sută de ani.

Cînd am aprins pipa, bătrîna şi fidela pipă a bătrînului batracian de astăzi, cu oarecare vanitate băieţandră aşteptam cuvenitele uimiri, complimente şi exclamaţii de admiraţie din partea unui versat cunoscător în materie. Însă foarte politicos şi flegmatic, Scarlat mă rugă să mă aşez pe celălalt flanc, în latura dimpotrivă a adierilor de vînt, fiindcă el s-a lăsat de fumat şi nu mai poate suporta mirosul tutunului de pipă.

— Şi ţi-a fost greu să scapi de pacostea asta marinărească a pipei, dragul mamei drag ?... se îngrijoră şi îl plînse retrospectiv coana Sultana.

— Ce greu ! Fleacuri ! Bani cheltuiţi de pomană. Las' că fumează Fifina pentru doi... Nu cu pipa. Ţigări greceşti, *Macedonia,* de contrabandă.

— Oricum, pentru un marinar... ai supralicitat tu.

— Marinar ? rîse el ştirb. Copist la birou, bun în grad de aproape douăzeci de ani... Că numai marinar nu mă gîndeam a mă face, dacă nu mă cicălea mămica la cap cu romanţurile ei. Ce fel de marinar, care pătimeşte de rău de mare ? De cînd port uniforma asta, mă credeţi dacă vă voi spune că n-am înaintat nici cinci sute de metri în largul

mării şi nici pe Dunăre ? Mămica m-a băgat la apă, şi eu trag ponoasele luînd apă la galoşi pe uscat.

— Lasă şi tu, că are să pună cuvînt domnu Vladim peste doi-trei ani, cînd o începe să aibă trecere, pentru ca să fii înaintat în grad !... îl mîngîie coana Sultana, în dorinţa aprinsă să se spele de orice vină. Ce nevoie să înaintezi pe mare, dacă se poate face şi înaintare pe loc, dragul mamei drag ?

— Asta spune şi Fifina. S-a dus să trateze chestia cu Spînu Dorel, căpitanul portului, în excursie cu şalupa pînă la Sulina şi înapoi. O săptămînă încheiată. Zice : „Tu du-te acasă la mămica ta la Iaşi, să te-ndoape cu rasol de pasăre şi mujdei de usturoi, că tot nu poţi suferi călătoria pe apă. Cu trenul suporţi". Iaca secretul concediului meu !

Coana Sultana s-a ridicat de pe scaun şi a căzut plăcintă înapoi.

A vrut să întrebe ceva şi a renunţat.

Ne scormoni pe amîndoi cu privirile ochilor negri şi lucioşi ca păcura. Am înţeles de ce întrebări ale noastre se temea.

Dar nu aceste întrebări cu răspunsul servit de-a gata pe tavă ne sileau pe noi abia să ne înăbuşim în gîtlej hohotele irezistibile de rîs.

Mămica lui Scarlat a cules cu mişcări smucite ceştile de pe masă, renunţînd să-i mai citească viitorul în drojdie de cafea şi anunţîndu-l retezat :

— Mergem la dantist ! Poate că-ţi pune şi vreo măsea de minte. Plătesc oricît, toate economiile...

Fără a se simţi ofensat, dragul mamei drag o asigură :

— Nu-i nevoie ! Am, am şi de rezervă ; am măsele de minte şi minte pentru trei bărbaţi... Noroc n-am ! Şi nu ştiu de ce Dumnezeu a făcut omul cu măsele de minte şi fără măsele de noroc. Atunci să vezi înghesuială la dantişti, să tot schimbe altele şi să le plombeze ! Un singur noroc am avut eu în viaţă : Fifina !...

— Hai, plecăm ! Dă-mi uniforma s-o calc şi să-i întăresc bumbii, pe care văd că Fifina ta îi lasă să spînzure bălălău.

Peste o oră au ieşit pe portiţă.

Coana Sultana în rochie vărătecă de zile mari, cu desene imprimate cît floarea-soarelui. Marinelul său în tunică al-

bastră, cu pantaloni albi şi cu pantofi de olandă, toate dichisite, feţuite, puse la punct.

Noi ne-am închis în chiliora noastră pentru a ne zvîrcoli de rîs în paturile respective, liberi în sfîrşit să dezlănţuim în toată voia hohotele barbare pe care ni le sugrumasem în gîtlej numai ca să cruţăm amorul matern şi tainicile răni ale grijuliei noastre gazde. Ceea ce nu ne împiedica s-o vedem acum conducîndu-l de mînă pe dragul mamei drag să traverseze străzile şi să nu-l calce tramvaiul, ca pe băieţelul ştirb de dinţii de lapte şi cu pantalonii scurţi de odinioară : un dragul mamei drag de 99 kilograme neto, după propria şi radioasa lui mărturisire.

— Dacă sîntem condamnaţi să stăm o săptămînă întreagă în compania acestui marinel care a luat apă la galoşi pe uscat, rîsul are să ne îmbolnăvească la sigur de icter, de splină, de naiba mai ştie ce, bătrîne batracian ! ai declarat tu.

Spre seară, coana Sultana şi dragul mamei drag s-au întors din oraş braţ la braţ, în cea mai euforică tandreţe.

Uitaseră pentru un răstimp de Fifina, mărul, para, pruna discordiei. Dantistul îşi luase angajament să înlocuiască dinţii ştirbi cu un preţ rezonabil şi într-un termen foarte urgent.

Pe ocolite, filotima noastră gazdă ne-a lăsat a înţelege că nu-i nevoie să mai afle şi moş Agapie, zgîrcitul şi uscatul pensionar, din ale cui economii secrete va fi plătită toată operaţia de renovare a danturii infantului.

— Nici o grijă, coană Sultano ! ai liniştit-o tu. Muţi ca mormîntul !

— Fiindcă ai vorbit de mormînt. Am adus din oraş o gazetă, de-o strigau vînzătorii desculţi pe stradă. Scrie acolo despre un prinţ, un conte, nu ştiu ce duce împuşcat de-un *anarhistru,* ca în romanţurile pe care le ceteam eu... Poftiţi şi cetiţi !...

Ne-a întins gazeta cu ştirea tipărită la ultima oră : *Atentatul de la Sarajevo. Arhiducele Franz Ferdinand al Austriei victima unui oribil atentat...*

Mai departe n-am avut răgaz a parcurge restul telegramei. Şi nici nu ne-ar fi pasionat prea mult.

Poate că în acea seară măcar cîteva milioane de lectori, viitoarele victime ale primului război mondial, vor fi trecut tot aşa peste titlurile ultimei ore din ziare de la un capăt al Europei la celălalt, fără nici o tresărire deosebită şi fără nici

o presimţire că literele negre de tipar însemnau epitaful păcii. Pentru toţi vestea se pierdea prizărită în urzeala vieţii mărunte de toată ziua, cu măruntele ei incidente, necazuri, bucurii, veselii, glume, nimicnicii, cum istoria a şi confirmat-o. Pentru noi, rolul acesta de anihilare a evenimentelor şi-l luase asupra sa evenimentul mult mai important din casa coanei Sultana şi însuşi Scarlat Agapie, eroul principal şi de-un comic fără de rival.

Smulgîndu-ne gazeta din mînă, eroul zilei o împături şi o puse la o parte pe masa din pridvor, cu superioritatea maturităţii sale încărcată de experienţă :

— Lăsaţi-i încolo de prinţi şi de arhiduci ! Vii sau morţi, ce-avem noi cu dînşii ?... Treaba tatei să le scrie veşnica pomenire în gromovnic. Mai bine ciocnim înainte de masă un păhărel, două de ţuică, de drojdie, de tescovină. Mămico, am adus eu nişte măsline greceşti şi-o sticlă de mastică. Marfă de Brăila, clasa I, obişnuieşte şi...

— Şi ? Şi mai cine, te-aş ruga să spui... îşi încruntă sprîncenele încondeiate coana Sultana.

Am înţeles că obişnuia şi Fifina cu pricina.

Dar pentru a înlătura o discuţie neplăcută, dragul mamei drag clipi complice din coada ochiului către noi, inventînd alt amator ad-hoc de mastică şi de măsline greceşti clasa I, marfă de Brăila.

— Obişnuieşte şi locotenentul Benghiu Ernest, şeful nostru de birou. Aperitivul lui favorit. De altfel, şi Spînu Dorel, căpitanul portului...

— Hm ! făcu din cap coana Sultana. Hm !...

Cum însă nici ea nu dorea să învenineze momentul aţîţînd iarăşi discuţia neplăcută, se mistui spre bucătărie şi cămara cu provizii.

— Aţi văzut cum mi ţi-o învîrte Scarlat pe degete ? rîse înfoindu-se în uniforma prea strîmtă dragul mamei drag. E teribilă ! Are ea ce are cu Fifina. Da şi eu sînt teribil !

Aşa ne-a surprins moş Agapie venind din grădina sa, intrigat de atîta veselie şi cercetîndu-ne bănuitor pe deasupra ochelarilor cu rama de sîrmă.

Noi am amuţit stînjeniţi.

El s-a aşezat în jilţ, tronul de cap de familie şi al dinastiei, a aprins lumînarea din sfeşnicul cu glob de sticlă şi, fără să scoată nici un cuvînt, a despăturit ziarul la *Ultima*

oră, a studiat îndelung telegrama de la Sarajevo, a bătut în foaie cu unghia cornoasă şi îngălbejită de tutun, a înălţat ochii la noi şi a fost gata să spună ceva. S-a răzgîndit ca şi coana Sultana mai înainte, probabil din pricina infantului de faţă, prea sărac cu duhul pentru cele ce avea el de rostit, a împăturit cu grijă la loc gazeta şi a băgat-o în buzunar, poate pentru a consemna documentul în gromovnicul zodiilor pe-o sută de ani.

Acel ceva tot îi stătea însă pe suflet, căci mereu ne examina pe tustrei.

Să se pronunţe ? Nu ?

Invazia coanei Sultana cu tava încărcată de farfuriile şi păhărelele de aperitive i-a tăiat definitiv pofta de vorbă. Abia atunci ne-am dat în sfîrşit deplin seama de abila şi mult mai complicata strategie a grijuliei noastre gazde cînd ne rugase atît de stăruitor să n-o părăsim taman la sosirea lui Scarlat, dragul mamei drag de marinel. Pe lîngă chezăşiile protecţiei tale mai îndepărtate şi ipotetice, mai avea nevoie şi de asistenţa noastră prezentă, imediată, pentru a neutraliza scîrbirea uscatului şef al dinastiei de propriii săi infanţi.

Dragul mamei drag, senin şi ferice, era cu totul străin de aceste întortocheate calcule materne şi de ostilitatea sentimentelor paterne, pe care hîrsitul pensionar nici nu gîndea să le ascundă măcar de ochii noştri. Fără habar de toate, plescăi cu poftă din limbă la apariţia tăvii cu gustări şi trase scaunul mai aproape de masă, descheindu-se prevăzător la nasturii uniformei :

— Teribil, mămico ! Şi ciuperci murate ? Şi castraveciori în oţet cu muştar ? Şi gogoşi fierbinţi de şvaiţer ? Pfiu ! Toate pasiunile mele. Eşti o mămică teribilă, pe onoarea mea ! Într-o săptămînă mai pun două ocale la cîntar. Asta-i lege !

Privirea coanei Sultana, de-o elocvenţă teribilă, a spus destul de clar ceea ce nu mai socotea oportun să exprime prin vorbe : „Bine ! Am să-ţi dau atunci şi uniforma la lărgit, dacă în Brăila Fifinei tale nu se găsesc croitori !"

Moş Haralamb Agapie, mut şi surd, pietrificat în jilţ, se uita peste capetele noastre la grădina sa cu flori şi cu altoiuri, care nu-i rezervau nici o decepţie şi scîrbire, parcă nu le mai văzuse pe toate de cînd le-a sădit. Scarlat înfuleca şi clefăia, îmbiindu-ne amical :

— Serviţi, nenişorilor, serviţi, că nu vă mai rămîne nimic. Mastica, mămico, mastica! Să le deschidă drum larg la toate aceste bunătăţi pe strîmtoarea gîtului.

Prin contrast, pe măsură ce el glăsuia şi se înveselea, capul familiei şi al dinastiei se cufunda în tăcere, mozolind între degete cocoloaşe din miez de pîine, clădindu-le în felurite figuri din manualele de geometrie în spaţiu — cuburi, piramide, conuri —, risipindu-le cu latul palmei osoase pe faţa de masă, culegîndu-le în pumn şi aruncîndu-le peste parmaclîcul pridvorului în grădină, pe potecă, mană pentru păsările cerului de-a doua zi dimineaţa.

Astfel ni s-a dus o săptămînă din viaţă şi din vara acelui an, 1914.

Eram invitaţii din oficiu la prînzuri şi la cină, ca să slujim paratoner pentru toate răbufnirile morocănoase şi îndeobşte monosilabice ale amărîtului pensionar şi părinte.

Atmosfera ar fi fost penibilă şi lugubră dacă dragul mamei drag s-ar fi sinchisit cumva de aceste tăceri şi răbufneli, pe care nici nu le prea înţelegea deplin. El mesteca înainte, se alinta cu palma singur pe rotunzimea burţii dilatate şi continua cu alte confidenţe hilariante, surprins doar că nu se bucură de succesul aşteptat. Pe urmă, după ultima înghiţitură îşi lua revanşa, ocupînd — tot din oficiu — cămăruia noastră, care fusese cîndva leagănul celor trei infanţi ai dinastiei Agapie.

De îndată îşi regăsea acolo toată libertatea să îndruge în voie şi cu succesul cel mai desăvîrşit talmeş-balmeşul isprăvilor şi aleanurilor sale care de care mai incredibile, amintiri, păsuri şi năstruşnice peripeţii, stîrnindu-ne din nou hohotele nebune ce răsunau pînă în stradă.

— Aici mă simt eu bine, ca la *Marinarul vesel*, ne mărturisise el, pentru a justifica ocuparea din oficiu al vechiului leagăn dinastic. Este la Brăila, la noi, un local *La marinarul vesel*, unde ne adunăm toţi: crema băieţilor buni de la Căpitănia portului. Ceilalţi, nici nu se pot dispensa de mine. Fără mine, zic că petrecerea n-are nici un haz. Ca mîncarea fără sare şi nunta fără lăutari. Îi cred!...

— Îi credem şi noi! I-ai asigurat tu cu o însufleţire nu lipsită de sinceritate, fiindcă într-adevăr nu mai era greu să ne imaginăm de ce crema băieţilor buni şi veseli de la Căpitănia portului Brăila nu se puteau dispensa de prezenţa unui

asemenea fenomen al naturii. Cînd intri pe uşă aduci veselia cu dumneata !

— Exact aşa spun şi dînşii. Nu-s un uscat şi-un posac şi-un mutălău ca tata, cu nasul ba în spanacurile din hîrţoage, ba în spanacurile din grădină... Cu toată boala lui pentru grădinărie, nu ştie să aprecieze ce grădină de băiat i-a dăruit mămica. Îmi pare bine că, în schimb, amîndoi apreciaţi...

— Apreciem, apreciem teribil ! supralicitai tu.

Dragul mamei drag nu s-a lăsat mai prejos cu supralicitările :

— Avea dreptate mămica ! Sînteţi amîndoi nişte băieţi buni şi teribil de veseli. De asta mi-aţi căzut şi mie cu un tronc teribil la inimă. Am să i-o istorisesc şi Fifinei. Mare lucru să nu-i pară rău că nu vă cunoaşte şi ea ! La a doua ocazie o aduc pe sus. O împăcaţi şi cu mămica. Şi vă asigur că o să-i cădeţi cu tronc la inimă şi ei ; că despre reciproca nici nu mai vorbim, garantat, marfă de Brăila ! Ştie să aprecieze şi să se facă apreciată ; teribil mai ştie ! Cum o s-o vedeţi, cum o să vă cadă cu tronc, ca lui Spînu Dorel, căpitanul portului. Asta-i lege...

Coana Sultana dădea tîrcoale în coridor, prin dreptul uşii, ca o leoaică în cuşcă. Începuse a se cam dumeri că nu-i treabă curată cu această veselie fără frîu şi discreţie. Dar nu mai avea de ales : ea o voise. Şi poate nu ne găsea pe noi vinovaţii cei mari, pentru întîia oară măsurînd neantul fără limită şi leac din tidva dragului mamei drag şi măcar acum pricepînd ceva din amărăciunile uscatului pensionar şi cap de dinastie.

Prezintîndu-se cu alt rînd de cafele pe tavă, ne îndemna cu o inspiraţie ca din întîmplare :

— De ce nu mai ieşiţi la plimbare, prin oraş ? Mai lăsaţi rîsul, că parcă nu faceţi a bine... Şi tu, fără puţintică mişcare ai s-adaugi patru ocale la cîntar, nu două, cum spuneai, dragul mamei Scarlat.

— Admis ! aproba dragul mamei drag. Ce-i drept e drept : mă simt ţifă, bute, beşică umflată, plesnesc ! Dar diseară cu ce ne-aştepţi la masă ? Ca să ştim cît de lungă să ne fie plimbarea.

Pomelnicul bucatelor era mortal.

Într-o săptămînă ne răzbuna de toate fasolele şi cartofii cu zeamă lungă de pe lista cantinelor noastre studenţeşti

dintr-un an. Începusem şi noi să dăm drumul la nasturii hainelor, care ne strîngeau. La cura de rîs se adăuga şi cea de supraalimentare.

Ascultînd deci povaţa coanei Sultana, am făcut în total vreo patru plimbări pe uliţile tîrgului nostru adoptiv, unde uniforma lui Scarlat Agapie provoca oarecare senzaţie.

Aşa ne-a surprins întîlnirea cu Vera Arcadievna în Piaţa Unirii : înveselindu-ne ca dîrlăii lui Creangă la şezătorile cu incote şi bongoase din lumea copilăriei, de departe.

O ştiusem gata de plecare, la mănăstirea Văratec, împreună cu bătrînica unde-şi aflase adăpostul de pribeagă şi căreia îi spunea ea „bunicuţa Elencu". Ne ştiuse şi dînsa plecaţi, tu în satul răzeşilor săraciţi din munţii Tazlăului, eu în satul natal, fiindcă ne-am fost luat rămas bun de vreo săptămînă şi ceva, înainte de a cunoaşte intenţiile strategice ale coanei Sultana şi rugămintea stăruitoare să rămînem pe loc, de hatîrul dragului mamei drag.

Ca atare, ea s-a oprit cu o mirată interogaţie în ochi. Noi de aşijderea.

Îl plantarăm pe dragul mamei drag în faţa librăriei Baldorn să-şi contemple în geamul vitrinei mai amănunţit dantura renovată şi ne-am grăbit să cerem şi să dăm explicaţii asupra neprevăzutelor modificări de program.

Vera Arcadievna purta o rochiţă subţire de-un albastru-pal, argintiu, aproape de aceeaşi culoare şi croială încheiată la gît cu bluza gri-argintie din luna mai. În locul beretei albastre, alta albă, pe pletele scurte şi buclate de paj, singura concesie vestimentară sezonului înaintat. Pe figură însă, în ochi, în cuta dintre sprîncene, se cetea o tensiune preocupată şi gravă, pe care nu i-o mai văzusem pînă atunci.

— Aşadar, vi s-a întîmplat ca şi mie ? ne-o luă înainte cu explicaţiile, după ce ne-am strîns mîinile. Nu v-a mai lăsat inima să plecaţi ? Cît de bine vă înţeleg şi cum vă aprob !...

Tu ai pufnit cu o mutră spăşită şi şăgalnic martiră, în continuarea înveselirilor noastre de-o săptămînă :

— Ba permite-mi să te contrazic, scumpă prietenă Vera Arcadievna. Nu pot crede că ai de unde să ne înţelegi şi

cu atît mai puțin să ne aprobi. N-am plecat, pur și simplu, din pricina morsei de colo în costum de marinel, care se rînjește acum la vitrina librăriei lui Boldorn.

Vera Arcadievna își aruncă ochii spre morsa în costum de marinel.

Dragul mamei drag tocmai se rînjea de unul singur cu cele mai năstrușnice schime la vitrina lui Baldorn, să-și examineze mai pe îndelete în reflexul sticlei opera într-adevăr izbutită și vrednică de toată lauda a „dantistului" ieșan, care avea s-o facă paf și pilaf pe Fifina, cum și crema băieților de la Marinarul vesel și de la Căpitănia portului Brăila.

— Ce-i cu acest individ, cu acest marinar de operetă bufă, Vladim Ștefanovici ? întrebă ea nedumerită, fără cea mai mică mijire de zîmbet. De unde l-ați cules ? Și de ce se strîmbă așa de caraghios la ultimile noutăți pariziene din vitrina lui Baldorn ?

— De-o săptămînă sîntem prizonierii acestui marinar de operetă, cum prea bine l-ai ghicit. Ne-a obligat gazda noastră, pe care n-o puteam refuza. E odorul său favorit. Și viața ne constrînge la tot soiul de concesii, de capitulări, de lașități... Noroc că morsa, foca, otaria de colo, de la vitrina lui Baldorn, ne-a dat prilej să rîdem o săptămînă întreagă cît n-am rîs toată viața ; așa că sacrificiul a fost răscumpărat cu vîrf și îndesat. Iată tragicomica realitate !

— Și eu, care credeam...

— Ce puteai să crezi, Vera Arcadievna ?

— Nu mai întreba.

— Am săvîrșit o crimă atît de neiertată ?

— Ai rămas același Bijulic incurabil.

Mă simții dator să intervin, punînd cuvînt întru apărarea ta :

— N-are nici o vină, Vera Arcadievna. Tot ce-a spus confirm și eu că e adevărul curat. Am fost puși amîndoi într-o situație prea complicată ca s-o explicăm aici. Nu pricep însă ce te indignează într-atîta.

Ea ne făcu din degete semnul cîrligașului invizibil, pe care-l meritam agățat în nas :

— Bijulici, amîndoi... Ce mă indignează ? Dar pe ce lume trăiți de-o săptămînă ? Nu citiți ziare ? Nu vă întrebați ce

se întîmplă ? Nu vă daţi seama ce se pregăteşte ? Ce vă aşteaptă mîne ? Ce ne-aşteaptă pe toţi ?

Stupoarea din ochii noştri era aşa de sinceră şi de totală, încît ne cercetă mai atent, într-o nemărginită compătimire, bătînd nervos din vîrful piciorului în trotuar.

— Atentatul de la Sarajevo ? ai rostit tu cu îndoială.

— Da ! Ce altceva ? Atentatul de la Sarajevo.

— Poveste veche, Vera Arcadievna...

— Poveste care abia începe, Vladim Ştefanovici. N-aţi cetit ziarele şi printre rîndurile telegramelor din ziare ?

Mărturisirăm cu umilă stinghereală că n-am avut răgaz să răsfoim ziarele, nici curiozitatea să încercăm a descifra nimic printre rîndurile telegramelor din ziare. Ne acaparase cu totul compania bolfosului şi hilariantului marinar de operetă bufă. Pînă la sfîrşit, recunoscu şi Vera Arcadievna că preasubtile indicaţii şi simptome de alarmă n-am fi putut descoperi singuri printre rîndurile telegramelor din sursa feluritelor agenţii oficiale. Nu eram dotaţi cu îndestulă agerime a ochiului pentru aşa ceva. Ne lipsea şi deprinderea. I-ar fi lipsit poate şi ei ; căci nu se socotea atotştiutoare şi n-a crescut, doar, în casa unui cancelar de imperii cătrănit în urzelile politicei externe. Dar publicaţiile compatrioţilor revoluţionari şi exilaţi în Elveţia, la Londra, în Belgia, în Austria, la Paris, ziarele şi revistele clandestin tipărite (pe care le primea, niciodată n-am ştiut prin ce mijloace ascunse şi rapide), o învăţau să întrezărească şi dedesubtul evenimentelor, să le tălmăcească şi celălalt tîlc.

Noi o ascultam în tăcere.

În tăcere şi fără o deplină crezare.

Numai un atentat senzaţional ? poveste veche ?... Un atentat la a cărui pregătire cei în drept au închis cu premeditare ochii, fiindcă le convenea de minune. Habsburgii Austro-Ungariei vor un război să se reabiliteze şi să-şi consolideze prestigiul. Ţarul la fel. Kaizerul nu va pierde ocazia... Un atentat cum nici nu se aşteptau mai bine venit, la comandă, pară mălăiaţă !... Cetiţi gazetele şi telegramele cu alţi ochi, dacă e cu putinţă. Prietenul care v-aşteaptă mă priveşte şi el cu ochi de agent al Ohranei. V-am stricat

cheful şi veselia ; cura de rîs. Negreşit ! Regret şi vă las cu dînsul.

Ne-a scuturat mîinile.

S-a răsucit brusc ca întotdeauna pe tocurile pantofilor la despărţire şi ne-a lăsat mai singuri decît oricînd ; cei mai părăsiţi orfani în mijlocul mulţimii din tîrgul nostru adoptiv.

O urmăream amîndoi cu ochii, deznădăjduiţi de sentimentul unei nedrepte şi neconsolate abandonări.

Ea se îndepărta puţintică şi firavă la trup, dar tăindu-şi calea ca o lamă elastică şi vibrîndă de oţel printre trecătorii cu mersul agale şi lînced, fără ţintă, lălîu. De ce spusese că mulţimea aceasta se vîntură rîzînd, fără habar ?

Nici măcar atîta.

Se tîra în crepuscul, toropită şi flască după zăpuşeala de peste zi.

Scarlat Agapie ne făcea semne din braţele scurte şi ciunge, de focă, de morsă, de otarie.

— Du-te şi-l linişteşte, animalul ! ai rostit tu cu scîrbirea lui moş Haralambie, uscatul părinte şi şef al dinastiei. Eu mă reped la depozitul central de gazete bucureştene şi străine, să socotesc şi să fac rost de tot ce s-a tipărit de-o săptămînă încoace. Mă aşteptaţi la vitrina fraţilor Rovetta. Nu vreau să te las pradă animalului numai pe tine. Fii fără grijă, ţi-l lichidez şi ne descotorosim de el în doi timpi şi trei mişcări, bătrîne batracian.

Ai plecat cu paşii înviorați, nerăbdători, tămăduit deodată de netrebnica molimă a supralicitărilor de inepte parascovenii cu care ne molipsise de-o săptămînă odorul coanei Sultana, înstrăinîndu-ne de tot ce se petrecea pe lume.

Eu mi-am tîrît paşii în silă spre dînsul.

— Ştiu că m-aţi făcut să stîrcesc la geamurile prăvăliilor ! se tîngui dragul mamei drag. Cît pe ce să prind rădăcini în asfalt. Cine era turturica ?

— Nu-i turturică... am răspuns duşmănos. O colegă, studentă.

— Frumuşică şi nostimă, teribil de nostimă ! Dar prea din economie construită la şantierul naval. Nu-i genul subsemnatului. Scarlat votează pentru femeile mai trupeşe şi

voluptoase, să aibă ce strînge în labe. Aia, abia ai atins-o, se frînge în două...

Îmi venea să mă năpustesc asupra dragului mamei drag, să-i cărăbănesc un potop de picioare în burtă şi un ropot de pumni în obrajii slăninoşi ; îmi venea să-i perforez pîntecul săltat de rîs cu coada pipei ca un cep şi să-l dezumflu.

Asemenea extravagante, absurde şi puerile impulsii colcăiau în mine neputincioase şi fără efect, cînd tu te-ai alăturat sosind cu paşi fermi să le găseşti la toate o dezlegare mult mai promptă şi aplicată la realitate.

— Hai ! ai făcut semn spre teancul de reviste şi ziare de subţioară, adresîndu-te numai mie şi excluzîndu-l pe Scarlat Agapie, parcă ar fi dispărut pentru eternitate pe gura canalului de la marginea de trotuar. Am adus aici toate documentele. În douăzeci şi patru de ore, trebuia să predăm memoriul la secretariatul Universităţii.

Nu era nevoie de altă explicaţie. Am înţeles tertipul şi născocoeala memoriului salvator.

Dragul mamei drag, presimţind şi el că i s-a stricat jucăria şi ultima seară a curei de rîs, se îngrijoră scandalizat pe autorităţile universitare :

— Ce memoriu şi ce fel de vorbă ? N-aveţi vacanţă ?

— Avem, dar noi nu ne bucurăm de favorurile unui căpitan de port, ca Spînu Dorel al dumitale ! i-ai retezat pofta de alte întrebări. Ni s-a cerut un memoriu urgent. Ne executăm !... În astă seară ne închidem în casă, pentru a studia documentele.

Cu un semn din degete, ai chemat o birjă de lux, cu doi cai, să ne ducă mai repede la domiciliu. Plăteai tu, din chiverniselile tale pentru vacanţă. Într-o trăsură strîmtă, cu un cal, nici n-am fi încăput tustrei.

În încordarea preocupărilor noastre preluate de la Vera Arcadievna şi mereu zădărîte de teribilele poveţe ale dragului mamei drag, copt şi răscopt la şcoala vieţii, nici n-am băgat de seamă cînd am ajuns acasă, la limanul alinărilor.

Coana Sultana, din pridvor, cu o palmă streaşină la ochi, gesticula foarte agitată din cealaltă mînă.

— Ce s-a mai întîmplat ? se hlizi Scarlat cu o superioară ironie la adresa noastră şi a mămicăi. Are şi ea de scris cumva un memoriu şi vă cere concursul ?

Nu. Mămica dorea numai să angajăm birja pentru a doua zi dimineaţa, ca s-o transporte la gară împreună cu dragul mamei drag. Îşi făcuse şi dînsa socoteală din şcoala vieţii că într-un vehicul de proporţii mai modeste n-ar fi avut loc amîndoi, cît erau de voluminoşi ; mai ales cu adaosul borcanelor şi borcănaşelor, gavanoaselor de dulceţuri şi de şerbeturi, pachetelor şi săculeţelor de bunătăţi, pe care de-o săptămînă le tot aglomera şi le tot ticluia în taină atît pentru pîntecul şi sufletul odorului, cît şi ca să-i tragă un sfîrîiac de mamă-soacră şi de gospodină model frivolei nurori de la Brăila, preaplimbăreaţa Fifină.

Noi ne-am închis în chilioara cetaniilor noastre.

Cu sfruntarea şi cu patosul retoricei tale, ai exprimat consternata surpriză a angaralelor care ne-au căzut pe cap din senin : complicatul şi laboriosul memoriu. Ne lipseam şi de masă. Ne lipseam de tot. Coana Sultana se împăcă mai lesne decît am crezut noi cu această neprevăzută modificare a programului. Rămînea şi ea singură cu dragul mamei drag, să-i împărtăşească între patru ochi ofurile sale şi să-i încredinţeze ultimele economii de pe fundul besactelei, într-ascuns de reproşurile mute ale hîrsitului pensionar şi şef de dinastie.

Pînă la miezul nopţii am cetit şi am răscolit gazetele, revistele, telegramele.

Se aflau şi tipărituri de la Viena, de la Berlin, de la Paris, din Elveţia. Greu să descifrăm însă ceva deosebit, chiar printre rînduri şi chiar cu lupa.

Probabil Vera Arcadievna exagera.

Ne-am culcat şi am dormit neîntorşi sub geniile noastre tutelare, care nu ne ajutau de data aceasta cu nimic.

A doua zi dimineaţa, din somn ne-a trezit coana Sultana. Strînsă în corset pînă la asfixie, aferată şi transpirată, cu o pălărie cît roata carului pavoazată cu cireşi artificiale, gîfîind şi uitîndu-se mereu la ceas, ne zori să ne luăm rămas bun de la dragul mamei drag, eroul şi victima hohotirilor noastre de-o săptămînă.

Birja aştepta în stradă, încărcată cu felurite piramide de felurite borcane şi borcănele, de felurite gavanoase şi gavanoşele, felurite pachete şi pacheţele. Moş Agapie şi-a sărutat infantul pe frunte cu buzele uscate şi cu privirea ab-

sentă, în altă parte, după care silnică achitare de protocol s-a retras cu foarfecele de grădinărie la plantele sale. Noi ne-am căznit să părem ceva mai mișcați de duioasa despărțire, pentru ochii podidiți de lacrimi ai grijuliei și filotimei noastre gazde.

Pe urmă, după ce trăsura se depărtă legănată pe arcurile moi și supuse la cumplita încercare de greutatea mămicăi și a dragului mamei drag, amîndoi ne-am așezat la masa din pridvor cu teancul de gazete și de reviste sub cot.

Așteptam mai întîi să se purifice atmosfera, pentru a relua de la capăt lecturile în tihnă.

Zăvodul ciobănesc din curte, Mertic, veni să ne pună labele pe genunchi și pe piept. Clătina din coadă cu bucuroase demonstrațiuni de dragoste și de prietenie. Parcă ar fi vrut să ne dovedească așa că noi aparțineam acum mai mult și mai statornic casei din Tătărași, strada Teilor, decît bălțăretul naufragiat din cotinețele de la Căpitănia portului Brăila, purces îndărăt la Fifina sa și la veselele ședințe de la Marinarul vesel, care nici nu se pot dispensa de prezența lui.

Tu dezmierdai blana zăvodului, botul și urechile, în dorul dulăilor noștri de-acasă, glăsuind îngîndurat :

— Uită-te la dînsul, bătrîne batracian ! În ochii aceștia nu există mai reconfortantă inteligență, demnitate, chiar omenie decît în bilele inexpresive de porțelan ale bolfosului navigator pe uscat, dragul mamei drag ? De ce pretindeau fosilele științei voastre vechi că animalele n-au viață psihică și inteligență ; că-s numai instinct ? Între Mertic și-un Scarlat Agapie, pe cine l-ai alege ? Pun la bătaie toate economiile de vacanță că și moș Haralamb ar opta tot pentru Mertic.

Tusa tabagică a uscatului și amărîtului pensionar ne avertiză că e pe-aproape și că ți-a auzit cuvintele. Deși, fără îndoială, era de aceeași părere, nu ținea s-o audă din gura noastră. Iar ca să ne cruțe de asemenea lipsă de delicatețe și să curme continuarea altor jignitoare comentarii, mai tuși încă o dată în latura casei, unde țăcănea nevăzut cu foarfecele prin boschetele de trandafiri.

Învăpăiat la obraz, te-ai răstit fără pricină la bietul Mertic :

— Hai, marș de-aici ! Cară-te, că ai purici !...

Ai strîns de pe masă vraful ziarelor şi revistelor. Ruşinaţi şi pocăiţi, am intrat amîndoi în chilioara cetaniilor noastre, să puricăm taxele din nou cu toată răbdarea şi cu tot zelul de laureaţi şi prealăudaţi ucenici cărturari.

De prisos.

Nu întrezăream nimic.

Toate erau mai indescifrabile pentru noi decît ieroglifele egiptene, cuneiformele Asiriei, alfabetul sanscrit.

Într-un tîrziu, te-ai pronunţat în chip de concluzie :

— Dacă Vera Arcadievna şi misterioasele ei genii tutelare nu exagerează, cum îmi face impresia, peste trei zile cel mult ne călătorim şi noi, bătrîne batracian ! Ne-ajunge atîta timp pierdut. Se duce vacanţa pe copcă...

AL PATRULEA CAPITOL

Peste trei zile însă tot n-am plecat.

Cum nu plecarăm nici peste o săptămînă, nici după o lună.

Cum ne-a fost dat să nu mai plecăm pînă toamna tîrziu, cînd în fuioarele vinete şi reci ale ploilor de noiembrie se vălmăşea spic de zăpadă şi cînd ne-au chemat ordinele de încorporare la oaste, suspendînd toate amînările de studii, smulgîndu-ne din molcoma pace a tîrgului nostru adoptiv şi cărturăresc, fugărindu-ne de colo-colo fără răgaz şi îndurare patru ani pe-al cincilea.

Dintru-ntîi la Bucureşti, la şcoala ofiţerilor de rezervă, pentru a îmbrăca uniforma războiului şi acelei epoci, ca arzătoarea tunică a lui Nessus.

Mai apoi, în concentrările „expectativei şi neutralităţii armate", pentru a scurma de sîrg şanţuri, bordeie, galerii de cîrtiţe şi cazemate la hotarele carpatice. Pentru a ne înstrăina zi cu zi tot mai trădalnic de toată învăţătura cărţilor, de umanismul şi crezul geniilor noastre tutelare, din zi în zi mai despoiate acolo de orice sens şi prestigiu, mai subversive şi suspecte. Pentru a predica dimpotrivă cu înflăcărat patos soldaţilor, din înalt ordin, sacra datorie de a nimici, de a zdrobi, de a pîrjoli, de a ucide, de a călca peste muribunzi şi cadavre, cînd „va suna ceasul cel mare şi sfînt". Pentru a contempla pînă atunci în altfel de expectativă — dezarmată şi scrîşnită — cum se scurg zi şi noapte pe sub ochii noştri traficurile şi contrabandele de pomină, preţul şi mană neutralităţii. Pentru a învăţa astfel cum ni se sărăceşte ţara de pîinea şi mălaiul flămînzilor, de turme, de sare, de petrol, blagoslovind-o în schimb cu fauna nouă şi vorace a

îmbogăţiţilor de război, încă înainte de a apuca să ne împărtăşim cu toţii din gloria şi huzurul războiului.

Pe urmă, treptat şi definitiv înmatriculaţi, contopiţi, resorbiţi în efectivul batalioanelor, regimentelor şi diviziilor de luptă, pentru a le urma fără crîcnire nestatornica soartă, cînd atotputernicii stăpîni, furnizorii de armament şi speculanţii tuturor traficurilor au decis că sunase ceasul cel mare şi sfînt. Pentru a participa ca atare cu chiot năvalnic la asaltul ofensivelor efemer victorioase din Ardeal. Pentru a lăcrima de emoţie, cînd la o margine de sat ne întîmpina cu braţele încărcate de flori cîmpeneşti o fătuţă bălaie ca mierea, cu ochi de cicoare şi cosiţele împletite, cu portul şi graiul nostru de-acasă. Pentru a face cale întoarsă cu frunţile plecate, cu fălcile încleştate, cu steagurile înfăşurate, în dramaticele retrageri prin defileurile munţilor, prin uraganele de viscol şi bombardamente. Pentru a ne dezmetici din gîfîita goană să ne înfigem de nădejde în tranşeele de pe piscuri le şi din zănoagele de la Caşin şi Oituz. Pentru a ochi la ţintă de-acolo printre cîrceii şi aricii sîrmelor ghimpate fruntea altor tineri ca noi, împroşcînd pajiştea de mătase a poienilor cu dîre de sînge şi pecingini albe, vîscoase, de creieri, în care se încleiau furnicile şi gîndacii. Pentru a spurca florile primăverii şi mireasma ozonată a codrilor de brad cu duhoare de leşuri, de excremente, de obiele împuţite şi maţe înşirate pe crengi de explozia obuzelor ca nişte macabre ghirlănzi dospite de soare, bonzăite de muşte, colcăite de larve. Pentru a primi agăţate pe piept cu elogioase citaţii prea binemeritata recompensă a acestor prea vajnice fapte : medaliile, crucile şi decoraţiile de bravură astăzi coclite, mucigăite, ruginite şi aruncate într-un fund de sertar peste teancurile de vechi răvaşe şi pale fotografii, printre relicvele mustrătoare ale morţilor de-atunci, de mult putreziţi sub ţărînă, de mult acoperiţi de iarbă şi scaieţi, de mult părăsiţi şi uitaţi.

Fost-a altfel ?

Tinerii acelei epoci, care nici n-au avut parte să se bucure din plin de viaţă, de lina dezmierdare a razelor de soare, de fiorul dureros de dulce al unei iubiri, fost-au chemaţi din înalt ordin la altă mai nobilă datorie şi menire şi faptă ?

Să urască fără să ştie de ce, să ucidă fără să ştie pe cine, să moară fără să ştie de-a cui mînă, să se năpustească, să

urle, să se tîrîie, să scrîşnească, să se zbată, să se păduchească, să blesteme, să geamă...

Era scris astfel undeva încă de pe-atunci multaşteptatei noastre vacanţe cît şi plănuirilor noastre himerice să se ducă, să se tot ducă pe copcă, pentru lungă, îndelungă vreme.

Îi cunosc, îi recunosc şi astăzi oriunde, îi identific de îndată după stigmatele oricît de ascunse şi poate cu desăvîrşire ignorate chiar de ei înşişi. Parcă-i văd, îi revăd cum erau atunci şi cum se vesteau a fi, cum n-au mai fost să fie, sărmanii de dînşii, sărmanii de noi! Nu în lumea lor trăiam, numere din marele lor număr?

Unii credeau ca şi noi, cu nemărginit şi emfatic optimism, în ştiinţă, în tehnică, în progres, în cultură şi civilizaţie, în nelămurite dar generoase misiuni şi răspunderi. Alţii, cei mai mulţi, temeiul oştirilor şi grosul contingentelor, nici n-ar fi putut spune dacă şi ei credeau tot aşa ori nu în generoase misiuni şi răspunderi, în ştiinţă, în cultură, în civilizaţie şi progres, în făgăduielile miraculoase ale tehnicei. N-ar fi putut s-o spună, fiindcă toate le erau absolut străine şi necunoscute în universul lor limitat de bezne şi de ignoranţă, în absoluta lor inerţie, de unde aveau să-i scoată decretele de mobilizare şi proclamaţiile de război, mînîndu-i din înalt ordin să piară în cele mai atroce chinuri, ucişi tocmai de armele făurite cu cele mai demoniac de miraculoase inovaţii şi perfecţionări şi aplicaţii ale tehnicei, ale progresului şi civilizaţiei; de la avioanele care abia se săltaseră în văzduh pe fragile aripi de pînză, cu speteze şi elice de lemn, să trimită moartea din cer, pînă la gazele asfixiante, care se preling perfid ca o ceaţă pe cîmpurile de luptă şi în tranşee, macină pe încetul plămînii în torturată agonie de luni şi de ani sau omoară în lugubre spasmuri de rîs...

De unde şi cum, prin ce subtile antene, să simtă, să presimtă că asupra tuturora plana de pe atunci spectrul morţii în aşteptarea edictelor împărăteşti?

Cancelariile ticluiau acele edicte în cea mai desăvîrşită taină. Şi le măsluiau dinadins cu amînări, cu ezitări, cu aparente renunţări, pentru a preda noroadele prin surpriză turme de abator şi pradă pompoaselor proclamaţii care invocau numai ardoarea de a salva dreptul, hotarele, stema şi demnitatea patriei, binele obştesc, cultura şi civilizaţia, onoa-

rea, viitorul omenirii, numai şi numai cele mai dezinteresate şi sublime idealuri.

Fost-a cumva altfel ?

Număr din marele număr al acestor mulţimi sortite zvîrcolirilor de patru ani pe-al cincilea, amîndoi ne înverşunarăm deocamdată să descîlcim barem un fir conducător în telegramele de ultimă oră a gazetelor cu ediţii speciale şi titluri de-o şchioapă, repede şi suspect calmate un răstimp.

Amîndoi cercam a tălmăci şi a răstălmăci printre rînduri cronicile mai amănunţite şi mai ample din tipăriturile străine, de la faţa locului. Forfecam amîndoi de zor ziarele şi revistele săptămînale de la Viena, de la Berlin, de la Paris, de la Roma, de la Londra, destul de numeroase într-un tîrg îndepărtat pe hartă de marile capitale şi scufundat în paragină la periferia marilor imperii, unde pîndeau rivalităţile şi se unelteau alianţele pentru stăpînirea lumii, dar de-o veche şi iscoditoare pasiune a cunoaşterii prin vechea-i tradiţie cărturărească.

Anapoda cazină şi zădarnică iluzie.

Deodată ne-am descoperit cu umilire cam tot aşa de ignari şi întîrziaţi de mersul veacului ca părinţii noştri, rămaşi în satele natale să semneze prin punere de deget somaţia de plată a dăjdiilor şi globirilor, procesele-verbale de sechestru şi de vînzare la darabană a ţoalelor din casă şi a cenuşei din vatră. Tot ce buchirisem cu atîta osîrdie şi ne-aducea lauda dascălilor zburase, se volatilizase, ne abandonase.

Nu ne-ajutora cu nimic să ne orientăm în terminologia enigmatică a articolelor şi cronicelor cu pricina. Ce însemnau toate aceste denumiri atît de misterioase şi rebarbative pentru doi dîrlăi veniţi în prima generaţie de la stînă şi de la păscutul oilor pe imaş, fie şi pentru a absolvi cursurile unui liceu celebru în fruntea promoţiilor, ca întotdeauna tu înainte şi eu după tine ? Ceteam şi ne scărpinam în chică, cu toată candoarea rurală a străbunilor iobagi de la coarnele plugului : *Ballplatz* ? *Quai d'Orsay* ? *Forreign Office* ? *Wilhelmstrasse* ? *Stock Exchange* ? *Wall Street* ? La ce naiba de afurisit limbaj, convenţional şi destinat numai iniţiaţilor, răspundeau toate ? Şi cînd s-a împămîntenit acest jargon în patriile lui Corneille şi Goethe, Dante şi Shakespeare, de nu găseam nici o pomenire în tot ce-au scris ei şi a rămas gra-

vat pe indestructibile plăci de aramă pentru eternitate? *Forreign Ofice*?... *Stock Exchange*?... *Wall Street*?...

— Îţi dai seamă, bătrîne batracian? ai izbucnit tu, zvîrlind cu năduf fidelele noastre dicţionare şi enciclopedii, care pînă atunci nu ne lăsaseră în mijlocul drumului niciodată. Îţi dai seamă ce fel de şcoală şi de carte am învăţat? Fruntea promoţiilor, laude, burse, tablouri de onoare... Ha-ha-ha! Coada cozilor, cînd ajunge treaba la o adică...

— La care o adică, Vladim?

— Nu mai face pe prostul, că nu-i nevoie. Purtăm şi merităm aceeaşi etichetă de cogeamite prostoveni amîndoi... Cunoaştem cu de-amănuntul şi în versiunea oficială ce se întîmpla în epoca lui Temistocle, a lui Alcibiade, a lui Scipio, a lui Caligula, a lui Papură-vodă şi Ciubăr-vodă, a Cleopatrei, a Corneliei, mama Grahilor, a Agripinei, a doamnei de Pompadour... Ştim cum trăiau, cum se îmbrăcau, cum glăsuiau, ce învîrteau şi cu ce memorabile istorii au dat de furcă istoricilor... Dar toată învăţătura asta de haram nu ne-ajută nici cît feştila unui opaiţ de pe prichiciul cuptoarelor de-acasă să ne luminăm pe ce lume trăim în epoca ţarului Nicolae al II-lea şi a lui Rasputin, a lui Franz Iosef şi arhiducelui Franz Ferdinand, a lui Wilhelm al II-lea, a lui Poincaré şi *tutti quanti*[1]... Vorba Verei Arcadievna...

— Mi-ai luat vorba din gură... recunoscui, scoţînd din gură, o dată cu vorba, şi pipa.

Zburlindu-ţi coama leonină, scăpărînd scîntei fosforice de indignare din ochii verzi, păşind cu icnete de mînie în spaţiul strîmt din chilioara cetaniilor şi controverselor noastre, lamentabil paralizate de-o egală şi ruşinoasă incompetenţă, ai continuat:

— Rîdeam amîndoi ca nişte mangafale de stupizeniile super-hiper-ultracaraghiosului Scarlat, dragul mamei drag şi principele consort al Fifinei, doamna de Pompadour a căpitanului de port Spînu Dorel. Pedeapsa n-a întîrziat însă. Ispăşim pe unde-am păcătuit. Căci super-hiper-ultracaraghioşii caraghioşilor eram şi am rămas noi, cu toate diplomele noastre trecute, prezente şi viitoare. Află!...

— Ce să mai aflu? că am aflat, Vladim.

---

[1] Toţi ceilalţi (it.).

— Află şi nu mă întrerupe ! te-ai burzuluit, răcorindu-ţi năduful pe mine. Eu pot să confecţionez o prelegere cu baliverne mai mult sau mai puţin acceptabile despre Renaştere, despre Leonardo da Vinci şi Gioconda, despre Galileo Galilei şi cîte-n lună şi-n stele, despre Cristofor Columb, Vasco de Gama, Magellan şi alţi navigatori de cursă lungă, măcar că n-am văzut marea nici cît bolfosul de Scarlat, doar în poze şi la cinematograf — tu poţi sări pîrleazul examenelor *magna cum laude* debitînd alte baliverne...

— Pardon ! am sărit fript şi profund ofensat. A nu se confunda ! Eu nu-s conferenţiar, ca tine, să debitez baliverne cu ghiotura şi să recolt ropote de aplauze cu ele.

— ...alte baliverne, mai mult sau mai puţin verificate experimental pînă la proba contrarie, despre batracianele, criptogamele, echinodermele, protozoarele şi cefalopodele voastre, bătrîne batracian ; dar cînd e vorba de *Ballplatz*, de *Forreign Office*, de *Stock Exchange*, dăm din colţ în colţ şi ni s-a pleoştit tot enciclopedismul. De unde să dibuim ce-i cu aceste rebusuri şi ce vor să însemne ? Pare-se că în cuibarele de-acolo, de la *Ballplatz*, *Wilhelmstrasse*, *Stock Exchange*, eţetera, în cuibarele de-acolo ceva mai importante decît faimosul cuibar al lui Magister Albertus, se cloceşte soarta lumii în care trăim... Altfel, de ce toate telegramele, telefoanele şi reportajele gazetelor, toate cronicile revistelor, de ce s-ar refera mereu la opiniile şi asigurările garantate de arbitrii de-acolo ? Deci, sînt de-o actualitate ceva mai palpitantă decît fişele şi clasificările cefalopodelor tale.

— Şi decît Magellanii memorabilei tale conferinţe, de mult răposaţi întru cele veşnice şi întru decesul navigaţiei cu pînze, dragă Vladim !... am sărit iarăşi fript să-mi apăr cefalopodele mele ; oare ele nu răposaseră şi dădeau dovezi de cea mai verificată utilitate ? Magellanii trec ; cefalopodele rămîn.

— De acord, de acord. În fond, ce altceva am spus ? Renunţă la controverse. Nu-i momentul... Ştii ce propun, bătrîne batracian şi fanatic campion al cefalopodelor ?

Vorbind serios şi procedînd metodic, propun să mergem mîine la Baldorn.

— Iarăşi la Baldorn ? Graţie Verei Arcadievna, credeam că ne-am lecuit definitiv de el, cum i s-a acrit şi lui de noi.

— Greu mai eşti de cap, cucurbitaceule! Cum de nu-ţi trece prin dovleac?... Apoi tocmai de Baldorn şi de librăria lui franceză avem nevoie în situaţia de faţă, mai mult decît oricînd. Nu-i el pionierul Occidentului? Librăria lui franceză nu pune la dispoziţia bahluienilor ultimele procreaţii clocite şi răsclocite în cuibarele specialiştilor de pe ţărmurile Senei, Tibrului, Spreei şi Tamisei?... Ne prezentăm deci mîine la dînsul, să ne furnizeze oarecari opuri şi opuscule despre vremea şi lumea în care trăim. Memorii, cronici politice şi economice, anuare, rapoarte diplomatice, studii, polemici, reviste, monografii, buletine, numai el, dracul să-l pieptene, şi cataloagele lui mai ştiu ce... S-o luăm de la A la Z, începînd de la Bismarck cetire încoace. Lumea n-a stat pe loc, cu programele analitice de şcoală. Să ne punem la curent şi să împrospătăm aceste rafturi de hîrţoage mai perimate decît gromovnicul lui moş Agapie cu slove chirilice de acu o sută de ani, pe care dînsul cel puţin are grijă să-l ţină la zi cu adnotări personale.

Reluîndu-ţi plimbarea în cămăruia strîmtă, uitîndu-te chiondărîş la rafturile de cărţi şi la surdomutele noastre genii tutelare, izbind cu piciorul în dicţionarele şi enciclopediile aruncate claie peste grămadă pe jos, ai suspinat:

— Observi, preastimabile observator? Observi pentru ce destinaţie neprevăzută le era menit să se ducă pe copcă bietelor noastre chiverniseli de vacanţă? Degeaba le tot pitroceam şi le tot număram, încîntaţi nevoie mare de spiritul nostru de prevedere. Şcoala vieţii! Cum se rostea sentenţios în numele analfabetismului numitul analfabet de la Marinarul vesel, dîndu-ne lecţii. Iar noi, inconştienţii, în loc să luăm aminte, ne înveseleam de sentinţele lui experimentale, ca două mazete caragieleşti ce sîntem...

— Într-adevăr, Vladim. După cura de rîs, cura de cenuşă pe cap.

— Şi de foame, bătrîne batracian.

— Ei, nici chiar aşa!

— Şi de foame, bătrîne batracian, şi cura de foame, ascultă ce-ţi spun. Nu te-avertizează şcoala experimentală a vieţii? Ia notă în fişele tale... Cantinele închise... Birturile nu operează pe credit, în rate seculare, ca anticarii şi croitorii... Coana Sultana nu mai are nici un motiv să ne invite la

sardanapalice ospeţe şi libaţiuni... Nici o perspectivă la orizont să ne arvunim de pe acum nobila materie cenuşie a creierului nostru, verificată experimental de atîtea examene şi premii, odraslelor de bani gata şi cu facultăţile intelectuale în deficit. Noroc că ne-a îndopat preventiv coana Sultana ca pe curcani o săptămînă, să facem rezerve de rezistenţă pe-o lună, de hatîrul şi cu ocazia trecerii prin acest oraş a dragului mamei drag marinel de baltă. Altfel era topenie mare, bătrîne batracian !

Zîmbeai fără prea îngrozită alarmă acestor preasumbre perspective de post negru şi de pocăinţă.

Ca întotdeauna, te simţeai sigur pe tine şi pe resursele geniului tău inventiv cînd se vor isprăvi chiverniselile noastre de vacanţă pe fundul marsupiilor.

Fără o prea deosebită îngrijorare, am surîs şi eu după tine, supralicitînd :

— Asta să ne doară pe noi în cot ! Fac prinsoare că dacă o rugăm pe coana Sultana să ne ghicească viitorul în drojdie de cafea, ne anunţă numai voie bună şi bănet cu dimirlia... plus cine mai ştie ce bucurie pe drum de seară...

— Ba dacă-i vorba să apelăm la oracolele coanei Sultana, providenţiala Pytie a tuturor demoazelelor, soaţelor şi vădanelor, cu toate scîrbirile şi bucuriile lor la aşternut pe-o rază de cinci sute de metri, atunci mai bine altceva am ruga-o. Anume să ne cetească în drojdie de cafea, în bobi, în rînză de găină neagră ce-i cu *Ballplatz* şi cu *Stock Exchange*. Acolo s-o văd ! Că pe noi ne-am văzut... Ne uităm la cronicile externe din gazete şi hebdomadare ca mîţa în calendar, ca Scarlat Agapie la busola şi hărţile de navigaţie maritimă. Oricum am suci-o şi am învîrti-o, şi eu, şi tu tot nişte hiper-super-ultraguguştiuci amîndoi, ignoranţii ignoranţilor. Nădejdea, mîine la Baldorn, bătrîne batracian... Acuma, la culcare !...

Ai stins lampa, ca să putem trage perdeaua spumoasă de inişor la o parte din geamul deschis fără să năvălească fluturii de noapte înlăuntru.

Un timp am întîrziat amîndoi, cu pieptul rezemat de pervaz şi cu ochii înălţaţi la puzderia stelelor de pe firmament.

Priveam şi tăceam îngînduraţi amîndoi.

Măreţia nopţii ne amuţise glasul. Ne covîrşea cu o mustrare parcă pentru toate deocheatele noastre flecăreli, zurbe şi nimicnicii. Cerul boltea o cupolă atît de imensă, de senină şi calmă, cu o atît de fascinantă armonie în geometria sferelor, încît ne-am strîns instinctiv unul lîngă altul cu aceeaşi nevoie de smerită reculegere, care de astă dată se lipsea de cuvinte, de acerbe controverse, de sarcasmul gălăgioaselor apostrofări de datină. Nu, nu era de închipuit şi admis că albastrul acela de cobalt al slăvilor, cu infinitul sclipet de aştri în infinitul de timp şi de spaţii, avea să fie sfîşiat peste puţine nopţi de explozia şrapnelelor, spintecat de săbiile reflectoarelor, străpuns de săgetările sinistrelor rachete cu semnalele de atac, sfîrtecat de detunăturile canonadelor, înecat de funinginea şi scrumul oraşelor năruite, cutropit de vîlvorile unui blestemat infern de smoală în clocot, şi de fum, şi de panică, şi de zvîrcoliri, şi de prăbuşiri îngenuncheate, şi de vaiere omeneşti, şi de geamăt, şi de deznădejde şi plînsete fără curmare, vreme de patru ani pe-al cincilea.

Ce cuget sănătos şi-ar fi închipuit s-o admită?

O adiere trecu printre foile pomilor din grădină cu foşnet molatic.

Numai o clipă, şi-a stat.

Undeva apoi, într-un cuib dintre ramuri, piui cătinel o păsăruică prin somn.

Numai o clipă, şi-a stat.

În marea şi imobila tăcere a nopţii de vară, s-ar fi zis două şoapte de taină. Cele din urmă suspine ale păcii plăpînde; scîncetul lumilor ameninţate.

Dar noi tot n-o înţelegeam aceasta, tot n-o simţeam, tot n-o credeam încă.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, ne-am înfiinţat la librăria lui Baldorn.

Pionierul Occidentului ne primi ceremonios, cu o glacială politeţe. Nu uitase şi nu ne ierta barbara noastră invazie din primăvară, cînd sub îndemnul Verei Arcadievna i-am devastat templul unde oficia şi i-am profanat idolii, ca nişte huligani de cea mai ordinară teapă.

La auzul dorinţei formulată de tine sumar şi oarecum imperios din pricina nerăbdării, ne examină îndelung pe

amîndoi prin lentilele bombate ale ochelarilor cu rama de aur, fără să-şi ascundă surîsul condescendent şi ironic de infailibil pontif. Nu aveam capul şi mutra pentru asemenea cărţi şi priceperi. Barbarii tot barbari! De prisos smalţul lecturilor, de sub care răzbea izul cojocului de oaie. Aşa cunoşteam noi Occidentul său? Cum ar putea acest Occident al său şi al celei mai prestigioase culturi, cum ar putea să îngăduie dezlănţuirea unui război cu barbare vărsări de sînge din cauza unui atentat? Pentru ce mai exista la Haga un Palat al păcii şi un tribunal suprem al arbitrajelor? Pe ce lume trăim, de n-o aflasem şi mai căutam verificări?...

Bineînţeles, toate păstrate în sine. Exprimate toate doar prin zîmbetul superior şi prin privirea pe care ne-o arunca parcă de la altitudinea celui mai înalt pisc occidental din Mont Blanc, inaccesibil unor opincari de la poalele Carpaţilor moldo-valahi, cum se uita el la noi de sus în jo . de pe scărita unde se cocoţase în rafturile cărţilor cu pricina şi cu prea puţin dever îndeobşte.

Treptat însă, pe măsură ce scormonea în rafturi, n-a mai rezistat nici probităţii profesionale de prea serviabil librar, nici vanităţii de prea versat şi neostenit lector. Trebuie s-o recunosc. Mereu îşi amintea de alt volum, de altă colecţie, de altă revistă, de alt buletin, fireşte în versiunea franceză, originale ori traduse în limba lui Voltaire din alte graiuri europene. Mereu ne oferea pe tava palmei alt op şi opuscul, cu toate garanţiile girului său.

— Consultaţi şi celebrul *Almanach de Gotha.* Indispensabil, domnii mei! ne prezentă întru încheiere şi un cărţoi legat în scoarţe aurite, de două ori mai voluminos decît gromovnicul lui moş Agapie cu zodiile pe-o sută de ani.

— Pentru ce brînză şi scofală? l-ai respins tu, strîngînd golăneţ din umeri, ca un cioban cu sarică de la stînă.

Cu totul impermeabil la asemenea mahalagisme triviale de Bahlui, pionierul Occidentului stărui să ne convingă, adăogînd suplimentul respectivelor docte argumente.

— Indispensabil, domnii mei, vă repet. Nu ca să-mi vînd marfa; ca să vă pun la dispoziţie o piesă decisivă. Veţi afla din acest almanah — veritabilă comoară cu tradiţii de-un secol jumătate — veţi afla toate legăturile de familie ale caselor domnitoare din Europa. Relatări care pledează

în favoarea temei mele... Mai toți regii și împărații, principii și moștenitorii de tron ai Europei de astăzi, de la Petersburg pînă la Madrid, de la Londra pînă la Atena, sînt cumnați, gineri, socri, cuscri, nepoți, unchi, veri între dînșii. Cum să tragă sabia unul împotriva altuia? Barbarie și imposibilitate morală, sinucidere, domnii mei...

— Fie, domnul meu!... ai cedat, fără prea multă convingere. Bagă și ceaslovul ăsta la desagă, bătrîne fraier și batracian! Poate vom găsi prețioase relatări și despre infanții dinastiei Agapie, cu Fifinele și Pompadurele lor!

Baldorn a strîns și el descurajat din umeri, zăvorîndu-și pe buze orice comentariu cu eternul său zîmbet superior de neaoș occidental sută-n sută. Amiciția dintre noi se corăslise și ea iremediabil. Deveniserăm „domnii mei"; devenise „domnul meu". Asta ne durea pe amîndoi în cot!

Ne-am întors la domiciliu fluierînd a pagubă, ușurați foarte de bruma chiverniselilor de vacanță pe fundul marsupiului, în schimb cu traistele încărcate ca doi dromaderi. Chiar că le fusese scris acelor sărmane chiverniseli să se ducă pe copcă, de sufletul arhiducelui Franz Ferdinand și al soației sale morganatice!

În chilioara cetaniilor ne și așternurăm fără preget să bucherim slova nenumăratelor cărți și cărțoaie, memorii, reviste, opuri și opuscule, cu neostoita sîrguință de bursieri în ajun de examene și de concursuri.

După trei zile și trei nopți ne-au lămurit deplin. Nu mai fu pentru noi o enigmă, un rebus, un mister ce-i cu *Ballplatz*, cu *Quai d'Orsay*, *Wilhelmstrasse*, *Forreign Office*, cu *Stock Exchange* sau *Wall Street*.

Cu adevărat acolo se afla cheia și lăcata lumii în care trăiam. În tainițile ministerelor de externe și la bursele din marile capitale se hotăra soarta păcii și a războiului, împărțeala frontierelor și stăpînirea noroadelor „civilizate" cu topuzul și înjugate la plug. Confruntînd aceste cunoștințe noi-nouțe, proaspete-calde pentru amîndoi, cu textul telegramelor de ultima oră din ziare și cu textul cronicilor mai amănunțite de la fața locului, ni se întări încredințarea că lumea nu e și nu poate fi amenințată de nici o primejdie.

— Parigorii! repetai tu, închizînd un tom și înhățînd altul din vraf. Parigoriile Verei Arcadievna, bătrîne batracian.

— Da, constat şi eu ! supralicitam. De data asta, dreptatea e de partea lui Baldorn.

Buimăciţi de uimire, pătrundeam într-un univers pe care-l ignorasem cu totul şi care cu fieştece carte nouă lua proporţii mai fantastice decît romanele de fascicolă ce-au pasionat-o cîndva pe coana Sultana. Misterele şi fantasticul realităţii şi lumii în care trăiam fără habar. Bănci, trusturi, carteluri, concerne, monopoluri, coaliţii şi rivalităţi, manopere şi capitulări, dinastii de bancheri, de magnaţi, de fabricanţi sau exploatatori de mine ori de zăcăminte petrolifere, de bumbac sau de cauciuc, de arme şi muniţii, de explozibile, de căi ferate ori companii de navigaţie : Rotschild, şi Morgan, şi Carnegie, şi Rockfeller, şi Krupp, şi Schneider-Creusot, şi Vickers, şi Armstrong, şi Du Pont de Nemours, şi Hotchkiss, şi Cecil Rhodes, şi Vanderbilt sau Bazil Zaharoff, adevăraţii arbitri şi satrapi ai veacului trecut şi cu atît mai vîrtos ai veacului nostru, care abia începuse. Aceştia făceau şi desfăceau războaiele şi pacea, în cuibarele lor din dosul firmelor oficiale de la *Ballplatz, Quai d'Orsay, Forreign Office* şi într-o complicitate notorie, nici măcar deghizată.

Era limpede şi în afară de orice controverse.

Mumia îmbălsămată de pe tronul Austro-Ungariei, octogenarul monarh şi gîde al celor vreo zece noroade asfixiate şi sîngerate de ghearele pajurei cezaro-crăieşti cu două capete, dricarul şi cioclul odioasei dinastii habsburgice — *divide et impera!* — nu se arătase nicidecum prea mişcat de moartea urmaşului său. Prea îi pricinuise numai nemulţumiri, încăpăţînate surprize şi necazuri în viaţă ! De altminteri, în cei peste şaizeci de ani de domnie îngropase atîţia şi atîtea ! Revoluţii, popoare, drepturi, oameni, rude, libertăţi, începînd de cînd se urcase pe tron la 1848 ; frate, soţie, fecior şi nepoţi cu nemiluita ; care suprimaţi de plutoanele de execuţie, ca Maximilian, împăratul Mexicului, care asasinaţi ca împărăteasa Elisabeta, care sinucişi ca arhiducele Rudolf la Mayerling, care mistuiţi fără urme în pretinse naufragii ; care morţi în pretinse accidente de vînătoare, carbonizaţi în incendiile sălilor cu tombole de caritate sau răposaţi în aziluri de nebuni... Un nesfîrşit cimitir de popoare şi de urmaşi, vegheat de-o sinistră cucuvaie împăiată... Nici el, nici liota celor vreo optzeci de

arhiduci şi arhiducese din catastiful *Almanachului de Gotha* nu păreau să fi jelit cu şiroaie de lacrimi cele două victime de la Sarajevo. La primirea ştirii, ceva mai puţin impresionat chiar decît moş Agapie la despărţirea de bolfosul său infant, s-a aşezat foarte liniştit la masă despăturindu-şi tacticos şervetul fără să-i tremure mîna ; iar arhiducii şi arhiducesele, cu toţii şi cu toatele în număr de optzeci, s-au încins de zor la treabă pentru a salvgarda respectarea protocolului şi ordinei genealogice la înmormîntare cu atîta zel şi cu o vigilenţă atît de strictă, separînd în dricuri soaţa morganatică şi înlăturînd din cortegiu pruncii care erau numai nişte orfani oarecare, nu şi super-hiper-arhiduci ca dînşii, încît bieţii vienezi pînă la urmă nici n-au băgat de seamă că participaseră la o ceremonie funerară şi la un mare doliu naţional. Drapelele cernite au apărut şi-au dispărut cu o iuţeală scamatorică. Orchestrele şi fanfarele militare au cîntat ca întotdeauna aceleaşi valsuri languroase de Strauss şi aceleaşi refrenuri de voioase operete la Prater şi pe Ring. Mulţimea s-a dedat la aceiaşi cremvurşti cu hrean ca în fiecare seară şi la aceleaşi halbe de bere cu guler de spumă. Hotărît, nimeni nu iubise şi nu regreta morţii. Într-un fel, pronia cerească dirijase dinadins gloanţele atentatorului pentru a lichida o încîlcită şi dezagreabilă problemă dinastică, fără multe marafeturi, scurt şi cuprinzător, două focuri de armă : pac ! pac !

Franz Iosef de Habsburg putea în sfîrşit să doarmă în linişte cu un pietroi de moară uşurat de pe inima sa de iască, sub egida eraldică a tuturor titlurilor şi blazoanelor restaurate în ordinea lor sacră prin radierea *de facto* a unei dezonorate mezalianţe. Atentatorul cu gloanţele fără de greş ar fi meritat o cunună de lauri şi o pensie viageră pentru fapta lui atît de binevenită ! Cel puţin aşa se rosteau fără înconjur unii dintre cronicarii şi corespondenţii de la faţa locului. Ce rost aşadar şi ce motiv de război ?

— Parigorii ! te-ai rostit şi tu, pentru a nu mai ştiu cîtea oară.

Şi de perfect acord, luam la rînd alt teanc din tomurile cărate în desagă de la Baldorn.

Printre ele, îndeosebi una ne întări cu desăvîrşire în optimistele noastre încredinţări, alungînd cea din urmă umbră de îndoială şi invocînd argumente de alt soi, mult

mai temeinice şi uşor de verificat. Era o carte intitulată *Marea iluzie*, scrisă de-un necunoscut, Norman Angell, tipărită simultan în vreo zece limbi şi vreo zece capitale, şi tradusă mai apoi în alte vreo douăzeci de ţări şi de graiuri. Cartea abia apăruse de vreo trei ani şi stîrnise (precum atunci descopeream) cea mai justificată vîlvă printre economişti, militari şi specialiştii politicii internaţionale; citată în Parlamentul francez de liderul socialist şi combatantul păcii, Jean Jaurès, de raportorii bugetului din Franţa şi Germania, de tehnicienii englezi şi americani, de nenumăraţi şi diverşi cărturari din cele patru puncte cardinale.

Mi-am ascuţit creioanele. Am tăiat meticulos foile de hîrtie pentru fişe şi adnotări. Am pus alături la îndemînă caietul de notiţe şi rezumate.

Toate tipicurile de viitor şi mocăit belfer.

Însă şi astăzi, după atîţia şi atîţia ani, mai ales după crîncenele experienţe şi verificări ale celor două războaie cu toate urgiile şi ororile lor inutile, n-aş găsi că e locul pentru nici un sarcastic şi retrospectiv surîs. Cartea, acum uitată, merita cu prisosinţă acele minuţioase şi solemne preliminarii de lector. Căci vestea cu o extraordinară forţă şi simplitate tot ce avea să se întîmple şi s-a întîmplat de aidoma.

Nu cu un plîngăreţ pacifism, liric şi vag, inoperant, cum era moda timpului. Ci dezarticulînd la rece toate rotiţele şi angrenajul realităţilor în care trăiam, dovedind la rece absurditatea iluziilor că războiul ar mai putea împărţi vreodată Europa în învingătorii şi învinşii războaielor de odinioară, demonstrînd că pot exista şi că există speculanţi şi profitori ai înarmărilor şi victoriilor — dar sub nici un motiv popoare şi ţări biruitoare, care să prospereze în dauna învinşilor. Singurii beneficiari, o clică de speculanţi şi complici, de stipendiaţi şi paraziţi, aceiaşi întotdeauna şi pretutindeni. Singurele victime, aceleaşi întotdeauna şi pretutindeni — noroadele, carnea de tun — indiferent dacă în prima clipă s-ar părea diferenţiate în tratate de pace de iluzia unor glorioase victorii sau de umilinţa unor răpuse înfrîngeri.

Ţi-am trecut cartea în mînă, după ce mi-am pus meticuloasă ordine în fişele şi însemnările de viitor belfer.

— Citeşte şi tu, Vladim ! Cred că adevărurile de aici nu mai îngăduie nici o controversă.

Spre seară mi-ai restituit volumul. Tu îl devoraseşi pe nerăsuflate ; fără creioane ascuţite, fişe şi adnotări.

— De acord, bătrîne batracian. La drept vorbind, cartea asta de 350 pagini condensează concluzia logică şi definitivă a tuturor celorlalte lecturi. Fapte, fapte şi dovezi ! Ce conducători de popoare, ce ţări, împăraţi, regi, sfetnici şi păduchi din camarila tronurilor ar mai fi aşa de stupizi să nu priceapă fără nici un fel de controverse că printr-un război îşi taie singur creanga de sub picioare ? Şi ce popoare au mai rămas într-aşa hal de ignoranţă şi de inerţie ca să accepte o sinucidere colectivă din înalt ordin ?... Război ! Crimă împotriva omenirii, organizată în societăţi anonime pe acţiuni de-o şleahtă de profitori... Chiar dacă prin absurd unii tot nu văd ce-i de văzut şi nu înţeleg ce-i de înţeles ; pentru ce mai există însă parlamente, presă, opinie publică, o internaţională a socialismului pacifistă prin definiţie ? Aceştia cum ar tolera ?... Bravo ! Bravissimo ! Noi ne-am luminat. S-o luminăm şi pe Vera Arcadievna, lecuind-o de parigoriile sale... Sper că n-ai nimic împotrivă să-i expediez un răvaş şi s-o convocăm de urgenţă la Georges, confiseria protipendadei şi a Bijulicilor ieşeni. Sau, mai nimerit, la Copou, sub teiul lui Eminescu, pentru a-i putea zbiera contraargumentele noastre din străfundul rărunchilor în toată libertatea, fără să băgăm în sperieţi distinsa clientelă aristocratică a lui Georges. Căci am adunat contraargumente helbet, să ne înfăţişăm cu ele şi la Palatul păcii de la Haga... Ce zici, să-i scriu ? De acord ?

— De acord, Vladim...

Ai scris răvaşul, ai lipit plicul şi l-ai expediat prin unul din curierii şi adoratorii tăi desculţi.

Mesagerul s-a întors fără rezultat şi răspuns. N-o găsise acasă şi a lăsat răvaşul acolo.

Peste trei zile, a doua epistolă avu aceeaşi soartă.

— Ciudat ! ţi-ai zburlit coama de leu-paraleu, plimbîndu-te iarăşi cu neastîmpăr de colo-colo în chilioara cetaniilor. Ciudat ! Ea se plîngea că se simte singură. Iar acum ea nu mai catadicseşte să ne dea nici un semn. Ia-o de unde nu-i... Măi ostrogotule ! te-ai răstit la curierul desculţ şi cu garderoba vărătică de sezon redusă la cea mai sumară

expresie. Măi, n-ai rătăcit cumva scrisorile zbănţuindu-te pe maidanuri şi-mi umbli cu fofîrlica ?

— Îmi pare rău, dom Vladim. Aşa mă cunoaşteţi ?

Preocupaţi şi posaci, am purces amîndoi de tacit acord să ne vînturăm la aer. Nu ne pria prea grozav acest preacordial acord, lipsit de biciuiala controverselor şi sumuţărilor de datină.

Tu ai pornit să colinzi pe la bravii fraţi italieni şi pe la Ion Budea Hortopanu, conu Buduşcă, infatigabilii tăi precursori şi virtuoşi ai verbului sonor, ai peroraţiilor, tiradelor şi diatribelor, pe care i-ai cam părăsit în ultimul timp, cufundat în cetania maldărului de opuri şi opuscule pentru a te iniţia definitiv pe ce lume trăiam. Eu am luat-o agale în altă direcţie, fără ţel, să cutreier uliţele mărginaşe cu livezi şi grădini rustice, în dorul celor de-acasă, din sat.

Ziarele nu mai aduceau nici o veste nouă, palpitantă. Titlurile de-o şchioapă îşi reveniseră la dimensiuni normale şi la vechile litere cenuşii. Acalmie. Kaizerul, cu toată suita, naviga într-o croazieră de odihnă spre fiordurile Norvegiei. Poincaré, preşedintele Republicii Franceze, împreună cu Viviani, preşedintele de Consiliu, în altă croazieră spre Petersburg, Stockholm, Copenhaga, să întoarcă anume vizite diplomatice. Premierul Angliei, la pescuit, în Scoţia. Cancelarii şi ambasadorii, în concediu. Mareşalii şi generalii, care se gîrboviseră cocoşaţi pe scaune în misiunea lor sedentară la birouri tot ticluind şi remaniind alte şi alte planuri de mobilizare şi război fără să fi văzut un cîmp de bătălie vreodată, îşi curăreau la băi şi cu ape minerale podagra, hemoroizii, pietrele de la vezica biliară, prostata şi păcatele tinereţelor din garnizoanele de sublocotenenţi. În Elveţia se iscase o molimă printre turmele de vaci, încă nedepistată de veterinari. Acalmie şi plictiseală. Cota apelor Dunării, buletinul meteorologic, bursa cerealelor din Brăila — şi undeva, departe, peste oceane şi continente, la antipozi, în colonii, o străveche foame endemică.

Toate dincolo de orizontul colinelor care ne împresurau, mereu învăluite acum de-o ceaţă alburie, imobilă şi năbuşitoare de colb. În tîrgul nostru adoptiv, zăduf, lîncedă somnolenţă, apa pe sponci, duhneală clocită din gurile de canal.

Moţăiau sergenţii de stradă la răspînteni pustii. Moţăiau caii de la birjele goale. Moţăiau şi copacii cu frunzele veşted pleoştite de secetă. Doar din cînd în cînd mai croncăneau şi stoluri negre de ciori, trecînd fără rost dintr-o margine în alta în vîsliri lenevoase de aripi, răpuse parcă şi ele de lehamite şi marasm.

Atunci, deodată, în această torpoare năclăită de năduşeală şi doborîtă în catalepsie de dogoarea lunii lui Cuptor, a irupt ultimatul Austro-Ungariei.

— Bucluc! exclamă coana Sultana, ivindu-se în prag valvîrtej din oraş cu pălăria strîmbă şi ştergîndu-şi gîrlele de sudoare de pe obraji cu băsmăluţa leoarcă. Mare bucluc şi tevatură!

— Ce bucluc şi tevatură? ai întrebat tu, abia stăpînindu-te să nu izbucneşti în hohote nebune de rîs la aspectul tragicomic al mamei dragului mamei drag.

— Război, domnule Vladim, război!... Cică s-a zborşit drojdia şi cheagul în hodorogul de Franz Iosef, mînca-l-ar viermii pămîntului, ca să-mi ia mie băieţii şi să-i ducă la pieire, dragii mamei dragi. Ei, mai găseşti că-i de rîs şi de luat în perplizon o mamă îngrijorată, domnule Vladim? Nu mă aşteptam... Aha! Văd că ţi-a pierit şi dumitale graiul şi pofta de rîs. Veneam să vă întreb dacă-i cu putinţă una ca asta şi să mă dumiriţi, ca nişte juni cărturari tobă de învăţătură, cum vă ştiu şi vă stimez. Ce ziceţi la toate?

Noi nu ziceam nimic la toate.

Tăceam prostiţi amîndoi.

— Mă duc să-i spun bucuria lui Haralambie. Măcar că... Ce să simtă şi să-l muncească pe dînsul? Uscat, toacă! Doar să mai înnădească o filă nouă la gromovnic şi să-i tragă din condei la poliloghiile lui cu oameni mari şi cu fapte măreţe... Iaca oamenii mari şi faptele lor măreţe! Are de-acum din plin... Oameni mari, vai şi-amar de noi şi de zilele noastre, cu pacostea lor!...

Tu, în picioare, lîngă masa cu teancurile cărţilor noinouţe de la Baldorn, le-ai privit cu o încruntată şi nemărginită scîrbire.

Erau trei teancuri la număr, în echilibru precar, ca trei pagode chinezeşti. Cel mai înalt şi instabil, la mijloc, sub acoperişul roşu şi aurit, disproporţionat de greu şi apăsător al *Almanachului de Gotha,* biblia tuturor dinastiilor care

domneau în Europa de-atunci, catastiful tuturor sacrosanctelor blazoane, genealogii, titluri, protocoluri. Ai privit cu nemărginită şi încruntată scîrbire teancurile de opuri şi opuscule ce ne minţiseră încă o dată, pe urmă, scurt, le-ai măturat cu latul palmei de pe masă, să se rostogolească în hăul unde se rostogoleau toate învăţăturile noastre cărturăreşti şi toate uceniciile şi evlaviile şi amăgirile tinereţii noastre, ducă-se toate în hăuri, precum s-au şi dus începînd din acel ceas.

Într-asemenea chip lipsit de orice grandoare a năpădit în existenţa noastră, grotesc şi hilariant, vestea celui dintîi război mondial.

Războiul generaţiei noastre şi ţintirimul ei.

Întorcîndu-mă cu amintirile în timp pentru a reconstitui cu imparţială obiectivitate de analist şi observator tot ce-am simţit şi ce-am gîndit în acele clipe, e veşnic nevoie să revin stăruitor la o anume lacună, la o eclipsă, la o infirmitate specifică a vremii şi a noastră, menită să falsifice sărăcind dintru început tot cutremurul nespus de-atunci, cînd ni s-au oprit bătăile inimii în piept şi ni s-a căscat în cuget toată oroarea lumii în care trăisem şi mai aveam poate a trăi, poate a muri, poate a ucide, cum am şi ucis, din înalt ordin.

— Asta e, bătrîne batracian! *Alea jacta est!* De prisos comentariile noastre şi afuriseniile coanei Sultana. Nu mai pot schimba nimic. Să trecem deci la fapte... Fii altruist, scoţi-orăşte în vechea ta pungă şi deşartă marsupiul pe masă, să numărăm şi să procedăm la un bilanţ provizoriu.

Fără să-ţi cer explicaţii, m-am executat. Tu la fel.

Ai împlinit moviliţă pe latura mesei o sumă rotundă, în care vărsai totul şi numai o infimă lipsă se întregea din chiverniselele mele. Ai mai numărat încă o dată, ai lipit suma într-un plic şi ai pus plicul în buzunarul de la piept.

— Bagă restul tău înapoi, bătrîne batracian! mi-ai comandat. Reprezintă pentru moment singurul nostru fond de rezistenţă. Ia aminte! Eu, personal, nu-mi opresc decît lei doi, bani douăzeci şi cinci... Acum, m-am cărat!

— Dar unde, Vladim?

— Nu întreba şi nu ai teamă.

— Bine, bine, nu am teamă. Dar ce să faci?

— Ce-ţi pasă ? Fii sigur, nu o faptă pe care s-o dezaprobi.

Am vrut să mă agăţ de tine.

— Dacă pleci în oraş, merg şi eu, să aflu ştiri din sursă directă.

— Nu plec în oraş...

— Unde naiba, atunci ?

— Nu ţi-am spus ? Ce-ţi pasă ?... Undeva, în regiunile mai periferice... Fii răbdător şi cu scaun la cap, cum se cade unui bătrîn şi respectabil batracian, stai în tihnă aici, unde nu se ştie cît ne e dat să ne mai bucurăm de cetanii şi controverse. Încearcă să introduci oarecare ordine în maculatura pe care-am împrăştiat-o vraişte, într-un nescuzabil acces de nevricale. Iartă-le şi nu mă bombăni ! Cînd mă întorc, aduc şi o pîine de lei zero, bani douăzeci, cu mezeluri de lei zero, bani treizeci, pentru cina noastră cea de taină. Căci ne-aşteaptă noapte lungă. Vom avea multe planuri şi proiecte de revizuit, fire-ar ele să fie de sufletul arhiducilor şi anticei case de Habsburg, fiindcă ale noastre s-au dus pe copcă, opt şi cu-a brînzei nouă. De acord ?

— De acord. Dar cînd te întorci ?

— *Chi lo sa ?* Sper că nu prea tîrziu. Nu-ntreba şi nu ai teamă, bătrîne batracian.

AL CINCILEA CAPITOL

Vreo două săptămîni mai tîrziu. Ceasul vreo zece dimineaţa.

Pentru a treia oară vînturai vrafurile ziarelor de pe masă, bombănind şi drăcuind :

— Iarăşi ai confiscat afurisita de lupă, microscopistule ?

— Eu ? Nici gînd, Vladim.

— Haide-hai ! O piteşti dinadins, să nu-ţi-o uzez cumva, hapsîne Harpagon ! Hagi Tudose ! Shylock ! Moş Grandet !

Ai foşnit pentru a patra oară gazetele claie peste grămadă pe masă, cele mai vechi din ajun şi cele mai proaspete din acea dimineaţă încă mai mirosind a cerneală tipografică. Ai răscolit cu icnete de năbădăi în dreapta şi-n stînga, ai drăcuit mai departe, fără să-mi asculţi sfatul blîndelor ademeniri ; pînă ce, dibuind-o unde se pitulase, ai înşfăcat-o din ascunziş la vedere, glorios trofeu ! terorizată captivă ! mai şi zgîlţîind-o abraş, să-ţi ştie de teamă, cum dictau năravurile belicoase ale vremii.

— Evrica ! Ţi-am suflat-o, bătrîne şi zuliar batracian ! Trece-o în comunicat la capturile mele.

Scuturîndu-ţi fruntea, ţi-ai vîrtejit părul din pleoşteala pletelor de salcie plîngătoare pe morminte, restabilindu-i rebelele inelări ale coamei de leu-paraleu dintotdeauna. Ai purces a plimba lupa deasupra hărţii cu litere minuscule şi te-ai consacrat caznelor tale noi-nouţe de strateg şi tactician, îndîrjindu-te să descoperi infimele localităţi intermediare din ultimul comunicat de pe frontul occidental, cu mormăieli şcolăreşti, ca în primul an al bursierului venit de la stînă : Namur... Namur... Liège... Louvain... Louvain...

Louvain... Eu mă strămutai din cuibarul cetaniilor definitiv părăsite, spre celălalt capăt de pat, cu unghiul optic cît mai larg către grădina din față și fereastra deschisă, de unde adia o boare răcoroasă și jilavă după ropotul înviorat de ploaie din zori.

Cam astfel decurgeau zilele și nopțile noastre acum.

Hărți, luptă, comunicatele de pe fronturi și migăita lor confruntare, cînd ne întorceam din Piața Unirii cu vraful gazetelor subțioară și cu celălalt lest în tidvă — al celor mai fantasmagorice zvonuri clocite și răsclocite peste noapte de unii și de alții, febril încondeiate cu ochi și cu sprîncene de zeloșii colportori din ceas în ceas și din gură în gură, de nu le mai recunoșteau nici cei care le clociseră și le preluau de bună-credință să le răspîndească în noua versiune mai departe, „din cea mai sigură și autorizată sursă".

În memorie îmi răsar astăzi cu o extraordinară precizie și vivacitate, pentru totdeauna întipărite în văz și-n auz, paginile gazetelor de-atunci, strigătul răguşit al vînzătorilor de ediții speciale, titlurile senzaționale; fotografiile, schemele hărților și bătăliilor; scenele din cămăruia noastră; bietul nostru prînz, pe sponci și pe marginea mesei; ibricul de cafea aburind; dialogul cu izul vechilor iznoave și incote de șezătoare, dar lipsite de focul controverselor gălăgioase de altădată; mimica și reflecțiile tale consternate cînd în darn invitai și surdomutele genii tutelare să se pronunțe și să ne lumineze; neastîmpărul cu care străbăteai în diagonală încăperea prea strîmtă pentru asaltul atîtor nedumeriri; pîrdalnica lupă, care mereu se pitea pe sub vrafuri; clănțănitul tabacherii cadou de la Gogo, după ce scoteai altă țigară, s-o aprinzi de la flacăra chibritului care-ți ardea vîrful degetelor; îngrijorările mele de bătrîn batracian mereu preocupat de administrarea chiverniselilor pe fund; norii cătrăniți ai fumului de tutun ieftin, cl. IV sate, cînd pîcîiam melancolic din prearisima-mi și selecta achiziție de la frații Rovetta, bătrîna-mi pipă de încredere a zilelor și nopților de-acum și de-aici.

Toate le văd, le-aud, le-adulmec cu mirosul, se desfac din fumul aceleiași bătrîne pipe de încredere, parcă le-am trăit ieri, adineauri, parcă le mai retrăiesc mereu și mereu.

Mai puțin fidelă e însă cronologia evenimentelor cu un caracter într-adevăr precis și istoric, așa cum s-au desfășurat de la zi la zi atît de vertiginos și de sacadat, încît abia le mai puteam urmări.

Nu mai puțin se adaugă și o sumedenie de confuzii ale vremii, să-mi zădărnicească probitatea reconstituirilor de minuțios și imparțial observator.

Dar îmi stăruiește în memorie cu tirania obsesiilor acea săptămînă de la sfîrșitul lui iulie și începutul lui august 1914, preludiul celui dintîi război mondial și țintirimul tinereții noastre.

Preludiul regizat în taină de conții și baronii războiului, precum li s-a spus. Contele Berchtold și contele Tisza și contele Forgaci și contele Czernin și baronul Konrad von Hotzendorf și Bethmann-Hollweg și contele Hoyos și droaia de alți conți și baroni cu o droaie de *von* și *zu* în titulaturile care ne luaseră piuitul, de te-ai scărpinat ciobănește în chica dacică declarînd că niciodată n-ai să-i poți cresta fără de greș la răboj. Totuși, ciudat! Numele lor măreț și somptuoasele titulaturi s-au șters astăzi din răbojul hronicilor. S-au contopit nivelate cu numele altor uneltitori și comparși din cealaltă tabără, fără arbori genealogici și blazoane feudale, fără *von* și *zu*, devălmășiți într-o egală răspundere de judecata și verdictul posterității.

Dar mie aceștia îmi apar acum din cavourile lor, desfăcîndu-și scheletele din lințolii putrede și dumicate de viermi, să se perinde în costumele de-un fast anacronic; în uniformele brodate cu fireturi de cancelari, de ambasadori și șambelani; în ținutele marțiale de mareșali și generalissimi cu piepturile tapisate de cordoane și decorații cucerite în cariera sedentară la birouri sau cu prilejul părăzilor, așa cum mi s-au imprimat în retină din fotografiile de-atunci. Arbitrii lumii, ai păcii și războiului, călăii și cioclii noroadelor... Ca și Kaiserul cu mustața lui în furculiță și cu cele vreo patruzeci de faimoase travestiuri de ceremonie și spectacol. Ca și stafia dinastiei de Habsburg, octogenarul gîde Franz Iosef în hlamida pătată cu sînge, de împărat și rege apostolic al atîtor seminții robite; care de mirare e cum de-a încăput totuși într-un singur sicriu dintr-o singură criptă, cu toate coroanele sale, cu toate titlurile și blazoanele, crucile, cordoanele și hrisoavele seculare, cu toate cele

vreo şaptezeci de etc., etc., etc. din pomelnicul *Almanachului de Gotha.*

Aceştia au deschis cutia Pandorei să decidă soarta lumii şi inclusiv a noastră, cele două obscure unităţi statistice ale efectivelor de război dintr-o obscură chilioară de cetanii şi osîrdii studenţeşti. Mai hotărîndu-şi în aceeaşi vreme, fără să-şi dea socoteală, şi propria lor soartă : tronuri rostogolite cu întreg cortegiul de curteni şi valeţi, imperii împărţite, pacte ferfeniţite, coroane depuse sub sticlă pe catafalcul de pluş al muzeelor. *Vanitas vanitatum...* [1]

Iar într-o mai macabră derîdere a veneratelor etichete şi protocoluri pomopoase, documentele aveau să dea mai apoi la iveală şi mesajele confidenţiale de ultima clipă a verilor încoronaţi din sacrosanctul ceaslov al lui Baldorn : împăratul Germaniei, ţarul Rusiei şi regele Angliei, împăratul Indiilor. Tragerile reciproce şi triviale pe sfoară. Jurămintele de eternă credinţă în pace semnate Willy, Nicky şi Georgie, ca diminutivele răsfăţate din răvaşele de *rendez-vous* galant trimise călăreţelor de circ sau cantatricelor de varieteu pe cînd erau trei juni infanţi.

Triviale şmecherii desigur, triviale asemuiri fără îndoială ; dar nu eu le născocesc.

Stau scrise negru pe alb în documentele atotgrăitoare şi astăzi de domeniul public ; îmi tresaltă în memorie şi-mi ţîşnesc sub peniţă, fiindcă sintetizează nimicnicia, strîmbătăţile şi triviala oroare a lumii în care trăim şi avea să ne îngroape într-o bălăceală aşa de sinistră destinele tinereţii noastre şi ale altora mii şi mii, ce-ar fi fost poate altfel să fie... Încolo ? Cîteva pîlpîiri de văpăi muribunde în ceasul al unsprezecelea.

Cel din urmă cuvînt patetic de pace al lui Jaurès la conclavul Internaţionalei socialiste de la Bruxelles ; demonstraţiile muncitorilor din marile capitale defilînd pe stradă şi în pieţe cu protestările la care se alăturau mamele : *La paix ! Frieden ! Mir ! Peace ! No war ! A bas la guerre !* [2] Grevele de la Petersburg şi baricadele din cartierul Vîborg. Convulsiile păcii în agonie... Şi pe urmă asasinarea lui Jaurès la Paris, ordinele de mobilizare, declaraţiile de război în acce-

[1] Deşertăciunea deşertăciunilor... (lat.).

[2] Pace ! (fr.) ; Pace ! (germ.) ; Pace ! (rusă) ; Pace ! Să nu fie război ! (engl.) ; Jos războiul ! (fr.).

lerată cadenţă, parlamentarii socialişti din Germania, din Franţa, din Austria, din Belgia călcîndu-şi laş legămîntul, îmbulzindu-se la urne ca mieluşeii la strungă să voteze creditele uciderilor în masă şi măsurile excepţionale pentru a încătuşa mulţimile şi a le trimite cîntînd marşurile regale şi imperiale, să nimicească, să prade, să omoare şi să moară din înalt ordin... Într-o singură săptămînă, şapte state în război, dintre care cinci, cele mai mari ale Europei şi ale planetei, cu dominioanele şi imperiile lor coloniale din America, din Asia, din Africa, din Oceania, cu a lor carne de tun de toate culorile, rasele, religiile. Gogoriţa păcii armate, himericul panaceu — *si vis pacem, para bellum*[1] — atît de fructuos speculat la bursa morţii de fabricanţii de armament, îşi încheiase rolul. Armele şi muniţiile furnizate de Krupp, de Schneider-Creuzot, de Vickers, de Armstrong, de Putilov, de Zaharoff, de Skoda, se cereau folosite pentru a face loc altora, nemairăbdînd să ruginească în depozite. Pulberăriile bucşite de explozibile atîta aşteptaseră, ca să arunce în văzduhuri iluzoriul Palat al păcii de la Haga, la capsa celei dintîi scîntei. Iar năuca precipitare a evenimentelor nu ne mai îngăduia nici răgazul să ne dezmeticim.

În van ne era truda din săptămîna de-a doua, după ce urgiile au năboit din viespar.

— Dacă huzarii morţii şi ai Kaizerului înaintează cu aceeaşi viteză cum au pornit-o, pînă la culesul viilor şi plecatul rîndunelelor ajung la Capul Finister şi se duc naibii de-a berbeleacul să se înece în Oceanul Atlantic, bătrîne batracian! ai răbufnit tu în concluzie, aruncînd lupa deasupra hărţii din dicţionarul Larousse. Ca să-i urmărim, nu de lupă şi de hărţi va fi nevoie. Echipament de scafandri... Măi, aceşti Sfarmă-piatră, Sfarmă-fronturi şi cetăţi au luat apa la moară lui Atila, Gingishan şi Timur-Lenk. I-au lăsat de căruţă... Face toate paralele să vedem mîine mutra lui Baldorn, pionierul Occidentului. Halal Occident!

Într-adevăr, mutra lui Baldorn chiar că făcea toate paralele de văzut.

— Ce zici de Occidentul dumitale, domnule Baldorn? te-ai mărginit să-l întrebi cu o perfidă candoare.

---

[1] Dacă vrei pace, pregăteşte-te de război (lat.).

Baldorn a implorat îndurare, cu un gest mut din mîna de piftie, în care-i tremurau ochelarii.

Generos, tu n-ai mai stăruit.

Ai examinat hărţile. Ai încuviinţat împăturindu-le în plicurile f.f.f. occidentale şi aspectuoase de celuloid translucid. Mi-ai făcut semn din sprîncene să mă scociorăsc în fundul marsupiului şi să achit costul peşin, fără rate, credit şi rabat, pentru a nu abuza cu neomenie de slăbiciunea unui atît de zelos furnizor de nobilă marfă intelectuală.

Cînd să plecăm, pionierul Occidentului se dezmorţi puţintel din flasca deprimare, atingîndu-se deodată cu palma pe frunte într-o tentativă neizbutită de plesnet, ca un bahluian sadea, sută-n sută, de cea mai nestrujită speţă.

Numai o umbră de deget însă, cu o umbră de palmă, pe-o umbră de frunte a unei umbre de om.

— Uitam! Ţ-ţ-ţ! Ce culpabilă neglijenţă! Vă rog să scuzaţi... Un comision. Chiar adineauri a trecut pe aici domnişoara Lukianov.

— Ah!

— Ah! am supralicitat cu exclamaţiile amîndoi.

— Pentru a zecea oară poate, vă caută mereu şi mereu întreabă de adresă...

— Deştepţi mai sîntem! te-ai plesnit şi tu pe frunte, fireşte cu mult mai energică şi sonoră spontaneitate, cu vigoarea ancestrală a ciobanilor de la noi, de la stînă, cînd li se pierd fără adresă din vina lor mioarele din tîrlă. Încă ne mai şi miram!... Unde să ne răspundă Vera Arcadievna, dacă nu ne-a dat prin *Cucurbita pepo-melopepo* să-i indicăm şi castelul dinastiei Agapie cu hulubărie şi donjon, care ne ospitalizează provizoriu în dorul şi de dragul dragilor mamei dragi? N-ai observat, rogu-te, în ce direcţie o fi pornit domnişoara Lukianov, dragă domnule Baldorn?

— Regret, nu pot preciza. Dar am rugat-o să treacă pe la magazinul fraţilor Rovetta, poate că dînşii vă ştiu adresa, cunoscînd că sînteţi în relaţii amicale. Cel puţin aşa am impresia... în special dumneata, domnule Vladim, şi *signor* Salvatore...

— Nici *signor* Salvatore n-are de unde să ştie! Ce ştie el? Trovatore şi Lacrima Cristi. Bolta rece, Trei sarmale, Gît strîmb, La Paradis general şi alte localuri de noapte cu pivniţă şi lăutari.

Baldorn, nefericitul, păru atît de dezolat, încît mi se păru şi mie pe cale să-i pice ochelarii dintre degetele de zgîrciuri şi gelatină, cum îi mai lunecaseră cîndva să se spargă în ţăndări.

— Mi-aş permite totuşi o simplă sugestie... îngînă el indecis.

— Da ! S-auzim.

— Lăsaţi-i chiar acum adresa la domiciliu. Poate aveţi şansa s-o şi întîlniţi. Iaşul nu-i Paris, nici Londra... O suburbie provincială !... Nu se întîlnesc decît cei care se ocolesc, cum mă ocolosc pe mine de-un timp anume clienţi zilnici şi ataşaţi de altădată... Spunea domnişoara Lukianov că se întoarce acasă, fiindcă aşteaptă o persoană...

— Cea mai inteligentă sugestie şi cea mai preţioasă informaţie, dragă domnule Baldorn ! ai recunoscut, îmblînzit. Mulţumesc. Ne vom conforma întocmai. Ce mai stăm ca berbecii la adăpătoare ? te-ai stropşit în schimb la mine. A se cărăbăni-cărăbănire în pas alergător şi în salturi de canguri cu marsupiile uşurate. Dă-i drumul !...

Nu ne permiteau nici resorturile încheieturilor, nici circulaţia străzii, nici legitima curiozitate de a mai cerceta, ca în fiecare dimineaţă, noua atmosferă a tîrgului nostru adoptiv.

În colţul dintre Piaţa Unirii şi strada Lăpuşneanu, în latura hotelului Traian şi în faţa imensei vitrine a ziarului *Evenimentul*, mulţimea se îmbulzea să citească telegramele ultimelor evenimente care n-au încăput în prima ediţie. Mai departe înghesuiala se rărea. Dar toţi păşeau cu o preocupare suspendată deasupra capetelor, cu un aer străin şi straniu, absent de la realitatea imediată : stradă, hîrje, băltoace de ploaie, gîlci în asfalt, trecători.

Ochii tăi le pătrundeau toate însă mult mai ager şi lucid, căci n-ai pregetat să mă linişteşti :

— Fii pe pace, bătrîne batracian. Peste o zi sau două, fondurile noastre comune de subzistenţă au să înregistreze o bruscă urcare la bursă.

— Mnda. Aş vrea s-o mai văd şi pe asta... am clătinat eu sceptic din cap.

— Ai s-o vezi, cum îl văzuşi şi pe Baldorn, care făcea toate paralele de văzut.

Împingîndu-ţi pălăria mai pe ceafă, să-ţi dezveleşti fruntea, ai coborît repede de pe trotuar să faci loc unei perechi

de domnişorele din protipendadă foarte emancipate şi mirobolante, cu un foarte decorativ ogar în laţ.

După ce le-ai salutat cu desăvîrşita ta graţie de muşchetar, alăturîndu-te lîngă mine, nu m-ai slăbit cu sarcasmul veşnicilor compătimiri :

— Breee, miop şi orb epigon al lui Darwin şi Pasteur, nici atîta n-ai luat aminte ?... Fauna Iaşului îşi revine din perturbaţiile şi migraţiile de vară, bre ! Se întorc vilegiaturiştii, plimbăreţii de la băi, de la mînăstiri, de la conacurile moşiilor. I-a adus alarma războiului acasă cu toate odoarele şi toţi infanţii lor. În consecinţă, ne-au revenit şi nouă, elevii şi elevele de pripas, să le dăm de sîrg o mînă de ajutor şi un pic de elixir cerebral, de fosfor şi glagorie, ca să se avînte şi să sară pîrleazul corijenţelor, examenelor, concursurilor, bacalaureatului. Am şi identificat cîteva mutre. Intrăm deci în pîne !

— Amară pîne, Vladim...

— Amară, bătrîne batracian. Amară şi-a agonisit-o neam de neamul nostru, scoţîndu-şi sufletul cu neam de neamul lor. Amară ne-o agonisim şi noi, scoţîndu-ne sufletul cu odraselele lor. Tot o iobăgie.

— Poate mai ticăloasă, Vladim...

— Poate. Ce să mai vorbim ? Nu-i momentul de filozofări şi de rebele plănuiri care s-au dus pe apa sîmbetei. Măi ! ai schimbat glasul. Măi, ce dimineaţă superbă, ce aer, ce adieri, ce cer spălat şi senin ! Cum să te împaci cu gîndul că în clipa asta sute de mii, poate milioane de alţi oameni de tinereţea noastră se pîndesc pe fronturile de la apus şi de la răsărit ? se fugăresc să se întreucidă ? se zvîrcolesc şi gem în băltoace de sînge ? Aceasta era lumea în care credeam şi ne pregăteam a trăi ?

Ţi-ai tras borul pălăriei pe fruntea şănţuită de cutele verticale între sprîncene şi ai tăcut cu privirea în pămînt.

Eu, la fel.

Păşeam amîndoi, cu mersul deodată împovărat şi încetinit fără voie din elan, pe strada laterală dinspre Copou cu arari trecători, cu umbre de tei şi castani, fără să mai scoatem un singur cuvînt, fără să mai înălţăm ochii la cer şi la soare. Într-atîta ne apăsa gîndul la fraţii necunoscuţi de anii noştri care se pîndeau, se fugăreau să se întreucidă, se zvîrcoleau în băltoace de sînge, undeva, departe, în absurdul delir al

lumii, încît nu mult a lipsit să ne lovim piept în piept cu Vera Arcadievna.

Se întorcea de-acasă, împreună, probabil, cu „persoana" pomenită de Baldorn : o doamnă în strai cernit.

Vera Arcadievna, cu rochiţa-i albă şi simplă de olandă, ca o şcolăriţă în vacanţă, ne-a întins bucuroasă amîndouă mîinile :

— În fine ! De cînd vă caut, să vă dau de urmă...

Rosti ceva în limba rusă „persoanei" cu pricina.

Doamna aprobă din cap şi se îndepărtă agale spre colţul străzii.

— Formalitate de prisos prezentările... se scuză Vera Arcadievna. O prietenă, o compatriotă, în treacăt prin Romînia numai pentru 24 sau 48 ore, dacă nu întîmpină dificultăţi. Doctoriţă, medică de spital, în drum la Kiev din Elveţia. Nu cunoaşte decît limba lui Puşkin şi Tolstoi, a lui Pavlov şi a unchiului Ilia, aşa că... Bine, Vladim Ştefanovici, se poate să scrii de două ori că aştepţi răspuns *urgentissimo* cu prima poştă, fără să te osteneşti a mai adăuga şi adresa ? Unde n-am alergat să întreb şi să apelez ? La Baldorn, la fraţii Rovetta, la secretariatul Universităţii... închis, vacanţă ; la colegii dumitale... plecaţi, vacanţă ; la cantine... închis, vacanţă ; la Maruca... ignoranţă, consternare şi suspin... Vă imaginaţi ?

— Dacă nu tot, măcar în parte. Am aflat şi am dedus abia adineauri de la Baldorn, pe care l-am lăsat jelind pe ruinile Occidentului. Îmi permit să cer scuze în numele amîndurora, al meu şi al bătrînului batracian, în cel mai baldornic stil, Vera Arcadievna. Ce mai pot repara ? Unde nu-i cap, vai de picioarele altora. Ne-ai iertat ?...

— Fiindcă a fost vorba de iertare, vă cer şi eu iertare. Altfel doream să ne întîlnim, în alt loc, pentru cîte am avea de vorbit. Să amînăm... Nu-mi pot lăsa prietena să stîrcească la un colţ de stradă, străină, într-un oraş străin.

Lîngă stîlpul de lumină electrică slut şi cafeniu în lumina zilei, pe trei sferturi întoarsă cu spatele, răsucind umbrela neagră pe umăr, străina citea o hîrtie, o scrisoare, vreo legitimaţie de voiaj cu vize, parafe şi peceţi, scoasă probabil din poşeta vastă şi încăpătoare, probabil trusă de doctoriţă. Locul meu ar fi fost lîngă ea, să-i ţin de urît, deşi nu cunoşteam nici o iotă din limba lui Tolstoi şi Mecinikov.

După cît îmi pierise graiul între voi şi după cît păream de prisos, ce deosebire ?

Vera Arcadievna mă trezi din tăcerea posacă şi din strepezitele reflecţii fără temei, întrebînd cu prietenoasă solicitudine :

— Ce-i cu plicurile acestea aşa de impresionante ?

— Hărţi.

— Hărţile celor două fronturi, pentru a studia cu toată rîvna cuvenită tactica şi strategia... ai supralicitat tu. Altfel, la prima întîlnire cum o să putem discuta despre război în cunoştinţă de cauză, Vera Arcadievna ? Nu aici e cheia războiului ? Pe fronturi ? în arta strategică şi în tactica generalilor şi mareşalilor ?

— Întrucîtva şi pînă la o vreme... Căci mai este şi o altă cheie, în mîna altora. Generalii şi mareşalii încep războaiele ; nu întotdeauna tot ei le sfîrşesc. Acestea nu stau scrise şi nu se văd în hărţi. La noi, în Rusia, s-a văzut încă de acum vreo opt ori zece ani.

— Revoluţie ?

— Să lăsăm. Adică să vă las cu bine...

Ne-a întins amîndouă mîinile. A plecat cu paşii ei sprinteni, rapizi şi elastici, ca să se răsucească brusc pe vîrful pantofilor de olandă albă, întorcîndu-se cu un tril cristalin, de rîs :

— Şi adresa ?

— Adevărat. Mintea moldovenilor cea de pe urmă ! Nu ne dezmintim.

— Drept care, tresăltă Vera Arcadievna în alt tril uşurel de rîs, mă lăsaţi să plec aşa, ca să nu-mi dezmint nici eu jumătatea de sînge moldovenesc ? Sînteţi satisfăcuţi ?

— Fără o intenţie atît de diabolică, Vera Arcadievna.

— Fără, fără...

Pe-o foaie de carnet am scris adresa în colaborare amîndoi : bătrînul batracian oferind fişa albă şi creionul impecabil ascuţit, cu caligrafia impecabilă, la care ai adăugat supliment şi desenul şăgalnic al unei inimi străpunsă de două săgeţi. Noroc că Vera Arcadievna a introdus hîrtia împăturită în buzunăraşul de la piept fără curiozitatea să mai examineze şi conţinutul, asigurîndu-ne din toată inima-i, pătrunsă de alte săgeţi, ale altor griji şi răspunderi :

— Cel mai tîrziu, în patru-cinci zile primiţi un semn de viaţă, dragi prieteni. Nu de mine depinde... A doua oară : cu bine !

A doua oară ne-a întins amîndouă mîinile şi s-a depărtat spre străina în strai cernit de lîngă stîlpul de lumină electrică. Din mers atingea cu degetul zăbrelele grilajului de fier din latura trotuarului ca pe strune de harpă, tot aşa de copilăros ca Mona-Lizuca noastră.

Ne simţeam părăsiţi. Mai singuri. Abia ne-am descleştat de pe asfalt.

Un timp ne-am tîrît paşii cu tălpi de plumb în tăcere. Într-un tîrziu ai scos glas, săltîndu-ţi pălăria c-o sfîrlă de pe frunte :

— Sînteţi satisfăcut, bătrîne batracian ?

— Dar tu ?

— Incursiune-fulger, ratată !

Iarăşi tăcurăm un timp. Eu am aprins pipa. Tu o ţigară. Apoi, clătinînd din cap :

— Ni se opun forţe şi rezerve mai tari decît noi.

— Prea te exprimi în parabole, Vladim ! Ce forţe şi rezerve mai tari decît noi ?

Te-ai oprit locului să mă priveşti de-a coasta şi m-ai luat în focul mitralierei :

— Măăi observatorule şi experimentatorule, nici atîta n-ai observat ? Vera Arcadievna era lîngă noi, dar nu cu noi... Cu ochii şi cu gîndul la aşa-zisa prietenă, doctoriţă, călătoare în tranzit. Poate că doctoriţă să fie, călătoare în tranzit e sigur, prietenă mai va... Altă chestie şi alt rol ! „Nu de mine depinde !“ Aceasta nu ţi-a spus tot ? Vine din Elveţia, se întoarce în Rusia... E doctoriţă, umblă prin Europa pe vremurile acestea şi nu cunoaşte decît limba lui Tolstoi şi a lui Mecinikov ? Să i-o spuie mutului de la manutanţă. Şi s-o crezi tu, observatorule !... Nu contest. Cea mai perfectă camuflare de circumstanţă. Nici înaltă, nici scundă ; nici slabă, nici corpolentă ; nici tînără, nici bătrînă ; nici blondă, nici brună ; semne particulare n-are. Semnalmente valabile pentru orice paşaport. Valabile pentru o medică de spital, pentru o doamnă de companie, pentru o văduvă la sfîrşitul doliului, pentru o modestă profesoară, pentru ce vrei şi ce nu vrei. Colac peste pupăză, şi o umbrelă, pe care o poţi învîrti paravan şi scut de pe-un umăr pe altul,

ca să te apere de ochii prea iscoditori. De toate acestea n-ai luat notă ?

— Ca să fiu sincer, nu. N-am ochi de lynx, ca tine şi ca detectivii romanelor poliţiste, care constituiau singura delectare intelectuală a lui Cristache Dorogan, amicul tău.

— Nu rîde, bătrîne batracian.

— Nu rîd, iau notă.

— Atunci, nu lua notă cu ifose de superioritate.

Scuturînd scrumul din pipă, am recunoscut că nu mai aveam nimic de zis.

Ne-am apropiat de Piaţa Unirii cufundaţi din nou în tăcere şi fiecare în gîndurile noastre. N-am mai prins să citim ultimele telegrame din vitrina ziarului *Evenimentul*, cum ne fusese intenţia.

Picăturile mari şi late cît monedele de doi lei începură să plescăie răzleţ şi sonor pe asfalt. Am privit către vitrina lui Baldorn şi a fraţilor Rovetta, ca să ne căutăm acolo adăpost.

Tu m-ai înhăţat de braţ :

— Pas alergător, direcţia berăriei Azuga ! Pînă cînd ?... Mi s-a acrit să tot casc gura tot la vitrine de librării şi de cuţitării. N-avem drept şi noi la o halbă de bere rece şi la o gustare caldă ?

— Drept poate că da ; dar fonduri de subzistenţă ?

— Nu-ncerca să mă duci cu preşul, zgîrciobule ! Crezi că n-am tras cu ochiul la fundul marsupiului tău cînd plăteai lui Baldorn ? A se slăbi-slăbire... Mîine mă prezant cu lichidarea datoriilor pînă la un sfanţ. Dacă pofteşti, şi cu dobînzi de cămătar, hîrsită progenitură a lui Shylock ! Hai-hai ! Trap... Bem o bere sau chiar două ; halim o gustare sau chiar două. Pînă cînd atîta post şi abnegaţie ?

Instalat pe scaun în faţa gustărilor calde şi halbelor brumate de bere rece, proptit într-o rîlă şi cuprinzînd cu braţele spătarul altor două scaune vecine să le legeni şi să te lăfăieşti într-un spaţiu cît mai larg, ai aspirat cu beatitudine răcoarea şi pacea berăriei, nu prea tulburată de clienţi la acel ceas încă matinal.

Ai comandat unui picolo ţigări extra. Ţi-ai zvîrlit pălăria în cuier ca aruncătorii de discuri. Ţi-ai scuturat coama. Şi uitîndu-te (tot cu beatitudine), pe geamul deschis, la piaţa celebră a juneţii noastre şi a tîrgului nostru adoptiv, unde

ropoteau oblic picăturile de ploaie cu bulbuci, ai dat drumul la băierile suspinelor :

— Spune, bătrîne batracian, spune şi tu. Nu merită ?... Altădată, cică tinereţea aduna amintiri nostalgice pentru anii bătrîneţelor şi ai moţăielii la gura sobei în halat şi-n papuci. Acum, adunăm suveniruri nostalgice pentru anul ce vine, pentru luna ce vine, poate pentru săptămîna de mîne ce vine... Ştim noi ? Toate suspendate într-o aţă de păianjen... Poate că peste-un an, peste-o lună, peste-o săptămînă, masa aceasta, piaţa aceasta, ploaia aceasta, poate, au să ni se pară fericiri inaccesibile după care să tînjim şi să ne podidească în ochi lacrimi de jale. Spune ! Drept e ? Tinereţe se cheamă ? Viitor se numeşte ? De asta am plecat de lîngă boi şi de lîngă oi, să culegem premii, burse, locuri de frunte pe tablourile de onoare ?... *Carpe diem !* [1] ai înşfăcat halba de toartă, deşertînd-o cu gîlgîiri pînă la fund. *Carpe liem,* cît mai avem zile, bătrîne batracian !

Pe urmă...

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Pe urmă ne-am lăsat duşi de voia şi succesiunea tot mai vălmăşită a evenimentelor, fără a mai încerca să le pricepem, să le descîlcim firul, să le prevenim în vreun fel, măcar întrucît apăsau direct şi asupra noastră. La ce bun ? Două numere statistice în marele număr.

August... început de septembrie... alte telegrame de ultima oră... alte comunicate...

Ne-au grămădit cererile odraslelor de bani gata, să le dăm o mînă de ajutor şi să-i miluim barem cu o drojdie a elixirului de fosfor pentru examene, corijenţe, concursuri şi bacalaureatele de toamnă, ce se apropiau de scadenţă. Ne permiteam luxul unei mese pe zi la restaurant. Coana Sultana, poate de dragul nostru, poate în dorul dragilor mamei dragi de infanţi, ne depunea pe pragul ferestrei la vedere în fiecare dimineaţă ofranda unui cogeamite taler, încărcat cu coşcogea piramida fructelor de sezon, din produsele pomilor selecţionaţi, săditi, altoiţi, stropiţi şi grijuliu ocrotiţi de moş Agapie împotriva omizilor, gîndacilor şi intemperiilor.

Aşteptam amîndoi din zi în zi ordinul de chemare la oaste şi anularea amînărilor de studii, precum ni s-a spus

[1] Bucură-te de viaţă ! (lat.).

şi precum îndeosebi pentru asta am renunţat dintru-nceput la multdorita vacanţă cu himerice planuri.

De la Vera Arcadievna încă tot nici un semn.

Eu mai dădeam un scurt bir cu fugiţii pe la cei cîţiva colegi şi amici, feciorii de cărturari, de profesori sau magistraţi, pe care vestea războiului îi adusese acasă de la mînăstiri şi de la băile modeste pe măsura bugetelor pricăjite de salariaţi cu familia numeroasă: băile Bălţăteşti, băile Oglinzi, băile Strunga.

Pretutindeni îngrijorări, chipuri împietrite, priviri atente, neliniştea pîinii cea de toate zilele ameninţată de acelaşi necunoscut la pîndă.

Tu erai mai norocos. Te abăteai pe la bravii fraţi italieni, să joci şah cu Salvatore Rovetta, care, dacă te intoxica cu haragii ţigărilor sale de foi, ce asfixiau cu duhoare de catran toată Piaţa Unirii, barem te reconforta cu un păhărel de vermut din patria natală şi cu supralicitările vehementelor peroraţii. *Carpe diem!* Te-a mai convocat expres într-o seară cu un birjar bărbos şi conu Buduşcă, Ion Budea Hortopanu.

Vajnic partizan al neutralităţii dacice, ţinea să-şi lumineze convivii dovedind *de facto,* cu probe, că urmaşii lui Dromichet, Burebista şi Decebal, n-aveau pentru ce să se amestece într-o pîrlită de altercaţie a unor pîrliţi de contemporani. Huzarii morţii şi ai Kaizerului, honvezii lui Franz Iosef, care deţin prin violenţă şi dol istoric Sarmisegetuza lui Decebal, vor pierde procesul, bătăliile şi războiul, fără drept de apel şi recurs la casaţie.

A doua zi şi în zilele următoare, atotştiinţele şi profeţiile lui Ion Budea Hortopanu s-au verificat în bătălia de la Marna. Deodată, uluitoarele ofensive şi victorii ale cutropitorilor din Occident se poticniră într-un ciot, şi năvălitorii au purces a da îndărăt.

Se aflau un milion jumătate de soldaţi faţă-n faţă în cea mai mare bătălie a tuturor timpurilor de pînă atunci. Şi a fost destul ca un general, comandantul Parisului, să încarce într-o noapte zece mii de ostaşi în taxiurile rechiziţionate şi să-i transporte prin întuneric într-un gol al frontului cu preţul de franci 90 şi nu mai ţin minte cîte centime marcate la aparatul de kilometraj şi înregistrare, pentru ca bătălia să fie cîştigată şi întreg temeiul războiului din Occident să

se răsucească pe alt pivot. Soldaţii dintr-o tabără şi cealaltă să se îngroape în şanţuri, şi întreuciderile să nu mai contenească ronţăind „efectivul trupelor" şi „materialul uman", pe încetul, vreme de patru ani pe-al cincilea. Astfel, victoria bătăliei a rămas iluzorie. De fapt nu mai era a nimănui. Era a morţii, debitată în detaliu, sistematic şi perseverent, fără deosebire între biruitorii şi învinşii scandenţei finale, îndeopotrivă de sleiţi după un necurmat măcel, monstruos şi absurd, de patru ani pe-al cincilea.

Iniţierile tale noi-nouţe de tactică şi de strategie nu mai preţuiau nici doi sfanţi.

Se cereau fundamental revizuite.

Am crezut că din această pricină mi-ai propus o altă incursiune-fulger la Baldorn. Ca să-ţi procuri alte documentări, aplicate la alte realităţi militare.

— Ce să mai căutăm la Baldorn ? încercai să protestez. Nu observi că tot ce apucăm a bucheri azi nu mai este valabil mîine ?

— Ei şi ? Ce-ţi pasă ?... M-am lecuit şi eu de iniţieri, bătrîne batracian.

— Atunci ?

— Nu-ntreba şi nu ai teamă. Fă-te frumos şi hai !

Cînd am păşit pragul librăriei pariziene, dintr-o singură ochire recunoscurăm că Baldorn făcea iarăşi toate paralele de văzut.

Pionierul Occidentului se retransformase cu desăvîrşire. Sclivisit, ras, tuns şi frizat, periat şi gulerat, arborase o cravată de culorile drapelului francez şi ţiuia voios ca un sticlete în colivie.

— Aţi văzut, scumpii mei domni ? Ştiam eu... Trebuia să vină şi aceasta ! Victoria Occidentului...

Tu n-aveai poftă de controverse.

Cu spatele întors, scotoceai de zor prin rafturi. Ai ales şi ai pus la o parte vreo patru-cinci volume, romane toate şi toate fireşte franceze ori traduse. Le-ai drămăluit, le-ai pitrocit, privind titlurile de la distanţă şi de-aproape, pentru a controla experimental efectivul.

Te-ai oprit la două. Apoi numai la unul singur. *Ce-i de făcut ?* — romanul scriitorului, criticului, filozofului şi militantului rus N. G. Cernîşevski, tălmăcit în limba lui Balzac şi Zola.

Nedumerit, îmi veni mie rîndul să întreb : de romane ne ardea nouă ?

Strîngînd din umeri, m-ai calmat cu un semn din latul palmei :

— Nu-ntreba şi nu ai teamă ! Am eu alte socoteli... Răbdare şi tutun. Aprinde pipa, afumă-l puţintel pe scumpul nostru domn Baldorn cu mahorcă indigenă, fiindcă prea miroase a loţiune pariziană. Acasă te vei lămuri, bătrîne batracian. De plătit, plătesc eu. Ce-ţi pasă ?

Acasă, în chilioara cetaniilor, curiozitatea în creştere mi-a fost pusă la şi mai grea încercare.

Balansînd cartea în palmă, contemplînd titlul, te-ai aşezat la masă, ai stat o clipă în cumpănă, apoi, zîmbind ca de şotiile şcolăreşti de odinioară, pe coperta dinlăuntru ai desenat două inimi suprapuse, le-ai străpuns cu o singură săgeată piezişă şi ai semnat dedesubt : *Vl. Şt. & Al. Pt. :* recte Vladim Ştefanovici şi Alexandru Pantelimonovici.

De prin vecini ai convocat de urgenţă curierul tău desculţ din vară.

Turel se şi înfăţişă, prompt, zburlit, gîfîind, acum ceva mai puţin desculţ şi mai puţin despuiat, însă cu aceeaşi sclipire ageră şi isteaţă, jucăuşă, în ochii lui lucioşi de smoală.

— M-aţi chemat, domn Vladim ? bătu soldăţeşte din tocurile aproximativelor încălţări. La ordin !

— Gura ! Cască ochii şi urechile ! te-ai răstit la el cu o încruntare fioros-năstruşnică, începînd să-l dăscăleşti în noua şi complicata sa misiune. Vezi cartea asta ?

— O văd, că doar nu-s chior.

— Gura ! Te prezinţi în deal, spre Copou, la domnişoara Lukianov, unde-ai fost astă-vară. Dacă e acasă, i-o dai în mînă, saluţi şi faci stînga-mprejur fără alte comentarii. Dacă nu, faci pe dracu-n patru şi dibuieşti slujnica cea bătrînă, surdă şi belalie. O rogi să pună cartea pe măsuţa de la pat, sub ochii tăi. Spui că-i ceva foarte important : o carte de la Universitate, pentru examene. Îndrugi verzi şi uscate... Şi întrebi dacă domnişoara Lukianov n-a fost cumva bolnavă ; dacă n-a lipsit cumva din oraş ; dacă n-are cumva musafiri şi dacă acei musafiri n-au plecat cumva ori dacă nu-s pe cale să plece... Înţelegi ? Toate pe subţire, pe după piersic, fără să dai de-a dreptul în gropi, ca pe maidan. Faci pe prostul,

să creadă că întrebi aşa, de la tine... Eşti destul de deştept ca să-l faci la perfecţie pe prostul... Ai înţeles ? Repetă !

— Am priceput. Ştiu eu cum să duc belalia cea surdă de nas şi cum s-o trag de limbă.

— Gura ! Repetă !

— Ce să mai repet, domnu Vladim ? Dacă am priceput, am priceput. Pierdeţi vremea...

Din unghia degetului mare, tu i-ai aruncat în văzduh o monedă de argint ca la jocul cap sau pajură.

Curierul a prins-o din zbor şi, în lipsă de marsupiu, a băgat-o între dinţi, hlizindu-se cu gura pînă la urechi.

— Hai ! Dispari ! Ca vîntul şi ca gîndul să-mi fii îndărăt. Să-ţi sfîrîie călcîiele ! Şi nu-ţi lăsa pecetea labelor pe carte.

— Nici o grijă, domn Vladim !

Mesagerul a tulit-o pe poartă ca vîntul şi ca gîndul. Tu te-ai întors de la fereastră către mine :

— Acum poţi să tot întrebi fără teamă, bătrîne batracian.

— Ce să mai întreb, Vladim ? Am şi eu măcar atîţia sîmburaşi de pricepere în *Cucurbita pepo-melopepo* cît Turel al tău de pe maidan.

— Te-ai ofensat ? Era nevoie să te consult în prealabil ?

— Nu, însă...

— Rogu-te ! Ce altceva mai aveam de făcut ? S-a schimbat tactica şi strategia războiului : schimbăm şi noi macazul. Nu dăm buzna în sufletul Verei Arcadievna. Dar nici n-aşteptăm comunicatele oficiale prin agenţiile *Havas, Westnik, Reuter, Wolflureau,* din vitrina ziarului *Evenimentul.* Aflăm ce se întîmplă cu dînsa pe cale ocolită... Pe tine nu te nelinişteşte această tăcere ?

— Ba încă cum !

— Deci, de acord, bătrîne batracian !

Curierul s-a întors ca vîntul şi ca gîndul, cu călcîiele sfîrîind.

Ba chiar şi c-un călcîi dezbîrnat din ţintele încălţării, după atîta goană, pe atîtea uliţi şi maidane.

Veştile erau bune, dar lipsite de precizie.

Vera Arcadievna nu fusese şi nu era bolnavă ; nici nu lipsise din oraş. O musafiră mai exista încă. Turel văzuse divanul instalat provizoriu în odaia domnişoarei Lukianov ; mai văzuse şi un bagaj pregătit de drum, cu o umbrelă neagră deasupra. Iscodise slujnica cea bătrînă, surdă şi

belalie. Prea multe n-a izbutit însă a mai afla, cu toate dibăciile lui făcîndu-l la perfecţie pe prostul.

— Pe viaţa şi pe onoarea mea, domnu Vladim, se jură Turel cu palma dramatic adusă pe piept, adăugînd de îndată alt supliment mai convingător în datina jurămintelor de pe maidanul său : Să-mi sară ochii pe plita coanei Sultana şi să-mi plesnească în opt dacă n-am încercat şi pe dracu-n patru s-o mai trag de limbă pe ciuma cea bătrînă ! Nicicacum ! De-a surda !... Surda şi belalia ştia numa una şi bună : Că de ce nu m-am şters pe copite ? Că de ce dau cu copitele într-un căţel de salon ca un măgar de pe uliţă ? Vorbeşte, dacă ai cu cine !... Ha ? Ha ? Ha ? Tot asta boscorodea... Ha ? Ha ? Ha ?... Dar cartea am pus-o cu mîna mé pe măsuţa de la căpătîiul patului. Am şi deschis-o acolo, la fila unde-s cele două inimi înţepate cu săgeata, să vadă domnişoara ceea, Lukianov, de cum o intra în odaie şi s-o frigă la inimă şi pe dînsa. Am priceput eu cum devine cazul pe după piersic, că nu m-a făcut mama prostul mahalalei !... clipi el complice din coada ochiului.

— Hai sictir ! te-ai stropşit tu. Cum îţi permiţi ?...

— Lăsaţi, că n-am făcut rău, domnu Vladim. Unde-ar fi căzut norocul ista pe madam Iftodiu, să-i trimeţi mata o carte cu inimi împunse ! Elei, mamă-mămulică ! Ce mai sărea să joace-on valţ prin tutungerie ! Şi ce-l mai umplea pe Turel de bogdaproste c-un pumn de pitaci să-şi repare călcîiul la pantofii lui de lux, în loc să-l feliciteze cu hai sictir !

Aveam încotro ? Ne-a pufnit rîsul pe amîndoi.

Tu ai scos din marsupiu altă monedă de argint şi ai aruncat-o zbîrnîit în văzduh. Curierul de la Maraton a prins-o cu dexteritatea jonglerilor de profesie, a zvîrlit-o la rîndu-i în dinţii hliziţi, iar la ordinul tău : Dispari ! la clipeală a şi dispărut la Maraton, îndărăt pe maidan, de-i sfîrîiau călcîiele.

— Aşteptăm, bătrîne batracian ! te lovi iarăşi suspinul într-un tîrziu. Alta ce-i de făcut ?

— Da ! Vorba şi titlul lui Cernîşevski : *Ce-i de făcut ?* Aşteptăm, Vladim. Răbdare şi tutun... încuviinţai şi eu ca un ecou, îndopîndu-mi filozofic pipa cu tutun cl. III Tutova, căci bugetul îmi permitea acum să mă avînt la o etapă superioară de la mahorca bătoasă, cl. IV sate. Numai să nu se încheie pacea pîn-atunci, tot aşteptînd !

AL ŞASELEA CAPITOL

Mult n-am avut însă de aşteptat.

Vera Arcadievna se îndură în sfîrşit şi cu noi. Dar fără a ne mai trimite şi ea solia vreunui curier desculţ. Fără cine ştie ce răvaş adresat cumva cu poşta.

N-o prea ispitea arta epistolară şi gloria doamnei de Sévigné.

După trei zile se ivi pur şi simplu pe portiţă, mînă în mînă cu Mona-Lizuca noastră.

Cerul dimineţii, împîclit de nori fumurii, mohorîţi, pretimpuriu tomnatici, se însenină luminat deodată.

Anevoie să-mi dau seama ce vei fi simţit tu, căci nu grija ta o aveam. Se păstrează însă extraordinar de viu în mine tot ce-am simţit eu, năvalnic şi contradictoriu. Prin inimă m-a săgetat dureros, dureros de dulce, frigarea desenată de tine pe coperta interioară a cărţii lui Cernîşevski, pe care mărturisesc de altfel că nu m-am învrednicit s-o citesc pînă-n ziua de azi, neaparţinînd specialităţii de ruginit, mizantrop şi ratat biolog.

Ne aflam amîndoi în pridvor, cu teancul de ziare pe masă. Amîndoi am zvîcnit de pe scaune, împinşi de acelaşi resort. Şi amîndoi am tăcut, cu exclamaţiile amuţite pe buze, neîndrăznind să ne credem ochilor. Vera Arcadievna mînă-n mînă cu Mona-Lizuca noastră ? De unde şi cum ? Prin ce extravagant capriciu al hazardului ? Sau prin ce premeditată punere la cale ?

Surîzînd, din nou în bluza argintie şi încheiată pînă sus, aşa cum îmi apăruse întîia oară în librăria lui Baldorn într-o altă dimineaţă, din luna mai, Vera Arcadievna a urcat

sprinten scările. Surîzînd ne-a întins amîndouă mîinile. Surîzînd s-a aşezat în unicul jilţ de nuiele împletite, fără a ne mai lăsa timp s-o invităm, şi a rostit cu simplitate, scoţîndu-şi bereta ciudată şi scuturîndu-şi pletele tunse, de paj :

— Iată-mă !

— Noi continuam a tăcea, copleşiţi de-o nemărginită fericire. Ţie unde-ţi era glasul, verva, faconda, avalanşa vertiginoaselor bijulisme ? Reduse toate la acelaşi nivel cu inerţia amorfă a bătrînului batracian, lipsit de haz şi de sclipiri din născare.

— Iată-mă ! repetă Vera Arcadievna, împreunîndu-şi palmele înguste sub ceafă, rezemîndu-se pe spătarul jilţului cu o destindere de uşurare şi purtînd ochii albaştri de la unul la altul. S-ar zice că am picat nepoftită ? Vă uitaţi amîndoi la mine ca Baldorn cînd i-am devastat în asociaţie librăria lui pariziană.

— Se poate ?... ai îngăimat tu. Pentru a mă explica, pentru a ne explica, destul să...

Ea te-a întrerupt :

— Cu explicaţiile eu am rămas datoare. Şi ţin să mă eliberez de datorii cît mai repede şi pe cît e posibil. N-am dat semne de viaţă din motive care nu depindeau de mine. Aşteptam o anume dezlegare din zi în zi. Dezlegarea de aceste griji urgente, care nu depindeau de mine, a venit abia ieri... Prietena mea, doctoriţa, abia ieri a obţinut vizele de plecare... Nu-mi cereţi mai mult ... Să vă scriu ? Să fixăm o întîlnire ? Unde ?... Acolo unde stau, prea complicat. Sărmanei bunicuţei Elencu i-am pricinuit îndestule complicaţii şi nopţi de insomnie. Nepoata, salba dracului !... Să se mai pomenească şi cu doi juni necunoscuţi în casă, fără recomandările de cuviinţă din sursele lumii sale cu garanţii sigure ? Colegi de universitate, prieteni, emeriţi ucenici cărturari în capul promoţiilor — foarte frumoase recomandaţii şi acestea, însă tot doi juni necunoscuţi de pe stradă, în odaia unei fete ! Prea peste concepţiile ei, prea peste ritualurile ieşene şi prea după apucăturile unei nepoate destul de suspectă şi fără asta... N-aş fi avut dreptul să-i mai amărăsc bătrîneţele acum, de adio, înainte de plecare.

— Pleci ?

— Pleci, Vera Arcadievna ? am scîncit amîndoi în duet, cu acelaşi tremolo din piepturile străpunse de frigarea disperării.

Vera Arcadievna îşi clătină pletele de paj :

— Nu plec acum. Peste-o săptămînă, peste-o lună, peste două... Nu se ştie. Lăsaţi-mă să sfîrşesc ! Mi-am zis : Să fixez o întîlnire la Georges, confiseria elitei ? Spectacol gratuit pentru clientela de Bijulici şi de Bijulice... La Copou ? Tot un fel de spectacol şi scandal pentru gura lumii şi pentru urechile bunicuţei Elencu, care mi-a deschis casa şi inima cu atîta drag. Că se găsea cine s-o informeze, într-un tîrg cu atîţia binevoitori şi cu sosul comentariilor binevoitoare de circumstanţă. Nu ? Ce era de făcut ?... M-am urcat aşadar în tramvai, am coborît la staţia cea mai apropiată. Am început să întreb trecătorii în dreapta şi-n stînga despre stradă şi număr. Norocul m-a protejat. Mi-a scos în cale călăuza cea mai indicată. Pe Mona-Lizuca, pe care ştiam din vedere, de la memorabila dumitale conferinţă de astă-primăvară, Vladim Ştefanovici, parcă din alt veac şi din altă lume. Nu ţi se pare ? Mona-Lizuca m-a recunoscut de îndată. Aceasta e tot. Iată-mă ! Vreţi, nu vreţi, iată-mă !

Fiindcă tot nu păream încă reculeşi să ne căpătăm glasul, cu deosebire la vestea apropiatei plecări, Vera Arcadievna s-a îndurat să ne acorde răgaz pentru a ne veni în fire.

Cuprinzînd cu braţul după mijloc pe Mona-Lizuca, a strîns-o lîngă ea, întrebînd-o :

— Nu e aşa, Mona-Lizuca ? Noi ne simţim nişte prietene vechi şi bune, ca două surori.

— Da... dacă zici mata...

— Zic ; mai ales că şi sameni cu o soră a mea mai mică, de departe, pe Volga.

— Adevărat ? Atuncea, şi mai da ! Mă leg soră şi prietenă mai mică, să-i ţin locul.

— Prietene mai bune şi mai fără mofturi decît urîcioşii aceştia de prieteni ai tăi, cu care te lăudai pe stradă.

Toţi am tras scaunele mai strîns în jurul mesei şi toţi ne-am privit în ochi mai firesc, mai direct, mai fără blestemata stînjenire.

Vera Arcadievna i-a lărgit loc Mona-Lizucăi, să-şi alipească taburetul alături de jilţul ei. În cîteva clipe, s-ar fi

zis că am reluat în continuare conclavul de veselă memorie din librăria pariziană a lui Baldorn, minus pionierul Occidentului la apel şi plus Mona-Lizuca noastră, ceea ce însemna o compensaţie mult mai caldă şi mai comunicativă pentru tustrei. Palma Verei Arcadievna întîrzia pe creştetul copilei într-o dezmierdare inconştientă poate, poate în dorul surorei mai mici de departe.

— Iată-ne în sfîrşit cum visam, Vera Arcadievna ! ai rostit tu elegiac. Păcat că e o bucurie ameninţată, parcă dinadins ca să nu ne fie întreagă. Vestea că ai de gînd să pleci...

— Vă rog, te-a întrerupt Vera, vă rog despre aceasta să nu mai pomeniţi sub nici un cuvînt. Cînd va veni vremea, am să-mi iau rămas bun, şi atît ! Nu avem altele, îndestule, a ne spune ?

— Altele...

— Da, altele !

Vera Arcadievna aprinse o ţigară din patrie, cu cartonul lung-prelung ca un periscop.

— Fapte istorice, ca să le numim aşa. La Sarajevo, un tînăr, un licean, Gavrilo Prinkip, cu cîteva gloanţe de revolver suprimă un arhiduce, şi fapta lui serveşte de pretext pentru dezlănţuirea unui război european, mondial mai precis. La Paris, alt tînăr, un student, Villain, cu alte gloanţe de revolver îl suprimă pe Jaurès, care, cu toate confuziile sale doctrinare, era cel mai activ, mai popular şi mai ascultat apărător al păcii, indiferent de patrii şi de hotare... Nu însă despre aceasta e vorba. Despre cei doi tineri... Amîndoi aproape de vîrsta noastră, cu un an sau doi în plus, cu un an sau doi în minus. Două extreme. Antagonismul absolut... Nu rezumă amîndoi, nu încarnează contradicţiile întregului tineret din lume de vîrsta noastră ? Făcînd abstracţie de asasinat, bineînţeles. Atentatele, asasinatele, actele de terorism şi de anarhism nu-s soluţii, nici remedii. Nimic ! Atrag automat represiunile... Dar contradicţia violentă nu sare şi în ochii celor care nu văd ori nu vor să vadă ?... Tineret dezorientat şi devorat de contradicţii, de contradicţiile lumii în care trăim, tineret oferit de-a gata carne de tun... Soarta celor cîteva milioane de soldaţi chemaţi sub arme să lupte şi să moară ; soarta care v-aşteaptă mîine...

Vera Arcadievna se opri, aprinzînd altă ţigară de la cea sfîrşită şi aşteptînd glasul nostru.

Amîndoi însă tăceam.

Într-adevăr, la această violentă contradicţie — Gavrilo Prinkip şi Villain — nu ne gîndisem, oricît ne-am înverşunat să vînturăm pleava ştirilor din gazete de două luni şi mai bine, pentru a alege şi grăuntele viitoarelor rodiri.

— Nu lipseşte ceva ? ne înteţi ea, îngustîndu-şi privirea printre gene.

— Lipsesc multe, Vera Arcadievna... ai răspuns tu, cu ezitare.

— Vag. Prea vag...

— Dar spune-ne ce lipseşte, Vera Arcadievna, dacă pe noi nu ne-ajută *Cucurbita pepo-melopepo !*

Nici ea nu găsea cuvintele cele mai potrivite, care să-i exprime gîndul fără pedanterie şi buchernice axiome.

Se uită în gol, îşi încruntă sprîncenele subţiri.

Frecînd apoi la rîndul ei de mîneca bluzei argintii coada de chilimbar a pipei — a anticei mele pipe de încredere de astăzi — o purtă deasupra foiţelor de hîrtie şi a celorlalte ingrediente de pe masă. Unele se adunară alipindu-se într-o clipă ; altele au rămas risipite.

— Iată ce lipseşte, ce lipsea tineretului din întreaga Europă, de anii pe care-i aveţi, dragi prieteni. Nu ? Curentul unei idei puternice, care să-i atragă şi să-i unească. Oamenii sau omul, care să-i animeze. Care să... cum se spune în termeni ştiinţifici ?... să catalizeze, să galvanizeze aceste energii dispersate... Singura consolare a războiului va fi aceasta, să sperăm. Va grăbi în cîţiva ani un proces care altfel ar cere cîteva decenii, dacă nu veacuri. Un pacifism real, de fapt şi de fapte, nu plutind în nori, ca să se înece pe urmă în sînge. Am dreptate, ori nu ?... Despre aceasta aş fi vrut să ne vorbim... Cu obrazul sprijinit în palmă şi cu cotul sprijinit pe tăblia mesei, te cercetă îndelung :

— N-ai nimic de spus, Vladim Ştefanovici ?

— Cînd va veni vremea să spun, voi spune, Vera Arcadievna ! ai replicat tu cu aţîţare. Şi voi spune tot ce am de spus, fără înconjur. Cum s-a rostit Mirabeau sau Danton, nu-mi amintesc bine care din doi : „Nu m-am născut pe lume pentru liniştea şi comoditatea contemporanilor !“ Vor avea de furcă zdravăn cu mine !

Declarația ai aruncat-o ca o mănușă de provocare.

Însă departe de a se arăta impresionată, Vera Arcadievna te scormoni mai adînc cu privirea printre pleoape și clătină din cap, rezervîndu-și reflecțiile pentru mai tîrziu. Înălțîndu-se din jilț și suflecîndu-și mînecele largi ale bluzei argintii, sări deocamdată într-ajutor Mona-Lizucăi, care intra tăbîrcind tava imensă încărcată cu fructe.

Abia după ce-a ciugulit din strugurii de-o incomparabilă frumusețe ai lui moș Agapie și după ce-a savurat para curățată și prezentată de tine cu arta savantă a amfitrionilor din vacanțele celorlalți ani, de la conacurile moșiilor, își continuă vorba, neîndurîndu-se să te cruțe.

— Mirabeau ? Danton ? Nu-mi pare că-i cea mai fericită alegere, Vladim Ștefanovici.

— Cum ? N-au fost mari oratori ? Dintre cei mai mari ai lumii...

— Poate. Cu atît mai rău pentru dînșii și cu atît mai rău pentru lume.

— Sibilin, Vera Arcadievna.

— Sibilin ? Să vedem... Mari oratori ? Ce-a făcut Mirabeau ?

— A răscolit conștiința Franței și a grăbit Revoluția Franceză în momentul istoric pregătit de enciclopediști. Se poate tăgădui ?

— Nu tăgăduiesc. Dar conștiința lui unde era ? Cum a sfîrșit ? După trei ani de la moarte și de la îndurerarea sinceră a poporului care-l zeifica, documentele descoperite de Marie-Joseph Chénier în casa de fier a lui Ludovic al XVI-lea, au dovedit că marele dumitale orator și revoluționar era stipendiatul curții regale. Își vînduse talentul, vînzînd și poporul, pentru o netrebnică simbrie lunară. Rezultat ? Trupul lui Honoré Mirabeau scos de la Panthéon, șters din istoria revoluției și aruncat într-o groapă oarecare, dintr-un cimitir oarecare, fără nume. Un cadavru... Ce-a folosit și cui a folosit așadar talentul ? Un cadavru ! Un har criminal. Oameni mari, talente mari fără conștiință nu există ! Îi respinge istoria și-i aruncă la gunoi...

Plană o tăcere, care mi s-a părut penibilă, îndeosebi fiindcă Vera Arcadievna nu te slăbea din ochi.

Ca s-o curmi, ai rostit cu o exagerată surprindere :

— Văd că eşti foarte versată în istoria Revoluţiei Franceze, cu toate că o respingi, Vera Arcadievna!

— Te înşeli. N-o resping. N-o respinge nici istoria. Am învăţat de la ea tot ce era de învăţat. Aparţine altei epoci, altei etape, altei lumi. Are erorile sale. Eroii săi, victimele şi canaliile ei. Pe Mirabeau al dumitale nu-l pot socoti nici erou, nici victimă. Istoria îl mai aminteşte doar pentru a exemplifica tocmai ce înseamnă un aventurier al revoluţiilor, un oportunist, un agent provocator, un apostat, un profitor; prostituarea unui dar, a unei faime, a unei popularităţi.

— Şi Danton?...

— De ce mai întrebi? Cazul lui nu e atît de răspicat şi de monstruos ca al lui Mirabeau. Mai lipsit de dovezi, făţişe... Poate că da; poate că nu. Poate că va fi fost jumătate vinovat, jumătate victimă. Victimă şi a geniului său oratoric, dacă vrei, cum pretind unii istorici... Dar de acolo pornisem. De la geniul lor oratoric; al lui Mirabeau şi al lui Danton, pe care i-ai invocat. Geniu oratoric incontestabil, lăsînd la o parte pentru moment cum l-au folosit şi cum l-au tăvălit în noroi; unul fără nici o îndoială, celălalt cu toate echivocurile discutate de istorici pro şi contra. De ce te referi însă la dînşii? Ce înrudire găseşti? Atît de puţin te cunoşti, Vladim Ştefanovici?... Nu în privinţa vieţii lor şi tristei semnificaţii istorice. În privinţa oratoriei lor. „Nu s-au născut pe lume pentru a asigura liniştea şi comoditatea contemporanilor?" E adevărat. Dumneata însă?

— Eu însă? ai stăruit nerăbdător, aplecîndu-te cu pieptul pe masă să-i cauţi în ochi. Eu însă?

— Uite!

Rostind „uite!", cu arătătorul, Vera Arcadievna a conturat o circumferinţă înaintea figurii tale, şi tu încă o dată te-ai tras repede înapoi, parcă te-ai fi temut să nu-ţi agaţe afurisitul cîrligaş de rufe în sus.

— Uite! repetă ea. Aici lipseşte ceva, care nu i-a lipsit nici lui Mirabeau, nici lui Danton. Secretul forţei lor oratorice, bună, rea, dar forţă decunoscută de toţi contemporanii, temută de unii, admirată şi iubită de alţii, hulită de ceilalţi. Un aspect hirsut, aproape înspăimîntător şi respingător, cum o afirmă toţi. Cînd începeau a vorbi, aveau de luptat înainte de toate cu această rezistenţă. Şi din această pricină, cauză ori efect, oratoria lor era pietroasă, colţuroasă, aspră, virilă,

patetică. Mai întîi, trebuiau să-şi cîştige auditoriul, să-l cucerească. Ca şi Demostene, de altfel, care avea de luptat cu gîngăveala din naştere. Pe cînd dumneata, Vladim Ştefanovici, cu ce ai de luptat ?... Ca să fiu sinceră, natura a fost ingrat de generoasă cu dumneata. Auditoriul, cîştigat pe trei sferturi înainte de a deschide gura. Îi dai ca atare din abundenţă ceea ce-aşteaptă şi îi promiţi : caligrafie, arabescuri, cataif confiseria Georges...

— Vorbeşti sincer-sincer, Vera Arcadievna ?

— Cît se poate de sincer-sincer.

— Am înţeles. Bijulism ! Am avut nefericirea să fiu vaccinat din şcoală şi să nu mă procopsesc cu mutra ciuruită de ciupelile de vărsat negru ca Mirabeau sau Danton ! ai oftat tu cu mucalit năduf, dar nu fără un accent de îngîndurată preocupare. Deci viitorul meu, pe care contam, scăpat pe baltă : cataif confiseria Georges, bijulism, sirop, baclava, bomboane fondante ?... Eşti prea crudă, mult prea crudă, Vera Arcadievna, cu un Bijulic care aştepta ca Orfeu cu atîta alean şi cu atîtea suspine pe etern-pierduta Eurydice.

De impasul controverselor înglodate în nămoluri, cum mă împotmolisem cîndva şi eu în Fundacul Broscăriei, te-a salvat la timp coana Sultana. Aducea tablaua de alamă cu gingirliile aburind în felegeanele turceşti cu zarf, cadou de la Scarlat, dragul mamei drag.

Prezenţa sa a modificat şi atmosfera, a abătut pe alt vad şi firul dezbaterii.

Un ceas mai tîrziu, Vera Arcadievna se ridică din jilţul de mlajă împletită. I-am cerut învoire s-o petrecem pînă acasă.

Văd scena şi acum.

Iar toate mă îngheaţă cu un rece fior.

Era în faţa portiţei, înainte de a ieşi în grup pe stradă, din grădina şi curtea bătrînilor pensionari. Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Mona-Lizuca de mînă cu Vera Arcadievna. Eu pufăind din antica-mi pipă de încredere, sprijinind portiţa deschisă şi aşteptîndu-vă să treceţi. Tu zîmbind cam în silă, potrivindu-ţi pălăria pe-o sprînceană, dinadins cît mai anapoda şi mai agresiv. Pălăria cumpărată poate şi ea dinadins de aceeaşi culoare mată şi argintie ca bluza Verei Arcadievna.

Soarele molatic, dulce, blînd, de septembrie. Frunzele care începeau a păli. Funigeii plutitori, legănîndu-se în aer, prinzîndu-se gîdilat în gene. Rîndunelele în ultimele zboruri de antrenament din preajma plecărilor peste ţări, pustiuri, delte şi mări.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Nu te îngheaţă şi pe tine amintirile cu un rece fior ?

Ce s-a ales din noi toţi, cei de-atunci ? Din vorbe, din rîs, din întrebări, contradicţii, nevinovate tachinări, bijulisme, bravade ? Vera Arcadievna pentru totdeauna dusă, contopită, topită, număr în marele număr al patriei şi revoluţiei sale. Mona-Lizuca noastră moartă în oribile chinuri, pe trei sferturi din pricina nepăsării tale, fiindcă nu te-ai ostenit să mişti măcar un semn din degetul cel mic, în anii cînd a început să te împietrească nesaţiul îmbuibărilor şi măririlor. Tu, acolo unde-ai ajuns şi unde rămîi fără întoarcere. Eu, bătrînul batracian, după ce mi-am tîrît în smîrcuri o viaţă care n-a fost viaţă, depănînd în singurătatea pustie de-aici trista poveste a pustiirilor noastre.

Cenuşă. Cenuşă. În afară de Vera Arcadievna, cenuşă din tot şi din toţi şi din toate, Vladim !

Atunci, însă, nimic n-ar fi îndrituit cutremurul vreunui rece fior. Nu ne îngenuncheaseră delăsările, capitulările, laşitatea, pentru a ne resemna la asemenea sfîrşituri pustii.

Chiar în aceeaşi seară, după ce moş Agapie a închis gromovnicul migălitelor însemnări şi după ce coana Sultana a strîns igliţele şi ghemul de lînă, după ce s-au retras amîndoi din pridvor la culcare eliberînd terenul, ai scos nu ştiu de unde un pachet de lumînări, cumpărat pe ascuns de mine, ai înfipt una în sfeşnicul cu glob de sticlă şi mi-ai dat a înţelege fără vorbe că e vremea să te las singur. Dispari ! — m-ai concediat cu un gest imperios ca pe Turel, sclavul şi curierul tău de pe maidan. A se căra-cărare !

— Dar ce-ai de gînd, Vladim ? am întrebat, uitîndu-mă cu nedumerire la dichisurile pregătite pe masă, la colile imaculate de hîrtie, la peniţa nouă din condei, la călimara cu cerneală violetă a acelor timpuri. Îţi faci testamentul ? Îţi scrii memoriile ? Ori vrei să colaborezi la suplimentul cu adnotaţii din gromovnicul lui moş Agapie, cu zodiile pe-o sută de ani ?

— Ce-ţi pasă ? Nu-ntreba şi nu ai teamă, bătrîne batracian ! Fiecare cu fişele şi caznele lor... Mai bine te-ai îndura să mă miluieşti cu o cafea dublă, tare, cătrănită, fiartă cu vrăji şi descîntece, să învie din morţi şi umbrele lui Mirabeau sau Danton...

— Aha !

Ceva mi s-a părut că încep a pricepe. Numai ceva, fără a mă lămuri însă deplin, cum îmi rezervai surpriza abia pentru vreo trei-patru săptămîni mai tîrziu.

Frăţeşte, în lipsă de vrednicia altei colaborări cu mai spornic folos, te-am miluit deocamdată cu o stacană de cafea dublă, triplă, cvadruplă, tare, amăruie, cătrănită ; ca întotdeauna în preceasul marilor tale avîntări de-atunci, pe anume tărîmuri ce-mi rămîneau străine, mînuind arme ce nu erau ale mele. Apoi m-am strecurat în chilioara cetaniilor, lăsîndu-te să lupţi cu umbrele lui Mirabeau şi Danton, pe care le înviase din morţi Vera Arcadievna, nu licoarea clocotită de mine cu vrăji şi descîntece într-un biet ibric de alamă.

De cîteva ori m-am ridicat pe pernă într-un cot, să te privesc îndelung pe fereastra deschisă, cu drag şi cu vechea încredere în chemările tale pe-o altă măsură. În întunericul nopţii, în nimbul de lumină al sfeşnicului ca în tablourile lui Rembrandt învăluite de mister, într-adevăr nu te conturai o imagine banală, de rînd, cu fruntea ta boltită, cu inelata-ţi coamă de leu, cu dunga vertical şănţuită între sprîncene, cu nu ştiu ce aprigă încordare zugrăvită pe întreg chipul, în ochi, în cutele buzelor aspru crispate.

Erai cel de-atunci.

Singur cu tine în noaptea şi în singurătatea imensă, erai cel care făgăduiai să fii — şi n-ai mai fost.

Pe albul hîrtiei, sub lumina pală de sfeşnic, peniţa îţi fugea cu însufleţirea inspirată de-atunci, cînd toate drumurile ţi se aflau deschise înainte, Vladim, ca din toate tu să alegi la sfîrşit pe cel mai netrebnic şi pentru totdeauna pierdut.

Iarăşi m-au potopit gîndurile. Iarăşi la tine, la mine, la Vera Arcadievna, la noi, la necunoscuturile care ne pîndeau. Pînă ce într-un tîrziu mă doborî somnul.

N-am ştiut cînd ai intrat să te culci. N-am ştiut ce vei fi scris în singurătatea nopţii de septembrie. A doua zi dimi-

neață nici tu n-ai pomenit nimic ; nici eu nu te-am zădărît cu iscodirile. Îți cunoșteam dinainte obișnuita replică, retezată, în asemenea împrejurări : „Ce-ți pasă ? Nu-ntreba și nu ai teamă, bătrîne batracian !"

Zilele au prins a curge în vechea monotonie a vechiului nostru tîrg adoptiv.

Războiul își pierdea efervescența noutății, și gîfiita goană după știri, telegrame, comunicate, palavre, născociri, gîfiitele alarme din primele săptămîni se îngropaseră în tranșee, departe. În țară se statornicea ipocrita expectativă și neutralitate armată, de pomină și ocară.

Nu de dragul păcii, cumva. Nu pentru a cruța viața, necazurile, obida norodului celui mult și trudnic, cumva.

O neutralitate bălăcită cu deșănțare la bursa afacerilor de tot soiul ; cu orgia precupețirilor diplomatice și a pactelor secrete, a contrabandelor, a propagandelor făr' de obraz, a gazetelor răsărite ca puzderia ciupercilor după o ploaie mănoasă — șiroaie de sînge și lacrimi departe, potop de bancnote și aur la fața locului. Neutralitate cu liota partizanilor și contrapartizanilor, care treceau peste noapte dintr-o tabără în alta cuprinși de-o subită iluminare și criză de conștiință să-și renege tot ce-au crezut și au jurat în ajun, să se acuze unii pe alții, să se insulte, să se încaiere, să se dea în tărbacă, în numele patriotismului pus la mezat în franci francezi, în coroane, mărci, în ruble, în lire sterline, în cecuri la băncile elvețiene.

Toate în cea mai patriotică abnegație și dezinteresare, întru cea mai providențială, mai huzurelnică și multslăvită prosperitate, din țara celei mai imparțiale și asaltate neutralități din cîte au fost și-au rămas vreme de doi ani.

Vreme în care muncitorii din porturi și de la sondele petrolifere erau împușcați fiindcă manifestau pentru o pace adevărată și loială. Vreme în care soldații chemați în concentrări flămînzi, goi și cu opinci în picioare, scurmau de sîrg șanțuri la frontiere din înalt ordin, pentru a păzi patria sătuilor și îmbuibărilor și traficurilor în franci francezi, în coroane, mărci, ruble, lire sterline, cecuri la băncile elvețiene.

Așteptam deci și noi, din zi în zi, încorporarea la oaste, din același înalt ordin. Stăruitoarele zvonuri despre suprima-

rea burselor pentru recruții adăpostiți, îmbrăcați și hrăniți de stat, ne băgaseră la grija chiverniselilor în ajunul apropiatei încazarmări la școala ofițerilor de rezervă din Capitală, secția Infanterie, plebea pedestră. Prea puțin eroică și patriotică grijă, poate. Prea sub nivelul măreților noastre aspirații și planuri, fără îndoială. Groaza lipsurilor și umilința lor ne împingea la o economiseală așa de exagerată și de meschină, că mă scîrbi și pe mine, vameșul chibzuitelor prevederi bugetare.

— Dragă Vladim, nu ne mai recunoaștem! am descoperit într-o seară, după ce-mi numărasem ban cu ban conținutul marsupiului. S-a stricat ceva în noi.

— S-au stricat multe și de mult, bătrîne batracian. Acum, observi?

— Călcăm pe urmele lui moș Agapie, deși n-avem scuza vîrstei lui.

— Constat.

— Și?...

— Și nimic. Rămînem cu constatarea.

Într-atîta ne persecuta și ne alterase firea — mai vîrtos decît vîltorile generale ale războiului — juvenila și nejustificata panică de prepusa vitregie a Capitalei, unde nu ne călcase încă piciorul, unde toate ne erau străine, unde ni se părea că vom suspina amîndoi cu neconsolat alean, în dorul blajinului nostru tîrg adoptiv, care ne asimilase în bună parte și cu care acum ne identificam. Aceeași Capitală unde, în mai puțin de șapte-opt ani, aveai să ajungi o preavehementă și populară, o foarte incomodă și temută căpetenie a foștilor combatanți, luptînd cu revoltă și patos pentru drepturile morților din tranșee, uzurpate de profitorii războiului. Aceeași Capitală unde, în mai puțin de cincisprezece-douăzeci de ani, aveai să te împlinți un demagogic tribun și preatemut sforangiu politic, urlînd cu haita lupilor. Un complice al briganzilor și o căpetenie de briganzi. Un trădalnic transfug și vînzător al bietelor noastre plănuiri, visuri și legăminte de-atunci, juvenile desigur, inconsistente desigur, dar cît de neîntinate, Vladim, cît de dalb și de cald luminoase, cu nimbul care-ți împresura fruntea asemeni unei imagini din tablourile lui Rembrandt, în noaptea acelui început de toamnă cînd te privisem pe fereastra deschisă cu o atît de frățească și duioasă emoție, cu atît de nemărginită încredere în tine,

Vladim ! Tu le-ai trădat toate, le-ai spurcat şi pierdut pe vecie. Le-ai lepădat pînă şi din memorie, să nu te incomodeze cumva, ca atîtea şi atîtea alte lepădături ale tale pentru blidurile de linte, Vladim !

Eu le mai trăiesc toate, le mai simt şi mă dor.

Cum să uit oare ?

Cum se poate uita că în marasmul şi în mîzga săptămînilor descumpănite de stearpa aşteptare de-atunci era destul să sosească Vera Arcadievna, pentru a ne inocula neastîmpărul aşteptărilor şi nerăbdărilor sale dintr-o altă urzeală ? pentru a ne transporta în alt univers, departe de meschinele noastre griji şi chiverniseli ? pentru a ne readuce la noi înşine, cei care poate mai dăinuiam încă în miezul adînc şi intact al fiinţei noastre ? Sau cei care am fi izbîndit poate să ne desăvîrşim fiinţa pe de-a întregul cîndva, unitară, intactă, rotunjită deplin, lipsită de pecingini şi scorii ?

Urca rapid treptele pridvorului.

Ne întindea amîndouă mîinile, surîzînd amîndurora cu aceeaşi senină întrebare în ochi : — Nimic rău, nu e aşa ?

Şi toate se înseninau deodată, curăţate de mîzgă şi de nimicurile instinctului orbeţ de hîrciogi, ce ne invadase naiba să mai înţeleagă de unde şi cum, paralizîndu-ne cugetul. Toate din nou simple, clătite în izvoare limpezi şi vii. Parcă eliberate. Purificate parcă toate de albastrul transparent din ochii ei albaştri.

De cîte ori a venit aşa Vera Arcadievna în două săptămîni să ne caute şi să-şi caute la noi un refugiu de destindere, o oază ? De patru — nu ! — exact de cinci ori.

Exact de cinci ori, pentru ca de fieştece dată să ne transmită şi nouă alt suflu. Neastîmpăr din neastîmpărul aşteptărilor sale. Încredere în noi din încrederile ei. Spontana-i simplitate despoiată de alambicatele tipicuri şi tertipuri convenţionale ale acelor anumite lumi din tîrgul nostru adoptiv, la care nu voia să capituleze. Aşa ni se înfăţişa ea. Aşa ne pomeneam şi noi, cum nu mai fusesem de mulţi, de mulţi ani, cum n-a fost pe urmă să mai fim niciodată. Se pot uita acestea, Vladim ?

— Nimic rău, nu e aşa ?... ne întrebau ochii albaştri, limpezi, surîzători, ca Vera Arcadievna să repete apoi întrebarea cu glasu-i cristalin după ce-şi lua locul în jilţul de mlajă

împletită şi îşi dezvelea pletele blonde, retezate, de paj: Nimic rău, nu e aşa, buni prieteni?

— Nimic rău, evident.

— Ce poate să mai fie rău? supralicitam cînd unul, cînd altul, cu sinceritatea cea mai desăvîrşită.

Ce nu se învălmăşea atunci în febrilele noastre însetări de răspunsuri, de alte răspunsuri? Ce ni se mai părea atunci fără o altă şi nouă semnificaţie în tot ce-am trăit? Înviau toate, reînviau, sîngerau vechile cicatrici, izbucneau toate din nou şi se perindau cînd în spusele mele, cînd în spusele tale, pentru a le recapitula să le găsim tustrei o nouă tălmăcire şi dezlegare, altă concluzie.

Prezenţa, cuvîntul, întreruperile şi seninul albastru din ochii Verei Arcadievna, muta dojană din privirile ei ne insuflau o sinceritate directă, pură, de la începutul începuturilor, de mult înstrăinată, vai! şi între noi. Da,da, acum îmi dau seama deplin.

Sinceritate de mult înstrăinată şi între noi. Atrofiată, ofilită, subminată de nu ştiu ce viclene infiltraţii, de nu ştiu ce ascunzişuri ale amorului propriu, de nu ştiu ce vane complexe de inferioritate, de nu ştiu ce scepticism ironic şi refrigerent al cărturărimii din tîrgul nostru adoptiv, de nu mai ştiu ce bastardă corceală a afectatelor subtilităţi erudite şi enciclopedice patenta Baldorn şi alţi o sută de Baldorni, cu nestrujitele iznoave ţărăneşti ale şezătorilor de-acasă, din sat, patenta humuleşteanului Ion Creangă şi a hîtrului harabagiu moş Nichifor Coţcariul. Acum vorbeam iarăşi din nou cu simplitatea de mult pierdută, cercetînd cinstit şi făţiş, curajos, în meandrele din noi abandonaţii copii ai nimănui şi de nicăieri, nicăieri în habitatul lor firesc, prielnic, nespinos.

Şi poate că dinadins Vera Arcadievna evita să-şi mai afirme răspicat crezurile sale, ca în librăria pariziană a lui Baldorn, unde ne-a luat la zor, lăsîndu-ne să ajungem singuri la ele. Ştiu eu? Voia dintru întîi să ne cunoască mai bine? ori începuse chiar a ne cunoaşte mai bine decît ni se părea că ne cunoaştem amîndoi?

Cine s-o ştie? Acum, după atîţia ani, cine s-o mai ştie, cine?

Surîzînd atotînţelegătoare atunci, ne asculta răbduriu păsurile şi impasurile, participînd la toate cu o duioasă blîndeţe de soră, purtînd de la unul la altul ochii albaştri ca floa-

rea de cicoare a fineţelor de pe plaiurile de unde-am plecat fără întoarcere. Surîsul acela ! Ochii aceia ! Surîsul ei lipsit de acidul corosiv al ironiilor noastre, ochii ei clari, cu privirea franşă, tonică şi îmbietoare, ca şi îmbierea cuvintelor, întrebărilor, consolărilor, care ne eliberau din blestemata orbecăială în galeriile subpămîntene de hîrciogi, pentru a ne da iarăşi suflu şi încredere, iluzia că am căpătat aripi de zbor.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ? Ţii minte ce însemnau toate în marasmul pustiirilor noastre ?

Cum de le-ai putut uita acestea şi cum de nu te rod remuşcările uitărilor, regretele, lepădările tale, ca toţi atîţia viermi ronţăind în craniul unui cadavru ?

— Hîrciogi ? Hîrciogi ?... ne întrebase Vera Arcadievna la cea de-a cincea întîlnire din cerdacul soborurilor cînd amărîtele noastre spovedanii au ajuns la cel mai dep·mant capitol care ne muncea atunci pe amîndoi. Hîrciogi ? Scuturaţi-vă ! Nu mă siliţi să plec de-aicea numai ca să nu vă mai văd într-asemenea hal !

— Vera Arcadievna...

— Cu ce ţi-am greşit ?

— Nu pricepeţi că nu pot şi nu vreau să vă văd aşa ? Hîrciogi ? Atunci, şi eu sînt o hîrcioagă !

— Ce vorbă !

— Ce absurdă comparaţie ! Distanţă ca de la cer la pămînt... am protestat amîndoi.

— Absurdă comparaţie ? Distanţă de la cer la pămînt ? Nicidecum ! Îmi aplic şi eu exact epitetul pe care vi l-aţi găsit singuri şi mi s-ar potrivi exact, dacă aveţi un pic de temei în căşunarea aceasta oarbă de a vă ponegri un sentiment foarte demn şi omenesc, brav, lăudabil. Sentiment, nu instinct. Demnitate, raţiune, ce poftiţi ; nu instinct degenerat de hîrciogi... Absurdă comparaţie ? Să vedem !... Mai ascultaţi acum şi ceva din spovedaniile mele, deşi voiam să le tac. Sinceritate pentru sinceritate... V-aţi întrebat vreodată cum trăiesc şi din ce trăiesc aici de cînd vînturile m-au adus în Iaşi ? Pare simplu : nepoata unei venerabile bătrîne cu o hardughie de casă şi o pensie de fost înalt demnitar al justiţiei. Legături vagi, de mult uitate şi de dînsa, şi de familia noastră din Rusia... O ilustrată de Anul Nou cu respectivele poze de datină, brazi, zăpadă, iepuri, îngeraşi, cu

respectivele urări de sănătate şi de prosperitate. Cu ce drept să-i cerşesc azil ? Venisem să-i cer numai o povaţă, într-un oraş străin, dintr-o ţară străină, unde nu cunoaştem pe nimeni, pe nimeni... Azilul mi l-a impus ea, şi pînă la urmă l-am primit mai mult pentru dînsa decît pentru mine, să nu-i jignesc cultul ospitalităţii, cultul familiei. Ca să fiu absolut sinceră, mărturisesc chibzuind l-am primit mai apoi şi pentru anumite garanţii că voi fi lăsată în pace. O rudă la altă rudă ; o nepoată la o mătuşă. Nimic mai normal... Dar încolo ? Cum puteam accepta un parazitism organizat, fără limite şi jenă, sub pretextul ospitalităţii ? Să-mi furnizeze tot ea, din pensie, ţigările de contrabandă pe care le fumez ? cărţile pe care le citesc ? taxele ? îmbrăcămintea ? gologanii de trăsură ? costul unei călătorii mai departe ? Observaţi analogia ?... Căci i-am căzut plocon pe neprevăzute, cu banii şi bagajele pe sponci. La Moscova, totul s-a petrecut într-o noapte, cînd am plecat fără să mai pot da pe-acasă, la mama, la Kazan, pe Volga... Spun la mama fiindcă tata era şi poate mai este şi acum în Siberia. Şi, evident, am refuzat propunerile izvorîte din toată inima ei bună şi primitoare, dar prea puţin înarmată pentru realităţile vieţii : să-şi vîndă ori să-şi amaneteze bijuteriile vechi din foaia de zestre de pe vremea lui Cuza-Vodă ; să-şi ipotecheze casa ; să facă un împrumut la o bancă ; să scrie nu ştiu cărui nepot de la Bucureşti cu rosturi politice şi cu avere, cum şi alte asemenea extravaganţe şi disperate soluţii de roman balzacian. Am încheiat deci de îndată un pact : cheltuielile mele prezente şi viitoare mă privesc numai pe mine. Nici o concesie. Şi pentru moment, după trei zile am amanetat pe ascuns de dînsa ceasul de platină, cu pietre scumpe şi lanţ greu, singurul obiect de vreo valoare pe care-l posedam personal şi de altfel îl poseda toată familia noastră din Rusia : ceasul mamei, cadoul ei de nuntă, de la unchiul Ilia, dăruit mai apoi mie cu solemnitate şi emoţie în ziua cînd am isprăvit liceul. Aceasta ca început... Puteam însă să aştept miracole din cer ? Sau să adopt expedientele, soluţia unui foarte, foarte popular şi simpatizat boem al Iaşului, care declară melancolic la chefuri că de treizeci de ani trăieşte mîncîndu-şi ceasul şi bîndu-şi lanţul, singurele bunuri mobile, periodic depuse şi scoase de la amanet cu

regularitatea mecanicei cereşti ? Cum se numeşte acest astru al boemiei ieşene ?

— Leopold Hax, titularul a vreo trei licenţe şi doctorate cu menţiuni de onoare.

— Leopold Hax, exact, personaj evadat din *Azilul de noapte !* reluă Vera Arcadievna. Mi l-a arătat nu ştiu cine pe stradă. Şi l-am recunoscut. Există şi la noi, în Rusia, destui aştri la fel cu proba. Constelaţii întregi... Subiectul şi obiectul unei întregi literaturi. Cum această literatură m-a învăţat însă să detest romantismul geniilor ratate, nesiguranţa şi fanfaronada expedientelor boeme, ca atare am încercat şi am izbutit în parte să mă bizui pe alte soluţii mai onorabile şi mai practice, mai demne, chiar într-un oraş străin şi într-o ţară străină.

— Străină, mereu străină ?... ai murmurat tu cu reproş şi cu jumătate de gură.

— Străină, mereu străină ! Patria mea e acolo !... arătă Vera Arcadievna peste colinele din pîcla viorie. Vom ajunge şi la asta. Deocamdată urmez... După o lună am început aşadar să predau lecţii de piano : laureată a Conservatorului din Moscova, dacă-mi permiteţi să invoc şi eu un tablou de onoare. Sinceritate pentru sinceritate şi mai ales pentru a sublinia analogiile. Am intrat în legătură cu profesorul şi conferenţiarul catedrei de slavistică de la facultate. M-am oferit să revizuiesc pe alocuri şi să corectez unele stîngăcii şi inadvertenţe de paleoslavă, să litografiez cursurile într-o formă mai curăţică şi acceptabilă. M-am obligat să colaborez la tălmăcirile a două romane din opera lui Tolstoi şi Dostoievski, traduse pînă acum de la a doua mînă, după versiunile franceze din librăria lui Baldorn, cu textele ciuntite şi reduse la ultima expresie : un Tolstoi şi un Dostoievski de buzunar... Lesne lucru ? Uşoară corvoadă să predai lecţii de piano unor eleve antimuzicale, incapabile să execute o gamă, să reţină o melodie, să facă deosebire între un bemol şi un becar, ca eleva de unde vin acum direct, vlăguită, abrutizată, blestemînd pe Chopin şi pe Beethoven ori pe Ceaikovski, deşi am crescut în cultul lor !

— Cunoaştem !

— Cunoaştem !... am supralicitat amîndoi, cu suspinele şi cu gîndul la elevii noştri.

— Îmi imaginez. De asta v-o şi spun!... Şi vă întreb: pentru ce atîtea nopţi măcinate pînă mă apucă ziua? Pentru ce lecţii, trudă, alergătură, sîcîieli? Pentru ce toate? Ca să datorez cît mai puţin ceva altcuiva! Ca să-mi păstrez măcar o brumă de independenţă morală prin cea materială agonisită cu propria mea muncă, să nu mă simt parazita şi tolerata nimănui, să scot ceasul mamei de la amanet, să pot privi în ochii oamenilor fără a fi silită să-i plec roşind, să chivernisesc o mică rezervă în vederea unei plecări mai departe sau poate a unei întoarceri... În fine, nu importă! Vă întreb: ce deosebire între amîndoi şi între mine? Ce distanţă ca de la cer la pămînt? V-aţi declarat hîrciogi? Atunci, nu-s şi eu o hîrcioagă?

— Nu!

— Nu, Vera Arcadievna!

— Ba da! Vă concurez vechea firmă de încredere, cum vă place s-o numiţi. Mai ales că nu-i ceva nou nici pentru mine. Cu această îndeletnicire a chiverniselilor am trăit şi ca studentă la Moscova. Familia mea de acasă e deprinsă cu lipsurile. Tata — cînd mutat disciplinar, cînd retrogradat, cînd deportat în Siberia, cînd cu domicilii forţate în alt capăt al Rusiei. Veşnicul suspect, recidivist, rebel, pus la index de autorităţi; pînă ce am ajuns să-i calc şi eu pe urmă... Din alte motive, pentru tustrei deci acelaşi rezultat. Hîrciogi — hîrcioagă! Mulţumesc că mi-aţi deschis ochii. Eu nu mă consideram hîrcioagă. Dimpotrivă, mă socoteam foarte mîndră de neclintita demnitate cu care îmi rezolvam existenţa, în loc să mă căinez de vitregiile destinului, ca Maruca. Acum m-aţi luminat. Cea mai odioasă!

Protestările noastre au detunat cu violenţă:

— Nu!

— Nu, nu, Vera Arcadievna!

Demonstraţia ne înviorase, scuturîndu-ne din marasmul copleşirilor, care ne surpau fără noimă. Încolo cu ele! Încolo cu toate! Adevărat: ce slabi de fire şi de bălămăli! Ce mai hîrciogi închipuiţi! Ce mai zdrenţe umane!

Ea îşi aprinse altă ţigară.

Ne cercetă, zîmbind:

— Aşa, da! Acum vă recunosc. Putem vorbi... Căci n-am isprăvit. Sinceritate pentru sinceritate, fiindcă m-aţi atras

pe panta confesiunilor. Credeţi că n-am şi eu păcatele mele ? Numai uitaţi-vă puţin şi la aceasta ! Corpul delictului meu...

Cu o încetineală parcă stînjenită, şovăielnică parcă, îşi dezbumbie din nasturul de sidef bentiţa mînecii largi de la mîna stîngă, dezvelind la încheietura pumnului un lănţug de aur. Un lănţug subţire-subţirel, încolăcit de cîteva ori acolo unde prin pieliţa transparentă apăreau vinele albastre, în care palpită pulsaţiile inimii.

La capăt se balansa o frunză de trifoi în email verde ; o frunză de trifoi cu patru foi.

— Poate că va avea şi el cîndva o poveste mai lungă, care abia începe. Să n-o deflorăm înainte de vreme... povestea aceasta e ceva mai veche şi mai complicată. Foarte veche şi foarte recentă în acelaşi timp. Ceva mai anevoie de istorisit pentru alţii, aşa cum o trăiesc eu. Fapte, fapte, numai fapte ?... Mai există şi o zonă în penumbră, la originea faptelor. Cum să pătrunzi în asemenea zonă . Să încerc totuşi. Coincidenţa cu adevărat neaşteptată şi atît de bine venită mă va ajuta fără îndoială, v-a pregătit întrucîtva... S-o iau de la început. Acum vreo zece zile mă întorceam pe strada Lăpuşneanu de la una din acele lecţii care-mi scot sufletul şi mă răpun. Observ pe degete urme de văpsea foarte urîte la vedere. Probabil coborînd pe scară de la chinul şi corvada cotidiană — voioasă că m-am eliberat pentru 24 ore — purtasem în neştire degetele pe balustrada proaspăt văpsită. Obicei din copilărie. După cîţiva paşi mă zgîndăre întrebarea : Dacă m-oi fi tămînjit cumva şi pe obraz ? Mă opresc să-mi controlez mutra în oglindirea unei vitrine. Vitrina bijutierului unde la sosirea în Iaşi am pus amanet ceasul de la mama. Nu era nimic, nici o pată pe obraz, nici pe conştiinţă. În schimb, printre feluritele ispitiri destinate amatoarelor de inele, de broşe, coliere, brăţări, mi se opresc ochii la lănţugul de faţă cu trifoiul în patru foi. Ce săgetări mi-au străpuns inima deodată ? Cîte amintiri deodată răscolite, cîtă tristeţe, cîte nostalgii !... Mărţişorul copilăriei cu toată povestea lui. Cea mai mare bucurie şi cea mai mare durere a copilăriei. Cum să le exprim toate ? A doua zi m-am întors la vitrină. A treia zi, la fel. Mă fascina trifoiul cu patru foi, leit cel de atunci. N-am purtat niciodată podoabe femeieşti : cercei, inele, brelocuri, broşe, brăţări. Nici n-am ştiut ce înseamnă. Cu acesta era însă

altceva. Se legau altfel de amintiri. Uite, eu le văd şi le trăiesc şi acum în succesiunea lor de-atunci. Ce greu e să le poţi transmite, ca să devină accesibile şi celor care nu le-au trăit!... O dimineaţă de duminică, la vîrsta de patru-cinci ani. Tata mă luase de mînă cu dînsul la cîmp, împreună cu cîţiva elevi preferaţi de-ai lui, să aleagă plante şi flori pentru ierbarul lor şi pentru ierbarul şcolii. Văd fineaţa, văd dumbrava din zare, văd alături de fineaţă şi un cîmp de trifoi verde, verde compact cu florile roşii, grele, ca nişte căpşuni coapte. Mă văd alergînd împleticindu-mă, căzînd de-a buşilea, ridicîndu-mă să-i prezint tatei trofeul, recolta care mi se părea mie mai importantă decît a tuturora : firul de trifoi cu patru foi, o raritate fără de seamă, noroc! Chezăşia norocului, cum auzisem vorbindu-se printre fetiţele mai mari şi o ştiam chiar de la Voichiţa. Tata mă ia în braţe, mă sărută, se preface grozav de mişcat, şi ca să-mi satisfacă orgoliul prodigioasei descoperiri, cu o exagerată importanţă, scoate carnetul din buzunar să preseze între file trifoiul meu cu patru foi. Acesta, primul episod! Pînă la al doilea, se face un gol de vreo trei-patru ani. Şcolăriţă, aproape de vîrsta Mona-Lizucăi de-acum. Casa pustie fără tata, detaşat disciplinar pe undeva prin Asia Centrală, la Taşkent. Mama — slăbită, plînsă, preocupată. Lipsuri, îngrijorări, percheziţii, corespondenţa cenzurată, şoapte, oameni străini, care apar şi dispar misterios după ce-a apus soarele. Arar cîte-o veste, un bileţel, o speranţă... Pe urmă, o neaşteptată bucurie pentru toţi ; pentru mine bucuria cea mai mare a anilor de-atunci. Soseşte un prieten şi tovarăş de exil al tatei, cu ştiri şi cu un colet de „suveniruri" de mult pregătite. Pentru toţi ceilalţi, „suveniruri" locale orientale, asiatice : tibiteici, cingători de piele brodată, eşarfe de mătase, miniaturi sculptate în fildeş sau în cristal de rocă. Pentru mine, un trifoi cu patru foi, fabricaţie europeană, cu lănţugul şi emailul aidoma cu acesta. În intenţie mărţişor de întîi martie, ajuns cu întîrziere de aproape două luni, fiindcă prietenul şi tovarăşul de exil al tatei fusese reţinut pe drum de formalităţi şi amînări. Mai însemnat decît toate, scrisoarea specială a tatei adresată mie direct : pentru Vera, Verocica, trifoiul cu patru foi în amintirea celui cules de dînsa în dimineaţa de duminică pe care eu mi-o mai aminteam foarte vag, cu

nestatornicia copilăriei, asaltată de alte impresii, senzaţii, emoţii, descoperiri...

— Da! glăsui Vera Arcadievna după un răstimp, dezmierdînd cu degetele subţiri lanţul de aur subţire-subţirel şi emblema trifoiului de email verde cu patru foi, de la încheietura pumnului mic şi în aparenţă aşa de fragil. Da, aceasta a fost cea mai nemărginită, indescriptibilă bucurie a copilăriei mele. A doua zi, pentru a sărbători bucuria veştilor pline de speranţă, mama chibzui o plimbare cu barca în ostrovul de pe Volga şi a decis să prînzim acolo, cu toţi ai casei, rude şi prieteni, inclusiv Voichiţa, fosta dădacă a ei şi a mea de pe Bistriţa. Am plecat dis-de-dimineaţă cu alai, cu zarvă, cu neastîmpăr. Şi cum să presimt că acolo mă aştepta cea dintîi mare, indescriptibilă durere a copilăriei?... Seara, la întoarcere, mă pipăi la gît. Lănţugul şi trifoiul de email cu patru foi, nicăieri... Mîna îmi cade, moartă... Se poate imagina durerea şi disperarea imensă, nefericirea căscată imens ca o genună în inima unei copiliţe de opt-nouă ani? Am căutat prin iarbă, pe pajişte, prin tufişuri, prin nisip. Nimic. Niciodată nu mi s-a potolit cu totul durerea de atunci: rană mereu deschisă, pe unde mi se scurgea orice altă bucurie. Niciodată nu am mai văzut un trifoi cu patru foi de email identic. Niciodată nu m-au mai atras juvaierele feminine: cercei, inele, broşe, brăţări... Darul tatei de la mii de kilometri distanţă fusese unicul între toate. Iar deodată, aicea, la Iaşi, la alte mii de kilometri distanţă, al doilea exemplar la fel, în cele mai infime amănunte. Acelaşi, absolut acelaşi. Al treilea episod. E de mirare că o săptămînă am trecut în fiecare zi pe la vitrina bijutierului să privesc fascinată? E de mirare că în fiecare noapte am visat Volga, casa noastră, cîmpul cu trifoi, pe mama, pe tata, pe Voichiţa, ostrovul cu nisip, cu sălcii şi cu mesteacănii albi? Şi e de mirare că acum trei zile am spart puşculiţa agoniselilor de drum şi că am cumpărat lănţugul cu emblema să mi le înfăşor pe mînă, sub mînecă, biet corp al delictului?... M-am liniştit. Au contenit visurile, dorul, obsesia. Sînt iarăşi normală. Merita să-i răstorn giuvaergiului pe tejghea puşculiţa cu toate chiverniselile. Ce importa preţul? Ce mai importau economiile? E de mirare?... Iată povestea trifoiului meu cu patru foi, în trei episoade!

Dusă pe gînduri, Vera Arcadievna şi-a îmbumbiat cu încetineală nasturul de sidef de la mîneca largă, astupînd corpul delictului.

— Închis! Gatova! Cui să-mi uşurez însă sufletul, dacă nu...

— S-ar zice că regreţi acum.

— Şi poate că ai vrea să retractezi, Vera Arcadievna.

Ea ne privi pe amîndoi cu mustrare.

— N-am ce regreta şi nici ce retracta. Dar nu numai pentru atît, ca să-mi uşurez sufletul, am simţit nevoia spovedaniilor, care nu-s în firea mea.

— Atunci, pentru ce încă?

— Sinceritate pentru sinceritate. Încalea spune tot! am supralicitat cu îmbierile şi cu glasul scăzut, parcă tot de taină.

— Voi spune! Spun... O clipă, să respir.

Tustrei ne-am mişcat pe scaune. Eu am aprins pipa. Tu şi Vera Arcadievna ţigările. Am rămas apoi cu ochii la priveliştea grădinii. Ce toamnă blîndă! Ce lumină lină! Nu s-ar fi crezut că începea luna lui Brumărel. Nici o adiere. Frunzele — aurii, arămii, ruginii, neclintite. Florile — neatinse de ofiliri. Şi totuşi, ce melancolic amurg, cu nu ştiu ce vastă plutire a sfîrşiturilor!

Vera Arcadievna se rezemă pe speteaza jilţului de mlajă împletită, cu palmele împreunate sub ceafă, examinîndu-ne pe rînd, printre gene.

Albastrul ochilor, adineaori împîclit şi umed de amintiri, era acum limpede, de-un senin rece, cu privirea pătrunzătoare, analitică, obiectivă, aşa cum mă învăţase bătrînul meu dascăl să examinez infuzorii, ţesuturile, plasma, prin lentilele microscopului.

— Hai să risipim ceaţa iluziilor! repetă ea. De două săptămîni vă ascult. Am ajuns să ne cunoaştem, în sfîrşit. Să ne confruntăm sinceritătile pentru sinceritate... Eu, cel puţin, nu mai fac confuzia dintre cauze şi efecte, din primele zile. Nu vă mai socotesc cei doi Bijulici de la librăria lui Baldorn, cu toate că şi atunci... Dar dacă atunci aş fi ştiut cele ce ştiu despre amîndoi acum, eram prieteni cu adevărat încă din luna lui mai. Am fi cîştigat atîta timp pierdut!

Îşi clătină pletele retezate şi se înălţă în picioare dintre braţele jilţului, scuturîndu-şi pliurile fustei:

— M-aţi lăsat să mă iau cu vorba şi să mă prindă seara aici. Iar biata bunicuţă Elencu mă aşteaptă de la cinci, să-i cetesc din Creangă. Vom continua vineri. Nu ? Avem atîtea a ne spune !...

— Mergem şi noi.

— Dar repede !

— Repede.

O bucată de drum am însoţit-o în tăcere. Ea la mijloc, mică şi firavă, în aparenţă atît de plăpîndă, între doi vlăjgani de la stînă, cu un cap mai înalţi.

La grilajul de fier ruginit, în faţa intrării, Bijulică s-a repezit s-o întîmpine cu ţopăieli şi entuziaste zurnăieli de zurgălău. Vera Arcadievna i-a calmat frenezia cu semnul ştiut din degete. Bijulică făcu un viraj scurt stînga-împrejur din goană şi se refugie pe treptele scărilor din fund, s-o aştepte cu limba scoasă de-un cot.

Casa era posomorîtă, străveche, neprietenoasă. O hardughie sumbră, sinistră, cu gratii la ferestre, într-un fund de ogradă cu arbori bătrîni şi sălbăticiţi, cu potecile invadate de iarbă şi troscot.

Păragină, tristeţe, pustiu.

Ne-a întins amîndouă mîinile, ca întotdeauna, înainte de a se răsuci pe călcîie :

— Vineri după amiază ?

— Vineri, da !

— Vineri !

AL ŞAPTELEA CAPITOL

(Un epilog ? — Nu ! Ci cîteva preludii...)

Pînă vineri mai erau trei zile pline. De trei ori cîte 24 de ceasuri. O eternitate. Infinitul.

Ca să nu se mistuie pe jăratec atît de îndelungă aşteptare, în aceeaşi sară am şi ticluit împreună oarecare viclenii pentru a amăgi timpul.

Tu s-o porneşti de sîrg la vînat prin împrejurimi cu *signor* Salvatore Rovetta, care mereu te zorea cu invitaţiile şi cu echipament extra de împrumut sau pe credit în rate milenare — armă belgiană, cartuşe englezeşti, pălărioară tirolează, cuţit finlandez, torbă cu ţarţamuri marocane — toate într-ales din inventarul anticei case de încredere a bravilor fraţi italieni. Eu să robotesc cuminte, pe loc, în laborator, reluîndu-mi în primire fidelele mele infuzorii şi alte protozoare la vechiu-mi microscop de încredere, măcar că încă nu s-au deschis cursurile.

— De acord ?

— De acord ! ne-am frecat amîndoi palmele, încîntaţi foarte că putem trage timpul pe sfoară.

A doua zi însă, moş Condurache Bob, factorul poştal, avea să ne prezinte o scrisoare Loco, pentru a ne amuti glasul, rîsul, vitejiile.

— Ehei ! Răvaş f.f.f. urgent ! clipi din coada ochiului cu hîtru înţeles moş Condurache Bob, netezindu-şi musteaţa sură. Cine mai primeşte în tot cartierul ? Flăcăii noştri prima-întăi ! Topenie pe madam Iftodiu, la concurenţa generală !

După ce am semnat cu creion chimic recipisa, noi dimpotrivă am dezlipit fără nici o grabă, prudent şi bănuitori, oarecum în silă, plicul dreptunghiular, mare şi alb, cu cele mai negre presimţiri şi cu nerăbdările scăzute sub zero.

Vera Arcadievna anunţa că vineri nu mai poate veni — şi că nici n-are să mai vină vreodată. Conclavurile micei noastre colonii de exilaţi, din refugiul pridvorului, se curmau pe vecie. Ea pleca. O pridideau pregătirile : acte, formalităţi, atestări etc., etc. Timpul prea scurt. Singurul răgaz să ne vadă, în ultima clipă, la gară, pe peron.

Deci întîlnirea sîmbătă dimineaţa, orele opt fără zece minute, trenul de Bucureşti.

Laconic, strict, rece, imperativ, cronometrat.

Ultima întîlnire din ultima clipă a despărţirilor pentru totdeauna, pe-un peron de gară : opt fără zece minute.

Slovele negre, izgonite în capătul cel mai de sus al paginii albe, cu atîta spaţiu rezervat liber pînă la celălalt capăt, dovedeau totuşi că Vera Arcadievna intenţionase la început să ne scrie mai mult şi mai multe, că s-a răzgîndit ori că au împiedicat-o cine mai ştie ce alte pricini.

Ne-am trecut misiva unul altuia, s-o citim fiecare cu un nod în gîtlej, cu bătăile inimii oprite în piept de-o gheară încleştată de fier.

Pe urmă am lăsat foaia să lunece dintre degete, să cadă plutind legănat între noi, jos, la picioare.

Surpaţi pe marginea paturilor cu fruntea în palme şi coatele proptite pe genunchi, n-am dat glas tumultului de nedumerite întrebări. Nici noianului de gînduri, mîhniri, sfîşieri, pentru a le găsi împreună o mai calmă şi mai logică ordine în vălmăşagul haotic. O ţigară ; o pipă. Fruntea — strămutată dintr-o palmă în cealaltă ; cotul — de pe un genunchi pe celălalt. Ai culeş plicul de jos. Eu am împăturit foaia răvaşului. Le-am aşezat amîndoi la o parte, să nu le călcăm cumva în picioare. Altă pipă. Altă ţigară.

Fără nici o vorbă, ne-am luat într-un tîrziu pălăriile şi am deschis uşa, să purcedem fiecare în altă direcţie, ca să nu ne mai apese zidurile şi tavanul. Să nu purtăm fiecare pe alte uliţi golul din noi, departe unul de altul şi de chichinovia cetaniilor, a gălăgioaselor controverse şi invective, a încumetatelor şi deşartelor noastre plănuiri, dintr-o dată şi mai deşarte toate, deşarte, deşarte.

Sîmbătă dimineaţa ne-am trezit mult înainte de mijitul zorilor. Poate că nici nu prea dormisem, nici unul, nici altul.

Peste noapte căzuse bruma.

Cer sticlos. Sclipet de stele înalte şi reci, diamantine. Hipnotică parcelă a infinitului cosmic în pervazul ferestrei, spre care priveam amîndoi în neclintire, din paturi, cine ştie de cînd. Scufundaţi cine ştie de cînd amîndoi în gîndurile noastre singuratice şi pentru întîia oară incomunicabile. Nici măcar n-am aprins pipa. Nici tu ţigara. Parcă ne-am fi pîndit reciproc care începe.

Ne pîndeam şi tăceam, aşteptînd.

Pendulul din ietacul gazdelor noastre a sunat molcom, arar, sferturile, cu muzicale vibraţii în surdină de gong. Trei sferturi, înainte de ora cinci. Pe urmă, moş Agapie a dat drumul la chihăiala lui tabagică, dogită, hîrîită, nici de fel muzicală, dar nu mai puţin precisă decît bătăile gongului din pendul.

Iar ca la un semnal atunci, deodată se dezlănţuiră vîntoasele echinoxului.

M-am smuls, zvîrlind în lături pledul şi învelitorile, mai arzătoare decît straiul lui Nessus. Am zvîcnit, pipăind prin întuneric hainele şi încălţările, să păşesc mai grabnic afară şi să-mi răcoresc cugetul chinuit de veninul atîtor gînduri infame şi de pojarul atîtor căinţe neputincioase, amestecate mereu în tot ce trăiam de două zile şi două nopţi.

Tu nu te-ai clintit.

Priveai înainte pe geam.

Cînd am deschis uşa din sala pridvorului, răbufnelile gheţoase mi-au tăiat obrazul cu lame de brici. Ce binecuvîntată şi uşurătoare senzaţie! Mi-am sprijinit tîmpla de un stîlp, lăsînd torentele reci de vînt să-mi aerisească fruntea încinsă, să-mi fluture părul leoarcă de năduşeală.

Adus la realitate de vîntul tăios şi de vîrtejurile frunzelor împroşcate în obraz, m-am dezbuimăcit repede şi degrabă din romanticele năluciri. M-am ghemuit în jilţul de mlajă împletită rezervat îndeobşte Verei Arcadievna de două săptămîni şi ceva încoace. Am aprins pipa, vechea-mi pipă de încredere-de-acuma — şi am meditat cu o mai calmă şi răcorită luciditate la tot ce se întîmplă cu mine, cu tine, cu Vera Arcadievna, cu noi tustrei.

Zorile se tîrau vinete, sleite, opace, grele, de plumb, abia mai deslușite spre răsărit din bezna densă a nopții, astupată sub capacul norilor de tăciune, de catran, de funingine.

Făcurăm amîndoi cu schimbul la cișmea, în ciuda frigului și vîntoasei de-afară, să ne spălăm obrazul și ochii, gîtul, dinții, fiindcă, în pînda noastră reciprocă și ursuză, purtasem grijă, fiecare la fereală de ochii celuilalt, să ne bărbierim cu perdaf din ajun.

Afară, în dimineața vînătă de plumb, norii de plumb acum se alcătuiseră într-un singur bloc. Lespede uriașă, uniformă, compactă, aproape imobilă de jur împrejur. Numai dedesubt șuierau vîntoasele într-o singură direcție, ca strunele întinse, vibrînd și ducînd cu ele frunzele pălite de brumă.

Tot Iașul nostru, învolburat de zborul fantastic al frunzelor galbene, roșii, ruginite, coclite; de aur, de argint, de aramă; gonind cu o fantastică viteză la diferitele altitudini dinspre miazănoapte, din lăcașul vîntoaselor bezmetic scăpate din peșteri.

Peronul gării — aproape pustiu. Ceasul — abia șapte și zece.

Alergasem într-o întinsoare, la întrecere cu vîrtejurile de frunze, pe străzi și de-a curmezișul pieților.

Doar cîțiva țărani. Doar cîteva țărance bătrîne ori numai îmbătrînite de trudă și necazuri, ca mamele noastre de-acasă, din sat, înfofolite în broboade de lînă, chincite lîngă grămăjuiele de traiste, de papornițe, de boccele, pe care nu le scăpau cu teamă din ochi, mereu tot mai verificîndu-le conținutul, să le ticluiască mai acătării. Și într-un ungher, zgribuliți, doar cîțiva soldați, după mustețile cît vrabia, după capelele preistorice și ciuruite de molii, după uniformele vechi, zdrențăroase, căpestrite în coate și în genunchi, după opincile din picioare; probabil contingente de rezervă luate de la coarnele plugului și purtate de colo-colo în concentrările expectativei și neutralității armate, despre care uitasem.

Lumea noastră de obîrșie, ce nu mai era a noastră.

I-am întors spatele.

Ce-am fi avut a ne spune? Punțile rupte.

Totuşi, o băbuţă veni după noi, să te tragă de mînecă:
— Domnule, conaşule! Rogu-vă, dacă nu-i cu supărare...
— Zi, mătuşică.
— Bunu-i beletu ista păntru Crasna? C-am dat pe el şi gologanii de nafură, iară carte să cetim ce scrie nu cunoaştem.
— Bun, mătuşico, bun! ai liniştit-o tu.
— Şi la Crasna se schimbă oare trinul de Huşi? Că cică-i alt trin, mai mititel, păntru ţinutul de Fălciu. Am o fată măritată acolo, la Şchiopeni, cu o droaie de ploduri. Şi ne-o trimăs bărbatu-su veste pe sîrmă de teligraf c-ar hi pe patu de moarte... Se schimbă trinul, ori nu?
— Se schimbă, mătuşico, se schimbă.
— ...'lţămim dumneavoastră, boierilor. Şi iertaţi... Neştiutoru de carte-i taman ca orbu. Umblă pe bîjbîitele, sărmanu de dînsul.

Mătuşica uscăţivă, puţintică la trup şi copleşită de mîhnirile sale s-a dus spre desaga şi sărmana-i paporniţă, poate cu pomenile pentru moartă.

Priveam împrăştiat la vîntul care cutreiera cotloanele măturînd ghemotoace de hîrtie, vreascuri, frunze moarte, gunoaie.

Peron pustiu, din gara pustie, a pustiitului nostru tîrg adoptiv. Cea dintîi dimineaţă de toamnă în lege, vînătă şi rece, potopită numai de volbura frunzelor ucise de brumă.

Ceasul şapte şi douăzeci de minute.

Te-ai apropiat pentru a doua oară de chioşcul cu ziare şi reviste. Pentru a doua oară te-ai întors muşcîndu-ţi buza a înciudată dezamăgire. Apoi aşa, fără rost, ca să înşelăm timpul, ne-am plantat amîndoi în faţa tabloului cu sosirile şi plecările trenurilor din Iaşi, să le memorizăm pe toate minut cu minut: personale, mixte, accelerate, expresuri, cu toate legăturile în parcurs pînă la Bucureşti, Gara de Nord.

Acolo şi aşa, absorbiţi în pasionatul studiu al mersului de trenuri, ne-a surprins pe la spate Vera Arcadievna, atingîndu-ne uşor cu amîndouă palmele pe umeri.

Printre cristalinele triluri de rîs din pricina mutrelor noastre roşii ca sfecla de fîstîceală şi a scuzelor încă şi mai jalnic sfeclite, Vera Arcadievna ne-a întins amîndouă mîinile cu simplitatea de totdeauna. Pe urmă, şăgalnic, cu amîndouă

palmele ne-a pecetluit simultan unuia şi altuia gura, să contenim :

— Sfîrşiţi ! Cum de n-aţi pregătit încaltea şi un certificat de la Comisariatul gării, parafat, sigilat, numerotat, ca actele şi atestările mele de călătorie ?

— Totuşi...

— Totuşi, vă cred şi fără acte, atestări, jurăminte... Pot să vă mai spun şi că eram sigură că veţi fi prezenţi aici înainte mult de plecarea trenului. Eu n-am dat zor birjarului să mîne mai repede ? Iată-ne iarăşi împreună ! Celelalte ce însemnătate mai au ? Destul că am cîştigat o jumătate de oră...

— Destul ? ai gemut tu.

— Ce-i o jumătate de oră ? ţi-am ţinut eu isonul.

— Fireşte că nu-i destul o jumătate de oră dacă ne vom pierde minutele şi secundele numărate cu scuze, reproşuri, tînguieli.

Am tăcut tustrei un răstimp.

Vera Arcadievna îşi aşezase jos, pe peron, la picioare modestul, uşurelul şi sărăcuţul său bagaj de exilată, de emigrantă, de pribeagă. O veche şi îngustă valiză dreptunghiulară de pînză cafenie cu încuietorile ruginite ; o mică trusă încă şi mai veche, dar reliovă ceva mai arătoasă, de piele rusească. Bagajul cu care sosise un an mai înainte, înjghebat pe fugă într-o mansardă studenţească şi într-o singură noapte. Purta acum un pardesiu bleumarin de croială simplă, cu cingătoare şi cataramă ; o bască de aceeaşi culoare pe pletele blonde retezate, de paj ; la gît, înnodat, un fular de mătase gri-argintie, ca bluza exotică din ziua cînd am cunoscut-o în librăria lui Baldorn.

Era aceeaşi de-atunci. Poate cu obrazul mai obosit. Poate cu cearcăne noi, necunoscute, de insomnie sub pleoape. Poate cu ochii de un albastru mult mai sumbru, violet, nocturn.

Era aceeaşi de-atunci şi de mai tîrziu, de pînă mai ieri, din pridvorul conclavurilor noastre — şi, ciudat, parcă am fi voit acum să nu mai fie chiar aceeaşi, ca să corespundă romanticei aureole de martiră extraterestră şi de convenţională eroină pe care i-o atribuiam.

— Nu mergem mai bine în sala de aşteptare ? ai întrebat tu. Nici n-a tras încă trenul la peron.

Ea s-a împotrivit :

— Nu ! Rămînem la aer, să ne bată vîntul. Apoi, cu un surîs ironic, şi poate nu lipsit de-o undă melancolică : Pentru a fi în notă ! „Ca frunza la vînt"...

S-a aplecat să ridice bagajele de jos. Tu te-ai repezit să i-o iei serviabil şi cavalereşte înainte. Vera Arcadievna însă nu ţi-a permis :

— Te rog, te rog, nu te-amesteca. Sînt deprinsă mai mult sau mai puţin să mă descurc singură. Nu-i momentul să-mi stric bunul obicei, tocmai cînd voi avea poate mai mult nevoie de...

Cu paşi repezi, fermi, demonstrativi, îşi strămută cele două geamantane lîngă unul din stîlpii peronului, la margine, în văzul liber.

— Mai simplu. Nimic nu ne împiedică acum să ne mişcăm.

La mijloc între noi, a luat conducerea şi ne-a dus cu dînsa spre capătul extrem dinspre răsărit, unde se termina acoperişul de fier şi de sticlă. A aprins acolo o ţigară departe de ochii ararilor călători.

Dar după cîteva fumuri a aruncat în pietriş şi nisip cartonul lung-prelung şi a rămas uitîndu-se lung-prelung printre genele îngustate, dincolo de coline şi de vîrtejul frunzelor rostogolite în spirală de vîntoase, dincolo de orizont şi de capacul norilor de plumb, spre stepele patriei de departe. Abia atunci am înţeles de ce n-a încuviinţat să ne închidem între ziduri, într-o sală de aşteptare.

Pleca cu trenul de Bucureşti, în direcţia cu totul opusă. Îşi împrospăta însă energia, fermitatea, îndîrjirea lăuntrică, biciuite de suflul vast, furtunatec, al stepelor natale.

— Putem merge îndărăt. Mi-ajunge !... rosti, cuprinzîndu-ne din amîndouă părţile pe fiecare de braţ şi ducîndu-ne către mijlocul peronului. Spuneţi cinstit. Nu e aşa că două zile şi două nopţi m-aţi forfecat cu obidă şi fără de milă ?... „Ce-i pasă Verei Arcadievna ? Halal prietenă şi tovarăşă de exil ! Poveşti, teorii, literatură cehoviană, gorkiană, amintiri din copilărie, trifoi cu patru foi... La prima ocazie : adio şi n-am cuvinte..." Îndrăzniţi a pretinde că nu-i aşa !

Tu ai rectificat, protestînd şi în numele meu :

— Așa, fiindcă într-adevăr cam așa am gîndit și-am simțit. Nu chiar așa însă, fiindcă nu te-am forfecat nici o clipă... Ne-am stăpînit. Ne-am mistuit în noi obida și gîndurile rele.

Ea hohoti ușurel în tresăltările-i de triluri.

Pășii înaintea amîndorura, oprindu-se pe loc, față în față, și amenințîndu-ne cu degetul, cum de atîtea ori ne amenințase copilăros îmbufnată în pridvorul întîlnirilor sfîrșite pentru totdeauna.

— Gata! Gatova!... Să presupunem că vă chema săptămîna trecută ordinul de încorporare la oaste și că mă lăsați singură aicea, exilată, captivă, în salonul cu mumiile, cu fosilele, cu stafiile familiei Racliș și Cozoni. Ei? Nu tot cam așa aș fi simțit și aș fi gîndit? V-o declar și vă poftesc să-mi acordați atîta încredere! Mă cunosc mai bine... Și mi s-ar părea chiar cea mai amară deziluzie dacă ați fi gîndit și simțit altfel. „Meargă sănătoasă! Călătorie sprîncenată!" N-ar fi însemnat atunci că prietenia noastră era fără prea mare importanță? Un pospai de așa-zisă amiciție, să ne treacă orele, timpul, exilurile, așteptările... Sporovăială, agremente și cofeturi de la Georges, confiseria elitei din Iași; ultimul cancan, ultima anecdotă, bijulisme. *À propos* de bijulisme. Triind și împachetînd pirpiria mea zestre de nomadă ca frunza la vînt, am dat și peste cîrligașul lui Bijulică. Uite-l! Voiam să ți-l predau amintire, poate cu vreun folos vreodată; în orice caz, cu morala fabulei sale, Vladim Ștefanovici... N-aș fi avut însă dreptate. Nu meritai și nu meriți acum nici în glumă asemenea memento, înainte de asemenea despărțire. M-am convins că ești altceva, nu acel Bijulică din librăria lui Baldorn de astă-primăvară, și mai ales sînt sigură că mîne-poimîne ai să fii altceva. Încît...

Săltă de cîteva ori cîrligașul în palmă.

Pe linia primă de lîngă peron, manevra o locomotivă cu pufneli de aburi și cu astmatice icniri de pistoane.

— Încît, ducă-se! Și mă iartă de-o intenție așa de neloial maliționsă, stupidă... pe care eu nu mi-o iert, să știi!

Vorbind, zvîrli femeiește, de sus în jos, sub roțile locomotivei cîrligașul de rufe. Teroarea lui Bijulică și nu mai puțin a noastră.

Fără şovăire, fără a mai medita, împins ca de un arc, te-ai şi repezit să-l salvezi, dincolo de perdeaua albă, opacă, de aburi.

Zădarnice unghiile mele şi ale Verăi Arcadievna, agăţate cîngi în haină, în umeri, să te oprească. Zădarnic strigătul nostru dintr-aceeaşi cutremurare de spaimă în inimi :

— Vladim !

— Vladim, ce-i nebunia asta ?

În cealaltă clipă te-ai ivit iarăşi triumfal, zîmbind şi jucînd în palmă flecuşteţul de lemn cules dintre roţi, de sub namila de fier şi de schijă, de pîrghii, ţevi şi pistoane.

— Vladim, să ştii că aceasta n-am să ţi-o iert ! O duc cu mine ! exclamă Vera Arcadievna.

Sinceră, grav impresionată, ea cerca să-ţi smulgă din palmă şi să-ţi confişte bagatela insignă a bijulismului din tîrgul nostru adoptiv : lei zero, bani treizeci duzina. Poate voia s-o arunce din nou mai departe. Poate s-o ducă altfel de suvenir cu dînsa.

Strîngînd pumnul, ai băgat cîrligaşul la siguranţă, în buzunar. Apoi ai întrebat cu cea mai afectată schimă de imperturbabil calm şi de teatralistă modestie :

— Despre ce era vorba ?... Să continuăm...

Vera Arcadievna te-a privit dintr-o latură, din creştet pînă-n tălpi, clătinîndu-şi a întristată mustrare pletele arămii. N-a rostit nici un cuvînt. Dar am ştiut prea bine ce-ar fi vrut şi ai fi meritat să-ţi spună : „Nici aceasta nu ţi-o iert, Vladim ! O duc şi asta cu mine. Bijulismul e mai înrădăcinat decît credeam. Păstrează deci cîrligaşul lui Bijulică. Se mai arată încă nevoie să-ţi amintească şi să-ţi dea de gîndit !"

Ai ştiut şi tu de altminteri ce-ai fi meritat să-ţi spună şi nu ţi-a mai spus, căci ai înghiţit un nod, ca de atîtea ori. Vera Arcadievna, ea se birui. Şi cu albastrul ochilor încă mai neguros, mai nocturn, lipsit de sclipirile surîsului şi însufleţirilor de totdeauna, reluă firul întrerupt, cu o mare osteneală parcă şi parcă îndoindu-se de mai au toate vreun rost :

— Despre ce era vorba ? întrebai. Da... Ca frunza în bătaia vîntului... Încă o dată vă datorez o explicaţie. Nu ne-am mai putut întîlni vineri, cum din toată inima doream, fiindcă m-au năpădit altele... Griji, alergături, formalităţi

urgente... Nu mi-ar plăcea să plăsmuiţi însă în urma mea romane de fascicolă, epiloguri de teatru, eţetera. Mai simplu, mult mai simplu ! De la Bucureşti, de unde nici nu mă aşteptam şi cînd nu mă aşteptam, am primit o scrisoare. Îmi scrie un fost elev al unchiului Ilia, profesor şi el acum, subdirector la Institutul de bacteriologie al doctorului Babeş dacă nu mă înşel, om de inimă şi pe cît pare cu mare trecere, s-a ocupat de soarta mea fără să bănuiesc, la rugămintea unchiului Ilia Ilici, şi îmi comunică două soluţii, nu una ; amîndouă urgente, survenite cînd îşi pierduse speranţa. Posibilitatea de a pleca imediat în Elveţia, ţară neutrală. Fie cu acte de supuşenie romînă, neutrale ; paşaport sulemenit la Ministerul de Externe, pe baza înrudirilor cu bunicuţa Elencu, văduva veneratului jurisconsult, fie cu alte acte procurate de dînsul, încă şi mai sulemenite probabil ; introdusă cu hurta într-un grup de cetăţeni şi de cetăţene elveţiene, care se repatriază. Cum s-o potrivi la faţa locului mai bine şi mai puţin deocheat... Aceasta e tot ! Mai puteam sta la codeală, în cumpănă ?... Elveţia !... Pentru mine, salvarea... O etapă sigură dintr-un drum ocolit, prin ţări cu neutralitatea mai puţin suspectă decît a Romîniei. Şi în orice caz, refugiul atîtor compatrioţi şi pentru mine ceva încă mai mult, refugiul atîtor prieteni, sediul atîtor... În fine ! Ce să mai adaug ? Pricepeţi ! Mă aşteaptă acolo alt capitol, mai activ, mai util, din viaţă... Aici, prea putrezeam de vie...

Trenul a înaintat încet cu fluierături şi semnale de steguleţe pînă în faţa peronului. Călătorii, răzleţi şi puţini la număr, s-au adunat de îndată la uşi, îmbulzindu-se şi îmbrîncindu-se după datină, măcar că nu era cazul. Tu ai înhăţat valizele de mînere şi te-ai năpustit la înghesuială pe scara vagonului dinaintea noastră. Ea nu te-a mai împiedicat. De la fereastră ai făcut semn, întrebînd :

— Bine ?

— Bine ! încuviinţă Vera Arcadievna. Aşa am şi eu prilej să văd cu ochii cel puţin la plecare o parte din ţara romînească, fiindcă nu Iaşul e toată ţara.

O dată misiunea încheiată, ai coborît între noi. Tustrei am privit la ceasul gării.

Încă zece minute. Opt fără douăzeci.

Ne-am strîns lîngă stîlpul vînăt de fier şi tăceam,

Ultimul nostru conclav, înaintea despărţirii pentru totdeauna. Mi se îneca respiraţia sugrumată în gîtlej. Tremura tot peronul în păienjenirea din ochi.

— Să nu credeţi, vorbi cu vocea scăzută Vera Arcadievna, să nu credeţi că plec fără un fel de regret din tîrgul acesta, pe care vi-l numiţi adoptiv şi pe care eu nu l-am adoptat, nu m-a adoptat. Un fel de regret, de melancolie, nu ştiu cum să-i zic. Poate că începuse să mă submineze şi pe mine... Un colţ de lume. Un punct de pe hartă... Un mic univers... Vladim Ştefanovici!

— Da!

— Ai mai fost pe acolo? ştii unde?

— Fără îndoială. Nici o grijă. Totul în cea mai bună ordine.

Tustrei am privit iarăşi spre minutarele negre de la ornicul gării.

Opt fără cincisprezece minute.

— Şi să nu vă închipuiţi, urmă Vera Arcadievna, să nu vă închipuiţi că plec cu inima uşoară, uşoară... Începea să se lege altceva între noi. Să se lege; să ne lege... Ce să vă urez de bun rămas? Ce altceva decît concluzia dezbaterilor noastre din pridvor, la care n-am mai avut cînd ajunge... Să credeţi în fericire! Să nu vă mulţumiţi cu fericirea pe tiparul altora, veche, din resturi, din hîrburi, din drojdiile lumii vechi, condamnate. O fericire nouă, a tuturora, nu furată altora. Fericirea care se cucereşte cu luptă, la nevoie cu suferinţă şi sînge, nu cu servile concesii, capitulări, „cumineţiri"... Aceasta v-o doresc, v-o urez, v-o cer, dacă prietenia noastră a însemnat ceea ce-mi pare. Să ne despărţim, dragi prieteni!...

Noi ne-am înclinat spre ea s-o îmbrăţişăm, s-o cuprindem la piepturi, s-o strîngem cu deznădejde.

Vera Arcadievna şi-a împreunat braţele pavăză în faţa obrazului diafan, plăpînd, nedormit, trăgîndu-se un pas îndărăt. S-a scuturat apoi cu inflexibila energie dintotdeauna. Ne-a întins amîndouă mîinile ca întotdeauna. Şi ca întotdeauna s-a răsucit brusc pe călcîie.

Iar numai pe scara vagonului s-a oprit să ne mai pătrundă o dată cu privirea ochilor de-un albastru mai sumbru, mai neguros şi nocturn decît totdeauna, amenînţîndu-ne cu degetul ca într-o ultimă şi definitivă încheiere a căutărilor, a

întrebărilor, a dibuirilor noastre şi răspunsurilor sale din pridvor :

— Da, da ! Nu uitaţi... Ştiţi bine ! Cealaltă fericire de mîine, a tuturora !...

Portiera s-a închis grea după dînsa pentru totdeauna. În darn am mai aşteptat s-o zărim la fereastră.

Opt fără zece minute.

Trenul s-a pus încet în mişcare cu încete ritmări de supape, de pîrghii şi pistoane. Rezemaţi amîndoi de stîlpul vînăt şi rece de fier, am rămas, neclintite stane, amîndoi pe peronul vînăt şi rece al gării, cu mîinile paralizat spînzurate, pînă ce trenul nu s-a mai văzut. Nici o fluturare de batistă. Nici un semn de îndurerate despărţiri pe vecie.

Ne-am urnit abia tîrîndu-ne tălpile grele, de plumb.

În piaţa gării ceva se schimbase. Ce ? Ce anume, de ni se părea şi piaţa mai deşartă, şi tîrgul nostru adoptiv mai altcum decît era cu un ceas mai înainte ?

Fu nevoie de cîteva clipe ca să ne dezmeticim. Vîntoasele stătuseră curmate deodată. Norii coborîseră aproape, lespede şi mai compactă, imobilă, asfixiantă, de plumb, s-o propteşti cu podul palmei ca să nu te strivească şi să poţi răsufla. Iar zborul fantastic al frunzelor împroşcate fără istov deasupra oraşului în spirale curmase deodată şi el. Încetase tensiunea încordată a văzduhului. Un mare gol. O mare acalmie de moarte. Frunzele zăceau inerte, grămezi, în unghere, lîngă ziduri, uluce, lăzi de gunoaie. Zăceau gunoaie la gurile murdare, zoioase, de canal.

Aşa am mers în tăcere amîndoi.

Din cînd în cînd scoteai din buzunar clempuşul de lemn, îl săltai în palmă ca Vera Arcadievna înainte de a-l arunca, strîngeai avar îndărăt, păstrînd reflecţiile — poate mustrările — pentru tine, în tine.

O dată, doar o singură dată ai spus, poate tot numai pentru tine :

— Un pumn de *oamă* ! Şi ocupa atîta loc !... S-a dus ? S-a golit tot tîrgul... Parcă tinereţea noastră... parcă viaţa...

Ai tăcut.

Pe celălalt trotuar, încă departe, se profilase la orizont o prea cunoscută apariţie a Iaşilor, un prea popular cuplu al tîrgului nostru adoptiv : Salvatore Rovetta şi Ion Budea Hortopanu, conu Buduşcă, în mare echipament de expediţii cine-

getice, cu puştile la umăr, cu cartuşierele pe pîntec şi torbele la şold, veneau către noi, acompaniaţi de ai lor prepelicari faimoşi, care zburdau în juru-le, hîrjonindu-se de bucurie în salturi elastice, largi, graţioase. Salvatore cu paşii imenşi ai colosului de la Rhodos, conu Buduşcă scund şi rotofeu ca o balercă, ţesînd mărunt din picioare, zoreau amîndoi fără îndoială spre gară, mai exact spre bufetul gării cu reputate vinaţuri în compensarea cafelelor — zeamă de prune — să aştepte îmbarcarea în vreun tren local spre bălţile şi dumbrăvile, spre miriştile ori huceagurile din împrejurimi. Şi cu toate că amîndoi te luaseră în mare dragoste, cu toate că te onorau cu demonstraţiile de ocrotelnică prietenie, cu invitaţiile la vînat şi la hortopanale, într-un mutual consens, ne-am dosit împreună în tenebrele unui gang, pitulaţi la adăpost, pînă ce-au trecut.

Nu de vehementele lor supralicitări cordiale aveai tu nevoie să te consoleze!

Te-ai oprit apoi iarăşi la un chioşc de ziare şi reviste. Ai întrebat iarăşi — nu pricepeam ce anume — cu atît de ahotnică stăruinţă şi iarăşi te-ai alăturat de mine.

— Ce facem? am întrebat.

— Ce să facem? Nimic...

— Unde mergem?

— Unde să mergem? Nicăieri.

Într-adevăr, ce să facem? unde să mergem? Tîrgul nostru adoptiv se deşertase de tot şi de toate.

Ne-am mai tîrşîit paşii o bucată de timp şi o porţiune de alte uliţi în acelaşi duet de tăcere. Într-un tîrziu, nu mă răbdă inima să nu te iscodesc:

— Ascultă, Vladim! Ce-au mai însemnat şi misterele acelea cu Vera Arcadievna?

— Care mistere?

— Ştii prea bine. Misterele de ultima clipă, de adio! „Ai mai fost pe acolo?“ — „Nici o grijă. Totul în cea mai bună ordine!“ Unde ai mai fost, într-ascuns de mine? Şi ce se află în cea mai bună ordine, dispensîndu-se de concursul preainfimelor şi oloagelor mele putirinţi?

— Ce-ţi pasă?

— Loial este? Să conspiraţi împreună, sub nasul meu?

— Nici o conspiraţie. Nu întrebuinţa vorbe mari, în necunoştinţă de cauză şi cu oiştea-n gard.

Şi după o pauză, pe alt ton, de sinceră şi adîncă mustrare pentru amîndoi :

— Trenul cu Vera Arcadievna nici n-a trecut tunelul de la Bîrnova. Iar noi iată-ne în ce tunel orbecăim, ca mătuşica oarbă între orbi, cu biletul ei de Crasna-Huşi ! Grele zile se anunţă, bătrîne batracian !

— Grele, Vladim !

— Uită-te şi tu de jur împrejur. Aista-i tîrgul nostru ? Cît de gol şi străin, cît de mort şi pustiu, măi frate Alexandre, frate !

Zilele au prins a se dovedi într-adevăr neînchipuit de apăsătoare în tîrgul nostru adoptiv, atît de gol şi de mort, deodată atît de străin şi pustiu.

Ce zile nesfîrşite, ce goale şi moarte, pustii ! Şi mai aveam atîtea, încă atîtea de trăit, la cei douăzeci şi doi de ani ai noştri încă neîmpliniţi.

Încorporarea la oaste cum să nu ne pară o binecuvîntată dezlegare ?

Frig, urît, cer vînăt, arbori despoiaţi de frunze. Tusete seci, copii zgribuliţi în straie flendurite, cu hidoase şi scorojite încălţări de la fraţii mai mari. Bîntuia şi o epidemie. Treceau şi dricuri calice c-un cal, spre ţintirim. Mai era şi războiul, încă departe, abia apropiindu-se, încă pe alt tărîm, prea la distanţă de noi.

Am rătăcit mai departe pe uliţele goale, străine, din tîrgul nostru pustiu şi străin, filtrînd tăcuţi în noi, picătură cu picătură, drojdia gîndurilor sterpe, demoralizante, amare.

Cu adevărat, pentru ce mai întîrzia ordinul chemării la oaste ? Ca să ne înghită, obscure unităţi statistice, numere în marele număr al efectivelor de luptă, războiul purtase grijă dintru întîi să ne fractureze, să ne fărămiţeze, să ne rîşnească, să ne anihileze pe încetul orice veleitate de rezistenţă şi de crîcnire. Monstruos şi absurd, după ce ne-a măcinat astfel, după ce ne-a surpat orice reazăm lăuntric, apărea acum dezlegarea cea mai firească pe care o aşteptam. Poate că acesta era într-o mare măsură şi mecanismul secret ; aceasta cheia supunerilor oarbe şi resemnate ce-au mînat să moară atunci fără crîcnire milioane şi milioane de tineri ca noi, înainte de a fi trăit şi de a şti ce-i viaţa.

Dar pe amîndoi, deocamdată, soroacele încorporărilor şi războiului tot ne mai păsuiau încă întru a noastră nătîngă nerăbdare.

Bieţi oameni din omenească humă şi din mai puţin eroică plămadă, noi am continuat a trăi.

Ne cuprindea viaţa să ne învăluie şi să ne înglodeze în smîrcul mărunţişurilor de toată ziua : infime mirări şi surprize, infime ruşinări, căinţe şi ofuri, deşarte aşteptări.

O singură abatere de la această vlăguită şi stearpă nimicnicie. O singură adevărată surpriză de-un tîlc mai adînc.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Fructul osîrdiei tale din noaptea de septembrie lină şi blîndă, cu foşnet molatec de foi, cînd m-ai alungat să rămîi singur la masa din pridvor, cu toate dichisurile de scris şi colile albe de hîrtie înainte. Din noaptea cînd eu te contemplam furiş, pe fereastră, cu o frăţească emoţie şi încredere în nimbul de lumină al făcliei din globul de sticlă, asemuindu-te cu imaginile misterioase şi inspirate din tablourile lui Rembrandt. Nu te-am mai zădărît cu ispitirile nici atunci, nici a doua zi, nici mai tîrziu, fiindcă îţi cunoşteam prea bine replica în doi peri : „Ce-ţi pasă ? Nu-ntreba şi nu ai teamă, bătrîne batracian! Datu-te-am de sminteală vreodată?"

Aproape uitasem, răpus de copleşeala atîtor buimace metamorfoze prin cîte am trecut amîndoi într-o lună şi ceva.

Iar după ce-am uitat şi-mi pierise cu totul din gînd, iată că într-o bună zi, la un chioşc de ziare şi de alte publicaţii, iată că mă săgetă deodată în ochi şi în inimă numele tău, Vladim ! Tipărit cu slove mari pe afiş. Tipărit cu slove roşii pe coperta unei reviste.

Era o revistă de avantgardă, lunară, de dimensiuni moderate, dar de-un deosebit prestigiu printre tineretul cărturăresc al acelei epoci. Independenţă, curaj, demnitate, ţinută, umanism. Toate într-un strai nestropit de noroaie şi de compromisuri, poate de-o sobră înfăţişare grafică, puţin cam căutată, dinadins sever stilată, pentru a accentua o anume distanţă de bîlciul celorlalte tipărituri înjghebate cu toptanul, în afară de prea puţine excepţii. Alese colaborări din toată ţara şi nu arar de peste hotare. Un periodic şi inestimabil reconfortant moral într-un pustiu de nisipuri aride cu atît de răzleţe şi muribunde oaze.

Numărul apăruse cu întîrziere, dublu, pe două luni : septembrie şi octombrie. În frunte, pe prima pagină şi cu precădere înaintea atîtor ilustre semnături, sub o vignetă simbolică, articolul tău, ca un manifest al revistei şi al epocii :

Ucide, ca să nu fii ucis!

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Mai ţii tu minte, oare, ce pagini ai scris cu atît de năvalnic şi de aspru suflu, în tinereţea ta de-atunci şi în numele tineretului din generaţia noastră de-atunci ?

Eu le-am citit pe toate dintr-o suflare, acolo pe loc, rezemîndu-mă cu spatele în spatele chioşcului. Le-am devorat cu cea mai năvalnică zvîcnire de sînge în inimă şi cu cea mai sîngerată identificare de frate, cu înlăcrimată emoţie în ochii de batracian, după ce tăiasem golăneţ foile preastilatei reviste cu creionul fişelor şi bilanţurilor experimentale, din buzunarul de la piept. Nu mai citisem asemenea pagini. O recunosc şi astăzi. Denunţai destinul, drama, calvarul generaţiei noastre : Ucide, ca să nu fii ucis ! Mori din înalt ordin înainte de a fi trăit şi ucide din înalt ordin pe alţi semeni ai tăi înainte de a fi trăit nici dînşii. Tîrăşte-te, zvîrcoleşte-te, gemi, pîndeşte, ocheşte, împlîntă şi răsuceşte baioneta în piepturi, răcneşte, urlă, ucide, dacă vrei să nu fii ucis azi. Ceea ce nu înseamnă decît o mizerabilă amînare. Căci cîte şanse îţi rămîn ca să nu fii ucis mîine ?... Ai învăţat că există undeva laboratoare, spitale, clinici, savanţi care se străduiesc să prelungească agonia unui prunc de leagăn cu încă o zi şi poate să-l readucă la viaţă, la blîndeţea soarelui şi la florile primăverii ? — ce minciună ! Şi întru ce fătarnică amăgire ! La ce bun ? Pentru ca mîine pruncul ajuns tînăr de anii noştri să ucidă şi el în alt război din alt înalt ordin, ca să nu fie ucis ?... Totuşi, supune-te înaltului ordin, ucide ca să nu fii ucis, ucide ca să scapi cu viaţă, fiindcă numai aşa, izbutind să ajungi acasă în viaţă şi cu armele în mînă, vei şti ce să faci cu ele. Vei şti să le întorci împotriva celor care dau sau urzesc astăzi înaltele ordine, din taina şi tenebrele cabinetelor ! Vei şti să rostogoleşti tronuri cu picioarele putrede ! Vei şti să stîrpeşti liota de sfetnici şi lingăi ! Să risipeşti cioatca de complici ! Vei şti să sfîrşeşti o dată pentru totdeauna cu fabricanţii de arme şi de muniţii, cu furnizorii oştirilor, cu profitorii şi speculanţii, cu stipendiaţii lor, cu vameşii morţii şi fariseii patriotismului

pitulat la adăpost, unde grămădesc în casele de fier aurul şi bancnotele stropite cu sînge.

Am închis îngîndurat foile şi am rămas locului cu revista atîrnată între degete, privind cu alţi ochi micul univers al tîrgului nostru adoptiv, unde mai întîrziam rătăcind fără căpătîi amîndoi în căutări şi aşteptări fără de noimă.

Acum, toate le vedeam altfel.

În lumina lividă, prelinsă, sepulcrală, zidurile aveau nu ştiu ce dramatică înfăţişare a viitoarelor ruini dintr-o lume sfîrşită, judecată, condamnată : Pompei, Herculanum. Oamenii — nu ştii ce lugubră viziune a viitoarelor lor spectre.

Am îndoit revista şi am băgat-o în buzunarul pardesiului pirpiriu. Am mai cerut alt exemplar să-l păstrez relicvă. Document viitorului.

Vînzătorul de la chioşc a scos capul pe ferestruica strîmtă şi s-a căznit să desprindă din cui numărul bătut în peretele de-afară, la vedere.

— Iertaţi, că altul nu mai avem... spuse. Nu ştiu ce s-a întîmplat ? Dară revista s-a vîndut azi ca niciodată.

— Da ? m-am bucurat eu pentru tine.

— Ca pînea caldă, domnule student, ca pînea caldă.

— Bravo, bravissimo ! Nu-i de mirare.

Pe vînzător nu-l atingeau nici în cot bucuroasele mele reflecţii. După ce mi-a înmînat restul, îşi văzu cu nepăsare de altă marfă şi de alţi clienţi.

Era şi el număr din marele număr hărăzit morţii din înalt ordin — ucide, ca să nu fii ucis ! — fiindcă după doi ani, soldat rezervist în compania mea, avea să moară zvîrcolindu-se într-o băltoacă de noroi şi de sînge, deşi ucisese în prealabil doi honvezi la contraatac, ca să nu fie ucis. Cum aceasta n-aveam de unde s-o preştiu, ca şi dînsul, mi-am căutat de ale mele. N-aş putea spune însă cu aceeaşi nepăsare ca el.

Pe mine mă mistuia articolul tău.

L-am citit încă o dată în tramvai, spre casă. Şi a treia oară pe îndelete, în chinovia cetaniilor. Nu greşeam şi nu exageram atunci. Nu retractez nici astăzi. Puţine pagini s-au scris de-o asemenea explozivă revoltă ; un asemenea neînduplecat rechizitoriu şi act de osîndă pentru vameşii şi fariseii războiului. Cum să nu fiu mîndru de tine şi de prietenia noastră ? Cum să nu te-aştept cu nerăbdare în chino-

via cetaniilor şi controverselor părăsite de la o vreme ? Se iscau în bătrînul batracian, clocoteau alte plănuiri noi şi cutezătoare de-o aprigă luptă pentru pace, înteţindu-mi neastîmpărul : — „Dar vino mai repede, Vladim ! Vină o dată, înainte de a se răci toate în mine, în amorfa mea mediocritate fără de glas ! Numai tu cu verbul tău ai să le dai glas, viaţă, contur, consistenţă, îndîrjire, elan !" Şi cu cît drag, cu cîte înduioşate amintiri n-am păstrat mai apoi relicva acelui exemplar de revistă ! L-am tîrît îngălbenit cu mine în lada de campanie a războiului de-atunci ; l-am purtat de colo-colo, în anii de mai tîrziu şi în toate avatariile mele, după ce toate ne-au despărţit ; l-am dus să-l pitesc într-un ungher al bibliotecii sărace de belfer obscur, în obscura urbe periferică, unde mă înghiţeau să mă răpună smîrcurile ostenitelor naufragii, pînă ce...

Pînă ce, într-o seară, feciorul meu cel mai mare, Vlad, cu numele dat în memoria prieteniei noastre înainte de a ne fi despărţit definitiv şi de-a ajunge ce-ai ajuns, pînă ce mi-a smuls el paginile tale din mînă, le-a rupt în bucăţi şi le-a aruncat ferfeniţă în foc, să nu mai rămînă nici cenuşa din toate.

A fost cel dintîi şi de altfel unicul său act de rebeliune. Cea dintîi şi unica înfruntare a blajinei mele autorităţi de părinte.

Cît de îndreptăţită, Vladim, cît de îndreptăţită prin tot ce-ai săvîrşit şi-ai ajuns !

Elev de liceu încă, îşi suporta ca un stigmat infamant numele, pe care-l ştia venit de la tine, fără să priceapă cum am putut fi prieteni vreodată, cum de-am crezut vreodată în tine, cum de nu m-au ajutat strictele mele discipline de observaţie şi riguroasele fişe experimentale să discern din vreme tot ce zăcea în odiosul şi dogitul tribun. În acel mîrşav Vladim al deceniilor din urmă, unul din cei mai trădalnici, mai hapsîni şi mai neobrăzaţi cîrmuitori dintre cele două războaie, mai deocheat decît briganzii de drumul mare ! Mustrător, profund jignit de povara şi ponosul dezonorantului nume, dar întotdeauna cuviincios, îmi strecurase nedumerirea nu o singură dată. Şi eu întotdeauna am schimbat laş vorba. Penibil îmi era să-i răspund. Prea încîlcit firul ca să-l desrăsucesc. Amînam să mai treacă anii, pentru a ajunge şi el la ceva din amarele mele experienţe, ca să le poată pri-

cepe pe cele trăite de mine. În acea seară, de unde i-o fi picat în mînă acel număr de revistă cu articolul tău ? Scotocind prin ce rafturi ale bibliotecii ? În ce cotloane, sub ce straturi de colb şi de vremi, de uitări ?

Uitasem de dînsul şi eu. Îl ştersesem din memorie, cum te-am şters şi pe tine de atîţia şi atîţia ani.

Pe scaunul de la gura sobei, Vlad al meu a citit articolul o dată, a doua oară şi a treia oară, exact cum îl citisem şi eu în ziua şi în seara de-atunci, cînd te-aşteptam cu atîta drag şi nerăbdare în chinovia cetaniilor noastre.

Nemişcarea lui absorbită, concentrată, aş spune fascinată, mă intrigase, fiindcă survenea după oarecare doleanţe foarte prozaice şi curente într-o casă de belfer nevoiaş, cu un cîrd de ploduri mereu în lipsă de încălţări, de haine, de cărţi, de măruntele lor drepturi la viaţă. M-am oprit din lucru la masa unde corectam tezele elevilor. L-am cercetat mai pătrunzător cu ochii, dăscăleşte, pe deasupra ochelarilor. Şi nu fără o tresărire de emoţie, în inima bătrînă şi uscată, de iască, am recunoscut exemplarul vechei şi uitatei reviste. Aha ! Iată prilejul să-i lămuresc în sfîrşit bietului băiat tot ce amînasem mereu pentru a cunoaşte şi el încîlcitele fire ale trecutului ! M-am ridicat şi am venit lîngă dînsul, pe la spate, adăstînd să isprăvească a treia cetanie. Nici nu m-a simţit. Aşa de încordată îl izola lectura de tot ce se petrecea în juru-i, cum mă subjugase şi pe mine cu decenii în urmă ! Cînd a terminat, peste umăr, i-am desprins foile palide din mînă şi am vrut să-i vorbesc, slujindu-mă de ele, document, argument, mărturie.

Vlad al meu s-a răsucit însă, a zvîcnit în picioare, mi le-a smuls, le-a rupt în bucăţi şi le-a zvîrlit în flăcările focului din sobă, scrîşnind din dinţi.

Blestemîndu-te, scrîşni printre dinţi :

— Canalia ! Ah, canalia ! Ce-ar fi putut să facă şi ce-a făcut ! Canalia !...

Îi tremurau mîinile, glasul, tremura din tot trupul de mînie şi revoltă, căci el nu-i din urzeala mălăiaţă şi răbdătoare a bătrînului batracian. Are de ce', strună întinsă, neîncovoiată cerbicie, ca şi ceilalţi copii ai mei şi ai zilelor de azi ; cei trei feciori, cele două fete, sub condescendenta lor supunere la destrămata-mi autoritate de hodorog veteran al unor lupte înfrînte şi la invalidele mele şovăieli părinteşti.

Să-i mai spun, ce ? Să-l mai lămuresc, cum ? Să-mi mai apăr trecutul, începînd de cînd ? din ce preistorică eră ?

Am înclinat eu capul şi ochii în pămînt, cu ochelari cu tot, schiţînd un semn vag şi doborît din mîna slăbănoagă, ostenită de viaţă, cu degetele ruginite de reumatism, gălbejite de tutun ieftin şi cătrănit, economicos. Bătrînul batracian în faza celor din urmă gîrbove renunţări.

Iar toate pentru el au rămas atunci încă tot nespuse şi nelămurite.

Dar aici şi acum, în marea singurătate, cînd mă aflu numai în faţa foilor albe şi a cugetului meu, cînd după ce-ai plecat trîntind uşa m-am pomenit încredinţînd hîrtiei bilanţul amintirilor pentru mine şi pentru lămuririle mele, de ce-aş ocoli adevărul cu aceeaşi renunţare lipsită de curaj ? De ce n-aş trage din ghemul încîlcit firul subţire şi fragil cu toată cuvenita băgare de seamă, să-l descîlcesc la lumină ?

Poate nu e numai firul meu. Poate nu e numai al tău.

Poate e firul încîlcit al mai tuturor supravieţuitorilor de-atunci, din vara şi din toamna anului 1914, din pragul primului război mondial şi din preludiul unei epoci de la răspînterea erelor, mai prelungindu-se pentru noi, cei de-atunci, pînă-n ziua de azi, cu toate cicatricele noastre de ieri. Nu-i explicabil ? Nu-i logic ? Istoric ? Nu-i singura realitate valabilă, umană, pe care noi înşine adesea o ignorăm, tocmai fiindcă nu ne-am învrednicit să descîlcim firele vechi, putrede, încîlcite, uitate şi părăsite în meandrele vremii ?

Se năruie peste noi o lume, care se năruise pe încetul mai dinainte. Se naşte alta, în sfîrşit alta, pe care atunci o doream şi în care atuncea speram.

De ce una se năruie peste noi ? de ce alta se naşte fără de noi ?

Pentru tine nici o speranţă de recuperare. Nici una. Deşeuri pe vecie pierdute, aruncate de viaţă, îngropate. Pentru mine, cine s-o ştie ? Mai sper. Simt că se luminează, că vin zorile mele, se apropie. Condeiul nu-mi lunecă, să cadă inert dintre degete. Aleargă, aleargă febril spre-o singură ţintă. Dar toate nu-s cu putinţă, cinstit, adînc şi durabil, valabil, fără descîlcirea firelor şi meandrelor întortocheate de pînă mai ieri. Ca să se vindece rănile mucede, vechi, stătute, mereu supurînd, nu trebuiesc curăţate oare vîrtos, curajos, dureros, adînc, pînă la sîngele viu şi nevătămat ?

Cînd ai intrat trîntind uşa eu mă aflam ghemuit şi vlăguit de aşteptare în ungherul patului şi buchirelilor mele. Am acoperit repede, maşinal cele două exemplare de revistă cu un ziar unde se lăfăiau cu litere groase la ultima oră comunicatele contradictorii şi măsluite de pe cele două fronturi, din cele două surse adverse, pe care nici nu prea le mai consultam, fiindcă de mult nici nu mai meritau vreun crezămînt. Am ascuns revistele dedesubt şi mi-am deşurubat capul dintre umeri, nerăbdător să aud ce-ai să spui şi să văd ce-ai să faci, ce semne ai să dai.

Ai mărit şi ai potrivit flacăra lămpii, meşteruind ca întotdeauna fitilul în capsula galbenă de alamă cu plictiseala agasată dintotdeauna, fiindcă întotdeauna atunci nu-ţi mai ajungea lumina.

Nimic deosebit. Nici un semn pe chipul care nu trăda nici o însufleţire, nici o satisfacţie, nici un ecou să răspundă la nerăbdările mele. „Mai ştii ? mi-am zis. Poate că nici nu vei fi prins de veste apariţia numărului de revistă cu pricina. Poate îmi fusese mie rezervat dreptul frăţesc al marei surprize."

Te urmăream pe sub sprîncene.

Ce posomorîtă şi îngîndurată privire aveai ! Fără să se fixeze nicăieri, la nimic din tot ce ne era drag în chinovia cetaniilor şi geniilor tutelare. Hotărît, eu deţineam privilegiul ştirii nici măcar bănuită de tine ! Cu ocolul şi reţinerea noastră de la preaexpansivele manifestări, între noi veşnic frînate şi aduse pe vadul mucalitelor iznoave în datina şezătorilor de-acasă, te-am ispitit cu o foarte mieroasă implorare încărcată de tîlcuri, abia abţinîndu-mă să nu izbucnesc :

— Dragă Vladim, fii, rogu-te, aşa de bun şi ucide muscoiul care tot dă tîrcoale în jurul lămpii, ca să nu ne ucidă toată noaptea cu bonzăitul lui. „Ucide-l, ca să nu ne ucidă !"

Tu nici n-ai întors ochii la mine.

Nici o tresărire pe faţă.

Nici un surîs pe buze, în datina iznoavelor de datină.

Ai împăturit un ziar de pe masă, în chip de lopăţică îngustă. Ai pîndit muscoiul albastru de toamnă şi de cadavru, oploşit la căldura din ospitaliera noastră chinovie. L-ai ucis dintr-o scurtă şi dibace lovitură de ţintaş, ca să nu ne ucidă cu bonzăitul lui toată noaptea.

Pe urmă, după ce-ai bătut o ţigară de capacul tabacherei cadou de la Gogo, cu gestul calm al lui Psilander, primul-amorez şi eroul filmelor scandinave în mare faimă pe-atunci, ai aprins-o, ai tras cîteva fumuri şi, fără să te uiţi spre cuibarul meu, unde-mi clocisem nerăbdările, ai întrebat cu o mare sfîrşeală sinceră şi lipsită de orice teatralism, în ciuda afectatelor aparenţe :

— Cu alte cuvinte, ştii şi-ai citit, bătrîne batracian ?

— Ştiu şi-am citit, Vladim.

— Şi mai departe ?... ai întrebat, continuînd a privi istovit, asemeni răufăcătorilor chemaţi la o confruntare penibilă să dea socoteală şi să se apere de faptele lor. Şi mai departe ?

— Mai departe, ţin să-ţi mărturisesc că aş fi iscălit cu amîndouă mîinile tot ce-ai scris tu, Vladim ! Măcar să iscălesc, că de scris, slabă nădejde la un bucher incolor şi inodor, insipid, ca mine.

— A nu se exagera-exagerare, sărmane batracian ! mi-ai retezat elanul declaraţiilor, cu acelaşi glas lipsit de ironie, răpus de aceeaşi nemărginită şi inexplicabilă lehamite. Ştii ! Ai citit ! Ei, şi ?... Mai departe ?...

— Cele de mai departe le aştept de la tine. De trei ceasuri le-aştept şi te-aştept, dragă Vladim.

Pauză.

Tu ai înconjurat masa din mijloc. Ai venit la patul tău, de sub geniile tale tutelare. Te-ai prăvălit cu faţa în sus şi, urmărind cu ochii rotocoalele de fum care se înălţau spre tavan, ai vorbit fără imprecaţiile, fără invectivele şi obşteştile noastre bongoase, cu glas surd, monoton, învăluit de-o amărăciune prea arară în firea ta şi în dialogurile d'ntre noi, cînd vehemente, cînd urzicate de sarcasme, cînd însoţite de hohote nebune, înainte de a se încleia în marasmul şi în platitudinea preaîmpăciuitoarelor acorduri din ultima vreme.

— Aştepţi aşadar tot de la mine cele de mai departe, bătrîne batracian ? Uite, vei fi servit pe tavă !... Nu-s cum le aşteptai, poate. Dar nu din vina mea. Din nici o vină, a nimănui... Ascultă, ca să te dumireşti din capul locului, ascultă ! Îţi imaginezi tu că n-am adus cu mine în buzunările pardesiului un singur, măcar un singur exemplar din revista după care încă de la gară, dinainte de plecarea Verei Arcadievna, mereu mă tot iţeam şi mă milogeam pe la chioşcuri ?

— Fii fără grijă, Vladim ! te-am întrerupt. Am eu două exemplare. Unul netăiat... Am avut inspirația să...

Cu un semn de aceeași lehamite din mîna în care țineai țigara, ai trecut peste întreruperea mea.

— Îți mulțumesc, bătrîne și filantrop batracian. Îți mulțumesc, însă îngăduie-mi să urmez. Îți imaginezi de ce n-am adus cu mine în buzunar două-trei-patru exemplare, cum ar fi fost de înțeles și de iertat, fără vreo învinuire de preanetrebnică vanitate ? Fiindcă n-am putut să-mi permit luxul de a cumpăra două-trei-patru exemplare. Capital de rezistență : zero lei, zero bani... Am venit pe jos, în lipsa gologanului de tramvai. Agoniselile mele de hîrciog s-au volatilizat. Cum și de ce ?... Află !... Află că de acum trei zile veneratul meu părinte a fost transportat aici, la spital, în starea cea mai gravă, pentru o operație urgentă de ficat. Consecințele alcoolismului și răscoalelor din 1907, ale anului de temniță. Transportat de-un frate al meu mai mare, Mitrache, zurbagiul satului, poreclit cînd Zurbache, cînd Trăscău, după faza manifestărilor ; nu mai puțin dedat la băutură și poate nu mai puțin o iresponsabilă epavă și el a răscoalelor din 1907. Epavă, număr din marele număr, care acum se reconfortează cu clondire de secărică ori de șliboviță la un han de la marginea tîrgului nostru adoptiv, unde-și înecă amarul cu măturătorii de uliță și harabagiii, neavînd ce vorbi și ce se înțelege cu fratele-i mezin, prîslea, discipolul lui Aristot. Fapte diverse !... Să-l lăsăm. Nu mă îndoiesc că se simte acolo mai bine decît mine și decît cu mine... Eu nu m-am mulțumit cu medicii de la spital, pentru care un țăran mort în plus de consecințele alcoolismului reprezintă doar o rotunjire de cifre statistice. Am angajat pe doctorul Șerban, hirurg tînăr și abil, dar cam ahtiat de arginți, precum nu se ferește s-o afirme în gura mare : dă-mi să-ți dau, să-ți dau viața ! L-am plătit deci dinainte, pînă la ultima centimă, să-și dea toate silințele. Și într-adevăr și le-a dat. Operație magistral reușită !... Sper că pentru o bucată de timp părintele meu e salvat și că se va înzdrăveni în destulă măsură ca să-mi poată reda și el oarecare culoare obrajilor de tîrgoveț boierit, cu o pereche de palme zdravene cînd l-or apuca toanele și nădufurile, dacă mă mai prinde cumva pe-acasă vreodată... Fapte diverse, mizere detalii de familie... Astăzi mă întorceam de la spital împăcat cu mine

însumi după rezultatul operației. Tot au folosit la ceva chiverniselile noastre de hîrciogi, care ne băgaseră în panică din senin! Mă opresc la un chioșc de ziare. Mi se opresc ochii la afiș, la coperta revistei, la numele meu. De ce-aș tăgădui? Nu m-au lăsat toate indiferent, deși prea tîrziu, deși în ceasul nu cel mai bine ales... Mi-am citit articolul în fugă, pe marginea trotuarului, sărind rîndurile. Un singur gînd. O speranță — nemernică, recunosc, dar speranță. Ce-ar fi?... Ce-ar fi dacă Vera Arcadievna noastră n-a izbutit încă să plece? ce-ar fi dacă mai e încă în București... Pricepi? În egoismul meu, speram, contam pe neajunsurile și ofurile sale. Ce splendid exemplu de abnegație, de solidaritate, de prietenie!... M-am urcat în cea dintîi birjă, mînă! și am gonit la doctorul Șerban, să aflu din gura lui anume ce medic, ce profesor, ce subdirector la Institutul bacteriologic al doctorului Babeș din București a fost cîndva elevul și asistentul lui Mecinikov la Institutul Pasteur din Pari[3]... Am aflat: doctorul Ionaș Mihălceanu. Am aflat și adresa. Am cumpărat un plic pe dimensiunile revistei; am adaus și un fierbinte apel să-i predea revista Verei Arcadievna dacă n-a plecat. Iar dacă nu mai e în București, pentru orice eventualitate am anexat și timbrele respective pînă la ultimul sfanț din pungă, spezele de francare pe alt plic, cu destinația în Elveția, sau în Franța, la domiciliul ilustrului Mecinikov, unchiul Ilia Ilici. Am trimis plicul meu recomandat f.f.f. urgent și apoi cu buzunările goale am horhăit pe uliți, ca să ajung acasă, precum mă vezi, măi frate Alexandre, puțin glorios de ceea ce s-ar numi un preastrăluce succes publicistic, din păcate prea tardiv, nul și neavenit!... Mai departe? Ce poate să fie mai departe? Te întrebam pe tine. Știi tu ceva, cumva, măi frate Alexandre, frate?

De unde să știu eu ceva, cumva?

Întrebarea îmi stinsese, ucis și îngropat sub o cenușă răcită, tot neastîmpărul cu care te așteptasem, după mîhnita ta spovedanie. Scrum, toate scrum! Mereu scrum! Tăcerea mă înăbușea prea apăsătoare între pereții chinoviei noastre, unde-am durat amîndoi atîtea mărețe și mereu zădărnicite plănuiri. Altă lespede grea, de plumb. Alt capac de sicriu, pe moaștele unui făt născut mort, fără drept la viață.

Tîrziu, ca să sparg această intolerabilă tăcere, în loc de răspuns, te-am întrebat eu, acum într-o justificată, prietenească şi frăţească dojană :

— Dar bine, Vladim ! S-ar zice că toate le-ai scris numai şi numai pentru Vera Arcadievna.

Ridicîndu-te cu un salt din pat şi începînd a străbate odaia în diagonală, după obiceiul tău în ceasurile de zbucium, după scurtele eclipse de abătută descumpănire, ai rostit răspicat şi îndîrjit, parcă :

— Nu pentru ea, bătrîne batracian !

— Atunci, din pricina ei ?...

— Nici asta !

— Deci ?

— E aşa de anevoie să înţelegi, bătrîne batracian ? Toate le-am scris aşa cum le-am scris, pentru mine, să mă verific şi să-mi recapăt o încredere în mine, pierdută. Nu pentru Vera Arcadievna şi de hatîrul ei... Dar într-o bună măsură în urma unor cuvinte spuse de dînsa, care au lucrat în mine şi mi-au răscolit teama unor metehne ce mă subminau înlăuntru, latent, ca un cancer... Judecă !... Aş mai fi fost în stare să dorm ? Înlăturînd vechile examene de conştiinţă, mă frămîntară altele noi. Ce-a mai rămas oare intact în mine ? Ce mai rămînea oare de salvat ? Două-trei rînduri m-am împleticit, şovăind, dibuind, scîrţîind. Pe urmă, toate au mers de la sine ! Cu ce respiraţie de uşurare ! Cu cîtă sinceritate nemeşteşugită, simţind cum se dezghioacă de pe mine toate foile de tort de la Georges, confiseria elitei ; toate baldornismele de la Librăria franceză, toate bijulismele şi vladimiadele, ca toate cojoacele Babei Dochia, din basmele copilăriei. Pot spune că mă regăseam. Că m-am regăsit. Nu, bătrîne batracian ?

Eu am fluturat unul din exemplarele revistei în mînă, ca un drapel victorios deasupra capului. Exemplarul cel cu foile netăiate şi perforat numai de ţinta cu care fusese prins în vitrina chioşcului, bucuros că pot da drumul în sfîrşit exaltării prea îndelung sufocată :

Citeşte şi vezi, Vladim, recitează ! A doua oară nu cred că ai să mai scrii aşa ceva, vreodată.

— A se vedea-vedere, bătrîne batracian. *Chi lo sa ?* Poate că voi mai scrie... Nu ţi-am spus ? M-am regăsit sper... Fără

ornamentele cofeturilor de la Georges, fără umplutură de frişcă, fără alviţa vladimiadelor adusă pe după piersic.

Tăind foile cu lama briceagului, ceva mai delicat decît mine cu creionul fişelor din buzunarul de la piept, te-ai instalat la masă.

Lectura te-a absorbit de îndată, răsucindu-ţi în jurul degetului un cîrlionţ din coama leonină de-atunci, deplin mulţumit de tot ce-ai scris şi aşa cum ai scris. Ba te-am surprins mai biruindu-ţi şi un scîncet bizar de emoţie în gîtlej. Într-atîta te cucerea să te zguduie suflul propriului tău scris! Te împingea înainte încordarea pieptului atletic de discobol, fruntea sumeţ boltită cu brazda verticală dintre sprîncene, scăpărările fosforice din ochii verzi, toată fiinţa ta pregătindu-se parcă pentru un mînios zvîcnet cu toate îndîrjirile concentrate şi vibrînd în trup, în inimă, în voinţă, în cuget.

Ţii minte, mai ţii minte, Vladim?

Eu îţi contemplam pe perete dedublarea umbrei, tecupată negru pe alb.

Profilul, tăios, sculptural, intrepid, se asemuia mai mult decît oricînd cu acele simboluri din mitologie dăltuite la prora vechilor corăbii să despice vînturile, valurile.

Şi nu mă îndoiam că le vei despica, să ne duci pe amîndoi spre cele mai însorite şi magice limanuri, în pofida tenebrelor în care orbecăiam fără cîrmă, în pofida furtunilor care ne împresurau, apropiindu-se, amenînţîndu-ne. În acea clipă nu te îndoiai în tine şi în steaua ta nici tu, cel de-atunci. Poftească toate! Urgiile, vînturile, valurile se vesteau elementul tău.

Mai ţii minte şi cele din urmă săptămîni trăite atunci în tîrgul nostru adoptiv?

Vremea s-a răvăşit dintr-o dată. Zilele s-au împestriţat chisnovatic. Nu mai semănau una cu alta.

Norul greu, compact, de plumb, care acumulase ploaia de aproape două săptămîni deasupra capetelor, se dislocă în năprasnice potopiri năpustite din zăgazuri, să dureze patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi. Cînd colo, a doua zi în zori a răsărit soarele radios. Pe urmă, altă zi de bură mărunţă, sură, mocnită, tot din cele fără de sfîrşit. Pe urmă, iarăşi o dimineaţă cu soare şi vînt. Mai apoi, alta cu fulguiri de iarnă, pînă seara linse, zbicite, uscate cu totul. Şi brumă.

Şi lapoviţă. Şi şuierătoare vîntoase. Şi din ncu cîte o prizărire de toamnă blîndă, tîrzie, cu daurită lumină şi molatice adieri.

Iar noi, ca şi vremea.

Mereu altfel şi alţii, de la o zi la alta, nestatornici după nestatornicia împrejurărilor care nu mai depindeau nici de firea noastră deteriorată, alterată, atrofiată în cîteva luni, nici de bravele noastre proiecte din ajun. Ca frunza la vînt — ca frunzele care goneau cîndva în fantastice stoluri migratoare peste oraş. Zădarnic mai aşteptai tu telegrama-miracol de la Vera Arcadievna pe adresa vechei noastre firme de încredere: *„Citit articol Vladim* (stop) *ura* (stop) *dă-i înainte Vladim Ştefanovici..."* Nici un semn. Nici o îmbărbătare. În schimb, tu îi dădeai înainte şi fără îndemnul ei. Se întîmplase alt miracol, dincolo de aşteptările tale, ale noastre, ale amîndurora, căci ca un ac de seismograf le înregistram pe toate şi eu, participînd zilnic la toate.

Paginile scrise de tine în noaptea de septembrie, fără nici o prealabilă pregătire, la feştilă, la chibrit, cum ziceai, stîrniseră zarvă.

Unele gazete locale le-au reprodus şi le-au comentat. Le-au reprodus şi le-au comentat multe ziare din Bucureşti. Revistele săptămînale de-aşijderea. Au folosit citate, dedîndu-se la mai largi comentarii, şi revistele lunare, îndeobşte mai avare cu generoasele aprecieri.

Soseau ziare şi reviste de la celălalt capăt al Romîniei din acea vreme, de la Turnu-Severin ori Craiova ; unele cu plocon de preafierbinţi elogii, altele cu hîrdaie de preacumplite sudălmi, celelalte cu preafăţarnica îndurerare a preapatriotardelor indignări tricolore. Elogiile te încălzeau mai puţin. Dar sudălmile împroşcate din troaca de lături te sfîrcuiau cu tot atîtea vîrfuri de bici şi îţi dădeau prilej de răspunsuri, care de care mai ager ghintuite, reproduse, discutate, comentate de alte ziare şi reviste. De unde, din ce necunoscut se ivise şi acest Vladim ? În ce tabără figura înscris ? Ce apăra ? Ce urmărea ? Ce voia ? Cum îşi permitea atîtea insolenţe, în atîtea variante ?

Nu pot uita răspunsul tău unui pamflet din Capitală în solda legaţiei Kaizerului, un pamflet de altminteri destul de bine scris, cu pene mercenare destul de ascuţite, fiind destul de bine plătite. Imprudent, autorul te luase la rost invocînd

oarecare texte din proclamaţiile războinice şi militariste ale ilustrului savant W. Ostwald, celebritate mondială, premiul Nobel, glorie a ştiinţei, ca să te zdrobească sub fulgurantele citate, pe tine, un biet anonim, un microb, un vierme, un nimic, număr din marele număr. În loc de alte patru-cinci pagini şi de-o replică vehementă, sprijinită pe alte noi argumente, texte şi revolte, tu ai redus răspunsul trimis unei gazete adverse din Capitală, la o foarte modestă şi umilă rugăminte, însoţită de-o fotografie.

Fotografia era tăiată dintr-un ziar al rezistenţei şi partizanilor din Belgia, care apărea acolo clandestin cînd într-un oraş, cînd în altul, ajuns cine ştie pe ce cale şi prin ce legături în posesiunea lui Baldorn, pionierul Librăriei franceze. Iar această autentică şi fioroasă mărturie înfăţişa pe patul de suferinţă o fetiţă cu mîinile tăiate de la încheietura pumnilor de-o brută cu cizme şi pinteni, fiindcă îndrăznise să insulte kultura ilustrului W. Ostwald dînd copilăreşte cu tifla unui glorios steag în fruntea unui glorios regiment — husarii morţii — pe străzile oraşului martir Louvain, cu vestita-i bibliotecă şi cu monumentala catedrală spulberate de bombardamente în movilă de ruini, de moloz, de cenuşă. Fetiţa avea monturile mîinilor bandajate. Alături de ea, pe pat, două lujere de crin. Şi cu spatele întors, pentru a nu fi identificată şi executată de hoardele kolosalei forţe cutropitoare, o soră de caritate în costumul alb, sanitar. Toate alb, alb, de cea mai imaculată candoare: patul alb, fâşiile de pansament albe, florile albe, alb obrazul golit de sînge al micei martire ciungă pe toată viaţa. Întrebarea copilei, şi ea de-o sfîşietoare candoare: — Soră, nu e aşa că au să-mi crească mîinile la loc, cum cresc crinii după ce i-ai tăiat? De ce nu-mi daţi doctoria să crească mai repede?

Modest, tu preluai întrebarea fetiţei, pentru a ruga autorul articolului cu fulgurante citate din proclamaţiile războinicului, W. Ostwald, să fie atît de bun şi de generos să mărească fotografia, s-o multiplice într-o duzină şi s-o trimeată ilustrului savant, ca s-o aibă mereu sub ochi, acasă, în bibliotecă, în laborator, în sufragerie, în camera de dormit.

Nu cu intenţia să-i scormonească vreo mustrare de cuget cumva, să-i tulbure somnul, să-i oprească mîncarea în gît şi alte asemenea gînduri impertinente.

O, nu!

Cum ţi-ai îngădui una ca asta, tu, microbul, viermele, nimicul, număr din marele număr ?

O, nu ! Ci doar în speranţa mult mai simplă şi omenoasă că marele savant, meditînd şi scotocind în tezaurul ştiinţelor sale, se va îndura să răspundă el la întrebarea fetiţei şi să anunţe el reţeta probabil banală, infailibilă, dar ignorată de glotimea marelui număr, pentru a face să crească la loc mîinile tăiate de sabie, ca jerbele de crin. Nici gînd altceva ! Pentru un atît de ilustru savant, osteneală de cîteva minute, un fleac, un nimic ! O formulă chimică, o sticluţă de extract, poate numai două-trei picături...

Drept care, pocăit, tu erai gata, ca împăratul Germaniei de odinioară, celebrul Heinrich IV la Canossa, să te prezinţi la Leipzig, la catedra celebrului profesor şi autor al celebrei cărţi *Grosse Männer,* admiraţia ta de pe băncile şcoalei, desculţ, în zdrenţe, în zloată, în frig, cu cenuşă pe cap, în rîsul şi batjocura tuturora, pentru a implora umilă iertare fiindcă, în inconştienţa tinereţii, număr din marele număr al celor sortiţi din înalt ordin să ucidă ca să nu fie ucişi, te-ai încumetat a crîcni şi a articula o atît de necugetată împotrivire la apologiile războiului.

Cuvintele tale de-atunci nu le mai regăsesc de-aidoma. Nici sarcasmul smeritelor căinţe şi regrete. Însă n-am uitat nici astăzi efectul acelei întîmpinări, care a dat iarăşi de furcă diverselor tipărituri de tot soiul, mai anapoda chiar decît articolul iniţial cu pricina. Dintr-o parte, încă şi mai călduroase elogii, aprobări, comentarii. Dintr-alta, încă şi mai înverşunate sudălmi.

Participam alături de tine, frăţeşte, la toate.

Şi nu eram amîndoi aşa de naivi, pentru a nu pricepe că zarva se înteţea într-o bună măsură numai din alte motive.

Dincolo de adevărul şi dreptatea celor turnate de la obraz de-un june student, viitor număr din marele număr ce va fi trimis din înalt ordin să ucidă ca să nu fie ucis, slujeai pretext şi unora, şi altora să-şi continuie jocul lor mai puţin dezinteresat, după cum dictau manevrele neutralităţii şi espectativei de pomină, cu sumuţările dintre cele două tabere. Bunăoară inspiraţia replicei în care-ai uzat de fotografia fetiţei martire pe patul de suferinţă, reprodusă în atîtea gazete mai apoi, cu atît de deşănţata publicitate propagandistică oferită de-a gata, te stînjenea ca o cinică profanare a unei

imense dureri bălăcită în troaca unor prea triviale rînjiri. Îţi dogorea obrazul. Nici nu mai voiai să vezi, să citeşti, să auzi. Pe atunci nici nu-ţi trecea prin cap cine şi cît cîştigă mai mult din toate. Cu ce preţ şi cu cîte sfruntări.

Articolele tale de debutant nu se plăteau.

Toate nu te împiedicau să mai improvizezi pe nerăsuflate şi pe-un colţ de masă alt răspuns, cînd violent, cînd presărat cu năstruşnice bongoase de şezătoare, feluritelor sudălmi, care nu te cruţau şi-ţi aduceau mereu apa la moară primului articol.

Ajungeai acasă cînd frînt, cînd burzuluit.

Cîteodată cu ochii înnegurați de gînduri. Alteori cu ochii sticlind de surescitare.

Zilele şi nopţile treceau deci aşa, fără să mai semene una cu alta.

La cursuri, la prelegeri, la laborator — ce rost ? Ne exmatriculase pe amîndoi, ca pe atîţia alţii, aşteptarea chemării la oaste.

Nici profesorii nu se prea omorau cu rîvna. Erau şi ei împărţiţi în tabere : unii pentru neutralitatea şi espectativa armată *usque ad finem* [1], alţii pentru tripla alianţă ori pentru tripla antantă. Convocau întruniri. Rosteau discursuri. Semnau manifeste şi apeluri. În cancelarie îşi aruncau scaune ori călimări în cap.

Cînd şi cînd ne mai abăteam pe la Universitate numai într-o doară. Într-un fel de melancolică vizită, ca pensionarii convinşi că fără contribuţia lor toate-s pe ducă. Prestigiul tău de polemist şi de activ colaborator la atîtea tipărituri cu tiraj, unde muritorii de rînd nu se bucurau de publicarea numelui decît cu prilejul necrologurilor, prestigiul acesta al ieşirii din anonimat se răsfrîngea şi asupra mea.

Pas de mai scapă juvenilelor şi însufleţitelor întrebări, care mă asaltau de la uşă !

— Ce spune Vladim ? Ce crede Vladim ? Ce mai are de gînd Vladim ? Pe cine mai potcoveşte Vladim ?

Bieţii băieţi, bietele fete, te şi considerau un oracol, iniţiat în secretele zeilor şi ale politicii interne, externe, mondiale.

Tu, bietul de tine, cel de-atunci, ce să crezi şi să spui ?

[1] Pînă la sfîrşit (lat.).

Observam, fără să mai înscriu în fişe, un foarte ciudat fenomen. Uneori, vorbind, mi te-adresai mie, dar nu cu mine vorbeai.

Peste capul meu, continuai dialogurile cu Vera Arcadievna de la masa din pridvor, deşartă şi părăsită acum.

Nu-i rosteai numele niciodată. Poate nici nu-ţi dădeai seama prea bine prin ce subterfugii ale subconştientului apelai astfel la arbitrajul ei, la o explicaţie, la o dezlegare.

Fără să le fi înscris în fişe, eu mai păstrez în memorie şi astăzi cîteva din aceste tînguite rostiri, adevărate gemete din adîncuri.

Într-o seară :

— O fericire a tuturora, alta, nejefuită nimănui ? Dar ce fericire, într-o lume ca a noastră, nu-i clădită pe nefericirile altora ? Spune ! Spune !

Cum răspunsul nu de la mine îl aşteptai, am tăcut. Tu nici n-ai luat aminte.

Vera Arcadievna era prea departe ca să-ţi răspundă din depărtări, peste capul meu.

Pînă cînd într-o dimineaţă ţi-am auzit glasul afară într-o voioasă conversaţie cu moş Condurache Bob, factorul poştal, în vreme ce supravegheam clocotul cafelei în ibric, la flacăra albastră de spirt. Vorbeai sub fereastră. Şi vorbeai cu o nemaipomenită bucurie.

— Bravo, bravissimo ! Pentru asta, dă-mi voie să te cinstesc cu o ţigară extra ! spuneai.

— Veste bună, domn Vladim ?

— Extra, moş Condurache Bob. Cea mai bună veste pe care puteai să ne-o aduci.

— Mă bucur, domn Vladim. Că veşti bune nu prea ducem în meseria noastră. Tot scrisori de boală şi năcazuri. Tot telegrame de moarte.

— Excepţie, moş Condurache ! De data aceasta, excepţie care confirmă regula.

— Adică cum ?

— Se va vedea-vedere, moş Condurache.

De îndată, m-am bucurat şi eu pe nevăzute, numai din auzite.

Nu mă îndoiam că, printr-o providenţială îndurare, ai primit în sfîrşit telegrama-miracol de la Vera Arcadievna pe adresa vechei noastre firme de încredere : „*Citit articol*

Vladim (stop) *ura* (stop) *rog aruncaţi imediat canal clempuşul rufe Bijulică* (stop)"... Exaltînd de fericire, am mai aruncat supliment în ibric încă o linguriţă de cafea. Fie ce-o fi! Vestea merita sărbătorită cu un desfrîu risipelnic. La naiba chiverniselile de hîrciogi!

Trîntind uşa şi fluturînd în mînă nişte foi de-o aparenţă cam suspectă, alta decît a unei telegrame-miracol, ai intrat în chinovia cetaniilor noastre, repetînd exclamaţia de-afară :

— Bravo! Bravissimo!

— Ei?

— Gata, gatova, bătrîne batracian! A se căra-cărare...

— Nu mă perpeli, Vladim! Zi! Ce şi cum?

— Cum ce şi cum? Înaltele ordine.

— Aiurezi?

— Greu mai eşti de cap, bătrîne batracian! Unde vezi aiureală? Înaltele ordine de încorporare! Înaltul ordin de prezentare la şcoala de eroi!

Mă mai gîndesc şi astăzi.

În loc de-o cruntă deziluzie, uitînd cu totul telegrama-miracol, vestea m-a bucurat şi pe mine peste măsură. Cu nerăbdare, ţi-am smuls din mînă foile vinete, cu aparenţa lor suspectă, cu feluritele lor peceţi şi parafe, să mă încredinţez.

— Bravo! Bravissimo! ţi-am ţinut isonul. Bine că s-a sfîrşit! Cel puţin ştim ce vom avea de făcut.

— Perfect! ai declarat tu, trăgînd smuncit scaunul şi instalîndu-te de zor la masă cu o coală de hîrtie în faţă şi cu creionul între degete. *Abulea* cafeaua la bădia, bătrîne batracian! Aşează-te alături, scoate şi tu fişele şi hai să procedăm metodic. Avem zece zile înainte. Prezentarea la şcoala de viitori juni şi berbanţi ofiţeri de neînfricaţi eroi — 27 noiembrie. Ca atare, propun : trei zile pentru a lichida încasările noastre de la diferiţii elevi şi la diferitele eleve cu debilitate cerebrală, care ne-au scos sufletul cu rabat la tarif. Este?

— Este... am încuviinţat şi eu, ecou, recapitulînd rapid în minte un aproximativ bilanţ, fără a mai folosi carnetul de fişe.

Tu ai urmat :

— În aceste trei zile, lichidăm şi diferitele datorii ori rate la diferiţi librari, anticari, cizmari, croitori... Să plecăm cu obrazul curat. Cavaleri fără frică şi reproş ! Este ?

— Este, Vladim.

— Mai apoi... tu nu te repezi acasă, în sat ?

— Tocmai, Vladim. Ţineam să-ţi spun. Mama... Mă simt un criminal.

— Şi eu nu, bătrîne batracian ?

— Aşadar, pleci şi tu acasă ?...

Zvîrlind creionul din mînă, te-ai ridicat de pe scaun şi te-ai dus la fereastră să priveşti afară, la grădina lui moş Agapie, potopită de ploaia din acea zi.

Ai tăcut un timp, ca să-mi răspunzi într-un tîrziu, cu spatele întors :

— Cu mine e mai greu, mai complicat, bătrîne batracian. Tata în spital aici. Frate-meu, tot aici, la han, unde şi-a făcut prieteni de pahar... Mult, mult mai complicat. Să lăsăm deocamdată...

Ai revenit la masă cu brazda adîncită între sprîncene şi ai luat din nou creionul în mînă !

— Ultimele trei zile : diferite lichidări sentimentale. Adio de la prieteni, de la prietene, de la profesori, de la colegi, de la cunoscuţi... Bagaje, politeţe, eţetera... În seara de 26 noiembrie, îmbarcarea în tren, direcţia Bucureşti, pentru a începe o nouă şi eroică existenţă de conchistadori, echipaţi şi înarmaţi pînă în dinţi. De acord, bătrîne batracian ?

— De acord, Vladim.

— La fapte, atunci ! Intrăm imediat în acţiune !

Am intrat imediat în acţiune.

Da, aveam în sfîrşit un rost, un ţel, un soroc la toate să ne zorească din urmă.

Cele trei zile din prima parte a programului tău au decurs pentru amîndoi punct cu punct, precum hotărîseră prevederile înscrise negru pe alb. Agoniselile de hîrciogi, cu tot scăzămîntul rabaturilor şi cu toate lichidările datoriilor, ratelor şi altor cheltuieli, întreceau cu prisosinţă un bilanţ foarte surîzător. Bravo ! Bravissimo ! Nu ne mai îngrijorau prea mult prepusele adversităţi ale Capitalei. Nici biletele de tramvai, de teatru, de cinematograf ; nici cărţile şi revistele din librării ; nici cornurile cu sare şi halbele de

bere. Puteam înfrunta necunoscutul cu bărbăţie şi muniţii. Poftească !

Ziua a patra eu am plecat dis-de-dimineaţă acasă, în sat, cu trenul din zori.

Mi se strîngea inima cînd te-am lăsat la masa din chinovia noastră, înaintea ceştei de cafea golită, cu fruntea rezemată în palmă, cu ţigara stinsă în cealaltă mînă.

— Şi, tu, Vladim ?

— Eu...

— Poate că...

— Ce-ţi pasă ? Nu-ntreba şi nu ai teamă, bătrîne batracian. Se anunţă o zi cu soare. Soare cu dinţi. Nu-i exclus s-o pornesc cu *signor* Salvatore Rovetta şi cu conu Buduşcă într-o scurtă expediţie cinegetică. Aşa că la întoarcere coana Sultana nu-i exclus că te va primi cu un coşcogea iepure servit pe tavă şi preparat cu toată arta sa culinară, cu măsline, capere, foi de dafin, felioare de lămîie. Află ! Şi mai află de la mine că ai să-i duci dorul la cazarma şcoalei, cu lista de bucate fiartă la cazanul şi după tipicul tuturor bucătăriilor de cazarmă din cele cinci continente... Află şi mergi în pace !... Zeul Marte cu tine...

Rîdeai.

Aşa de trist rîdeai, Vladim, atît de în silă, încît tot drumul pînă acasă nu mi-au pierit din ochi fruntea ta rezemată în palmă, ţigara stinsă dintre degete, ceaşca goală de cafea, privirea împîclită.

Tot drumul m-a urmărit mustrarea că te abandonasem aşa, acolo, cu o atît de neiertată ingratitudine.

. . . . . .

Să amintesc cu ce suflet strivit sub bolovanii unor alte mustrări încă mai grele m-am întors după două zile pe-a treia ? Nu-i locul aici. Nici timpul.

Doar cîteva pomeniri fugace. Şi satul, încă mai scufundat în nămolurile primordiale. Şi sărăcia, încă mai împovărată de scumpetea şi de contrabandele neutralităţii într-un ţinut de fruntarie. Şi sumeţirile jandarmilor, încă mai umflaţi, să plesnească în uniforme şi cătărămi. Şi vechilii boiereşti, încă mai aprig sfîrcuind spinările încovoiate sub plumbii harapnicelor. Şi agenţii fiscali zorind încă mai neîndurat cu vîn-

zările boarfelor din casă şi a cenuşei din vatră pentru împlinirea dăjdiilor neplătite. Şi bărbaţii în putere, concentraţi la graniţe să sape şanţuri, întru apărarea acestor huzururi. Şi înstrăinarea care mă întîmpina pretutindeni, ca în satul din visul cel rău cu Vera Arcadievna. Şi mama... Şi biata mama, vorbindu-mi cu sfială şi codiri, ca boierului din balconul conacului, despre cei doi fraţi mai mici, de la carte, pe care eu îi ocrotisem şi-i îndemnasem pînă atunci şi care mă aşteptaseră în darn toată vara. Şi surorile cu palmele bătătorite. Şi ruşinarea lor umilă că n-au ce pune pe masă. Şi casa copilăriei, încă mai dărăpănată sub acoperişul de şindrilă putredă, neagră, hîită. Şi atîtea şi atîtea, toate încă mai grabnic pogorînd pe povîrnişul surpării, împinse de binecuvîntările neutralităţii şi espectativei armate, din care îşi umplea guşa cu trei etaje domnul deputat şi arhimilionar Dorogan, marele cerealist industriaş şi exportator ; din care îşi uşura moşiile de ipoteci şi de datorii beizadeaua Tonton Vartiadi ; din care culegeau lamura făinei şi procopselilor notabilii şi chiaburii satului într-o mai nesăbuită supralicitare de jaf, de speculă, de despoierea iobagilor fără apărare — viitoare carne de tun.

Mama şi surorile m-au petrecut pînă la halta din cîmp, prin ploaie şi gloduri.

În vagon, mi-am numărat la fereală de alţi ochi străini rămăşiţa chiverniselilor din pungă.

Nici zece lei.

Ce uşurare ! Măcar de atîta povară a mustrărilor izbutisem să mă descotorosesc. Fluieram fără de grijă un cîntec. Un imn de război.

Din tramvai, în calea de la gară spre chinovia noastră, l-am zărit vociferînd şi gesticulînd cu măreţie pe Salvatore Rovetta, în faţa vitrinei de la magazinul bravilor fraţi italieni, antica firmă de încredere. M-am bucurat. Aşadar, te-ai întors şi tu din expediţiile voastre cinegetice ?

Programul continua deci fără abateri, punct cu punct. Bine făcui să sosesc mai din vreme ! Am răgaz să-ţi mai împărtăşesc amărurile din sat, să le cunoşti şi tu în ce hal le-a înăsprit dulcea neutralitate armată...

Descins acasă însă, în Tătăraşii tîrgului nostru adoptiv, nici urmă de tine, nici de iepurele mare şi gras ca un miel, trofeul tău de vînătoare.

— A plecat două ceasuri după ce-ai ieşit dumneata pe uşă... mă informă coana Sultana.

— Fără să spună nimic ?

— Fără...

— Şi de-atunci ?

— De-atunci l-am tot aşteptat. Parcă a intrat în pămînt. Te-am aşteptat şi eu să ieşi din pămînt.

Nu-mi găseam astîmpăr. Ciudat ! Se întîmplase ceva la spital ? Sau poate la hanul Trei drumuri, cu fratele tău Mitrache, poreclit la voi în sat cînd Zurbache, cînd Trăscău ? Nimic nu era exclus. Calvarurile tale le ştiam mult mai fără de cruţare şi mai întortocheate, oricît le-ai tăcut tu mai întotdeauna cu o explicabilă umilinţă morală.

Participam la ele şi fără să le mai destăinuieşti.

Încercai să citesc ziarele cumpărate de la gară. Nimic deosebit. Comunicatele de pe cele două fronturi. Oamenii continuau să se ucidă din înalt ordin, ca să nu fie uciși. Cea mai banală poveste de toată ziua, care avea să dureze încă patru ani.

— Boc ! Boc ! în uşă.

— Intră !

Am aruncat gazetele.

Pe uşă, în prag, se opri un băieţandru într-o uniformă de şcoală.

— Intră, te rog. Intră şi închide uşa.

Nedumerirea mea îmi era scrisă probabil atît de clar în ochi, încît băieţandrul se fîstîci şi mă întrebă cu oarecare decepţie :

— Nu mă recunoaşteţi, domnule student ?

— De... Parcă...

— Fundacul Broscăriei... mă ajută el, cu un zîmbet stingher pe buzele pale de malarie.

— A, da ! Cum să nu te recunosc ? am mărturisit, fără prea demonstrative efuziuni, fiindcă amintirile din Fundacul Broscăriei nu erau dintre cele mai plăcute şi mai spre onoarea bătrînului batracian. Cum să nu te recunosc ?... Ia loc pe scaun.

Strîngîndu-i mîna şi cercetîndu-l mai atent, după toate rigorile disciplinelor mele de observator, l-am îndemnat să se aşeze pe scaun, chipurile cît mai cordial şi mai protector.

Se schimbase în bine băieţandrul ! Mai plinuţ la obraz. Cu privirea mai puţin somnolentă. În straie de uniformă mai chipeşe. Nu cu pantalonii sumeşi pe glezne şi cu tunica decolorată. Nu cu şapca fără cozoroc. Ce uniformă ? Ce şcoală ?

Nu mă dumiream.

— Ia loc. Şezi...

— Vă rog să iertaţi... îngăimă el. Nu-mi permit, căci trebuie să plec imediat. Nu pot întîrzia de la şcoală. Am învoire de la internat numai pentru trei ceasuri. La noi nu-i joacă. Cum te-abaţi de la regulament, carcera în loc de masă !... Îl căutam pe domnul student Vladim.

— Domnul student Vladim lipseşte.

— Ştiu. Mi-a spus doamna de gazdă, care m-a trimis la dumneavoastră să bat în uşă. Veneam cu un comision de la bădia Vasile Neagu, dulgherul. Cunoaşteţi...

Eu m-am oţărît.

Cunoaşterile mele erau într-adevăr prea puţine, prea din bucăţi şi prea puţin menite să-mi ridice acţiunile în propria mea stimă, după lamentabilul naufragiu al avîntărilor din Fundacul Broscăriei, împroşcat acolo de noroi şi de orăcăitul preaafurisitelor prăsile de batraciene.

Totuşi, ca să nu rămîn de ocară şi de căruţa ignoranţei în faţa unui băieţandru aşa de respectuos şi timid, am afirmat cu un gest circular şi atotcuprinzător din pipă :

— Cunosc ! Cunosc !...

— Cunoaşteţi atunci desigur şi aranjamentele domnului student Vladim cu bădia Vasile, dulgherul ?

Aici o cam încurcasem cu atotcuprinzătoarele mele cunoştinţi. Mă mai agasa şi limbajul băieţandrului cu uniforma de şcoală pe care n-o puteam identifica. Limbaj oarecum prea prezumţios (mi se părea) pentru Fundacul Broscăriei.

— Mnda, cunosc însă numai în parte „aranjamentele" domnului student Vladim. În aranjamentele sale, domnul student Vladim e de principiu să nu ştie stînga ce face dreapta... Îngăimai eu acum, coborînd diapazonul superiorităţii de student emerit.

— Adevărat ! supralicită admiratorul tău. Discreţia personificată ; acesta e domnul student Vladim. Tace şi face !

Nu promite şi îndeplineşte ceea ce nici nu i-a cerut nimeni. Un om întreg. Un om şi jumătate.

Băieţandrul se dovedea mai înaintat decît glotimea înglodată din Fundacul Broscăriei nu numai cu vocabularul, ci şi cu oarecare formulări aforistice îndestul de judicioase.

Am ridicat din sprîncene, zgîndărit de curiozitate.

El îmi satisfăcu această curiozitate fără să-l mai înteţesc cu întrebările.

— Aşa a procedat astă-vară cu bădia Vasile Neagu, cu biţa Natalia, soţia şi copilaşii lui. Aşa a procedat şi cu mine. Pot zice, salvator !... Cînd a ieşit din spital biţa Natalia, soţia lui bădia Vasile, dulgherul, cu Rica şi Ţucu, copilaşii, care abia se mai clătinau pe picioare, a venit într-un suflet : — Uite, am eu o recomandaţie de la domnul avocat Ion Budea Hortopanu, la nişte clienţi ai săi, dintr-un sat de munte. Trebuia să plec eu. Nu mai plec. Am aranjat să-mi schimbe scrisoarea pentru soţia dumitale şi copilaşii. Vor sta acolo o lună, două, pînă ce se întremează. Uite şi bani de drum, plata mîncării şi celelalte. Mi-a picat mie o sumă, de la un datornic. Îmi luasem nădejdea... Sumă picată din cer ! Bădiţa Vasile s-a codit, s-a împotrivit, dar pînă la urmă a acceptat, cu o singură condiţie. Să se achite de suma avansată, în rate lunare, cît îl ajută mijloacele : treizeci de lei pe lună. Aceasta e a treia lună. Am adus banii în plic, fiindcă bădia Vasile nu poate veni... Iar cu mine a procedat cum vedeţi, domnule student. A trecut pe la noi de zece ori în timpul verii. M-a dăscălit ce să învăţ pentru concurs, cum ar fi făcut răposatul domn student Culai Baciu. Ba încă mai cu spor. Alt cap, ce să zic ? Să nu fie cu păcat : adevărul e adevăr !... Mi-a dat cărţi. Mi-a controlat şi mi-a corectat caietele. A aranjat actele, înscrierea, cele de cuviinţă. Şi am intrat la Şcoala de arte şi meserii, clasificat al treilea la concurs. S-a îngrijit cu domnişoara studentă Vera Lukianov şi de mama, să capete de lucru acasă cu acul şi cu maşina de cusut lenjerie de spital, pentru ca să aibă sub ochi copiii ceilalţi, „pe care nu-i mai pot păzi eu“... Uitaţi-vă, două fapte, numai două de adevărat salvator, domnule student, le cunoaşteţi ?...

— Mnda. Numai în parte, ţi-am spus ! Numai în parte... minţii cu jumătate de gură, pentru a salva şi eu ce puteam,

măcar aparenţele. Prietenului meu Vladim nu-i place să-şi trîmbiţeze faptele cele bune, din inimă. Face caz numai de cele mai puţin bune.

— Glumiţi, domnule student !... zîmbi cu buzele pale de malaric băieţandrul. De ce fapte mai puţin bune ar fi capabil domnul student Vladim ? Eu, mama, bădia Vasile, bita Natalia, soţia lui, copilaşii săi, Rica şi Ţucu, toţi sîntem gata să punem mîna în foc pentru domnia-sa. Aceasta vă rog să nu i-o spuneţi... Acum vă mai rog să primiţi banii de la bădia Vasile şi să semnaţi de primire.

Băieţandrul scoase din buzunarul tunicii plicul galben cu bani : un pol de hîrtie şi mărunţiş pînă la împlinirea sumei de lei treizeci.

— Vă rog să număraţi, domnule student, ca să fie toate în bună regulă.

— Bine, număr, ca să fie toate în bună regulă.

Am numărat, am semnat o fituică de primire şi am pus plicul cu banii pe marginea mesei.

Băieţandrul cu uniforma Şcoalei de arte şi meserii a salutat respectuos şi s-a dus.

Eu am rămas în chinovia cetaniilor şi controverselor noastre singur cu fidela-mi pipă de încredere şi cu gîndurile la tine. Aşadar, pentru aceasta îmi ceruseşi să deşert pînă la fund vechea mea pungă, astă-vară ? Aşadar acesta era misterul tău cu Vera Arcadievna, despre care aţi pomenit enigmatic amîndoi, pe peronul gării, înaintea despărţirii din urmă ?

În cămăruia atîtor elanuri măcinate, mă ghemuisem, după vechiul năravi, în cotlonul bucherelilor din fundul patului.

Prăfiram prin cuget felurite întrebări şi răspunsuri, în singura tovărăşie a fidelei pipe de încredere. Unde erai ? Ce însemna lipsa ta, neprevăzută în programul întocmit doar de tine, negru pe alb şi aprobat de amîndoi, punct cu punct ? Tăcere. Nici o ţipenie în casă. Numai pendulul din ietacul gazdelor noastre, bătînd muzical sferturile, jumătăţile, ceasurile. Se apropia seara pe nesimţite.

Pe nesimţite te-ai apropiat şi tu.

Nu ţi-am auzit paşii. N-ai trîntit portiţa din stradă, n-ai trîntit uşa intrînd, după obiceiul tău vijelios dintotdeauna. Te-ai prelins ca Năzurca, pisica cu paşii felini, ca un fur, ca un vinovat.

Ai deschis uşa încetişor :

— Bună, măi frate Alexandre, frate.

— Bună, Vladim.

După ce ţi-ai atîrnat pălăria şi pardesiul în cuier, te-ai dus de-a dreptul pînă la fereastră şi ai rămas privind afară la grădina lui moş Agapie, mucedă în bura măruntă din acea zi. Cu mîinile împreunate pe cerceveaua geamului şi cu fruntea rezemată pe dosul palmelor, ai stat un timp aşa, în neclintire. Apoi, fără să te întorci, ai întrebat :

— La voi în sat ce-i, măi frate Alexandre, frate ?

— Prăpăd, Vladim.

— Mai rău decît întotdeauna ?

— Mai rău...

— Înţeleg.

Pauză. Într-un tîrziu, nu m-a răbdat firea să nu te iscodesc.

— Iar tu, Vladim ?

— Nimic.

— Vînătoarea ? Iepurele mare şi gras ca un miel ?

— Faliment general. Mai mare ruşinea...

— Hm !...

— De ce faci hm, bătrîne batracian ?

— Fiindcă, venind de la gară, l-am văzut din tramvai pe *signor* Salvatore Rovetta. Perora şi gesticula mai măreţ decît oricînd. Probabil lui i-a rezervat de-astă dată dubleurile pronia voastră, a vînătorilor.

Altă pauză. Şi după alt răstimp :

— N-am fost cu el. N-am fost la vînătoare. Nu puteam, măi frate Alexandre, frate !... Ca şi tine, m-am dus s-o văd pe mama. Am profitat de lipsa tatei, de lipsa fratelui mai mare, captivi şi dînşii pe scurtă durată în tîrgul nostru adoptiv. Pentru întîia oară după atîţia ani, aveam prilejul s-o găsesc singură... Să fim numai noi... Celelalte, uşor să ţi le închipuieşti. Mai rău decît la voi în sat ! Fiindcă la noi în sat stăpînul moşiei este acum cunoscutul arhimilionar şi deputat Dorogan, tăticul lui Cristache. Cristinel al nostru... Înţelegi ?... Mai mare prăpăd, încă mai mare topenie : regim crunt de zbiri şi satrapi. Toţi operează în stil mare. Dulcea neutralitate...

A treia pauză. După care te-ai desprins de la fereastră şi te-ai apropiat de patul meu, să-mi vorbeşti în faţă :

— Poţi să-mi faci rost de cîţiva leuşcani, bătrîne batracian ? N-am nici pitaci de-o ţigară.

Înţelegeam.

Te-ai întors, ca şi mine, de-acasă cu toate chiverniselile de hîrciogi lăsate acolo să aline măcar ceva din lipsurile şi amarurile neasemuit mai strigătoare decît ale noastre. Am strîns din umeri sincer dezolat.

— Te-miri-ce şi mai nimic, dragă Vladim. Nici zece lei, tot fondul de rezistenţă.

— M-am lămurit... ai surîs amar, pricepînd fără alte explicaţii de ce şi fondul meu de rezistenţă s-a redus la nici zece lei. Iată deci că toate chiverniselile noastre de hîrciogi îşi aveau un rost mai nobil. Nimic nu se pierde de haram în natură. S-o scrii în fişele tale de naturalist.

Deodată, mi-am amintit :

— Stai, Vladim ! Caută pe masă. Te-aşteaptă un plic, cu un modest fond de rezistenţă. Într-adevăr, nimic nu se pierde în natură... Toate se plătesc la timp. Se răscumpără...

Ai desfăcut plicul şi ai fluierat a cumplită minunare :

— Pfiiuuu... ! Fond de rezistenţă grozav, bătrîne batracian ! Deci a fost pe-aicea meşterul dulgher Vasile Neagu sau Filimon Gruia ?

— Care Filimon Gruia ?

— Băiatul din vecinii dulgherului Vasile. Actualul elev de la Şcoala de arte şi meserii. Cum ? Astă-primăvară ai stat de vorbă cu dînsul în Fundacul Broscăriei, precum mi-a spus-o el atunci, te-a pilotat să ieşi din băltoace şi nici nu ştii cum îl cheamă ?

Am aprins pipa şi, fiindcă tu nu mai aveai nici căpeţel de ţigară, venit fără lescaie de pe drum, am pîcîit cu rîndul cîte-un fum fiecare, ca în nopţile cele bune din chilioara cetaniilor şi controverselor sfîrşite pentru totdeauna. N-a fost nevoie de prea îndelungă cazană spre a ne modifica planul de campanie pentru cele din urmă trei zile. Bravo ! Bravissimo !

Trei zile, încă trei zile. Cele din urmă...

Trei zile de pelerinaj în vechiul nostru tîrg adoptiv, unde zece ani pe-al unsprezecelea ne-am trăit aproape fără întrerupere copilăria şi adolescenţa şcolărească, începutul tinereţii, experienţele, amăgirile, adaptările.

Iar printre aceste felurite pelerinaje strecuram şi mici tentative, mai mult ori mai puţin izbutite, de oarecare restaurări bugetaro-financiare, executînd cu o ferocitate mai îndîrjită părinţii foştilor elevi, care ne amînaseră mereu cu lichidarea rămăşiţelor, nu din lipsă de bani cumva — din principiu. Cu cît mai bogătani, cu atît mai rău platnici şi mai dispreţuitori cu drepturile muncii şi caznele noastre.

Toate după neştirbită orînduială.

Vasile Neagu, dulgherul, ţinuse cu demnitatea sărăciei să-şi respecte un cuvînt, pe care de altfel nici nu i-l ceruse nimeni. El ştia preţul muncii. Cei cu echipajul la scară întreţinut din munca şi din sudoarea altora se scandalizau cu ifose indignate de neobrăzata noastră perseverenţă.

— Ştiţi că aţi devenit plicticoşi ? Mîne. Nu piere lumea.

— Dar pierim noi, domnule senator.

— Aş ! Ce mai tura-vura ? N-am bani mărunţi. Numai hîrtii de-o sută, de-o mie. Aveţi rest ? Nu ?... Mîne !... Şi către vizitiu : Dă-i drumul ! Mînă la club, c-am întîrziat la partidă.

Rămîneam în josul scărilor, mofluzi, ca nişte ignoranţi ce nici nu văzuseră încă în viaţa lor cum arată o bancnotă de una mie lei. Ba mai şi salutam respectuos, cu stimă şi consideraţie pe domnul senator, grăbit să nu piardă partida de pocher sau de *écarté* de la Jockey-Club.

Tu erai mai energic sau mai dat pe brazda tacticei şi strategiei. Soseai mai victorios, sunînd triumfal două patace de cîte cinci lei.

— Am luat bestia mai pe subţire, bătrîne batracian. Cu şosele şi momele. *Asinus asinum fricat.* [1] *Hîrciogus,* adică, pardon, *cricetus cricetum fricat !...* Cum scrie la carte, că doar de asta învăţarăm limba lui Plaut şi Juvenal şi Marţial, *ejusdem farinae...* Măi frate Alexandre, frate, bine că scăpăm ! Mare primejdie de adaptare şi de ticăloşire sută-n sută ne păştea pe amîndoi ! Să ajungem ca dînşii ?

După un timp, către tine însuţi, cu îndoială :

— Totuşi...

— Zi, Vladim ! te-am zorit eu să-ţi smulg cuvintele. Totuşi ce ?

— Totuşi, nici perspectiva care ne-aşteaptă nu-i cea mai strălucită şi reconfortantă. Observi, observatorule, cum toate

[1] Măgarii se scarpină între ei (lat.).

sînt ticluite să ne ducă pe acelaşi vad ? Şcoala de ofiţeri în rezervă !... Adică, tot despărţiţi de lumea obîrşiei noastre, de unde ne-am întors amîndoi ieri-alaltăieri, cu atîtea amaruri şi veninuri împrospătate la faţa locului. După un an, ofiţeri, comandanţi din oficiu ai unităţilor de iobagi, număr din marele nostru număr. Domni ! Domni sublocotenenţi !... Distanţă incomensurabilă, ca de la aştri la viermi. Pentru dînşii, pentru soldaţii din satele de-acolo, de unde-am venit, de-o fi pace, de-i război, însemnăm o oarecare soartă mai blîndă. Un noroc. Ne-om purta mai omeneşte decît alţii ; le-om vorbi în graiul lor. Dar pentru noi, ce mare scofală ? Nici o nădejde să mai ştergem distanţele, să ne mai regenerăm rădăcinile care au prins a putrezi. Gata, gatova ! Rupţi pentru totdeauna. Nu-i şi aceasta încă o afurisită tactică şi strategie ?...

— Este, Vladim. Însă ce vrei să spui cu asta ?

— Tocmai. Nu vreau să spun nimic. Constat.

— Să cerem trecerea noastră la trupă ? Să rupem diplomele ? Să proclamăm sus şi tare că n-avem poftă de nici un grad şi că vrem neapărat să facem trei ani de oştire cot la cot cu flăcăii analfabeţi din satele noastre ?

— Dar eu ce naiba constat, bătrîne batracian ? Tocmai ! Ceea ce era de demonstrat. Nu-i nimic de făcut. Căci aceasta ar însemna întreruperea studiilor pe trei ani, fără nici o putinţă de recuperare. Adio diplome, licenţe, doctorate ! Adio tot ce-am trudit zece ani pe-al unsprezecelea ! Adio în neant toate ! Cleştele e prea diabolic strîns ca să mai putem scăpa...

Astfel, ceas cu ceas, măruntele şi meschinele şi urgentele noastre îngrijorări de hîrciogi se amestecau încă o dată cu întrebările mai îndepărtate făr' de răspuns, cu amarele constatări generale fără de leac.

Ne consolau prietenoasele cuvinte de despărţire ale bătrînilor noştri dascăli, cărturari inimoşi cîndva, însă acum cu inimile prea obosite şi resemnate. Ne consolau cuvintele de drum bun ale librarilor şi anticarilor. Înlăcrimata întristare a rubicondei şi multisfericei domnişoare Malci Henţăs, care-ţi făgăduia o vitrină specială la apariţia celei dintîi cărţi, cu fotografia în mărime naturală la mijloc. Chiar şi mîhnirea lui Baldorn, pionierul Occidentului, care uita şi ne ierta barbara devastare a sanctuarului său.

Nu plecam fără a lăsa regrete în tîrgul nostru adoptiv. Însă în ce lume ? Şi ce fel de regrete ?

Mai mult ne-a mişcat pe amîndoi plînsul Mona-Lizucăi noastre. Sau omagiile sobre ale adoratorilor şi curierilor tăi de pe maidanuri, cu Turel în frunte, care-şi stăpîneau emoţia să se arate bărbaţi nevoie mare în toată puterea cuvîntului, vrednici de domn Vladim, marele lor căpitan de plai !

Seara, în preceasurile plecării, mă canoneam de unul singur să isprăvesc cu strînsul buclucurilor în vechea-mi valiză jerpelită şi în suplimentul unui ponosit sac şcolăresc de excursii, încă de pe vremuri, cînd ne avîntaserăm amîndoi spre piscurile din munţii Hangului. Anevoioasă treabă ! Ce să alegi ? Ce să laşi în păstrarea gazdelor ? Ce să lepezi definitiv ? Şi cum să încapă cele bune şi strict indispensabile în biata valiză, care nu era nici pe departe turbinca lui Ivan fără de fund din povestea lui Creangă ?

Focul ardea în sobă, fiindcă afară bîntuia o lapoviţă vrăjmaşă, înspicată de fulgi.

Am tras scaunul la gura sobei, să-mi acord un popas de reculegere în chinovia cetaniilor şi să meditez acolo pentru ultima dată la noi, ca de atîtea şi de atîtea ori.

Ce soartă !

Nu mai puţin maşteră decît a lui Culai Baciu, după a cărui moarte a rămas zestrea-i cărturărească fără stăpîn şi fără s-o revendice nimeni.

Toate ale noastre, de prisos pentru un răstimp, nule şi neavenite la oştirea unde plecam, nu şi-ar fi găsit loc în bojdeucile natale, din sat. Ce să caute ? Cărţi, dicţionare, enciclopedii, caiete cu însemnări, teancuri de fişe, imaginile geniilor noastre tutelare... Ce să caute acolo, aşa de străine şi de pripas, în paza mamelor noastre neştiutoare de carte ?

Noroc că de îndată se oferiseră coana Sultana şi moş Agapie să adăpostească tot ce nu-şi avea rost în echipamentul şi muniţiile unor viitori oşteni, pînă ce ne vom întoarce, veterani încărcaţi de glorie şi de insignele măreţelor eroisme, să înnodăm firul cursurilor la Universitate, sorocul suspendat al examenelor şi licenţelor, dacă ne vom mai întoarce. Dacă nu ?... Vestigii, gunoaie confundate pentru posteritate cu relicvele celor trei infanţi.

Meditaţiile bătrînului batracian erau deci cam melancolice. Şi nu aveau oare de ce fi ?

Dar te-ai ivit tu să le risipeşti. Ca întotdeauna, trîntind uşa de perete.

De astă dată cu două trofee, cîte unul în fiecare mînă. Cîte un geamantan nou-nouţ, lustruit, de muşama neagră.

Uşa o deschisesei cu cotul ; ai trîntit-o de perete în urmă cu tocul încălţării.

— Nu strigi bravo, bravissimo, bătrîne batracian ? ai întrebat cu oarecare deziluzie în mijlocul odăii, profund ulcerat de apatica mea lipsă de mirare, de bucurie, de entuziasm.

Cu obidă şi cu gîndul la drojdia chiverniselilor noastre, boscorodii morocănos :

— Asta ne mai lipsea ! Chelului tichie de mărgăritar, şi nouă — geamantane de lux.

— Ce lux, bre, ce lux ? Carton presat şi muşama. Spoială !

— Bine, spoială. Spoială ne mai lipsea nouă, Vladim ?

Tu te-ai burzulit :

— Măi, ce ingrată lighioană mai eşti ! Şi ce greu de cap cefalopod ! Şi ce calică în imaginaţie celenterată !... Nu pricepi ? M-a pîrlit cu ele Solomonică Gold, „Regele geamantanelor", în contul sufletului pe care mi l-au scos cu infantul său moştenitor şi elevul meu, Bubi, după ce l-am salvat de la a treia cădere la pîrleazul bacalaureatului. De două luni mă poartă cu vorba şi cu amînările. Azi intru în prăvălie. Ori, ori ! Mă încrunt. Bat cu pumnul în tejghea. Strig, urlu, pufnesc, răbufnesc ! El, nemuritor şi rece, zîmbitor şi afabil, mă invită : — Pentru ce vă faceţi nervi, dumneavoastră, o persoană aşa de distinsă, care scriţi la gazete de vorbeşte toată lumea ? Poftiţi şi serviţi-vă cu ceva din marfa prăvăliei. Marfă de voiaj ! N-aţi zis că plecaţi ? Discută, dacă ai cu cine !... Mai tare el ! Rezistenţa corpurilor gumilastice şi amabile... Am ales un geamantan. Mai rămînea să-mi achite dînsul o diferenţă. Rezultat ? I-am achitat tot eu o diferenţă şi pentru un al doilea geamantan. Altruist, pentru tine, frăţeşte !... Iar tu, de colo, în loc de recunoştinţă şi mersîm, mă tratezi cu ingratitudine şi cu morală. Mărturiseşte dacă nu eşti cel mai infect echinoderm din toate echinodermele inventariilor voastre... Pofteşte ! Pipăie, examinează marfa la lupă, la microscop, la ultraviolete. Spoială ; dar spoială extra !... Hai ! Nu mai face mutra aceasta acră, să-mi acreşti ultimele ceasuri din tîrgul Iaşilor ! Ca mîni ai să suspini după ele, bătrîne batracian...

Te-ai aşezat turceşte la gura sobei, pe podea, alături de scaunul meu. Şi un pătrar de oră, cu ochii la flacările jucăuşe, ai recapitulat, cu suflul tău de-atunci, cu amestecul de giumbuşuri şi de nostalgii, avatariile vieţii noastre comune de zece ani pe-al unsprezecelea în tîrgul nostru adoptiv. Cu ce vibraţii de strune grave ; cu ce tresăltări de rîset înviorat la amintirile atîtor năstruşnice peripeţii ! Toate duse, pierdute pentru totdeauna, Vladim !

Puteam să rezist ?

— Cine-ţi rezista ţie, cel de-atunci ?

M-au podidit gîndurile încă şi mai amare ; deşi împestriţate cu amestecul acelor năzbîtioase peripeţii. Sfîrşea un capitol. Mă chinuiau neliniştile şi preludiile altor cicluri, ascunse în tainiţile viitorului.

Tot tu le-ai pus capăt tuturora, săltînd în picioare.

— Gata, gatova ! A se grăbi-grăbire.

Metodic am procedat amîndoi la transmutarea bucluciurilor noastre din vechile valize jerpelite în geamantanele noi-nouţe.

Birja aştepta afară, în lapoviţa vrăjmaşă, înspicată de fulgi.

Coana Sultana ne-a strîns la pieptul său matern, planturos şi tălăzuit de tumultul emoţiilor. Moş Haralambie şi-a apropiat de fruntea noastră obrazul spînatec şi uscăţiv, cu manifestări mai avare şi mai puţin expansive ; dar în orice caz mai sincer mîhnite decît atunci cînd se despărţea de nevolnicii infanţi, despre care nu avea ce pomeniri să înscrie în suplimentul gromovniculuì cu zodiile pe-o sută de ani.

Tu ai surprins ascunsă după uşă pe Mona-Lizuca, rezemată cu fruntea de perete şi plîngînd cu sughiţuri. Ai ridicat-o cu braţul vînjos, să-i alături de obrazul tău obrazul ei ud de lacrimi, şi ai consolat-o cu şăgalnice şi înduioşate burzuluieli de adevărat frate mai mare ; ca şi cum nu aveai să ajungi vreodată, în cealaltă viaţă a ta, a lepădărilor şi trădărilor, crudul său gîde.

După stîlp, în ploaie, ne aştepta o mogîldeaţă, cu o glugă imensă şi ţuguiată. Turel, adoratorul tău şi curierul de pe maidanuri. Ne-a strîns mîna bărbăteşte, să ne ureze drum bun şi noroc, victorie şi decoraţii pe cîmpurile de luptă, mai transmiţîndu-ţi prin procură şi oarecare suspine de amor din partea tutungioaicei din colţ, madam Iftodiu.

Din lapoviță și din întunericul nopții de noiembrie, răspundeam la semnele prietenoaselor gazde cu alte gesticulări tot așa de cordiale și de optimiste.

— Mînă, Grișa ! ai strigat. Dă bici ! Scăpăm trenul...

Grișa a dat bici, și toate au rămas în urmă în întuneric, în lapoviță, în noaptea de noiembrie, pentru totdeauna pierdute.

Nu am mai scos un singur cuvînt, nici unul, nici altul. Ghemuiți sub poclitul de piele, unde răpăia lapovița vrăjmașă peste capetele noastre, am tăcut amîndoi pînă la gară.

Un hamal bondoc și oacheș, expeditiv și din fire voios, ne-a înhățat bagajele din birjă cu o nemărginită satisfacție, parcă anume pe noi ne aștepta.

— Clasa I ? a întrebat el, mai mult de formă și oarecum afirmativ.

— De ce clasa I ? i-ai întors tu întrebarea, clipind hîtru către mine din coada ochiului. De unde deduci ?

— Fasonul și bagajele de călători, conașule ! Atîta lucru am învățat a cunoaște în meseria noastră.

— De data asta te înșeli, cu regrete eterne. Clasa III-a... Află !...

— Glumiți, boierule ?

— Nu glumesc, prietene. Ca să fie totul în bună regulă : cu clasa III-a am sosit, cu clasa III-a plecăm din scumpul nostru tîrg adoptiv... Dar fiindcă fasonul exterior ne permite, pînă ce trage trenul la peron pui bagajele în sala de așteptare cl. I.

Ai dat fuga la ghișeul special, pentru a ne viza ordinele de chemare la oaste, care ne dădeau dreptul la călătorie gratuită pînă la destinație în vagon cl. III-a. Făceau și acestea parte din ultimele noastre chiverniseli de hîrciogi. Fiecare leușcan — împărțit, drămăluit, economisit, de teama necunoscutului care ne aștepta în Bucureștiul unde tu aveai să ajungi tribunul temut și rapace, deputat, director de ziar, ministru, vameșul mai tuturor consiliilor de administrație, al întreprinderilor bancare, industriale, miniere, petrolifere ce-au secătuit țara între cele două războaie.

Sînt sigur însă, mi-aș pune capul în funia spînzurătorilor, că atunci nu la acestea gîndeai. Nici nu-ți treceau atunci prin minte.

Trîntind uşa sălii de aşteptare cl. I, ai intrat fluturînd glorios în mînă biletele de cl. III, gratuite şi vizate :

— Gata, gatova, bătrîne batracian ! Totul în ordine. Hai să ne vînturăm pe peron şi să respirăm un aer mai respirabil, bătrîne batracian !

Afară, pe peron, aerul era într-adevăr neasemuit mai respirabil, deşi umed, rece, cu vrăjmaşe sfîrcuiri din lapoviţa înspicată de fulgi.

În acelaşi ungher, aştepta parcă acelaşi grup de oşteni chemaţi la concentrări din dimineaţa plumburie cînd plecase Vera Arcadievna. Aceleaşi stane de piatră. Aceleaşi mănţăli din tablourile lui Grigorescu de la 1877, războiul neatîrnării ; aceleaşi capele ciuruite de molii ; aceleaşi opinci ; aceleaşi arme străvechi de muzeu ; aceleaşi chipuri aspre, îngîndurate şi cioplite în gresie, în granit, în bazalt.

Aceiaşi şi totuşi alţii.

Numere din marele număr. Viitoarea carne de tun pe care aveam s-o comandăm peste doi ani la atacuri, la victorii şi înfrîngeri, în retragerile răpuse cu steagurile înfăşurate, prin defileuri, prin rîpi şi zănoage.

Sub lumina gălbie, prelinsă, sleită a becurilor economicoase, grupul lor părea încă şi mai abandonat, încă şi mai mustrător decît grupul celorlalţi din dimineaţa de-atunci. Alte şi alte numere din marele număr pentru care nimeni nu purta nici o grijă şi de a căror soartă nimeni nici nu se sinchisea, în dulcele paradis al neutralităţii şi al espectativei armate, cu asemenea arme preistorice şi cu asemenea soldaţi smulşi din beznele satelor, de la coarnele plugurilor de lemn, de la ogoarele sterpe, din bojdeucile de lut şi de paie şi cîrpici.

Te-au dus paşii către dînşii fără vreo intenţie anume.

Aş putea spune că te-ai apropiat dintr-un fel de magnetism animal al speciei, dintr-o atracţie inconştientă şi nepremeditată, sub porunca unor vechi-străvechi şi irezistibile chemări de obîrşie.

Ei au tăcut. S-au strîns unul în altul, mocniţi şi bănuitori, parcă într-o instinctivă formaţie defensivă. Le erai un străin. Un suspect. O primejdie. O iscoadă. Un viclean raliat al lumii duşmane lor dintotdeauna, de departe, din adînc de veac. Un emisar din lumea sălii de aşteptare destinată protipendadei,

Bieţii soldaţi rezervişti, zdrenţăroşi şi rebegiţi de frig în uniformele hărtănite, parcă ar fi preştiut că după ani şi ani aveai să ajungi pentru dînşii, pentru fraţii şi plodurile lor într-adevăr unealta suspectă a acelei lumi, o nouă primejdie, un nou exploatator, vameşul şi fariseul sîngeratelor dureri şi amaruri dintre cele două războaie — multtemutul Vladim, cu ale lui sfruntate vladimiade! Ei parcă o ştiau, o preştiau. Eu, însă, nu.

Te-ai apropiat de dînşii, ai deschis tabachera masivă de argint, cadou de la Gogo Vartiadi, şi ai împărţit ţigările ticsite pînă la cea din urmă. Ai încercat să intri în vorbă cu pornirea ta prietenoasă, firească şi din toată inima, care îndeobşte nu dădea greş şi nu se împleticea ca neizbutitele mele tentative.

Soldaţii au aprins, au început a trage fumul în piepturi cu sete şi au tăcut privind în altă parte.

Un zid al tăcerii. Un avertisment şi acela.

Posomorît şi îngîndurat, te-ai întors lîngă mine, cu paşi din care se istovise elanul.

Posomorît, încă şi mai posomorît, ai lepădat mucul de ţigară pe asfaltul peronului şi l-ai strivit cu o înverşunare nejustificată sub talpă, aşa cum avea să ne strivească viaţa şi pe noi cu aceeaşi nejustificată înverşunare, mucuri din marele număr de mucuri stinse ale strălucelor promisiuni din Romînia de-atunci.

Tăceam zgribuliţi şi posaci, lîngă acelaşi stîlp de schijă grunzuroasă unde-am stat tustrei, cu Vera Arcadievna, cînd pleca ea. În lumina becurilor sleită, murdară, agonică, încă şi mai tristă plecare! Încă şi mai pustie despărţire — despărţire de nimic şi de nimeni. Ca un preludiu încă şi mai dezolant. Pe acelaşi peron, pe lîngă acelaşi stîlp, în aceeaşi gară dintr-un oraş străin al unei ţări de vremelnic exil, Vera Arcadievna pleca spre chemările ei, unde o aşteptau prieteni şi tovarăşi de luptă, însoţită de mîhnirile prieteniei noastre.

— Pe cînd noi?

Trenul s-a alăturat de peron.

Ne dezmorţirăm amîndoi, şi de îndată tu ai luat, ca întotdeauna, comanda. Cu ajutorul hamalului bondoc şi descurcăreţ, ne-am asigurat loc îndestul de încăpător pe bancheta tare de lemn, văpsită cu grosolanele imitaţii ale

nervurilor de frasin. Pardesiile de ploaie — în cui. Totul — perfect. Bravo ! Bravissimo ! Doar că toate cam distonau cu lădiţele şi paporniţele, cu desagii şi boccelele celorlalţi călători din acel vagon al glotimii sărace. Cum distonau şi hăinuţele noastre de duminică, gulerele ştaif, fasonul şi atributele categoriei de voiajori pregătiţi vreme de zece ani pe-al unsprezecelea pentru altă clasă şi compartimentare în prevederile de comoditate şi confort ale Căilor Ferate Romîne.

Am răsuflat uşuraţi cînd trenul s-a clintit din loc, şi peronul a început să se perinde pe sub fereastră.

Pe geamul ud, brăzdat de picăturile oblice înspicate cu fulgi, priveam pentru cea din urmă oară mîhnitul nostru tîrg adoptiv, scufundat în lapoviţă, în noapte, în resemnata lui părăsire. Becurile sărăcăcioase abia se prizăreau răzleţ ici-colo. Sus, spre înălţimile Copoului, ca pe-un promontoriu deasupra negrelor abisuri, mai mult se ghicea de cît se zărea nedesluşit în ploaie şi-n noapte internatul celor opt ani de bursieri în fruntea promoţiilor şi al celor opt ani mereu înveninaţi de obida atîtor amaruri, de atîtea răni necicatrizate, de ponosul atîtor stigmate pe care le duceam acuma cu noi în necunoscut.

Clădirea o ghiceam în ploaie şi-n noapte după şiragul ferestrelor pal luminate, în geometrica lor simetrie prea bine ştiută : dormitoare, repetitoare, coridoare, biblioteca. Acolo, în amurgurile pustii de duminică, sprijiniţi amîndoi cu pieptul de pragul ferestrelor, contemplam nostalgic gara şi trenurile care plecau peste cîmpuri, dincolo de coline şi de măguri, întrebîndu-ne unde se duc, pizmuind călătorii ce izbuteau să evadeze, tînjind, jinduind fericea lor soartă.

Iată unde se duceau ! Iată ce fel de jinduită evadare dintr-un exil în alt exil !

Acestea în anii copilăreşti de şcoală nu le ştiam, nu le bănuiam, nu ne-ajutase nimeni să le întrezărim. Acum le simţeam pe a noastră socoteală, cu tot pustiul fără de oaze din noi. Exiluri în lumi fără de milă, fără de-o cumpănă a dreptăţii, fără de zări.

Trenul a ocolit în curbă domoală smîrcurile din Fundacul Broscăriei, înainte de a se aşterne zornic la drum întins.

Felinare încă mai răzleţe şi triste. Cocioabe încă mai dărăpănate în bezne şi-n zloată, încă mai jalnice vestigii ale

erelor primordiale, lacustre. Cum să nu-mi amintească şi jalnicul meu naufragiu din seara memorabilei tale conferinţe, care nu contenea să-mi sîngere inima cu răni pe veci netămăduite ? Şi cum să nu recunosc într-o pornire frăţească simplitatea decisă, rapidă şi neprecupeţită în care tu ai săvîrşit, fără să-mi destăinui vreodată, tot ce-aş fi năzuit eu cu atîta rîvnă şi n-am fost capabil a îndeplini, mai şi naufragiind în băltoace cu al meu grotesc plocon de cofeturi, de unde se scurgeau balele bunelor intenţii cleioase şi eşuate ? „Ce-ţi pasă, bătrîne batracian ? Nu-ntreba şi nu ai teamă. Cînd te-am dat de sminteală vreodată ?" Într-adevăr ! Puteau să răspundă şi s-o confirme în locul tău dulgherul Vasile Neagu, soaţa lui, biţa Natalia, copilaşii lor, Filimon Gruia, băieţandrul malaric şi avid de învăţătură, salvat din smîrcuri şi din deznădejdi. Tot atîtea fapte duse spornic pînă la capăt. Tot atîtea vieţi omeneşti care-ţi rămîneau ţie datoare în urmă, în fostul nostru tîrg adoptiv, pentru o mînă întinsă atunci cînd nămolurile putrede ameninţau să-i înghită. Tu găseai spontan energie, timp, leac, soluţii. Eu ? Neputincios şi netrebnic, eu m-am ales doar cu oroarea de a mai călca vreodată pe acolo cum ocolea trenul acele regiuni blestemate.

Fără să-mi dau seamă, palma mea s-a încleştat pe umărul tău cu drag şi cu mai fierbinte prietenie, recunoscîndu-ţi superioritatea. Îţi acordam circumstanţe atenuante pentru toate juvenilele slăbiciuni, contradicţii şi bijulisme din cei zece ani pe-al unsprezecelea, pînă la cel mai recent episod din sala de aşteptare boierească de cl. I şi pînă la suspectele tale regrete de pe peron.

Mai aveau vreo importanţă deosebită ? Le răscumpărai pe toate. Neghină şi pleavă din grîul cel bun, pe care le va alege şi le va arunca la gunoaie triorul şi vînturătorile vremii.

Aşa gîndeam cu învăţămintele de-acasă, din sat, ale feciorului de plugar, lăsînd la o parte celelalte învăţăminte ale uceniculuí biolog şi obiectivele fişe de observaţie din care s-ar fi dedus poate încă de-atunci alte concluzii. Încleştarea palmei întîrzia pe umărul tău atît de caldă şi stăruitoare, atît de puţin obişnuită în prietenia noastră zgîrcită cu asemenea manifestări, încît ai întrebat cu mirare, fără să întorci ochii de la fereastră :

— Ce te-a pălit, bătrîne batracian ?

Iar fiindcă eu tăceam, ai răspuns tot tu, dîndu-le toate pe socoteala priveliştei de-afară.

— Adevărat. Te înţeleg. Chiar celui mai ghimpos echinoderm i se leşiază inima... Sărman tîrg adoptiv : sărmanul nostru habitat ! Cîteva pîlpîiri de opaiţe în întuneric, în ploaie, în vînt.

— *E finita la commedia !* ai rostit tu în limba lui Dante şi a lui Salvatore Rovetta. Începe alta. S-o vedem ce brînză ! ai adăugat în limba ciobanilor noştri carpatici, de-acasă.

Amîndoi ne-am întors de la fereastră spre locurile de pe bancheta dură de lemn. Şi abia atunci pot spune că am luat contactul deplin cu realitatea vagonului şi a tovarăşilor de drum.

Era lumea noastră, cea autentic a noastră, de obîrşie, de fapt şi de drept. Ţărani scofîlciţi, ţărance fără vîrstă, veştede şi cu sclipirile ochilor împîclite de la primii copii, ca mamele noastre. Soldaţi, meseriaşi ; bărboşi şi slinoşi negustori de sat. Un jandarm lăbărţat pe două locuri, ca o imagine prezentă şi în vagon a lăbărţaţilor din comuna rurală unde în exerciţiul funcţiunii reprezenta puterea centrală de stat, cu autoritate nelimitată, cu pumnul, cu baioneta şi carabina. Se lăbărţase, adormise şi sforăia cu gura deschisă, privit şi prin somn cu o încruntare duşmană de muncitorii în straie cîrpite şi desperecheate. Norod ; numerele din marele număr. Şi izul acela de vestminte plouate, de încălţări ude, de iuft şi fum de tutun cl. IV sate ! Şi lumina aceea împuţinată, gălbie, sleită a lămpilor cu ulei de rapiţă, care dădea vagoanelor sărace o tristeţe specifică şi iremediabilă ; de altfel, ca toate luminile muribunde ale tîrgurilor, pieţelor, străzilor, gărilor, caselor şi tuturor nopţilor de-atunci.

Vagonul era ca pentru o asemenea lume. Lumea — ca pentru asemenea vagon. Lumea cea autentic a noastră, de obîrşie.

— Măi, parcă toate s-ar petrece într-un vis rău ! te-ai ridicat de pe bancă, pierzîndu-ţi răbdarea. Dracul să ne pieptene ! Eu mă duc să mai iscodesc prin tren. Mare lucru să nu descopăr alţi colegi, care-au purces şi dînşii în ceasul al unsprezecelea cu ordinele de chemare în buzunar !

Ai plecat.

Eu am rămas lipit locului, să filtrez picătură cu picătură în mine drojdiile de gînduri amare.

Cît voi fi rămas astfel în ghemuita-mi neclintire ? Un ceas ? Două ? Cei mai mulţi dintre drumeţi moţăiau răpuşi de somn.

Ai intrat tu, cu ţigara între buze şi cu faţa vesel destinsă din încordarea cu care plecaseşi, probabil după cine ştie ce plăcută întîlnire, după cine ştie ce voioase taclale, într-un alt vagon, cu o lume mai apropiată de stadiul metamorfozelor noastre. N-ai scos nici o vorbă ; ai venit mut să te-aşezi pe bancă, lîngă mine ; ai zvîrlit ţigara jos. Ţi-ai acoperit faţa pe jumătate cu pulpana mantălii de ploaie din cuier.

Aşteptam.

Aşteptam să-mi spui cu cine te-ai întîlnit, ce-aţi vorbit, ce te înveselise. După ţigara de jos, cu capătul aurit, bănuiam ceva prin deducţie, prin metoda de reconstituire a lui Cuvier. Vreun coleg din vagoanele de cl. I sau din vagonul de dormit. Unul din cei care ne întîmpinaseră cu ifosele odraslelor de protipendadă şi cu rîsul lor răutăcios, acum zece ani pe-al unsprezecelea, cînd soseam mocofani necioplţi de la stînă.

Zădarnic am tot aşteptat.

Cu ochii închişi, cu faţa împietrită, chinuită, străină, ţi-ai tras pulpana mantălii de ploaie mai deplin peste obraz. Iar eu, în loc să mă reazăm de umărul tău şi să încerc a dormi, sprijiniţi unul de altul, încălziţi unul de la căldura altuia, ca de atîtea ori în zece ani pe-al unsprezecelea, m-am tras instinctiv mai la o parte, spre capătul băncii.

Ţăcănitul roţilor de tren repeta la infinit, din ce în ce mai accelerat şi mai obsedant, cum avea să mă prigonească mulţi şi nesfîrşiţi ani mai tîrziu :

— În-co-tro mergi ? În-co-tro mergi ? Înco-tro ? Încotro-încotro-încotro-încotro-încotro ?...

CARTEA A TREIA

RĂZBOAIE ŞI PĂCI

ÎNTÎIUL CAPITOL

În noaptea brăzdată de fulgere, cînd ai plecat de-aici trîntind uşa să rătăceşti mai departe prin bezne, prin ploaie, prin trosnetul brazilor detunaţi de furtună, mereu nu conteneai să faci apel la crîncena vamă pe care am plătit-o împreună războiului.

Chemai, implorai trecutul, să te izbăvească de neînduplecatul prezent.

Lesne de ghicit.

Prea ieftin tertip, dintr-o prea ieftină urzeală.

Am priceput pe măsură ce-ţi tremura din ce în ce mai suspect glasul. Pe măsură ce mă apipăiai cu privirea din ce în ce mai pieziş pe sub pleoapele buhăite de acum, în nădejdea că-ţi mai dau un dram de crezare.

Erau cele din urmă şi tot mai miloage încercări, cu tremolo de suspine, cu patetice dibăceli de versat şi exoflisit tribun, pentru a învia dintr-o cenuşă răcită prietenia de odinioară, impasurile împărtăşite frăţeşte cîndva, legămintele tinereţii noastre aşa de trădalnic terfelite de tine. Şi le înfăşurai pe toate în ambalajul duioaselor amintiri, doardoar îmi vor îmblînzi bilanţul preameritatelor judecăţi şi osînde.

Haha! Cofeturi fondante de la confiseria Georges şi din romanţurile lacrimogene de la librăria franceză a lui Baldorn, pentru infantele pale şi vaporoase, sentimentale, din protipendada fostului nostru tîrg adoptiv. Comic. Comic şi mai mare jalea de nepotrivit cu părul meu cărunt şi năpîrlita ta coamă. Nepotrivit cu toate. Cu timpul şi cu locul. Cu aspra singurătate a pustietăţilor de aici. Cu anii cîţi au

trecut peste noi. Cu amarul atîtor experienţe, cu drojdia atîtor răfuieli cîte ne-au despărţit de mult, pe vecie.

Le bagatelizai de-a valma pe toate, ieftin trecînd peste toate.

Exact ca în balivernele interpelărilor tale de pînă mai deunăzi, care se încheiau cu o culminantă somaţie să ia piuitul auditoriului, cutremurînd sala de aplauze şi de tumultul ovaţiilor.

— Aminteşte-ţi anii de război, Alexandre !... mă somai mereu în scîncetul spăsit şi mustrător totodată. Cum de i-ai putut uita ?

— Dar nu i-am uitat nicicînd, Vladim.

Prea amar îmi amintesc şi cei patru ani pe-al cincilea de război, după cei zece ani pe-al unsprezecelea de şcolari bursieri şi studenţi de obîrşie iobagă, cu ale lor nenumărate nădufuri, furişe ademeniri, mizere poticneli. Cum aş putea să-i uit ? Cine dintre noi, cei de-atunci, i-a uitat vreodată ?

Nu înfăţişau cumpăna cea mare şi decisivă a tinereţii noastre ?

Nu s-au înscris cu hieroglife adînc săpate de baionetă ? Cu cicatricele rănilor de gloanţe, de schije şi şrapnele în carnea noastră ? Cu invizibile şi necicatrizate plăgi în cuget, să ne mai chinuie îndelung încă nopţi şi nopţi prin somn şi prin vis ?

Războiul, cu majusculă. Primul şi cel de-o mai apocaliptică năprasnă, care tăbărî să ne izbească neloial, pe ascuns, tîlhăreşte, la hăţişuri de drum, despoindu-ne de tot ce bruma agonisisem sacrosanct pe băncile şcolilor şi zdrumicîndu-ne fiinţa pentru totdeauna ; oricît de monstruos l-a depăşit în delirul exterminărilor peste un sfert de veac, celălalt, de-al doilea, încă mai sadic, încă mai savant organizat să ardă de vii în uzinele morţii din lagăre milioane şi milioane de bătrîni, de femei, de mame cu pruncii la sîn.

Căci acest război din urmă, de-al doilea, cu toate ororile sale, cu toate fortăreţele zburătoare care au şters într-un ceas de pe faţa pămîntului oraşe cu vestigii şi monumente de secole, cu toată finala hecatombă atomică de la Hiroşima şi Nagasaki, a fost încă mai dinainte ştiut şi aşteptat.

Din vreme îl vestiseră sumedenie de spectaculare preludii.

Ce-a lipsit ? Ce n-a figurat în programul, în vacarmul gălăgioaselor demonstraţii ?

Şi marşurile fanfarelor militare în stridenta cadenţă a tropotelor de cizme la asalt. Şi trufaşele parade ale echipelor de ucigaşi în lugubrele lor uniforme cu tocul pistoalelor la şold. Şi drapelele festiv pavoazate în pieţele de execuţie cu simbolul încîrligat al rugurilor medievale. Şi fulminantele discursuri ale dictatorilor răguşiţi de atîtea răcnete la microfon. Şi fulminantele proclamaţii periodic afipte pe ziduri. Şi periodicile ultimatumuri împroşcate în cele patru zări ale văzduhului de posturile de radio. Şi toată răstita prefaţă de ameninţări şi şantaje, cel puţin făţiş regizate cu surle şi tobe, trîmbiţînd o paranoică siguranţă în „misiunea divină" şi în halucinarea unei ordini satrapice pe-o mie de ani, pentru a îngenunchea Europa, continentele, planeta, otova nivelate de şenilele panţerdiviziilor, otova reduse la un vast şi amuţit cimitir.

Astfel, cel de-al doilea masacru al noroadelor n-a mai surprins pe nimeni. Fiindcă nimeni nu mai păstra vreo iluzie.

S-a dezlănţuit preparat dinadins de veşnicii agresori în văzul şi-n auzul tuturora, întru o dinadinsă dislocare psihologică prin teroare, prin contaminare şi panică. Prin consensul şi laşitatea capitulărilor succesive, tot mai mizerabil şi mai vinovat netrebnice, cu excepţia alarmelor repetate în pustiu de Uniunea Sovietică, pentru cei ce aveau ochi de văzut şi se prefăceaŭ că nu văd, urechi de auzit şi nu voiau să audă.

Pę cînd noi, cu „Războiul nostru" ?

Smulşi din aromeala molcuţă şi călduţă a unui pacifism mălăieţ şi cloroformizat de vorbe, de vagi reverii, de platonice garanţii moarte din născare şi îmbălsămate în mausoleul de la Haga, n-am îndurat oare, dimpreună cu alte milioane şi milioane de tineri de-atunci, cea mai brutală trezire la realitate ? Nu ne-am pomenit îmbrînciţi peste noapte în fioroasa şi pentru noi incredibila realitate, pe care ne-o ticluiseră cu totul într-alt fel monarhii, regii şi împăraţii dispăruţi astăzi de pe firmament, sfetnicii şi diplomaţii, generalii şi traficanţii de arme ai „păcii armate", în tainicile lor puneri la cale din umbră, cu alianţele şi duplicităţile lor, cu rivalităţile şi complicităţile de la *Ballplatz* şi *Quai d'Orsay*, de la *Wilhelmstrasse* şi *Forreign Office*, de la *Stock Exchange* şi *Wall Street* ? N-am filuit nedumeriţi cărţile,

atlasurile, manualele de istorie? Nu citeam frecîndu-ne la ochi telegramele şi comunicatele primelor invazii şi lupte de la frontiere? Nu ne-am tîrît la rîndul nostru în patru labe prin noroaie, şi şanţuri, şi rîpi, şi vifore, şi nămeţi, şi mormane de leşuri, prin băltoace de sînge, fără să ştim anume pentru cine şi de ce, pîndindu-ne cu scrîşnet vrăjmaş unii pe alţii şi ucigînd din înalt ordin, ca să nu fim ucişi? — aşa cum te-ai încumetat s-o scrii într-o seară de toamnă cu molatice foşnete în ramuri, dar sub imperiul unei sumbre şi rebele viziuni, cu neînfricarea tinereţii tale din acei ani?

„Războiul nostru" de-atunci!

Brusca şi totala sălbătăcire, resălbătăcire din înalt ordin, care ne-a mînat pe cîmpurile de bătălie, luîndu-ne din chinovia cetaniilor şi nesfîrşitelor sofistificări pentru sterpe himere din cărţi, abstracţii din cărţi, eroi şi eroisme din cărţi, prejudecăţi din cărţi, controverse din cărţi. Un univers factice de hîrtie, de cerneală şi litere de tipar.

Un simulacru părelnic al vieţii, insinuant şi perfid ca plăsmuirile fumului de opiu, care ne înstrăinaseră într-atît de viaţa cea vie, încît atunci cînd stăpînii şi arbitrii lumii din acea vreme au socotit momentul propice să ne prăvălească în genunile morţii, găsiră numai bine două amorfe şi docile unităţi statistice, două numere matricole din efectivul diviziilor de război, numai bune de trimis orbeşte şi fără crîcnire să ucidă din înalt ordin, ca să nu fie ucise din alt înalt ordin de gloanţele altor unităţi statistice, în alte uniforme, de dincolo de front.

Cum s-ar putea uita toate? Cum să le uităm mai ales noi, din generaţia şi contingentele de-atunci, care am fost cobaii primelor experienţe în stil mare, primelor tancuri, primelor gaze asfixiante, primelor bestializări ale ştiinţei şi tehnicii, din primul război mondial?

Numere nivelate din marele număr. Victime pasive din noianul predestinat al victimelor.

Cele cîteva pagini, oricît de brave şi de-o explozivă vehemenţă, tipărite într-o revistă a neutralităţii din Romînia celor dintîi doi ani de război, ca paginile tale care-au stîrnit oarecare vîlvă şi ţi-au scos la iveală numele din anonimat, ce altceva demonstrau la urma urmelor în viermuiala de zarafi, de samsari, de contrabande, de afacerişti şi patrio-

tarzi de ocazie? Şi ce rezolvau? Şi ce-au însemnat altceva toate, în afară de-o vociferantă intrare în arenă, cu anticipaţie fertilă în tot soiul de elastice răstălmăciri, de gumilastice argumentări trase de păr, pentru viitoarea şi mănoasa ta carieră de viitor şi acerb tribun al foştilor combatanţi din înalt ordin? Haha! Tribunul poporului, rapacele şi dogitul tribun de mai tîrziu, cum se vădiră toate cînd ţi-a venit sorocul la marele mezat al Romîniei Mari dintre cele două războaie şi cum mai captivaseră încă, să le recite cu neghioabă emoţie preaîndestulă vreme, doar pe devotatul prieten al copilăriei, al adolescenţei şi tinereţii tale, pe bătrînul, incurabilul bătrîn batracian.

Se întîmplă însă cu mine acum un fenomen deosebit de ciudat, deşi în firea lucrurilor, gîndind bine.

Ia aminte, Vladim.

Te păştea să te ţintuiască definitiv la locul tău de drept, ca la un definitiv stîlp al infamiilor, acel fenomen ciudat şi totuşi firesc, vrednic de ticăita manie a observaţiilor, înregistrărilor şi concluziilor experimentale. Vrednic de tipicul bătrînului batracian de-atunci, din chinovia cetaniilor şi din ungherul său de pat cu maldăre de caiete şi notiţe împrejur, rămas acelaşi şi astăzi, măcar faţă de neschimbata şi tenacea perseverenţă în proba fişelor de confruntare.

Pe acelea nu le poţi minţi. Acelea nu te mint.

Nu mint.

Ascultă, Vladim, deci ascultă!...

Cu începere de azi şi cu ochii la vechiul răboj al vechilor episoade, pe toate le văd, le simt, le recapitulez, le trăiesc şi le drămăluiesc altfel în cuget. Altfel îmi apar în lucidele confruntări.

S-a spălat mîzga vîscoasă, băloasă, siropoasă, a înduioşatelor amintiri, la care apelai.

Altfel se înşiruie şi se prezintă acum altor interpretări cu de la sine putere acele amintiri fără început şi sfîrşit, aşa cum mă învăluiră pe încetul şi m-au năpădit sub condei după ce-ai plecat trîntind uşa, s-o dezbîrni din balamale. Aşa cum m-au ţinut închis cinci săptămîni aici, între ziduri, cu tine, cu fantoma ta, cu mine, cu fantoma mea, cu fantasmele tinereţii noastre, să descîlcesc mrejele tulburelor, măreţelor şi naivelor, dar generoaselor plănuiri şi avîntări, pe care vitregia existenţei mele de belfer obscur le-a sleit treptat

în mine, pe care tu, cu incomparabilele tale înzestrări, cu agera ta ascuţime şi cu multiplele tale arme cu tot, le-ai vîndut pentru blidul de linte. Mereu mai şovăiam. Mereu mă mai îmbulzeau întrebările. Mereu se mai strecura printre cele mai neînduplecate judecăţi şi verdicte o mijeală de indulgenţă şi de compătimire, de regret pentru ceea ce-ai fost şi făgăduiai a fi.

Toate s-au încheiat. Rămîn pecetluite.

Rămîi cel de-acum, din noaptea cînd ai pornit să rătăceşti în neantul tău, precum meriţi şi precum ţi-ai făurit viaţa, împleticindu-te prin bezne, prin ploaie, prin trosnetul brazilor detunaţi de furtunile care au doborît lumea anilor tăi din urmă şi n-ar fi avut drept să te cruţe. De ce credeai că nu se mai află expieri ? Te aşteptau de mult.

Le-a bătut ceasul.

Pe mine întrucît să mă doară şi să mă înduioşeze în numele amintirilor ?

Durutu-te-a să te înfioare şi te-a înduioşat cîndva agonia Mona-Lizucăi noastre ? Dimpotrivă. Opritu-te-au amintirile legămintelor de odinioară, pe povîrnişul cinicelor lepădări, cît mai era timp ? Dimpotrivă.

N-ai şovăit să suprimi tot şi toate din calea ta.

La cinci săptămîni după noaptea cînd ai plecat trîntind uşa, aseară, deodată, s-a dezvelit cerul înalt din nori şi neguri şi ploaia mocnită.

Sclipeau stelele pe bolta albastră, de cobalt.

Îşi palpitau iarăşi enigmaticele lor semnale luminoase din infinitul spaţiilor cosmice, care în pridvorul conclavurilor din vara anului 1914 ne îmbiau de atîtea ori să ne călătorim cu gîndul şi cu vorba, cu hiperbolice fantasmagorii de ucenici cărturari, evadînd cel puţin aşa din marasmul şi toropeala tîrgului nostru adoptiv, scăpînd măcar aşa din cleştele întrebărilor imediate şi făr'de răspuns, cîte ne împresurau atunci să ne stingă hohotele şi gîlcevirile băieţoase în gîtlej.

Cerul şi stelele de-atunci. Eu, cel de acum.

Pe fereastra deschisă năvăliră efluviile umede de cetină, de ozon, de răşină.

M-am scuturat ca din somn. Şi dezmeticit din hipnoza amintirilor, lepădai condeiul cruciş pe foile de hîrtie.

Alt climat, alt habitat, altă epocă, alt ciclu. Altul şi eu. Altul, cît de altul şi tu!

Peste atîtea decenii şi atîtea surpări, cu atît de neagră şi străfundă prăpastie între noi; peste atîtea începuturi de viaţă ale altora de vîrsta noastră de-atunci, ca feciorul meu Vlad, ca toţi ceilalţi copii ai mei, fremătînd de neastîmpăr să-şi făurească altă lume a lor, nouă, mai dreaptă, mai bună; peste atîtea şi atîtea, ce mai căutau — să disculpe, să repare, să ierte — vechile amintiri? Fii unde eşti! Ispăşeşte, dacă vreo ispaşă poate răscumpăra tot ce-ai tăvălit tu în noroaie din viaţa şi harurile care nu-ţi aparţineau numai ţie.

Gazda mea de-aici şi de acum, măicuţa Ruxandra, a prins să-mi dea tîrcoale robotind încoace şi încolo, la îndatoririle ei de gospodină. Am înţeles tîlcul acelor stăruitoare trebăluiri, şi i-am luat înainte.

— Bine, măicuţă Ruxandră! De se iveşte mîine soarele din plin, trec şi eu pragul afară, să mai vîntur pe cele poteci şi coclauri. Ce-ai zice?

— Taman...

— Taman, ai vrea numaidecît să te las slobodă?

— De...

— Slobodă, să rîneşti în voie gunoaiele cîte s-au adunat şi să mai alungi duhoarea de mahorcă?

— Vorbă de aur ţi-a ieşit din gură, dragă domnule.

— Aşadar, asta era?

— Cam asta. Fiindcă nu-i spune că se cheamă viaţă să mucezeşti aicea hojma gheboşat la masa de scris, patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi.

— Ba nu! am protestat ridicînd condeiul, depus pe foile de hîrtie, şi gesticulînd cu el ca o armă. Te înşeli, măicuţă Ruxandră. Tot viaţă se cheamă: viaţă a fost şi viaţă este. O viaţă de demult, cu gunoaiele ei, pe care am mai trăit-o eu încă o dată, aicea, la masa de scris.

— Cu alte cuvinte, adică nu scriai despre buruienile, gîndacii şi lighioanele dumitale?

— Nu, mătuşă Ruxandră. Din păcate, de astă dată nu! Lighioane şi mătrăgune din tinereţea mea. Abia acum le pun cruce! Le pregătesc de îngropăciune cu tot dichisul de datină: spovedanie, prohod, veşnica pomenire.

— Au şi mătrăgunele? Au şi lighioanele prohodul lor?

— Au, n-au, le-a venit rîndul! Cam tîrziu m-am trezit să-mi dau seamă.

— Atuncea, tot e bun. N-ai pierdut vremea.

— Nicidecum.

— Care va să zică, mîne fac curăţenie?

— Fă, măicuţă Ruxandră! Fă, că pe urmă mă apuc şi eu de altă curăţenie, vîrtos, de nădejde, adunînd grămăjuite toate gunoaiele, să le zvîrl afară, ducă-se.

— Tot cu făraşul să le zvîrli? zîmbi ea blajin. Întreb ca să ştiu şi să-ţi pun la îndemînă după sobă mătura şi făraşul...

— De prisos. Nu-i nevoie. Curăţenia mea am s-o fac poate tot aicea, la masa de scris... însă schimbînd altă peniţă la condei, cu vîrful de fier, mai ascuţit decît al sculelor noastre de disecat lighioanele cu pungi de venin. Şi altă cerneală, mai neagră decît catranul, cum am avut eu parte în viaţă tot de negre amaruri.

— Hm!...

Bătrînica a clătinat din cap sub broboadă, nemaiştiind dacă se cuvine să zîmbească a rîde şi să arate semne de mîhnită participare la amarurile cîte m-au prigonit în viaţă.

Nu prea înţelegea ce anume voi fi voit să spun şi nici nu-şi punea mintea la cazne să priceapă. Nu pătimea nici de iscodelnica meteahnă a coanei Sultana, gazda noastră de pe vremuri, să-mi citească neapărat gîndul, ofurile şi sortirile în drojdie de cafea, în bobi ori în cărţile slinoase; rigii bărboşi de verde, fantele de ghindă, dama de pică.

A clătinat deci într-o doară din cap sub broboadă şi a alipit încetişor uşa, lăsîndu-mă în singurătate cu foile albe, cu amarurile negre, să mă roadă înainte pînă ce le-oi zvîrli grămăjuie, ducă-se.

Fiecare cu goangele lui!

Dar astăzi, dis-de-dimineaţă, soarele a răsărit într-adevăr cu însuliţări de raze atît de triumfale deasupra piscurilor de stînci, cu o lumină atît de proaspătă şi de fantastic irizată peste vîrfurile de brad, încît nici eu nu-mi mai găsii astîmpăr. Nu m-am îndurat să mai mucezesc cocîrjat pe scaun la masa îngustă a celor patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, numai şi numai de hatîrul tău şi al tinereţii noastre de mult sfîrşită, despărţită, împărţită, pecetluită.

„Hai! Pofteşte, rogu-te, afară! Vîntură-ţi ciolanele bătrîne, cum te lăudai, bătrîne batracian!" — mi-am zis pe jumătate ironic, pe jumătate imperativ, să-mi insuflu energie şi curaj.

Iar de îndată m-am şi executat. În doi timpi şi trei mişcări mă pomenii tuflind basca băieţeşte pe-o sprînceană, înşfăcînd din cuier pe braţ ponosita manta de ploaie pentru orice neprevăzut şi pornind de sîrg în urcuş pe pripoarele potecilor de piatră cu mers sprinten, uşor, avîntat, de care pe drept cuvînt mă minunam singur.

Parcă m-aş fi eliberat de-o înăbuşitoare povară, descărcată şi părăsită la masa vrafurilor de foi.

O potecă. Şi alta. Şi alta...

Ce uşuraţi paşii! Ce limpezite zările! Ce blînde razele de aur moale, care-mi dezmorţeau miraculos reumatismul şi rugina oaselor bătrîne de hodorog candidat la pensie, cu trei gradaţii pe-a patra.

Am poposit într-un tîrziu pe-un ţanc de granit încă jilav, cu mantaua de ploaie împăturită coltuc dedesubt, să contemplu îngîndurat văile de departe şi să cercetez pe îndelete în mine, pîcîind fumul tutunului sărăcăcios din vechea-mi pipă de încredere. *Quantum mutatus!*[1]... Cît de în urmă, hăt! dincolo de timp, era după-amiaza celor dintîi fumuri din pachetul tutunului olandez de Java, sorbit cu pueril deliciu de studentul rezemat de bara unei vitrine într-un anacronic tîrg adoptiv! Piaţa Unirii, fraţii Rovetta cu a lor antică firmă din celălalt veac, librăria lui Baldorn, birjele muscalilor cu roţi de cauciuc, telegarii Orlov cu hamuri nichelate, vînzătoarea de flori, afişele memorabilei tale conferinţe, buricul universului nostru de atunci... Am alungat amintirea. Am alungat cu o sfîrlă gîzulia cu aripi transparente şi punctate, de safir, care a descins din zbor pe dosul palmei, netezindu-şi antenele. Am aruncat cu vîrful încălţării puiul de şopîrlă, delicata miniatură sculptată în jad, care se oprise imobil pe-o foaie lată, argintie, să mă examineze în imobilitatea mea de stană, cu ochii lucioşi, inelaţi, aurii. Am lepădat jos şi tulpina de cruciferă rară, alpină, din flora Bucegilor, pe care de mult o căutam şi o mai ţineam maşinal, uitată, în mînă. Nu mă mai interesau.

[1] Ce mult s-a schimbat! (lat.).

Inventarierea lor în izvoadele de belfer mi-ar fi slăbit atenţia cercetărilor în mine... M-am strămutat apoi, după soare, pe-o altă lespede sură şi ceva mai zbicită, din altă poiană. Şi tot aşa, într-un neogoit nesaţiu de căldură şi lumină, pînă sub seară.

Nu m-au vlăguit nici urcuşurile, nici aerul tare, poate prea tare şi ozonat pentru un piept de convalescent ieşit dintr-o boală neîndurat de grea şi istovitoare, torturată de obsesii, de vedenii, de spectre. Nu m-a încercat nici foamea, nici setea, să mă îndemne îndărăt spre sălaşul celor patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, de neîntreruptă veghe la masa de scris.

Nimic.

Toate într-o animală euforie.

Da! Mă simţeam uşurat de-o năbuşitoare povară lăuntrică.

Pe urmă, după vechiu-mi năravşi cu fidela asistenţă a vechei pipe de încredere, mi-am lămurit fără alte fişe de observaţie şi fără confruntarea altor concluzii experimentale, de unde veneau toate.

Fusese o eliberare, pe care n-am precugetat-o. Dar s-a desăvîrşit de la sine în cele patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi cît nu m-am clintit de la masa de sub geamul vînăt, împîclit, aburit, opac, întunecat de ploaia ce-mi perdeluia zările, să nu-mi lunece cumva ochii la chemările din afară.

Copilăria, adolescenţa şi tinereţea de-atunci, de demult, zăcuseră prea îndelung asfixiate, nemărturisite nimănui pe de-a întregul, necercetate şi nepipăite îndeaproape nici chiar de mine, în ceasurile de obidă ori în zbuciumul legitim al acelei vîrste; mai amplificat, mai agravat încă şi de zbuciumele originii rurale într-o lume care nu era a mea, ostilă, străină, presărată de adversităţi şi căpcăni şi perverse seducţii. Amintirea acestor zbuciume dospise prea îndelung, ca o tumoare ascunsă vreme de ani şi de ani. Ani şi ani mereu dat la o parte.

Mereu tu înainte, şi eu după tine.

Aspiraţii, visări, nelinişti, căderi, dezamăgiri, alte tulburi şi juvenile avîntări, cu alte nesăbuite împotmoliri în smîrcuri stătute, ca în Fundacul Broscăriei din tîrgul nostru adoptiv; pretutindeni şi întotdeauna, în tot şi în toate,

cuvîntul, inițiativa și dezlegările îți reveneau mereu ție, după chipul și asemănarea firii tale.

Nevolnicul batracian, în searbădele lui tentative de emancipare, mereu se pomenea fără glas sau numai cu o orăcăială confuză. Toate dăinuiau în mine, ghemuite înăuntru, să mucezească refulate, filtrînd o secreție toxică și mereu paralizantă. Prietenie... De toate m-am eliberat abia acum, la masa și pe hîrtia mărturiilor din ultimile cinci săptămîni, pe care n-aș avea de ce să le reneg, nici să le rectific, să le sulemenesc și să le pieptăn ; dar dintr-o dată nu le mai văd cu aceiași ochi și nu le mai simt cu aceleași tresăltări de inimă. S-a sfîrșit. S-au dus, ducă-se ! M-am descărcat de vechea, covîrșitoarea povară.

Tumoarea trecutului lent acumulată s-a resorbit în fine, s-a evacuat de la sine.

Știu.

În filmele cinematografice, mai mult sau mai puțin instructive, nu o singură dată se înfățișează spectatorilor evoluția unei plante în cinci minute. Sămînță, germene, colț, tulpină, ramuri, mugure și boboc, frunză și floare, păstaie ori fruct : din nou altă sămînță și alt germene. Toate în cinci minute ! Sau în regnul animal, mai plastic și mai impresionant încă, evoluția și metamorfoza lighioanelor din neamul zoologicei mele porecle, bătrînul batracian.

Dar lupta invizibilă, necurmată, cu mediul și condițiile înconjurătoare ? Dar fotosinteza plantelor, care ne-a mijlocit tuturora viața pe planetă, din energia soarelui ? Dar metabolismul, asimilările, eliminările, prelucrările intime ? Dar simptomele de degenerare sau factorii de redresare ? Dar procesul invizibil de adaptare ori de rezistență ? Dar însuși secretul vieții și al biruinții, secretul alterărilor sau al imperceptibilelor treptate acomodări, care prelungesc și păstrează specia, însușirile sau racilile ereditare ale speciei, prin individ și peste individ ?

Fără acele amintiri încredințate foilor de hîrtie cu altă destinație, în cele patruzeci de zile și patruzeci de nopți, după o viață întreagă de înfrîntă și apatică resignare ; fără înșiruirea etapelor, crizelor, îndoielilor, mirajelor, tentațiilor și dependențelor care ne-au zbuciumat împreună atîția ani, anii de-atunci, cum s-ar explica oare toate și cum s-ar înțelege toate ?

Nici creşterea vegetalelor şi animalelor nu-i rectilină, continuă, dintr-un tras. Se întrerupe şi urmează în salturi zvîcnite, după crize stagnante de repaus şi stadii de reculegere, în care au adunat energii noi de altă ori fie şi de aceeaşi substanţă. Regretabil este că pentru mine reculegerea s-a amînat atît de tîrziu. Însă şi cioatele negre, în aparenţă moarte şi inutile, mai dau uneori din vechile rădăcini alte lăstare întinerite şi viguroase, să înfrunte din nou viaţa şi ciclurile, atît de rapid şi schematic lichidate pe ecranul filmelor mai mult sau mai puţin instructive la cinematograf.

De pe lespedea de piatră, cînd soarele s-a înclinat către apus peste vîrfurile de brazi şi peste piscurile de munţi, nu-i nici o mirare aşadar că m-am ridicat cu paşi încă mai sprinteni şi încă mai uşori. Ca o eliberare.

Mă simţeam altul.

Fără blestemata povară lăuntrică, fără cătuşe, fără împleticeli, altul, regenerat.

Toate erau iarăşi imense şi în acelaşi timp pe dimensiunile perceperilor noastre terestre: cer, munţi, poieni, brazi, miresme, licurici, şopîrle, gîze, ierburi, izvoare. Toate contopindu-se de sus şi de jos într-o nespusă, magică armonie. Ce mai însemnau netrebnicile noastre răfuieli şi incriminări?

Licăreau iarăşi, aprinse treptat, stelele sus, pe bolta înaltă de cobalt, cu magneticele lor chemări luminoase. Chiar şi orgoliosul Leverrier, sarcasticul detractor al tagmei şi metodelor noastre de mocăită investigaţie, ar fi ridicat fruntea să privească şi să caute locul din spaţiile infinite, unde calculele sale au indicat orbita planetei Neptun, nesinchisindu-se s-o vadă şi s-o mai verifice îndeajievea vreodată. Ce pulbere o viaţă ori două de om cu sărmana pulbere a deşertăciunii lor, faţă de pulberea siderală, faţă de nemărginirea universurilor galactice la distanţe de mii şi milioane de ani-lumină şi totuşi solidare între ele, echilibrate, organizate, armonizate de legi deocamdată încă prea puţin cunoscute!

Gîndul însă, departe de a mă copleşi răpus de sentimentul nimicniciei, mi-a biciuit resortul paşilor mei nerăbdători, întineriţi pe cărările oable de stîncă.

Mai avem încă multe de identificat, de răfuit şi de restabilit în îngustul nostru univers, la masa îngustă a recapitulărilor şi judecăţilor, Vladim, fie şi în lipsa ta, împricinatul cel mare. Căci tu, acuma, prezent, ori nu, ce mai însemni şi ce-a mai rămas din tine să te apere ?

Un stîrv, tulburînd armonia unei pajişti scăldată în lumina aurorelor. *Hic jacet pulvis, cinis et nihil !* — ne cita odinioară răposatul dascăl de latină, care ne învăţase pe noi, feciorii de şerbi analfabeţi în cojoc şi opinci, să scandăm cu toată arta romanilor în togă şi cu patriciene sandale stihurile lui Virgil, lui Ovidiu, Horaţiu, Lucreţiu şi Plaut — *aici zace pulbere, cenuşă şi nimic !* Pe ce lespede de mormînt nu s-ar potrivi inscripţia fiecăruia, cît de mari sau de mici ? cît de atotputernici sau de umili anonimi din nesfîrşitul anonimat al nesfîrşitelor generaţii, de azi ori cu două milenii în urmă ? *Hic jacet...* Pentru cine, oricare, în afară de tine, Vladim ? Fiindcă pentru tine, cel din ultimile decenii, cel de-acum, n-ar mai fi just. Ai uzurpa şi după moarte dreptul altora, cu un preamărinimos şi nobil epitaf. În tine n-a mai rămas să zacă decît gunoi, puroi şi nimic altceva.

Tot ce-ai ales tu singur să faci din tine şi din tot ce nu era numai al tău.

Aminteşte-ţi de anii de război !... nu încetai a scînci într-una, înainte de a pleca trîntind uşa. Cum se pot uita ?

Da, Vladim.

N-am uitat nici acei ani de război, de şcoală militară, de concentrări, de mobilizare, de ofensive şi retrageri, de luptă, de încleştată rezistenţă în tranşeele Carpaţilor, la Caşin şi Oituz. Cum s-ar putea să-i uit, chiar dacă m-aş căzni să mă dezbăr de amintirea lor ? S-au înfipt de pe atunci să roadă în toată fiinţa mea. Patru ani pe-al cincilea, dintr-o tinereţe fără întoarcere, pentru totdeauna retezată, întreruptă, zdrobită, ucisă, din înalt ordin. Numai că acum, la masa îngustă de lemn din încăperea de-aici a măicuţei Ruxandra, eliberat de tumoarea înduioşărilor ce te înglobau şi pe tine, mi-i amintesc altfel.

Fără drept să mai beneficiezi de nici o amnistie.

Nu ce-ai săvîrşit cîndva înseamnă neapărat ceva.

În cumpănă apasă greu şi hotărăşte numai chipul în care te-ai învrednicit mai apoi să duci înainte ori nu acele fapte, poate la origină spontane şi cu desăvîrşire lipsite de-o mîrşavă ori măcar de-o îndoielnică socoteală. Le-ai prostituat într-un mizerabil oportunism, lihnit de procopseli, de situaţii, de titluri, de ambiţii ? Mizerabile duplicităţi rămîn pe vecie !

Vezi ce-ai pierdut ? Pricepi ce-ai bălăcit să spurci delaolaltă în una şi aceeaşi troacă din a doua jumătate a vieţii ?

Nimic nu le mai spală să te absolve, în nici o amintire.

Toate se înverigă, se alcătuiesc, se însumează într-un sistem de frauduloase măsluieli, sistem de altminteri adoptat şi patentat după război şi între cele două războaie de-o listă întreagă de alţi mehenghi electorali, de alţi speculatori, paraziţi şi profitori, comparşii tăi, deşi de-o altă plămadă, cu totul inferioară.

Păcatele şi renegările, vînzările tale atîrnă în balanţă cu atît mai greu şi mai fără de iertare. Dînşii n-aveau ce pierde. Tot s-ar fi bălăcit. Tu, cu ale tale aripi de zboruri înalte, ai optat pentru tîrîşul lor de larve în tină. De ce te mai tînguiai, blestemînd viaţa, vinovata cea mare ?

Să recapitulăm, de vreme ce-a venit sorocul lucidelor înregistrări la rece, ca să sfîrşim mai repede cu acest capitol al războiului, al „Războiului nostru", cu majusculă.

Crîncenă vamă, evident ! Crîncene mutilări exterioare şi mai ales ascunse, invizibile, perfid fatale, pentru o tinereţe perfid deviată de la fireasca năzuinţă a vîrstei, să-şi afle vreo mîntuire cumva. Predestinată carne de tun.

Nu pentru toţi, însă, la fel de crîncenă vamă.

Pentru tine, oho ! ce nimerit prilej să scoţi la iveală şi să pui de pe atunci la preţ în vitrina viitoarelor concurenţe de la licitaţia şi desfacerea generală multiplele şi variatele însuşiri, care nu se găseau pe toate drumurile, la toate răspîntenile şi la toate tarabele de bîlci. De la bîlciul Romîniei Mari.

Mai întîi, chiar de la început, nici o clipă n-ai scăpat din vedere grija chiverniselilor cu de îndată folos. Intuiţie ? Calcul ? Întîmplătoare coincidenţe ? Instinctul hîrciogului — *Cricetus-cricetus* — care ne umilise pe amîndoi în spovedaniile dezolate din pridvorul conclavurilor, şi de care ne-a consolat cu atîta simplitate prietenească să se împace

cu noi însine Vera Arcadievna, în îngînduratele şi sincerile ei mărturisiri de pribeagă ? Ce mai importă ?

Dincolo de faima încă recentă, adusă cu tine în oştire din tîrgul nostru adoptiv şi studenţesc, dincolo de ecoul zarvei stîrnită de articolul cu pricina şi de rumoarea polemicilor ce-au urmat — Vladim pacifistul în corespondenţă cu Romain Rolland ! Vladim vehementul pamfletar ! Vladim exponentul tinerii generaţii cărturăreşti ! — toate nu te-au împiedicat, ci dimpotrivă ţi-au înlesnit să obţii la comandă foarte profitabile concedii de la şcoala de ofiţeri în rezervă, foarte mărinimoase permisii din concentrare, chiar foarte excepţionale bilete de voie cu aşa-zise misiuni f.f.f. urgente peste intransigentele restricţii ale anilor de război, pentru a te prezenta în uniforma de combatant la examene, mai apoi la cele de licenţă cu decoraţiile şi cu insignele de glorios rănit pe pieptul şi la mîneca tunicii. Bineînţeles succesul de totdeauna şi bineînţeles supliment de circumstanţă unanimele extazieri pe toată linia, la comandă şi ele.

Venerabilele bărbi ale pontifilor încă o dată rase pe uscat, fără săpun şi cu perdaf.

Cît de reconfortant fenomen şi ce admirabilă afirmare a atîtor virtuţi cumulate de-un atît de simpatic tinerel, fecior de iobagi şi permanent cap de promoţie, care, dînd naibii rătăcirile pacifismului utopic de-o clipă, apărîndu-şi viteaz patria, glia străbună, străbunele morminte, n-a abandonat în bivuacurile înaintărilor şi retragerilor nici sacrele testimonii ale culturii ! Rezultat ? O dată cu gloriosul sfîrşit al războiului după atîtea ingrate vicisitudini şi două glorioase patalamale de licenţă, cu toate elogiile şi felicitările de rigoare, plus entuziastele notiţe de ziar, care te proclamau întruchiparea reprezentativă a omului de mîine, viitorul om mare al patriei, pe calibrul viitoarei Românii Mari.

Bătrînul şi moşmolitul, blegul batracian, prizonier al disciplinelor sale severe, a rămas, patru ani pe-al cincilea, poticnit pe loc în stadiul de unde plecase.

Disciplinele îi cereau trudă şi migală de laborator, verificări experimentale, o prezenţă zi de zi la microscop şi la dosarele de fişe, toate incompatibile cu noua şi involuntara carieră de beligerant. Rezultat ? Pidosnicul rezultat ? Se trezi şi el la sfîrşitul războiului numai un student întîrziat şi fără

căpătîi, o fosilă a erelor trecute, cu patru ani pe-al cincilea în urma generaţiei sale de alt tip şi de alte stadii, printre alţi colegi mult mai juni şi alte mult mai june camarade, mult mai sprinţar dotate cu energie, cu sete de viaţă, cu nerăbdare, cu dinţi mult mai voraci şi de-o incomparabil mai sclipitoare albeaţă de nea.

Băietane, băieţandre, cum li se zicea pe atunci prin analogie cu turbulentele *les garçonnes* din Franţa ; fetişcane cu ceafa rasă, cu fusta scurtă, cu ochi insolenţi, cu ţigara în colţul buzelor violent conturate în roşul chimical din tubul metalic de la prăvălia de falstiţiuri cosmetice.

Altă generaţie. Altă faună, cu alt habitat şi climat, primindu-l la sînul său cu zîmbete indulgente de-o umilitoare compasiune.

Sărmanul ! De unde venea ? Pe ce lume trăise ? Prin ce viroage preistorice se tîrîse ? Îşi pierdu vremea şi tinereţea, sărmanele perspective ale carierei de belfer, anemice şi fără de asta ; le pierdu nătîntocul pe toate cu Romînia Mare, parcă nu era grija şi treaba altora s-o facă ! Uite ! De-o pildă Vladim, omniprezentul, omnivictoriosul şi omnielogiatul Vladim ! Acela omul momentului unde pofteşti : pe front, la examene, la licenţe, la congrese, de e pace, de-i război, oricînd şi oriunde. Dă-i lui Romînia Mare pe mînă, să ţi-o scoată şi nouă la văpsea, momentan, ca din cutie !

Chiar că aveai s-o scoţi şi nouă la văpsea, ca din cutie, cînd ţi-a încăput pe mînă ! Atît de nouă şi de bălţată, să n-o mai recunoască într-adevăr nici unul din miile şi zecile de mii, din sutele de mii de morţi ai „Războiului nostru", care şi-au dat viaţa zvîrcolindu-se în noroaie şi-n şanţuri cu amăgelnica fluturare a unor ultime viziuni consolatoare şi inept naive în spasmurile de agonie : altă ţară pentru copiii lor, alte întocmiri, altă cîrmuire, altă dreptate...

Dar să nu fracturăm şi să nu încîlcim iarăşi ordinea cronologică.

Să nu anticipăm mersul evenimentelor.

Nu se înşiruie oare acum toate, verificate şi clasate definitiv, cum se cuvine într-un dosar revizuit al fişelor de confruntare ? Nu constituie în felul lor, o dată cu deceniile vieţii noastre, şi o cronică a „Războiului nostru", cum şi a epocii dintre cele două războaie ?

Cînd am isprăvit anul de şcoală militară şi cînd am îmbrăcat uniforma de fercheşi sublocotenenţi în rezervă, trepădînd de eroism, ne-a repartizat în aceeaşi divizie. Nu mai eram împreună, zilnic cot la cot, cum venisem şi cum ne-a mers buhul în şcoală un an, inseparabilii Castor şi Pollux. Am rămas însă vecini, în două regimente de-alături, tot timpul campaniei. Şi eram în mijlocul ostaşilor de aceeaşi obîrşie în majoritate. Cei mai mulţi, tot feciori de iobagi, ca noi, tot din satele ţinuturilor de pe valea Moldovei şi Siretului ; măcar la început, de pe aceleaşi coclauri uitate de Dumnezeu şi de stăpînire, în majoritate neştiutori de carte.

Aceasta nu ne-a apropiat totuşi de dînşii.

Ne-a despărţit, ca pe peronul gării din Iaşi, tîrgul nostru adoptiv, în cele două episoade cu pîlcurile de oşteni rezervişti, ghemuiţi în ungherul lor lăturalnic şi ferit din calea marilor oblăduitori posomorîţi, tăcuţi şi bănuielnici. Ţii minte ? Mai ţii minte, Vladim ? Nimic nu se schimbase. Se adîncise şi mai răspicat.

Eram superiori, grade, domni ofiţeri.

Domni.

Făceam parte din altă castă, care ne-a înhăţat de îndată să ne separe de plebea natală, confiscîndu-ne să ne dumice, să ne ronţăie, să ne macine, să ne înghită, să ne asimileze în cotinuarea celor opt ani de bursieri iobagi într-un faimos internat de elită cărturărească a ţării, pe aceleaşi bănci, la egal cu odoarele elitelor istorice, Gogo Vartiadí, Lulu, Nono, Dodo, Toto, Bebe, Bebeluş, Fredy, Edmond...

De ce-aş nega însă adevărul, pentru schematice şi convenţionale generalizări ?

Am rezistat atunci amîndoi pe cît ne-a stat în putinţă. Mai vîrtos decît în pepiniera de aclimatizare a faimosului internat de elită.

Nici un merit.

Se mai prenumărau şi alţii, feciori sau nepoţi de foşti iobagi, feciori sau nepoţi de lăcătuşi, de mecanici, de meseriaşi, de tăbăcari, de ceferişti ; nu prea mulţi, dar îndestui, zăticniţi în aceleaşi bune, oneste şi lăudabile intenţii. Se aflau îndestui, deşi îşi tăceau zgîndărelile din cuget, parcă ruşinaţi şi cu teamă să nu provoace cumva dispreţuitoare strîngeri din umeri şi insuportabilul zîmbet subţire al ca-

marazilor de mai simandicoasă stirpă: Lulu, Dodo, Nono, Toto, Bebeluş, Bebe, Fredy, Edmond...

În ararele ceasuri cînd ne întîlneam din regimentele vecine să ne împărtăşim aleanurile, pe amîndoi ne îmbărbăta încredinţarea că n-am sucombat să ne dezicem prea nemernic obîrşia, îndatoririle, îndemnurile inimii. Împrăştiam cu dărnicie cel puţin oarecare blîndeţe şi omenie. Un cuvînt. O ţigară. O palmă prietenească pe umăr. Ordinele de superiori, de domni ofiţeri, atenuate de o frăţească şi şugubeaţă zicală de-a noastră, de-acasă, din sat.

Ba chiar acele porniri de blîndeţe şi de omenie, privite chiondorîş sau cu strîngeri din umeri de cea mai mare parte a gradelor din noua noastră castă (pentru noi nu prea nouă şi arhicunoscută de pe băncile liceului), ni se întorceau toate cu prisos de dobîndă tot asupră-ne. Ne întăreau în vechea crezare că odată şi odată tot de-acolo, de la fraţii noştri de sînge şi de oropsiri, de la feciorii analfabeţi de iobagi, ne va veni mîntuirea de ucenici cărturari, de bursieri şi laureaţi pe tablourile de onoare.

Mobilizarea...

Marşurile triumfale în Ardeal, de-o atît de efemeră durată. Fătuţele cu coade bălăi împletite pe umeri, ieşindu-ne în întîmpinare cu mănunchiuri de flori din poieni şi fineţe. Unchiaşii în straie de sărbătoare, cu pîine şi sare pe marămele albe, cu lacrimi în ochi, sortiţi să atîrne mai apoi în streangul spînzurătorilor şi cu lumina ochilor ciugulită de corbi, pentru asemenea crimă împotriva drăguţului de împărat habsburgic, rege apostolic al Ungariei, Ardealului, Boemiei, Dalmaţiei, Croaţiei etc., etc., etc.

Toată ofensiva galopantă şi înşelător victorioasă, fără pregătire strategică, fără arme, fără muniţii, fără prevedere, bazată iresponsabil numai pe jertfa şi pe părăduirea de vieţi omeneşti: numerele din marele număr. Toată prăbuşirea unor fanfaroane şi absurde improvizaţii năzărite între cupele de şampanie şi în huzurul neutralităţii din tidva unui general bufon, mulieratic şi chefliu, în graţia cîrmuitorului de stat şi destine, favoritul primului sfetnic de-o legendară lene tolănită într-un cot.

Da! Războiul tinereţii noastre de-atunci, cu desăvîrşire inimaginabil pentru tineretul zilelor de azi; pentru feciorii

mei, care pe drept cuvînt se întreabă de ce nu sînt un om întreg, cu voinţă întreagă, cu senină încredere, cu rîsul nechinuit, cu privirea neînceţoşată de spectre.

Bombardamente. Atacuri. Seceriş de mitraliere. Tîrîşuri pe brînci — ucide, ca să nu fii ucis! — tot ce-am trăit şi noi cu toate urgiile, în care alţii şi-au lăsat viaţa lor tînără şi netrăită încă. Victime cu maţele împrăştiate şi înşirate de explozia ghiulelelor, să putrezească în ploaie ori să îngheţe sub ochii noştri pe gardurile de sîrmă ghimpată. Eroi? Bieţi eroi din înalt ordin! Biete unităţi statistice. Biete şi obscure numere matricole din marele număr.

Că o dată cu iarna în toi şi cu statornicirea frontului carpatic în relativa acalmie a hibernării, noi am învăţat să jucăm cărţi pe banii soldelor, în bordeie? Că ne-am înnădit pe încetul la chefuri să deşertăm noaptea clondirele de vin ale camarazilor de grad şi de castă, mai pricopsiţi şi mai din belşug aprovizionaţi cu felurite suplimente, rechiziţii şi alişverişuri de cantină interzise trupei? Că ne-am animalizat cu desăvîrşire în tot şi în toate, netunşi şi bărboşi, păduchioşi, nespălaţi, fără un ieri şi un mîine? Ce însemnătate mai avea?

Război.

Războiul tinereţii noastre de-atunci, după care n-am mai fost oameni întregi, despăducheaţi, spălaţi, curăţaţi de izul sălbătăciei ancestrale, cum ne credeam a fi în cei zece ani pe-al unsprezecelea de învăţătură, de lectură, de civilizare.

De prisos să-l zugrăvesc, să-l evoc, să-l invoc.

Pentru tine n-a fost un război pierdut, ca pentru morţii retragerilor abandonaţi să putrezească pe potecile din defileuri, în zloată şi ploaie. Se dovedi fructuos chiar de pe-atunci, de la cele dintîi clipe, cînd divizia s-a înţelenit de nădejde în sectorul dintre Caşin şi Oituz. N-ai fi avut de ce să te plîngi. Toate ţi-au surîs prielnic şi din toate n-ai lăsat să se ducă pe apa sîmbetei nimic. Capitalizai spornică marfă electorală pentru viitor.

Trecuse vremea vorbelor şi sterpelor controverse.

Venise ciclul faptelor rapide, rezolute, brave. Las' pe tine! I-ai slujit războiului şi fapte brave cu duiumul, pe tavă, să-ţi slujească la scadenţă cu vîrf şi îndesat, conform principiului tău: războiul, ca şi viaţa, îţi va da ce-i dai!

La rînd şi în mare viteză, trei memorabile fapte nu ţi-au dezminţit cu nimic crezul şi principiile tactice ; dimpotrivă, ţi-au răspîndit în trei luni, de la un capăt al frontului la celălalt, o faimă mai strălúce decît memorabila ta conferinţă din fostul nostru tîrg adoptiv. O faimă deosebită, contradictorie, tinerească, aşa cum îţi şedea bine, rămasă de pomină în amintirea tuturora şi mai ales magistral speculată apoi, în ipostaza ta de tribun la orice supralicitare demagogică a trecutului, cu toate variantele răstălmăcirilor fără pudoare, deşi iarăşi nu mă îndoiesc că *atunci* nu la aceasta te gîndeai. Dar *acum* ce-ţi mai pot face ? Nu te mai apără. Te acuză.

În ofensiva şi retragerea din Ardeal, sub semnul improvizaţiilor strategice ale bufonilor şi generalissimilor de la birouri, amîndoi ne-am ales cu cîte o rană. Zgîrieturi superficiale de gloanţe şi de schije, dezinfectate, oblojite şi tămăduite repede şi degrabă la ambulanţa regimentelor. Erau ceva — şi nu erau nimic. Nici o glorie. Se zvîrcoliseră să moară în chinuri atîţia şi atîţia pe margini de drum !

Tu păstrai în rezervă alte isprăvi, mult mai glorioase.

Cum ne-am instalat în tranşeele zănoagelor din munţi, cu neastîmpărul tinereţii tale de-atunci, ai ochit un cuib de mitraliere bavareze, care vă făceau zile fripte. Într-o săptămînă, cu patru soldaţi voluntari şi dibuiţi pe sprînceană, le-ai şi venit de hac după un miez de noapte în întunericul negru ca păcura. Două mitraliere capturate. Şase bavarezi, prizonieri. Nici unul din soldaţii tăi, vătămaţi. Tu singur dintre toţi, rănit. Tot o rană inofensivă, fără prea grave urmări. Însă cu ce vîlvă şi cu ce apologetice citaţii, tămîiată în comunicatul oficial al frontului, copleşit numai de retrageri, de pierderi, de „superioritatea numerică şi tehnică a inamicului" ! Nimic de zis. Ţi se cuvenea. Viteaza faptă de arme, ager chibzuită şi prompt executată, din propria ta iniţiativă, fără constrîngerea nici unui înalt ordin.

Peste o lună, vindecat şi prezent la unitate, sărbătorit de camarazii de castă, decorat de forurile superioare, recompensat mai vîrtos de clătinările din cap admirative şi recunoscătoare ale soldaţilor pe care i-ai scăpat de clănţănitul „căţelelor bavareze" ; a doua zi, fără întîrziere ai şi săvîrşit o altă faptă memorabilă, nu de arme, dar tot cu arma. Faptă de-o

vîlvă încă mai mare şi cumplit de înveselitoare pentru toţi : superiori, camarazi, soldaţi.

Emerit discipol al lui Salvatore Rovetta, neîntrecutul campion al dubleurilor cinegetice din fostul nostru tîrg adoptiv şi din întreaga Moldovă, ai împuşcat un mistreţ de proporţii considerabile, decanul tuturor mistreţilor carpatici, exemplar solitar şi rătăcit, năucit în codrii natali de tămbălăul canonadelor şi salvelor noastre, musafirii fără voie şi neinvitaţi în tihăraiele Caşinului. A fost un eveniment cu totul neprevăzut şi fantastic în analele frontului, care ţi-a consolidat instantaneu o năstruşnică popularitate, încă mai memorabilă decît captura mitralierelor bavareze.

Atunci luase dintru-ntîi notă numai comandantul companiei tale, căpitanul Serafim Scodrea, rezervist cu tîmplele cărunte, sceptic şi flegmatic, s-o transmită pe cale ierarhică, fără exces de entuziasm pentru excesul tău de zel şi de eroism, la comandantul batalionului, la regiment, la divizie, la Cartierul general al corpului de armată. Nu fiindcă nu ţi-ar fi preţuit cumva fapta, întrucît el însuşi se dovedea cu orice prilej bun şi curajos luptător.

Dar comandant circumspect şi pătruns de răspundere, felicitîndu-te, te măsurase cu ochi reci din tălpile bocancilor pînă în creştetul căştii de metal, zbîrnîită de gloanţe :

— Prea bine şi frumos ! Însă...

— Însă ? ai întrebat tu, cam şifonat în amorul propriu, precum mi-ai mărturisit povestindu-mi ciudata întîmpinare. Însă ?

— Însă războiul nu-i sport, sublocotenente ! Datoria şi nimic mai mult. Căci dacă o sminteai să pierzi oameni de frunza frăsinelului, te trăgeam la răspundere să nu te mai scoată nimeni din gheara mea.

— Frumoasă încurajare...

— Nici nu te încurajez, sublocotenente ! Ia aminte !... Cu viaţa dumitale faci ce pofteşti : voie ca la banul Ghica ! Cu viaţa oamenilor însă n-ai drept să te joci.

— Înţeles.

De astă dată, la a doua memorabilă ispravă, nu-şi mai stăpînise încîntarea, lepădînd masca sceptică şi avară ca entuziasmele, după codul răspunderilor.

— Bravo, Vladimę ! Aşa mai ziç şi eu. Ne-ai tăiat pe toţi !

Şi de astă dată prin grija sa, şuncile şi muşchiul mistreţului, coastele, ceafa şi slănina intraseră direct la popotă; fuseseră trimise peşcheş pe jumătate şi celuilalt regiment, vecin, al nostru, să ne înfruptăm şi noi din fabulosul trofeu al nemaipomenitei tale isprăvi vînătoreşti.

Ţiu minte parcă s-a întîmplat ieri.

Burduhănosul colonel al regimentului nostru, mare mîncău şi întrucîtva vînător veşnic nenorocos din tagma lui Ion Budea Hortopanu, conu Buduşcă, printre îmbucăturile de ceafă rumenită la ţiglă, printre paharele de vin roşu vîrtos, sînge de taur, ştergîndu-şi de unsoare musteţile roşcovane şi descheindu-şi nasturii de la tunică pe pîntec, nu ne păsuia cu aluzii directe şi usturătoare. Mestecînd, plescăind din limbă, înghiţind, sorbind, pufnea exprimîndu-şi regretul că el n-a avut parte de asemenea perlă rarisimă în plevuşca gradaţilor de rezervă ca mine şi ca alţii de aceeaşi teapă, care nu se puteau lăuda că au împuşcat măcar un iepure şchiop, chior, surd, năpîrlit, părăduind gloanţele numai pe incomestibili „barbarezi", cum îi numeau soldaţii de trupă în idiomul lor de iremediabili ignoranţi. Am tăcut cu frunţile pocăit plecate în talerele de aluminiu şi am înghiţit (cu noduri) atît hălcile din trofeul tău, cît şi strepezitele aluzii, zorind să luăm calea grotelor subpămîntene de troglodiţi, unde jucam cărţi pe rămăşiţa soldelor, aşteptînd să ne jucăm şi viaţa tot atît de fără glorie la cel dintîi atac.

— Plus potul!

— Cu ce te grozăveşti?

— Ful de opt cu nouă...

— Tronc! Slăbuţ, bibicule, foarte slăbuţ. Opt cu nouă?

Numere din marele număr... Măcar de te-ai grozăvi cu niscai aşi, ca amicul tău Vladim, asul aşilor, care scoate cîte-un aş din manşetă la lună, la săptămînă!

A treia şi nu mai puţin memorabila ta faptă de asul aşilor pe front n-a întîrziat nici trei săptămîni. Se ivi prilejul cînd te-ai oferit din oficiu apărătorul celor doi ostaşi rezervişti, fraţii Vasile şi Toader Mihalcea, învinuiţi de trădare şi tentativă de dezertare la inamic.

Eram într-o fază de *spionită acută* şi *dezertoro-obsesie,* de năzăreli şi inepte bănuieli din senin.

Dezertase peste front, să se predea, un oarecare colonel Sturza, comandant de regiment şi fost director al Şcolii su-

perioare de ofiţeri, fiul fostului preşedinte de consiliu şi fost şef de partid Dimitrie Sturza, poreclit „Pupă mîna lui vodă" şi „Degetul magnetic". Încercase s-o facă, fusese prins, judecat, condamnat, degradat şi împuşcat în faţa propriului său regiment alt oarecare colonel, Crăiniceanu, fiul fostului ministru de război. Ambii — odrasle răsfăţate din protipendada ţării, cu mare prestigiu ereditar în armată, cu mari grade şi mari misiuni, gata să le trădeze şi să le vîndă dimpreună cu ţara la cea dintîi clătinare a huzururilor şi la cele dintîi bliduri de linte, întocmai ca tine mai tîrziu, Vladim, întocmai ca tine.

Iar ca urmare, suspiciunile se revărsau fără nici un temei şi asupra nevinovaţilor soldaţi, numerele din marele număr, care luptau şi mureau fără crîcnire, din înalt ordinul celor ce-au trădat şi au dezertat.

Rezerviştii Vasile şi Toader Mihalcea, de loc de dincolo de munţii Vrancei, din teritoriul ocupat, după lupte, retrageri, dislocări de unităţi, încă teferi şi zdraveni, încă îndîrjiţi să mai lupte ca să-şi elibereze căminurile, ogoarele, părinţii, nevestele şi copiii, fuseseră „vărsaţi" în divizia noastră, în regimentul tău, pentru a umplea golurile morţilor. Şi au fost surprinşi de patrule într-o noapte, furişîndu-se prin întuneric şi troiene către tranşeele duşmane. Tentativă de dezertare şi predare la inamic, să ajungă mai grabnic acasă, la cocioabele şi la vetrele lor, ticăloşii!

Zadarnic s-au zbuciumat să dovedească la cercetare că, dimpotrivă, rîvneau şi dînşii la găbuirea unei mitraliere după pilda ta şi după mult mai neîndemînatice chibzuieli de taină, fără alţi martori şi părtaşi. Zadarnic se bătură cu pumnii lor ciolănoşi în piepturile scoabă, îmbrăcate în zdrenţele uniformelor, jurîndu-se, gemînd, scrîşnind. Zadarnice toate! Cine să-i creadă? Netrebnici ostaşi din netrebnica piftie morală a colonelului Sturza şi a colonelului Crăiniceanu, criminali de război din cea mai selectă şi patriotică protipendadă a ţării, nu rezistaseră nici ei la prima ispită a trădărilor! Simplu. Vădit. Alarmant. Răul se întindea şi la rădăcină, de sus în jos. Drept care, un aprig rechizitoriu cu unica încheiere logică: pedeapsă cu moartea, execuţie în faţa regimentului, ca să slujească exemplu şi altor păcătoase efective de război, slabe de înger, numere din marele număr.

Tu ai cerut cuvînt şi te-ai înfăţişat să-i aperi, măcar că nu-i cunoşteai şi nu i-ai văzut niciodată la chip, pricăjită glotime din alt batalion, pe altă fracţiune de sector, numere din marele număr, mereu aduşi cu arcanul din unităţile decimate să înlocuiască glotimea căzută pe cîmpurile de onoare : în şanţuri, în rîpi, în băltoace îngheţate de sînge. Nu-ţi era greu să pledezi şi să demonstrezi. Oare înainte de a captura mitralierele cuibului bavarez de dincolo de front, cu astfel de strîmbă şi uşuratică judecată, cine nu te-ar fi putut învinui că încercai să dezertezi şi tu la inamic ca acel oarecare Sturza sau acel oarecare Crăiniceanu ? Ai pledat cu suflet, cu logică, cu indignare, sincere toate. Le-ai smuls achitarea şi ai smuls aplauzele sălii de judecată. Bieţii soldaţi rezervişti, numere din marele număr al fraţilor noştri de obîrşie, numai că n-au căzut în genunchi să-ţi mulţumească.

Sărmanii de dînşii, mai tîrziu, la sorocul vînzărilor tale de la mezatul cel mare al Romîniei Mari, n-aveau să-ţi rămînă printre ultimii şi cei mai fanatici credincioşi, ultimele numere din marele număr ? Iar căpitanul Serafim Scodrea, scepticul şi flegmaticul tău mentor, rezervistul magistrat, n-avea să te îmbrăţişeze cu ochii înlăcrimaţi ? Iar generalul comandant de divizie, cel cu mîna amputată din umăr, Toma Ionaşcu, nu te-a chemat să te cunoască, să-ţi strîngă mîna cu singura-i mînă, să te sărute părinteşte pe frunte, îndemnîndu-te să păstrezi neîntinată toată viaţa aceeaşi tinerească fervoare, care te prindea atît de bine atunci ?

Aceasta a fost tot şi acestea au fost toate în crîncena încleştare a războiului — a „Războiului nostru".

Trei fapte, care ne-au depăşit pe noi, ceştilalţi, din marele anonimat, predestinaţi anonimatului, fie că muream, fie că supravieţuiam. Şi pe care fapte nu le-ai uitat să se piardă cumva, mai tîrziu ! Ţi-au folosit tustrele la marele mezat. Ba încă în ce hal deocheate, exploatate, mîrşăvite la tribună în discursuri ori în articolele de ziar ale simbriaşilor, care nu mai pridideau cu tămîierile chiar cînd ai început să duhneşti a stîrv ! Războiul îţi dădea cu adevărat ce-i dăduseşi.

Faima de brav comandant, în cariera de vajnic tribun al combatanţilor.

Faima de năstruşnic vînător, ce te-a precedat să-ţi netezească un privilegiu dinainte ştatornicit în vînătorile re-

gale, cînd ai ajuns sfetnic al tronului şi cînd ai bătut recordul tuturor dubleurilor de tot soiul.

Faima de aprig apărător al dreptăţii, ratificîndu-te pe viitor vreme de atîţia ani, vechi şi întrepid cruciat al tuturor dreptăţilor, încă de pe cînd erai numai un june sublocotenent de rezervă, gata să-şi primejduiască gradul şi decoraţiile, pentru a împiedica o strigătoare injustiţie.

Nimic pierdut în războjul meu şi în evoluţia ta din fişele de confruntare. Nimic lăsat la voia întîmplării. Nimic să nu fie stors pînă la ultima drojdie a dezgusturilor.

Ţi-au mai ţinut hangul şi alţii : decoraţi, citaţi, elogiaţi, care făcură tot aşa marfă electorală din toate, la taraba concurenţelor din Romînia Mare. Dar se puteau compara ? Marfă măruntă. Stambă. Rămîneau chibiţi la tarabă, bătînd păgubos din buze cînd interveneai tu să le iei piuitul şi maul, cu panglicăriile tale tricolore, controlate, autentificate, strict consemnate în cartea de aur a războiului, a „Războiului nostru", cu majusculă.

Aceasta a fost tot şi acestea au fost toate, Vladim ; triple vladimiade, de preaversat antreprenor al trecutului, la mezatul viitoarelor vînzări.

Bătrînul batracian ce pustia aduse cu dînsul la vatră ? la casa pe care n-o avea şi nici nu avea s-o aibă vreodată, după cei patru ani pe-al cincilea de neutralitate, de concentrări, de mobilizări, de război, de răniri, de stagii în ambulanţe, în spitale, în lazaretele de tifos exantematic ?

Examene pierdute. Diplome întîrziate. Răni necicatrizate. O incurabilă betejeală la inimă. O crispare amară în rîsul care n-a mai fost rîs.

Şi o definitivă rămînere în urmă din tot ce năzuise şi s-a încumetat a visa cîndva atît pentru viaţa lui obscură de om, cît şi pentru îndeletnicirile-i de obscur belfer. Toate — neisprăvite. Toate — intenţii. Toate — cioburi, cenuşă, ruini. Un veteran invalid cu fruntea în palme, pe-o margine de drum, între un asfinţit de lume şi un răsărit de alte lumi, spre care nu se încumetă a ridica faţa istovită, ochii sleiţi, mintea îmbîcsită de vechile neguri.

Cum de îndrăzneai a te tîngui că pe tine te-a prigonit viaţa, vinovata cea mare ?

Pe cine să mai înşeli ? Cine să te mai creadă ?

Războiul, cu majusculă, mi-a săpat în cuget o singură tîlcuire neştearsă. O amintire, ce le rezuma oarecum pe toate, ca în sinteza unui tablou sinoptic.

Moartea soldatului Irimia Năvod, de aceeaşi obîrşie iobagă şi din acelaşi ţinut de naştere, la vreo trei văi şi trei dealuri depărtare de satul meu părintesc, dintr-un cătun cu vreo treizeci de cocioabe şi bordeie.

Se întîmplase a fi distribuit în aceeaşi companie, acelaşi pluton de sub comanda mea, îndată după retragere, cînd efectivul diviziei s-a primenit cu alte rezerve. Om tare, vîrtos, cu grumaz de zimbru şi cu pumnii să rupă în două potcoava. Scund şi cumplit de spătos, cînd păşea apăsat toţi se dădeau instinctiv în lături. Numai ochii căprui, luminoşi, prin contrast cu făptura-i vînjoasă, trădau o nespusă blîndeţe lăuntrică.

Uneori îi făceam semn din sprînceană să se strecoare după un dîmb din dosul tranşeelor. Acolo, fe it de ochii şi urechile altora, îi vărsam în pumn jumătate din tutunul pachetului, să fumăm împreună şi să cisluim de-ale noastre, de-acasă.

Mă sîngerau ca nişte gheare de fier în inimă nu atît cele spuse, cît cele lăsate să se înţeleagă în tăcerile îngîndurate.

Rezervist dintr-un contingent vechi de vreo paisprezece ani în urmă, cu mamă văduvă şi pelagroasă, cu nevastă şi trei copilaşi, fără boi, fără cal, cu o vatră pirpirie şi costelivă sub şopru; sărac lipit pămîntului, dar fără pămînt, îl mistuia o singură grijă şi nădejde. Pămîntul! După război, adevărat că se vor împlini făgăduielile, cum cică scrie în gazete? Mai apucă el vremea minunilor?

— Poate, măi Irimia, poate.

Clătina din cap, posomorît. Cu atîta, cu *poate*, nu se vedea el hrănind cinci guri.

Socoteam de datorie să-l încredinţez mai energic:

— Adică nu *poate*, Irimia. *Sigur!* Altfel, n-au să aibă încotro.

— Să te-audă şi cei de sus. Că dacă nu!...

— Ei, ce-are să se întîmple dacă nu?

Încleştînd pumnul vîrtos pe ţeava puştii, izbea surd cu patul armei în ţărînă:

— Că dacă nu, pămîntul avem să ni-l luăm singuri, domnule sublocotenent. Cu arma asta, pe care ne-a pus-o statul

în mînă. N-o mai lepădăm cînd a fi să ne sloboadă acasă... Le arătăm noi lor!

Aceasta era încheierea de predilecție la toate: Le arătăm noi lor! „Lor" îngloba și pe inamicii de dincolo de front; îngloba și pe inamicii dinlăuntrul țării, din dosul frontului, marii oblăduitori. Nu se mai codea să mi-o spună. În mine căpătase desăvîrșită încredere.

Zic:

— Să tragem nădejde că nu va mai fi nevoie, măi frate Irimia. Pămîntul au să-l dea fără altă răzmeriță, ca în 1907.

— Dară atuncea l-au dat? Mi-au dat ordin să trag cu pușca în părinții și în frații noștri. Iară păcătosul de mine m-am supus și am tras. Adevărat că pe deasupra capetelor, în vînt. Însă de tras am tras... Cît despre pămînt? Nici loc de groapă, în țintirim...

— Acuma are să se schimbe povestea, Irimia. Vor, nu vor, nu mai au chip să-și calce cuvîntul.

— Altminteri, le arătăm noi lor! bătu el iarăși cu patul puștii în țărînă.

— Bine, și după aceea?

— Cum după aceea?

— Să spunem că ai să te vezi cu ogorul tău. Mai departe, în ce fel și chip te descurci din toate, Irimia? Fără vite, fără plug, fără semințe, fără ban, fără ajutor de nicăieri, fără îndrumare, fără știință de carte, cum o scoți la capăt? Eu de asta mă tem... Pămîntul nu-i destul fără celelalte.

Privindu-mă în față cu ochii lui luminoși, își încordă grumazul:

— Eu de asta nu mă tem, domnule sublocotenent! Pe brînci am luptat și lupt; pe brînci m-oi căzni s-o scot la capăt și cu pămîntul. Mamă, nevastă, copiii, toți ne-om tîrî pe brînci din zori pînă-n noapte; iară pămîntul n-are să ne înșele, ca vechilii boierești, la socoteală și la măsurătoare. Asta-i! Le-arătăm noi lor!

Dincolo, în tranșeele inamice, regimentele bavareze se schimbaseră la începutul primăverii din 1917 cu alte unități de tineri recruți. Zarvă, neastîmpăr, alți comandanți. Acalmia relativă a frontului carpatic se curmase. Trupele proaspete își afirmau prezența. Se întețeau patrulele, bombardamentele, atacurile.

— Le arătăm noi lor! clătină din frunte Irimia Năvod, răsucindu-şi cu luare-aminte ţigara cu pănuşă de păpuşoi. Ce cred ei, că ne bagă-n sperieţi? Nişte băieţandri. Vai de mamele lor! Ieri am dus doi prizonieri din patrule, la postul de comandă. Mai mare mila, nişte sfrijiţi... Dumneata ce zici, domnule sublocotenent? Nu-s aduşi şi dînşii cu arcanul din porunca mai-marilor de sus? Nu spun şi ei, ca noi, să se sfîrşească odată?

— Asta fără doar şi poate, Irimia.

Eu pîcăiam din pipă. El din ţigara cu tutunul meu şi cu pănuşile sale de porumb.

Pauză un timp.

Zburau albine, zburau fluturi de primăvară. De pe o creangă legănată de brad, lunecă iarăşi, suveică, altă veveriţă roşcată, pe altă creangă a bradului vecin. Ce mare şi de necrezut tăcere! Ce înalt şi limpede cerul! S-ar fi putut spune că acela e un sector de front unde se pîndesc oamenii să se ucidă unii pe alţii din înalt ordin?

Ochii căprui, luminoşi ai soldatului rezervist Irimia Năvod mă fixau cu atîta stăruinţă, încît nu i-am mai putut înfrunta şi mi-am strămutat privirea în altă parte.

— Mîne am să vă spun eu altele, de-ale mele, domnule sublocotenent.

— De ce mîne, şi nu azi, Irimia?

— Fiecare spusă, la vremea ei...

— Bine, la voia ta, Irimia.

— Atunci, mîne!

— Mîne.

Un mîine n-a mai fost.

Spre seară au început bombardamentele de artilerie, mortierele, mitralierele. Un atac care ne-a luat prin surpriză şi a golit pe alocuri prima tranşee. Contraatacam. Ne tîram pe brînci prin viroage şi pe sub streşina de cetini a brazilor, flendurită de gloanţe, de şrapnele, de schije.

— Le arătăm noi lor! am auzit glasul lui Irimia Năvod, gîfîind alături de mine, în contraatac.

— Ce-ai să le arăţi tu lor, Irimia? am întrebat, şi în aceeaşi clipă detună explozia unei mortiere, împroşcînd ţărînă şi aşchii de stîncă. Ce-ai să le arăţi tu lor? repetai întrebarea stupid, cum se întîmpla în asemenea împrejurări, cînd nu ştii ce faci, ce cuvinţi, ce aştepţi, ce vei face.

Mi-am întors capul şi ochii să aflu răspuns de la el.

Alături de mine mai înainta încă pe brînci şi în spasmuri indescriptibile o indescriptibilă arătare de vis rău. Un om fără faţă, cu uniforma soldatului Irimia Năvod. Obrazul suprimat de schijă, cu o mască lichidă de sînge gîlgîind. Casca — zburată. În locu-i, de sub craniul zburat ca o coajă fragilă de ou, creierul curat, ca într-o planşă anatomică sau ca într-o piesă preparată de laborator, cu circumvoluţiile descoperite de sub carapacea osoasă. Creier roz-cenuşiu, alburiu, intact. Făptura indescriptibilă şi neclasificabilă mai înainta monstruos, pe brînci, ca un enorm paing pe labe prin iarbă, prin ţărînă, prin smocuri de cetină.

Înainte! am răcnit. Înainte!

Răcneam şi înaintam. Iar în creierul meu, în spaima şi oroarea căscată indescriptibil, să-mi taie suflarea, se repeta maşinal în acelaşi timp aceeaşi întrebare la infinit: „Ce-ai să le arăţi tu lor, Irimia? Acum ce-ai să le mai arăţi tu lor? Ce?..."

Pînă să înnopteze, locurile fiecăruia au fost restabilite în vechile tranşee. Nici un pas înainte, nici unul îndărăt. Doar cîteva zeci de morţi în plus de-o parte şi de alta. Doar vreo sută de răniţi. Părăduirea inutilă de vieţi omeneşti. Efectivele de război şterse din controale.

După dîmbul unde fumam şi cisluiam împreună cu soldatul Irimia Năvod, şters şi el din controale, am rămas prin întuneric să fumez singur pînă tîrziu, cînd oiştea Carului Mare s-a înclinat pe cer, peste vîrfurile de brazi.

Mai muriseră atîţia lîngă mine şi sub ochii mei! Ba chiar cu mîna mea, în toiul luptelor, nu ucisesem şi eu alţi oameni, apărîndu-mă să nu fiu ucis? Război... Dar niciodată, moartea nimănui n-a lăsat în mine o cutremurare atît de adîncă, să-mi zguduie întreaga fiinţă, cum stăruia obsedant în marea şi strania tăcere a nopţii şi cum mă prigonea întrebarea. „Ce-ai să le mai arăţi tu lor, de-acuma înainte, Irimia? Sărmane Irimia, ce-ai să le mai arăţi tu lor?..." Mă rodeau gîndurile şi vorbele pe care nu i le-am spus în viaţă. Ca de pildă hotărîrea — de altfel irealizabilă şi lipsită de sens, chiar dacă ar fi trăit — să-mi consacru prima vacanţă studenţească după război ca să-l învăţ buchile. Cum? N-o ştiam, şi din această pricină nici nu i-o spusesem vreodată, ca să nu-i stîrnesc năluci şi un surîs de în-

doielnică neîncredere. Cîte asemenea absurdităţi nu ne treceau poate multora prin cuget, în dorinţa de a ne achita măcar într-un fel şi în parte de „marile noastre datorii", în marea noastră singurătate şi descumpănire de-atunci, printre camarazii de grad şi de castă? Pîcîind din vechea-mi pipă de încredere, mă chibzuiam în noapte să trec acum minunea barem asupra celor trei copilaşi ai soldatului Irimia Năvod, din cătunul de cîteva cocioabe şi bordeie, deşi nu ştiam nici cum îi cheamă, nici ce vîrstă vor fi avînd. Astăzi, toate îmi crispează buzele în surîsul meu amar de totdeauna, pentru jalnica lor neaderenţă la realitate. Ce puerile şi vane soluţii, pe acelaşi făgaş cu deşartele avîntări din chinovia cetaniilor şi controverselor! Ce picătură, într-un ocean! Atunci însă, de cîte şi cîte alte asemenea hotărîri nu ne agăţam în absurd, ca să ne alinăm neliniştile cugetului din noi? Bine! am decis. Voi adopta eu, voi lua le suflet orfanii lui Irimia Năvod; măcar cu atîta să mă plătesc războiului, dacă mă va cruţa pînă la capăt. Ha-ha! Adevărat că m-am şi plătit, uitîndu-mi pînă şi aceste şubrede legăminte din noaptea cu stele şi gînduri, în zvîrcolirile păcii, care-au urmat...

A doua zi, dis-de-dimineaţă, doi soldaţi au intrat în bordei.

Tăceau, opriţi de-o parte şi de alta a uşii, două cariatide cu capetele plecate în piept, aşteptînd să-i întreb eu.

— Ce-i cu voi? Ce-i cu tine, Năstase? Ce-i cu tine, Potop?

Potop, a răspuns el pentru amîndoi:

— Trăiţi, domn' sublocotenent, l-am adus...

Nu pricepeam. Am scos pipa din gură:

— Pe cine l-aţi adus?

— Pe Irimia. Trupul lui Irimia Năvod, trăiţi, domn' sublocotenent. Nu ne răbda inima... Ne-am chitit şi ne-am chibzuit, ne-am tîrît noaptea şi l-am adus dintre tranşee, să-l îngropăm...

Am sărit în picioare, de pe laiţa aşternută cu cetină.

— Cum? Aţi făcut voi asta?

— Făcut să trăiţi, domn' sublocotenent. Se putea altfel? Era un om întreg, domn' sublocotenent. Dumneavoastră ştiţi şi l-aţi preţuit... Are drept la mormînt, nu să putrezească bonzăit de muşte...

Scuturîndu-i de umeri pe amîndoi, le-am mulţumit:

— Vrednici camarazi de oaste! Asta nu-i de uitat.

Potop, soldat bălan, decolorat, puţintel la făptură şi suflat de vînt, neräspunzînd cu nimic la numele-i de memorabile urgii biblice, spuse cu întristată posomorală, privind într-o parte.

— Asta nu-i mai ţine lui de cald, domn' sublocotenent. Am făcut-o pentru noi, nu pentru el, la drept vorbind. Pentru noi şi pentru dumneavoastră...

Celălalt soldat, Năstase, lung şi deşirat, îşi îngădui să grăiască, după ce stătuse mut şi neclintit lîngă uşa bordeiului de cînd intrase:

— Pot spune şi eu o vorbă, domn' sublocotenent?

— Spune, Năstase.

— Zic să-l îngropăm acolo, după dîmbul unde-l chemaţi dumneavoastră să beie o ţigară de tiutiun şi să staţi de voroavă. Că întotdeauna se întorcea altu printre noi. Le-arătăm noi lor! — zicea. Aşa că acolo are să-şi găsească el pace, domn' sublocotenent. Pacea de care n-a avut el parte...

— Bine, prea bine, Năstase. Cam aşa mă socoteam şi eu.

— Atuncea, mergem?

— Să mergem!

Am mers împreună, după dîmbul unde mai stătusem singur pînă la miez de noapte, cu amarele mele gînduri şi deşartele-mi hotărîri.

Trupul lui Irimia Năvod se afla acoperit cu un ştergar alb pe faţa retezată de schije şi pe creierul dezghiocat din coaja de ţeastă, ca să nu încrîncene ochii. Împrejur se adunaseră camarazii de oaste şi aleanuri, care-i şi săpaseră groapa.

L-au pus în pămînt.

Fără să-i dezvelească de sub ştergarul alb ceea ce fusese în viaţă faţa soldatului Irimia Năvod, aşa de aspru dăltuită în bazalt şi aşa de omenos luminată de ochii lui luminoşi, l-au pus în pămînt. Am movilit ţărîna deasupra în cea mai desăvîrşită tăcere. Au înfipt deasupra şi o cruce albă de mesteacăn. N-au uitat nici casca ostăşească de datină, strîmbată, ciuruită, ferfeniţită de şrapnele şi schije,

Am stat un timp neclintiți, cu capetele descoperite, în soarele blînd de primăvară cu adieri jilave de iarbă, de cetină, de primele flori din mustul zăpezilor.

Pe urmă, soldatul Potop Gheorghe mi-a înfățișat pe palmă și puțintelul avut al soldatului Năvod Irimia, scotocit din buzunările uniformei. Un briceag cu plăsele de sidef; o pungă jerpelită cu doi lei în gologani mărunți și în hîrtioare jerpelite ca niște timbre vechi; o rămășiță din pachetul de tutun pe care-l împărțisem în ziua trecută; trei bucățele late de lemn cioplite în aproximative chipuri de cerb, de veveriță, de pupăză crestată.

— Aiestea erau pentru copilași, așa zicea el, giucărele!... mă lămuri Potop Gheorghe. Giucărele cu aminteli din munți. Ca și briceagul pentru băiețelul cel mai mare. Briceag căpătat de la un prizonier neamț, pentru porția lui de pîne pe trei zile. Că nu era el omul să smulgă prizonierilor nimica cu anasîna.

Mai este nevoie s-o spui, Potop? Știu și-mi închipui...

Aceasta o știam și mi-o închipuiam.

Acolo, de după dîmbul rotund cu puieții fragezi de brad, într-o dimineață, pe cînd mă întorceam la tranșee, m-a lovit în piept, aproape de inimă, un glonț singuratec. Cea dintîi rănire într-adevăr adînc străpunsă în carne cu care m-a blagoslovit războiul să-mi lase și urme netămăduite în trup, pe lîngă cele netămăduite în cuget. M-au dus pe targă la ambulanță, mai apoi la spital, să-mi scoată glonțul.

De la spital, cînd am fost trimis îndărăt la unitate, nu mai găsii nici pe soldații Năstase Ilie și Potop Gheorghe. Își plătiseră și dînșii tributul. Șterși din controale: unul mort; celălalt fără un picior, retezat din coapsă. Rănit adînc ai fost și tu. Tot așa, pe rînd, ne-am perindat cu schimbul pînă la armistițiu și pace; cînd răni, cînd tifos exantematic, chiar după armistițiu și după pacea dintîi, care ne răpea crestele Carpaților și Munții Hangului, unde ne-a prins ploaia din vacanța de școlari și unde într-o dimineață cu un răsărit de apoteoză ai declamat tu văilor de departe amenințătoarele stihuri ale lui George Coșbuc.

Să le recapitulez toate, ce rost?

AL DOILEA CAPITOL

Satul copilăriei mele l-am găsit dărăpănat, negru şi decimat de toate bîntuirile războiului. Casa părintească — într-o rînă. Nucul din poartă — uscat. Streaşina — mucedă de şindrilă — pleoştită pe ochii ferestrelor, împîclite, posomorîte, ursuze.

Pe uliţi, oameni cu chipul străin, zdrenţăroşi şi care mai de care scofîlciţi. Soldaţi în opinci, cu uniformele rupte, din regimentele ţării ocupate, de la Mehedinţi şi din Gorj, salutîndu-mi tresele de ofiţer cu tot respectul reglementar.

Nu acestea le vedeam. Mergeam în neştire. În neştire răspundeam la priviri şi la saluturi. O singură întrebare şi teamă cu ghearele înfipte în inima bolnavă : Mama ?

Mama trăia. O umbră.

În prag şi în tindă m-a întîmpinat o umbră.

O umbră cernită, tăcută, care nu se mai tînguia cu sughiţuri, ca pe scările somptuoase ale liceului de elită, după moartea năpraznică a tatei, cînd eram încă un elev bursier şi cînd tu, Vladim, te-ai ruşinat stingherit printre odraslele protipendadei de asemenea vaiere de bocitoare.

Cum să le mai zugrăvesc acum toate ? Şi cu ce rost ?

M-am lăsat surpat pe laviţă, cum se surpa el pe scaun de istovirile sale în spitalul cu bolnavi şi în fiecare zi cu alţi morţi.

Întreaga ţară a satelor pustiite nu era tot un spital imens cu bolnavi şi în fiecare zi cu alţi morţi ? Două surori moarte ; bărbaţii lor, morţi în război. Trei orfani, să-i crească mama. Fraţii mei mai mici : normalistul, la oaste ; medicinistul, ucenic la un lazaret din ţinutul Botoşanilor.

Celelalte două surori : una văduvă de război, alta pe lîngă casă, singurul sprijin al mamei la fața locului.

Văcuța — la rechiziție. Șura — goală. Podul — gol. Cămara — deșartă. Bîrnele grajdului și ostrețele gardului — arse în cele două ierni de vifore și de geruri. Copilașii, cei trei orfani, scîncind după un strop de lapte.

Zugrăvească-le acestea cei care au dorit războiul și urlau marșuri războinice în vara anului 1916, fluturînd steaguri în Piața Unirii din Iași și în piețele Bucureștilor, pe bulevarde, sub balcoanele legațiilor aliate. Eu m-am înghesuit la pieptul uscat al mamei, ca plodul desculț de pe vremuri care se întorcea noaptea din hoinărelile zănatice prin lunci și zăvoaie cu tălpile împunse de spini.

Acum îmi era inima împunsă de spini.

Două săptămîni n-am ieșit din casă. Cît de scunde și strîmte încăperile unde-am deschis ochii în viață ! Cît de sărace ! Fără jumătatea mea de soldă, trimisă în fiește lună de la regiment, cum ar mai fi scos-o oare la capăt ?

Două săptămîni s-au perindat pe ușă foștii soldați invalizi în cîrje, foști colegi de școală primară, soldații străini din Mehedinți și din Gorj. S-au perindat unchieși și vădane, mame de morți. Pe buzele lor, un singur cuvînt de viață și de moarte : Pămîntul ! E adevărat oare că se va împărți pămînt la cei care nu-l au, la mamele, la văduvele și orfanii celor care-au murit apărîndu-l ? E adevărat că se face o lege a dreptății ? Întocmai ca soldatul Năvod Irimia, de obîrșie dintr-un cătun vecin, nu mai departe de trei dealuri și văi, cînd cisluiam împreună după dîmbul nostru, cu puieții de brad, din stîncăriile Carpatice. Întocmai ca el. Aceleași cuvinte. Același amestec de nădejdi și de temeri și de îndoieli.

Om. Numai un om. Un biet om întors din război cu spinii săi în inimă, să-și lingă rănile lui într-o vizuină de pustiit adăpost. Eu atunci mi le-am iertat toate, numărînd zilele prea scurte lîngă mama, să-i alin rănile ei.

Aceasta era realitatea de acasă a tuturor numerelor din marele număr, realitatea de acasă a efectivelor de război : materialul uman. Această jale lăsaseră în urmă. Această jale găseau cînd se bucurau de privelegiul rar să se mai întoarcă la vatră și nu zăceau lipsă de la apel pentru totdeauna, sub țărînă, într-un mormînt al țintirimelor de pe cîmpurile de

bătălie, din preajma spitalelor de răniți și a lazaretelor de molimi. Eroi fără voie, din înalt ordin.

Intrase pe ușă într-o zi, nepoftit, plutonierul de jandarmi, șeful de post, Sterie Turlibașa, să-mi prezinte respectuoasele omagii, ca unui asemenea măreț erou și grad superior, cu cinci semne de rănire la mîneca tunicii. Părea umflat cu țifa, să plesnească, în uniforma nouă și în curelele cromate, care scîrțîiau. Zdrahon mai înalt decît ușa, fu silit să-și aplece fruntea ca să nu se izbească de pragul de sus. Pe mine mă izbiră mustățile enorme, răsucite pe oală, ca ghidonul bicicletelor de cursă. Ca să-și facă mai mult curaj, vede-se, pentru o astfel de ceremonie cu care mă onora, trecuse pe la frate-său, cîrciumarul și cămătarul satului, Mandache Turlibașa, unde a cinstit oarecare țoiuri de rachiu din rezervele dosite pentru zile mari. Duhnea a velniță de la poartă. Căută cu ochii un scaun, să se întindă la politicale, după salutul și formula prezentării.

L-am ținut dinadins în picioare, prefăcîndu-mă că nu văd și că nu înțeleg.

Cunoșteam de la mama ce cîrdășie se încinsese între dînsul și fauna cea nouă a satului: cămătarii pe zăloage, cumpărătorii de vite și livezi pe-o nimica toată, închiaburiții de război. Cunoșteam cum mama împrumutase de la Mandache Turlibașa bani pentru înmormîntarea și pentru coliva surorilor defuncte, cu dobîndă de cinci lei pe lună la hîrtia de-un pol. Cunoșteam prea îndestule; iar el a priceput de îndată tot ce cunoșteam. Cam demontat de ghețoasa primire, își netezi ghidonul mustăților, îmi prezentă și un supliment de condoleanțe pentru moartea surorilor; apoi întrebă:

— Mai rămîneți mult în sat?

— De ce te interesează?

— Aș dori să-mi permiteți să vă mai vizitez, domnule locotenent. Sînteți intelectual...

— S-ar zice!

— Toată lumea știe. Viitor profesor, dacă nu profesor cu patalamaua la teșcherea... Alții ar rămîne în armată, să se activeze. Astăzi locotenent, mîine căpitan; în cinci ani — maior; în zece—cincisprezece — colonel. Ce carieră splendidă! Stă smirnă un regiment întreg cînd trîmbița anunță

că ați intrat pe poarta cazărmii. Cui să nu i se umfle guşa ? Dar nu ! Dumneavoastră, intelectual. Profesor...

— Unde vrei s-ajungi cu aceasta ?

— La vizita pe care țin să v-o mai fac neapărat, domnule locotenent.

— E aşa de... neapărată şi de imperioasă ?

— Îmi permit să cred. Ca intelectual cu tragere de inimă pentru satul dumneavoastră de naştere, vreau să vă informez despre unele şi să vă cer idei despre altele. Acesta era scopul meu.

— Dă drumul scopului, cît eşti aici.

Plutonierul-major, şef de post, iarăşi a căutat cu ochii pîrdalnicul de scaun cu pricina.

Eu iarăşi m-am prefăcut că nu văd.

Niznai !

Într-o casă aşa de săracă de văduvă, după două ierni atît de cumplite, poate că şi puținele scaune cîte se mai găseau fuseseră arse pe foc ori puse zălog.

— Acesta este scopul meu... reluă resemnat plutonierul, şef de post. Să vă informez. Satul se ridică, domnule locotenent şi profesor, măcar că pe din afară pare sărăcuț. Se alege grîul cel bun de neghină. Cei vrednici nu stau cu mîinile în sîn, să le vină toate de sus. Se adună în partide ; fruntaşi tot unul şi unul ! Avem un proprietar nou. A cumpărat moşia într-un ceas, cu banii pe masă. Ştiți ?

— Am auzit.

— Proprietar, cu vederi şi chibzuieli politice. Bine cu toți cei de sus. Ne încurajează. Vrea să-şi facă aici şi în tot județul o bază politică... Numai că unii din sat s-au întors de pe front cu o sămînță de răzmeriță rusească în mintea lor slabă. Sminteală ! ! Oameni *sempli !* Pentru dînşii, tot ce zboară se mănîncă... Provoacă incidente de frontieră la hotarele moşiei !... rînji el a batjocură, sub ghidonul mustăților. Se pomenesc tot pe front ! Ce să le faci ? Oameni *sempli*, domnule locotenent şi profesor. Cu aceşti indivizi avem noi de furcă, pînă ce s-or linişti apele şi le-a veni mintea la loc. Prin ordine precise... Şi ca intelectual, cu grad în oştire şi ofițer cu atîtea răni în lupte, îmi permit a crede că aveți... cum să zic ?... că aveți răspunderea şi datoria să ne dați tot concursul. Cazul e prevăzut şi în ordinele noastre precise...

— Adică să-i dau concursul lui Mandache Turlibaşa, care ia dobînzi mai mari de trei la sută pe an ? Aceasta pofteşti dumneata ? Caută pe altul...

— Dacă o luaţi aşa, domnule locotenent şi profesor !...

— Se poate lua altfel ?

— A fost o scăpare din vedere. Ştiu la ce faceţi aluzie.

— Nu-i aluzie. Fapt !

— Fapt regretabil, recunosc. Aceasta nu înseamnă să primiţi în casă demobilizaţi de pe front cu sminteli periculoase pentru ordinea statului şi să-i încurajaţi, să le căutaţi în coarne, aşa cum se vorbeşte. Ba încă şi soldaţi străini de sat, din Mehedinţi şi din Gorj.

Sărind în picioare şi sărit din fire, am prins a vocifera :

— Ai venit să-mi faci morală ?

— Vă previn numai...

— În numele cui mă previi dumneata ? Unde-ai luptat, ca să ştii pentru ce au luptat ceilalţi ? De unde ştii ce-i doare ? V-aţi umflat de plesniţi, o bandă de tîlhari !...

— Am înţeles şi am onoarea să vă salut, domnule locotenent şi profesor. Profesor de...

— Profesor de ce ? De răzmeriţă vrei să spui ?

— N-am spus nimic, domnule locotenent şi profesor. V-am salutat !

Plutonierul-major, şef de post, Sterie Turlibaşa, a făcut stînga-mprejur, m-a salutat, a ieşit şi s-a dus ca din puşcă pe uşă şi pe poartă, pentru a se răfui probabil cu frate-său Mandache Turlibaşa fiindcă-i compromite prea deocheat situaţia. Sau, poate încă mai probabil, pentru a dresa un raport f. f. f. confidenţial forurilor sale superioare despre regretabilele mele comportări de instigator, lipsit de cel mai elementar patriotism.

Mama a intrat în odaia tăcută, întinzîndu-mi un pahar cu apă rece să-mi calmez nervii zdruncinaţi de boală şi de război. S-a aşezat apoi în locul obişnuit al Siminei, clătinînd din cap în semn de mută dezaprobare. N-avea nevoie să mai rostească şi cuvinte. Eu plecam departe de acestea toate, în lumea mea. Ea rămînea pe loc, cu trei nepoţi orfani şi fără nici o apărare, să îndure vrăjmăşia şi răzbunările „celor vrednici, care nu stau cu mînile-n sîn s-aştepte" jandarmii, primarul, notarul, cîrciumarul, fraţii Turlibaşa, notabilităţile şi „fruntaşii satului", tot unul şi unul ! Fauna cea nouă a ţării

de după război! fiarele încă mai crude și mai hămesite, cu colții mai tari decît cele pe care le-am lăsat la plecare, în fugara mea trecere prin satul meu natal, în toamna anului 1914, cînd mă chema ordinul de încorporare la oaste.

Pustietoare atmosferă și pustiitoare stare de suflet pentru o tihnită și fericită convalescență, acasă la vatră, cum suna permisia!

Noaptea, prin întuneric, cu fața în sus și ochii deschiși, ascultam ronțăitul cariilor din grinzile vechi, în marea tăcere. Tavanul cobora, cobora să mă apese pe piept și să-mi chinuie somnul dacă aţipeam, în zvîrcoliri de asfixie, cu vedenii și cu gemete în hangarul negru al spitalului de exantematici. Dimineața eram palid, cu mîinile în tremur, cu ochii adînciți și sticloși în găvanele orbitelor. Oftînd mă cerceta pe ascuns mama. Oftînd mă cerceta și unica soră, Anca, rămasă în casă. Scînceau copilașii orfani în cealaltă odaie. Veneau și plecau rîndunelele cu săgetările lor de suveici aeriene, la cuibul de argilă de sub streașină, deasupra ferestruicii deschise. N-aveam ochi să le văd. Nu mai aveam inimă să mă bucure, ca pe copilul desculț, gata din zori să purceadă la hoinărelile lui de altădată.

Mama a fost cea care m-a îndemnat să-mi scurtez permisia de repaus la vatră.

— Pentru tine, copile dragă, are să fie poate mai potrivit aiurea. Pe undeva, printre cei din lumea ta. Are să fie mai bine și pentru noi. Nu te putem vedea împuținîndu-te și pălind, ca flacăra de feștilă din opaiț... Mai ai de trăit; nu-ți mistui singur feștila să se stingă. Noi avem altă răbdare... Le-om îndura și le-om birui toate. O dreptate trebuie să vină de undeva...

Am plecat deci înainte de termen, să-mi caut aciuare pe la vetrele altora, din fostul nostru tîrg adoptiv.

La Iași, mi-am lăsat în gară lada mea de campanie — vatra mea nomadă, cu puținele-mi lucrușoare proprii — și-am alergat pe nerăsuflate direct în Tătărași, la ospitalierele gazde de odinioară.

Căsulia — dărăpănată și ea, ca toate pe unde trecusem. Gardul — știrbit, hulubăria — arsă, pomii lui moș Agapie — tăiați și ciuntiți printre tufe de bălării. Fereastra de la chi-

novia cetaniilor şi controverselor noastre — închisă, un geam — spart şi lipit cu hîrtie de ziar.

Am bătut în stîlpul portiţei fără de poartă, o dată, de două ori, de trei ori.

Într-un tîrziu s-a ivit o bătrînă adusă de spate, cu barizul negru pe frunte şi cu albeaţă pe-un ochi, însoţită de un cîine străin, care începu să mă latre, rînjindu-şi dinţii cu duşmănie.

— Coana Sultana ? am întrebat. Moş Haralamb Agapie ? Sînt acasă ?

— Ehei ! Să fii dumneata sănătos. Îs acasă, la cimitirul Eternitatea.

— Dar cum ?

— Exantimatecul. Prăpăd şi topenie !... Încă din cealaltă iarnă. Acuma, aicia-i mare şi tare coniţa Fifina, nora răposaţilor.

— Aş dori s-o văd în acest caz pe coniţa Fifina.

— Cam anevoie treabă ! E în tîrg şi nu vine acasă la prînz. Are masă mai bună la restaurant. Invitată de domnul comandor Spînu.

— Spînu Dorel ? mă luă gura pe dinainte, la amintirea hohotelor noastre nebune, cînd Scarlat Agapie ne împărtăşea senin peripeţiile sale conjugale şi cînd coana Sultana se plîngea de apucăturile libertine ale Fifinei, farfuza dragului mamei drag. Spînu Dorel ?

— Nu sînteţi cumva de la Brăila, de-l cunoaşteţi ? mă iscodi bătrîna.

— Nu, mătuşico. Am stat în gazdă aici, doi ani şi mai bine.

— Aha ! Am auzit. Împreună cu alt domn student, Vladim, pe care îl iubea răposata coana Sultana ca pe băieţii ei ?

— Taman aşa. Ai mai apucat-o în viaţă ?

— Cinci luni... De asta zic că-i topenie şi prăpăd aici. Am văzut ce era. Acuma văd ce este. Pe mine m-o adus cu dînsa coniţa Fifina, de la Brăila, s-o slugăresc, după ce i-o murit soţul, Scarlat, rănit de-o ghiulea pe-o şalupă şi înecat în Dunăre...

Descosînd-o, din întrebare în întrebare, aflai că doi din infanţii lui moş Agapie şi ai coanei Sultana au murit în război, că al treilea a pierdut un picior. Aflai că cele trei nurori sînt şi ele în mare război de la moştenirea casei şi de

la economiile chivernisitului pensionar. Mai aflai că, pînă una-alta, coniţa Fifina se instalase dînsa în toate încăperile, ca primă moştenitoare şi văduvă în ordine cronologică. Închiriase camerele celelalte la refugiaţi. Sălăşluia în fosta noastră chinovie. Iar sărăcuţul nostru avut depozitat în pod; cărţile, dicţionarele, enciclopediile, colecţiile populare ale clasicilor, cumpărate de la Baldorn în rate seculare, caietele, fişele mele, gravurile geniilor noastre tutelare, tot şi toate nu mai aveau fiinţă. S-au părăduit în cele patru vînturi. Unele — arse pe foc; altele — vîndute de coniţa Fifina unui telal de vechituri şi unui neguţător de cărţi cu barba de-un cot.

— Aşa că degeaba spui dumneata s-o mai cauţi pe coniţa Fifina după masă. Potcoave de cai morţi. Ce-a fost s-a dus! Pe unde trece coniţa mea, Fifina, stinge. Uită-te şi dumneata. Împrejur. Prăpăd şi topenie!... Să nu mai rămînă nimica la împărţeala cu ceilalţi moştenitori după judecată... iartă-mă, dară trebuie să mă duc la treburile mele. Am de călcat mătăsurile coniţei Fifina. Dacă nu le găseşte gata, se face foc şi pară, prăpăd şi topenie!...

Bătrîna cocîrjată de spate şi cu broboada neagră pe frunte m-a lăsat proptit de stîlpul portiţei fără de poartă, cu mîinile goale, cu inima goală. Ce-a fost s-a dus! Se dusese şi ultima noastră vatră; mi se duseseră şi relicvele celor doi ani de tinereţe şi de ucenicie cărturărească, cu geniile noastre tutelare, care nu-şi mai aveau nici o noimă. Toate pierdute, ca şi drumul tău pierdut de mai tîrziu, Vladim! Cîinele negru şi străin nu contenea să mă latre duşmănos, rînjindu-şi colţii la mine, străinul.

Ce să mai caut? Ce să mai aştept?

Aş fi cerut învoirea băbuţei să mă aşez o clipă — numai una — în pridvorul conclavurilor noastre cu Vera Arcadievna. Nu mai exista însă nici masa rotundă. Nu mai existau nici scaunele şi băncile, jilţul de nuiele împletite. Nu mai eram nici eu acelaşi. Nu exista nici bătrînul batracian.

Un convalescent al molimilor de război, trimis în permisie de refacere la vatră, fără nici o vatră, nicăieri.

Ce să mai caut? Ce să mai aştept?

M-am dezlipit de stîlpul portiţei pe unde intra Vera Arcadievna cu paşii supli şi avîntaţi: — Iată-mă!

M-am dezlipit să-mi tîrîi paşii mei împleticiţi prin aiurea locuri. M-am abătut la cocioaba de pe ulicioara vecină, să

dau de Mona-Lizuca noastră. Pustiu şi acolo. Fanaragiul murise tot de tifos exantematic şi tot încă din cealaltă iarnă a bolistei în toi. Orfanii — alungaţi de proprietar din cocioabă, strămutaţi nimeni nu mai putea spune pe unde. Parcă-parcă prin Fundacul Broscăriei...

Am alergat şi în Fundacul Broscăriei. Nimeni. Nici Mona-Lizuca noastră. Nici Neagu, dulgherul, cu cei doi copilaşi, care-l plînseseră pe „fratele nostru" Culai Baciu în primăvara anului 1914 şi în ajunul memorabilei tale conferinţe. Nici băieţandrul cu faţa pală şi cu buzele arse, uscate, livide de malarie, Filimon Gruia, protejatul tău. Intraseră toţi în pămînt, împreună cu epoca lor şi cu tinereţea noastră, care s-a dus. Numai chipuri străine. Numai obraji scofîlciţi şi ochi privind păienjeniţi ca dintr-o ceaţă, deşi cerul de iunie era limpede, transparent, de-un albastru de acuarelă, deşi soarele strălucea ca un lampion incandescent în slăvi. Cine să mai ştie unul de altul în vînzoleala de refugiaţi, de pribegi, de evacuaţi, de demobilizaţi la vatră, cu vetrele lor în cealaltă jumătate de ţară, ocupată de Mackensen ? Îmbulzeală, îmbrînciturі, lovituri în coastă, cozi la pîine, la ţigări, la chibrituri, la sare, la gaz ; lipsuri, sărăcie şi haos. Toate — mai năruite decît au fost. Pe vremea ciumelor din cronici, tîrgul nostru adoptiv nu va fi arătat altfel în mahalălile mărginaşe din pulberi şi gloduri, cu hîrtoape dislocate de roţile chesoanelor şi cu şanţuri de zoi, movile de gunoaie putrede, stoluri croncănitoare de corbi.

Abia în Piaţa Unirii m-am dezmeticit din căutările fără de noimă şi spor.

Acolo, ca şi pe strada Lăpuşneanu, altă lume, cu altfel de vînzoleală, adusă cu dînsa de pe Calea Victoriei încă din toamna refugiului.

Rezemat de vitrina unde-mi inaugurasem vechea-mi pipă de încredere, am rămas îndelung să privesc, cu pipa stinsă şi rece încleştată între dinţi. Treceau automobile civile şi militare, guiţînd amarnic din claxoane să-şi taie parte în alaiul de plimbăreţi. Treceau şi farfuzele detestate de coana Sultana, în rochii subţirele de vară, cu nostime pălărioare de pai şi cu umbreluţe colorate pe umeri să nu le dogorească soarele.

M-am dezlipit şi de acolo, de la bara vitrinei, să-mi port paşii fără de ţintă, aiurea.

La Baldorn, dintru-ntîi.

Dar vitrina Librăriei franceze a lui Baldorn, dispăruse. Nu mai era actuală. În locu-i — o vitrină cu mezeluri, pastramă şi cîrnaţi. Cîrnaţi foarte suspecţi, poate de cal.

Încă o vară care s-a dus.

Am trecut la vitrina de-alături, din colţ, la antica firmă de încredere a fraţilor Rovetta. Aceasta rezistase tuturor cataclismelor. Bineînţeles, fără asortimentul armelor de recorduri cinegetice : nu se sfîrşise încă vremea vînătorilor de oameni, cu arme furnizate de arsenalele militare. În schimb, cu aceeaşi artă fără rival de totdeauna, expuse feluri te bricege, cuţite şi cuţitaşe, brice, oglinzi de ras, bidoane şi jambiere de campanie, ţigarete şi tabacheri, suplimentele de lux ale echipamentelor de război. Am intrat într-o doară. Iar aici mă aştepta singura primire entuziastă din tot fostul nostru tîrg adoptiv, cu toate supralicitările obşteşti dintre Giovanni, cu gîtul de capîntortură în gulerul înalt cît o manşetă, şi dintre Salvatore, colosul de la Rhodos. Mi-au strîns amîndoi mîinile frenetic, m-au răsucit de zor pe-o parte şi pe alta cu exclamaţii sonore, m-au pipăit, mi-au scos pipa dintre dinţi, s-o examineze ; iar Giovanni a scotocit într-un sertar un flacon cu nu ştiu ce lichid şi cu un mic pămătuf de sîrmă, s-o cureţe şi s-o meremetisească nou-nouţă.

— Locotenent ? De ce numai locotenent, şi nu căpitan, ca prietenul Vladim, fratele de cruce ? mă întrebă cu un fel de consternată dojană Salvatore.

— De ce ? Fiindcă eu n-am împuşcat un mistreţ pe front...

— Numai unul ? Noi ştim doi, dubleu ! Dubleu ! istoric...

— Fie şi dubleu istoric ! Fie şi o turmă istorică de mistreţi !... Nu-s căpitan fiindcă eu n-am capturat un cuib de mitraliere ; fiindcă eu n-am scăpat doi nevinovaţi de la moarte. Ce puteam face mai mult, *signor* Salvatore ? Eu nu-s Vladim, veşnic candidat la isprăvi glorioase ; nu se compară... Numai un pîrlit de candidat biolog...

Fraţii supralicitărilor de pomină de astă dată nici n-au protestat şi nici nu mai supralicitară. Aveam dreptate ! Nu eram Vladim, nu mă puteam compara cu tine. Chestie închisă.

Am aflat însă că, în vremea cît zăcusem în spitalul de exantematici şi mă întorsesem în convalescenţă la vatra din

satul copilăriei, tu, căpitanul Vladim, ai trecut într-o incursiune-fulger prin fostul nostru tîrg adoptiv, ţi-ai luat două licenţe şi ai fost sărbătorit cu mare tămbălău de conu Buduşcă şi de fraţii Rovetta pentru toate glorioasele isprăvi de război şi pentru toate glorioasele succese din vremea de pace, care nu era pace. Nu te invidiam. Dar ce uşor îţi găseai tu o vatră, oriunde!

— Caută-l pe conu Buduşcă acasă! mă îndemnă Salvatore la plecare. Pregăteşte lucruri mari, cu prietenul dumitale Vladim. Un partid...

— Un partid?

— Da, da! Un mare partid. Mare şi nou, cu oameni de pe front. Un partid mare şi nou, revoluţionar, ca Giuseppe al nostru! arătă spre portretul lui Garibaldi, geniul lor tutelar, din iconostasul prăvăliei. Dumneata cum să lipseşti? Frate de cruce...

M-am abătut şi pe la Ion Budea Hortopanu în rătăcirile mele din acea zi. Nu de hatîrul partidului mare şi nou, despre care n-aveam habar. Ci ca să întîlnesc un om întreg, inimos şi cinstit, cu durere la durerile altora. Nu l-am găsit însă. Casa — plină de refugiaţi şi pribegi, culeşi de pe uliţi, cu inima lui largă şi zburlit prietenoasă. Am bătut pe la uşile foştilor colegi de şcoală şi de facultate. Nimeni. Am căutat adăpost la vreun hotel. Nimic. Paturi şi pe coridoare. M-am întors la gară. Pînă a doua zi dimineaţa nici un tren în direcţia regimentului încazarmat în barăci de lemn, undeva, aproape de Bacău. Călători dormind pretutindeni, pe peron, în sălile de aşteptare, pe scări. În acelaşi ungher al peronului, s-ar fi zis acelaşi grup de soldaţi rufoşi din toamna anului 1914, cînd a plecat Vera Arcadievna şi cînd am plecat mai apoi şi noi în necunoscut. Acelaşi grup, în aceeaşi tăcută posomorală. Talpa ţării şi a războiului, a păcii. Talpă mai mult de opinci. M-am uitat la dînşii. S-au uitat la mine. Am salutat şi mi-au întors spatele. Domn ofiţer. Domn.

La miez de noapte m-am pomenit singur şi străin pe străzile fostului nostru tîrg adoptiv.

Paşii m-au dus tot în neştire spre grădina Copoului, din deal. Poarta de fier — închisă în faţă. M-am strecurat la împrejmuirile lăturalnice, din dos. Am sărit grilajul, ca un vagabond fără vatră ce eram. Pe banca de sub teiul roman-

tic al lui Eminescu dormeau alţii, claie peste grămadă. M-au alungat, mormăind duşmănos... Găsii o bancă şchioapă, departe, în tufişurile din fund. Somnul sub bolta înstelată mi-a fost de plumb, fără visuri şi gemete, fără vedenii, ca pe front, după o bătălie fără rezultat, cînd ne retrăgeam toţi pe vechile poziţii, cu răniţii şi morţii noştri, să-i care brancardierii. M-am trezit a doua zi, în zori, cu uniforma udă şi cu trupul înfrigurat de rouă.

Fuga la gară! Fuga, plecai cu trenul şi cu lada de campanie, spre regiment, zece zile înainte de-a-mi expira permisia de reconfortantă convalescenţă.

Am găsit regimentul cantonat în bараci de scînduri, pe-o vîlcea în apropiere de Trotuş, nu departe de cîmpurile noastre de bătălie. Din vechiul nostru efectiv de război nu mai supravieţuiau nici trei sute de oameni. Ofiţerii — în majoritate străini, de la alte unităţi sau proaspăt furnizaţi de şcolile militare de grade active ori de rezervă. Nu ne mai lega nimic; nici o amintire a celor doi ani de lupte, de îndurări, de pumni încleştaţi. Soldatul Demir Dumitru mi-a ieşit înainte, să-mi ia lada de campanie în primire. Singura întîmpinare cu adevărat bucuroasă şi caldă, măcar că nu era expansiv de feleşagul lui. Tăcut, s-a întors cu faţa într-o latură, poate să-şi şteargă pe ascuns o umezeală de lacrimă cu dosul palmei aspre şi ciolănoase. Îndurasem împreună atîtea! Împărtăşisem împreună atîtea!

Maiorul Zahariade Bob, comandantul batalionului, dimpotrivă, m-a măsurat din tălpi pînă-n creştet cu o privire încruntată şi mi-a întins mîna fără nici o prietenie. Raportul plutonierului-major de jandarmi din satul natal, Sterie Turlibaşa, va fi ajuns pesemne la destinaţie pe cale ierarhică, f.f.f. urgent şi f.f.f. confidenţial, cu o viteză record. Profesor de răzmeriţă, instigator, agitator, rezervist lipsit de orice demnitate, de ţinuta şi onoarea gradului.

Zahariade Bob era mai dinainte convins de aceasta, după cisluirile mele suspecte cu Năvod Irimia şi alţi semeni ai lui, soldaţii de trupă, precum era foarte convins şi de importanţa ţinutei marţiale în noul său grad de maior. Gradul îi dădea drept la cal, să defileze în fruntea batalionului. Îşi pusese pinteni, nu se despărţea de cravaşe şi se vedea Napoleon la podul de la Arcole, la Marengo, la Austerlitz.

— Te am sub ochi! m-a avertizat. Aici şi cu mine nu-ţi merge.

— Văd că aveţi un semn nou de rănit, domnule maior. V-aţi scrîntit cumva un picior, opintindu-vă să vă urcaţi călare pe şa?

— La datorie! Treci la datorie! răcni el. Păstrează distanţa.

— Am onoarea a vă anunţa că sînt încă în permisie de convalescenţă.

— Atunci, ce cauţi aici?

— Îmi era dor de glasul şi de ochii dumitale, domnule maior.

— Îţi scot eu dorul pe nas!

— Cu pintenii, sau cu cravaşa?

Cum circumvoluţiunile cerebrale, năclăite în strat pretimpuriu de osînză, nu-l prea ajutau să replice de îndată la insolenţele mele destul de ieftine, îmi întoarse spatele, secerînd cu inseparabila-i cravaşă măciuliile mărăcinilor din cale: hîrşti! hîrşti!

În restul celor zece zile de permisie pentru convalescenţă a ignorat cu desăvîrşire că exist. Îşi rezerva plăcerea şi revanşa să mă încarce cu tot soiul de misiuni absurde şi tîmpite, cu tot soiul de neghioabe corvezi, la reintrarea de fapt în serviciu. Eu am profitat, pînă atunci, să-ţi trimit ştire prin soldatul Demir Dumitru la regimentul tău şi să fixăm o întîlnire pe-un teren neutru, departe de vigilenţa maiorului.

Ne-am întîlnit. Şi nu pe-un teren neutru dintre cele două regimente, la distanţă de o poştă. Ai venit singur şi voios la unitatea noastră şi, cu toată fervoarea primirii de preapopular erou al diviziei, cu toate strîngerile fierbinţi de mînă şi cu toată îmbulzeala de adulatori care-ţi sorbeau cuvintele, nu mi-am putut opri un sentiment ciudat de răceală. Deodată mi-am amintit fără voie o scenă din romanul *Anna Karenina*, de Tolstoi. O răceală intrase în mine, să stăruie între noi tot timpul întîlnirii, ca şi cum te pătrundeam cu alţi ochi.

Ai vrut să mă împaci pe loc cu maiorul Zahariade Bob. Eu m-am opus energic.

— Nu, nu! Dă-l dracului!

— Dă-l dracului, atunci! te-ai şi împăcat cu tine însuţi şi cu fraternele tale bune intenţii. Un căcăcios, cum i-a aruncat-o chiar generalul în obraz! Un căcăcios şi un caraghios; fabula diviziei, cu Ducipalul, cravaşa şi pintenii lui. Ce poate să-ţi facă? Pe de-alde ăştia ţi-i pun la punct în doi timpi şi trei mişcări. Să ne retragem undeva în tihnă şi să vorbim de-ale noastre...

Vorbirăm de-ale noastre. Tot timpul, însă, eu cu ochii la urechile tale.

Aveai planuri mari pentru ceasurile mari de după demobilizarea generală. Planuri alcătuite cu Ion Budea Hortopanu, conu Buduşcă, apărătorul obijduiţilor rurali, în polemicile bolovănoase cu istoricii oficiali şi în procesele celebre pentru pământuri şi hotare hrăpărite de uzurpatori.

— Pricepi? Acesta are să fie războiul nostru de după pacea generală, frate Alexandre! Toate mi se deschid înainte. Ne vine drăguş la căuş! Nu dau? Vom lua'.. Vom lupta împreună, cum făceam planuri şi nu ştiam de unde s-o luăm din loc. Acum, se va vedea-vedere în cel mai scurt timp. Fierbe ţara, pe înfundate...

Că s-ar putea să nu fiu alături de tine, nici nu mai încăpea vorbă! Mă anexai, înregimentat din înalt ordin! Trebuie să mărturisesc că nici nu mă vedeam stînd la o parte, cu braţele crucişe pe piept, măcar că nu-mi desprindeam ochii de la urechile tale. Ce naiba mai însemna şi aceasta? Stenahorii de convalescenţă ciumpavă şi neisprăvită?

Iulie, august, septembrie; toate s-au precipitat într-o cadenţă care ne uluia. Foch începe contraofensiva pe frontul de vest. Marea înfrîngere germană pe Somme. Burian propune începerea tratativelor confidenţiale. Octombrie; noiembrie. Franchet d'Espérey sparge frontul la Dobropolie. Armistiţiul de la Salonic. Germania şi Austro-Ungaria cer armistiţiu lui Wilson. Revoluţia de la Budapesta. Catastrofa armatei austro-ungare în Italia. Asasinarea lui Tisza. Revoluţia la Berlin. Fuga lui Wilhelm în Olanda. Începutul sfîrşitului. Noi, cu divizia la frontierele Ardealului, gata să trecem Carpaţii. Fuga lui Mackensen, invincibilul spărgător de fronturi. Războiul-fulger, cu faţa întoarsă; cei care năvăleau fugind acum, după patru ani, îndărăt, de unde veniseră.

Iar Brătienii, cei trei, sublimii martiri, scoţîndu-şi mutrele spăşite din vizuini şi scuturîndu-şi cenuşa pocăirilor de pe cap şi din bărbi. Cu ce rînjete înfumurate de biruinţă! Cu ce alaiuri de martiri mai mărunţi, năpustindu-se la Intrarea Triumfală (cu majuscule!) în Bucureştiul eliberat! Cai albi, mantii albe, drapele, fanfare, toba mare, trîmbiţe şi parăzi — Mihai Viteazul la Alba-Iulia. Acum se retrăgea în vizuină celălalt martir sublim, Marghiloman, cu toată droaia martirilor săi mai mărunţi. Vechea poveste a ţării, cu protipendada cîrmuitorilor, salvatori şi martiri prin rotaţie, după cum suflă vînturile.

Divizia noastră din nou în Ardeal, unde alte fătuţe cu coadele bălaie împletite pe umeri şi alţi unchiaşi mai gîrbovi ne întîmpinară cu pîinea şi sarea pe năframele albe. Maiorul Zahariade Bob, călare pe Ducipalul său, în capul batalionului, salutînd marţial cu pieptul tapisat de decoraţii, pînă ce un bivol s-a înălţat brusc dintr-o mlaştină, scuturîndu-se cu un muget, şi pînă ce calul, care nu mai văzuse încă bivoli, s-a scuturat şi el speriat, trîntind în nămoluri vajnicul călăreţ. Soldaţii s-au repezit să-l ridice copăcel şi să-l şteargă. Maiorul şchiopăta cu un picior frînt într-un bolovan din ştiolmă. Prima lui rană autentică de război, cu toate că mai purta alte patru insigne apocrife la mînecă. Fireşte, s-a uitat duşmănos la mine mai întîi. Eu i-am exprimat cele mai nesincere condoleanţe şi urări de grabnică însănătoşire. Era furios. Pierduse intrarea la Alba-Iulia.

Nimicuri şi nimicnicii fără de nici o grandoare, în oameni cu simţurile tocite în patru ani pe al cincilea de suferinţi, de urgii, de nedreaptă inegalitate în distribuirea urgiilor şi a suferinţelor.

Războiul nostru de-atunci, ca toate războaiele.

Treisprezece decembrie 1918? Foarte departe de noi, ca şi Revoluţia rusă. Cine mai ştia, şi de unde să afle, ce s-a petrecut la Bucureşti în acea zi a măcelului, cînd soldaţii romîni au tras cu puşca şi cu mitralierele în flămînzii romîni?... Cenzură. Ştirile, cernute prin sită şi dinadins deformate, reduse la o încăierare lipsită de patriotism pentru a ştirbi glorioasa întoarcere a alaiului de victorioşi în capitala ţării! A circulat printre soldaţi un petec de manifest pe hîrtie vînătă şi zdrenţuită, adusă de un oştean nou vărsat în efectivul de război, un lucrător de la sondele din Prahova.

Petecul de hîrtie s-a mistuit. A dispărut trimis la închisoare, la judecată şi soldatul suspect. Domnea ordinea cea mai desăvîrşită, poate mocnită, dar strunită în cătuşele disciplinii. Divizia înainta spre Munţii Bihorului. Acolo, la poale, spre pusta maghiară, ne-am oprit.

Generalul nostru cel cu apucături omenoase şi cu mîna amputată de schije, Toma Ionaşcu, a refuzat să mai înainteze.

S-au găsit alţii, mai ahtiaţi de glorie şi de decoraţii, să se ia la întrecere.

Noi am rămas încă o dată înfipţi locului, ca în ceilalţi doi ani în zănoagele carpatice ; acum la marginea pustei. Nimeni de la Marele cartier general al armatei nu cuteza să comenteze, necum să mai şi sancţioneze încă, nesupunerea generalului nostru, Ionaşcu Toma. Prea multe bătălii cîştigase în război, în vreme ce alţii dădeau bir cu fugiţii, şi prea mult intrase în inima soldaţilor ! De altminteri, încăpăţînata sa rezistenţă prea lăsa cale deschisă celorlalţi generali nerăbdători de glorie, de decoraţii şi de victorii la spartul iarmaroculuі.

Demobilizarea. Congresul păcii. Guverne, guverne, guverne, demisionate într-o seară şi reconstituite a doua zi dimineaţa cu alţi generali şi cu aceleaşi triple bărbi ale Brătienilor, sub alte măşti. Prea mulţi martiri sublimi, care îşi supralicitau patriotismul peste mormintele numerelor din marele număr fără de nume, risipite dintr-un capăt de ţară mărită la altul. Morminte năpădite de ierburi, nivelate de ploi, călcate de copite, păscute de oi şi viţei.

După „Războiul nostru" de atunci, pacea noastră de atunci, cu victorioşii săi în capul mesei şi bucatelor.

Ne-am întors eliberaţi definitiv la vatră. Ce vatră ? Unde vatră ?

În lipsă de altceva, la Bucureşti, în capitala intrărilor triumfale.

De acolo plecasem, lepădînd straiele civile la încorporare, pentru uniformele războiului de patru ani pe-al cincilea. Straiele civile nu le-am mai găsit, cum nu ne găseam nici locul. Străiţele noastre de zile mari se topiseră şi ele de-a valma, ca atîtea vestigii ale unei ere care s-a dus. Primirăm amîndoi o aşa-numită primă ofiţerească de demobilizare, să ne înţolim mai acătării. Ne-am înţolit cu haine de la pră-

văliile de vechituri, fiindcă nici stofă, nici rufe, nici pălării nu se zăreau în nici o vitrină. Le pustiiseră războiul şi ocupaţia. Ne contemplarăm unul pe altul în vestmintele altora, şi ne-a pufnit rîsul pe amîndoi. Pentru tine prea strîmte, pentru mine prea largi. Le-am schimbat şi am căpătat o înfăţişare aproximativ omenească. Mai ales tu : duce, arhiduce, kronprinţ în deghizare civilă, deşi cu coatele lustruite şi cu punga goală.

— A se vedea-vedere şi a se învîrti-învîrtire ! te-ai consolat tu. Nu murim noi de foame şi nu ne înecăm la mal. Aşteaptă un bob zăbavă, să mă dezmeticesc.

După care spuse am pornit amîndoi pe străzi şi pe bulevarde, să ne găsim un rost şi o vatră. Prin îmbulzeala pietonilor nu ne-am mai simţit prea stingheri, în hainele vechi de la Taica Lazăr, telalul. Erau alţii mai pricăjiţi decît noi, în deghizări mixte : pe jumătate militare, jumătate civile. Părinţi în straiele feciorilor morţi în război. Feciori în straiele părinţilor morţi de tifos exantematic. Icoana mizeriilor din întreaga ţară. Dar în automobile şi echipagii se lăfăia altă lume. Feţe joviale, cefe late, burţi agresive, bărbi cănite, mustăţi pomădate şi rîsete, rîsete, saluturi, chemări, strigăte voioase între monşeri. Îşi regăsiseră capitala şi patria. A lor era lumea, victoria, pacea ! Exultau de fericire. Iar pentru dînşii toate se făgăduiau într-o rumoare de bursă încă mai frenetică decît o lăsasem în anii de neutralitate, de afaceri, de permise, de contrabande, de export — import. Nici nu se mai putea compara. Cîmpul de operaţii, incomparabil mai vast. Romînia Mare. Visul împlinit.

— Hep, hep ! Păzea !

Ne-am retras repede pe trotuar, atinşi de cravaşa unui vizitiu de casă mare, care dăduse drumul bidiviilor de la echipaj în trap întins. În urma echipajului, întrecîndu-l, au fîşîit roţile unei limuzine noi-nouţe şi sclipitoare, care împroşcau nori de pulbere.

— Ce zici de toate ? ai întrebat tu, ştergîndu-ţi praful din ochi cu batista.

— Pasca şi anafura mă-si, zic ! Trebuie să le arătăm noi lor ! m-am pomenit cu vorbele lui Irimia Năvod pe buze. Trebuie neapărat să le arătăm noi lor !

Spre a mea surpriză, tu nu te-ai mai grăbit să supralicitezi cu un pitoresc şi vertiginos torent de tirade şi de invective,

încă mai furibunde şi cu mai mult schepsis, cum îţi ştiam năravul din interminabilele noastre controverse de odinioară. Ai tăcut scuipînd praful înecăcios din gît.

Către seară, surprizele din acea zi nu s-au oprit la atîta. Ţii minte, mai ţii minte, Vladim ?

Ne-a retezat calea fostul tău căpitan, Serafim Scodrea, magistratul rezervist cu tîmplele cărunte. Ne-a retezat calea la amîndoi, dar numai de hatîrul şi de dragul tău. Eu reprezentam numai o vagă cunoştinţă, întîlnită doar din întîmplare, cum s-au petrecut toate între ofiţerii din aceeaşi divizie patru ani pe-al cincilea de război, de concentrări, de mobilizări, de stagii şi lupte pe „zonă". Toate rămaseră îngropate acolo, departe, cu morţii războiului.

Serafim Scodrea era îmbrăcat într-un costum impecabil de stofă gri englezească şi de-o croială deosebit de aleasă. Ne-a pălit mai mare ruşinea de hainele noastre, cu firma prea vizibilă de la Taica Lazăr. Mai purta acum în arcada sprîncenii şi un monoclu bombat. Acest ornament bijulistic nu se potrivea nici cu faptele, şi nici cu ţinuta sa rigidă dar bravă de pe front ; nici cu figura lui osoasă şi severă, tăiată în linii dure, fără nimic din Bijulicii de care avea oroare Vera Arcadievna. Ţi-am ghicit în ochi acelaşi gînd, cu aceeaşi mirare.

— Cînd aţi sosit, băieţi ? ne întrebă el cu o pornire prietenoasă, deşi puţin parcă silită, scrobită, ca şi gulerul de la gît.

— Nici patruzeci şi opt de ore ! ai răspuns tu pentru amîndoi, trimişi la vatră, fără de vatră. Uită-te la noi ! Echipament de la Taica Lazăr ! Domiciliu în cabina unui portar, de la un hotel de pe Calea Griviţei. Intrare triumfală, în capitala victoriilor şi a Romîniei Mari ! Fie, că face !

Serafim Scodrea încuviinţă cu un surîs de subţire acreală :

— Fie, că face, într-adevăr ! Dar în patruzeci şi opt de ore, încă n-aţi avut timp să vedeţi şi să înţelegeţi încă nimic.

— Ne-ajunge, ne-ajunge ! ai supralicitat tu.

— Ştiţi ce vă propun ?

— Ordonă, domnule căpitan, şi vom executa ordinul, ca pe front.

— Cunosc marfa ! zîmbi el mai puţin acru. Mi-ai scos destui peri albi, pe lîngă cei cu care m-ai găsit la comanda

companiei. Vă rechiziționez! În seara aceasta, vă rog să vă considerați în subsistența mea. Ca să... În fine, ca să luați contact mai direct cu capitala victoriilor și a Romîniei Mari. Fie, că face!... Luăm aperitivul la Dragomir?

— Luăm.

— Zis și făcut!...

Am intrat tustrei la bodega lui Dragomir, unde intram întîia oară. Aperitivele — peste orice așteptări. Icre negre, vermut italian, țuică bătrînă, vin ruginit. Chelnerii, în jurul nostru, adică în jurul lui Serafim Scodrea, client pare-se foarte prețuit.

— Îndată, domnule prezident! La ordin, domnule prezident!...

— Prezident al Secției a treia, Curtea de apel! ne lumină fostul tău căpitan. La oaste am rămas bun în grad; m-ai ajuns din urmă, Vladime! Adică eu am stat pe loc. La celelalte din viața civilă, sper că voi merge înainte ceva mai repede. Mai repede și, bineînțeles, mai corect. Acesta e principiul meu, băieți. Corect! Mi-am luat totuși măsurile mele...

Noi surîdeam fără a pricepe prea multe, într-o explicabilă beatitudine. Icre negre, vermut, țuică bătrînă, vin ruginit de Golul-Drîncei. În cap, nălucită sclipire de oglinzi ca în prăvălia fraților Rovetta cînd îmi luase ochii jocul oglinzilor paralele.

— Mai comandăm un rînd?

— Mai comandăm...

După ce-am mai comandat un rînd și după ce-am golit farfurioarele, paharele, tot ce era pe masă, Serafim Scodrea vorbi deodată, cu glasul schimbat și imitînd cu o artă incomparabilă intonațiile generalului Toma Ionașcu, de acolo, de departe, pe front:

— Priviți-i bine! Uitați-vă împrejur și priviți-i bine, ascultați-i ce vorbesc, ca să știți pentru cine și pentru ce ați luptat!

Noi l-am privit pe dînsul cu nedumerire. Și numai apoi am mai privit și împrejur, ciulind urechile să mai și ascultăm. Erau aceleași personagii aferate din trăsuri și din automobile, cu cefele late, cu burțile agresive, cu exclamații joviale. Își treceau unii altora sub ochi foi de hîrtie cu cifre și calcule. Auzeam: — Trei sute de mii, zece mii comision

la vagon, permis pe baza decretului 185, mii, zeci de mii, sute de mii, milioane... Ascultă, monşer, am ochii pe o mină de aur din Ardeal, pe undeva în Zarand, Ţara Moţilor, Munţii Apuseni. Tu cum stai cu ministerul de la Departamentul Domeniilor?... — Cine să-i mai ştie! Vine unul, pleacă altul... — Dar minele de aur rămîn pe loc. Aia-i chestia! Turnăm o societate anonimă pe acţiuni...

— Admiraţi, băieţi? ne întrebă Serafim Scodrea, scoţîndu-şi monoclul o clipă, să ne cîntărească mutrele şi impresiile. Aţi auzit şi aţi înţeles?

— Am auzit şi am înţeles...

— Puţină răbdare. Veţi vedeà şi veţi mai auzi altele; variante pe aceeaşi temă. Acum, să ne mutăm la altă tarabă. Ce-aţi zice de Capşa?

Ne-am mutat şi la Capşa. Cegă rasol, salmi de fazan, vin alb, vin negru, coniac trei stele. Aici lumea era în surdină. Dar cifrele — aceleaşi: zeci de mii, sute de mii, milioane. Iar la mese, pe banchete şi pe scaunele capitonate, în vorbă se amestecau şi preadistinse doamne în toalete de seară, cu coliere de perle la gît, brăţări, inele, cu briliante pe degetele fine şi lungi. Îşi aveau cuvînt şi ele: nevasta unuia şi ţiitoarea altuia; căsniciile în trei cu rentabile combinaţii şi profituri de lumea mare — lumea victorioşilor.

— Priviţi-i bine şi ascultaţi-i bine, ca să ştiţi pentru cine şi pentru ce-aţi luptat! repetă refrenul său fostul căpitan Serafim Scodrea, ţeapăn şi drept, fără nici o clintire de zîmbet ironic pe faţă şi în colţul buzelor rase. Fixaţi-le pe toate adînc în memorie, să cunoaşteţi în ce lume v-aţi întors, bravi luptători! Fie, că face, nu? Mergem acum şi în altă parte. La un cabaret de noapte, cu dansatoare şi jaz!

Intrarăm astfel pentru întîia oară şi într-un cabaret de noapte, cu dansatoare şi jaz-band. Pentru întîia oară ascultarăm şi muzica negrilor americani, cu instrumente necunoscute, cu explozii de alămuri şi cu strigăte guturale, cu amestecul de gemete şi suspine alternîndu-se cu hilare şi sfîşietoare irupţii de hohot, care nu se deosebeau bine dacă-s de rîs, ori de plîns. Femei mai mult goale decît îmbrăcate. Pocnetele buteliilor de şampanie. Serpentine, flori ofilite, rîsete, rîsete, rîsete. Orbiţi de atîta lumină, după atîta întuneric de unde veneam, ne întrebarăm dacă toate-s de-aievea. Mirosul de parfumuri, după duhneala de stîrvuri. Pocnetele

dopurilor de la sticlele de şampanie, după pocnetele răzlețe de patrule în amurg. Gîlgîielile sincopate ale jazului, după gemetele de muribunzi din tranşee şi din spitalele de tifos exantematic. De unde, de unde venisem ? Şi ce găseam ? Ce ne-aşteptase !

— Priviţi-i bine, ca să ştiţi pentru cine şi pentru ce-aţi luptat !

La o masă, în fund, maiorul Zahariade Bob, cu pieptul tapisat de decoraţii şi cu apocrifele lui insigne de rănit la mînecă, împresurat de trei femei cu sînii şi cu umerii despoiaţi, deşerta glorios şi congestionat cupele spumoase de cristal. Rîdea, rîdea şi el ca toţi, în aceeaşi generală şi frenetică dezlănţuire de hohote, ritmate de saxofonul şi toba jazului. Cînd dădu ochii de mine a înghiţit strîmb şi îşi strămută scaunul cu spatele.

— Acum, pentru încheiere, mergem şi la club, să bem o cafea ! anunţă Serafim Scodrea. Să bem o cafea şi să mai vedeţi şi pe ceilalţi pentru care aţi luptat. Finalul !

Ne-am urcat într-un taxi, pentru a merge şi la clubul unde fostul tău căpitan fu primit de valeţi cu aceleaşi respectuoase saluturi ca pretutindeni. Aici, însă, nu aveam acces la sala de jocuri. Nu eram membri înscrişi, triaţi, votaţi, ca dînsul, după misterioasele şi severele criterii de selecţie. Ca simplii săi invitaţi ne-am instalat numai în sala de restaurant şi de cafele. Trei cafele, trei pahare balonate de coniac şi sticla străveche, prăfuită şi cu aţe de păianjen, pe masă. Doar din cînd în cînd, prin uşa deschisă se auzeau crupierii :

— Şaizeci de mii în banc ! Nimic nu mai merge. Nouă la bancă !... o sută douăzeci de mii în banc !... Cartea lui conu Hipolit !...

— Fără indiscreţie. Cîţi bani aveţi în pungă ? ne întrebă Serafim Scodrea.

— Patru sute patruzeci lei, mari şi laţi... ai răspuns tu.

Eu răspunsei, rîzînd mînzeşte :

— Două sute cinci lei. Încep viaţa cea nouă în Romînia Mare de la zero.

— Îmi închipuiam ! Ascultaţi bine, ca să ştiţi pentru cine şi pentru ce aţi luptat ! Şaizeci de mii în banc ! o sută douăzeci de mii în banc... Interesant, pasionant şi instructiv ! Nu sînteţi de părere, băieţi ?

Serafim Scodrea întrebase, tot fără nici o tresărire în obrazul osos, ras şi rigid, cercetîndu-ne pe rînd prin sticla bombată a monoclului.

Noi am tăcut amîndoi.

El în sfîrşit a prins a zîmbi umanizat, scoţîndu-şi monoclul din arcada sprîncenii şi aruncîndu-l pe faţa albă de masă. Cum îi stăteam în dreapta şi-n stînga, a întins amîndouă mîinile, să ne scuture amical de umeri.

— V-aţi dumerit acum şi care e jocul meu ?

— Baiu ! ai răspuns tu. Baiu, căpitane !

— Nicicacum, domnule căpitan ! am supralicitat la rîndul meu.

— Pardon ! zîmbi el. Domnule prezident, nu căpitan ! Căpitan e poveste veche, sfîrşită, inactuală. Pentru mine, poveste pierdută. Începe alta în Romînia Mare... Sper, condusă cu o strategie şi o tactică mai inteligentă. Corect bineînţeles, dar în fond tot tactică şi strategie... Vladime, te-ai mai întrebat ce s-a întîmplat cu mine după ce-am fost trimis de la unitate în alte misiuni ?

— Vag, foarte vag. Justiţia militară... Jude sau procuror în justiţia militară.

— Exact. Procuror la Curtea supremă, ca să-i zicem aşa, de pe lîngă Marele comandament al armatei. Ultima instanţă. Ca rezervist magistrat, membru la Curtea de apel din Bucureşti, un rol pe care nu puteam şi n-aveam dreptul să-l refuz. L-am acceptat cu toată inima. Ocazie să fac şi eu un bine şi să conlucrez la triumful dreptăţii, cum ai salvat tu cinstea şi viaţa celor doi fraţi Vasile şi Toader Mihalcea, de prin munţii Vrancei. Vezi că n-am uitat ? Acestea nu se uită ! Rămîn în cazierul tău şi al războiului... Cazierul meu a ieşit mai prost. Corect, dar prea puţin elastic. M-au luat la ochi prea mulţi şefi. Redactam rechizitorii prea drastice şi rigide pentru gradele care părăseau comanda şi fugeau, pentru cei cu matrapazlîcurile de la depozitele armatei, de la furnituri şi de la intendenţa oştirii : cumnaţi, fraţi sau gineri de atotputernici ai zilei. Şi prin contrast, prea puţin sever cu soldaţii de rînd, ca acei Vasile şi Toader Mihalcea, acuzaţi fără de vină... Note proaste în cazierul meu. Bun în grad la demobilizare. Nici o tresă în plus. Au răsuflat toţi cînd au scăpat de mine. Am sosit aici cu un an înaintea voastră, la vechiul meu post. Aici m-au găsit

mai puțin primejdios. Corect! Aceasta sună bine, din cînd în cînd, pentru prestigiul magistraturii. Președinte al unei secții de la Curtea de apel. Stimat de toți, salutat respectuos de toți...

— Am văzut! Pînă și la chelnerii de la bodegi și restaurante. Pînă și de la valeții de la un club atît de ermetic și de boieresc ca acesta! ai întrerupt tu, rîzînd îndoielnic.

— Numai atît ai înțeles tu, Vladime? făcu el punîndu-și din nou geamul monoclului în arcada sprîncenii, să te privească mai scrutător. Atunci, n-ai văzut nimic! Degeaba te lauzi...

Serafim Scodrea ne umplu din nou paharele balonate din sticla de coniac. Aprinse o havană din cutia de lemn, depusă de chelner pe masă. Trase cîteva fumuri; sorbi cîteva înghițituri de pahar. Apoi, cu toate trăsăturile feții destinse din împietrirea rigidă, umanizat pe de-a întregul, vorbi, cu bărbia rezemată în pumn și cu cotul pe masă:

— Cînd v-am zărit pe stradă, dintr-o dată mi-am amintit toate cele de-acolo, de pe front. Romînia Mare, pacea, dreptatea, iluziile tuturora. Și vorbele generalului nostru, Toma Ionașcu: Priviți-i bine!... Ce-a rămas și ce va mai rămîne din toate? Din fire, nu sînt un tip sentimental și văicăros. Detest. Dar ceva tot mi-a trecut prin inimă. De asta v-am oprit. După mers, după ochi, am ghicit ce se întîmplă cu amîndoi. Eroi în disponibilitate!... Simțeam și eu nevoie să vorbesc cuiva care să înțeleagă... Romînia Mare, pace, dreptate, tot ce gîndeam și ne închipuiam acolo — iluzii. Biruitorii sînt cei pe care i-ați văzut și i-ați auzit. Vă mai îndoiți? Ca magistrat, am mai văzut și altele. La Iași, în refugiu, după Pacea de la București, atotputernicii de aici și de atunci, oamenii lui Mackensen din guvernul Marghiloman, au închis de formă un fost ministru din guvernul Brătianu. Constantinescu-Porcul! Porcul mă dispensează de alte comentarii... Acum, cînd roata s-a întors, clica Brătienilor a băgat în închisoare pe alții, tot de formă, recoltați din rîndurile filogermanilor învinși. Paradă de patriotism!... Mîine nu-și va mai aminti nimeni. Lovituri de teatru, din culise... Ce te faci tu Serafim Scodrea într-o asemenea lume? Magistrat corect? integru? sărac? cu nevastă și patru copii, feciorul unui arhivar de la un ocol al judecăto-

riei de pace din Zimnicea ? Care ţi-i viitorul în această lume ? Te vinzi ? Faci sluj atotputernicilor ? ...M-am cugetat. Nu mă răbda inima. Student, pe vremuri, fiindcă găzduiam la un lucrător din Atelierele Căilor Ferate, m-am dedat şi eu la oarecare idei socialiste. Tinereţe !... Unde-i partidul cel adevărat, într-o conducere cu atîtea capete şi cu tot atîtea păreri ? Numai muncitorii ştiu ce vreau, cum au arătat-o la treisprezece decembrie... Ceilalţi ? Ce te faci tu Serafim Scodrea ?... Cei care dictau ieri dictează şi astăzi, vor dicta şi mîine. A lor este victoria ! Atunci, dragi băieţi, în desperare de cauză, m-am gîndit să recurg şi eu la strategia şi tactica lor. Însă corect ! Tot mai pot face un bine şi tot mai pot apăra măcar o părticică de dreptate, la locul meu din justiţia ţării. Dar cu ce condiţie ? Neapărat să mă accepte în lumea lor, a victorioşilor, ca să-mi tolereze şi unele excese de dreptate pentru a salva prestigiul firmei. Faci ce se poate şi cum se poate !... Deci, aflaţi că sînt unul din cei patru sau cinci foarte reputaţi jucători de bridge din Bucureşti. Mîine sînt invitat la o partidă, să joc bridge cu ilustra doamnă Gabriela Olmazu, soţia ilustrului ministru de justiţie, State Olmazu, şeful meu suprem. Aţi înţeles jocul ? strategia şi tactica ? O glumă printre cărţi, o anecdotă, un calambur, o vorbă, o aluzie subţire. Le prepar de-acasă, să le par un partener simpatic, spiritual şi dezinvolt. Aşa, nimic nu mai e pierdut... Căci există o anume francmasonerie a bridge-ului şi a bridgiştilor... Nu mai eşti un anonim, un magistrat oarecare, venit nu se ştie de unde... Faci parte din lumea lor. Îţi permiţi să salvezi, din cînd în cînd, şi pe un Vasile şi Toader Mihalcea într-un proces complicat şi dificil, cum i-ai salvat tu, Vladime ! Aşa în toate : la Dragomir, la Capşa, la cabaretele de noapte, aici la clubul cel mai rîios din Bucureşti... Te consideră unul de-ai lor. Magistrat corect şi integru ; bridgist de mîna întîia, invitat cu telefoane şi cu bileţele dulci... Dar cu ce preţ toate, cu ce preţ ?

— Da, cu ce preţ ? ai repetat tu.

El şi-a scos monoclul, să te cerceteze din nou cu dezamăgire :

— Iarăşi îmi pare că n-ai înţeles încă tot ce vreau să spun, Vladime !

— Ba am înțeles. Micile capitulări...

— Nici o capitulare întrucît privește misiunea și slujba mea. Corect. Integru. Mi se tolerează mai mult și mai multe decît aș fi crezut vreodată. Eu n-am venit, ca tine, de pe front cu un capital gata făcut: capturi de mitraliere, vînătoare celebră de mistreți și trofee la popota diviziei, o pledoarie celebră. Îmi fac capitalul de relații acum, cu mijloacele de pace care-mi stau la îndemînă, ca să-mi salvez corectitudinea și integritatea în slujba mea...

Eu mă uitam la urechile lui, cum mă uitasem la urechile tale și cum se uitase Anna Karenina la urechile soțului pe peronul gării din Petersburg. El a crezut că e murdar cumva de scrum ori de funingine. A extras batista din buzunarul de la piept, s-a șters cu grijă, apoi urmă:

— Dar cu ce preț, băieți? Dar hainele de pe mine? dar un aperitiv la Dragomir? dar o cină la Capșa? dar bacșișurile de nabab, care-mi asigură stima și considerația chelnerilor, a ușierilor, a valeților? Dar semnele exterioare, absolut indispensabile ca să te considere din lumea lor? Ai? Ai? Cu ce preț? Articole de specialitate cu duiumul la publicațiile juridice! Colaborări la noile coduri ale Romîniei Mari! Ba și traduceri de romane polițiste, sub pseudonim, la editurile specializate în acest gen... Obrazul corect cu multă cazmă se ține! La ora aceasta nu mă duc să mă culc. Mă duc să lucrez pînă se luminează de ziuă. Mergem?

Am ieșit salutați pînă la pămînt de chelneri, de valeți, de portar.

Serafim Scodrea, înalt magistrat și reputatul bridgist, s-a suit în automobil, scoțîndu-și monoclul vitrinei mondene, care nu-și mai avea nici o cătare la asemenea oră, și băgîndu-l în buzunarul vestei.

— Noapte bună!

— Spor la lucru. La ce? La noile coduri ale Romîniei Mari, sau la *Capul de mort cu monoclu*, celebrul roman polițist? ai întrebat tu, silindu-te, da, silindu-te să rîzi cu o veselie cordială, lipsită însă de orice haz și de sinceritate, cu tot rîsul nostru, fals, strîmb și lugubru ca lugubrul rînjet al craniilor. La care din două, maestre bridgist?

— Totuna! a răspuns el. Aşteaptă, că mîine n-o să mai rîzi. Viaţa de pace din Romînia Mare e mult mai oribilă decît a fost războiul.

Automobilul a plecat, împroşcîndu-ne cu o infernală duhoare de fum şi de gaze.

Noi am mers un timp în tăcere pe străzile negre, spre cabina portarului de la hotelul calic de pe Calea Griviţei, lîngă gară, provizoria noastră vatră în capitala victoriilor.

— Ce zici de toate? ai vrut să afli într-un tîrziu.

— Zic pacea şi anafura ei de Romînia Mare!

— Te exprimi ca un mardeiaş. Adoptă un vocabular mai distins, lasă-l pe cel de pe front şi de la Pocreaca. Nu s-ar zice că ţi-ai făcut stagiul în astă seară numai în localuri extraselecte.

— Bine! Mîine voi fi mai distins, corect şi integru.

— Nu rîde, cum am încercat eu stupid. Poate că se petrece şi în el o dramă, bătrîne batracian.

— Chiar sigur, nu poate, Vladime! Retractez... Nu m-aş simţi bine nici în pielea sa, nici în hainele sale impecabile. M-ar strînge gulerul ştaif.

— Eu, în locul lui, aş proceda altfel. De ce pe uşa din dos, cu tertipuri? Pe scara mare din faţă, trîntind uşile!

Nu mă îndoiam. Dar n-am replicat nimic.

— Aminteşte-ţi bătăliile noastre, de îndată după pace! te tînguiai tu în noaptea potopită de ploaie, brăzdată de fulgere, după un sfert de veac, cînd ai ajuns rătăcind pînă la căsulia de-aici, unde scriu acum. Aminteşte-ţi drumurile noastre prin ţară... Şi jandarmii, care ne arestau. Şi mulţimea ţăranilor, care veneau cu topoare şi coase, să ne scoată din ghearele lor, să ne ducă în triumf...

— Pe tine, Vladim! am rectificat. Pe tine să te ducă în triumf. Eu ce însemnam?... Tu erai totul: tu vorbeai mulţimilor, răscolitorul lor, mîntuitorul lor.

— Cu adevărat! ţi-au sclipit ochii o clipă de sleiala lîncedă a anilor tăi din urmă. Îţi aminteşti cum mă înălţau pe umeri? şi cum strigau? şi tu cum alergai în urmă?

— Da, Vladim! Alergam, ca întotdeauna, în urmă, strigînd şi eu. „Mai domol, fraţilor! strigam. Aveţi grijă să nu-i plesnească pantalonii, fiindcă nu mai are altă pereche!...“

— Ce-ţi veni cu pantalonii ?... Mi-ai respins scandalizat prozaica întrerupere. Mereu cu spiritul tău meschin de observaţie. Lasă-l încolo ! Nu pîngări amintirile cu amănunte triviale... Aminteşte-ţi ce-a fost frumos, măreţ, sublim. Aminteşte-ţi manifestările noastre... adunările noastre ! şi jurămintele noastre !...

— Tocmai, Vladim ! Şi jurămintele noastre... Bietele noastre jurăminte !...

Ai tăcut.

Ridicasei mîna, să urmezi a chema din afund de timp alte amintiri într-ajutor.

Pe urmă te-ai oprit. Mîna ţi-a căzut retezată din cot. Scînteierile din ochi s-au stins şi ţi-ai muşcat buzele. Ai luat iarăşi înfăţişarea din ultimii tăi ani, cu obrazul buhăit şi vînăt, ca ulcerele putrede, în care răsuceai odinioară sfîrîit fierul roşu, pentru a stigmatiza păcatele, trădările şi vînzările altora. Mereu ale altora, pînă ce ţi-a venit rîndul vînzărilor şi trădărilor tale pentru blidul de linte, la marele mezat al Romîniei Mari de atunci.

Bătăliile noastre ! Jurămintele noastre de-atunci, de îndată după demobilizare, cînd cutreieram ţara şi cînd ne arestau jandarmii, ca să ne elibereze cetele de ţărani înarmaţi cu furci, cu coase şi ţăpoaie.

Cum să le uit ?

Astăzi însemnează pentru mine singura pagină din viaţă pe care am cuvînt s-o reneg ca o neiertată rătăcire. Mai întîi, fiindcă ţi-am fost tovarăşul cel mai de-aproape şi mai însufleţit, în preludiul alaiurilor tale de mai tîrziu, cînd ţi-ai scos la mezat jurămintele, legămintele, faptele tale curajoase şi sincere ale tinereţii. Mai apoi, fiindcă, fără voie, am fost şi eu complice, unul dintre vinovaţii mai mărunţi ai confuziilor care au zvîrcolit ţara în deşert, împiedicînd foştii soldaţi întorşi de pe front să-şi găsească mai grabnic adevărata lor cale a mîntuirilor.

Vremurile erau tulburi. Tulburate şi minţile. Noi am adăugat şi altă drojdie de rătăcire şi speranţe, fără nici un temei de judecată, de răspundere, de înfăptuiri cu vreun cheag de durată. Vorbe — şi nimic altceva. Vorbe deşarte, în deşert. Iar oamenii erau atît de însetaţi, atît de flămînzi de-o pornire la faptă !

Puiseră sumedenie de ligi, de partide, de fracţiuni de partide, cu atîta larmă şi gălăgie, cu atîtea fuziuni şi dezidenţe de la o zi pe alta, încît nimeni nu mai avea răstimp să socotească şi să cîntărească, să-i recunoască pe cei de ieri în cameleonica schimbare de culori de-a doua zi. Un manifest. O adunare. O proclamaţie — gata partidul ideilor înaintate şi al marilor reforme fără de cap şi fără de coadă, fără o substanţă viabilă. Aşa şi partidul „nostru", al demobilizaţilor de pe front, unde Ion Budea Hortopanu îşi adusese cu bună-credinţă fanaticii săi, pe care el îi ajutorase şi cu fapta, nu numai cu vorba, în luptele lor îndelungi împotriva uzurpatorilor. Pe tine te indicau vedetă isprăvile glorioase de pe front, articolele tale vehemente şi pacifiste, darul vorbirii incomparabil şi virulenţa invectivelor exersată din timp în chinovia controverselor noastre din Tătăraşii Iaşilor în memorabilele tale conferinţe şi cuvîntări din fostul tîrg adoptiv. Nimic nu fusese pierdut. Îţi revenea cu însutită dobîndă la matcă.

Că erai sincer ? Poate. Poate că mai erau sinceri şi alţii, cu sinceritatea lor de-o clipă în elanuri verbale, fără un centru de gravitate, ca omuleţii de celuloid cărora le-a sărit din picioare plumbul echilibrului pe scoarţa terestră. Cad în nas. Nu se mai ridică. Tu aveai să te ridici. Cu alt plumb, care să-ţi dea alt centru de gravitate.

Să nu mai pomenim despre aceasta ; aveai s-o dovedeşti an de an, cu cele mai scîrbavnice capitulări şi vînzări şi trădări.

Deocamdată ne-am găsit adăpost aproximativ mai statornic într-o mansardă cu tabla acoperişului răscoaptă de arşiţa soarelui şi cu puzderie de gîndaci negri şi cafenii năpădind la galop în găuri, în tranşeele lor, cînd deschideam uşa să intrăm.

O vatră ca atîtea altele după război. O vatră care ne interesa şi ne adăpostea prea puţin, fiindcă îndeobşte cutreieram ţara de colo-colo ; tu să rosteşti cuvîntări incendiare ; eu să-ţi ţin isonul şi să-ţi păzesc pantalonii cînd foştii ostaşi te ridicau în triumf pe umeri şi te smulgeau cu ţăpoaie şi furci din mîinile jandarmilor. Mai ţii minte primirea pe care ţi-au pregătit-o fraţii Vasile şi Toader Mihalcea cînd răsco-

liseră şapte sate din cei şapte munţi ai Vrancei ? Ţi-a mai roşit vreodată obrazul de ruşine şi de mustrare la gîndul şi la amintirea lor cînd ţi-a venit sorocul vînzărilor la mezatul cel mare ? Vladime, Vladime, n-aş fi vrut atunci să mai simt viaţa cu sufletul tău ! M-aş fi ascuns în gaură de şarpe, în găurile gîndacilor negri şi respingători din mansarda vetrei noastre provizorii din capitala unde aveai să ajungi vreme de două decenii mare arbitru politic, tartorul răsturnărilor de guverne, marele sforangiu al coaliţiilor şi cartelurilor electorale, viitorul preşedinte de consiliu şi potentatul consiliilor de administraţie în solda celor care plăteau mai mult : societăţi petroliere, dar mai ales societăţi pentru furniturile de armament.

Deocamdată — iarăşi deocamdată — scriai de foc articole supra-ultra-hiperpacifiste în felurite ziare şi reviste ; articole ultra-hiper-suprademocrate în război cu cei trei Brătieni, cu toţi cîţi îţi cădeau la îndemînă să-ţi consumi verva, invectivele, imprecaţiile. Ageră tactică şi strategie, mult superioară celei adoptate de fostul tău căpitan, Serafim Scodrea ! El se strecura, se prelingea, se infiltra. Tu îţi pregăteai intrarea pe scara cea mare din faţă, trîntind uşile, deschizîndu-le cu izbituri sonore de picior : unica tactică şi strategie cu sorţi de izbîndă într-astfel de lume laşă, putredă şi găunoasă pe dinăuntru. Ceea ce era de demonstrat şi aveai să demonstrezi nu prea tîrziu, cu vîrf şi îndesat. Pagină de istorie. A istoriei dintre cele două războaie.

— Ascultă ! mi-ai spus într-o seară, după o săptămînă de preocupări şi de îndelungate tăceri străine de firea ta. Ascultă, bătrîne batracian !

— Ascult...

— Nu-ţi pare că e momentul să procedăm la o examinare mai serioasă a situaţiei ?

— Procedează şi la o examinare mai serioasă a situaţiei !

— Dar nu mă întrerupi ?

— Nu.

— Uite cum o văd eu. Pierdem un timp preţios. Tu, încă student. Ce-ai rezolvat cu aceasta ? Nimic. Eu exist ! Pentru mine aceasta e principalul. Articole, cuvîntări, alte alea... Dar în fond tot un neisprăvit. Două doctorate la Paris nu mi-ar strica de fel, după licenţe. Le dau rasol. Mă fac forte.

Şi mă fac forte să obţin şi o bursă. Am propuneri. Corecte, dar concrete... Aşa că ne eclipsăm pentru doi ani. Tu îţi dai licenţa ; eu, doctoratele. Pornim apoi din nou, oameni întregi, cu titluri, diplome şi parafe ; condiţii indespensabile într-o ţară eminamente agricolă şi eminamente analfabetă... Se apropie toamna. E momentul să decidem : acum, ori niciodată ! Ca să fiu sincer, trebuie să-ţi spun că între timp nu voi înceta să exist. Prezent aici cu articole, cronici, pamflete, polemici. Am mai multe săgeţi la arcul meu, ca să zicem aşa, în stilul fostului nostru dascăl de limba elină şi traducătorul *Iliadei*. Nu voi lăsa lumea să mă uite. Înţep, înţep ; iar cei vizaţi vor fi nevoiţi să se scarpine, deci n-au să uite că exist. Punem la vot decizia ? Pronunţă-te !

— M-am şi pronunţat, Vladim. Tu exişti. Am dreptul şi eu a exista...

— Perfect ! De mîine, la lucru. Tu îţi vezi de-ale tale. Eu îmi văd de-ale mele. Bine ?

— Bine, Vladim !...

Tu ai plecat. Eu am rămas.

Am rămas să-mi văd de-ale mele, care nu se arătau de fel în culori trandafirii. Într-adevăr, la Iaşi, în fostul nostru tîrg adoptiv, încetasem să mai exist după patru ani pe-al cincilea de război. Profesorul şi îndrumătorul meu cel mai drag murise. În laborator, totul străin, toţi străini. Nu mai aveam ce căuta. Am încercat la Cluj, în Ardeal. Nici un loc, nicăieri ; în facultate, în cămine, la concursuri, nimic. Nici o uşă să se deschidă, nici un om să te-asculte şi să-l doară păsurile tale.

Încotro ? Încotro ?

M-am întors la Bucureşti, în capitala intrărilor triumfale. Totul străin şi aici.

Norocul, totuşi, n-a fost atît de vitreg cu mine. Fratele meu mai mic, Costache, medicinistul şi viitorul medic de plasă, intrase sub aripa unui profesor cît timp şi-a îndeplinit datoria ostăşească şi doftoricească la lazaretul de exantematici din ţinutul Botoşanilor. Mai avea doi ani pînă la diploma de doctorat. Am stat doi ani împreună, într-o cămăruie săracă din Gropile lui Ouatu. Am avut prilejul straniu să ne cunoaştem numai aşa mai bine. Iar în primele

luni, întru umilirea mea, el m-a întreținut din onorariul diferitelor injecții și asistențe la căpătîiul muribunzilor, pînă ce-am început și eu să exist, să-mi cîștig pîinea amară din Romînia Mare predînd lecții la feciorii de neguțători milionari, traducînd texte pentru cronicile din ziare sau pentru revistele de vulgarizare științifică.

Doi ani. Îi șterg cu buretele. Alt an după ce mi-am luat diploma ; alt an de cerșetorie pentru a obține o suplinire de catedră.

Pidosnica Romînie Mare, în care nu-ți găseai locul să trăiești și să fii cuiva de-un folos.

AL TREILEA CAPITOL

Cînd trenul a început să coboare panta cu scrîşnet de frîne la roţi, m-am ridicat de pe banchetă şi m-am apropiat de fereastra vagonului să contemplu oraşul din vale.

Urîtă privelişte !

O groapă. Un tîrg într-o groapă...

În ploaia mocnită de toamnă, sub cerul vînăt de nori, abia se distingeau prin fuioarele perdelei de bură uliţele strîmte, turlele strîmbe de biserici, casele strîmbe cu calcanul întors unele la altele, copacii negri, băltoacele negre. Urîtă, neagră şi dezolantă privelişte !

Am căzut îndărăt pe banchetă, zdrobit de cea mai amară deznădejde.

Dacă şi oamenii vor fi la fel de posaci ca lăcaşurile lor, întunecată viaţă m-aşteaptă !

Încotro ? Încotro ? — îmi ţăcăniseră în timpan roţile de tren, cu ani în urmă, la plecarea din fostul nostru tîrg adoptiv. Răspunsul, iată-l ! Poate staţia terminus ; poate popasul final.

Un an întreg şi mai bine, după diploma de licenţă, cutreierasem Romînia Mare să-mi găsesc o catedră, o suplinire, o vatră. Trei luni într-o parte, la o margine de hotar ; patru luni într-altă, la altă margine din celălalt capăt. Cinci luni, aiurea. Pretutindeni aceeaşi nestatornicie, pămîntul fugind mereu de sub picioare. Ia-ţi desagii şi te călătoreşte ! Alt ordin de strămutare, fiindcă pretutindeni catedra se nimerea a fi apoi rîvnită de alţi solicitanţi şi destinată cu un ucaz al marilor stăpînitori unui ginere, unui cumnat, unui nepot de satrap electoral al ţinutului. Iar acum, groapa

aceasta ! Catedra căpătuită şi aici numai din întîmplare şi cu o întîrziere de două luni după începutul anului şcolar. fiindcă numai din întîmplare titularul numit înaintea mea dibuise ceva mai bun, în alt tîrg, mai arătos şi mai puţin groapă.

Nu bănuiam atunci că acolo îmi va fi într-adevăr groapa definitivă.

Trenul s-a oprit în gară.

Am coborît numai cu geamantanul uşurel de celofibră, lăsînd lada de campanie — vatra-mi nomadă ! — şi cealaltă ladă de cărţi la magazia de bagaje. Prudenţă. Nu era exclus să găsesc numirea contramandată şi rezervată altui candidat, cu oase sfinte la Ierusalimul Irozilor locali. Mi se mai întîmplase. Mulţi erau acum bucuroşi să se aciuieze şi într-o groapă în acea Romînie Mare şi lată a înverşunatelor concurenţe pentru pîinea cea de toate zilele, fie cît de amară şi neagră.

— Este vreun hotel ? întrebai birjarul bărbos.

— Este. La Modern ! Hotelul Modern.

— Du-mă la hotelul Modern.

Birja m-a dus cu smucituri ienite prin ploaia sură de noiembrie, de pe-o uliţă strîmbă, pe altă uliţă strîmbă şi băltoasă, pînă la hotelul Modern, care era modern numai cu firma proaspăt spoită. Încolo, întuneric şi iz de umezeală pe coridoare, frig, ziduri coşcovă, miros de closete fără apă şi canalizare ; o cameră cu pereţii pătaţi de igrasie verde — se afla şi o hartă a Australiei cu conturul uimitor de precis ; paturile, cu cearceafurile vinete, cu o pătură de cazarmă, un lighean de tablă ruginită, o cană de faianţă plesnită şi legată cu sîrmă, ba şi trei trandafiri de hîrtie roz într-un vas de cositor, pe masa ovală din mijloc. Totul modern, la hotel Modern ! Super-hiper-ultramodern. Cîte şi mai cîte asemenea vetre de-o răceală de frigorifer nu mai schimbasem de cînd m-am întors din război la vatra pe care nu o aveam ? Nici n-am dat urîţeniilor o prea deosebită atenţie. Simţurile îmi erau de mult tocite. Mă zoreau alte întrebări mai urgente, de viaţă şi de moarte.

— Liceul unde-i ?

— Unde-a fost gimnaziul... mă informă binevoitor portarul cu ţăcălie roşcată şi ascuţită, cu un pieptar din blăniţă de miel semiurban şi semirural ; portar care cumula şi ofi-

ciul de madamă, de băiat de serviciu, de rîndaș, de tot și de toate. Liceul e unde a fost gimnaziul!

— Și gimnaziul unde a fost?

— Aproape. A patra stradă la stînga. Încă în construcție, de doi ani. Se mărește clădirea; dar s-a oprit acuma. Ploaie. Ca mîine ninsoare și ger. Lipsă de bani. La vară...

— Mai găsesc oare pe cineva la secretariat?

— La ora asta, nu mai cred...

— Aveți telefon?

— Telefon? Ce să faceți cu telefonul?

— Să vorbesc. Să întreb la secretariat...

— Apoi, nici liceul n-are telefon. La ce-i trebuie telefon liceului? Nu-i prefectură, nu-i poliție! Telefon la prefectură, la primărie, la poliție, la comandamentul jandarmeriei, la spital pentru cazuri grave și urgente. Altundeva? Cine vorbește la telefon în tîrgul nostru?

— Încă n-a ajuns Edison pe-aici?

— Ba da! Avem magazin La Edison, pe Strada Mare. Magazin de becuri electrice, de gramofoane și de plăci. Plăcile cele mai moderne: jaz, tango, foxtrot.

— Na-na-na! Atunci, sînteți moderni în toată puterea cuvîntului! De ce calomniezi urbea?

— Avem și lumină electrică! supralicită omul cu țăcălie și cu pieptarul semiurban și semirural, nu fără oarecare sumețire de orgoliu. Ce credeți? Uzină nouă, guvernul să trăiască și domnul primar Teofănescu-Bușilă! Dar curentul de la uzină nu merge decît pînă la unsprezece noaptea. Pe urmă: halt! stop! Economie. Pentru noapte vă punem la dispoziție lumînare de spermanțetă, marca Steaua. Supliment.

— Bine! Pune la dispoziție! Un foc în sobă se poate face?

— Imediat. Supliment.

— Și o baie? O baie caldă... o baie supliment...

— Baie la ora asta? Imposibil, domnule profesor.

— De unde știi că-s domn profesor?

— N-ați întrebat de liceu? Sînteți profesorul cel nou, în locul lui domnul profesor Pănuș, numit la Timișoara. Atîta cap avem și noi. Dacă erați domn inspector nu trăgeați la hotel. Direct la domnul director Calangiu. Asta-i regula!

— Domnul director Calangiu n-are telefon?

— Ce să facă cu el ? Cînd e vorba să comunice ceva urgent, trimite uşierul sau un elev. Putem să-l anunţăm c-un birjar, dacă doriţi. Birjarii îs telefonul nostru aici... Doriţi ?

— Nu doresc de fel. Doresc foc în sobă. Îmi clănţănesc dinţii de frig.

— Imediat ! Supliment.

— Mi-ai spus o dată.

— Ne facem datoria, domnule profesor. Fără supărare. Anunţăm din vreme, ca să nu mai încapă discuţie, cum avem cu comis-voiajorii şi geambaşii de cai. Mari cîrciobari...

Discuţia mea a început a doua zi, cu domnul director Samson Calangiu, pe care l-am luat dis-de-dimineaţă din pat, de la cafeaua cu lapte, după o prealabilă vestire printr-un birjar-curier. N-a fost o discuţie de cîrciobari, de comis-voiajori sau geambaşi de cai. Întru liniştirea temerilor mele, nu avea nimic, nici pentru, nici împotriva numirii. O accepta cu totul imparţial. Ordin de sus, direct de la minister. Ţinea însă să cunoască din ce partid fac parte şi anume cu cine votez. Această problemă primordială : chestia chestiilor.

Domnul director Samson Calangiu era un bărbat între două vîrste, înalt şi trupeş, cam buhăit la faţă, probabil fost bărbat frumos în tinereţe. Trăsăturile, însă, acum prea moi şi păstoase, părul pe cale de năpîrlire, după firele pieptănate lins pe craniu, ochii apoşi, cu privirea prea ocolită şi nesigură. Nu s-a uitat nici atunci, nici mai tîrziu drept şi cinstit, bărbăteşte, în ochii mei vreodată. Îşi netezea mereu mustaţa moale, bălană şi tunsă scurt pe buze, căutînd mereu împrejur, la cărţile din bibliotecă, la hîrtiile din dosare de pe birou, la călimară, la tocurile şi la creioanele pe care le schimba mereu din loc şi le alinia, parcă pierduse nu ştiam ce. Altminteri, om primitor şi politicos. M-a invitat să bem o cafea împreună, cît timp mă pune în curent cu situaţia mea şi a liceului Ştefan cel Mare din noul meu tîrg adoptiv.

— Sînteţi prieten cu domnul deputat Vladim ? mă întrebă brusc, prin surpriză, uitîndu-se la scrumul ţigării, pe care-l scutura alene, cu o prefăcută indiferenţă, în scrumiera de cristal. Prieten cu tînărul deputat Vl. Străvolniceanu-Vladim, eroul marilor dezbateri parlamentare ?

— Relativ. Am fost...

— Ați fost opt ani colegi de școală și de bancă, la Liceul Internat din Iași. Nu ?

— Adevărat...

— Doi ani, ca student, tovarăș de cameră la aceeași gazdă. Nu ?

— Adevărat...

— Colegi la Școala militară de ofițeri în rezervă. Nu ?

— Adevărat...

— Camarazi de arme, în aceeași divizie, tot timpul războiului. Nu ?

— Adevărat...

— Pe urmă, după demobilizare, n-ați luptat o vreme la același partid ?

— Adevărat... Însă acum el își urmează drumul lui ; eu pe al meu... El e deputat ; eu — bucuros să-mi caut de catedra mea definitivă, aici, sub direcția dumitale...

— Prea modest ! rosti el, tot cu ochii la capătul țigării. Numai atît ?

— Numai atît. Există vocații și vocații...

— De acord. Eu matematician ; dumneata biolog, științele naturii. Fiecare unde ne-a tras ața ori ne-a împins vocația, titlurile universitare, cariera...

— Întocmai.

— Așadar, politica nu te mai interesează ? stărui el.

— De fel ! Absolut de loc. M-am lecuit. N-am stofă, nu mă ține cureaua, nici gura. Îmi lipsește vocația ; îmi lipsesc coardele vocale...

— Să te cred pe cuvînt ? E o declarație de principii ?

— Adevărul cel mai adevărat. Văd că dumneata ești foarte, foarte bine informat de trecutul meu, care rămîne un trecut și nimic mai mult.

— N-o lua în nume de rău. Aveam datoria, cînd am primit ordinul de numire de la minister. Aici e un mic focar de intrigi politice. Furtuni într-un pahar de apă... Într-o bălțoacă... De ce să neg ? M-am informat într-o săptămînă, de cînd am primit plicul oficial cu toate actele respective, burse, diplome, concursuri ; actele militare, răniri, decorații, toate certificatele din companie, excelente toate, excepționale toate... Mărturisesc că m-am bucurat sincer. Un element de prestigiu, de care avea nevoie liceul nostru, unde politica de pricopseală face ravagii. Vei afla ! Eu de zece

ani sînt director; director de pe cînd era numai un prăpădit de gimnaziu înainte de Romînia Mare. Abia acum s-a înfiinţat şi clasa a opta: liceul întreg, cum se cuvine, pe măsură ce-au înaintat promoţiile de la gimnaziul de patru clase la liceul de opt clase. Pot afirma că toate s-au realizat mai mult prin stăruinţa mea. Luptă la minister. Luptă aici. Fonduri bugetare. Lucrături la fieştece schimbare de guvern. Iar acum, cînd totul e aproape gata, toţi vor să mă mănînce... Le stau în gît şi în cale. Sper să devenim prieteni. Sper să nu intri în tabăra unora şi altora. Că ai ţinut mai întîi să dai ochii cu mine spune totul! Denotă un principiu de înaltă morală.

De ce oare toate cuvintele amabile şi cu intenţii de prieteşug îmi sunau aşa de calp, ca monedele de plumb? De ce nu-mi privea în ochi? De ce nu mă îndemna inima să-i dau nici o crezare?

Am spus, pe acelaşi ton amabil, lînced, apos:

— Să nu exagerăm, domnule director Calangiu. La mijloc nu este nici un principiu de înaltă morală. Era numai o simplă datorie de bună-cuviinţă şi, ca să fiu sincer, e nevoie de informaţii precise. Cui să mă adresez, într-un oraş pe care nu-l cunosc şi unde acuma calc întîia dată? Nu era firesc? Sursa cea mai sigură, ierarhică...

Directorul zîmbi în sfîrşit cu oarecare spontaneitate flatată, însă tot fără să-mi privească în ochi, mutînd şi aliniind poate pentru a zecea oară creioanele de pe postamentul călimării:

— În acest caz dă-mi voie să obiectez şi eu aceeaşi sinceritate. Nu exagera cu modestia, domnule profesor! Nu-i locul să-ţi subestimezi gîndurile bune. Eu am luat notă. Nu voi uita... Am memorie fără lacune, şi eu nu subestimez calculul probabilităţilor... Prieten de atîţia ani cu domnul deputat Vladim, atît de temut pentru tot ce vorbeşte la tribună şi tot ce scrie la ziare, teroarea guvernelor, poate mîine îmi vei da concursul cînd voi fi nevoit să apelez prin dumneata la această prietenie ca să duc la bun sfîrşit clădirea liceului nostru. Vezi? Nu mă ascund după deget. Am şi calculat: sînt omul cifrelor. Aproape cincisprezece ani de viaţă comună, de şcoală, de universitate, de război, de pace... Aceştia nu se uită: cum s-ar putea să te refuze?... La zece jumătate, cînd avem recreaţia mai lungă, de douăzeci de

minute, pofteşte în cancelarie să te prezint viitorilor colegi. Să te prezint eu, cum ştiu eu!... Bun?

— Bun, dacă socoţi dumneata...

— Sînt matematician, reţine-o aceasta! mi-o aminti el, ridicîndu-se în picioare de la birou să mă petreacă pînă la uşă. Sînt matematician şi n-am drept să mă-nşel în calcule. Mai ales în calculul probabilităţilor viitoare.

Mîna pe care mi-a întins-o la despărţire era moale, rece şi vîscoasă, ca o atingere de moluscă, de limax, *Limax cellarius*. Senzaţie atît de neplăcută, încît afară, fără să-mi dau seama, mi-am şters degetele îndelung cu batista.

Ploaia contenise provizoriu.

Întrevederea din cancelaria liceului a durat scurt. Douăzeci de minute. Fără răgazul de cuviinţă ca să-mi pipăi pe îndelete cu ochii, cu antenele, cu intuiţia viitorii olegi de viaţă, de didactice îndeletniciri, şi răspunderi, şi amaruri, şi ambiţii, şi calcule ale probabilităţilor.

Opt clase, opt profesori în pauză dintre orele de clasă — opt, şi cu domnul director Samson Calangiu, care prezida în capul mesei, nouă. Strîngeri de mînă, nume pe care atunci nu le-am reţinut, figuri de felurite vîrste şi înfăţişări, ochi de felurite culori, care m-au străpuns să mă cerceteze şi să-mi găsească locul de clasificare în fişele lor de observaţie. Nimic ostil; dar nici nimic de vreo prietenească întîmpinare, în afară de ochii junelui profesor de geografie, mai tînăr decît mine, şi de ochii profesorului de fizică şi chimie, om de vreo patruzeci de ani, care m-au clasificat şi m-au adoptat pe dată, cum şi aveam să leg strînsă prietenie cu amîndoi în cîteva săptămîni.

Mărturisesc fără ocol că atunci mă stăpînea îndeosebi o singură preocupare: să descriu cu un ceas mai devreme şi numai prin propria mea capacitate de observaţie care anume dintre toţi e un alt Ion Radianu, victima strivită şi tragică din *Însemnările lui Neculai Manea*; care e Leonard Iliescu, micul Caţavencu local, şi care ar fi însuşi Neculai Manea. Cît de ieften mă înşelam! Nu evoluase oare epoca? Nu ne aflam în altă eră? În era Romîniei Mari? Un Ion Radianu nu exista în acea cancelarie îmbîcsită şi veche de fost gimnaziu, cu întreaga clădire neterminată. Dar Leonarzi Iliescu erau mai toţi, în diferite versiuni. Epoca lor; chita lor! Şi

un singur supraviețuitor prosperase peste orice măsură, preotul Zaharia Lefter, numai că se numea aici Pahomie Vîrlan, zis și popa Căldărușă, neîntrecutul mare elector, președintele marei cooperative populare de exploatare forestieră Stejarul și mare consumator de șprițuri, vin, săcărică, țuică, drojdie, bere și orice alte băuturi alcoolice la orice local din „centru" și de la periferie, la orice oră din zi și din noapte.

Soneria de intrare în clase a zbîrnîit strident și prelung.

— Deci, de mîine la datorie ! rosti în concluzie domnul director Samson Calangiu, trăgînd cartonul cu orariul în față. Văd două ore : una la clasa întîi, alta la clasa a opta. Extremele. Ai ceva împotrivă ?

— Nimic. Totuși, n-ar strica să văd ce-a făcut predecesorul meu pînă acum.

— Ce-a făcut ? pufni domnul director. N-a făcut nimic ! S-a ocupat de mutarea în Timișoara, să-și ia cît mai repede tălpășița de-aici ! O pornești de la început.

— Aproape un trimestru întreg ? Nici pînă la primăvară nu mă pun la curent cu programa analitică, prea încărcată și fără de asta...

— S-o spună alții. Pe dumneata nu te cred. Actele atestează colea ! bătu el cu palma pe plicul mare, oficial, de la minister, siluindu-și buzele în surîsul lui onctuos și lipsit de sinceritate. Un fost laureat, ca dumneata, nu se sperie de nici un obstacol. Sînt sigur că cel mult pînă în ianuarie — februarie vei lua-o înaintea programei analitice... Încă ceva, domnilor !

Toți viitorii mei colegi s-au oprit cu cataloagele sub braț din drumul spre ușă, așteptînd :

— Da !...

— Mai este ceva ?

— Zi-i, directore !

— Mai este ceva. Nu-l putem lăsa la hotel, laolaltă cu comis-voiajorii. Datorie colegială. Și pe deasupra, prestigiul corpului profesoral. Unde-i propuneți o găzduire mai... mai ?...

— Mai modernă decît la hotelul Modern ? făcu rîzînd profesorul cel tînăr de geografie.

— Exact.

— La madam Coralia Ţînţu ! Coralia Tzîntzu, cu tz... propuse tot el, cu o intonaţie ce stîrni înveselirea tuturora, veselie pe care însă n-o înţelegeam.

— Ar fi o idee ! Oferă-ţi serviciile, Mladianule ! Tot ai fost în graţiile doamnei Ţînţu, ai locuit acolo şi eşti în cunoştinţă de cauză... Sau ai plecat de la ea în conflict ireparabil şi nu ţi-o iartă ?

— Nu, nu, dimpotrivă ! Am rămas în cele mai cordiale şi coraliene raporturi.

— Atunci, nimic mai simplu...

Ne-am hotărît întîlnire a doua zi după amiază, cînd nici eu, nici junele profesor de geografie nu aveam ore de clasă. El se angajase s-o vestească la timp pe doamna Coralia Ţînţu. Întîlnirea la hotel.

Eu am plecat iarăşi prin ploaia care se înteţise din nou, să cutreier mai amănunţit ultimul meu tîrg adoptiv, în lipsă de altă îndeletnicire mai reconfortantă. După ce am coborît scările, am trecut prin trotuarul din faţă, să examinez pe îndelete, de la distanţă, clădirea neisprăvită a liceului unde aveam să-mi duc viaţa, mai îndelungi ani decît o credeam atunci. Strîmb edificiu ! Strîmb înnădit şi prea cîrpit. Nimic, nici măcar din intenţia vagă a vreunui stil oricît de vag. O căsoaie cu două aripi asimetrice şi cu vechea hardughie a fostului gimnaziu la mijloc. Doar firma de tablă nouă, albastră : Liceul Ştefan cel Mare, întocmai ca firma hotelului Modern. Altă imagine a improvizaţiilor care bîntuiau Romînia Mare de la un capăt la altul, într-acelaşi chip şi după aceeaşi asemănare. Marca depusă.

M-am depărtat cu o sfîrşeală în suflet şi în trup. Ce groapă ! Ce gropi ! Fundacul Broscăriei.

Apa îmi pătrundea prin talpa căscată din cuie.

Să intru la un cizmar, să mă descalţ şi să aştept acolo, să mi-o repare pe loc ? Nu, prea degradant pentru prestigiul corpului profesoral ! M-a îmbiat o vitrină de pe Strada Mare, cu toate asortimentele de galoşi şi şoşoni, de umbrele şi mantale de ploaie ; transport nou-nouţ, în vederea sezonului. Am ieşit echipat cu o pereche de galoşi foarte lucioşi şi solizi, garantaţi pe doi ani, şi, supliment, cu o foarte vastă şi solidă umbrelă. Mantalele de ploaie mi s-au părut prea scumpe pentru punga mea ; iar de altfel mantaua ofiţerească de ploaie din pînză de cort, care mi-a ţinut tovărăşie

cinstită pe front, mai putea să fie utilizată însă îndestulă vreme fără să pericliteze prestigiul corpului profesoral şi fără să-mi disloce bugetul pirpiriu de belfer.

Astfel, în zece minute, nu mai mult, am luat definitiva înfăţişare de fosilă didactică, cu atributele de bază ale corporaţiei : umbrelă şi galoşi. Metamorfoza finală ! Imaginea speciei, pe care n-aveam s-o mai părăsesc şi n-avea să mă mai părăsească decît cealaltă jumătate, dintîi, a tinereţii. Şi aşa, cu umbrelă şi galoşi, cu paşi nehotărîţi prin ploaie, pe lîngă garduri strîmbe şi ziduri strîmbe, pe uliţe desfundate şi strîmbe, am mers, am mers în neştire să explorez noul meu habitat. Trecătorii se întorceau să mă privească din urmă. Eram pentru toţi un necunoscut. Aveau să mă cunoască în curînd şi să mă claseze în fişele lor de confruntare, din păcate rectificate, adnotate, definitivate, nu întotdeauna în favoarea mea. Atîta doar le-am ascuns dintru-nceput pînă în ziua de azi. Porecla din juneţe, născocită de tine în focul controverselor şi invectivelor noastre din chinovia cetaniilor şi măreţelor plănuiri : bătrînul batracian !

Prea cu primejdie să n-o adopte cumva elevii şi să nu mi se ducă pe baltă prestigiul de onorat membru al corpului profesoral.

Bălţi erau îndestule.

După ce le-am colindat pe toate, m-am întors istovit şi deprimat la hotelul Modern, să mă lungesc pe patul de cazarmă, peste pătura cazonă, cu ochii în tavan. Acolo descoperii că igrasia conturase în bagdadie şi alte continente necunoscute, pe lîngă Australia de pe perete. Poate arhipelaguri, insule şi continente, de pe altă planetă, din alte sisteme solare. Am aţipit fără să mănînc. Cînd mă trezii în lumina vînătă şi zoioasă de crepuscul, nu mă dumiream unde mă aflu şi unde-am ajuns la capătul pribegiilor mele : încotro ? încotro ? încotro ?

Cînd, de pe băncile şcolii, veneratul meu profesor de ştiinţele naturii m-a ajutat să-mi descopăr o vocaţie şi mi-a ajutat s-o cultiv, nu-mi fluturase nici o clipă pe dinaintea ochilor perspectiva carierei dăscăliceşti. Alte visuri, mai mari, deşi în aparenţă cu totul modeste. Un laborator, studii, cercetări, descoperiri ; înverşunarea să-nvăţ eu pînă la vîrsta

tîmplelor cărunte înainte de-a mă încumeta să învăţ pe alţii... Erau încă atîtea ramuri din ştiinţele naturii, care-şi mai aşteptau încă truda şi contribuţia neosteniţilor ucenici! Printre dînşii aspiram să mă prenumăr pînă la finele vieţii. De toate n-am mai avut însă parte. Diploma de licenţă s-a transformat într-o patalama cu dreptul foarte aproximativ şi foarte precar la o pîine. Bucuros să le capeţi şi acestea! Taci şi nu mai cîrti. Aveam altceva de făcut? Mă mulţumeam deci şi cu atîta, fără să mai cîrtesc. Dreptatea şi drepturile nu erau doar în puterea mea, nici legile, nici viziunea viitorului cu un învăţămînt nou pentru o ţară nouă şi mare. Se ocupau de toate Leonard Ilieştii cei noi şi popa Pahomie Vîrlan zis Căldăruşă, cu toţi ciracii lor electorali. Tu pune-ţi grumazul în jug, să-ţi tîrîi resemnat povara vieţii şi a unei oropsite îndeletniciri sub veghea şi cîrma domnului director Samson Calangiu.

M-am resemnat să mi le tîrîi pe amîndouă, în tîrgul din groapă. Dar cînd am păşit în cele două clase, a întîi şi a opta, cînd elevii s-au ridicat în picioare şi s-au aşezat apoi pe loc, în bănci, cum să uit gîndurile şi simţămintele elevului de odinioară, din clasa întîi a începuturilor şi din clasa a opta a sfîrşitului de şcoală? Cum să nu le retrăiesc toate? Cum să înfrunt privirile cercetătoare fără să-mi răscolească în mine înduioşarea pentru fostul elev de-atunci, cu toate distanţele străbătute de la berbecuţul venit de pe la stînile de-acasă pînă la laureatul concursurilor din ultimul an? Mai eram, mai puteam fi numai un belfer salariat, cu prima preocupare să-mi apăr catedra, rînjind dinţii la un alt eventual concurent?

Am lăsat vorbele să curgă şi inima să-mi dicteze cuvintele. Nu aveam a rosti o anume prelegere, conformă programei analitice, la care veghea domnul director Samson Calangiu, cu textele din *Monitorul Oficial* sub ochi. Generalizări ale disciplinelor mele. Generalizări fără nici o disciplină, în care precumpăneam visările mele din anii cînd mi-am descoperit vocaţia.

Tăcerea deplină şi încordată din ambele clase m-a recompensat peste aşteptări.

Copiii acelui tîrg mocnit şi scufundat într-o groapă băltoasă erau copiii şi tinereţea de oriunde, de oricînd, adăstînd doar scînteia sacră să-i însufleţească. Mai tîrziu, aveau

să se vădească şi diferenţierile, vai ! nu dintre cele mai mîngîietoare pentru un belfer. Deocamdată însă, numai prilej de nouă încredere toate. Am păşit îndărăt în cancelarie cu fruntea sus, cu pieptul avîntat, luînd preşul înainte cu botul încălţării căscată de cuie.

Domnul director Samson Calangiu lipsea, retras în cancelaria sa directorială. Se ivi mai tîrziu şi veni de-a dreptul la mine, să-mi strîngă mîna şi să-şi frece mai apoi palmele satisfăcut peste seamă.

— Te felicit ! Ai făcut impresie bună. Mai ales la clasa opta. Nu mai am nici o grijă... O să realizăm lucruri mari !

Îşi luase informaţiile sale, prin cine ştie ce serviciu de spionaj organizat între elevi.

Nu aceasta mă interesa atunci. Am aprins pipa în dulce euforie. Junele coleg, profesorul de geografie Mladianu, mă privea din ungherul său, cu un surîs care mi s-a părut prea anevoie de lămurit. Ironic ? sau de aprobare ? Părintele Pahomie Vîrlan, popa Căldăruşă, se deplasa din loc, scărmănîndu-şi barba încîlcită, cu degetele boante :

— Ai stofă de orator, colega !

— Stofă de orator ? Fereascămă sfinţii dumitale, părinte.

— Ehei ! Nu vorbi aşa. Stofa de orator are mare preţ în Romînia Mare... Se pot realiza lucruri mari chiar şi în borta noastră de-aici !

Directorul Samson Calangiu îl fulgeră scurt şi asasin cu privirea, apoi îndată îşi strămută ochii apoşi pe geam, la ploaia vînătă de-afară. Junele profesor de geografie se zvîrcolea pe scaunul din ungher să-şi stăpînească rîsul, ca un copilandru gîdilat. Ceilalţi tăceau, foarte indiferenţi şi străini la toate. Numai Podaşcă, profesorul de fizică şi chimie, ridică degetul, admonestîndu-şi colegul mai tînăr, pe Mladianu, ghemuit în ungherul său, cu canapeaua cu muşamaua neagră şi scorojită :

— Nu rîde, Hectoraş ! N-ai mai învăţat nici acuma că în cancelaria asta pînă şi rîsul e trecut la cazier ?

— *Risum teneatis, amici !*[1] cită Pompiliu Roşu, profesorul de franceză. O spune... o spune Marţial.

— Pardon ! Horaţiu, nu Marţial !... îl corectă profesorul de latină, un moşnegel uscat toacă, cu trăsăturile ascuţite,

[1] Ţineţi-vă rîsul, prieteni ! (lat.).

cu privirea ascuțită, cu bărbuța ascuțită și cu picioarele subțiri de țînțar, agitîndu-se de colo-colo prin cancelarie fără să-și găsească locul și bîzîind chiar ca un țînțar din Fundacul Broscăriei. Horațiu, *Ars poetica,* colega!

— Arde-l, birjar! mîrîi în barbă popa Căldărușă.

Doamna Coralia Țînțu aparținea prin alianță onoratului corp profesoral al liceului Ștefan cel Mare. Era văduva unui fost maestru de muzică, obsedat de geniul creației muzicale — toate variațiile tuturor genurilor, de la marșurile cele mai explozibile, pînă la trilurile ciocîrliilor naționale pe-o singură strună. Un metru cub de partituri improvizate, revizuite, adnotate, rectificate, pe care văduva le moștenise și le păzea cu pioasă fidelitate. Fostul maestru de muzică Sache Țînțu, recte Silvio Tzintzo, după opinia lui Hectoraș și a întregului corp profesoral nou și mai vechi, fusese însă departe de nivelul ambițiilor sale. Un ratat cu plete, cu lavalieră și cu mustăți cît ciocîrlanul, care, colac peste pupăză, la sfîrșitul vieții fugise de-acasă, de la nevastă și de la catedră înamorat ca un veritabil mandolinist de-o cîntăreață ambulantă de *café-chantant.* Ambulant a și murit, pe undeva la Turnu-Măgurele, dacă nu la Zimnicea ori la Giurgiu, Călărași sau Corabia, în orice caz pe țărmul faimoasei Dunăre albastre, vals de Johann Strauss. Aceasta n-o împiedica pe doamna Coralia Țînțu, recte Coralie Tzintzo, să-i întrețină cultul și memoria cu aceeași pioasă fervoare. Artist. Totu-i iertat!... Pe toate le iertase... Cum nu exista act de despărțenie, primea pensia cuvenită. Cum avea o căsuță de veci și de zestre, îndestul de prezentabilă, trăise în acest cult pînă după război, fără a milogi nimic, de la nimeni. Romînia Mare și prăbușirea leului năpîrlit de coamă i-au pus probleme mai limitate de existență. S-a decis să dea o cameră cu chirie și două mese pe zi, inclusiv cafeaua cu lapte de dimineață și exclusiv la membrii onoratului corp profesoral, în memoria soțului.

— Aceasta ar fi tot! a încheiat Hectoraș Mladianu. Camera curată, cam înzorzonată ca și madam Coralie Tzintzo, cu tz; masa acceptabilă. Însă...

— Însă?

— Însă de aici înainte încep clenciurile, care m-au alungat și m-au silit să mă mulțumesc cu o cameră mai primi-

tivă aiurea şi cu o masă neasemuit mai indigestă. Madam Coralie Tzintzo pătimeşte de-o boală incurabilă. Starosteşte căsnicii. Îţi poţi închipui ce flagel înseamnă ? Cum vede un burlac... Nu-i boală, nu-i obsesie, e un viciu. Un viciu teribil ! Te înnebuneşte. Pe mine m-a înnebunit şi m-a pus pe goană... încît, te sfătuiesc să inventezi ceva preventiv, care să-i taie de la început pasiunea peţitorlîcurilor. Altfel nu mai scapi. Inventează o logodnică în tîrgul dumitale.

— N-am nici tîrg, nici logodnică. Încep viaţa de la zero. Zero lei, zero bani, zero iluzii, zero logodnică...

— Ce importă ? Apără-te cu o logodnică imaginară, pe termen lung. Bunăoară o studentă, care mai are doi ani pînă la terminarea studiilor. Îţi iai din timp măsurile de defensivă... Mergem ? Se apropie ora. Te aşteaptă un şerbet de trandafiri, o cafea lichioroasă, care nu suportă comparaţie cu a dumitale, şi un lacrimogen panegiric al răposatului Sache Ţîntu, recte Silvio Tzintzo, pe care ai să-l suporţi vrînd-nevrînd cu cea mai eroică abnegaţie.

— Sînt stoicul Stoican ! l-am asigurat. M-am întors şi eu din război cu pacostea unei porecle, pe care n-o dezmint.

Echipîndu-mă cu galoşii şi umbrela simbolurilor de corporaţie didactică, înarmat cu stoicism pînă-n dinţi, am ieşit în stradă şi-n ploaie.

Casa mică, înzorzonată cu ciubuce şi ornamente, pitulată în ploaie, avea sub acoperiş, la faţadă, o îngustă şi pretenţioasă marchiză, ca un cozoroc de şapcă. Adoptase şi ea uniforma reglementară a liceului.

Madam Ţîntu ne aştepta în salonaş. Lungă, prelungă, deşirată şi slabă, numai oase şi piele în rochie neagră de doliu etern, purta un triplu colier de coraliu roşu la gîtul zbîrcit, cercei de mărgean şi felurite broşe antice pe piept şi în părul de-o violentă spoială. Violent sulemenită era şi pe obraz, ca femeile triburilor de maori din insulele Pacificului.

— Coralie Tzintzu ! se recomandă ea. Tzintzu, cu doi tz, sau mai exact Tzintzo ; nu Ţîntu, cum îmi spun slujnicele şi birjarii. E o nuanţă domnilor, nu ?

Hectoraş îşi cufundă nasul şi rîsul gîdilat în batistă. M-am înţeles repede cu madam Coralie Tzintzo. Mi-a arătat camera, plină, arhiplină de chiţibuşuri, de alte portrete ale maestrului Silvio Tzintzo, mai mari şi mai mici, de operele

sale în teancuri legate cu cordeluțe de diverse culori suave, ca răvașele de amor. Făgădui să le scoată pe toate, ca să facă loc cărților, caietelor de notițe și fișelor mele, multe-puține, cîte mă învrednicisem a le mai înjgheba în ultimii ani de studenție, după ce m-am întors din război, cum și în anul și jumătate de belferie nomadă. Aveam intrare separată printr-o îngustă săliță. Îmi ceru răgaz de trei zile, să văruiască odaia din nou, să dezbată covorul și preșurile, să restaureze telurile dezbîrnate de la somiera patului și să-mi pregătească așternutul demn de-un distins membru al onoratului corp profesoral. Cuvintele distins, nobil, elegant, artistic, superior alcătuiau elementul de bază al vocabularului său. Ne-am luat ziua bună în chipul cel mai distins și aristocratic, superior, după ce ne-am îndulcit din șerbetul de trandafiri și din cafeaua-sirop, de-mi venea să ling sare după o atît de fadă licoare.

Prinzîndu-mă de braț în stradă și-n ploaie, sub umbrela mea inaugurată, unde bombăneau picăturile ca într-o darabană, Hectoraș îmi ceru avizul :

— Ce-ai zice de-o bere ?

— Amară, cît mai amară, să mi se ducă siropul din gît ! Sfînt ți-a ieșit din gură... Alergăm în pas gimnastic !

Intrarăm deci la Zimbru. Localul era într-adevăr aproape gol. O sală sumbră, rece, lugubră. La o masă din fund, trei „zimbri" cu ceafa lată se adăpau cu bere din trei stacane imense și pîntecoase. La fereastra din stradă, alt „zimbru", mai anemic și solitar, zgribulit la altă masă, bea ceva decolorat și probabil alcoolic mai concentrat, dintr-un țoi subțire ca un clistir.

— Stăm tot la fereastră ! propuse Hectoraș. Cel puțin vezi și strada, măcar că nu-i nimic de văzut. Două halbe de bere, ce zici ?

— Două halbe. Și ceva sărat, cît mai sărat ! Covrigi sărați, scrumbie sărată, alune americane f.f.f. sărate, orice...

Priveam cu posomorîtă deznădejde împrejur, în sala lugubră, la tejgheaua urîtă și calcaroasă, la neguțătorul slinos din dosul tejghelei, îmbrăcat și el cu un soi de bondiță de miel semirurală și semiurbană, ca Isidor, portarul și servul universal de la hotelul Modern ; priveam la cele două mese cu mușterii tot semiurbani și semirurali ; priveam posomorît și fără nădejde afară, la strada urîtă și strîmbă din

ploaie. Probabil că pe mutră mi se zugrăvea atît de vizibil şi de dramatic deprimanta-mi deznădejde, încît Mladianu simţi datoria să mă îmbărbăteze :

— Curaj, curaj, colega ! Te lăudai că din război te-ai întors cu porecla stoicul Stoican ! În cîteva săptămîni te vei deprinde cu toate...

— Tocmai de asta mă tem. Mă voi deprinde ; adică mă voi resemna.

— Eu zic : te vei căli. Te vei imuniza...

— Totuna ! Alte cuvinte pentru aceeaşi resemnare.

— Putem face altfel ?

— Acum nu ! Recunosc. E prea tîrziu... Poate am fi putut face altfel în primul an, la demobilizare, cînd aveam încă armele în mînă...

— Dumneata de ce n-ai făcut-o atunci ? mă întrebă Hectoraş.

— Ştiu eu ? Dar dumneata ?

— Ştiu eu ?... mi-a replicat el fără nici o urmă de rîs pe faţa deodată iarăşi îmbătrînită, ca în camera hotelului Modern. Prilejul l-am scăpat. L-am pierdut. S-a dus. Poate că aşa se va fi întîmplat cu toţi. Nu ne pregătise nimeni... Nu ştiam bine nici ce voiam... Speram în chipul cel mai stupid că pacea are să le rezolve pe toate, de la sine, Romînia Mare ! Acum, ce ne mai rămîne ? Cel puţin să ne găsim un *modus vivendi* ! Nu lăsa gulerul halbei de bere să scadă de la general la furier de aţă, cum ne-a scăzut şi nouă ardoarea de pe front. *Fuit* !... Hai noroc !

Am ciocnit. Am deşertat halbele. Ne-am îndestulat cu sărături : covrigi săraţi, scrumbii sărate, alune americane f.f.f. sărate. Am cerut alt rînd şi ne-am înviorat de bine, de rău. Hectoraş îmi povesti avatarurile sale destul de năstruşnice şi de melancolice, însă pe un ton de humor veşnic indulgent cu el însuşi, cu soarta şi cu toate cîte i s-au întîmplat.

Un vînzător de gazete, ud leoarcă de ploaie şi redus la ultima expresie umană în zdrenţele mototolite, sosi cu ziarele din Capitală, aduse cu ultimul tren de seară. Imagine tipică a noului tîrg adoptiv, care avea să mă persecute ani şi mai tîrziu. Am cumpărat şi am deschis foile cu o nerăbdare lacomă, care avea să-mi intre şi ea în sînge, ani şi ani,

ca unicul contact cu vasta lume în groapa din tîrgul răzleț și obscur al Romîniei Mari.

Pe prima pagină, cu titlul și subtitluri pe patru coloane: *Guvernul se clatină. Vehementa interpelare a deputatului independent de opoziție Vl. Str. Vladim în Camera deputaților și în numele foștilor combatanți. Scandalul împroprietăririlor din șaptesprezece județe, cu date pe care Ministerul Agriculturii și Domeniilor nu le-a mai putut contesta. Demisie, sau remaniere? Comunicatul Consiliului de Miniștri. Agitația de pe culoarele Camerei. O replică spirituală a tînărului și causticului deputat Vl. Str. Vladim. Mîine dimineață, Consiliul de la Palat.* Și pe alte trei coloane, mai jos: *Societatea petroliferă „Voevoda, Anglo-Roumanian Company for the Development of the Mining Industry, Limited" își triplează capitalul. Lupta între „Standard Oil Trust" și „Royal Dutch Sheel". Declarațiile cunoscutului nostru petrolist, d. Iordan Hagi-Iordan.*

Mai apoi, pe ultima pagină, în telegramele externe de la *Ultima oră: Boala lui Lenin. Iminenta criză a guvernului sovietic din Rusia: zilele numărate. Greva generală din Franța. Dezastrul economico-financiar din Germania. Sîngeroase lupte de stradă în Irlanda, la Dublin și Belfast. Grevele din Spania. Greva din Statele Unite. Grevele din Belgia. Luptele din India. Alt conflict armat în Maroc. Lupte sîngeroase în cartierele muncitorești de la Viena. Situația în China se agravează. Ce se petrece în Italia? La Hamburg a treia grevă în două luni. Demisia guvernului din Canada. Poliția din Sydney (Australia) împrăștie manifestația muncitorilor cu focuri de armă. Palatul guvernamental din Rio de Janeiro luat cu asalt de răsculați. Greva docherilor din Marsilia. Guvernul din Belgia se clatină...*

– Planeta în convulsie! spuse Hectoraș, împăturind ziarul și zvîrlindu-l pe masă. Greve, ciocniri sîngeroase, toate se clatină, au căzut ieri, cad azi ori vor cădea mîine!... Ce credeam noi că va fi — și ce este, stoice prietene Stoican! Cine le mai poate ține o socoteală? Le privim de-aici ca printr-un binoclu întors, departe, foarte departe... Și totuși, de-acolo, de departe, foarte departe, răspund și vor răspunde asupra noastră... Întoarce repede ochii și deschide ziarul; fă paravan din gazetă!

— De ce?

— Nu mă întreba ! Primejdie mare. Pericol mortal !... Aşa ! Uff ! Am scăpat... Cît pe ce să ne surprindă popa Căldăruşă.

— Ei şi ?

— Cum ei şi ? Dacă dădea peste noi, nu ne mai descotoroseam de dînsul pînă la miezul nopţii. Aceasta este realitatea de-aici. Acesta prezentul şi fatalitatea de la faţa locului. Convulsiile planetei, iată-le cum răspund în tîrgul nostru !... N-ai făcut nici o legătură ?

— Mărturisesc că nu. Sînt încă un ageamiu în fatalităţile de la faţa locului.

— Nici o fatalitate. La Bucureşti guvernul se clatină : aici se clatină popa Căldăruşă pe două cărări, gata să purceadă campania electorală. Văzut-ai cîţi dălcăuşi după el ? *Zimbri, brotăcei, pitpalaci* — după firmele localurilor de unde-i culege. *Liberali, ţărănişti, averescani* etcetera — după firmele cluburilor politice de unde-i momeşte. Pentru moment garda flotantă, fiindcă flotant e şi dînsul, aşteptînd să vadă mîne încotro bat vînturile. Aceasta-i toată fatalitatea ! Să sperăm că totuşi criza de guvern se aplanează la Bucureşti. Fiindcă noi alegeri aici ar însemna o pacoste şi o urgie pe care nici nu ţi-o poţi imagina... Nu-ţi doresc să-ţi vezi visul cu ochii : Romînia Mare, alegeri în Romînia Mare.

Se opri, fiindcă deocamdată luă aminte la altceva.

Pe peretele din faţa noastră se lăfăiau proaspăt lipite trei afişe, uriaşe şi bătătoare la ochi de la distanţă. Trei afişe identice. Nu manifeste electorale ; nu proclamaţii ale guvernului cu aceleaşi răsuflate şi prea deşarte, eterne făgăduieli. Trei afişe identice, vestind apariţia unui nou ziar :

PĂMÎNTUL

MARE COTIDIAN DE INFORMAŢIE ŞI DE LUPTĂ SOCIALĂ

DIRECTOR :

VLADIM

Vladim ! Numele tău ţîşnea în ochi şi în cuget, să se imprime în memorie, exact ca în afişele memorabilei tale conferinţe din fostul nostru tîrg adoptiv. Desenul violent colorat înfăţişa un ţăran ghemuit pe coarnele plugului, tăind

brazdă nouă pe-un cîmp înţelenit sub un cer albastru de cobalt, lins de flăcări roşii ca şuroaiele de sînge, ca rachetele de artificii, ca iluminaţiile de foc bengal.

— Aha! făcu Hectoraş, trecînd zîmbitor la altă ordine de idei. Vladim! Vladim, eroul de pe front; captura cuibului de mitraliere şi trofeul mistreţului împuşcat în patrulă!... Vladim, marele şi vijeliosul orator de la tribuna Parlamentului!... Se putea să nu-şi înfiinţeze şi gazeta lui, de unde să tune şi să fulgere?

Eu am tăcut mîlc.

Dar el îşi verifică amintirile şi dintr-o dată izbucni, aruncîndu-şi ţigara, care sfîrîi în zloata străzii:

— Stai, stai, stoice Stoican! Memoria nu mă înşală. „Vladim şi stoicul Stoican!" Faimoşii şi insperabilii prieteni din divizia vecină cu a noastră: fraţii Castor şi Pollux, amicii mitologici Oreste şi Pilade, Ahile şi Patrocle, Teseu şi Piritoos!... Nu-i prietenul dumitale cel mai vechi şi aproape legendar?

— Fost...

— De ce fost?... De ce te lepezi de-o prietenie atît de strălucită?...

Pufăind din pipă, din vechea-mi pipă de încredere, extorcată de tine de la antica firmă de încredere a fraţilor Rovetta din fostul nostru tîrg adoptiv, am rostit cu întîrziere:

— Fost, ca toate cîte-au fost odinioară, scumpe Hectoraş! Anii au trecut peste noi. Anii, războiul, pacea... Căile noastre s-au despărţit. Eu într-o groapă. El?...

Cu coada pipei am arătat spre afişele de pe zid.

— El? stărui Hectoraş. Nu pricep acest „el", plin de defăimătoare rezerve. Dar „el" e Vladim, fulminantul Vladim; intrepidul Vladim; temutul Vladim; singura speranţă a foştilor combatanţi ca noi! Ce te îndreptăţeşte să crezi că nu se va avînta la lucruri mari?

— N-am spus asta...

— N-ai spus-o, însă e ca şi cum ai fi spus-o! Eşti aşa de instabil în prietenii? Ţi-a produs vreo dezamăgire?

— Nimic. Încă nimic precis...

— Atunci? De ce n-ar fi poate omul de mîine, pe care-l căutăm şi-l aşteptăm în groapa de-aici?

Am tăcut. Nu aveam ce-i răspunde.

Eu n-o mai credeam, deşi fără să pot preciza anume de ce. Fişele de confruntare erau încă albe.

Totuşi, nu pe tine te-aş fi căutat şi nu de la tine aş fi aşteptat să ne dai o dezlegare izbăvitoare în impasurile noastre din tîrgul scufundat în groapa de-acolo.

Spre a mea desăvîrşită surprindere, m-ai căutat însă tu, de departe.

Peste cîteva zile, domnul director Samson Calangiu mi-a înmînat în cancelarie, cu o clipire complice din coada ochiului, un plic cu antetul viitorului ziar *Pămîntul*, primit cu poşta de dimineaţă.

Toate privirile onor. colegilor din corpul profesoral mă urmăreau ţintă. Am pus plicul în buzunarul hainei fără să-l deschid. Deziluzie.

Deziluzie şi afurisit stoicism!

Hectoraş izbucni în rîsul său gîdilat.

Prea vădită şi comică era curiozitatea tuturora. Iar eu prea le dejucasem această nerăbdare cu mutra-mi de-o impasibilă placiditate.

Afişele viitorului marelui cotidian social, politic, naţional şi combativ *Pămîntul* se multiplicaseră în şase versiuni diferite pe toate zidurile şi pe toate gardurile tîrgului nostru din groapă. Nu mai era vorba de o foaie ocazională cu prilejul alegerilor, cum socotiseră unii şi alţii în cele dintîi zile. Se anunţa într-adevăr o nouă şi temută tribună a poporului, cu tipografie proprie, cu cele mai alese şi diverse colaborări, de-o neînduplecată independenţă şi cu legămîntul să ardă plăgile Romîniei Mari cu fierul roşu pînă la carne vie. Nu va cruţa pe nimeni. Nu va ierta nimic. Trimişi speciali răscoleau toate scandalurile muşamalizate de la un capăt de ţară la altul, indiferent de partid, de fostele guverne, de actualii şi de viitorii atotputernici ai vremii. O tribună a poporului cum n-a mai fost, condusă de acerbul Vladim al vladimiadelor încă de pe-atunci cu atîta răsunet! Apariţia ziarului plana astfel deasupra tuturor capetelor ca o nouă şi permanentă ameninţare — sabia lui Damocles. Fiecare-şi simţea cîte-o bubă mai nouă sau mai veche cu riscul să fie scormonită şi sfîrîită cu fierul roşu. Asta le mai trebuia! În vîrcolirile campaniei electorale se mai adăuga şi acest colac peste pupăză. Ce-mi comunica oare şi ce voia de la mine Vladim,

directorul viitorului cotidian *Pămîntul*, care împrăştia o adevărată teroare încă înainte de a vedea lumina zilei ? Şi eu ce ştiam oare mai dinainte, pe ce mă bizuiam oare cu atîta siguranţă, ca să bag atît de calm scrisoarea în buzunarul hainei, fără să o deschid ? Ascuns şi primejdios individ !

Sunase clopoţelul de intrare în clase. Colegii din onor. corpul profesoral au plecat pe uşă la datorie, cu o interogativă privire de regret în urmă. A intrat în biroul său şi domnul director Samson Calangiu. Am rămas amîndoi, numai cu şi Hectoraş, care nu figuram în orarul de dimineaţă decît peste un ceas şi venisem cu teancurile de teze să transcriem notele în cataloage.

— Ei, stoice Stoican, mă îndemnă Hectoraş, acum îţi poţi citi corespondenţa în pace şi fără controlul atîtor perechi de ochi ? Îmbolnăveşti oamenii cu abnegaţia şi stoicismul dumitale... Ştii cît ţi-au crescut acţiunile la Bursă pe ziua de azi ? Reşiţa, I.R.D.P., Astra Romînă, Steaua, Piscul Voevodesei ; fleacuri, nimicuri, acţiuni de duzină... Le-ai tăiat pe toate şi i-ai tăiat pe toţi !...

Cînd am scos plicul din buzunar să-l desfac, întinse mîna :

— Dă-mi voie, un moment...

Îl cercetă pe-o faţă şi pe alta, îl privi în zare, apoi mi l-a înapoiat.

— În regulă ! spuse. Vezi-ţi de corespondenţă. Eu îmi văd de teze. Pe urmă, vorbim...

Nu pricepeam ce vrea să spună. Dar mă perpelea şi pe mine nerăbdarea să cunosc mai întîi cuprinsul răvaşului, fiindcă toată abnegaţia şi tot stoicismul de care făcusem dovadă fuseseră numai o mască exterioară. Scrisoarea aceasta neaşteptată mă intriga măcar tot atît cît pe onor. colegii de cancelarie în genere şi pe domnul director Samson Calangiu în particular.

Din plic a lunecat dintru-ntîi o fotografie. Un instantaneu al tău şi al soţiei tale, la Nisa, sub un palmier cu jerba foilor late, crestate, decupate parcă în zinc. Încă nu ştiam că ai o soţie. Nu la înfăţişarea ei mi-am aruncat însă privirea, ci la urechile tale, obsedat de episodul Annei Karenina în gara din Petersburg cînd îşi revăzu bărbatul cu alţi ochi, după o lipsă doar de cîteva zile. Eu nu te mai văzusem de cîţiva ani ; aproape patru. Şi fusesem probabil victima unei obsesii literare. Urechile îţi erau cele din-

totdeauna, cu loburile precis şi fin conturate, normale, fără nimic dezbîrnat. Acelaşi tînăr chipeş, sumeţ, plin de avîntare, rîzînd viitorului cu întreg şiragul dinţilor albi în soarele Mediteranei. Viaţa nu-ţi pusese încă hîdul stigmat al buhăvelii putregăirilor de mai tîrziu, cînd ai plecat de-aici trîntind uşa în noaptea cu fulgere şi ropot de ploaie. Mărturisesc că atunci m-am simţit o clipă mai împăcat cu tine — şi mai puţin împăcat cu mine. Mi-am zis că poate exagerasem în bănuielnicele rezerve din ultimii ani; că, înăcrit şi meschinizat de măruntele mele nimicnicii lipsite de orizont, te judecam cu o nedreaptă severitate. Amintirile anilor trăiţi împreună erau mai tari. Ţi-am citit scrisoarea cu un început de mustrare. Iar rîndurile tale legau firul acestor vechi şi înduioşate amintiri, ca şi cum nimic nu ne despărţise vreodată. Porneai la o luptă mare; o luptă decisivă. Şi de la lupta *ta*, de la ziarul *tău*, nu înţelegeai să mă laşi la o parte. În rezumat, îmi cereai măcar o contribuţie de la distanţă: patru foiletoane ştiinţifice pe lună şi cîte două coloane săptămînale la o rubrică destinată mie special pe pagina a doua, pentru ultimile noutăţi din domeniul ştiinţei şi tehnicii, recenzii, cărţi, reviste, biologie, teorii, descoperiri, invenţii... Toate plătite de *tine*, de ziarul *tău*, pentru lupta *ta*, cu o sumă lunară care depăşea sărăcăciosul meu salar de dascăl obscur în tîrgul din groapă.

Aici o scrîntisei deodată!

Vraja amintirilor nostalgice s-a destrămat pe loc.

Simbriaşul *tău*? Simbriaşul *tău*, după ce atîţia ani ne împărţisem frăţeşte gologanii îngheţatei de fîstîci la cofetăria Georges; gologanii pentru o revistă; preţul unui volum de la Baldorn ori al unei hîrţoage de la anticarii tîrgului nostru adoptiv; pitacii de tramvai? De unde plăteai *tu*? Din ai cui bani?

Am luat seama că Hectoraş, rezemat pe speteaza scaunului, îşi părăsise teancul de teze, pentru a nu mă slăbi din ochi. Nu dintr-o indiscretă şi vulgară curiozitate. Din motive pe care n-a întîrziat să mi le lămurească de îndată.

— Îţi scrie prietenul dumitale, Vladim? întrebă.

— Da...

— Îţi propune vreo colaborare, cumva?

— Aproximativ...

— Sfătuieşte-l, în orice caz, să nu-ţi mai scrie pe viitor aici la liceu.

— De ce? Nu pricep...

— Pericol mortal. Cenzura domnului director Samson Calangiu. Nu văzuşi cum am examinat plicul? Tot păţitul e priceput! Ce-ai citit dumneata acum domnul director al nostru a citit dis-de-dimineaţă şi a luat notă în calculul probabilităţilor sale. Te asigur.

— Nu pot să cred! am protestat eu. Prea deocheat...

— Nici eu n-am crezut la sosirea aici. Acum sînt convins. O scrisoare cu antetul viitorului ziar *Pămîntul,* director Vladim? Cum să reziste?...

Indignat la culme, m-am ridicat de pe scaun şi am început a mă vîntura furibund de colo-colo prin cancelarie, lovind cu botul încălţărilor în celelalte scaune, răvăşind vraful tezelor pe masa lungă şi soioasă, înşfăcînd rigla şi izbind cu ea sacadat în tăblie, de-au zuruit şi s-au împrăştiat tocurile de pe piedestalul călimării.

— Frumoase moravuri!

— Frumoase — urîte, astea sînt...

— Dar în ce lume trăim, tinere Hectoraş?

— În lumea tîrgului din groapă, stoice Stoican! Fii mai calm, cum te obligă patenta de stoic. Doar eşti omul clasificărilor riguroase, nu le dezminţi! Judecă niţel, pune-te în locul afabilului nostru director de gumilastic şi acordă-i circumstanţe atenuante.

— Care va să zică admiţi?

— Nu admit, suport, stoice Stoican! Suport şi încerc să-mi explic pe cît m-ajută capul. În cea dintîi zi cînd ne-am cunoscut mi-ai cerut oarecare informaţii preliminare, ca să te orientezi aici pe-un teren mai ferm. Le-am refuzat. M-am abţinut mai mult sau mai puţin, ca să nu-ţi debitez cancanuri. Aceasta e specialitatea lui Dobre Bîrjovanu, profesorul de istorie, pe care nu-l pasionează istoria; n-ar şti descrie elevilor cum au decurs luptele de la Salamina, de la Rovine, de la Podul-Înalt, de la Călugăreni, de la Waterloo, dar moare ahtiat după toate istoriile din tîrg... Acum, cînd ai început a cunoaşte ceva din sucelile şi metehnele oamenilor cu care ai de-a face, nu mai sînt cancanuri. Îţi pot da o mînă de ajutor în lămuririle dumitale, ca să dezlegi mai repede enigmele. Căci fiecare are şi el mica lui enigmă,

mica lui dramă, amarul lui păs. Chiar conu Laurenţiu, cu coatele sale lustruite şi cămăşile ţîrîite de coana Valeria, „venerata doamnă Laurenţiu Daicu", cum îi place să-i zică întotdeauna, ceremonios. Mica lui enigmă şi dramă este unica-i fată, care se logodise cu un profesor de latină din Călimăn, chiar în ajunul războiului. Rezervist, oştean combatant ca noi, logodnicul a murit de glonţ pe Valea Jiului în toamna anului 1916; fata a început să tînjească, a dat în tuberculoză, zace şi-acum într-un sanatoriu de la Predeal. Acolo i se duce jumătate din salariul lui conu Laurenţiu, care mănîncă acasă pe sponci, face iarna numai un foc în casă pe zi şi umblă cu hainele de-acum zece ani, curate, călcate, periate, dar lustruite în coate, cîrpite şi ţesute de coana Valeria... Iată enigma şi unica sa dramă! Mică? Poate drama finală şi fatală a vieţii lui. Bîzîie şi se agită în cancelaria aceasta ca un ţînţar fără istov, poate ca să uite ce-l doare... Fiecare ne lăsăm furaţi sau ne furăm căciula în felul nostru.

— Bine-bine! am rostit, zîmbind calmat şi aşezîndu-mă pe scaun. Nu-i vorbă însă de conu Laurenţiu, pe care-l iubeam şi-l preţuiam chiar fără să-i cunosc enigma şi drama, amarul lui păs... E vorba de apucăturile intolerabile ale scumpului nostru director, scumpe Hectoraş! Nu mă lua prin tangentă...

Mladianu aprinse ţigara, zîmbind şi el în sine.

A împrăştiat fumul cu palma şi continuă rezemîndu-se pe speteaza scaunului:

— Nu te iau prin tangentă. Nu-mi stă în fire. Procedez prin exemplificări... Să ne întoarcem deci la Samsonul nostru. Crezi că nu are şi el mica lui dramă şi enigmă? amarul lui păs? Dramă şi enigmă, foarte ieftine amîndouă. Vocaţia lui? Directoratul! Pasiunea lui? Clădirea liceului! Dar vocaţie şi pasiune prin adopţie, de ordine conjugală. Toate purced de la Dalila sa, care în actul de stare civilă se numeşte Buţi. O Buţi înfiptă şi agresivă, tiranică şi aprigă la gură, cum nu-şi mai găseşte pereche în tot tîrgul. Samsonul nostru n-a luat de nevastă numai o Dalilă fatală, ca toate Dalilele. S-a căsnicit cu o forţă teribilă şi tălăzuită a naturii, cu Etna, cu Niagara, cu o trombă marină, o irupţie a gheizerelor din Islanda în perpetuă clocotire: păzea, că te-am opărit! O dată dezlănţuită, cine

s-o mai oprească ? Adevărata Dalilă a adevăratului Samson i-a tăiat părul prin somn — şi gata ! Buţi, Dalila Samsonului nostru, care e numai un biet Calangiu, îl prelucrează în detaliu zi de zi şi noapte de noapte, năpîrlindu-l de chică în rate, cum se şi vede, aproape pleşuv. Nu-l slăbeşte un pic. Se vrea directoare *usque ad finem*, peste schimbări de guverne, de deputaţi, de prefecţi, de miniştri. O cred şi eu !... La cei patru prunci ai menajului, are locuinţă încăpătoare pe gratis, lemne pe gratis, lumină pe gratis, servitori pe gratis, plus onorul de doamnă directoare, plus, mai ales, plocoanele de curcani, de găişte, de ouă, de şunci şi purcei, de la arendaşii şi vechilii din judeţ, părinţii elevilor noştri ameninţaţi de repetenţie şi corigenţe. Reconstrucţia liceului a început cu reconstrucţia locuinţei directoriale : un etaj în plus, baie, cameră separată şi luxos mobilată pentru inspectorii în turneu, care nu mai sînt onstrînşi să lupte noaptea cu ploşniţele de la hotel Modern Pincu. Garanţia favorurilor şi protecţiei oficiale, acasă, la domiciliu ! Acolo îi descîntă, îi încîntă, îi momeşte şi-i năuceşte pe toţi ; acolo le furnizează materialul rapoartelor şi chiar cîte un caş, un curcan, o gîscă, un coş cu ouă — dar din dar ; plocon din plocon se face raiul ! Cum să se despartă cu inima uşoară de asemenea chilipir ? Dalila Samsonului nostru, Buţi, luptă deci, se îndîrjeşte, îl pisează, îl toacă la cap ; iar Samsonul nostru nu vede altceva înaintea ochilor de dimineaţa, cînd îi deschide şi deschide gazeta, pînă la miezul nopţii. Tot ce se petrece în tîrg, în ţară, în Europa, pe mapamond, în întreg universul, pentru el se reduce la direcţia liceului. Cine jinduieşte oare la pîndă să-l scoată din pîine şi să-i sufle directoratul ? Cine poate fi mîine oare de partea lui ? Şi cine contra... Calculul probabilităţilor, în fiecare zi luat de la capăt. Altceva nu ştie, nu vede, nu gîndeşte, nu-l torturează ! Putea el să rămînă indiferent la un plic cu antetul viitorului ziar combativ *Pămîntul*, de sub direcţia vehementului şi temutului ex şi viitor deputat Vladim ?... Am păţit-o şi eu cînd un fost coleg de universitate, funcţionar în minister, îmi trimitea aici din Bucureşti epistole cu inscripţia şefului de cabinet. Scrisorile erau inofensive. Poveşti de-ale noastre, cu amintiri studenţeşti... Dar Samsonul din biroul de-alături le dezlipea, să se convingă. Mai ştii ? Paza bună trece primejdia rea... Deci fii

şi dumneata mai indulgent cu păcatele omeneşti, stoicè Stoican! Nu le da proporţii exagerate... *Audi, vide, tace, si vis vivere in pace*[1]; în pace şi în tîrgul din groapă.

Hectoraş rîdea iarăşi gîdilat, după ce-şi uşurase inima, dîndu-mi încă o povaţă prietenească pe urma experienţelor sale din tîrgul cufundat în groapă. Îşi curmă însă rîsul în cealaltă clipă.

Pe uşa cabinetului directorial intrase cu paşi neauziţi şi obolici domnul Samson Calangiu.

Dintr-o singură ochire oblică, văzu tezele şi tocurile împrăştiate pe masă în accesul meu de indignare; plicurile corespondenţei — lepădate pe-un colţ. Cu acelaşi mers oblic s-a apropiat să orînduiască meticulos condeiele la locul lor pe suportul călimării de marmură vînătă, apoi surîse oblic cu ochii apoşi, oblici la plicuri:

— Chef şi veselie? Aceasta mă bucură. Semn că ai primit veşti bune, domnule Stoican?

— Mnda...

— Şi ce vrea viitorul mare cotidian de luptă, *Pămîntul*?

— Vrea ceea ce nu-i pot da. Colaborare!

Domnul director Samson Calangiu îşi atinse meditativ cu unghia arătătorului firele anemice de păr lipite pe craniu, cu cea mai savantă geometrie euclidiană, ca să ocupe o suprafaţă cît mai arătoasă în spirale, curbe şi linii oblice, profund derutat în calculul probabilităţilor sale. La aceasta nu se aşteptase!

Binevoitor şi patern, punîndu-mi palma pe umăr, îşi permise să mă dojenească:

— Nu te pripi! De ce nu-i poţi acorda colaborarea pe care ţi-o cere?

— Fiindcă e vorba de-o colaborare ştiinţifică. Ce ştiu eu de-aici despre tot ce se mai petrece nou în lumea ştiinţifică? Mai izolat decît în Camerun, în Ubrughi, într-o insulă din Polinezia colegului meu Mladianu, dascălul de geografie.

— Tocmai, dă-mi voie! Iată o problemă care se pune de la sine, chiar de la primul articol. Ce face statul pentru ştiinţă şi pentru cultură în oraşele urgisite din cea mai părăsită regiune a ţării? Nimic! Cazul liceului nostru...

---

[1] Auzi, vezi şi taci, dacă vrei să trăieşti liniştit (lat.).

Hectoraş, care pătimea de un soi de neastîmpăr elocvent al mîinilor, se pregăti să numere pe degete.

— Da, cazul liceului nostru ! urmă domnul director Samson Calangiu. Construcţia începută şi întreruptă, din lipsă de fonduri bugetare. (Una la mînă ! dezdoi Hectoraş un deget.) Şi în devizul aprobat de minister unde e prevederea pentru o bibliotecă ? (Două la mînă ! continuă Hectoraş.) Unde e prevederea pentru un laborator ? (Trei la mînă !) Unde e prevederea pentru un amfiteatru, ca elevii să poată urmări experienţele de fizică, de chimie, de biologie ? (Patru la mînă !) Unde e prevederea pentru o modestă dar indispensabilă sală de muzeu, cu piese anatomice, colecţii zoologice şi botanice, cu aparate de fizică, de chimie ? (Cinci la mînă !) Unde e prevederea pentru o sală de conferinţe ? (Şase la mînă ! numără Hectoraş trecînd la degetele celeilalte mîini.) Unde să instalezi măcar un schelet omenesc, pentru lecţiile dumitale de anatomie ? (Şapte la mînă !) Sau măcar hărţile şi un glob terestru, pentru lecţiile dumitale, domnule Mladianu ? (Opt la mînă !) Unde să instalezi un muzeu istoric ? (Nouă la mînă !) Sau unul arheologic, cu rezultatele cercetărilor locale şi atît de interesante din judeţ ? (Zece la mînă !) Unde sînt toate ? (Hectoraş renunţase şi el la numărătoare, sfîrşind cu degetele de la ambele mîini.) Vă întreb, fiindcă sînteţi tineri şi inimoşi, cu drag de vocaţia dumneavoastră, şi fiindcă mă înţelegeţi. Nu faceţi politică activă ; nu participaţi la tristele încăierări electorale, ca alţi colegi care îşi degradează prestigiul şi demnitatea. Nu doriţi altceva decît să vă pună statul la dispoziţie toate condiţiile pentru a vă îndeplini misiunea. Eu ce pot face mai mult ? Lupt ! Înaintez rapoarte şi memorii. Aştept. Şi cînd cred că am pus ceva pe roate, se schimbă guvernul şi trebuie s-o iau de la capăt. Un calvar... Iar dumneata cum să te sustragi de la datoria să lupţi pentru cauza noastră, a tuturora ? Îţi mărturisesc că-mi produci o mare deziluzie... Mai meditează ! Nu pierde o ocazie rară. Ocaziile se duc. Noi rămînem. Se prea poate să rămîi aici pînă la sfîrşitul vieţii şi carierei didactice. Da, da, mai meditează, tinere şi scumpe colega !...

Clopoţelul de recreaţie zbîrnîi strident.

Domnul director Samson Calangiu se retrase oblic pe uşă în cabinetul său, să-şi mai revizuiască din nou calculul pro-

babilităţilor cu elementele nou sugerate de antetul plicului şi viitorului tău mare ziar combativ, Vladime. Noi am rămas singuri pentru moment, cu vraful tezelor înainte.

Hectoraş slobozi chicotele rîsului său gîdilat:

— *Dixi et salvavi animam meam*![1] S-ar crede că-l dor într-adevăr toate cîte ne dor şi pe noi...

— Dacă totuşi e sincer, tinere Hectoraş?

— Sincer? Acum treci la cealaltă extremă? Sincer!... Sinceritate sfătoasă şi paternă cu dumneata, pînă ce se va convinge că nu-i poţi fi de nici o utilitate. Laborator? muzeu? bibliotecă? amfiteatru? sală de conferinţe? Paşte, murgule, iarbă verde! De asta nu poate dormi... Prin glasul lui vorbea Dalila, coana Buţi, groaza de Etna, de Niagara, de tromba marină, de gheizerele în clocot de-acasă, şi nimic altceva. Sinceritate la el, cîte fire din părul lui Samson mai subzistă lipite oblic, aduse în spirală din pieptene pe chelia tidvei. „Se prea poate să rămîi aici pînă la sfîrşitul vieţii şi carierei didactice!" Ai-ai, sfinte Sisoie şi sfîntă Paraschivă, ocrotitoarea obijduiţilor din toate văile plîngerilor de pe aceste tărîmuri ale Romîniei Mari! N-aş vrea să te văd atunci cum vei arăta la chip şi la făptură, stoice Stoican, la finele carierei didactice...

Uşa s-a izbit de perete.

Onor. colegii din corpul profesoral se iviră în prag, aruncînd de la distanţă cataloagele pe masă cu schime de nespusă lehamite. Ochii mai tuturor se opriră din nou cu o tresărire la plicul cu inscripţia gazetei atît de temută, încă înainte de a ieşi de sub teascurile tiparniţei.

Stînjenit şi parcă vinovat, parcă părtaş la urgia cu care tu le ameninţai ticluielile lor mărunte din groapă, am strecurat iarăşi plicul în buzunar, gata să reiau controversa cu conu Laurenţiu Daicu despre *Metamorfozele* lui Ovidiu, străvechi de aproape două milenii.

Pămîntul, marele cotidian de luptă socială, politică, naţională şi culturală, a apărut cu o săptămînă în ajun de ziua alegerilor.

De ce-aş cîrti?

---

[1] Am spus şi mi-am salvat sufletul! (lat.).

A fost în toată puterea cuvîntului un ziar cu adevărat nou, curajos, impetuos, virulent, menit să bage în răcori fără deosebire şi fără cruţare pe toţi vameşii şi fariseii Romîniei Mari de la un capăt de ţară la altul. Ce pene ascuţite! Ce minţi agere! Ce talente vii şi încă neuzate, tinere, febrile, bătăioase!

Foile erau smulse calde-fierbinţi din mîna vînzătorilor. Cititorii nici nu mai aşteptau restul. Ochii căutau lacom pe fieştece pagină, în fieştece coloană, un nou prilej de uimire şi vîlvă, de încîntată satisfacţie. Straşnici băieţi! Nu cruţau nimic şi pe nimeni. Echipele tale, alese pe sprînceană, cutreieraseră ţara să-i răscolească toate pecinginile, toate ulcerele dospite în puroi, toate păcatele ascunse şi muşamalizate pînă atunci prin complicitatea generală a tuturor partidelor vechi şi noi. Strategia şi tactica pe care le-ai ucenicit în vara şi în toamna anului 1914, cînd în chinovia cetaniilor noastre, cu lupa mea, căutai pe hărţile dicţionarului enciclopedic Larousse de la Baldorn secretele războiului-fulger, atacurile prin surpriză, străpungerea fronturilor şi bastioanelor n-au rămas pierdute. Într-o săptămînă ai izbutit să buimăceşti lumea, buimăcită şi fără de asta de zarva şi de frenezia alegerilor. Vladim! Vladim şi vladimiadele tale! În fiecare zi o nouă *Vladimiadă*, fulgurantă, mortală, implacabilă, trăsnind în frunte vechii idoli cu picioarele de lut, foşti miniştri, preşedinţi de consiliu, şefi de partide, foşti generali ai războiului cu preasclipitoarele şi numeroasele lor decoraţii pe piept, sub care inima li se făcuse cît un purice, căci mai toţi aveau o hibă şi pata unei vinovate răspunderi pe cuget. Pe toţi îi chemai la judeţul cel mare, în numele foştilor combatanţi. Iar Vladimii mai mărunţi ai echipelor tale, împrăştiate de-a lungul şi de-a latul ţării, nu se lăsau mai prejos. Pretutindeni descoperiseră un lanţ de complicităţi, de jafuri, de afaceri veroase, de abuzuri, de fărădelegi, de samavolnicii, de mite şi de mitarnici, de prădalnică spoliere a bunului obştesc. Pînă şi în tîrgul nostru din groapă. Părintele Pahomie Vîrlan, popa Căldăruşă, zurbagiul şi vajnicul elector de închiriat cui dă mai mult, patrona o cooperativă forestieră şi pretins populară, Stejarul, apocrifă pe de-a întregul, cu acţionari fictivi şi în spate cu doi neguţători groşi la pungă şi de mult deocheaţi de procese şi sentinţe judecătoreşti, care recoltau toate beneficiile şi-l

cumpăraseră în schimbul unui procent din cîştig, cu firmă şi cooperativă populară cu tot. Cît despre domnul ex-deputat Goian Brînză, celălalt vajnic democrat şi patriot, domnia-sa purtase din vreme grija să-şi pună la adăpost anii de neagră opoziţie ticluind la Ministerul Domeniilor alt contract de exploatare forestieră, cu alţi acţionari, tot aşa de fictivi, sub o altă firmă de cooperativă populară : Traversa. Toate cu incontestabile dovezi şi cu cifre, pe bază de documente oficiale, cu nume date în vileag fără nici un menajament, invitînd persoanele cu pricina să deschidă procese de calomnie prin presă, dacă-i ţine cureaua.

Căldăruşa şi Stejarul popii Vîrlan, ca şi Traversa domnului ex-deputat Goian Brînză li s-au proptit astfel de-a curmezişul în gît, taman în faza culminantă a campaniei electorale, cînd aveau mai multă nevoie de gîtlej şi de coardele vocale. Altă halima şi alt bucluc la Zimbru, la Brotăcei, la Pitpalac, unde rînjetul de triumf al unora şi mutrele plouate ale altora făceau toate paralele de văzut, cu bilet de intrare.

Fără îndoială, în Capitală, strămutînd proporţiile pe alte dimensiuni, nu mai puţin vrednice de văzut se vor fi lungit şi mutrele mult mai simandicoase de la Capşa, de la Dragomir la aperitive, de la celebrul birt Iordache din Covaci, de la Carul cu bere, de pe sălile şi din birourile ministeriale, de la cluburile cu miza jucătorilor cît leafa a zece ceferişti pe-un an, din saloanele atotputernicilor politici şi magnaţilor financiari de calibrul faimosului rechin Iordan Hagi-Iordan. Noua gazetă dădea cu măciuca în baltă, le încurca toate socotelile şi le tulbura tuturor sindrofia.

Aşa ceva încă nu se mai pomenise.

Într-acest chip, divulgînd simultan micile potlogării de la periferia ţării şi incomparabil mai fantasticile matrapazlîcuri în stil mare ale piraţilor, gangsterilor şi cloncanilor de la centru, împrumuturi externe, perimetre petrolifere, furnizări de armament, de medicamente, de locomotive, dînd iama prin toate şi prin toţi, *Pămîntul*, curajosul cotidian de luptă socială, politică, morală şi naţională, îşi asigură în cîteva zile cele mai diverse categorii de cititori. Unii deschideau gazeta cu frică. Alţii cu voluptatea răzbunărilor şi cu revanşa invidiilor clocite pe ascuns, fiindcă fuseseră excluşi de la mezatul cel mare al Romîniei Mari, păcăliţi doar cu

firimiturile prazniculuí. Iar cei mai mulţi, eternii naivi şi eternele victime de eternă bună-credinţă, se năpusteau să citească foaia cu încîntarea unei tribune fără zgardă şi fără botniţă, care în sfîrşit cuteza să spună adevărurile pe faţă.

Scrisul era plin de sevă şi de pitoresc. Cînd erudit şi sprinten, fluid. Cînd abrupt şi bolovănos, sarcastic. Caricaturile — de-o feroce cruzime. Curajul — nelimitat.

Nu lipseau nici evocările şi invocările dezamăgitelor speranţe din tranşeele frontului. Nici fostele iluzii ale păcii, care nu era o pace dreaptă, fertilă, constructivă, pocăită şi regenerată după hemoragiile războiului.

Nu lipseau nici oazele de puţină poezie pe-alocuri. Nu lipsea nici puţintel umanism printre rînduri.

Pămîntul nu se rezuma numai la ogorul şi la brazda foştilor combatanţi plugari, care pentru glia lor de veci luptaseră. Părăsind tina netrebnicelor şi fătarnicelor supralicitări electorale, sluţeniile şi deşertăciunile de-o clipă, unele pene se avîntau la întrebări de-o mai vastă şi îndepărtată viziune, căutînd să discearnă destinul cosmic al bulzului de humă, care împreună cu soarele şi cu cortegiul celorlalte planete gonea în univers şi în spaţii cu o viteză de treizeci de kilometri pe secundă spre constelaţia lui Hercule. De această întrebare supremă cum de nu se pătrundea măcar din cînd în cînd nimeni dintre toţi cei orbiţi numai de prezentul lor imediat, de rezultatul unor alegeri, de mincinoasele făgăduieli ale unor mincinoase manifeste electorale ? Ridicînd ochii la cer, la armonia sferelor, cum de nu-şi amintea nimeni că planeta pe care vieţuieşte face şi ea parte din minunile cerului şi că nu se reduce numai la noroiul de sub picioare ? N-ar fi destul, pare, acest sentiment pentru a ne făuri o nouă conştiinţă, pură şi nobilă, despoiată de toate meschinele nimicnicii ?

Asemenea întrebări prizărite alături de coloanele cu titluri de-o şchioapă şi negre ca gîndacii rău mirositori de pivniţă, despre scandaloase fraude fiscale, scandaloase contracte, scandaloase concesii petrolifere, scandaloase măsluieli de legi, se adăugau supliment să mărească buimăceala lectorilor.

Astăzi, după atîţia şi atîţia ani, recapitulînd şi gîndind bine, păstrez din ce în ce mai neştirbită încredinţarea că şi unii dintre colaboratorii tăi, culeşi cu arcanul şi captaţi de

fascinanta ta seducție, Vladim, erau în fond tot atît de naivi ca și cititorii ! Tot atît de naivi încă mai găseau că e locul și timpul și tribuna unde să-și pună asemenea întrebări... cosmice, care nu aveau întru nimic a face cu adevăratul rost al unei preaterestre trambuline politice, menită să răspîndească panica și să-ți paralizeze adversarii, cum paralizează șarpele broasca s-o înghită, sau spectrala călugăriță, *Mantis religiosa,* cum devoră alte insecte mai mari și mai puternice, însă mai slabe de fire, începînd îndeobște tot de la cap : *de capitans.* Atacai — acesta era cuvîntul de ordine. Atac pe toate fronturile, cu toate armele și rezervele băgate în foc. Pe urmă, „a se vedea-vedere !" Soluții ? remedii ? un program de realizări concrete ? Nici pomeneală ! Altă poveste, lăsată în seama altora, pe care mai tîrziu aveai să-i dușmănești și să-i prigonești cu ură de moarte cînd ți-au stat în cale. Deocamdată : văzînd și făcînd ! parcă îți auzeam glasul în chinovia cetaniilor. Deocamdată : scoală-te tu, să mă așez eu !

Dar pulberea siderală a unei vaste viziuni, aruncată ca șperla-n ochi pe ici-colo și din cînd în cînd, nu dăuna de fel ascunselor plănuiri și intenții, strategiei și tacticei de război-fulger. Ci, dimpotrivă, le dădeau un blazon de nobleție. Irizările unei fosforescente și eterice aureole.

Purces-au vreodată altfel la luptă matadorii războaielor-fulger ? Suflu nou ! Idealuri eterne ! Cerul de deasupra — rechiziționat din oficiu pentru dînșii, de partea lor. Dedesubt, sub constelații, pe scoarța pămîntului, ordinea nouă pe-o mie de ani...

Ordinea nouă : fă-mi loc mie !

Și ca în toate războaiele-fulger, gazeta ta cîștigă și ea primele bătălii după aceeași clasică metodă, condamnată, vai ! la același clasic deznodămînt. Mai întîi, Marengo, Rivoli, Austerlitz — și pe urmă Berezina, Waterloo ! Mai întîi Namur și Louvain — pe urmă Marna, Verdun și iarăși Marna ! Mai întîi linia Maginot, Dunkerque, trei sferturi din Europa — și pe urmă steagul roșu pe Reichstag ! Deznodămintele de aceeași clasică și inevitabilă monotonie. Atunci nu le întrezăream nici noi, cititorii ; nu le întrezăreai nici tu, să te cutremure.

Pentru o bucată de timp ți-ai cucerit așadar poziția-cheie, tactică și strategică, a spațiilor vitale din Romînia mare și

lată, să te încapă din plin cu tot ce avea să urmeze aproape două decenii. Cu toate portofoliile ministeriale ; cu toate ambasadele ; cu toate preşedinţiile de consiliu şi ale consiliilor de administraţie ; cu tot maldărul de acţiuni cotate la Bursă ; cu toate moşiile, vilele, parcurile, depozitele de devize la bănci şi lingourile de aur în casele de fier ; cu toate îmbuibările cîte te-au putrezit pe picioare, în pofida harurilor tale aşa de multiple şi de puţin banale, ce-ar fi meritat poate alt deznodămînt de le-ai fi folosit cu cinste şi credinţă, într-o adevărată luptă de cinste şi credinţă, cum ne încumetam a plănui în chinovia cetaniilor şi în pridvorul conclavurilor noastre tinereşti, în loc să le supralicitezi trădalnic pentru blidurile de linte la mezatul Romîniei Mari în a doua jumătate a vieţii, Vladim ! Atunci toate nu le bănuiam încă. Încă nu mi le închipuiam. Simţeam doar ceva străin şi suspect, îndoielnic, chiar în succesul prea dibaci şi lucid regizat ; chiar în aparenta temeritate a atîtor atacuri-fulger, pe atîtea fronturi deodată.

Buium, vînzătorul zdrenţăros de ziare, care colinda uliţele în catrenţele lui jerpelite, încălţat cu scroambele lui enorme şi veşnic dihocate, umplînd tîrgul din groapă cu răcnetul său răguşit şi prelung ca un vaier ; Buium, prăpădita epavă umană, cu obrazul boţit, cu gura ştirbă şi cu ochii ceacîri, voi să afle numaidecît :

— Vă place *Pămîntul*, domnule *prăfisor* ?

— Place... Dar altora ?

— Liuliuu ! Se vinde ca pîinea caldă.

— Vinde-l atunci, pînă nu se răceşte, Buium !

— Să vă înscriu la abonament, ca să vi-l aduc acasă la madam Ţînţu cu celelalte gazete ?

— Înscrie-mă. Hai, trece-mă la condică ! Ce stai ?

— Păi n-am condică. Vă înscriu în cap, că nu ştiu carte.

— Bravoo, bravissimo ! Trăiască Romînia Mare, cu învăţămîntul primar gratuit şi obligator !

— Trăiască, domnule *prăfisor !*

Nedumerit dacă e cazul să se înveselească, ori să-şi plîngă de milă, Buium îşi holbă ochii ceacîri la mine. Apoi s-a scărpinat succesiv în cap, subsuoară. Bietul Buium, sortit să piară după douăzeci de ani în convoaiele expediate spre lagărele sinistrelor execuţii — uzinele morţii — de hoardele

ordinei pe-o mie de ani, ca element pernicios şi cumplit de subversiv, nemernicul!

Cum astfel de urgii germinau încă ascunse în sîmburele viitorului, Buium se depărtă pe uliţele strîmbe fără habar şi fără nici o presimţire de viitoarea lui soartă, clefăind în glodurile negre cu scroambele lui enorme, răcnindu-şi răguşit şi tînguitor ca un vaiet marfa lui, smulsă de mîini înfrigurate şi nerăbdătoare să mai afle încă un matrapazlîc boacăn, încă o mai veche nelegiuire proaspăt divulgată de pe întinsul Romîniei mari şi late.

Tîrgul din groapă era însă bîntuit atunci de alte urgii mult mai urgente, directe, prăpăstuite potop.

Se apropia cea zi de sînge udă a ultimelor vînzoleli electorale.

Telefoanele şi telegramele nu mai pridideau cu poruncile gîfîite şi imperioase de sus, de la centru, cu ultimele maziliri, numiri, detaşări, permutări, înaintări şi retrogradări cu ultimele făgăduieli, angajamente solemne, manifeste şi proclamaţii tricolore din ceasul al unsprezecelea. Fierbea ţara; fierbea noroiul frămîntat de tropotul bandelor de ciomăgari; fierbea văzduhul de sumuţări; fierbeau campionii votului universal cu pumnii încleştaţi pe bîte; fierbea vinul, rachiul şi drojdia sub ţeste.

În ajunul zilei de alegeri, gazeta ta, *Pămîntul*, a tipărit o pagină întreagă de caricaturi într-adevăr memorabile.

Un desen cu o sută şi una de siluete mărunte, văzute de sus ca dintr-un avion şi cuprinzînd ţara întreagă, cu sate, şi cîmpuri, şi oraşe, şi pieţi, în tumultul şi în zarva şi în bezmetica urgie şi orgie a alegerilor. Se vedeau acolo cete de haidamaci în frunte cu bravii comandiri de speţa popii Căldăruşă şi a domnului ex-deputat Goian Brînză; se vedeau turme de alegători opriţi cu carabina în piept de jandarmi, şi alte turme de alţi alegători, duşi de alţi jandarmi la localul de vot cu carabina în spate; se vedeau capete sparte şi frunţi oblojite de pansamente; se vedeau cabine de vot, unde alegătorul bîjbîia cu degetul silabisind buletinul de vot înainte de a pune sigiliul şi unde, de deasupra, de pe acoperiş, agenţii guvernului urmăreau cu ocheanul printr-un orificiu foarte indecent la aspect care cu cine votează; se vedeau morţi cu sicriul în spinare votînd pentru

făuritorii Romîniei Mari şi se vedea cetăţeanul turmentat, cu un clondir în mînă, întrebîndu-se, nedumerit şi împleticit în spiralele unui semn de interogaţie, el cu cine votează ; se vedeau unii tăbîrcind urnele furate şi alţii punînd în locul lor urnele măsluite cu majoritatea guvernamentală ; se vedea şi alegătorul suveran, stăpîn pe votul său universal, egal şi secret, strecurîndu-se cu capul între umeri şi cu ochi de răufăcător spre localul de vot ; se vedeau cîini costelivi, jigăriţi, cu dinţii rînjiţi, gonind pe sub garduri cu o urnă legată de coadă ; se vedeau şi prefecţi pîntecoşi la birou, cu telefonul la ureche, frecîndu-şi burta cu satisfacţie la auzul primelor rezultate glorioase din judeţ ; se mai vedea într-o alegorie finală şi defilarea nocturnă cu torţe şi fanfare a biruitorilor, în vreme ce învinşii răpuşi, cu pumnii la ochi, plîngeau neconsolaţi pe ruinele Ierihonului.

Adică, aproximativ, cam tot ce s-a văzut foarte îndeaproape, foarte simţit, foarte direct şi în tîrgul nostru din groapă, a doua zi, la sorocul alegerilor.

Nimic n-a dat greş din program.

Spre seară, tot tîrgul se cutremură de vacarmul chiotelor şi cîntărilor de triumf. Cîrciumele duduiră de ţambalele lăutarilor, de chindii şi bătute, de zăngătul paharelor sparte în accesele de delir patriotic şi de *delirium tremens*. La Pitpalac, la Zimbru, la Brotăcei s-au înregistrat şi unele răfuieli *post festum*, între combatanţii mai şubrezi de înger, care se trădaseră reciproc în ultimul ceas, ultimul minut, ultima secundă. Apoi s-au împăcat şi s-au pupat, cum scrie la carte — în cărţile şi în comediile lui Caragiale.

Părintele Pahomie Vîrlan, cu potcapul armonică, turtit şi îndoit ca burlanul sobelor de fier, s-a înălţat copăcel pe-o masă de la Zimbru, să ţină o creştinească predică de frăţie şi de prosperitate universală, cu mărinimia generoasă a victorioşilor.

Apoi, tot clătinîndu-se şi tot poticnindu-se în icneli, în sughiţuri şi bîlbîieli, cu ochii bleojdiţi şi cu barba udă de vin, de rachiu, de şpriţ, de lichior, de cafea, în uralele auditorilor, s-a opintit să coboare în patru labe de pe masă pe scaun, unde s-a prăbuşit să adoarmă de îndată în somnul dreptilor, cu potcapul strîmb pe nas.

Victoria îl doborîse.

Numai cu arătătorul bont, prin somn şi prin vis, mai făcea din cînd în cînd un semn mut şi implacabil, arătînd cum bagă el în fundul tartorului canaliile de la *Pămîntul*, cu Vladimul lor cu tot, şi cum n-are să le dea nici un strop de sifon ca să se răcorească în focul şi-n para gheenei, nafura mamei care i-a fătat. Generozitatea victoriei nu mergea chiar pînă la suprema abnegaţie a supremelor îndurări şi iertări. Nu! Nu! Hîc-hîc! întărea retezat semnul din deget printre sughiţuri.

Cui i-ar fi trecut atunci prin minte să prevadă jurînd cu mîna pe cruce că în mai puţin de zece ani popa Căldăruşă avea s-ajungă marele tău elector în tîrgul din groapă? N-ar fi admis nimeni asemenea pidosnice profeţii. Nici eu, nici el, poate încă nici tu. Fiindcă iţele marilor mezate din Romînia Mare erau prea încîlcite ca să citească în ele oricine, ca în ceaslovul de zodii, unde-ţi rezervase o pagină întreagă de supliment fosta noastră gazdă, răposatul moş Agapie, din fostul nostru tîrg adoptiv. Nu! Nu! Hîc-hîc! protesta prin somn şi prin vis însuşi popa Căldăruşă, răpus şi biruit de propriile lui biruinţe.

În onoarea aceleiaşi măreţe victorii, deocamdată, curentul de la uzina electrică a funcţionat toată noaptea.

Noul meu tîrg adoptiv din groapă fu luminat *a giorno* pînă în zori, pentru ca victorioşii, în drumul lor spre casă pe mai multe şi prea întortocheate cărări, să nu dea cumva în urnele băltoacelor. Totuşi, cîţiva au dat şi s-au rostogolit de-a buşelea în tăuri. Unii scrîntindu-şi un picior ori o mînă. Alţii pierzîndu-şi căciula ori un galoş. Ceilalţi scufundîndu-se şi dînşii pe loc în somnul drepţilor, ca preasfinţia-sa părintele Pahomie Vîrlan pe scaunul de la Zimbru, şi tot mai strigînd din ce în ce mai stins, agonic, în virtutea inerţiei şi a strigătelor din toiul bătăliei:

— ...'ăiască 'omînia Mare!... 'ăiască ai noştri!...

La domnul prefect (cel nou, bineînţeles) Take Papadake, toate ferestrele — pavoazate, scăldate în lumina becurilor suplimentare, forfotă, orchestră, mare zaiafet şi masă întinsă, icre moi, Cotnar, şampanie şi toasturi, telegrame şi felicitări de la centru: bravo, bravissimo! Graţie vigilenţei şi energiei sale, neadormitului patriotism, guvernul luase toate mandatele cu o majoritate zdrobitoare, nu ca aiurea, în judeţele cu prefecţii molîi şi diletanţi, lipsiţi de experienţă,

unde se mai strecuraseră pe alocuri şi alte edecuri de făuritori ai Romîniei Mari din opoziţie sau cîteva mostre de independenţi încă fără zgardă şi botniţă, ca tine, Vladim, şi ca grupul tău de rebeli, care nu se mulţumeau cu fărîmituri şi cu ciurucurile mărunte. Ştiau să-şi aştepte rîndul şi dreptul la locmaua cea mai grasă din fruntea bucatelor şi din capul mesei.

La domnul ex-prefect Mitu Statachescu, poreclit acum în derîdere „Mită", pentru anume mituiri ieşite la iveală; la domnul ex-primar Teofănescu-Buzilă, poreclit „B-uzină" şi „Duzină", pentru anume zeciuieli încasate din devizul uzinei electrice; şi la domnul ex-deputat Goian Brînză, poreclit acum „Traversa", pentru motivele bine ştiute şi date în vileag de ziarul tău, *Pămîntul*, porţile şi uşile închise. Întuneric, doliu şi jale pe toată linia. Nici o ţipenie. Nici barem un cîine, să latre a pustiu.

Toţi îşi puseseră cenuşă pe cap pentru vreun an sau doi, pînă la alt soroc, al altor alegeri, cînd aveau să renască iarăşi vii şi nevătămaţi din cenuşă ca pasărea Phoenix. Alt miracol al Romîniei Mari, al rotativei guvernamentale şi al votului universal, unic, liber, secret şi garantat de Constituţie, întru marele bine obştesc. Miracol neprevăzut nici în cărţile de zodii, nici în manualele şi fişele mele, unde aceste păsări, pomenite şi de Aristot, şi de Pliniu, sînt trecute definitiv în catastiful absurdelor legende mitologice.

Pripită şi prezumţioasă eroare! De fapt, la noi, în Romînia Mare dintre cele două războaie, năşteau, renăşteau şi prăseau îndeajevea, de nu mai puteai răsufla de atîtea păsări Phoenix, mereu moarte şi mereu înviate din cenuşa urnelor de vot, după cum băteau vînturile.

— Ce-ţi spuneam, stoice Stoican? mă întrebă a doua zi Hectoraş, schimbîndu-şi mersul într-un pas cu mine pe uliţele strîmbe, unde vîntul mătura peste gloduri zdrenţe de afişe electorale, ghiomotoace de manifeste şi proclamaţii, efigii de mari făuritori aleşi sau căzuţi, decăzuţi momentan din rang pînă la viitoarea rotaţie. Ce-ţi spuneam? Văzut-ai cu ochii în toată splendoarea ce înseamnă pacostea unei alegeri în tîrgul nostru din groapă? Doi morţi şi unsprezece răniţi la spital... Un atac local de pe front nu se solda cu mai multe victime. Însă atunci, cel puţin, oamenii cre-

deau cu naivitate a şti pentru ce luptă : Romînia Mare, libertate, dreptate, egalitate, pămînt, vot universal...

— Dă-l dracului de aşa vot universal ! Mai bine muream acolo, într-un şanţ, cu iluzia. Cu iluziile.

— Aha ! rîse amar Hectoraş. Aici voiam să te-aduc.

— Unde aici ?

— La datoria noastră, de la care ne sustragem. La vina noastră.

— Ce datorie şi ce vină ? Mai sîntem acum şi vinovaţi, tot noi ?

— Poate. Ia gîndeşte... Ai votat ieri ?

— Nu !

— Eşti înscris în listele electorale ?

— Nu !

— Nici eu, stoice Stoican !

— Atunci ?

— Atunci, să ne întrebăm amîndoi : Din ce pricină asta ?

— Foarte simplu : ca să nu ne-amestecăm în asemenea ciorbă.

— Şi te simţi cu cugetul împăcat, stoice Stoican ?

— Ai fi vrut să ţin isonul popii Căldăruşă ? Domnului ex-deputat Goian Brînză ? Sau domnului actual deputat Tibi Mînzatu ? În cetele domnului actual prefect Take Papadake ?

— Nu-mi răspunde mătăluţă prin tangentă, cu alte întrebări, ca negustorii de pe Uliţa Mare cînd îi prinzi cu ocaua mică. Răspunde răspicat. Da, sau nu ?

— Da ! Da, tinere Hectoraş ! Mă simt foarte împăcat în cugetul meu. Nu m-am dat în tărbacă, la fel cu trei sferturi din onor. colegii din cancelarie.

— Aşa gîndeam şi eu ieri, stoice Stoican. Şi mă felicitam, cum te felicitam şi eu pe dumneata. Pe urmă, astă-noapte, cînd urlau cetele de dălcăuşi victorioşi cu atîta entuziasm, încît n-am putut închide ochii pînă-n zori, am procedat la un examen de conştiinţă ceva mai sever. Te interesează cumva ?

— Ascult, tinere Hectoraş ! Sînt numai urechi...

— Foarte bine, îmi ziceam, aprobîndu-ne ! Foarte bine ! Ne abţinem. Ne ţinem departe de cazanul cu ciorbă al celorlalţi, ca şi colegul nostru Zacheu Podaşcă şi la fel cu conu Laurenţiu, care merge întotdeauna foarte conştiincios

la cabina de vot şi foarte conştiincios îşi anulează întotdeauna votul... E şi acesta un fel de a protesta ! Protestăm tuspatru ! Dar cu atîta, ce mare ispravă am săvîrşit ? Ce-am rezolvat ?... Lăsăm terenul liber popii Căldăruşă şi celorlalţi de aceeaşi teapă. Dînşii sau şefii lor ne conduc, fac legi şi aplică legi. Dînşii sînt ţara ! Iar noi, ca babele bocitoare, ne plîngem de halul în care a ajuns Romînia Mare în mai puţin de patru ani. Avem oare drept să ne plîngem, cînd ne sustragem sistematic de la datorie ? Nu sîntem oare şi noi puţin, măcar puţin, cam vinovaţi ?

— Dacă pui problema aşa...

— Se poate pune însă altfel, stoice Stoican ? Fără a umbla cu fofîrlica şi cu calculul probabilităţilor, ca Samson Calangiu, care îşi apără osul său şi al Dalilei sale, se poate pune altfel ?... Intelectuali ! Elita intelectuală !... Iată ce brînză face elita intelectuală a ţării, lăsînd-o cînd pe mîna domnului ex-deputat Goian Brînză cu Traversa lui, cînd pe mîna domnului actual deputat Tibi Mînzatu, care va avea grijă să-şi chiverniseasscă şi el o traversă albă pentru zile negre ! Pe front...

— Lasă frontul, tinere Hectoraş ! S-a terminat cu el.

— Cum să-l las ? Nu frontul ne-a retezat viaţa în două ? Nu frontul ne-a silit la întrebări şi la judecăţi despre lume pe care altfel le-am fi ignorat ? Nu pe front, printre atîtea altele, am încheiat oarecare legăminte cu soldaţii lipsiţi de orice cunoştinţă despre „idealul" pentru care luptau, lipsiţi de orice reazem de nicăieri ?... Iar noi, acum, i-am trădat pur şi simplu atît pe foştii soldaţi de atunci, cum ne-am trădat şi pe noi. I-am trădat trăgîndu-ne la o parte şi lăsîndu-i pe seama Căldăruşilor şi Goianilor, să-şi spargă capul pentru dînşii. Ne-am trădat acceptînd să ne făurească ei Romînia Mare după chipul şi asemănarea lor. Te simţi bine ? Dormi liniştit pe patul cu somieră şi saltea de la doamna Tzintzo cu dublu tz ? Te scoli cu fruntea sus ?

— N-aş putea spune.

— O ştiu fără s-o mai spui. Ne roade pe amîndoi aceeaşi conştiinţă neliniştită. Şi nu sîntem singurii. Poate mii şi mii...

— Dar ce-i de făcut ? Nici noi, nici foştii soldaţi nu mai însemnăm astăzi nimic, tinere Hectoraş. Pradă de cînd ne-am

întors de pe front. Victime cu braţele legate. *Decapitans!* Ce-am mai putea încerca ?

Hectoraş s-a oprit din mers în faţa unui zaplaz unde se repetau cele şase afipte ale marelui ziar combativ *Pămîntul,* cu cele şase versiuni multiplicate şi strident colorate, cu numele tău în litere de-o şchioapă : *Vladim! Vladim! Vladim!* A ridicat mîna, gata să spună ceva. Se răzgîndi, amintindu-şi probabil inexplicabila mea rezervă cu care îi întîmpinam spusele de cîte ori aducea vorba despre prietenia noastră de odinioară.

Păşirăm un timp în tăcere.

Socotind că încă nu e ceasul cel mai potrivit pentru a-şi desfăşura ideile şi speranţele sale uşor de ghicit — cine nu credea atunci în tine ? cîţi din generaţia cărturărească a războiului n-ar fi fost gata să te urmeze ? — el îmi prinse braţul îngîndurat şi ne abătu calea pe altă uliţă. Sfîrşeau casele semiurbane ale tîrgului, cu urîtele lor calcanuri grunzuroase şi întoarse duşmănos unele la altele. Începeau casele semirurale, cu porţi de sat, cu prispe şi pridvoare, cu livezi şi grădini, cu ocoale, grajduri şi şuri ; oricum, mai puţin dezolante şi mai apropiate de sufletul meu, chiar sub cerul plumburiu, chiar în chifteala noroiului negru şi nezbicit din acea iarnă jilavă, posacă, împîclită. Mă simţeam mai la îndemînă, mai la mine, într-o lume unde mai răsuflam.

Hectoraş a ghicit, cu gingăşia lui dintotdeauna, care nu avea nevoie de vorbe şi mărturisiri, de exclamaţii şi încuviinţări.

Mă întrebă :

— Stăm aici ?

— Stăm.

Era o bancă de scîndură veche, lîngă o poartă, sub streaşina îngustă de şindrilă a unui zaplaz, ca banca de lîngă poarta noastră de-acasă, din satul copilăriei. Puteam eu oare să bănuiesc atunci că tocmai acolo se afla casa unde aveam să îmbătrînesc şi să-mi cresc cei cinci copii de astăzi, mîngîierea atîtor ani tîrzii şi pierduţi în tîrgul din groapă ?

Ne-am aşezat. Eu scormonind cu vîrful umbrelei de belfer în pămîntul moale şi negru. Hectoraş urmărindu-şi gîndurile sale, deşi le abătuse pe-un vad mai ocolit :

— Ce zici, scumpe şi stoice Stoican ? Tot ce-ai văzut ieri aici nu confirmă îndeajuns desenele din pagina *Pămîntu-*

lui ? Tot : bătăi, arestări, capete sparte, haitele marilor electori ?

— Nu pot nega.

— Şi nu crezi că ar avea nevoie de-o replică ? de-un a doua zi ? de-o altă pagină ?

— Tot ce-i posibil, tinere Hectoraş... am răspuns într-o doară, tărăgănindu-mi cuvintele şi aprinzîndu-mi pipa, fără să particip la neastîmpărul şi verbozitatea lui.

Mă copleşea o mare lehamite. O mare sfîrşeală. Parcă şi şi eu defilasem, urlasem, îmi vlăguisem drojdia de energie sărbătorind toată noaptea triumful marilor făuritori la Zimbru, în compania popii Căldăruşă.

Dar Hectoraş se însufleţi, căznindu-se să mă scuture, însufleţindu-mă şi pe mine :

— Eu o şi văd pagina ! Văd şi titlul : *După victorie !* Văd tîrgul nostru din groapă şi văd întreaga Romînie Mare, cu oraşe şi sate şi cîmpuri, mahmure după victoria alegerilor. Văd capetele legate cu comprese ; văd medicii în spitale reparînd fracturile mîinilor, picioarelor şi coastelor ; văd agenţii fiscului vînzînd cu darabana cenuşa din vatra alegătorilor care şi-au pierdut toată bafta şi au redevenit eternii contribuabili ; văd ghişeurile băncilor unde bravii combatanţi se prezintă să-şi încaseze solda de mercenari ; văd urnele aruncate la gunoi ; văd căruţele cu buclucuri ale celor mutaţi, permutaţi, daţi afară din slujbe şi aruncaţi pe drumuri ; văd mesele consiliilor de administraţie, unde apostolii Romîniei Mari, făuritorii şi martirii, îşi votează triplarea tantiemelor ; văd stolurile de corbi lăsîndu-se peste sate ; văd cifrele valorilor urcate vertiginos pe tabloul acţiunilor de la Bursă ; văd victorioşii strîngîndu-şi mîinile, şi învinşii începînd să tragă acasă mîţele de coadă ; văd tot ceea ce se vede şi vei vedea mîine, poimîine, încă mai pe şleau şi mai în amănunt... Iar dedesubtul paginii cu o sută şi una de feluri te şi prea demonstrative desene, episoade şi scene mai văd şi imaginea finală. Talpa ţării. Opinca şi bocancii ferfeniţă, ca jalnicele scroambe ale lui Buium ! N-ar fi o pagină care se impune, după cea dintîi ?

— Tot ce se poate, tinere Hectoraş...

— Nu aşa, nu aşa, stoice Stoican ! Nu mă aproba de mîntuială. Ce-ar fi să-i expediezi o carte poştală prietenului du-

mitale Vladim, ca să-i dai ideea şi să-i oferi măcar aşa o contribuţie la lupta lui ?

— De ce-ai adăugat şi acest *măcar* ? *măcar aşa* ?

— Fiindcă, după părerea mea, s-ar cuveni să-i oferi o contribuţie mai efectivă, pe altă măsură. Lupta lui nu-i şi lupta noastră ? Victoria lui nu-i într-un fel şi victoria noastră ? De cine şi de ce să ne agăţăm, de aici, de departe, unde ne scufundăm în tîrgul din groapă ?

El aştepta un răspuns, cu toate trăsăturile feţei chinuite într-o încordare străină întru totul de veşnicul său rîs gîdilat. Nu mai era Hectoraşul june şi hazliu al cancelariei. S-ar fi zis că îmbătrînise deodată cu zece, cu douăzeci de ani.

Eu am replicat tîrziu, cu formula ta de predilecţie, pe care o auzisem de-o sută şi una de ori :

— A se vedea-vedere, dragă Hectoraş ! Să mai aşteptăm.

— Să mai aşteptăm pînă cînd, stoice Stoican ?

— Pînă ce ne-om lămuri ce vrea şi unde caută s-ajungă.

— Dar dumneata îl cunoşti mai bine, stoice Stoican. După atîţia ani de viaţă comună...

— Tocmai !

— Tocmai ce ?

— După atîţia ani de viaţă comună, îi cunosc puţintel şi zona vulnerabilă a armurii de cruciat.

— Care zonă vulnerabilă a armurii ? Mă faci curios.

— Hai să-ţi satisfac curiozitatea cel puţin în parte şi să isprăvesc o dată pentru totdeauna ! Mă rog... Inteligenţă, curaj, talent, haruri din născare şi haruri cultivate prin învăţătură, hotărîri prompte şi rezolute, generozitate cînd nu-l costă un efort prea îndelung — toate din plin, cîte pofteşti ! Dar toate şi cu reversul medaliei... Prea răsfăţat de aceste haruri, cum să nu sucombe la legea minimului de efort ? Mai ales în climatul ţării şi al epocii noastre... În ziarul lui, care dă cu măciuca în bălţoacele Romîniei Mari şi cu barda în stele, nu se prizăreşte nici o mijeală de soluţii pozitive, de lungă durată, de răbdare... Nici un program. Nici un nucleu de unde să se dezvolte un viitor program. Succese ! Succese şi iar succese ! Succesul nu-i cel mai bun povăţuitor, nici cel mai fidel tovarăş de drum şi de luptă. Nu o singură dată se întoarce împotriva ta. Fără cazne şi suferinţă, fără perseverenţă ; optezi prea lesne la o cale presărată de lunecuşuri. Din succes în succes, te pomeneşti

prizonierul şi profesionistul succeselor, cu toate echivocurile care decurg...

— Va să zică, aceasta era ?

— Aceasta era şi este, tinere Hectoraş !...

— Atunci, să mai lăsăm şi să aşteptăm... renunţă şi el cu regret.

Un timp am tăcut amîndoi, pe banca de scîndură veche, de sub streaşina îngustă a zaplazului semirural. Cerul, mocnit şi plumburiu, începea să se lumineze.

— „Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă...", recită Hectoraş versul eminescian.

Într-adevăr, printre nouri s-a fost deschis o poartă. Iar în locul lunei din primul stih al *Melancoliei* eminesciene, soarele îşi revărsă lumina aurie cu o beteală care a transfigurat tot peisajul negru şi mohorît al uliţei mărginaşe, din acea iarnă fără ninsori şi fără alba hlamidă a zăpezilor. Sclipiră pereţii caselor văruite ; sclipiră cu luciri de oglinzi geamurile ferestrelor mici şi tupilate sub acoperişuri de şindrilă ; sclipiră diamantin picăturile de apă în crengile negre de sălcii, de salcîmi, de plopi şi de nuci bătrîni. Razele călduţe şi blînde ne-au mîngîiat dulce obrazul, pleoapele, dosul palmelor, aşezate inconştient şi moşnegeşte pe genunchi.

Tăceam neclintiţi, să savurăm deplin încîntarea rară a clipei.

Ne găsisem popas de alinare şi de reculegere acolo, pe-o bancă din faţa unei case străine, unde ani şi ani mai apoi aveam să-mi găsesc şi alte alinări neştiute, nepresimţite atunci.

O vrabie gureşă ciripi pe lîngă noi, zburătăcind de colo-colo şi ciugulindu-şi hrana în balega de cal din mijlocul uliţei. Se mulţumea şi ea, pasărea cerului, cu ce-i dădea pămîntul şi vieţuitoarele lui. Într-un fel, cum urma să mă resemnez şi eu atîţia şi atîţia ani.

— Trist şi ciudat, anapoda destin ! suspină Hectoraş, parcă el ar fi ştiut. Acum un deceniu, studenţi în Romînia mică, aşa ne visam noi rostul şi viaţa în Romînia Mare ? Să ne aflăm alinarea păsurilor şi întrebărilor fără răspuns, ca nişte exilaţi, la marginea unui tîrg dintr-o groapă ?... Îţi mai aduci aminte vara şi vacanţa anului una mie nouă sute paisprezece ? Cînta muzica militară valsuri de Strauss în grădina publică. Fluturii de noapte îşi ardeau aripile izbin-

du-se în becurile lampadarelor electrice. Noi ne feream paşii, să nu-i strivim pe nisipul de pe alei în agonia lor, grozav de omenoşi, fără să ne închipuim că după doi ani vom ucide oameni răcnind grozav de entuziaşti la atacuri. Aceasta n-o concepeam, deşi visam o Romînie Mare, înfăptuită, cucerită, eliberată cu armele, pentru ca să aibă unde triumfa cînd domnul Goian Brînză, cînd popa Căldăruşă, cînd Tibi Mînzatu, cînd Mitu Statachescu. Visam şi discutam despre altceva... Lecturi, cărţi, Flaubert, *Doamna Bovary*, *Educaţia sentimentală*...

— ...romanele lui Turgheniev...

— ...versurile lui Hérédia, Verlaine, Samain...

— ...nuvelele şi piesele lui Cehov...

— ...cărţile lui Anatole France...

— ...articolele lui N. D. Cocea din *Facla*...

— ...şi ale lui Tudor Arghezi...

— ...sau *Însemnările lui Neculai Manea*, romanul lui Sadoveanu...

— ...da, şi *Însemnările lui Neculai Manea*, romanul lui Sadoveanu; fără a ne trece prin gînd că şi noi vom naufragia sub blagoslovirea Romîniei Mari într-un tîrg încă mai ucigaş decît acel în care murea pe încetul Neculai Manea. Ce crimă vom fi săvîrşit oare, ca s-o ispăşim aşa de crunt, tinere Hectoraş?

Poarta norilor s-a închis iarăşi între soare şi noi.

Iarăşi se lăţi deodată peste marginea tîrgului din groapă vînăta şi posomorîta întunecime de mai înainte, stingînd sclipirile de pe pereţii caselor albe, din geamurile scunde, din cerceii de diamant ai stropilor de apă atîrnaţi în crengile negre de sălcii, de plopi, de nuci, de salcîmi. Iarăşi fu sumbru, mocnit, fără speranţă. Şi ca la un semn, în aceeaşi clipă, din capătul uliţei s-a ivit un dric sărac, cu un singur cal şi cu un coşciug mic de copil. Cîteva femei îmbrobodite în urmă; un bărbat în straie de şiac; trei fetiţe aliniate după înălţime şi vîrstă, ţinîndu-se de mînă; pomenile şi coliva de datină. Toate parcă dinadins pentru a întregi peisajul mîhnit şi înăbuşitoarea apăsare a norilor sumbri, grei, de plumb.

Nici o floare. Nici o culoare. Nimic. Numai o portocală, bulz de aur înfipt printre pomeni deasupra colivei de grîu — poate umila poftă şi visul inaccesibil din viaţă, spre care

va fi întins mîna în darn pe patul de moarte copilaşul rece din coşciugul de scînduri.

Ridicîndu-ne în picioare, ne-am descoperit amîndoi cu fruntea plecată, cu o perdea cernită în ochi, cu bărbiile în piept.

Cînd micul şi sărăcăciosul cortegiu s-a mistuit în celălalt capăt de uliţă şi cînd ne-am reluat locul pe banca de sub streaşina îngustă, Mladianu vorbi :

— Iată şi a treia pagină pentru ziarul fostului dumitale prieten şi frate de cruce, Vladim ! Epilogul ultim. Gravură în negru...

Ochii mei s-au întors spre dînsul cu dojană şi cu întristată mirare.

Mi se păruse că prea trivial, prea fără omenoasă gravitate amesteca de-a valma dureroasa privelişte în lotul sardonicelor caricaturi electorale din gazeta *Pămîntul*. unde toate se aglomerau într-o îmbulzeală de episoade grotesc deformate şi ticluite numai pentru a stîrni hohotele de rîs, fie ele şi scrîşnite, amare, sediţioase.

Dar Hectoraş nici nu zîmbea măcar.

Îmi ghici şi de astă dată gîndul şi nedreapta mustrare, punîndu-mi palma pe mînă, ca să mă dojenească el :

— Cum, crezi că o spun doar fiindcă am mîncărime la limbă şi fiindcă văd lumea printr-o prismă care o strîmbă anapoda, ca pe eroii lui Caragiale ? E mai adevărat, mai tragic şi mai monstruos decît îţi închipui... Sinistra realitate ; epilogul campaniei electorale ! Încă de acum două săptămîni, primele cazuri de scarlatină şi de anghină difterică, în forma cea mai virulentă. Cui să-i pese şi să ia măsuri ? Moară copiii, numai să triumfe domnul nou prefect Take Papadake, domnul nou deputat Tibi Mînzatu şi acoliţii lor, în frunte cu popa Căldăruşă ! Aşa că molima s-a întins în două săptămîni. Seceră copiii tîrgului pe capete, mai răspîndindu-se şi în întregul judeţ. Binecuvîntarea alegerilor ! Slavă votului universal !... Nu te surprinde ce pustii sînt astăzi uliţele ? Abia acum au toţi răgaz să-şi vadă de bolnavii şi de morţii lor. Se vor închide şcolile. Vom avea o vacanţă prelungită de două-trei săptămîni. Nici o bucurie, cu asemenea preţ.

Luîndu-i vorba din gură, am rostit la rîndul meu :

— Nici o bucurie, chiar cu orice fel de alt preţ, dragă Mladianule ! Au să ne lipsească elevii, orele de clasă, singura noastră justificare şi consolare în pustiul de aici. Zile interminabile.

După ce se potoli deplin urgia alegerilor, tîrgul şi întreg ţinutul căzură pradă altor bîntuiri, încă mai crîncene.

Cauze şi efecte.

Cele două molime — scarlatina şi anghina difterică — s-au lăţit în voie, să mîntuiască pruncii din viaţă ca în flagelele biblice, adeverind întru totul profeţiile lui Mladianu. Nimic şi nimeni nu le stătea împotrivă. Spitalele — pline. Dar fără doctori. Medicii — strămutaţi, permutaţi, înaintaţi ori retrogradaţi, conform datinei, angajamentelor sau vindictelor politice. Farmaciile, dulapurile clinicilor, infirmeriilor şi dispensarelor — golite de medicamente. Cine să poarte vreo grijă ? Atotputernicii locului, biruitorii de-o clipă, erau mistuiţi de atîtea alte măreţe probleme de stat şi de guvernare ! Şcolile — închise. Dricuri pe străzi. În cimitir cioclii şi groparii nu mai pridideau cu morţii dintr-o zi, să facă rînd celor de peste noapte. Pînze cernite şi prapuri la porţi, la uşi, la biserici, pe uliţe. Bărbaţi cu feţele pale, cu ochi neguroşi, cu fălci încleştate. Femei cu pleoapele veştede, istovite, spuzite de plîns. Nu mai ştiam prin ce mahalăli să rătăcesc fără a întîmpina aceleaşi şi aceleaşi chipuri în care gemea o adîncă surpare.

Îmi lipseau într-adevăr orele de şcoală, unde privirile elevilor din bănci începuseră să-mi insufle măcar iluzia unui rost mai puţin netrebnic pe lume. Îmi lipsea transfuzia lor de viaţă tînără, de întrebări, de neastîmpăr, de curiozitate. Îmi lipseau chiar şi obrăzniciile lor, nu întotdeauna fără ascuţite şi vivace sclipiri, pe care nu le pedepseam burzuluit, fiindcă animau monotonia programei analitice.

Umblam în neştire.

Din ce în ce mai rar mă însoţea şi Mladianu în peregrinări. Spovedindu-se, îmi mărturisi că îl apăsau şi pe dînsul prea numeroasele convoaie mortuare. Oriunde îşi întorcea ochii, aceeaşi şi aceeaşi hecatombă a copiilor. Se simţea laş. Nu mai putea suporta priveliştea. Îl bătea gîndul să se repeadă acasă, în orăşelul natal de munte, unde-l aşteptau

zăpezile copilăriei şi-l chema în fieştece răvaş o mamă cu părul acum alb ca zăpada la tîmple.

— Mai stau cîteva zile, îmi spuse, cîteva zile, pînă cunosc ce se alege cu băiatul mai mare al lui Zacheu Podaşcă. Elevul nostru din clasa I, Mihai Podaşcă, banca întîi, lîngă fereastră, în stînga.

— Dar ce-i cu el ?

— Ce să fie ? Scarlatină... Ştii ce-ar însemna ? Primul din clasă. Şi unicul băiat, în care-şi concentrase toate nădejdile lui de tată şi de profesor, să şi-l facă vrednic urmaş în tot ce nu poate realiza el aici, în tîrgul din groapă. Ceilalţi copii mai mici, numai fete. Trei la număr, condamnate mai dinainte la condiţia de inferioritate a femeilor din lumea noastră... Dacă boala nu-l cruţă şi-l pierde cumva, Zacheu Podaşcă n-are să mai fie Zacheu Podaşcă.

— Mă miră ce-mi spui. E un om tare.

— Tare ? Orice om tare e totuşi un om ca noi toţi. Nu ştii ce-l poate dărîma.

M-am uitat la Hectoraş cu uimire crescîndă. Nici o urmă din rîsul lui gîdilat. Brazda şănţuită între sprîncene îl îmbătrînise iarăşi deodată. Se aflau şi în el doi oameni, care-şi făceau locul pe rînd. Acum era copleşit de gînduri mohorîte, ca toţi trecătorii încruntaţi de pe stradă ; lua parte la mîhnirile şi deznădejdile lor. Îl apăsa şi pe dînsul cerul de plumb, văzduhul opac şi impregnat de pîclă, mîzga uliţelor împotmolite în noroaie, sărăcia pustie şi tristă din mahalaua golită de viaţă.

Arăta cu braţul întins spre casele tupilate sub streşini negre, spre copacii negri, spre ogrăzile negre :

— În aparenţă s-ar crede că iarna aceasta blîndă, fără viscole şi geruri, s-a îndurat cu cei nevoiaşi. Dimpotrivă. Pe lîngă molimele care au trimis copiii la cimitir să împuţineze gurile flămînde, toate conspiră să le mai mărească sărăcia... Toţi trăiesc din cărăuşie de lemne şi din cheresteaua care fabrică traverse de stejar. Lemnele sînt la patruzeci de kilometri distanţă, pe nişte coclauri fără şosele, fără poduri, fără nici o posibilitate de transport. Iarna cea adevărată, cu ninsori şi geruri, aşternea ea cale pentru sănii, dura poduri de gheaţă peste gîrle, ca pe vremea lui Decebal, a lui Alexandru cel Bun, a lui Ştefan-vodă. Trei sau patru luni în care se substituia ea serviciilor de poduri şi şosele, absente

din Romînia Mare. Trei sau patru luni în care oamenii şi vitele îşi găseau folosinţă şi îşi agoniseau hrana. Acum, prin noroaie şi tăuri nu mai răzbeşte nici carul gol ; se înfundă roţile pîn' la butuc. Stau toţi şi rabdă. Vor răbda şi la vară. Toată economia tîrgului şi a unei jumătăţi din ţinut, condamnată la şomaj. Mizerie pe termen lung. Iată ce aduce aici o iarnă blîndă şi moale, în Romînia noastră mare !

Redat firii jucăuşe din născare, Hectoraş izbucni în rîsul lui gîdilat :

— Ha-ha-ha ! Binele obştesc, interesul public, reconstrucţia ţării !... Adică şosea ca în palmă la Răstoaca, la Maluri, la pădurea de pe Măgura Cerbului, latifundiul domnului senator Sima Olmazu cînd îi va veni pofta să înceapă exploatarea stejarilor pentru traverse şi acolo. Vom trăi şi vom vedea... Puterea şi legăturile unui Olmazu se pot compara cu ale unor microbi electorali ca popa Căldăruşă sau ca domnul ex-deputat Goian Brînză ? Atunci să te ţii ! Planuri, ingineri, fonduri extraordinare, credite extraordinare — totul extraordinar şi în mare viteză. Aşa se construieşte Romînia Mare, din bucăţi şi la cheremul feluriţilor Olmazi cînd îi apucă toanele şi-i asmuţă interesele, stoice Stoican ! Măcar de l-ar apuca toanele şi de l-ar asmuţa interesele şi pe domnul Sima Olmazu, senator de Romanaţi şi proprietar de latifundii în pîrlitul nostru ţinut. Profită şi localnicii de-o fărîmitură de la ospăţul său. Tot e ceva !... Tot mai bine decît nimic !...

Sensibil la înnegurarea-mi mîhnită din ochi, Hectoraş cercă să mă învioreze. Hohoti cu o înveselire puţintel cam forţată :

— Acuma pot să-ţi spun. Ştii de ce primejdie ai scăpat, stoice Stoican ?

— Ce primejdie ?

— Electorală ! Cap spart, coaste deteriorate, mînă frîntă, eţetera.

— Nu pricep...

— Totuşi, ar fi fost de priceput şi de aşteptat. Fiindcă veni vorba de Vladim, de ziarul *Pămîntul*, de popa Căldăruşă şi de domnul ex-deputat Goian Brînză... Cîteva zile, atît dălcăuşii părintelui Pahomie Vîrlan, cît şi cei ai domnului Goian Brînză te-au înscris pe lista neagră şi te-au pîndit la colţ de stradă. Credeau că au de plătit o poliţă. De asta m-am ţinut scai de dumneata şi nu te-am părăsit o

clipă în promenadele romantice de pe străzile unde te pîndea cel mai rînjit realism. Noul obicei electoral al pămîntului.

— Încă tot nu pricep, tinere Hectoraş.

— Ai uitat reportajul din ziarul *Pămîntul*, care denunţa cu cifre şi date precise hoţomăniile celor două cooperative populare de exploatări forestiere, camuflate de popa Căldăruşă şi de domnul ex-deputat Goian Brînză ?

— Nu l-am uitat. Dar ce amestec am eu ?

— Cred şi ştiu că n-aveai nici un amestec. Însă cui să-l atribuie hoţomanii de codru, zeloşii forestieri cu pricina, decît dumitale, după scrisoarea din cancelarie de la *Pămîntul*, trecută prin cenzura domnului director Samson Calangiu ? I-ai dat şi lui meningită, cu calculul probabilităţilor.

— Eu ?

— Dumneata, stoice Stoican ! Ai fost un timp între ciocan şi nicovală. Cu toată dihonia dintre dînşii, aici căd-au de acord atît ciomăgarii domnului Goian Brînză, cît şi cei ai părintelui Pahomie Vîrlan. În campania electorală ce contează un cap spart ? O coastă deteriorată ? O mînă frîntă ? Trec în bilanţul alegerilor generale !... Noroc că pînă la sfîrşit totul s-a clarificat de la sine. Adevăratul autor al reportajului, Dinu Mihailide, fost coleg de universitate şi de haimanalîcuri studenţeşti cu mine la Cişmigiu şi la Şosea, din fericire nu s-a mărginit numai la ţinutul şi la tîrgul nostru din groapă. A mai cutreierat în anchetă încă două tîrguri şi două judeţe vecine. A operat pe faţă — şi, culmea ironiei, cu trei recomandaţii, de la trei ministere. Ba a mai căutat poate dinadins să nu ne vadă ; pe dumneata poate după indicaţia lui Vladim ; pe mine poate din prietenie, ca să nu ne pricinuiască neajunsuri locale... Băiat descurcăreţ, deştept, simpatic, dat dracului, s-a adresat direct la autorităţi cu împuternicirile lui de la ministere ; s-a prezentat la domnul prefect Take Papadake, la tribunal, la preşedintele Camerei de comerţ. I-a tras de limbă, a scormonit dosare şi acte, s-a făcut invitat şi la masă de unii şi de alţii, dîndu-le iluzia că-i serveşte şi că le pregăteşte o reclamă gratuită, de-a gata. Aşa că le-a jucat festa, şi dumneata ai scăpat ieftin, scos din cauză. Altcum, veneam să-ţi ţin de urît la patul de suferinţă din camera doamnei Coralie Tzintzo, cu dublu tz, aducîndu-ţi flori, ajutînd-o să-ţi schimbe bandajul la cap, la coaste, la mîna frîntă-n lupte

pentru viitorul Romîniei Mari. Nu rîde aşa, strepezit şi cu neîncredere ! Ţi-o garantez. Am discutat şi cu domnul director Samson Calangiu, care s-a bucurat că-şi ia o piatră de pe inimă şi din cancelaria onor. corpului profesoral ; că se uşurează de-o necunoscută în calculul probabilităţilor sale. Ştii ce ar fi însemnat, de nu se risipea echivocul ? Capul — spart, coastele — deteriorate, mîna — fracturată, floare la ureche ! Nu mai scăpai de pacostea asta o viaţă întreagă în tîrgul nostru, cu inamici pe toate fronturile...

Hectoraş rîdea înveselit foarte de primejdia din care scăpasem.

A doua zi, spre seară, Hectoraş mi-a bătut în uşă.

— Am venit să-mi iau rămas bun... anunţă din uşă. Plec !

— Acasă, la Piatra-Neamţ ?

— Nu. La Zalău.

— Zalău ? Ce e aia Zalău ?

El îmi răspunse repede, pe nerăsuflate, ca o lecţie bine ştiută şi proaspăt repetată :

— Zalău, capitala judeţului Sălaj, la frontiera de vest a Romîniei Mari. Oraş cu populaţie de 8.154 locuitori, după ultimul recensămînt, cu o scădere de 4 la sută faţă de recensămîntul anterior : liceu de băieţi, liceu confesional, gimnaziu de fete, 6 şcoli primare, 4 de stat şi 2 confesionale, şcoală de ucenici, 2 grădini de copii, 2 asociaţii corale, 2 societăţi sportive şi una de vînătoare. Zalău, oraş ridicat pe ruinele vechii aşezări dacice Porolissum, fosta capitală administrativă a coloniei romane Dacia Porolissensis. Zalău, oraş situat la 592 kilometri de Bucureşti, linia ferată prin Ciceu ; la care adăugînd cei 386 kilometri de la Bucureşti pînă aici la tîrgul nostru din groapă : total 978 kilometri. Vezi ce mare e Romînia Mare ? Zalău, altitudine 250—285 metri. Zalău...

— Opreşte-te, Hectoraş ! am strigat alarmat. Ce-i cu tine ? Vii de la Zimbru, de la Brotăcei, de la Pitpalac ? Te-ai dedat la alcoolism cu acoliţii popii Căldăruşă, să baţi cîmpii Romîniei Mari ?

El făcu un semn cu mîna să nu-l întrerup, continuînd cu precipitarea nervoasă şi hîtră dintotdeauna, cînd ţinea să-şi ascundă aşa, sub strai glumeţ, crispaţiile lăuntrice :

— Dă-mi voie. Nu vin de nicăieri. Plec!... Plec la Zalău. Zalău, situat la 90 km de Cluj. Instituții publice: Prefectură, Primărie, Tribunal, Judecătorie mixtă, Pretură, Administrație financiară, Poliție, etetera. Zalău, industrie și comerț: 2 mori și una fabrică de cărămidă, comerț de cereale, animale și fructe, pentru bîlciuri anuale. Banca Silvania; Banca populară Porolissum, Cooperativa de credit. Venituri totale 7.238.207 lei; cheltuieli totale 7.238.207 lei. Zalău...

— Ai terminat, Hectoraș? i-am pus mîna pe umăr. Așază-te pe scaun și vorbește omenește. Ce se întîmplă?

Mladianu s-a așezat pe scaun și scoțînd din buzunar o foaie împăturită o desfăcu, fluturîndu-mi-o sub ochi.

— Nu se întîmplă nimic deosebit, iubite și stoice Stoican. Numai un ordin de mutare. În termenul cel mai scurt cu putință: trei zile. Făceam și eu parte fără să știu din marile planuri de reorganizare ale învățămîntului, anunțate de noul guvern. Era nevoie neapărată de mine la Zalău? Plec la Zalău! La Porolissum. Poate să fie ceva mai rău decît aici, în tîrgul din groapă?

— Dar de ce și cum, așa, tam-nisam?

— Mister! Alt mister... Încă unul din misterele reorganizării învățămîntului din Romînia Mare. Făcea să-i vezi capul domnului director Samson Calangiu cînd m-a chemat să-mi înmîneze ordinul de mutare. Îi stătuse calculul probabilităților în esofag și nu-l putea înghiți. „Ce ai dumneata cu Zalăul? m-a întrebat, cu toată consternarea acestei sincope neprevăzute în calculul probabilităților sale. Nu duceai casă bună cu mine, aici? N-aveam nimic de împărțit. Nu-mi vînai directoratul. N-am avut nici un conflict, o nemulțumire, o suspiciune. Profesor ideal. Profesor de viitor. Mă mîndream cu dumneata și te dădeam exemplu și altora. Cînd colo, deodată, poftim, mutat la Zalău! Cine știe ce intrigant vine acum în locul dumitale, să mă sape și să mă lucreze mînă-n mînă cu ceilalți dușmani. Puteai să mă consulți, să-mi ceri cel puțin avizul, să mă previi. Nu! Dumitale ți s-a abătut de Zalău!“ „Dar n-am cerut nici o mutare! zic. Ce să caut eu la Zalău? Cum să mi se abată din senin de Zalău? În afara lecțiilor de geografia Ardealului, și uitasem că există o localitate Zalău!“ „Atunci, e mai grav! Mă paște cineva. De la minister? de la inspectorat? sau de-aici? Asta-i chestia cea mare!“ L-am lăsat să re-

zolve el chestia cea mare cu calculul probabilităţilor, am alergat să-mi strîng bagajele, şi acum vin să-mi iau rămas bun. Plec peste trei ceasuri, cu trenul de noapte. Trimit lada de campanie şi cufărul cu cărţile, cu hărţile şi globurile terestre direct la Zalău. Eu mă reped măcar pentru douăzeci şi patru de ore, acasă, s-o văd pe mama...

A tăcut, aprinzîndu-şi ţigara şi aspirînd fumul cu ochii în gol. Nu părea însă prea zdrobit de toate cîte i se întîmplau pe neaşteptate, la discreţia misterioaselor manopere politice de la minister şi inspectorate. Oriunde, mai bine oriunde decît în tîrgul nostru din groapă!

Se şi grăbi, de altfel, să mi-o mărturisească cinstit:

— Nu mi-o lua în nume de rău, stoice Stoican. Dar în afară de dumneata şi de Zacheu Podaşcă ce-aş avea de lăsat cu regret aici? Nimic. Scufundare în nămoluri, în groapă.

— Mulţumesc, tinere Hectoraş. Deci să mă scufund eu singur în nămoluri, în groapă? Frumos destin îmi urezi ca bun-rămas de despărţire!

— Iartă-mă. Sînt într-adevăr de-o mizerabilă sinceritate. Am oroare de vorbele mari şi emfatice; de lamentări şi de căinări, chiar cînd îmi vin pe buze. Poate un sistem de apărare şi ăsta! Dintru-ntîi mă frapează absurdul şi comicul situaţiilor. Crezi că nu m-am gîndit şi la cele ce-mi spui, pe străzile strîmbe, venind la dumneata?... Cînd o să ne mai vedem? Şi cum vom mai fi atunci? Ca nimfele, crisalidele, pupele dumitale cele urîte şi găunoase, deşarte, din care au zburat libelulele, efemeridele, fluturii ochi-de-păun sau chiar fluturele cap-de-mort...

— Da, tinere Hectoraş!... i-am continuat enumeraţia cu o neconsolare covîrşită în glas. Chiar fluturele cap-de-mort, *Acherontia atrapos*, „striga", care cel puţin scoate un strigăt în amurg, cînd l-ai prins captiv. Noi nu mai avem nici energia unui strigăt. Pierim într-o lentă şi laşă resemnare, mai căutînd să ne şi înveselim cu acreală de absurdul şi comicul situaţiilor.

— Nu aşa! Nu aşa! protestă el, ridicîndu-se de pe scaun şi strivind ţigara în scrumieră. Sîntem bărbaţi, o dată bărbaţi, mai abraşi decît „striga", decît *Acherontia atrapos*, lepidopterul dumitale. Bărbaţi, cum fredonează domnul director Samson Calangiu, în clipele felice cînd i-au ieşit cu bine şi cu spor calculele probabilităţilor: „Eşti femeie,

sînt bărbat!" L-ai auzit şi l-ai văzut în această ipostază? Fie, că face! Ţi-o garantez. Se plimbă prin cancelarie săltîndu-se ţanţoş în vîrful picioarelor, de nu-l mai recunoşti, şi fredonînd cu cea mai falsă voce de bariton de pe lume: „Eşti femeie, sînt bărbat!" Bineînţeles, departe de urechile coanei Buţi, Etna, Niagara, tromba marină. Că dacă l-ar auzi, vai şi-amar de bărbăţia Samsonului; s-ar matufi ca un balon de gumă dezumflat... Dar să-l lăsăm pe domnul director Samson Calangiu. Rămîi cu dînsul. Ai să-l vezi şi în această fază de euforie: *Mirabile visu, mirabile dictu!...*[1] Acum sosi şi ceasul despărţirii şi al bunului-rămas! Să ne întîlnim cu bine şi mai puţin pesimişti, cum ţi se şade şi cum ţi-a mers buhul de stoic în vremuri mult mai de cumpănă, stoice Stoican, acolo, pe front, unde se murea altfel, nu în rate.

— Te petrec la gară, tinere Hectoraş.

— Aceasta nu; te rog, nu! Repet. Am oroare de despărţirile patetice. Nu-s genul meu. Nu mă prind.

Ne-am strîns încleştat mîinile, în prag. Nu m-am putut opri să nu-l îmbrăţişez frăţeşte la piept. El a întors capul, scuturîndu-se cu o stingherită rezistenţă la propriile lui slăbiciuni şi porniri. Ţinea să-mi dovedească pînă la capăt cîtă oroare simte de despărţirile patetice, emfatice, teatrale.

Coborînd cele trei trepte, izbucni în rîsul său gîdilat, din care o strună suna totuşi pe de-alături, silită, scrîşnită, în jalnic şi strident dezacord:

— Ha! ha! haa! Îţi comunic imediat adresa, să-mi scrii cum a rezolvat calculul probabilităţilor sale domnul director Samson Calangiu. Mă zgîndăre şi pe mine misterul surghiunului la Zalău-Porolissum. Căci un mister trebuie să fie! Unul nostim şi cu picăţele, un chiţibuş de mai mare dragul, pe calapodul Romîniei Mari...

Rîsul cu amare crispaţii s-a pierdut în stradă, în ceaţă, în crepuscul. Umbră absorbită de umbre, s-a pierdut şi el, Hectoraş.

De unde să ştiu?

Cum şi de unde? Pe ce temeiuri din calculul probabilităţilor să-mi închipui atunci că după două decenii aveam să-l

[1] Minunat de văzut, minunat de exprimat! (lat.).

întîlnesc iarăşi, pe aceleaşi ulițe ale aceluiaşi tîrg din groapă, aşa cum l-am întîlnit împleticindu-se de-a valma cu trupele prusace şi ale ordinei pe-o mie de ani, alungate în iureş din stepele Rusiei Sovietice, de la mii de kilometri distanţă, tocmai de la Volga ?

La colţ de piaţă mi-a apărut înainte un individ scofîlcit şi bărbos, cu ochii stinşi şi fără de gene, în uniforma de căpitan rezervist şi cu încălţările mai dihocate decît scroambele lui Buium, vînzătorul de gazete. Eu m-am tras un pas îndărăt. El s-a năpustit să-mi strîngă mîna, agăţîndu-se într-o deznădejde de naufragiu şi îngăimînd cu glas sacadat, gîfîit, răguşit, schelălăit, taman ca vaierele lui Buium, deşi cuvintele erau altele, de nemărginită şi bucuroasă surpriză :

— Ce-mi văd ochii ?... Tu, stoice Stoican ? Tot aici, în tîrgul din groapă ?

— Cine eşti dumneata ?

— Ha-ha ! Nu mă recunoşti ? Explicabil şi scuzabil...

Cu adevărat nu-l recunoşteam. Nu-i recunoşteam nici chipul. Nici glasul. Nici privirea. Nimic. Un individ bărbos în uniformă, cu ochii stinşi şi casca ciuruită de gloanţe, ca atîţia alţii din acel an, de la sfîrşitul celui de-al doilea război, care nu mai era şi al meu.

— Cine eşti dumneata ? am repetat deci cu o bănuielnică rezervă.

— Hectoraş ! răspunse individul bărbos şi zdrenţăros.

— Hectoraş ?

— Mladianu...

— Dumneata Mladianu ? Nu-i vremea glumelor idioate.

Străinul împăroşat, cu faţa scofîlcită şi cu ochii stinşi, rătăciţi, rîse căscînd o gură neagră ca o spărtură fără de dinţi :

— Ha-ha ! Idioată glumă, ai dreptate. Totuşi sînt eu, Hectoraş ! Hector, fluturaticul şi furtunaticul fiu al lui Priam şi al Hecubei din războiul Troadei, recte primul nostru război. Hector, cel cu bravura fără de nici un merit, fiindcă nu ştia ce-i reflexul de apărare şi de conservare, nu ştia ce-i frica, prudenţa, cumînţenia, calculul probabilităţilor... Te aşteptai la această perversă şi lamentabilă metamorfoză ? Nu e aşa că nu era de fel înscrisă nici în calculul probabilităţilor, specialitatea domnului director Samson Calangiu, nici în ciclul metamorfozelor din specialitatea dumitale, stimate co-

leg şi preacompetinte titular al catedrei de biologie în tîrgul acesta din groapă, pe care-l regăsesc cum l-am lăsat. Scoate carnetul de fişe, notează, verifică şi rectifică, pune-mi cruce şi epitaf! *Mortem effugere nemo potest,* [1] cum ar cita Pompiliu Roşca pe seama lui Virgil şi cum l-ar corecta de îndată conu Laurenţiu Daicu pe socoteala lui Cicero, *Filipica a opta.*

Ceva-ceva din maliţioasa întorsătură a frazelor debitate cu o sfîşietoare încercare de rîs şchelălăit, crispat şi dogit îmi destrămă perdeaua de pe ochi. Dintr-o imensă îndepărtare şi din încîlceala bărbii îmbîcsită de colb, mi-a răsărit chipul fostului nostru Hectoraş.

— Lasă-mă să te strîng la piept!... murmurai cu inima străpunsă de durere, în numele amintirilor, întinzînd braţul să-l cuprind pe după umeri şi să-mi împlinesc după douăzeci de ani pornirea frăţească de la despărţire, de care se ferise atunci din oroarea efuziunilor sentimentale. Lasă-mă să te strîng la piept, Hectoraş!

— Nu, nu! Păstrează-te departe de mine: am rîie şi păduchi! se feri el pentru a doua oară, după douăzeci de ani, acum din alte pricini, trăgîndu-se într-o parte. Ha-ha! Aceasta e armura Hectoraşului de-acum: rîia şi păduchii! Zale de rîie şi păduchi, să mă apere...

Trecătorii n-aveau grija noastră. Tot tîrgul din groapă mişuna de invazia unor asemenea oşteni, în asemenea uniforme, cu asemenea zale şi asemenea înfăţişări.

— Tu, Hectoraş? îl întrebam mereu, şi mereu mă întrebam cu o stupidă stăruinţă, ca să mă conving şi să-mi cred ochilor. Sub aspectul acesta, tu, Hectoraşul nostru?

— Eu în persoană, sub aspectul acesta! Mai sînt şi alţii la fel, să le plîngi de milă... Nu mă recunoşteai? Te cred şi repet: ai toate scuzele. Acum nici camarazii mei de regiment nu-mi mai spun Hectoraş, ca ceilalţi de odinioară. Mi-au găsit alt nume, mai potrivit, după năravul, tactica şi strategia cu care am învăţat să mă strecor pieziş, în patru labe, băgîndu-mi rîtul în tufe şi-n mărăcini, în şanţuri şi hîrtoape, cu capu-ntre umeri, cînd începeau bombardamentele. Mi-au spus Tapirul. Nu-i cea mai pidosnică şi mai comică transformare? Atunci, cînd aveam viaţa şi tinereţea înainte, cînd aveam ce-apăra, nu-mi păsa nici de

[1] Nimeni nu poate fugi de moarte (lat.).

viață, nici de tinerețe, de nimic. Acum, cu un instinct tardiv și păcătos al conservării îmi apăr stîrvul, păduchii, rîia. Poți înțelege și poți să-mi explici? Ha-ha! Tapirul!... Uită-te bine la mine. Ești competența și arbitrul suprem în materie. Camarazii din acest de-al doilea război nu m-au botezat pe deplină dreptate? Soldații îmi spun domnul căpitan *Tambir!*

Rîdea.

Mai avea drojdia de energie să rîdă în limba neagră a gurii din barba împăroșată. Ce rîs știrb și dogit! Sărmanul Tapir, fostul nostru Hectoraș, din cancelaria onor. corpului profesoral, cu rîsul lui gîdilat, irezistibil, contagios!

Închid ochii. Îmi acopăr pleoapele cu latul palmei. Încerc să văd, să revăd, să reconstitui înfățișarea Hectorașului nostru de atunci, cu obrazul lui neted, imberb, trandafiriu, cu ochii săi limpezi și cu rîsul copilăros, care ne întinerea deodată pe toți. Parcă răbufneau deodată ferestrele deschise de-o vîntoasă a primăverii, lăsînd să circule un șuvoi proaspăt de aer, măturînd mîzga și izul din cancelaria vetustă și posacă, îmbîcsită, împrăștiind valvîrtej foile vinete de hîrtie de pe masă în tuspatru ungherele, frunzărind cataloagele, clătind zgura și rugina de pe noi, din noi.

Zadarnic încerc. Zadarnic închid ochii și-mi acopăr pleoapele cu latul palmei. În van apelez la magia oazelor de amintiri.

Cu neputință să-l mai văd, să-l prevăd, să-l mai reconstitui așa cum era pe Hectorașul nostru de-atunci, Prîslea și Pepelea cancelariei, cu jerbele lui de rîs clinchetit.

Mereu îmi răsare înaintea văzului numai Tapirul împăroșat, scofîlcit și cu ochii sleiți în găvanele orbitelor, așa cum a apărut după două decenii la un colț de stradă în tîrgul din groapă, să nu-l mai recunosc, tîrîndu-se de-a valma în ariergardele trupelor alungate și decimate, flămînde, zdrențeroase, colbăite și răpuse de panică; ariergarda măreților oști trimise din înalt ordin, cu glorioase proclamații, să introducă în lume ordinea nouă pe-o mie de ani. Cu neputință să-l văd, să-l mai revăd altfel.

Aidoma, cum nici pe soldatul Irimia Năvod nu-l mai văd în amintire decît cu găoacea craniului zburată de schije, cu creierul roz și oribil de precis conturat ca o piesă anato-

mică, doar cîteva clipe după ce-mi strigase în ureche pe-un pisc carpatic :

— Las' că le-arătăm noi lor !

Pînă la sorocul dreptăţilor din urmă, deocamdată ne arătaseră *ei* nouă, tuturora, rînd pe rînd, soarta pe care ne-au înscris-o mai dinainte în legile lor.

Fostul Hectoraş, bietul Tapir, se adăugase şi dînsul la acest nesfîrşit număr al tuturora.

Prin ce abatere de la obştească rînduială vremile l-ar fi cruţat oare, cumva ? Prin ce clemenţă ignorată de legile lor rîsul i-ar fi rămas oare acelaşi, spontan, viu, hohotit ? Ochii — aceiaşi, neîmpîcliţi, senini, sclipitori ? Aceeaşi gingăşia discretă şi prietenoasă, paternă, din peregrinările noastre pe uliţele strîmbe, cînd mă iniţia cu amuzantă şi ironică îndulgenţă în toate sucelile oamenilor şi în toate tainele tîrgului din groapă : directorat, cooperative forestiere, complicităţi, rivalităţi, pacte electorale ? Prin ce miracol Hectoraş să scape de nivelarea generală ? Cum să afle tocmai el, fluşturaticul Hectoraş, cel fără chivernisite premeditări, fără ambiţii, fără duplicităţi, fără nici un reflex defensiv şi fără nici o grijă la calculul probabilităţilor de mîine ; cum să afle vreo îndurare cumva de la marii vameşi ai războaielor şi păcii, cu întreaga lor existenţă ticluită tocmai din chiverniseli, din urzeli, din duplicităţi, din rivalităţi şi ambiţii, din aprige interese şi tocmai din grija cea mare la calculul probabilităţilor de grabnică şi nesăţioasă procopseală ? Era mai dinainte sortit aceloraşi nivelări, în aceeaşi şi aceeaşi surpare. Excepţiile nu puteau fi îngăduite. Păreau o ofensă. O instigaţie. Anomalie pernicioasă şi precedent de îndată anihilat. Ca atare, soroacele nu-l păsuiră : Tapirul !

Adică metamorfoza finală a noastră, a mai tuturora, tapirii onor. corpului didactic din Romînia Mare, cînd nu s-au pomenit chiar de pe băncile şcolii cu eticheta precoce şi anticipată de bătrîn batracian, *Bufo vulgaris*, ca subsemnatul.

Dar atunci, în acea seară de iarnă umedă şi ploioasă, aceasta încă tot n-o ştiam. Tot n-o credeam. Tot n-aş fi bănuit-o încă. Tot mai speram în altceva, măcar pentru alţii, dacă nu pentru mine.

Pentru cel rămas locului, orice plecare nu dă întotdeauna iluzia unui drum deschis spre alte zări ? Nu suspină în

urmă, tînjind după cele o mie şi una de alte posibilităţi şi miraje, lui interzise ?

L-am aşteptat deci cu inima strînsă să se topească în umbrele străzii, în ceaţa amurgului. Umbră în umbre. Apoi am intrat în casă, doborît numai de tristeţea unei prea neprevăzute şi amare despărţiri, care mă lăsa încă mai singur, mai abandonat, în tîrgul din groapă. Şi de ce-aş ascunde ? De ce n-aş mărturisi ? În amarul despărţirii se strecura şi un netrebnic dram de pizmă. Îmi părea totuşi un privilegiat. Oriunde mai bine, oriunde, în orice necunoscut.

Iată de ce mă întorc iarăşi la acea iarnă, de-atunci.

Fieştece noapte şi fieştece zi înşirate ca mărgelele negre şi albe pe-un fir — mai mult negre decît albe — de fapt n-aveau să rezume oare într-un singur an nesfîrşitul şirag al anilor mistuiţi în tîrgul din groapă ? Toate se adunau, se alcătuiau, se îmbinau, să-mi înscrie ca într-o carte de zodii a doua jumătate a vieţii, cum nu s-ar fi învrednicit s-o aştearnă negru pe alb nici gromovnicul lui moş Agapie cu zodiile pe-o sută de ani.

AL PATRULEA CAPITOL

— Dragă Molda, acum am rămas numai noi. Ce ne facem singuri pe lume ?

Molda îşi încreţi fruntea, cu botul pe genunchii mei, căutîndu-mi ţintă în ochi cu ochii ei de topaz. Clătină nedumerită din coada stufoasă. Nu mai ştia nici dînsa ce ne-a rămas de făcut singuri pe lume în tîrgul din groapă.

Afară ploua.

Fuioarele apei înspicate de fulgi. Cer mohorît. Nori de plumb. Zi pustie. Încă o zi de captivitate în încăperea care ne sufoca, ca zidurile de temniţă.

. . . . . .

...Aici se încheie manuscrisul romanului *Vladim*, cea din urmă carte a lui Cezar Petrescu, rămasă, după cum se vede, neterminată. Trebuia să urmeze desfășurarea unui nou capitol, sau poate mai multe, apoi un *Epilog*, pentru care scriitorul se pregătise cu grijă, discutase îndelung, fixase pe hîrtie unele jaloane, făcuse chiar o călătorie pe litoral, în al cărui decor contemporan aveau să-și afle rezolvarea conflictele cele mai de seamă care susțin cartea. Pentru a realiza un paralelism grăitor cu începutul celei de-a treia părți a romanului, intitulată *Războaie și păci*, *Epilogul* urma să poarte un titlu cu o semnificație încă mai largă : *Înseninare* — pentru a face cumpănă primului roman al scriitorului, *Întunecare*, publicat cu trei decenii și jumătate mai înainte, în 1928. Să ne amintim că acest roman își începe întîmplările tot pe malul mării, la Constanța. Paralelismul nu e cîtuși de puțin unul întîmplător : scriitorul a vrut să realizeze prin finalul lui *Vladim* replica pe care o dă actualitatea problematicii umane dezbătute în opera sa, întîia oară în *Întunecare*, și apoi în majoritatea romanelor care au urmat. *Vladim* trebuia să aducă, prin finalul său, momentul cel mai înaintat în timp, în veacul al XX-lea, din întreaga operă a lui Cezar Petrescu. După încheierea acestei „înseninări", care fusese nu numai concepută, dar trebuia să se și desfășoare pînă în vara anului 1958, el intenționa să termine romanul *Bună țară, rea tocmeală*, continuare la *Aurul negru*, care, cum singur spunea într-o scrisoare, *„aduce problema petrolului nostru, de la 1932 pînă în prezent"*, și din care publicase prologul, sub titlul *Ai noștri ca brazii*. După care

urma în sfîrşit *Neamul Vardarilor,* prin care să se întoarcă înapoi, în timp, în secolul trecut, pînă în anul 1800, căutînd „Rădăcinile din celălalt veac" ale epocii contemporane. *„Intenţionez să duc la capăt un mare proiect literar,* scria Cezar Petrescu în 1958. *Poate opera de maturitate a creaţiei mele, anunţată încă de acum două decenii :* Rădăcinile din celălalt veac, *adică Răscoala lui Tudor, Revoluţia de la 1848, Unirea, Independenţa, Viziratul lui Ion Brătianu etc. — toată istoria unui veac, într-un ciclu de 7—8 romane de mult anunţate, chiar cu titlurile respective. De peste două decenii adun material documentar."* Aceste romane cu titlurile anunţate erau respectiv : *Unu, Tudor din Vladimiri, Lepădarea giubelelor, Ocaua lui Cuza, Şi cum vin cu drum de fier, Hrisanta Murgu.* În afara acestora mai erau încă două : *Lume nouă,* despre epoca dintre 1848 şi 1859, şi *Fin de Siècle,* pentru 1890—1900, după care se situa „Cronica romînească a veacului XX"; opera publicată a autorului, începînd cronologic cu roromanul *Plecat fără adresă, — 1900.*

Şi, pentru a completa seria proiectelor lui Cezar Petrescu, după *Vladim,* să mai menţionăm *Catoblepas, „romanul ţărilor capitaliste, care, după exemplul animalului mitologic pomenit de Pliniu, de Rabelais, de Flaubert — e atît de stupid încît îşi autodevoră labele, fără să-şi dea seama..."*

Toate acestea trebuiau să urmeze după ce ar fi fost trecut pe hîrtie finalul romanului de faţă, cu epilogul purtînd titlul semnificativ *Înseninare.*

În ziua de 6 februarie 1961, o dată cu predarea ultimelor pagini revăzute ale volumului care întrunea cea mai mare parte a creaţiei sale nuvelistice de început, *Drumul cu plopi,* apărut acum cîteva luni, scria următoarele, în legătură cu planurile de creaţie : *„Cu asta, am terminat, urmînd ca peste o lună, cînd medicii mă vor învoi, să mă întorc la Buşteni, să reiau lucrul la* Înseninare *— chestie, sper, de vreo 7—8 săptămîni."* N-a mai apucat să plece la Buşteni ! „Peste o lună", exact : peste o lună şi trei zile, la 9 martie 1961, inima sa ostenită se oprea. Mîna sa nu a mai putut să aştearnă decît o singură filă de manuscris din al patrulea capitol

al celei de-a treia părți a romanului. *Epilogul* dorit al romanului *Vladim*, „înseninarea" dobîndită de unul din eroii cărții, profesorul de biologie Alexandru Stoican, în anii construirii socialismului, rămîne așadar pentru totdeauna nescrisă !

Am socotit însă că nu avem dreptul, față de cititor, față de memoria scriitorului și față de semnificația pe care o dădea el acestui roman, nu avem dreptul să ținem manuscrisul — așa neterminat cum e — între cartoane, pînă la o eventuală ediție completă a scrierilor lui Cezar Petrescu, care să adune și paginile răzlețe, forma crudă încă a unor lucrări începute și nedesăvîrșite, cum este și acest *Vladim*. Lipsa celei de-a treia părți a romanului făcuse cu neputință, mai mult timp, revenirea scriitorului asupra primelor două, în vederea reelaborării lor. Perspectiva acestei ultime părți, și mai ales perspectiva *Epilogului*, urma să aibă o influență hotărîtoare asupra întregului manuscris, să-i hotărască noi proporții chiar, atunci cînd scriitorul ar fi întreprins munca de definitivare a textului pentru tipar. Cum s-ar fi desfășurat în continuare romanul, cum s-ar fi alcătuit *Epilogul*, înseninarea „bătrînului batracian" ? Cum ar fi arătat ultima formă, cea definitivă, a romanului ? Ce episoade din viața lui Vladim, din cariera lui, din al său „drum pierdut", aveam să mai cunoaștem în *Epilog*, ca și în paginile ce trebuiau să se intercaleze în diferite capitole ale tuturor celor trei părți ? Cum s-a stins Mona-Lizuca, ucisă și ea de Vladim ; care-a fost atitudinea acestui personaj odios la 23 August ; ce manevre a încercat el, ce nesăbuite planuri a nutrit el în acea vară a anului 1948, cînd a apărut pe neașteptate în casa mătușii Ruxandra, să tulbure obida și truda „bătrînului batracian" ?

Acestea și altele încă ne rămîn pentru totdeauna necunoscute. Cezar Petrescu a fost în general avar în dezvăluirea mai amănunțită a proiectelor. Nu și le trecea pe hîrtie, nu le comunica celor apropiați ; le purta în sine, le alcătuia și le transforma, în liniile lor generale, lăsînd momentului cînd se așeza la masa de lucru grija și sarcina de a le întruchipa concret, în detalii. Așa și cu *Vladim*. Dar, spre deosebire de alte romane, ante-

rioare, acesta a cunoscut cea mai mare durată de elaborare, de la prima pagină așternută pe hîrtie pînă la încheiere : mai mult de zece ani, peste un deceniu, în care timp scriitorul a terminat și publicat volumul de nuvele *Vino și vezi*, episodul *Ajun de revoluție 1848*, romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, piesa *Pîrjolul*, publicistica extrem de bogată din care s-au alcătuit volumele *Despre scris și scriitori* și *Însemnări de călător, reflecții de scriitor*. Tot în acest răstimp se situează întoarcerea sa atît de atentă și profundă asupra romanului *1907*, asupra ciclului închinat lui Eminescu — nedus nici acesta, pînă la forma finală intenționată — asupra nuvelelor de început, acestea ajunse în mare parte pînă la capăt și publicate de curînd. O activitate atît de bogată, în timp ce se înșiruia trudnic povestea „bătrînului batracian" despre Vladim, înaintînd încet, cu spații mari între un capitol și altul, între o parte și alta.

Care să fi fost cauza acestei încetineli, unică în activitatea literară a lui Cezar Petrescu, scriitor recunoscut altfel prin viteza — nu o dată prea grăbită — pe care o imprima procesului său creator ? Pentru ce romanul *Vladim* a făcut loc cu generozitate atîtor altor cărți, care i-au luat-o înainte ?

Scriitorul însuși și-a oferit sieși, după cum a oferit și altora, explicații diferite, toate din afara substanței însăși a romanului. Problema însă ni se pare interesantă și credem că începe să-și contureze răspunsul numai dacă o legăm de tema romanului, de soarta lui Vladim, atît de microscopic comentată de fostul său coleg de adolescență, Alexandru Stoican. Despre aceasta va fi vorba mai jos, cînd vom încerca o plasare a problematicii cărții în ansamblul operei lui Cezar Petrescu și cînd vom încerca o conturare a concepțiilor sale mai vechi și mai noi despre categoria socială din care face parte Vladim. Deocamdată să dăm cititorului cîteva noi explicații asupra modului cum apare această carte, asupra felului cum a lucrat la ea scriitorul, asupra unei anumite procedări a editurii, ca și a autorului rîndurilor de față, care apar în locul *Epilogului*.

Cititorul trebuie să știe că textul romanului *Vladim*, publicat în paginile de față, reprezintă numai o parte din acela pe care îl cuprinde manuscrisul autorului. În măsura în care orice lăsare la o parte a unor paragrafe din text are anumite influențe asupra ansamblului unei cărți, nu putem să nu arătăm că deosebirea între manuscris și forma publicată privește întrucîtva și alte laturi ale romanului, nu numai proporția cantitativă. Pe cele mai importante le vom nota noi înșine; altele vor putea fi deduse de cititori.

Întrebarea primă la care trebuie să răspundem, însă, e dacă avem dreptul, dacă este justificat ca un editor să procedeze în acest chip cu un manuscris după încetarea din viață a autorului.

Părerile vor fi împărțite, poate. În cazuri similare s-a procedat cel mai adesea la tipărirea integrală a textului. Putința aprecierii a fost lăsată cititorului, oferindu-i-se manuscrisul așa cum îl lăsase autorul. Ultimul volum al ciclului *Un om între oameni* de Camil Petrescu face parte din această categorie; *Amintiri din mănăstire* de Damian Stănoiu, de asemenea. În special la romane, la operele în proză aceasta este procedarea indicată, cea devenită practica obișnuită. De ce cu *Vladim* am ales altă cale?

Din capul locului trebuie spus că forma „ultimă" a romanului *Vladim*, aceea pe care ne-a lăsat-o Cezar Petrescu, este una pe care scriitorul însuși a socotit-o drept o *primă* trecere pe hîrtie a unui material de viață, a unei problematici umane și sociale și mai ales a unei serii de întrebări *personale, proprii*; Cezar Petrescu se hotărîse ca, după terminarea celei de a treia părți, să reia munca asupra întregului manuscris, în primul rînd în vederea proporționării lui. În discuția îndelungată pe care am avut-o cu scriitorul la 7 iunie 1960, la Bușteni, asupra primelor două părți, el a arătat preocuparea de a reveni asupra unui text care nu-l mai mulțumea, care fusese scris în două etape — prin 1951 și prin 1956-57 — distanțate mult între ele și prea îndepărtate de momentul scrierii celei de-a treia — 1960. A treia parte, *Războaie și păci*, o dată terminată, trebuia să ordoneze direcțiile pe care avea să le urmeze

munca de definitivare a primelor două, din care doar *Prologul* trebuia să rămînă aproximativ așa cum se află acum.

Dacă ținem seama de aceste împrejurări, pe care am avut prilejul să le cunoaștem direct de la scriitor, înțelegem că romanul — neterminat, nedesăvîrșit, cum este — n-ar fi trebuit publicat acum, ci poate cîndva în viitor, la încheierea unei serii de „opere complete" din creația scriitorului, în cadrul postumelor, și mai ales pentru cercetători și specialiști, așa cum se fac, de obicei, edițiile de această natură.

Am socotit însă că nu e rău să împărtășim cititorului, măcar în parte, fructul ultimei trude scriitoricești a lui Cezar Petrescu, mai ales că aici el încerca o dezbatere nouă și elocventă despre o categorie de probleme caracteristice întregii sale opere literare : aceea a destinului intelectualului în trecuta orînduire. Noutatea acestui roman față de cele anterioare în care se dezbate problema intelectualului stă în trei elemente de bază : mai întîi, în preocuparea de a descoperi cauzele adevărate care au determinat sau numai au înrîurit procesul de ratare, de prăbușire a intelectualului în trecut — cazul Vladim ; în al doilea rînd, în raportarea mult mai directă decît în romanul anterior *(Oameni de ieri...)* la epoca noastră, la valorificarea de către regimul democrației populare a tuturor energiilor creatoare, înăbușite în vechiul regim — cazul „bătrînului batracian" ; în al treilea rînd, noutatea acestui roman stă și în faptul că, mai mult decît *Întunecare,* dincolo de granițele firești ale acelei prime mari opere epice a lui Cezar Petrescu, *Vladim* era menit să reprezinte romanul generației scriitorului, romanul „cazului" său, de intelectual de formație veche, ale cărui potențe creatoare și-au găsit o utilizare rodnică în noul regim, o revalorificare pe o linie majoră, năzuită întotdeauna.

„În esență, spunea scriitorul însuși, în 1958, într-o scrisoare, *trilogia «Vladim sau drumul pierdut» încearcă să însumeze romanul generației mele." „Fiindcă o sumedenie de elemente aglutinate în tinerețe s-au prelucrat în imagini definitive și, sub unghiul optic al actualității, se actualizează într-o viziune care, fie numai prin acest*

proces, și încă tot reprezintă actualitatea cea mai stringentă" — spunea el într-o altă scrisoare, din același an.

Grija scriitorului era, așadar, de a face o analiză din perspectiva zilei de azi, pe baza experienței și înțelegerii sale de azi, o analiză a cauzelor care au generat un proces oglindit în întreaga sa operă. Acest proces cuprindea, în anumite limite, propriile sale experiențe de viață.

Am socotit că o asemenea preocupare a lui Cezar Petrescu trebuie comunicată cititorilor chiar dacă forma literară nu e încă cea din urmă intenționată de scriitor. Și, nu lăsînd pe din afară părți din roman, ci alegînd acele epizoade în care se relevă preocuparea de mai sus, am constituit textul pe care cititorul l-a parcurs înainte de a ajunge la prezentele argumente și explicații de editor. Textul prezent am dori să fie privit ca o alegere și alăturare a unor fragmente după logica acțiunii, a intențiilor autorului, pe care le-am cunoscut adesea, în amănunțime — nu ca o expurgare a textului. Ce a rămas în afara alegerii noastre? Mai întîi, în toate trei cărțile romanului, lungi, prea lungi expuneri de discuții ale „bătrînului batracian" cu colegul său Vladim, în epoca adolescenței; cu unii cunoscuți din Iașul studenției; cu acea interesantă și uneori misterioasă apariție care este Vera Arcadievna Lukianov, luptătoarea făcînd parte dintr-un nucleu de revoluționari ruși. Nu am introdus în textul de față o lungă discuție, asemănătoare celei despre expediția lui Scott la Polul Sud, dar cu mult mai lungă și schițînd cu anticipație aproape toate detaliile conferinței faimoase pe care o va ține Vladim; nu am introdus decît fragmentar discuția foarte amestecată și plină de ciudățenii juvenile dintre Vladim, Stoican și Vera Arcadievna, despre politica internațională și națională în preajma izbucnirii războiului și apoi după declanșarea lui, discuție ale cărei argumente scriitorul urma să le revizuiască în adîncime.

Sînt și altfel de pasaje care nu au intrat în selecția noastră. De exemplu, acelea care nu aduceau nimic privitor la Vladim, la problema acestuia și a lui Alexandru Stoican, dar aveau un oarecare rol în crearea cadrului

de epocă, caracteristic scrisului lui Cezar Petrescu : petrecerile lui Ion Budea Hortopanu — „hortopanalele", cum sînt numite de autor — repetă, mai îndîrjite, chiolhanurile din *La paradis general* ; o lungă povestire a lui Grigore Olmazu, tovarășul de spital al lui Stoican, din cartea a treia, întrunește elemente din mai multe scrieri anterioare, ca *1907* sau *Întunecare*, după cum povestirea lui Mladianu din a treia parte a romanului aduce mult cînd cu *Apostol*, cînd cu *Oraș patriarhal*, cînd iarăși cu *1907*, fără să lămurească problema lui Vladim, centrală în carte, și fără să sporească înțelegerea destinului „bătrînului batracian" ; povestea despre Helianta Bogdan, slujnica ajunsă prințesă plină de nacafale și tot pe-atît de ignorantă. Dilatarea, caracteristică nu numai acestui roman al lui Cezar Petrescu, dar din ce în ce mai acută începînd cu *Ochii strigoiului* și ajungînd la consecințe fatale în *Adăpostul Sobolia* și *Tapirul*, s-a manifestat în prima formă scrisă a romanului *Vladim* într-atît de îngrijorător, încît, pentru selecția noastră, n-am putut să nu ne punem ca problemă esențială evitarea cît mai consecventă a lungimilor, împinse uneori dincolo de orice limită. Cititorul își dă seama că întregul stil al cărții implică o dilatare, o inflație verbală, reproșată încă de mult scrisului lui Cezar Petrescu. Scriitorul a explicat-o, în cazul romanului de față, prin tendința de flecăreală a eroilor săi, ca și prin rugina care l-a cuprins pe „bătrînul batracian", autorul prezumat al romanului. El simte nevoia să se explice pe el însuși, să analizeze cazul lui Vladim, să-și amintească trecutul, să-l comenteze, să facă neîntrerupte analogii cu biologia — acestea intrînd în automatismele vîrstei și meseriei. Oricum, ni s-a părut că îngreunează nefolositor înțelegerea esențialului, pe care am căutat să-l eliberăm de ceea ce-l înăbușea, să degajăm — măcar parțial — esențialul de ceea ce putea să-l copleșească. Am făcut-o și pentru că scriitorul însuși ar fi operat în această direcție, așa cum s-a arătat. Firește că, rămînîndu-ne nouă să realizăm selecția în locul intervenției sale, am procedat cu grijă să nu modificăm stilul argumentației, să nu eliminăm ceva din epica romanului, din ceea ce e măcar întrucîtva de folos

problemei centrale, destinului eroilor principali. Am fost preocupați să realizăm, prin selecție și prin alăturarea fragmentelor alese, nu o suită de episoade disparate, ci, totuși, o înlănțuire cursivă, un roman propriu-zis — să pară că așa și atît a scris autorul.

Trebuie să adăugăm două precizări absolut indispensabile : că nu am făcut nici o inversare a ordinii paragrafelor față de textul original ; după cum, cu excepția a două sau trei acorduri gramaticale devenite obligatorii prin omiterea unor pasaje, cu excepția cîtorva racordări absolut neînsemnate, editorul nu și-a îngăduit nici o altă modificare de text, nici un adaos, cu toate că știa bine numeroase schimbări pe care autorul le intenționa.

Nu am indicat în textul tipărit locurile unde, în textul original, se află paragrafele care n-au intrat în selecția noastră, nici proporția acestora. Socotim că nu se ivește nevoia lor și preferăm să oferim o carte închegată, unitară, în locul unei antologii. Ni se pare că, făcînd așa, ușurăm lectura și înțelegerea textului ; mai mult chiar, slujim ultimele intenții ale scriitorului și problematica romanului.

Este cu putință ca, în viitor, un alt editor, pornind tot de la principiile de la care am pornit noi, să nu fie întru totul de acord cu selecția noastră, și ca atare să integreze formei de față a romanului noi fragmente, să lase la o parte altele. Socotim că esențialul se află în orice caz în paginile de față ; că nu sînt multe pasaje care prisosesc. Avînd prilejul să discutăm îndelung cu scriitorul asupra acestei cărți, ca și asupra altora din scrierile sale, sîntem încredințați că ne-am apropiat mult de ceea ce el însuși ar fi făcut — dacă ar fi părăsit intenția să rescrie o parte din text și s-ar fi restrîns doar la omiterea unor părți, de puțin folos romanului sau constituind o povară pentru epica și pentru întreaga lui problematică.

Aceasta, în ce privește textul existent, pe care ni l-a lăsat scriitorul. Dar desfășurarea în continuare a întîmplărilor ? Ce se întîmplă mai departe cu Vladim ? cu „bătrînul batracian" ? cu autorul însuși ? — căci povestea despre Vladim e reprodusă, spune scriitorul, după

caietele lui Alexandru Stoican, însă scriitorul apare de asemenea ca erou al *Prologului*. Ce se întîmplă cu el însuşi după ce pleacă din căsuţa mătuşei Ruxandra, din liniştita localitate situată la poalele Caraimanului ?

Toate acestea le-am fi cunoscut din capitolele ce trebuiau să urmeze şi ale căror ultime rînduri le-a scris cu puţine ceasuri înaintea morţii ; le-am fi cunoscut din *Epilog*. Să încercăm o succintă reconstituire, din cîteva documente scrise pe care le avem, din cîteva mărturii, din discuţiile pe care le-am avut cu autorul. Apoi, să trecem la o explicaţie ceva mai amplă a locului acestui roman şi a problematicii lui în opera lui Cezar Petrescu.

Cea de-a treia parte a romanului *Vladim* trebuia să expliciteze mai clar decît o făcuseră fugarele aluzii din cuprinsul primelor două părţi, ba chiar să înfăţişeze concret faptele fostului coleg de liceu şi de studenţie al „bătrînului batracian". La un moment dat, scriitorul a gîndit chiar ca pentru întreagă această a treia parte să adopte o modalitate de tratare întru totul deosebită de cea din părţile anterioare : adică să treacă de la monologul şi comentariile profesorului de biologie la zugrăvirea, obişnuită prozei epice, la persoana a treia. Perspectiva ar fi fost, în acest caz, aceea a autorului însuşi, aceea din *Prolog*. Faptele lui Vladim trebuiau să fie prezentate în chip obiectiv, desfăşurîndu-se în perioada dintre cele două războaie, în special începînd cu anul 1928—1929, la care se referă şi Stoican în cursul lungii sale relatări, ca fiind momentul cînd fostul său prieten a părăsit şi cele din urmă făgăduinţe, jurăminte ale adolescenţei. De ce tocmai în 1928—1929 este plasată capitularea definitivă a lui Vladim nu vom putea preciza. Presupunerile pe care le avem nu folosesc prea mult înţelegerii cărţii, astfel că nu le mai menţionăm. Fapt e că Cezar Petrescu a avut la un moment dat în vedere posibilitatea de a înlocui închipuitele caiete ale lui Alexandru Stoican cu propria-i naraţiune. Nu ştim nici ce l-a determinat să restrîngă numai asupra *Epilogului* această intenţie, şi mai ales să amîne atît de mult relatarea faptelor propriu-zise ale lui Vladim, care justificau virulenta condamnare.

Argumentul său, care figurează într-una din cele două scrisori din 1958, ni se pare că nu explică decît parțial, și anume doar jumătatea a doua a întrebării de mai sus : *„Ritmul celui de-al treilea volum e altul,* scrie Cezar Petrescu, *precipitat ca și ritmul epocii, fără a mai stărui în prea amănunțite analize și expuneri psihologice — premize cunoscute lectorului din primele două volume și din descumpănirile anterioare ale celor doi eroi, preludiul viitoarelor drame și desnodăminte: Volumul trei va face o arcadă peste primul război mondial : n-ar avea rost să scriu o altă* Întunecare. *Face o arcadă și peste multe evenimente dintre cele două războaie, pentru același motiv : ce rost o nouă* Calea Victoriei, *un nou* Aurul Negru ?"

Pentru evoluția lui Vladim, scriitorul socotea deci suficient de lămuritoare relatările din acele cărți, o evoluție sugerată acolo de întîmplările și destinele unora din personajele care le populează. La cine se gîndea ? Avem temei să presupunem că la Mirel Alcaz și poate la Ion Ozun din *Calea Victoriei* ; la Dinu Grințescu sau chiar la Iordan Hagi-Iordan din *Aurul Negru,* singurele personaje care, într-o formă anumită, amintesc de caracterul și întrucîtva de *„drumul pierdut"* al lui Vladim. În *Întunecare* există acea generală uitare a jurămintelor din tranșee — așa cum Vladim își uită jurămintele mai vechi, făcute în copilărie, în fulminantul său discurs, în cuvîntul de la groapa studentului Culai Baciu, sau în articolele încendiare din preajma războiului. Concret, însă, faptele personajului nu le putem cunoaște din aceste romane.

Scriitorul a renunțat deci încă din 1958 să mai arate cum s-a petrecut ascensiunea — adică trădarea lui Vladim, iar, către sfîrșitul lui 1960, cînd a scris a treia parte a romanului, a părăsit, cum se vede, cu totul gîndul de a oferi cititorului faptele concrete care justifică înverșunatul rechizitoriu la adresa odiosului personaj. Ar fi fost cu putință ca unele din ele să fie amintite, totuși, în *Epilog,* proiectat în mai mult de o sută de pagini ; poate că în întîlnirea scriitorului cu „bătrînul batracian" și cu fiul acestuia, pe litoral, s-ar fi dezvăluit, fie și în treacăt, etapele vinovăției lui

Vladim, din acel an 1919 cînd el se întorcea în București, o dată cu Alexandru Stoican, și pînă la definitiva sa prăbușire din 1948. Nu știm, și scriitorul nu ne-a împărtășit proiectele sale, nici în ultima discuție pe care am purtat-o asupra romanului, în după amiaza de 7 martie 1961, cu o zi și jumătate înaintea morții sale atît de neașteptate.

Ce știm însă despre celălalt personaj, despre Alexandru Stoican? În volumul al treilea, spune Cezar Petrescu, *„spovedania «bătrînului batracian» încetează, iar el pornește cu fiul său mai mare, ucenic biolog ca și dînsul, pentru a se încadra în acțiunea pozitiv științifică a partidului și guvernului. De aici încolo, în* Epilogul *destul de vast, autorul intervine direct pentru a zugrăvi această activitate, această a doua tinerețe a «bătrînului batracian», pînă în timpul de față. Zece ani, în care a recuperat tot ce fusese pierdut și a realizat tot ce nu-i îngăduise aproape o viață întreagă vechiul regim: știința în slujba poporului... În această privință, trilogia* Vladim sau drumul pierdut *reprezintă simetric un pendant la romanul* Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine. *Acolo am urmărit evoluția, pot spune mai exact revoluția din conștiința unui țăran, Ion Săracu. Aici, revoluția din conștiința unui intelectual de aceeași obîrșie cu Ion Săracu.“*

Iată deci ce trebuia să cuprindă *Epilogul*, „înseninarea“: o prezentare a muncii creatoare desfășurate de un cărturar din vechea generație, chemat la o viață nouă de orînduirea noastră. Analogia nu numai cu Ion Săracu, dar cu Zevedei Grigore, „bădia Grigoriță“ din amintitul roman anterior, se impune și ea. Se impune chiar analogia dintre profesorul de biologie și scriitorul însuși, erou și el în romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine,* avînd anumite probleme asemănătoare cu ale lui Alexandru Stoican.

Cezar Petrescu a dorit să dea acestei încheieri a romanului său încă o semnificație, de data aceasta de ordin literar. Prin „bătrînul batracian“, prin îndîrjirea lui de a analiza cu luciditate „cazul Vladim“, de a condamna pe fostul coleg, admirat și aprobat în tinerețe, Cezar Petrescu a dorit să întruchipeze profunzimea procesului

de integrare a cărturarilor cinstiți din vechea generație în activitatea generală de construire a socialismului. În concepția scriitorului, bătrînul Stoican trebuia să devină un erou pozitiv ; romanul — o carte a realismului socialist : „*Personal, consider romanul* Vladim sau drumul pierdut *de o importanță deosebită în evoluția scrisului meu, întrucît marchează mai răspicat decît orice altă carte a mea tipărită de la 23 August încoace tranziția de la realismul critic la realismul socialist ; de la eroul cu intenții pozitive, înfrînt de ambianța socială, la eroul într-adevăr pozitiv, identificat cu victoria mulțimilor constructive și creatoare, după o existență vitregă și asfixiantă, care-i secătuise energia, personalitatea, resursele pozitive, dar n-a izbutit să-l nimicească definitiv. Contrastul dintre cele două destine omenești — Vladim de o parte, «bătrînul batracian» de alta — e de la sine grăitor, cred. Deține cheia, însăși rațiunea romanului.*"

Putem deduce așadar, măcar cu aproximație, care a fost drumul „bătrînului batracian" : pentru perioada pînă prin 1920, din cele trei părți ale romanului ; pentru sfertul de secol și mai bine dintre 1920 și 1948, ni-l închipuim dascăl în tîrguri diferite, ca prietenul său Mladianu, ca Stelian Minea din *Întunecare* și apoi din *Ochii strigoiului*, ca alți dascăli pe care-i amintește opera scriitorului ; între 1948 și 1958 îl știm încadrat într-o vastă și frumoasă acțiune constructivă.

Dar Vladim ?

Asupra acestui personaj, central în roman, mai sînt necesare cîteva precizări, între altele și pentru a măsura încă mai mult golul pe care l-a lăsat în structura romanului de față neașteptata moarte a scriitorului.

Vladim reprezintă un destin pe care scriitorul l-a încercat, în forme foarte apropiate de aceea din romanul prezent, în alte cinci-șase scrieri ale operei sale. În nici una — și din păcate nici în *Vladim* — el n-a ajuns să ducă pînă la capăt analiza „drumului pierdut" al personajului, cauzele adînci ale prăbușirii lui. Spre deosebire însă de celelalte abordări ale problemei, de data aceasta ajunsese să o înțeleagă în toate componentele sale, în determinarea ei adîncă și complexă, în soluționarea ei adevărată. Cunoaștem aceasta și din scrisorile

sale, din discuții, din toată activitatea bogată a ultimilor săi ani. Scriitorul s-a stins tocmai cînd era în pragul rezolvării ei, căutată îndelung încă din primele luni ale activității sale scriitoricești.

Destinul Vladimilor, „cazul Vladimilor", a fost una din preocupările cele mai vii ale operei sale. La un moment dat, în 1932, o numea „cheia" întregii sale opere de romancier. Faptul că în ultima perioadă a creației sale a stăruit cel mai mult asupra acestei probleme, că manuscrisul care se afla pe masa sa de lucru în clipa morții era unul despre un „caz" Vladim, ne creează obligația să încercăm măcar o lămurire, dacă nu o prezentare amplă.

Este vorba despre oamenii reprezentativi în cel mai înalt grad pentru ultimul stadiu al destinului istoric al burgheziei : rechini financiari ; politicieni și miniștri ; stăpînitori ai unor gazete care, sub aparența independenței, erau oficinele traficului de influență, ale șantajului și scandalului ; posesori ai unor mari averi, la adăpostul cărora își permiteau cele mai nesăbuite practici degradante pentru ființa umană. Din imputările pe care le amestecă „bătrînul batracian" printre rîndurile spovedaniei și rechizitoriului său, ne dăm seama că Vladim a fost unul dintre aceștia.

Oameni cinici, imorali, abjecți, fără scrupule, egoiști pînă la culme, capabili de lașități, ca și de îndrăzneli disperate în atingerea unui țel de parvenire cu orice preț ; oameni ajunși în vîrful piramidei sociale a burgheziei, avînd o imensă putere în orînduirea lor, mînuindu-i pîrghiile de comandă. Firește că astfel de oameni, tocmai ca să poată ajunge la asemenea treaptă în orînduirea lor, trebuiau să aibă un bagaj de capacități intelectuale, fizice, care puteau fi calități alese ale caracterului uman. Puse în slujba unui scop egoist, pe măsura burgheziei și a orînduirii ei, ele au devenit contrariul lor, s-au întors împotriva umanității. Cum iarăși spune Cezar Petrescu însuși, despre personajul său și despre romanul care-i poartă numele în titlu : *„Se mai subliniază și un fenomen foarte caracteristic epocii dintre cele două războaie : cum însușirile unui element excepțional ca acel Vladim, talent, curaj, spontaneitate,*

inteligență, cultură, vervă, captate de politicianismul demagogic și electoral, au devenit netrebnice arme ale arivismului și carierismului, cauzele pierzaniei".

Această serie de caracteristici, ca și sfîrșitul său penibil îl situează pe Vladim lîngă patru personaje foarte semnificative ale operei lui Cezar Petrescu.

Primul apare încă din tinerețe, în paginile revistei sale de frondă *Hiena*, în numărul din 17 octombrie 1920. Este vorba de Ion — ca și Vladim, fost coleg de studenție al povestitorului. Tot ca și în romanul *Vladim*, povestirea se deschide cu prăbușirea personajului central din treapta înaltă la care ajunsese în ierarhia burgheză. „*Era fericit. Biruia. Porți noi se deschideau înainte-i... cucerea sgomotos înălțimile... Era puternic. Dar singur.*" Din aceste înălțimi s-a prăbușit Ion, înnebunind, ajungînd în ospiciu. Schița, scurtă de cîteva pagini, introdusă apoi în volumul *Scrisorile unui răzeș*, cuprinde și cîteva indicații despre biografia personajului. Le citățm direct după textul din 1920. Ion era fecior de văduvă sărmană dintr-un sat moldovean. Pornit de acasă „ca să ajungă" avea ochi și urechi numai pentru idealurile sale. „*Privea țintă înainte,... croia planuri înfrigurate și nerăbdătoare. Orașul îl hipnotiza... În glas îi strecura sonorități ample. Pleca cuceritor ca un amant și ca un vrăjmaș... Cu un optimism plebeu și robust, cerea vieții să nu refuze nimic. O dorea însetat. Și biruită, viața părea că i se supune, în sfîrșit îmblînzită*". Pe străzile Bucureștilor „*ochii i se aprindeau de scînteieri halucinate. Echipajele cu resorturi elastice, automobilele cu lentilele farurilor orbitoare, limuzinele capitonate, în care după geamul de cristal zîmbeau cu buze mușcate de carmin femeile ; procesiunea aceasta a biruitorilor îl amețea ca o băutură puternică. Istovit, după douăsprezece ceasuri de muncă deasupra tomurilor cu știință aridă, cobora din mansarda săracă, pentru a-și pompa din spectacolul acesta crepuscular o energie întinerită. Surîsul ademenitor al femeilor îl șfichiuia. Morga atotputernicilor îl indigna ca o provocare directă. În fiecare amurg se întorcea oțelit, după o baie răcoritoare de ură și de dorință.*"

Nu mai socotim necesar să insistăm asupra identității dintre acest Ion — care, după cum indică schița de acum patru decenii, va fi sorbit nebunia de pe buzele infectate ale unei femei de noapte, prăbușindu-se iremediabil — și dintre Vladim Strâvolniceanu.

Cazul potentatului prăbușit fulgerător din culmea puterii l-a stăpînit pe scriitor, cum se vede, de la primele sale începuturi literare. Un destin pe aceeași măsură are Adrian Sîntion, în romanul *Plecat fără adresă*, are Ioachim Grult în *Duminica orbului*. Cititorul înțelege că există de la carte la carte deosebiri de ordin literar : de biografie, de situație în ierarhia burgheză, de îndeletnicire, de temperament ale fiecăruia din aceste personaje. Sîntion este inginer, ca și Paul I. Năgară din *Cheia visurilor ;* Grult este un întreprinzător financiar, inginer și economist. Toți aceștia se prăbușesc. Se produce la un moment dat un dezechilibru sufletesc, se rupe ceva în sistemul intern de resorturi care-i susținea, care lega laolaltă combinațiile și parvenitismul lor, care ordona ascensiunea lor, care menținea încă departe eșecul dezastruos, consecință a descompunerii lor morale. Adrian Sîntion se sinucide și nu mai aflăm cărei cauze i se datorește prăbușirea ; Grult se hotărăște brusc să-și desființeze întreprinderile, să renunțe la esența lui de exploatator feroce — și e închis în ospiciu de familia speriată că va rămîne fără uriașele-i averi ; Paul I. Năgară renunță și el la conducerea numeroaselor fabrici, șantiere, uzini care-i aparțin, dar care nu-i mai dau satisfacție, și se retrage, patriarhal, într-un peisaj rustic, unde va îngriji flori. Nu însă înainte de a încredința afacerile pe mîinile unui succesor tot atît de priceput ca și el, care-i va duce mai departe prosperele îndeletniciri.

Care este sensul acestei „nefericiri" care cuprinde pe rechinii capitaliști din opera scriitorului, care-i cauza mai adîncă a unor asemenea situații care l-au obsedat ? Ce urmărea Cezar Petrescu să spună prin aceste prăbușiri în serie ale reprezentanților celor mai autentici ai capitalismului și burgheziei ?

În prefața la *Plecat fără adresă* el dă unele deslușiri, din care, cu toate neclaritățile mai de esență sau mai de amănunt, înțelegem un act de condamnare a modului de viață în capitalism. Nu vom putea fi de acord cu considerațiile care se făceau acolo despre „destinul nefericit al planetei", care tîrăște, absoarbe, depășește „destinul nostru individual". Nici cu ideea că marile forțe ale naturii, cucerite de om, cunoscute de el și stăpînite, au produs un dezechilibru moral generalizat, care a cuprins toate clasele și categoriile sociale deopotrivă. Scriitorul extindea asupra întregii societăți o descompunere, un dezechilibru, prăbușirea, care cuprinsese numai o parte a ei — burghezia, ajunsă în stadiul agonic, ultim, al orînduirii sale. Aplicate *numai* la burghezie, afirmațiile scriitorului din 1932 se mențin în mare măsură : *„Niciodată omul* (să citim : burghezia, n.n.) *n-a fost mai nefericit decît astăzi, fiindcă niciodată nu s-a găsit atît de înalt suspendat în vid, fiindcă niciodată nu s-a aflat, ca astăzi, fără reazem interior, într-o societate în lichidare, care se autodevoră"* (să citim : societatea capitalistă, n.n.). Rezultat al acestei lipse de reazem interior este prăbușirea lui Grult, Ion, Adrian Sîntion și Paul I. Năgară — ne spune scriitorul.

Dar Vladim ? Tot datorită unor cauze asemănătoare se prăbușește și el ? Este și el victima unui „morb" de felul celui care cuprinde personajele mai sus citate ?

Cu Vladim, scriitorul a ajuns la clarificarea adîncă a cauzelor care duc la prăbușirea lui. El a înțeles că prăbușirea unui rechin capitalist, a unui satrap din societatea burgheză, a unui politician, din cauza concurenței interne a clasei, a categoriei respective, nu înseamnă prăbușirea clasei și categoriei din care ei fac parte ; a înțeles că sînt alții care le iau numaidecît locul — așa cum se și întîmplă în *Cheia visurilor,* unde de altfel răvășirea sufletească a personajului pare să fie trecătoare : el va reveni în fruntea marilor sale afaceri.

Că astfel de indivizi reprezentau o degradare a omului în ierarhia cea adevărată, a valorilor umane, este de netăgăduit ; că nu-i putem socoti ca deținători

ai fericirii, pentru că sînt deținători ai averilor, ai puterii, și aceasta e adevărat. Dar că se prăbușesc „de la sine", ei și categoria lor, din cauze morale, din dezechilibru interior, această părere a fost infirmată de realitate : nicăieri burghezia nu s-a prăbușit „de la sine" ; cu tot marasmul ei moral, nicăieri n-a renunțat de bunăvoie la averi, la glorie, la putere — ba chiar, doborîtă, a încercat cu îndîrjire să-și recapete raiul pierdut. Dacă, deci, critica autorului îndreptată împotriva burgheziei este dreaptă, în același timp deznodămîntul destinelor pe care el le-a urmărit, cauzele acestui deznodămînt, generalizarea pe care el a întreprins-o nu mai sînt îndreptățite în cazul lui Ion, al lui Grult, al lui Năgară, al lui Sîntion.

În destinul lui Vladim, însă, scriitorul a descoperit că forța care-l dă la o parte, sub lovitura căreia se prăbușește odiosul personaj, nu e una de ordin moral, interior, ci e din afară — e noua orînduire, care pune capăt Vladimilor de tot felul. Aici stă deosebirea de concepție între noul roman și cele anterioare, între noul mesaj al acestui roman și cursul destinelor amintite, din cărți ca acelea de mai sus. În *Vladim*, scriitorul dezvăluie că personajul e și *victimă* — și de aici acea aparentă fatalitate care parcă urmărește personajul : „fatalitatea" orînduirii capitaliste, care-l acaparează, îl modelează, îl tîrăște cu ea, către vîrfurile ei ; dar e și *vinovat* — întrucît Vladim este responsabil pe deplin de actele sale, le săvîrșește conștient, deliberat, la alegere. El ar putea apuca și altă cale, ca de pildă colegul său, „bătrînul batracian", dar preferă să meargă spre parvenire, să „piardă drumul" care l-ar fi dus la triumful valorilor morale, umane.

În faptul că a înțeles cu justețe în primul rînd vina lui Vladim — a categoriei sale — responsabilitatea ei față de propriile manifestări și atitudini — aici vedem principala noutate a romanului pe care cititorul îl are în față, fie și în această formă, în selecțiuni și neterminat.

O ultimă chestiune, de interes, am spune, istoric-literar. Ea privește în primul rînd pe acel interesant, cam misterios, dar în orice caz atrăgător personaj, care este Vera Arcadievna Lukianov.

Este, în concepția romanului, o luptătoare comunistă. Argumentele ei în discuții, legăturile pe care i le bănuim, taina cu care se înconjoară, ne-o arată în această ipostază. E drept, cu o aură cam puțin obișnuită luptătorilor de acest fel, din epocă, mai mult o generoasă decît o revoluționară, o figură de intelectual convertit la o credință, mai degrabă, decît un militant pătruns de o idee, dar în ansamblu un om apropiat, un erou pozitiv. Vera Arcadievna a apărut de mult în scrisul lui Cezar Petrescu : o întîlnim prima dată în *Hiena,* exact cu o săptămînă înaintea numărului în care apare primul model al lui Vladim, acel Ion, ajuns în ospiciu. Apropierea e semnificativă pentru noul roman. Va fi cunoscut, va fi trăit scriitorul, înainte de război, situații ca acelea din roman, va fi avut întîlniri cu un Vladim sau Ion real, cu o reală Vera Arcadievna ? Avem dreptul să presupunem acest lucru, de vreme ce îi vin în amintire atît de apropiați, îngemănați putem spune, în 1920, de vreme ce se leagă atît de strîns în structura romanului *Vladim.*

În *Hiena,* apoi în toate edițiile ciclului *Scrisorile unui răzeș,* pînă la volumul *Drumul cu plopi,* din care lipsește, povestea Verei Arcadievna este un prilej nostalgic de a reînvia amintirea unei ființe apropiate, dragi : *„Astă-noapte am auzit plîngînd cocorii. Treceau spre ținuturi îndepărtate, cu primăvară eternă. Din înălțimi, țipătul pilotului care vîslea în fruntea unghiului călător răsuna jalnic în beznă, ca un scîncet de copil.*

Iar astăzi-dimineață mi-am găsit grădina argintată de brumă...

De ce m-am trezit pe buze cu un nume uitat de mult ? Vera Arcadievna, Vera Arcadievna... Din ce adîncuri, tristețea toamnei a răscolit amintiri moarte ?“

Ca și în roman, Vera Arcadievna este fugară din Rusia țaristă ; îi *„tulburase pe toți cei cu care venise în legă-*

tură". „În cîteva săptămîni, o duzină de romîni blazați și ironici, convertiți sumar, nu mai vorbeau decît de revoluția socială, de moartea burgheziei, de apropiata justiție a proletariatului." Tot ca și în roman, ea își arată nemulțumirea față de prietenii *„vremelnici și superficiali"*, din care făcea parte și povestitorul, care-și amintește : *„Ne entuziasmam prea repede. Ne lăsam hipnotizați numai de mirajul cuvintelor. Aveam alte suflete : străine, ușuratice, goale, egoiste."* Și Vera Arcadievna pleacă după un timp în Elveția, *„unde o chemau exilații prieteni"*.

De atunci, ca și în roman, povestitorul nu a mai auzit de ea.

Motivul inițial al acestui personaj ca și acela al lui Vladim vine și el, deci, din trecut. „Bătrînul batracian" începe, în acest fel, să dobîndească și oarecare înfățișare autobiografică, privind adolescența scriitorului însuși. Asupra acestei probleme, însă, nu mai socotim necesar să facem presupuneri.

Adăugăm doar, tot ca fapte privind istoria literară, că ziarul *Pămîntul* „cotidianul independent" al lui Vladim, apare de asemenea în opera lui Cezar Petrescu, intitulînd un proiectat roman : *Pămîntul, mare cotidian independent* ; că profesorului Mladianu, numit de elevii săi „tapirul", scriitorul îi închină un întreg roman, purtînd drept titlu hîtra poreclă — numai că acolo personajul se numește altfel : Neagu Tomaziu, dar se bucură de asemenea de diminutivul Hectoraș. Forma acestui nou roman, *Tapirul*, e tot a unei scrisori, ca și aceea adresată de „bătrînul batracian" lui Vladim. În *Tapirul*, un erou, asemănător întrucîtva lui Vladim, capturează și el pe front o mitralieră germană, din spirit de bravadă, și nu din eroism. Asemănări de construcție găsim pentru romanul *Vladim* în *Plecat fără adresă*, carte de asemenea neterminată, tocmai în acea latură care trebuia să explice cauzele și forma concretă a prăbușirii personajului. Vladim însuși utilizează în cuvîntarea sa faimoasă unele idei și teze din prefața la *Plecat fără adresă*, privite însă acum de „bătrînul batracian" cu anume ironie, deci cu spirit critic.

Vedem deci că Cezar Petrescu a adunat în acest roman un mare depozit de puncte de vedere, eroi, situații, din cărțile sale mai vechi, însă acum limpezite, filtrate prin noua sa înțelegere a lumii, printr-o poziție avansată, pe care o datorește noii epoci. „Romanul generației sale" cuprinde în același timp un proces autocritic profund, determinat de clarificările care i s-au dezvăluit în acești ani, cînd se afla cu tot sufletul alături de noi, în plină contemporaneitate.

MIHAI GAFIȚA

CUPRINS

		Pag.
Prolog	INTR-O IARNĂ, ÎN PACEA ÎNALTELOR, ALBE, ZĂPEZI...	5
Cartea întîia	DOI PRIETENI, FECIORI DE IOBAGI	23
	Întîiul capitol	25
	Al doilea capitol	59
	Al treilea capitol	109
	Al patrulea capitol	132
	Al cincilea capitol	147
	Al şaselea capitol	168
Cartea a doua	MREJE, RĂTĂCIRI, RĂSPINTENI...	
	Întîiul capitol	197
	Al doilea capitol	221
	Al treilea capitol	252
	Al patrulea capitol	275
	Al cincilea capitol	294
	Al şaselea capitol	312
	Al şaptelea capitol (Un epilog? — Nu! Ci cîteva preludii...)	335
Cartea a treia	RĂZBOAIE ŞI PĂCI	389
	Întîiul capitol	391
	Al doilea capitol	423
	Al treilea capitol	454
	Al patrulea capitol	512
(Postfaţă)		513

Redactor responsabil : Zarafu Gheorghe
Tehnoredactor : Cantemir Mina

Dată la cules 02.02.1962. Bun de tipar 15.03.1962. Apărut 1962. Tiraj 30.215 ex. Broşate 27.100 ex. 1/2 legate 3.115 ex. Hîrtie semivelină satinată de 65 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 29,39. Coli tipar 33,5. A. nr. 01225/1961. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 R. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 R—31.

Tiparul executat sub comanda nr. 20161 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" Piaţa Scînteii, 1, Bucureşti — R.P.R.

Lei 12,70

Lei 12,70